The Department of Public Instruction, Bombay.

PETERSON'S SECOND SELECTION OF HYMNS FROM THE ṚGVEDA

Originally Revised and Enlarged
by the late Rev. Father R. Zimmermann, S. J.

Third Edition Completely Revised and Enlarged

BY

V. G. PARANJPE, M.A., LL.B., D.Litt. (Paris)
Professor of Sanskrit, Fergusson College, Poona

1938

Price Four Rupees and Eight Annas

Bombay Sanskrit and Prakrit Series, No. LVIII

Printed and published by Dr. V. S. Sukthankar, M A , Ph D.
at the Bhandarkar Institute Press, Bhandarkar Oriental
Research Institute, Poona No. 4.

Preface to the First Edition.

The Hymns from the Rigveda in this second selection are those appointed by the University of Bombay as an alternative course for candidates for its B A degree. Two of the Hymns (Nos 1 and 22 here) have had to be repeated from my previous volume as, perhaps by inadvertence, they figure in both selections I am not responsible for the choice of the Hymns in the present selection In editing Sayana's commentary I have made constant reference to two manuscripts, one of the first five ashtakas belonging to the Bhao Daji collection, and one of the last seven ashtakas which was kindly lent to me by my friend, Professor Apte, of Kolhapore The manuscript in the collection at Elphinstone College was also occasionally consulted, but not to much purpose It is really a greatly abbreviated edition of Sayana of little or no value for critical purposes It need not, I hope, be said that wherever I have differed from Max Muller it has only been after careful consideration and from what seemed to me to be strong reasons It is matter of gratification to me that the introduction of the Veda into the B A course of the University at Bombay, originally made at my instance, has proved so successful an experiment, and has wiped away the reproach of the exclusion from the ordinary curriculum in Sanskrit here of the most important book in the Sanskrit language I cannot hope not to have made many mistakes in my two volumes But I can, and do, hope that I have done something in them to smooth the student s way

Bombay,
12th January 1899 } PETER PETERSON

Preface to the Second Edition.

With the exception of the Saṁhitāpāṭha, the Padapāṭha, and Sāyaṇa's Commentary, the first edition had to be changed. The lexicographical and exegetical notes have been substituted by new ones, a translation, appendices on Grammer, Metre, Accent, and Vedic Mythology, as well as some remarks on the age of the Ṛgveda have been added. Strictly speaking only the Padapāṭha has been left as it was in the first edition. That in the Saṁhitāpāṭha a minor technical detail of little consequence was changed may just be mentioned. Of more importance is that Sāyaṇa's Bhāṣya of the first edition (प्रथमावृत्ति) has been compared with that of Max Müller's large Ṛgveda edition (the आदर्शपुस्तकम्) The difference of reading if any, has been registered at the foot of the Bhāṣya. The reading of the प्रथमावृत्ति has been kept against the आदर्शपुस्तकम् where it seemed preferable, where the आदर्शपुस्तकम् was better it has been adopted and marked so that Peterson's original reading* has not been altogether thrown out The ms. from the Bhau Daji Collection and the Kolhapur ms on which the first edition was based, deserve that their readings should be preserved The quotations in Sāyaṇa have been traced, compared, and the figures given where possible and practical

The purpose of the book and the progress of Vedic studies have made the other more radical changes necessary The notes after the Padapāṭha and Sāyaṇa s Commentary on each mantra are of a lexicographical and exegetical nature. The lexicographical notes are intended to substitute the complete Vedic dictionary, which for more than one reason in the majority of cases the beginner is unable to use. Sāyaṇa's Commentary will help only a sāstric वैयाकरण, not a beginner as far as grammatical forms are concerned The exegetical notes try to give the views advanced by ancient and modern Veda interpreters The list of authors used does not claim to be complete, but it should at least prove useful Where their views were practically unanimous the editor had as little reason as right to put forth a new one When their opinions were divided, the most likely one was adopted, where none of them could claim preference on account of greater probability, the question was left open, or (in rare cases) the editor ventured upon an idea of his own

---

* These readings have been relegated to the end of the Notes in the present edition.

The appendices are meant to serve mainly a utilitarian purpose. This is also the reason why the notes on Grammar, Metre and Accent follow so closely greater models If a thing has been done well once, there is no ground why it should be done only as well, or worse, once more And there is, after all, no higher tribute paid to an author than that others utilize his labours. Whatever has been taken over in a body has been acknowledged, the longer passages by giving the source explicitly, wordings borrowed have been put into inverted commas The editor trusts that no omission has been made on this side He has refrained गौरव-भयात् from putting too much ballast at the foot of the pages, either in the shape of references to works used or of matter concerning side issues The beginner who peruses the mythological notes, for instance, will be interested more to know what views have been put forward, than on what page of a particular work, in most cases inaccessible to him, they are to be found The advanced student will easily find his way by means of the Bibliography given in the beginning The editor has, in particular thought it his plain duty to avoid quoting stray etymologies wild guesses, in matters mythological, and the like It would be a comparatively easy task to make a book like this bristle with learned looking scraps of etymology and comparative mythology But a little knowledge of this kind serves neither an educational nor a scientific purpose it may even, as the proverb wisely puts it, become dangerous The professor whose good fortune it is to explain the RV. to M A and B A students will know how to supplement the book from his own wisdom if special need arises

The translation with the exceptions explicitly mentioned has to be taken as the work of the editor He consulted other translations only after having made his own, to learn from others where he could to differ from them there where he thought he could not help doing so Neither in the translation nor in the notes on mythology can he expect to see everybody converted to his views Too often there is the case where the Vedic student may say to himself रकु पश्यन्नस्मा जगन्य Nr 26. 7. The suppositions for clearing up all questions of Vedic mythology and giving a final, all-round satisfactory translation of Vedic hymns are not yet given For pedagogical reasons the editor has not mentioned views such as that which quite lately saw Agni in Vṛtrahan Even the freedom of the jungle of Vedic problems should not be thought to be altogether without limits and the former taunt should never be justified once more that *la philologie sanscritique est une philologie sans critique.*

Vedic scholars will recognise without difficulty that in writing the remarks on the age of the RV the editor has mainly followed Professor M. Winternitz, the best recent Vedic literary historian Some reflections

and conclusions have been added by the editor He has frankly to own apostasy from M Müller's view in this matter Even such a question as the age of Vedic literature may not look quite the same to a scholar residing some thousand miles away from India, as it does to someone nearer to the scene of action

In the question on the literary merit and the underlying tendency of the Vedic sūktas the editor cannot bring himself to believe that Viśvāmitra and his fellow-ṛṣis considered religion and poetry mainly as a कामधेनु which could and should be milked whenever a यजमान invited them to officiate Those who are so eloquent and sarcastic in this matter seem to forget that some four or five thousand years back the Āryas had very few founded and well endowed University chairs with a certain and regular income for people who devoted themselves to matters above the sword and the plough Nor are on the other hand the Vedic hymns 'der Morgenlerchentriller der zum Bewusstsein ihrer Grösse erwachenden Menschheit', either

To publish a book of this kind even if it were done well is nothing to be proud of For originality there is little room, for mistakes plenty of scope and the editor cannot flatter himself not to have committed mistakes freely His chief motive throughout has been to be of some help to the B A and M A student in such a way as not to preclude the *beginner from thinking and to point out to him the road for work in the* same line If to other people to whom on account of the foreign idiom a good deal of Vedic criticism of the West is a sealed book, this edition should be welcome—though being a mere selection of hymns the book is something इतोऽइत—so much the better

The editor has utilized the best literature on the matter But in the beginning especially *he too was hampered by the difficulty of communi*cation with certain sources and centres of Vedic learning He hopes, however, not to have been careless in this matter either Finally due thanks must be given to Prof Dr S K. Belvalkar, M A, Ph D, Superintendent of the Publication Department Bhandarkar Oriental Research Institute Poona *to whose technical experience and advice this edition* owes much of its improved looks Bhavānīśankar Sukthankar Śāstri of this College *has rendered loyal help throughout His sāstric learning* and memory tracked more than one elusive grammatical or exegetical sūtra And last not least the Manager and staff of the Nirnaya Sāgara Press deserve sincere acknowledgment for the untiring really exemplary way, in which they did their share It is an idle hope to expect a book of

this kind to be entirely without printing mistakes; but everybody who has had to bring out a publication with mixed characters and accents in addition will readily agree that the Press have kept up their reputation.

St. Xavier's College, Bombay, November 1, 1921. R. ZIMMERMANN, S. J.

Preface to the Third Edition

In this edition the text, the Sayanabhasya and two of the Appendices from the Second edition have been reproduced with slight changes which were absolutely necessary, otherwise this edition has been completely re-written. In doing so, however, the present editor has kept in view all that the late Father Zimmermann has written in Paragraphs 2 and 4 of his Preface and he has done his best to reach the ideal set forth there, knowing full well his own limitations for the task

Some of the new features of this edition might be indicated below —

1 A fuller treatment has been given here to the phonetics, grammar and accent of the RV than in the earlier edition

2 Being persuaded that it is not in the interests of higher scholarship that our students should not have it in their power to examine the evidence on which conclusions rest and in spite of the fact that our examination system tends to encourage cramming, the editor has thought it necessary to give, very succinctly no doubt, but with some amount of fulness the data for arriving at a particular meaning for a given word The student will do well to have an edition of the Rgveda by his side when he is reading the Notes Mr Satavalekar of Aundh has laid the student world under obligations by having placed a very cheap and well-printed edition of the RV at their disposal. On the other hand it is to be hoped that examiners will realize that the Rgveda exegesis is not a proper subject for examinations and will not expect students to cram details

3 There is nothing like an Indian point of view as opposed to the European point of view, there are no provincial frontiers in scholarship, further,

all Indians of this century would have to acknowledge the European scholars of the last century as their Gurus, and yet the present author has felt that, if the torch of learning is to be kept burning, nothing would be so disastrous as servile acquiescence in the views of the European scholars In the appendix on Vedic Metre, therefore as well as in the notes and translation, the present editor has tried to be independent, even when he is conscious that he may have thereby rendered himself liable to the charge of temerity

4 The printing of accent marks in Devanāgari characters presents a great difficulty In the Notes of the present edition the European method of marking the accent has been applied to the Devanāgari characters, an inverted period (after the manner of the Oxford Dictionary) serving to mark the Udatta The accent changes have been thoroughly explained in an appendix and in the Notes Further with the use of another notation for the accents of the Samhita, which is a slight improvement on the old Indian method, and a juxtaposition of the Samhitā and Pada texts in horizontally parallel lines it will be possible for the student to make a thorough study of the accent changes

The abbreviations and table of contents will be found at the end of the book

On account of the hurry with which the work has been printed, it is very likely that it is full of typographical errors The editor has only to crave the indulgence of the reader He has to thank Mr G N Shrigondekar of the Bhandarkar Institute for help in the correction of proofs but it need not be said that he alone is responsible for the errors

V G Paranjpe

यच्चिद्धि ते विशो यथा प्र देव वरुण व्रतम् ।
मिनीमसि द्यविद्यवि ॥ १ ॥

मा नो वधाय हत्नवे जिहीळानस्य रीरधः ।
मा हृणानस्य मन्यवे ॥ २ ॥

वि मृळीकाय ते मनो रथीरश्वं न संदितम् ।
गीर्भिर्वरुण सीमहि ॥ ३ ॥

परा हि मे विमन्यवः पतन्ति वस्यइष्टये ।
वयो न वसतीरुप ॥ ४ ॥

कदा क्षत्राश्रियं नरमा वरुणं करामहे ।
मृळीकायोरुचक्षसम् ॥ ५ ॥

तदित्समानमाशाते वेनन्ता न प्र युच्छतः ।
धृतव्रताय दाशुषे ॥ ६ ॥

वेदा यो वीनां पदमन्तरिक्षेण पतताम् ।
वेद नावः समुद्रियः ॥ ७ ॥

वेद मासो धृतव्रतो द्वादश प्रजावतः ।
वेदा य उपजायते ॥ ८ ॥

वेद॒ वात॑स्य वर्त॒निमु॒रोर्ऋ॒ष्वस्य॑ बृह॒तः ।
वेदा॒ ये अ॒ध्यास॑ते ॥ ९ ॥

नि ष॑साद धृ॒तव्र॑तो॒ वरु॑णः प॒स्त्या॒३॒॑स्वा ।
साम्रा॑ज्याय सु॒क्रतुः॑ ॥ १० ॥

अतो॒ विश्वा॒न्यद्भु॑ता चिकि॒त्वाँ अ॒भि प॑श्यति ।
कृ॒तानि॒ या च॒ कर्त्वा॑ ॥ ११ ॥

स नो॑ वि॒श्वाहा॑ सु॒क्रतु॑रादि॒त्यः सु॒पथा॑ करत् ।
प्र ण॒ आयूं॑षि तारिषत् ॥ १२ ॥

बिभ्र॑द्द्रा॒पिं हि॑र॒ण्ययं॒ वरु॑णो वस्त नि॒र्णिज॑म् ।
परि॒ स्पशो॒ नि षे॑दिरे ॥ १३ ॥

न यं दिप्स॑न्ति दि॒प्सवो॒ न द्रुह्वा॑णो॒ जना॑नाम् ।
न दे॒वम॒भिमा॑तयः ॥ १४ ॥

उ॒त यो मानु॑षे॒ष्वा यश॑श्च॒क्रे असा॒म्या ।
अ॒स्माक॑मु॒दरे॒ष्वा ॥ १५ ॥

परा॑ मे यन्ति धी॒तयो॒ गावो॒ न गव्यू॑ती॒रनु॑ ।
इ॒च्छन्ती॑रुरु॒चक्ष॑सम् ॥ १६ ॥

सं नु वोचावहै पुनर्यतो मे मध्वाभृतम् ।
होतेव क्षदसे प्रियम् ॥ १७ ॥

दर्शं नु विश्वदर्शतं दर्शं रथमधि क्षमि ।
एता जुषत मे गिरः ॥ १८ ॥

इमं मे वरुण श्रुधी हवमद्या च मृळय ।
त्वामवस्युरा चके ॥ १९ ॥

त्वं विश्वस्य मेधिर दिवश्च ग्मश्च राजसि ।
स यामनि प्रति श्रुधि ॥ २० ॥

उदुत्तमं मुमुग्धि नो वि पाशं मध्यमं चृत ।
अवाधमानि जीवसे ॥ २१ ॥

म० १ No. 2. सू० ३२

इन्द्रस्य नु वीर्याणि प्र वोचं
यानि चकार प्रथमानि वज्री ।
अहन्नहिमन्वपस्ततर्द
प्र वक्षणा अभिनत्पर्वतानाम् ॥ १ ॥

अहन्नहिं पर्वते शिश्रियाणं
त्वष्टास्मै वज्रं स्वर्यं ततक्ष ।
वाश्रा इव धेनवः स्यन्दमाना
अञ्जः समुद्रमव जग्मुरापः ॥ २ ॥

वृषायमाणोवृणीत सोमं
त्रिकद्रुकेष्वपिबत्सुतस्य ।
आ सायकं मघवादत्त वज्र-
महन्नेनं प्रथमजामहीनाम् ॥ ३ ॥

यदिन्द्राहन्प्रथमजामहीना-
मान्मायिनाममिनाः प्रोत मायाः ।
आत्सूर्यं जनयन्द्यामुषासं
तादीत्ना शत्रुं न किला विवित्से ॥ ४ ॥

अहन्वृत्रं वृत्रतरं व्यंस-
मिन्द्रो वज्रेण महता वधेन ।
स्कन्धांसीव कुलिशेना विवृक्णा-
हिः शयत उपपृक्पृथिव्याः ॥ ५ ॥

अयोद्धेव दुर्मद आ हि जुह्वे
महावीरं तुविबाधमृजीषम् ।
नातारीदस्य समृतिं वधानां
सं रुजानाः पिपिष इन्द्रशत्रुः ॥ ६ ॥

अपादहस्तो अपृतन्यदिन्द्र-
मास्य वज्रमधि सानौ जघान ।
वृष्णो वध्रिः प्रतिमानं बुभूष-
न्पुरुत्रा वृत्रो अशयद्व्यस्तः ॥ ७ ॥

न॒दं न भि॒न्नम॑मु॒या शया॑नं॒
मनो॒ रुहा॑णा॒ अति॑ य॒न्त्यापः॑ ।
याश्चि॑द्वृ॒त्रो म॑हि॒ना प॒र्यति॑ष्ठ-
त्तासा॒महिः॑ पत्सुतः॒शीर्ब॑भूव ॥ ८ ॥

नी॒चाव॑या अभवद्वृ॒त्रपु॒त्रे-
न्द्रो॑ अस्या॒ अव॒ वध॑र्जभार ।
उत्त॑रा॒ सूरध॑रः पु॒त्र आ॑सी-
द्दानुः॑ शये स॒हव॑त्सा॒ न धे॒नुः ॥ ९ ॥

अति॑ष्ठन्तीनामनिवेश॒नानां॒
काष्ठा॑नां॒ मध्ये॒ निहि॑तं॒ शरी॑रम् ।
वृ॒त्रस्य॑ नि॒ण्यं वि च॑र॒न्त्यापो॑
दी॒र्घं तम॒ आश॑य॒दिन्द्र॑शत्रुः ॥ १० ॥

दा॒सप॑त्नी॒रहि॑गोपा अतिष्ठ॒-
न्निरु॑द्धा॒ आपः॑ प॒णिने॑व॒ गावः॑ ।
अ॒पां बिल॒मपि॑हितं॒ यदासी॑-
द्वृ॒त्रं ज॑घ॒न्वाँ अप॒ तद्व॑वार ॥ ११ ॥

अश्व्यो॒ वारो॑ अभव॒स्तदि॑न्द्र
सृ॒के यत्त्वा॑ प्र॒त्यह॑न्दे॒व एकः॑ ।
अज॑यो॒ गा अज॑यः शूर॒ सोम॒-
मवा॑सृजः॒ सर्त॑वे स॒प्त सिन्धू॑न् ॥ १२ ॥

नास्मै विद्युन्न तन्यतुः सिषेध
न यां मिहमकिरद्ध्रादुनिं च ।
इन्द्रश्च यद्युयुधाते अहि-
श्चोतापरीभ्यो मघवा वि जिग्ये ॥ १३ ॥

अहेर्यातारं कमपश्य इन्द्र
हृदि यत्ते जघ्नुषो भीरगच्छत् ।
नव च यन्नवतिं च स्रवन्तीः
श्येनो न भीतो अतरो रजांसि ॥ १४ ॥

इन्द्रो यातोऽवसितस्य राजा
शमस्य च शृङ्गिणो वज्रबाहुः ।
सेदु राजा क्षयति चर्षणीना-
मरान्न नेमिः परि ता बभूव ॥ १५ ॥

म० १ No. 3 सू० ४८

सह वामेन न उषो
व्युच्छा दुहितर्दिवः ।
सह द्युम्नेन बृहता विभावरि
राया देवि दास्वती ॥ १ ॥

अश्वावतीर्गोमतीर्विश्वसुविदो
भूरि च्यवन्त वस्तवे ।

उदीरय प्रति मा सूनृता उष-
श्चोद राधो मघोनाम् ॥ २ ॥

उवासोषा उच्छाच्च नु
देवी जीरा रथानाम् ।
ये अस्या आचरणेषु दध्रिरे
समुद्रे न श्रवस्यवः ॥ ३ ॥

उषो ये ते प्र यामेषु युञ्जते
मनो दानाय सूरयः ।
अत्राह तत्कण्व एषां कण्वतमो
नाम गृणाति नृणाम् ॥ ४ ॥

आ घा योषेव सूनर्युषा याति प्रभुञ्जती ।
जरयन्ती वृजनं पद्वदीयत
उत्पातयति पक्षिणः ॥ ५ ॥

वि या सृजति समनं व्यर्थिनः
पदं न वेत्योदती ।
वयो नकिष्टे पप्तिवांस आसते
व्युष्टौ वाजिनीवति ॥ ६ ॥

एषायुक्त परावतः
सूर्यस्योदयनादधि ।

शतं रथेभिः सुभगोषा इयं
वि यात्यभि मानुषान् ॥ ७ ॥

विश्वमस्या नानाम चक्षसे जग-
ज्ज्योतिष्कृणोति सूनरी ।
अप द्वेषो मघोनी दुहिता दिव
उषा उच्छदप स्रिधः ॥ ८ ॥

उष आ भाहि भानुना
चन्द्रेण दुहितर्दिवः ।
आवहन्ती भूर्यस्मभ्यं सौभगं
व्युच्छन्ती दिविष्टिषु ॥ ९ ॥

विश्वस्य हि प्राणनं जीवनं त्वे
वि यदुच्छसि सूनरि ।
सा नो रथेन बृहता विभावरि
श्रुधि चित्रामघे हवम् ॥ १० ॥

उषो वाजं हि वंस्व
यश्चित्रो मानुषे जने ।
तेना वह सुकृतो अध्वराँ उप
ये त्वा गृणन्ति वह्नयः ॥ ११ ॥

विश्वान्देवाँ आ वह सोमपीतये-
न्तरिक्षादुषस्त्वम् ।

सासासुं धा गोमदश्वावदुक्थ्य१-
मुषो वाजं सुवीर्यम् ॥ १२ ॥

यस्या रुशन्तो अर्चयः
प्रति भद्रा अदृक्षत ।
सा नो रयिं विश्ववारं सुपेशस-
मुषा ददातु सुग्म्यम् ॥ १३ ॥

ये चिद्धि त्वामृषयः पूर्व ऊतये
जुहूरेऽवसे महि ।
सा नः स्तोमाँ अभि गृणीहि राध-
सोषः शुक्रेण शोचिषा ॥ १४ ॥

उषो यदद्य भानुना
वि द्वारावृणवो दिवः ।
प्र नो यच्छतादवृकं पृथु च्छर्दिः
प्र देवि गोमतीरिषः ॥ १५ ॥

सं नो राया बृहता विश्वपेशसा
मिमिक्ष्वा समिळाभिरा ।
सं द्युम्नेन विश्वतुरोषो महि
सं वाजैर्वाजिनीवति ॥ १६ ॥

म० १ No 4. सू० ४९

उषो भद्रेभिरा गहि
दिवश्चिद्रोचनादधि ।
वहन्त्वरुणप्सव
उप त्वा सोमिनो गृहम् ॥ १ ॥

सुपेशसं सुखं रथं
यमध्यस्था उषस्त्वम् ।
तेना सुश्रवसं जनं
प्रावाद्य दुहितर्दिवः ॥ २ ॥

वयश्चित्ते पतत्रिणो
द्विपच्चतुष्पदर्जुनि ।
उषः प्रारन्नृतूँरनु
दिवो अन्तेभ्यस्परि ॥ ३ ॥

व्युच्छन्ती हि रश्मिभि-
र्विश्वमाभासि रोचनम् ।
तां त्वामुषर्वसूयवो
गीर्भिः कण्वा अहूषत ॥ ४ ॥

म० १ No 5 सू० ११६

नासत्याभ्यां बर्हिरिव प्र वृञ्जे
स्तोमाँ इयर्म्यभ्रियेव वातः ।

यावर्भगाय विमदार्य जायां
सैनाजुवां न्यूहतू रथैन ॥ १ ॥

वीळुपत्मैभिराशुहेमैभिर्वा
देवानां वा जूतिभिः शाशदाना ।
तद्रासभो नासत्या सहस्र-
माजा यमस्य प्रधने जिगाय ॥ २ ॥

तुग्रो ह भुज्युमश्विनोदमेघे
रयिं न कश्चिन्ममृवाँ अवाहाः ।
तमूहथुर्नौभिरात्मन्वतीभि-
रन्तरिक्षप्रुद्भिरपोदकाभिः ॥ ३ ॥

तिस्रः क्षपस्त्रिरहातिव्रजद्भि-
र्नासत्या भुज्युमूहथुः पतङ्गैः ।
समुद्रस्य धन्वन्नार्द्रस्य पारे
त्रिभी रथैः शतपद्भिः षळश्वैः ॥ ४ ॥

अनारम्भणे तदवीरयेथा-
मनास्थाने अग्रभणे समुद्रे ।
यदश्विना ऊहथुर्भुज्युमस्तं
शतारित्रां नावमातस्थिवांसम् ॥ ५ ॥

यमश्विना ददथुः श्वेतमश्व-
मघाश्वाय शश्वदित्स्वस्ति ।

तद्वां दात्रं महि कीर्तेन्यं भू-
त्पैद्वो वाजी सदमिद्धव्यो अर्यः ॥ ६ ॥

युवं नरा स्तुवते पज्रियाय
कक्षीवते अरदतं पुरंधिम् ।
कारोतराच्छफादश्वस्य वृष्णः
शतं कुम्भाँ असिञ्चतं सुरायाः ॥ ७ ॥

हिमेनाग्निं घ्रंसमवारयेथां
पितुमतीमूर्जमस्मा अधत्तम् ।
ऋबीसे अत्रिमश्विनावनीत-
मुन्निन्यथुः सर्वगणं स्वस्ति ॥ ८ ॥

परावतं नासत्यानुदेथा-
मुच्चाबुध्नं चक्रथुर्जिह्मबारम् ।
क्षरन्नापो न पायनाय राये
सहस्राय तृष्यते गोतमस्य ॥ ९ ॥

जुजुरुषो नासत्योत वव्रिं
प्रामुञ्चतं द्रापिमिव च्यवानात् ।
प्रातिरतं जहितस्यायुर्दस्रा-
दित्पतिमकृणुतं कनीनाम् ॥ १० ॥

तद्वां नरा शंस्यं राध्यं
चाभिष्टिमन्नासत्या वरूथम् ।

यद्विद्वांसा निधिमिवापगूळ्ह-
मुद्दर्शतादूपथुर्वन्दनाय ॥ ११ ॥

तद्वां नरा सनये दंस उग्र-
माविष्कृणोमि तन्यतुर्न वृष्टिम् ।
दध्यङ् ह यन्मध्वाथर्वणो वा-
मश्वस्य शीर्ष्णा प्र यदीमुवाच ॥ १२ ॥

अजोहवीन्नासत्या करा वां
महे यामन्पुरुभुजा पुरंधिः ।
श्रुतं तच्छासुरिव वध्रिमत्या
हिरण्यहस्तमश्विनावदत्तम् ॥ १३ ॥

आस्नो वृकस्य वर्तिकामभीके
युवं नरा नासत्यामुमुक्तम् ।
उतो कविं पुरुभुजा युवं ह
कृपमाणमकृणुतं विचक्षे ॥ १४ ॥

चरित्रं हि वेरिवाच्छेदि पर्ण-
माजा खेलस्य परितक्म्यायाम् ।
सद्यो जङ्घामायसीं विश्पलायै
धने हिते सर्तवे प्रत्यधत्तम् ॥ १५ ॥

शतं मेषान्वृक्ये चक्षदान-
मृज्राश्वं तं पितान्धं चकार ।

तस्मा अक्षी नासत्या विचक्ष
आधत्तं दस्रा भिषजावनर्वन् ॥ १६ ॥

आ वां रथं दुहिता सूर्यस्य
कार्ष्मेवातिष्ठदर्वता जयन्ती ।
विश्वे देवा अन्वमन्यन्त हृद्भिः
समु श्रिया नासत्या सचेथे ॥ १७ ॥

यदयातं दिवोदासाय वर्ति-
र्भरद्वाजायाश्विना हयन्ता ।
रेवदुवाह सचनो रथो वां
वृषभश्च शिंशुमारश्च युक्ता ॥ १८ ॥

रयिं सुक्षत्रं स्वपत्यमायुः
सुवीर्यं नासत्या वहन्ता ।
आ जह्नावीं समनसोप वाजै-
स्त्रिरह्नो भागं दधतीमयातम् ॥ १९ ॥

परिविष्टं जाहुषं विश्वतः सीं
सुगेभिर्नक्तमूहथू रजोभिः ।
विभिन्दुना नासत्या रथेन
वि पर्वताँ अजरयू अयातम् ॥ २० ॥

एकस्या वस्तोरावतं रणाय
वशमश्विना सनये सहस्रा ।

निरहतं दुच्छुना इन्द्रवन्ता
पृथुश्रवसो वृषणावरातीः ॥ २१ ॥
शरस्य चिदार्चत्कस्यावतादा
नीचादुच्चा चक्रथुः पातवे वाः ।
शयवे चिन्नासत्या शचीभि-
र्जसुरये स्तर्यं पिप्यथुर्गाम् ॥ २२ ॥
अवस्यते स्तुवते कृष्णियाय
ऋजूयते नासत्या शचीभिः ।
पशुं न नष्टमिव दर्शनाय
विष्णाप्वं ददथुर्विश्वकाय ॥ २३ ॥
दश रात्रीरशिवेना नव द्यू-
नवनद्धं श्नथितमप्स्वन्तः ।
विप्रुतं रेभमुदनि प्रवृक्त-
मुन्निन्यथुः सोममिव स्रुवेण ॥ २४ ॥
प्र वां दंसांस्यश्विनाववोच-
मस्य पतिः स्यां सुगवः सुवीरः ।
उत पश्यन्नश्नुवन्दीर्घमायु-
रस्तमिवेज्जरिमाणं जगम्याम् ॥ २५ ॥

———

म० १

No. 6.

सू० १८४

ता वामद्य तावपरं हुवे-
मुच्छन्त्यामुषसि वह्निरुक्थैः ।
नासत्या कुह चित्सन्तावर्यो
दिवो नपाता सुदास्तराय ॥ १ ॥

अस्मे ऊ षु वृषणा मादयेथा-
मुत्पणीँर्हतमूर्म्या मदन्ता ।
श्रुतं मे अच्छोक्तिभिर्मतीना-
मेष्टा नरा निचेतारा च कर्णैः ॥ २ ॥

श्रिये पूषन्निषुकृतेव देवा
नासत्या वहतुं सूर्यायाः ।
वच्यन्ते वां ककुहा अप्सु जाता
युगा जूर्णेव वरुणस्य भूरेः ॥ ३ ॥

अस्मे सा वां माध्वी रातिरस्तु
स्तोमं हिनोतं मान्यस्य कारोः ।
अनु यद्वां श्रवस्या सुदानू
सुवीर्याय चर्षणयो मदन्ति ॥ ४ ॥

एष वां स्तोमो अश्विनावकारि
मानेभिर्मघवाना सुवृक्ति ।
यातं वर्तिस्तनयाय त्मनेचा-
गस्त्ये नासत्या मदन्ता ॥ ५ ॥

अतारिष्म तमसस्पारमस्य
प्रति वां स्तोमो अश्विनावधायि ।
एह यातं पथिभिर्देवयानै-
र्विद्यामेषं वृजनं जीरदानुम् ॥ ६ ॥

म० २ No. 7. सू० २३

गणानां त्वा गणपतिं हवामहे
कविं कवीनामुपमश्रवस्तमम् ।
ज्येष्ठराजं ब्रह्मणां ब्रह्मणस्पत
आ नः शृण्वन्नूतिभिः सीद सादनम् ॥ १ ॥

देवाश्चित्ते असुर्य प्रचेतसो
बृहस्पते यज्ञियं भागमानशुः ।
उस्रा इव सूर्यो ज्योतिषा महो
विश्वेषामिज्जनिता ब्रह्मणामसि ॥ २ ॥

आ विबाध्या परिरापस्तमांसि च
ज्योतिष्मन्तं रथमृतस्य तिष्ठसि ।
बृहस्पते भीममभित्रदम्भनं
रक्षोहणं गोत्रभिदं स्वर्विदम् ॥ ३ ॥

सुनीतिभिर्नयसि त्रायसे जनं
यस्तुभ्यं दाशान्न तमंहो अश्नवत् ।

ब्रह्मद्विषस्तपनो मन्युमीरसि ,
बृहस्पते महि तत्ते महित्वनम् ॥ ४ ॥

न तमंहो न दुरितं कुतश्चन
नारातयस्तितिरुर्न द्वयाविनः ।
विश्वा इदस्माद्ध्वरसो वि बाधसे
यं सुगोपा रक्षसि ब्रह्मणस्पते ॥ ५ ॥

त्वं नो गोपाः पथिकृद्विचक्षण-
स्तव व्रताय मतिभिर्जरामहे ।
बृहस्पते यो नो अभि ह्वरो दधे
स्वा तं मर्मर्तु दुच्छुना हरस्वती ॥ ६ ॥

उत वा यो नो मर्चयादनागसो-
रातीवा मर्तः सानुको वृकः ।
बृहस्पते अप तं वर्तया पथः
सुगं नो अस्यै देववीतये कृधि ॥ ७॥

त्रातारं त्वा तनूनां हवामहे-
वस्पर्तरधिवक्तारमस्मयुम् ।
बृहस्पते देवनिदो नि बर्हय
मा दुरेवा उत्तरं सुम्नमुन्नशन् ॥ ८ ॥

त्वया वयं सुवृधा ब्रह्मणस्पते
स्पार्हा वसु मनुष्या ददीमहि ।

या नो दूरे तळितो या अरातयो-
  ऽभि सन्ति जम्भया ता अनप्नसः ॥ ९ ॥

त्वया वयमुत्तमं धीमहे वयो
  बृहस्पते पप्रिणा सस्निना युजा ।
मा नो दुःशंसो अभिदिप्सुरीशत
  प्र सुशंसा मतिभिस्तारिषीमहि ॥ १० ॥

अनानुदो वृषभो जग्मिराहवं
  निष्टप्ता शत्रुं पृतनासु सासहिः ।
असि सत्य ऋणया ब्रह्मणस्पत
  उग्रस्य चिद्दमिता वीळुहर्षिणः ॥ ११ ॥

अदेवेन मनसा यो रिषण्यति
  शासामुग्रो मन्यमानो जिघांसति ।
बृहस्पते मा प्रणक्तस्य नो वधो
  नि कर्म मन्युं दुरेवस्य शर्धतः ॥ १२ ॥

भरेषु हव्यो नमसोपसद्यो
  गन्ता वाजेषु सनिता धनंधनम् ।
विश्वा इदर्यो अभिदिप्स्वो३ मृधो
  बृहस्पतिर्वि ववर्हा रथाँ इव ॥ १३ ॥

तेजिष्ठया तपनी रक्षसस्तप
  ये त्वा निदे दधिरे दृष्टवीर्यम् ।

आविस्तत्कृष्व यदसत्त उक्थ्यं१
बृहस्पते वि परिरापो अर्दय ॥ १४ ॥

बृहस्पते अति यदर्यो अर्हा-
द्द्युमद्विभाति क्रतुमज्जनेषु ।
यद्दीदयच्छवस ऋतप्रजात
तदस्मासु द्रविणं धेहि चित्रम् ॥ १५ ॥

मा नः स्तेनेभ्यो ये अभि द्रुहस्पदे
निरामिणो रिपवोऽन्नेषु जागृधुः ।
आ देवानामोहते वि व्रयो हृदि
बृहस्पते न परः साम्नो विदुः ॥ १६ ॥

विश्वेभ्यो हि त्वा भुवनेभ्यस्परि
त्वष्टाजनत्साम्नःसाम्नः कविः ।
स ऋणचिदृणया ब्रह्मणस्पति-
र्द्रुहो हन्ता मह ऋतस्य धर्तरि ॥ १७ ॥

तव श्रिये व्यजिहीत पर्वतो
गवां गोत्रमुदसृजो यदङ्गिरः ।
इन्द्रेण युजा तमसा परीवृतं
बृहस्पते निरपामौब्जो अर्णवम् ॥ १८ ॥

ब्रह्मणस्पते त्वमस्य यन्ता
सूक्तस्य बोधि तनयं च जिन्व ।

विश्वं तद्भद्रं यदवन्ति देवा
बृहद्वदेम विदथे सुवीराः ॥ १९ ॥

म० २ No 8 सू० २८

इदं कवेरादित्यस्य स्वराजो
विश्वानि सान्त्यभ्यस्तु मह्ना ।
अति यो मन्द्रो यजथाय देवः
सुकीर्तिं भिक्षे वरुणस्य भूरेः ॥ १ ॥

तव व्रते सुभगासः स्याम
स्वाध्यो वरुण तुष्टुवांसः
उपायन उषसां गोमतीना-
मग्नयो न जरमाणा अनु द्यून् ॥ २ ॥

तव स्याम पुरुवीरस्य शर्म-
न्नुरुशंसस्य वरुण प्रणेतः ।
यूयं नः पुत्रा अदितेरदब्धा
अभि क्षमध्वं युज्याय देवाः ॥ ३ ॥

प्र सीमादित्यो असृजद्विधर्ताँ
ऋतं सिन्धवो वरुणस्य यन्ति ।
न श्राम्यन्ति न वि मुचन्त्येते
वयो न पप्तू रघुया परिज्मन् ॥ ४ ॥

वि मच्छ्रथाय रशनामिवाग
ऋध्याम ते वरुण खामृतस्य ।
मा तन्तुश्छेदि वयतो धियं मे
मा मात्रा शार्यपसः पुर ऋतोः ॥ ५ ॥

अपो सु म्यक्ष वरुण भियसं म-
त्सम्राळृतावोऽनु मा गृभाय ।
दामेव वत्साद्वि मुमुग्ध्यंहो
नहि त्वदारे निमिषश्चनेशे ॥ ६ ॥

मा नो वधैर्वरुण ये त इष्टा-
वेनः कृण्वन्तमसुर भ्रीणन्ति ।
मा ज्योतिषः प्रवसथानि गन्म
वि षू मृधः शिश्रथो जीवसे नः ॥ ७ ॥

नमः पुरा ते वरुणोत नून-
मुतापरं तुविजात ब्रवाम ।
त्वे हि कं पर्वते न श्रिता-
न्यप्रच्युतानि दूळभ व्रतानि ॥ ८ ॥

पर ऋणा सावीरध मत्कृतानि
माहं राजन्नन्यकृतेन भोजम् ।
अव्युष्टा इन्नु भूयसीरुषास
आ नो जीवान्वरुण तासु शाधि ॥ ९ ॥

यो मे राजन्युज्यो वा सखा वा
स्वप्ने भयं भीरवे मह्यमाह।
स्तेनो वा यो दिप्सति नो वृको वा
त्वं तस्माद्वरुण पाह्यस्मान् ॥ १० ॥

माहं मघोनो वरुण प्रियस्य
भूरिदाव्न आ विदं शूनमापेः ।
मा रायो राजन्त्सुयमादव स्थां
बृहद्वदेम विदथे सुवीराः ॥ ११ ॥

म० २ No. 9 सू० ३८

उदु ष्य देवः सविता सवाय
शश्वत्तमं तदपा वह्निरस्थात् ।
नूनं देवेभ्यो वि हि धाति रत्न-
मथाभजद्वीतिहोत्रं स्वस्तौ ॥ १ ॥

विश्वस्य हि श्रुष्टये देव ऊर्ध्वः
प्र बाहवा पृथुपाणिः सिसर्ति ।
आपश्चिदस्य व्रत आ निमृग्रा
अयं चिद्वातो रमते परिज्मन् ॥ २ ॥

आशुभिश्चिद्यान्वि मुचाति नून-
मरीरमदतमानं चिदेतोः ।

अह्यर्षूणां चिन्न्ययाँ अविष्या-
मनु व्रतं सवितुर्मोक्यागात् ॥ ३ ॥

पुनः समव्यद्विततं वयन्ती
मध्या कर्तोर्न्यधाच्छक्म धीरः ।
उत्संहायास्थाद्व्यृतूँरदर्ध-
ररमतिः सविता देव आगात् ॥ ४ ॥

नानौकांसि दुर्यो विश्वमायु-
र्वि तिष्ठते प्रभवः शोको अग्नेः ।
ज्येष्ठं माता सूनवे भागमाधा-
दन्वस्य केतमिषितं सवित्रा ॥ ५ ॥

समाववर्ति विष्ठितो जिगीषु-
र्विश्वेषां कामश्चरताममाभूत् ।
शश्वाँ अपो विकृतं हित्व्यागा-
दनु व्रतं सवितुर्दैव्यस्य ॥ ६ ॥

त्वया हितमप्यमप्सु भागं
धन्वान्वा मृगयसो वि तस्थुः ।
वनानि विभ्यो नकिरस्य तानि
व्रता देवस्य सवितुर्मिनन्ति ॥ ७ ॥

याद्राध्यं वरुणो योनिमप्य-
मनिशितं निमिषि जर्भुराणः

वेश्वौ मार्तण्डा व्रजमा पशुगा-
स्स्थशो जन्मानि सविता व्याकः ॥ ८ ॥

न यस्येन्द्रो वरुणो न मित्रो
व्रतमर्यमा न मिनन्ति रुद्रः ।
नारातयस्तमिदं स्वस्ति
हुवे देवं सवितारं नमोभिः ॥ ९ ॥

भगं धियं वाजयन्तः पुरंधिं
नराशंसो ग्नास्पतिर्नो अव्याः ।
आये वामस्य संगथे रयीणां
प्रिया देवस्य सवितुः स्याम ॥ १० ॥

अस्मभ्यं तद्दिवो अद्भ्यः पृथिव्या-
स्त्वया दत्तं काम्यं राध आ गात्
शं यत्स्तोतृभ्य आपये भवा-
त्युरुशंसाय सवितर्जरित्रे ॥ ११

म० ३ No. 10 सू० ९

सखायस्त्वा ववृमहे
देवं मर्तास ऊतये ।
अपां नपातं सुभगं सुदीदितिं
सुप्रतूर्तिमनेहसम् ॥ १ ॥

कायमानो व॒ना त्वं
यन्मा॒तॄरज॑गन्न॒पः ।
न तत्ते॑ अग्ने प्र॒मृषे॑ नि॒वर्त॑नं॒
यद्दू॒रे सन्नि॒हाभ॑वः ॥ २ ॥

अति॑ तृ॒ष्टं व॑वक्षि॒था-
थैव॑ सु॒मना॑ असि ।
प्रप्रा॒न्ये यन्ति॒ पर्य॒न्य आ॑सते॒
येषां॑ स॒ख्ये असि॑ श्रि॒तः ॥ ३ ॥

ई॒यि॒वांस॒मति॒ स्रिधः॒
शश्व॑ती॒रति॑ स॒श्चतः॑ ।
अन्वी॑मविन्दन्निचि॒रासो॑ अ॒द्रुहो॒-
ऽप्सु सिं॒हमि॑व श्रि॒तम् ॥ ४ ॥

स॒सृ॒वांस॑मिव॒ त्मना॒-
ग्निमि॒त्था ति॒रोहि॑तम् ।
ऐनं॑ नयन्मात॒रिश्वा॑ परा॒वतो॑
दे॒वेभ्यो॑ मथि॒तं परि॑ ॥ ५ ॥

तं त्वा॒ मर्ता॑ अगृभ्णत
दे॒वेभ्यो॑ हव्यवाहन ।
विश्वा॒न्यद्य॒ज्ञाँ अ॑भि॒पासि॑ मानुष॒
तव॒ क्रत्वा॑ यविष्ठ्य ॥ ६ ॥

तद्भद्रं तव॑ दंसना
पाकाय चिच्छदयति ।
त्वां यदग्ने पशवः समासते
समिद्धमपिशर्वरे ॥ ७ ॥

आ जुहोता स्वध्वरं
शीरं पावकशोचिषम् ।
आशुं दूतमजिरं प्रत्नमीड्यं
श्रुष्टी देवं सपर्यत ॥ ८ ॥

त्रीणि शता त्री सहस्राण्यग्निं
त्रिंशच्च देवा नव चासपर्यन् ।
औक्षन्घृतैरस्तृणन्बर्हिरस्मा
आदिद्धोतारं न्यसादयन्त ॥ ९ ॥

म० ३ No. 11 सू० ३२

इन्द्र सोमं सोमपते पिबेमं
माध्यंदिनं सवनं चारु यत्ते ।
प्रप्रुथ्या शिप्रे मघवन्नृजीषि-
न्विमुच्या हरी इह मादयस्व ॥ १ ॥

गवाशिरं मन्थिनमिन्द्र शुक्रं
पिबा सोमं ररिमा ते मदाय ।
ब्रह्मकृता मारुतेना गणेन
सजोषा रुद्रैस्तृपदा वृषस्व ॥ २ ॥

ये ते शुष्मं ये तविषीमवर्धन्
न्नर्चन्त इन्द्र मरुतस्त ओजः ।
माध्यंदिने सवने वज्रहस्त
पिबा रुद्रेभिः सगणः सुशिप्र ॥ ३ ॥

त इन्न्वस्य मधुमद्विविप्र
इन्द्रस्य शर्धो मरुतो य आसन् ।
येभिर्वृत्रस्येषितो विवेदा-
मर्मणो मन्यमानस्य मर्म ॥ ४ ॥

मनुष्वदिन्द्र सवनं जुषाणः
पिबा सोमं शश्वते वीर्याय ।
स आ ववृत्स्व हर्यश्व यज्ञैः
सरण्युभिरपो अर्णा सिसर्षि ॥ ५ ॥

त्वमपो यद्ध वृत्रं जघन्वाँ
अत्याँ इव प्रासृजः सर्तवाजौ ।
शयानमिन्द्र चरता वधेन
वव्रिवांसं परि देवीरदेवम् ॥ ६ ॥

यजाम इन्नमसा वृद्धमिन्द्रं
बृहन्तमृष्वमजरं युवानम् ।
यस्य प्रिये ममतुर्यज्ञियस्य
न रोदसी महिमानं ममाते ॥ ७ ॥

इन्द्रस्य कर्म सुकृता पुरूणि
व्रतानि देवा न मिनन्ति विश्वे ।
दाधार यः पृथिवीं द्यामुतेमां
जजान सूर्यमुषसं सुदंसाः ॥ ८ ॥

अद्रोघ सत्यं तव तन्महित्वं
सद्यो यज्जातो अपिबो ह सोमम् ।
न द्याव इन्द्र तवसस्त ओजो
नाहा न मासाः शरदो वरन्त ॥ ९ ॥

त्वं सद्यो अपिबो जात इन्द्र
मदाय सोमं परमे व्योमन् ।
यद्ध द्यावापृथिवी आविवेशी-
रथाभवः पूर्व्यः कारुधायाः ॥ १० ॥

अहन्नहिं परिशयानमर्ण
ओजायमानं तुविजात तव्यान् ।
न ते महित्वमनु भूदध द्यौ-
र्यदन्यया स्फिग्या क्षामवस्थाः ॥ ११ ॥

यज्ञो हि त इन्द्र वर्धनो भू-
दुत प्रियः सुतसोमो मियेधः ।
यज्ञेन यज्ञमव यज्ञियः स-
न्यज्ञस्ते वज्रमहिहत्य आवत् ॥ १२ ॥

यज्ञेनेन्द्रमवसा चक्रे अर्वा-
गैनं सुम्नाय नव्यसे ववृत्याम् ।
यः स्तोमेभिर्वावृधे पूर्व्येभि-
र्यो मध्यमेभिरुत नूतनेभिः ॥ १३ ॥

विवेष यन्मा धिषणा जजान
स्तवै पुरा पार्यादिन्द्रमह्नः ।
अंहसो यत्र पीपरद्यथा नो
नावेव यान्तमुभये हवन्ते ॥ १४ ॥

आपूर्णो अस्य कलशः स्वाहा
सेक्तेव कोशं सिसिचे पिबध्यै ।
समु प्रिया आववृत्रन्मदाय
प्रदक्षिणिदभि सोमास इन्द्रम् ॥ १५ ॥

न त्वा गभीरः पुरुहूत सिन्धु-
र्नाद्रयः परि षन्तो वरन्त ।
इत्था सखिभ्य इषितो यदिन्द्रा
दृळ्हं चिदरुजो गव्यमूर्वम् ॥ १६ ॥

शुनं हुवेम मघवानमिन्द्र-
मस्मिन्भरे नृतमं वाजसातौ ।
शृण्वन्तमुग्रमूतये समत्सु
घ्नन्तं वृत्राणि संजितं धनानाम् ॥ १७ ॥

प्र पर्वतानामुशती उपस्था-
दश्वे इव विषिते हासमाने ।
गावेव शुभ्रे मातरा रिहाणे
विपाट्छुतुद्री पयसा जवेते ॥ १ ॥

इन्द्रेषिते प्रसवं भिक्षमाणे
अच्छा समुद्रं रथ्येव याथः ।
समाराणे ऊर्मिभिः पिन्वमाने
अन्या वामन्यामप्येति शुभ्रे ॥ २ ॥

अच्छा सिन्धुं मातृतमामयासं
विपाशमुर्वीं सुभगामगन्म ।
वत्समिव मातरा संरिहाणे
समानं योनिमनु संचरन्ती ॥ ३ ॥

एना वयं पयसा पिन्वमाना
अनु योनिं देवकृतं चरन्तीः ।
न वर्तवे प्रसवः सर्गतक्तः
किंयुर्विप्रो नद्यो जोहवीति ॥ ४ ॥

रमध्वं मे वचसे सोम्याय
ऋतावरीरुप मुहूर्तमेवैः ।
प्र सिन्धुमच्छा बृहती मनीषा-
वस्युरह्वे कुशिकस्य सूनुः ॥ ५ ॥

इन्द्रो अस्माँ अरदद्वज्रबाहु-
रपाहन्वृत्रं परिधिं नदीनाम् ।
देवोऽनयत्सविता सुपाणि-
स्तस्य वयं प्रसवे याम उर्वीः ॥ ६ ॥

प्रवाच्यं शश्वधा वीर्यं१ त-
दिन्द्रस्य कर्म यदहिं विवृश्चत् ।
वि वज्रेण परिषदो जघाना-
यन्नापोऽयनमिच्छमानाः ॥ ७ ॥

एतद्वचो जरितर्मापि मृष्ठा
आ यत्ते घोषानुत्तरा युगानि ।
उक्थेषु कारो प्रति नो जुषस्व
मा नो नि कः पुरुषत्रा नमस्ते ॥ ८ ॥

ओ षु स्वसारः कारवे शृणोत
ययौ वो दूरादनसा रथेन ।
नि षू नमध्वं भवता सुपारा
अधोअक्षाः सिन्धवः स्रोत्याभिः ॥ ९ ॥

आ ते कारो शृणवामा वचांसि
ययाथ दूरादनसा रथेन ।
नि ते नंसै पीप्यानेव योषा
मर्यायेव कन्या शश्वचै ते ॥ १० ॥

यदङ्ग त्वा भरताः संतरेयु-
गव्यन्ग्राम इषित इन्द्रजूतः ।
अर्षादह प्रसवः सर्गतक्त
आ वो वृणे सुमतिं यज्ञियानाम् ॥ ११ ॥

अतारिषुर्भरता गव्यवः स-
मभक्त विप्रः सुमतिं नदीनाम् ।
प्र पिन्वध्वमिषयन्तीः सुराधा
आ वक्षणाः पृणध्वं यात शीभम् ॥ १२ ॥

उद्व ऊर्मिः शम्या ह-
न्त्वापो योक्त्राणि मुञ्चत ।
मादुष्कृतौ व्येनसा-
घ्न्यौ शूनमारताम् ॥ १३ ॥

म०३ No. 13 सू० ४२

उप नः सुतमा गहि सोममिन्द्र गवाशिरम् ।
हरिभ्यां यस्ते अस्मयुः ॥ १ ॥

तमिन्द्र मदमा गहि बर्हिःष्ठां ग्रावभिः सुतम् ।
कुविन्न्वस्य तृष्णवः ॥ २ ॥

इन्द्रमित्था गिरो ममाच्छागुरिषिता इतः ।
आवृते सोमपीतये ॥ ३ ॥

इन्द्रं सोमस्य पीतये स्तोमैरिह हवामहे ।
उक्थेभिः कुविदागमत् ॥ ४ ॥

इन्द्र सोमाः सुता इमे तान्दधिष्व शतक्रतो ।
जठरे वाजिनीवसो ॥ ५ ॥

विद्मा हि त्वा धनंजयं वाजेषु दधृषं कवे ।
अधा ते सुम्नमीमहे ॥ ६ ॥

इममिन्द्र गवाशिरं यवाशिरं च नः पिब ।
आगत्या वृषभिः सुतम् ॥ ७ ॥

तुभ्येदिन्द्र स्व ओक्ये३ सोमं चोदामि पीतये ।
एष रारन्तु ते हृदि ॥ ८ ॥

त्वां सुतस्य पीतये प्रत्नमिन्द्र हवामहे ।
कुशिकासो अवस्यवः ॥ ९ ॥

म० ४ No. 14. सू० ३०

नकिरिन्द्र त्वदुत्तरो न ज्यायाँ अस्ति वृत्रहन् ।
नकिरेवा यथा त्वम् ॥ १ ॥

सत्रा ते अनु कृष्टयो विश्वा चक्रेव वावृतुः ।
सत्रा महाँ असि श्रुतः ॥ २ ॥

विश्वे चुनेदुना त्वा देवास इन्द्र युयुधुः ।
यदहा नक्तमातिरः ॥ ३ ॥

यत्रोत बाधितेभ्यश्चक्रं कुत्साय युध्यते ।
मुषाय इन्द्र सूर्यम् ॥ ४ ॥

यत्र देवाँ ऋघायतो विश्वाँ अयुध्य एक इत् ।
त्वमिन्द्र वुनूँरहन् ॥ ५ ॥

यत्रोत मर्त्याय कमरिणा इन्द्र सूर्यम् ।
प्रावः शचीभिरेतशम् । ६ ॥

किमादुतासि वृत्रहुन्मघवन्मन्युमत्तमः ।
अत्राह दानुमातिरः ॥ ७ ॥

एतद्घेदुत वीर्यमिन्द्र चकर्थ पौंस्यम् ।
स्त्रियं यद्दुर्हणायुवं वधीर्दुहितरं दिवः ॥ ८ ॥

दिवश्चिद्धा दुहितरं महान्महीयमानाम् ।
उषासमिन्द्र सं पिणक् ॥ ९ ॥

अपोषा अनसः सरत्संपिष्टादह बिभ्युषी ।
नि यत्सीं शिश्नथद्वृषा ॥ १० ॥

एतदस्या अनः शये सुसंपिष्टं विपाश्या ।
ससार सीं परावतः ॥ ११ ॥

उत सिन्धुं विबाल्यं वितस्थानामधि क्षमि ।
परि ष्ठा इन्द्र मायया ॥ १२ ॥

उत शुष्णस्य धृष्णुया प्र मृक्षो अभि वेदनम् ।
पुरो यदस्य संपिणक् ॥ १३ ॥

उत दासं कौलितरं बृहतः पर्वतादधि ।
अवाहन्निन्द्र शम्बरम् ॥ १४ ॥

उत दासस्य वर्चिनः सहस्राणि शतावधीः ।
अधि पञ्च प्रधीँरिव ॥ १५ ॥

उत त्यं पुत्रमग्रुवः परावृक्तं शतक्रतुः ।
उक्थेष्विन्द्र आभजत् ॥ १६ ॥

उत त्या तुर्वशायदू अस्नातारा शचीपतिः ।
इन्द्रो विद्वाँ अपारयत् ॥ १७ ॥

उत त्या सद्य आर्या सरयोरिन्द्र पारतः ।
अर्णाचित्ररथावधीः ॥ १८ ॥

अनु द्वा जहिता नयोऽन्धं श्रोणं च वृत्रहन् ।
न तत्ते सुम्नमष्टवे ॥ १९ ॥

शतमश्मन्मयीनां पुरामिन्द्रो व्यास्यत् ।
दिवोदासाय दाशुषे ॥ २० ॥

अस्वापयद्‌भीतये सहस्रा त्रिंशतं हथैः ।
दासानामिन्द्रो मायया ॥ २१ ॥

स घेदुतासि वृत्रहन्त्समान इन्द्र गोपतिः ।
यस्ता विश्वानि चिच्युषे ॥ २२ ॥

उतः नूनं यदिन्द्रियं करिष्या इन्द्र पौंस्यम् ।
अद्या नकिष्टदा मिनत् ॥ २३ ॥

वामंवामं त आदुरे
देवो ददात्वर्यमा ।
वामं पूषा वामं भगो
वामं देवः करूळती ॥ २४ ॥

म० ५ No. 15 सू० १

अबोध्यग्निः समिधा जनानां
प्रति धेनुमिवायतीमुषासम् ।
यह्वा इव प्र वयामुज्जिहानाः
प्र भानवः सिस्रते नाकमच्छ ॥ १ ॥

अबोधि होता यजथाय देवा-
नूर्ध्वो अग्निः सुमनाः प्रातरस्थात् ।
समिद्धस्य रुशदर्शि पाजो
महान्देवस्तमसो निरमोचि ॥ २ ॥

यदीं गुणस्य रशनामजीगः
शुचिरङ्क्ते शुचिभिर्गोभिरग्निः ।
आद्दक्षिणा युज्यते वाजय-
न्त्युत्तानामूर्ध्वो अधयज्जुहूभिः ॥ ३ ॥

अग्निमच्छा देवयतां मनांसि
चक्षूंषीव सूर्ये सं चरन्ति ।
यदीं सुवाते उषसा विरूपे
श्वेतो वाजी जायते अग्रे अह्नाम् ॥ ४ ॥

जनिष्ट हि जेन्यो अग्रे अह्नां
हितो हितेष्वरुषो वनेषु ।
दमेदमे सप्त रत्ना दधानो-
ग्निर्होता नि षसादा यजीयान् ॥ ५ ॥

अग्निर्होता न्यसीदद्यजीया-
नुपस्थे मातुः सुरभा उ लोके ।
युवा कविः पुरुनिःष्ठ ऋतावा
धर्ता कृष्टीनामुत मध्य इद्धः ॥ ६ ॥

प्र णु त्यं विप्रमध्वरेषु साधु-
मग्निं होतारमीळते नमोभिः ।
आ यस्ततान रोदसी ऋतेन
नित्यं मृजन्ति वाजिनं घृतेन ॥ ७ ॥

मार्जाल्यो मृज्यते स्वे दमूनाः
   कविप्रशस्तो अतिथिः शिवो नः ।
सहस्रशृङ्गो वृषभस्तदोजा
   विश्वाँ अग्ने सहसा प्रास्यन्यान् ॥ ८ ॥

प्र सद्यो अग्ने अत्येष्यन्या-
   नाविर्यस्मै चारुतमो बभूथ ।
ईळेन्यो वपुष्यो विभावा
   प्रियो विशामतिथिर्मानुषीणाम् ॥ ९ ॥

तुभ्यं भरन्ति क्षितयो यविष्ठ
   बलिमग्ने अन्तित ओत दूरात् ।
आ भन्दिष्ठस्य सुमतिं चिकिद्धि
   बृहत्ते अग्ने महि शर्म भद्रम् ॥ १० ॥

आद्य रथं भानुमो भानुमन्त-
   मग्ने तिष्ठ यजतेभिः समन्तम् ।
विद्वान्पथीनामुर्वन्तरिक्ष-
   मेह देवान्हविरद्याय वक्षि ॥ ११ ॥

अवोचाम कवये मेध्याय
   वचो वन्दारु वृषभाय वृष्णे ।
गविष्ठिरो नमसा स्तोममग्नौ
   दिवीव रुक्ममुरुव्यञ्चमश्रेत् ॥ १२ ॥

No. 16.

ऋतस्य गोपावधि तिष्ठथो रथं
सत्यधर्माणा परमे व्योमनि ।
यमत्र मित्रावरुणावथो युवं
तस्मै वृष्टिर्मधुमत्पिन्वते दिवः ॥ १ ॥

सम्राजावस्य भुवनस्य राजथो
मित्रावरुणा विदथे स्वर्दृशा ।
वृष्टिं वां राधो अमृतत्वमीमहे
द्यावापृथिवी वि चरन्ति तन्यवः ॥ २ ॥

सम्राजा उग्रा वृषभा दिवस्पती
पृथिव्या मित्रावरुणा विचर्षणी ।
चित्रेभिरभ्रैरुप तिष्ठथो रवं
द्यां वर्षयथो असुरस्य मायया ॥ ३ ॥

माया वां मित्रावरुणा दिवि श्रिता
सूर्यो ज्योतिश्चरति चित्रमायुधम् ।
तमभ्रेण वृष्ट्या गूहथो दिवि
पर्जन्य द्रप्सा मधुमन्त ईरते ॥ ४ ॥

रथं युञ्जते मरुतः शुभे सुखं
शूरो न मित्रावरुणा गविष्टिषु ।
रजांसि चित्रा वि चरन्ति तन्यवो
दिवः सम्राजा पयसा न उक्षतम् ॥ ५ ॥

वाचं सु मित्रावरुणाविरावतीं
पर्जन्यश्चित्रां वदति त्विषीमतीम् ।
अभ्रा वसत मरुतः सु मायया
द्यां वर्षयतमरुणामरेपसम् ॥ ६ ॥

धर्मणा मित्रावरुणा विपश्चिता
व्रता रक्षेथे असुरस्य मायया ।
ऋतेन विश्वं भुवनं वि राजथः
सूर्यमा धत्थो दिवि चित्र्यं रथम् ॥ ७ ॥

म० ५ No 17. सू० ७३

यदद्य स्थः परावति
यदर्वावत्यश्विना ।
यद्वा पुरू पुरुभुजा
यदन्तरिक्ष आ गतम् ॥ १ ॥

इह त्या पुरुभूतमा
पुरू दंसांसि बिभ्रता ।
वरस्या याम्यध्रिगू
हुवे तुविष्टमा भुजे ॥ २ ॥

ईर्मान्यद्वपुषे वपु-
श्चक्रं रथस्य येमथुः ।
पर्यन्या नाहुषा युगा
मह्ना रजांसि दीयथः ॥ ३ ॥

तदू षु वामेना कृतं
विश्वा यद्वामनु ष्टवे ।
नाना जातावरेपसा
समस्मे बन्धुमेयथुः ॥ ४ ॥

आ यद्वां सूर्या रथं
तिष्ठद्रघुष्यदं सदा ।
परि वामरुषा वयो
घृणा वरन्त आतपः ॥ ५ ॥

युवोरत्रिश्चिकेतति
नरा सुम्नेन चेतसा ।
घर्मं यद्वामरेपसं
नासत्यास्ना भुरण्यति ॥ ६ ॥

उग्रो वां ककुहो ययिः
शृण्वे यामेषु संतनिः ।
यद्वां दंसोभिरश्विना-
त्रिर्नराववर्तति ॥ ७ ॥

मध्व ऊ षु मधूयुवा
रुद्रा सिषक्ति पिप्युषी ।
यत्समुद्राति पर्षथः
पक्वाः पृक्षो भरन्त वाम् ॥ ८ ॥

सत्यमिद्वा उं अश्विना
युवामाहुर्मयोभुवां ।
ता यामन्यामहूतमा
यामन्ना मृळयत्तमा ॥ ९ ॥
इमा ब्रह्माणि वर्धना-
श्विभ्यां सन्तु शंतमा ।
या तक्षाम रथाँ इ-
वावोचाम बृहन्नमः ॥ १० ॥

म० ५ No. 18. सू० ८०

द्युतद्यामानं बृहतीमृतेन
ऋतावरीमरुणप्सुं विभातीम् ।
देवीमुषसं स्वरावहन्तीं
प्रति विप्रासो मतिभिर्जरन्ते ॥ १ ॥
एषा जनं दर्शता बोधयन्ती
सुगान्पथः कृण्वती यात्यग्रे ।
बृहद्रथा बृहती विश्वमि-
न्वोषा ज्योतिर्यच्छत्यग्रे अह्नाम् ॥ २ ॥
एषा गोभिररुणेभिर्युजाना-
स्रेधन्ती रयिमप्रायु चक्रे ।
पथो रदन्ती सुविताय देवी
पुरुष्टुता विश्ववारा वि भाति ॥ ३ ॥

एषा व्येनी भवति द्विबर्हा
आविष्कृण्वाना तन्वं पुरस्तात् ।
ऋतस्य पन्थामन्वेति साधु
प्रजानतीव न दिशो मिनाति ॥ ४ ॥

एषा शुभ्रा न तन्वो विदा-
नोर्ध्वेव स्नाती दृशये नो अस्थात् ।
अप द्वेषो बाधमाना तमां-
स्युषा दिवो दुहिता ज्योतिषागात् ॥ ५ ॥

एषा प्रतीची दुहिता दिवो नॄ-
न्योषेव भद्रा नि रिणीते अप्सः ।
व्यूर्ण्वती दाशुषे वार्याणि
पुनर्ज्योतिर्युवतिः पूर्वथाकः ॥ ६ ॥

म० ७ No 19. सू० ६१

उद्वां चक्षुर्वरुण सुप्रतीकं
देवयोरेति सूर्यस्ततन्वान् ।
अभि यो विश्वा भुवनानि चष्टे
स मन्युं मर्त्येष्वा चिकेत ॥ १ ॥

प्र वां स मित्रावरुणावृतावा
विप्रो मन्मानि दीर्घश्रुदियर्ति ।
यस्य ब्रह्माणि सुक्रतू अवाथ
आ यत्क्रत्वा न शरदः पृणैथे ॥ २ ॥

प्रोरोर्मित्रावरुणा पृथिव्याः
प्र दिव ऋष्वाद्बृहतः सुदानू ।
स्पशो दधाथे ओषधीषु वि-
क्ष्वृधग्यतो अनिमिषं रक्षमाणा ॥ ३ ॥

शंसा मित्रस्य वरुणस्य धाम
शुष्मो रोदसी बद्बधे महित्वा ।
अयन्मासा अयज्वनामवीराः
प्र यज्ञमन्मा वृजनं तिराते ॥ ४ ॥

अमूरा विश्वा वृषणाविमा वां
न यासु चित्रं ददृशे न यक्षम् ।
द्रुहः सचन्ते अनृता जनानां
न वां निण्यान्यचिते अभूवन् ॥ ५ ॥

समु वां यज्ञं महयं नमोभि-
र्हुवे वां मित्रावरुणा सबाधः ।
प्र वां मन्मान्यृचसे नवानि
कृतानि ब्रह्म जुजुषन्निमानि ॥ ६ ॥

इयं देव पुरोहितिर्युवभ्यां
यज्ञेषु मित्रावरुणावकारि ।
विश्वानि दुर्गा पिपृतं तिरो नो
यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ७ ॥

म० ७ No. 20. सू० ७१

अप स्वसुरुषसो नग्जिहीते
रिणक्ति कृष्णीररुषाय पन्थाम् ।
अश्वामघा गोमघा वां हुवेम
दिवा नक्तं शरुमस्मद्युयोतम् ॥ १ ॥

उपायातं दाशुषे मर्त्याय
रथेन वाममश्विना वहन्ता ।
युयुतमस्मदनिराममीवां
दिवा नक्तं माध्वी त्रासीथां नः ॥ २ ॥

आ वां रथमवमस्यां व्युष्टौ
सुम्नायवो वृषणो वर्तयन्तु ।
स्यूमगभस्तिमृतयुग्भिरश्वै-
राश्विना वसुमन्तं वहेथाम् ॥ ३ ॥

यो वां रथो नृपती अस्ति वोळ्हा
त्रिवन्धुरो वसुमाँ उस्रयामा ।
आ न एना नासत्योप यात-
मभि यद्वां विश्वप्स्न्यो जिगाति ॥ ४ ॥

युवं च्यवानं जरसोमुमुक्तं
नि पेदव ऊहथुराशुमश्वम् ।
निरंहसस्तमसः स्पर्तमत्रिं
नि जाहुषं शिथिरे धातमन्तः ॥ ५ ॥

इयं मनीषा इयमश्विना गी-
रिमां सुवृक्तिं वृषणा जुषेथाम् ।
इमा ब्रह्माणि युवयून्यग्मन्-
यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ६ ॥

म० ७ No. 21. सू० ७७

उषो रुरुचे युवतिर्न योषा
विश्वं जीवं प्रसुवन्ती चरायै ।
अभूदग्निः समिधे मानुषाणा-
मकर्ज्योतिर्बाधमाना तमांसि ॥ १ ॥
विश्वं प्रतीची सप्रथा उदस्था-
द्रुशद्वासो बिभ्रती शुक्रमश्वैत् ।
हिरण्यवर्णा सुदृशीकसंदृ-
ग्गवां माता नेत्र्यह्नामरोचि ॥ २ ॥
देवानां चक्षुः सुभगा वहन्ती
श्वेतं नयन्ती सुदृशीकमश्वम् ।
उषा अदर्शि रश्मिभिर्व्यक्ता
चित्रामघा विश्वमनु प्रभूता ॥ ३ ॥
अन्तिवामा दूरे अमित्रमु-
च्छोर्वीं गव्यूतिमभयं कृधी नः ।
यावय द्वेष आ भरा वसूनि
चोदय राधो गृणते मघोनि ॥ ४ ॥

अस्मे श्रेष्ठेभिर्भानुभिर्वि भा-
ह्युषो देवि प्रतिरन्ती न आयुः ।
इषं च नो दधती विश्ववारे
गोमदश्वावद्रथवच्च राधः ॥ ५ ॥
यां त्वा दिवो दुहितर्वर्धय-
न्त्युषः सुजाते मतिभिर्वसिष्ठाः ।
सास्मासु धा रयिमृष्वं बृहन्तं
यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ६ ॥

म० ७ No. 22. सू० ८६

धीरा त्वस्य महिना जनूंषि
वि यस्तस्तम्भ रोदसी चिदुर्वी ।
प्र नाकमृष्वं नुनुदे बृहन्तं
द्विता नक्षत्रं पप्रथच्च भूम ॥ १ ॥
उत स्वया तन्वा३ सं वदे त-
त्कदा न्व१न्तर्वरुणे भुवानि ।
किं मे हव्यमहृणानो जुषेत
कदा मृळीकं सुमना अभि ख्यम् ॥ २ ॥
पृच्छे तदेनो वरुण दिदृ-
क्षूपो एमि चिकितुषो विपृच्छम् ।
समानमिन्मे कवयश्चिदाहु-
रयं ह तुभ्यं वरुणो हृणीते ॥ ३ ॥

किमाग॑ आस वरुण ज्येष्ठं॒
यत्स्तो॒तारं॒ जिघां॑ससि॒ सखा॑यम् ।
प्र तन्मे॑ वोचो दूळभ स्वधा॒वो-
व॑ त्वाने॒ना नम॑सा तु॒र इ॑याम् ॥ ४ ॥

अव॑ द्रु॒ग्धानि॒ पित्र्या॑ सृजा॒ नो-
व॒ या व॒यं च॑कृ॒मा त॒नूभिः॑ ।
अव॑ राजन्पशु॒तृपं॒ न ता॒युं
सृ॒जा व॒त्सं न दाम्नो॒ वसि॑ष्ठम् ॥ ५ ॥

न स स्वो दक्षो॑ वरुण॒ ध्रुतिः॒ सा
सुरा॑ म॒न्युर्वि॒भीद॑को॒ अचि॑त्तिः ।
अस्ति॒ ज्याया॒न्कनी॑यस उपा॒रे
स्वप्न॑श्च॒नेदनृ॑तस्य प्रयो॒ता ॥ ६ ॥

अरं॑ दा॒सो न मी॒ळ्हुषे॑ करा-
ण्य॒हं दे॒वाय॒ भूर्ण॒येना॑गाः ।
अचे॑तयद॒चितो॑ दे॒वो अ॒र्यो
गृत्सं॑ रा॒ये क॒वित॑रो जुनाति ॥ ७ ॥

अ॒यं सु तुभ्यं॑ वरुण स्वधावो
हृ॒दि स्तोम॒ उप॑श्रितश्चिदस्तु ।
शं नः॒ क्षेमे॒ शमु॒ योगे॑ नो अस्तु
यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॒ सदा॑ नः ॥ ८ ॥

मं० ७ No. 23. सू० ९५

प्र क्षोदसा धायसा सस्र एषा
सरस्वती धरुणमायसी पूः ।
प्रबाबधाना रथ्येव याति
विश्वा अपो महिना सिन्धुरन्याः ॥ १ ॥

एकाचेतत्सरस्वती नदीनां
शुचिर्यती गिरिभ्य आ समुद्रात् ।
रायश्चेतन्ती भुवनस्य भूरे-
र्घृतं पयो दुदुहे नाहुषाय ॥ २ ॥

स वावृधे नर्यो योषणासु
वृषा शिशुर्वृषभो यज्ञियासु ।
स वाजिनं मघवद्भ्यो दधाति
वि सातये तन्वं मामृजीत ॥ ३ ॥

उत स्या नः सरस्वती जुषा-
णोप श्रवत्सुभगा यज्ञे अस्मिन् ।
मितज्ञुभिर्नमस्यैरियाना
राया युजा चिदुत्तरा सखिभ्यः ॥ ४ ॥

इमा जुह्वाना युष्मदा नमोभिः
प्रति स्तोमं सरस्वति जुषस्व ।
तव शर्मन्प्रियतमे दधाना
उप स्थेयाम शरणं न वृक्षम् ॥ ५ ॥

अयमु ते सरस्वति वसिष्ठो
द्वारावृतस्य सुभगे व्यावः ।
वर्ध शुभ्रे स्तुवते रासि वाजा-
न्यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ६ ॥

म० ८ No. 24. सू० २९

बभ्रुरेको विषुणः सूनरो
युवाञ्ज्यङ्क्ते हिरण्ययम् ॥ १ ॥
योनिमेक आ ससाद द्योत-
नोन्तर्देवेषु मेधिरः ॥ २ ॥
वाशीमेको बिभर्ति हस्त आयसी-
मन्तर्देवेषु निध्रुविः ॥ ३ ॥
वज्रमेको बिभर्ति हस्त आहितं
तेन वृत्राणि जिघ्नते ॥ ४ ॥
तिग्ममेको बिभर्ति हस्त आयुधं
शुचिरुग्रो जलाषभेषजः ॥ ५ ॥
पथ एकः पीपाय तस्करो यथाँ
एष वेद निधीनाम् ॥ ६ ॥
त्रीण्येक उरुगायो वि चक्रमे
यत्र देवासो मदन्ति ॥ ७ ॥

विभिर्द्वा चरत एकया सह
प्र प्रवासेव वसतः ॥ ८ ।

सदो द्वा चक्राते उपमा दिवि
सम्राजा सर्पिरासुती ॥ ९ ॥

अर्चन्त एके महि साम मन्वत
तेन सूर्यमरोचयन् ॥ १० ॥

म० १० No. 25. सू० ७२

देवानां नु वयं जाना
प्र वोचाम विपन्यया ।
उक्थेषु शस्यमानेषु
यः पश्यादुत्तरे युगे ॥ १ ॥

ब्रह्मणस्पतिरेता
सं कर्मार इवाधमत् ।
देवानां पूर्व्ये युगे-
ऽसतः सदजायत ॥ २ ॥

देवानां युगे प्रथमे-
ऽसतः सदजायत ।
तदाशा अन्वजायन्त
तदुत्तानपदस्परि ॥ ३ ॥

भूर्ज॑ज्ञ उत्ता॒नप॑दो
भु॒व आशा॑ अजायन्त ।
अदि॑ते॒र्दक्षो॑ अजायत॒
दक्षा॒द्वदि॑तिः॒ परि॑ ॥ ४ ॥
अदि॑ति॒र्ह्यज॑निष्ट॒
दक्ष॒ या दु॑हि॒ता तव॑ ।
तां दे॒वा अन्व॑जायन्त
भ॒द्रा अ॒मृत॑बन्धवः ॥ ५ ॥
यद्दे॑वा अ॒दः स॑लि॒ले
सुसं॑रब्धा॒ अति॑ष्ठत ।
अत्रा॑ वो॒ नृत्य॑तामिव
ती॒व्रो रे॒णुरपा॑यत ॥ ६ ॥
यद्दे॑वा॒ यत॑यो यथा॒
भुव॑ना॒न्यपि॑न्वत ।
अत्रा॑ समु॒द्र आ गू॒ळ्ह-
मा सूर्य॑मजभर्तन ॥ ७ ॥
अ॒ष्टौ पु॒त्रासो॒ अदि॑ते॒-
र्ये जा॒तास्त॒न्व१॒॑स्परि॑ ।
दे॒वाँ उप॒ प्रैत्स॒प्तभि॒ः
परा॑ मार्ता॒ण्डमा॑स्यत् ॥ ८ ॥
स॒प्तभि॑ः पु॒त्रैरदि॑ति॒-
रुप॒ प्रैत्पू॒र्व्यं यु॒गम् ।

प्रजायै मृत्यवे त्व-
त्पुनर्मार्ताण्डमाभरत् ॥ ९ ॥

म० १० No 26 सू० १०८

किमिच्छन्ती सरमा प्रेदमानड्
दूरे ह्यध्वा जगुरिः पराचैः ।
कास्मेहितिः का परितक्म्यासी-
त्कथं रसाया अतरः पयांसि ॥ १ ॥
इन्द्रस्य दूतीरिषिता चरामि
मह इच्छन्ती पणयो निधीन्वः ।
अतिष्कदो भियसा तन्न आव-
त्तथा रसाया अतरं पयांसि ॥ २ ॥
कीदृङिन्द्रः सरमे का दृशीका
यस्येदं दूतीरसरः पराकात् ।
आ च गच्छान्मित्रमेना दधा-
माथा गवां गोपतिर्नो भवाति ॥ ३ ॥
नाहं तं वेद दभ्यं दभत्स
यस्येदं दूतीरसरं पराकात् ।
न तं गूहन्ति स्रवतो गभीरा
हता इन्द्रेण पणयः शयध्वे ॥ ४ ॥
इमा गावः सरमे या ऐच्छः
परि दिवो अन्तान्सुभगे पतन्ती ।

कस्त एना अव सृजादयु-
ध्व्युतास्माकमायुधा सन्ति तिग्मा ॥ ५ ॥

असेन्या वः पणयो वचां-
स्यनिषव्यास्तन्वः सन्तु पापीः ।
अधृष्टो व एतवा अस्तु पन्था
बृहस्पतिर्व उभया न मृळात् ॥ ६ ॥

अयं निधिः सरमे अद्रिबुध्नो
गोभिरश्वेभिर्वसुभिर्न्यृष्टः ।
रक्षन्ति तं पणयो ये सुगोपा
रेकु पदमलकमा जगन्थ ॥ ७ ॥

एह गमन्नृषयः सोमशिता
अयास्यो अङ्गिरसो नवग्वाः ।
त एतमूर्वं वि भजन्त गोना-
मथैतद्वचः पणयो वमन्नित् ॥ ८ ॥

एवा च त्वं सरम आजगन्थ
प्रबाधिता सहसा दैव्येन ।
स्वसारं त्वा कृणवै मा पुनर्गा
अप ते गवां सुभगे भजाम ॥ ९ ॥

नाहं वेद भ्रातृत्वं नो स्वसृत्व-
मिन्द्रो विदुरङ्गिरसश्च घोराः ।

गोकामा मे अच्छदयन्यदाय-
मपातं इत पणयो वरीयः ॥ १० ॥
दूरमित पणयो वरीय उ-
द्गावो यन्तु मिनतीर्ऋतेन ।
बृहस्पतिर्या अविन्दन्निगूळ्हाः
सोमो ग्रावाण ऋषयश्च विप्राः ॥ ११ ॥

म० १० No. 27. सू० १३९

सूर्यरश्मिर्हरिकेशः पुरस्ता-
त्सविता ज्योतिरुदयाँ अजस्रम् ।
तस्य पूषा प्रसवे याति विद्वा-
न्त्संपश्यन्विश्वा भुवनानि गोपाः ॥ १ ॥
नृचक्षा एष दिवो मध्य आस्त
आपप्रिवान्रोदसी अन्तरिक्षम् ।
स विश्वाचीरभि चष्टे घृताची-
रन्तरा पूर्वमपरं च केतुम् ॥ २ ॥
रायो बुध्नः संगमनो वसूनां
विश्वा रूपाभि चष्टे शचीभिः ।
देव इव सविता सत्यध-
र्मेन्द्रो न तस्थौ समरे धनानाम् ॥ ३ ॥
विश्वावसुं सोम गन्धर्वमापो
ददृशुषीस्तदृतेना व्यायन् ।

तदन्ववैदिन्द्रो रारहाण आसां
   परि सूर्यस्य परिधीँरपश्यत् ॥ ४ ॥
विश्वावसुरभि तन्नो गृणातु
   दिव्यो गन्धर्वो रजसो विमानः ।
यद्वा घा सत्यमुत यन्न विद्म
   धियो हिन्वानो धिय इन्नो अव्याः ॥ ५ ॥
सस्निमविन्दच्चरणे नदीना-
   मपावृणोद्दुरो अश्मव्रजानाम् ।
प्रासां गन्धर्वो अमृतानि वोच-
   दिन्द्रो दक्षं परि जानादहीनाम् ॥ ६ ॥

NOTES

No. 1

MANDALA I SuKTA 25

यच्चिद्धीत्येकविंशत्यृच द्वितीय सूक्तम् । तथा चानुक्रान्तम् । (कात्या० सर्वानुक्रमणी २) यच्चित्सप्तेति । ऋषिश्चान्यस्मादिति परिभाषया शुन शेप एव ऋषि आद्या गायत्रमिति परिभाषित वाद्गायत्री छन्द । वारुण त्विति पूर्वोक्त वासिष्ठादि-परिभाषया (सर्वा० परि० १२ २) वरुणो देवता । विनियोग उक्त शौन शेपा-ख्याने । विशेषविनियोगस्तु । आभिप्लवषडह इद सूक्त होत्रकशस्त्रे स्तोमनिमित्त-मावापार्थम । अभिप्लवपृष्ठ्यषडहानी ति खण्डे तथैव सूत्रितम् । यच्चिद्धि ते विश इति वारुणमेतस्य तृचमावपेत मैत्रावरुण (आश्व० श्रौ ७ ५, ९, १०) इति ॥

The Aitareya Brāhmana in VII 13–18 gives the story of Sunahsepa, to whom old tradition, as incorporated in the Ait Br itself and the Sarvanukramani attributes this hymn, the preceding hymn, and the following five hymns Sunahsepa is sold to the dropsy-stricken Hariscandra by his greedy father Ajigarata, to be used as a sacrificial victim to Varuna in the place of Rohita, Hariscandra's son When he was bound to the sacrificial post and when his own father's hand was about to smite him, he prayed to one god after another and when he recited the tres to Usas, the last in the series, the ropes with which he was tied fell off and Hariscandra also was cured of his dropsy Visvamitra the *hotā* in the sacrifice, adopted Sunahsepa as his own son and renamed him Devarata This will explain the Sarvanukramani reference to I–24 'कस्य'—पञ्चोना (विंशति) आजीगर्ति शुन शेप (ऋषि), स कृत्रिमो वैश्वामित्रो देवरात Like most Brahmanic legends this legend also, full of dramatic movement and intense human interest as it is, is based more on a fantastic explanation of the Vedic hymns than on history RV I 24 12–13 शुन शेपो ह्यह्वद्गृभीत , शुन शेपो ह्यह्वद्गृभीतस्त्रिष्वादित्य द्रुपदेषु बद्ध and Rv V 2 7 शुनश्चिच्छेप निदित सहस्राद्यूपादमुञ्चो अशमिष्ट हि ष । एवास्मदग्ने वि

मुमुग्धि पाशात् would, however, point to the existence of a tradition already in the Ṛgvedic times of a शुनःशेप saved from the Yūpa after invoking Varuṇa and Agni. There is, however, nothing in the RV. to show that the hymns were composed by Śunaḥśepa; reference to him in the third person in I. 24. 12-13 would, if possible, prove the contrary.

The present hymn (I 25) consists of seven tṛcas (groups of three ṛks), each of which originally formed a hymn by itself. It is worth while going into the details of this question as it has a bearing not only on the arrangement of the RV. but also on the interpretation of ṛks 4 and 7. Oldenberg, while admitting in his Prolegomena that the hymn consists of tṛcas, still regards it as being made up of two hymns, one consisting of the first four tṛcas and the other, of the last three. According to him the Śunaḥśepa cycle of hymns will be finally resolved into five deity-groups of altogether sixteen hymns with the following number of ṛks: Varuṇa–3 hymns of 15 (I 24), 12, 9 (I 25) ṛks; Agni–4 hymns of 10 (I. 26), 6, 3, 4 (I. 27), Indra–5 hymns of 9 (I. 28), 7 (I 29), 6, 6, 4; Aśvins–1 hymn: 3; Uṣas–1 hymn: 3 (I. 30) I have to submit, that Bergaigne is right in splitting up this hymn into more than two hymns,[1] because thus we secure complete conformity with the Ṛgvedic principle of arrangement of hymns[2] within each

1 Bergaigne thinks that the hymn is to be split up into six hymns of three ṛks, ṛks 4, 5 and 7 forming the second hymn and ṛks 6, 8 and 9 being interpolated Against this latter, Oldenberg points out that the recurrence of ययुः in 7-9 clearly indicates that they form a tṛca; on the other hand it has to be admitted that ṛk 7 hangs unconnected after 6 and that it would come naturally after 5

2 According to the researches of Bergaigne, which were preceded by those of Delbrück, Grassmann and Oldenberg, the 'family' cycles of hymns in the latter half of the first maṇḍala and maṇḍalas II–VII were in the original Saṁhitā (collection of hymns) arranged according to certain definite principles These are (i) cycles of hymns of the same *Ṛṣi* (or Gotra) are arranged in the *ascending* order and subdivided. according to deity-groups; (ii) the *Deity*-groups are arranged according

cycle in the descending order according to the number of hymns assigned to each deity and according to the length of the hymns within each deity group. The problem of interpolations apart, the hymns should, I suggest, be arranged thus: Varuna (I. 24-25, 8[1] hymns) 15, 3, 3, 3, 3, 3, 3, 3; Agni (I 26-27, 6 hymns) 10, 3, 3, 3, 3, 1; Indra (I 28[2] - I 30. 16, 5 hymns) 9, 7, 6, 6, 4; Asvins (I 30. 17-19, 1 hymn) 3; Usas (I. 30. 20-22, 1 hymn) 3. Oldenberg's contention that I. 25. 4, 7 do not look like beginnings of hymns does not appear to be well-founded so far as 4 is concerned. हि often comes in the beginning of a hymn as an emphatic particle; cf. यच्चिद्धि ते I. 25. 1, इत्था हि सोम इन्मदे I. 80 1, इन्द्राय हि द्यौरसुरो, I. 131. 1, त्वं ह्यग्ने प्रथमो VI, 1. 1, त्व हि क्षैतवद्यश. VI. 2. 1 etc.

[N B.—To enable the student to follow the changes of accent in the Samhitā and Pada texts, below the Pada text, printed in large type, the same words are given with the accented syllables indicated by an inverted period(') after them In rk 1, for instance, य in यत् has the udātta accent, so also हि and त्रि in त्रिश This indication of the accented syllables will

---

to the *descending* order of the total of hymns for each deity, (iii) where the same number of hymns appears in two or more deity-groups, precedence is given to that group which has the longer first hymn; (iv) within a deity-group the hymns are arranged according to the decending order of the total of ṛks, (v) where two hymns have the same number of ṛks, precedence is given to the longer *Metre* When more hymns or stray ṛks were discovered at a later stage and were thought to be worthy of inclusion in the Samhitā they were not inserted according to the principles followed by the original Samhitākāra, the smaller units in the original Samhitā, especially those that had a common deity, came to be fused together, and thus arise the several violations of the original rules of the Samhitā

1 or 7, see note 1 on p 60

2 Not mentioned in A. B and therefore regarded as a later addition by Bergaigne The purpose of the story-teller was after all to tel the story and not to account for all the hymns in the Sunahśepa cycle He might have simply ignor d a hymn which did not fit in with his ingenious story. It is not possible to believe that an addition to the Samhitā could have been made after the composition of late porations of the A. B.

be discontinued from the sixth hymn onwards The last line, consisting of dots ( ), horizontal and vertical lines (–, ı) and small ciphers (o), gives the accents of the Saṃhitā text and these four stand for the उदात्त, and the three forms of the unaccented syllable, viz अनुदात्त, स्वरित and प्रचय respectively. In the notes also when it is necessary to indicate the accents the accented syllable is marked with an inverted period ('). For further details see Appendix IV]

Verse 1

यत् । चित् । हि । ते । विशः । यथा । प्र । देव । वरुण । व्रतम् ॥

य त् चित् हि ते वि श यथा प्र देव वरुण व्रत'म्

मिनीमसि । द्यविऽद्यवि ॥ १ ॥

मिनीम'सि द्य'विद्यवि

हे वरुण यथा लोके विशः प्रजा कदाचित्प्रमादं कुर्वन्ति तथा वयमपि ते तव संबन्धि यच्चिद्धि यदेव किंचिद्व्रतं कर्म द्यविद्यवि प्रतिदिनं प्र मिनीमसि प्रमादेन हिंसितवन्तः। तदपि व्रत प्रमादपरिहारेण साङ्गं कुर्विति शेषः। यथा। लित्स्वरेणाद्युदात्तत्वे प्राप्ते (पा० ६. १. १९३) यथेति पादान्ते (फिट् सू० ४. १७) इति सर्वानुदात्तत्वम्। मिनीमसि। मीञ् हिंसायाम्। इदन्तो मसि। क्र्यादिभ्यः श्ना (पा० ३-१-८१)। मीनातेर्निगमे (पा० ७-३-८१) इति ह्रस्वत्वम्। ई हल्यघोः (पा० ६-४-११३) इतीकारः। सति शिष्टस्वरबलीयस्त्वमन्यत्र विकरणेभ्य इति वचनात्तिङ एव स्वरः शिष्यते। यद्वृत्तयोगान्निघाताभावः॥

देव वरुण The e is one accented syllable in each word subject to certain exceptions Verbs in principal clauses and nouns in the vocative case, not coming in the beginning of a Pāda or sentence, are unaccented; so are particles like चित्, च, स्विद्; यथा in the sense of इव, coming at the end of a Pāda; doublets of the regular pronominal forms like त्वा, मा, ते, मे, नः, त्वत्, एनयोः etc In the present ṛk therefore चित्, ते, यथा, देव, वरुण are unaccented.

यत् चित् though, cf. यच्चिद्धि...देवदेव यजामहे त्वे इद् हूयते हविः I. 26 6; also 28. 5. 29. 1. हि is emphatic. विशो यथा 'as the people (subject) violate (their king's commands;)' It is an abbreviated simile Varuṇa himself is often spoken of as king

Varuna; cf I. 24; I. 157. 9, II. 1. 4 &c. प्र is to be connected with मिनीमसि. The preposition is separated from the verb in a principal clause and is accented, the verb being unaccented; in a subordinate clause the verb is accented and the preposition is generally compounded with the verb and is unaccented. Here it is detached and accented, though the verb is accented; cf. वि यो ममे जसी I. 160. 4. व्रतम् (from वृ to surround, protect—M. Müller, cf. SBE XXXII, pp 239-240; from वृ to will—Grassmann) Ordinance, laws; also, work, holy work, sacrifice. मिनीमसि is Vedic for the classical मिनिमः; the termination मसि occurs five times as often as मः in the Rgveda; in the Atharvaveda मः comes oftener them मसि. प्रमी to violate, to fail to observe; आपश्चन प्र मिनन्ति व्रत वाम् II, 24. 12; न यस्येन्द्रो ...व्रतमर्यमा न मिनन्ति रुद्रः II. 38 9 द्यविद्यवि (from द्यो, day)—An iterative is accented on the first member and is treated as a compound; cf. धनधनम् II, 23. 13; साम्नसाम्नः 17; प्रप्र III. 9. 3. दिव्, द्य, द्यो, are all doublets derived from दिव् to shine and mean 'day' or 'heaven'

Translation: God Varuna. even though we violate thy laws, as subjects (their king's), day by day—

Verse 2

मा । नः । वधार्य । हत्नवें । जिहीळानस्यं । रीरधः ॥
मा न वधाय हत्नवे जिहीळानस्य रीरधः
मा । हृणानस्यं । मन्यवें ॥ २ ॥
मा हृणानस्य मन्यवे

हे वरुण जिहीळानस्यानादरं कृतवतो हत्नवे हन्तुः पापिहननशीलस्य† तव संबन्धिने त्वत्संबन्धाय वधाय न अस्मान्मा रीरधः संसिद्धान्विषयभूतान्मा कुरु । हृणानस्य हृणीयमानस्य क्रुद्धस्य तव मन्यवे क्रोधाय मा अस्मान्रीरधः । वधाय, हनश्च वध (पा० ३-३-७६) इत्यप्प्रत्ययो वधशब्दः । उञ्छादिषु पाठादन्तोदात्तः (पा० ६-१-१६०) । हत्नवे । हन हिंसागत्योः । हसिमृग्रिण्वामिदमिलूपूधुर्विभ्यस्तन् (उणा० ३-३०) इति तनुप्रत्ययः । धातोर्नकारस्य तकारः । जिहीळानस्य । हेड अनादरे । अस्माल्लिटः

† प्रथमान्तो पापहन' इति पाठः ।

कानच् (पा० ३-२ १०६)। द्विर्भावहलादिशेषहस्वचुत्वजदचानि। एकारस्य ईकारादेशश्छान्दस। चित (पा० ६-१ १६३) इत्यन्तोदात्तत्वम्। रीरध। राध साध संसिद्धौ। चङि णिलोप उपधाह्रस्वत्वम्। द्विवचनहलादिशेष। ह्रस्वत्वसन्वद्भावेत्वाभ्यासदीर्घा। न माङ्योगे (पा० ६-४ ७४) इत्यडभाव। हृणानस्य। हृणीङ् लज्जायाम्। अस्माच्छानचि पृषोदरादित्वादभिमतरूपसिद्धिः॥

जिहीळान स्य हत्नवे व ध । य h is an antithesis in हृणानस्य मन्यवे in l 3 the Rgvedic poets are fond of figures of speech and antithesis in very common Sa unnecessarily understands हत्नवे as standing for हन्त्रे = हन्तु Peterson, on the other hand, is wrong in understanding जिहीळान and हृणान as referring to human and superhuman enemies जिहीळान is perf part from the root हेड् (Pānini) or हीड् (Roth Gr) to be angry or hostile, and is with one or two exceptions used only of gods and so is हृ (हृणीते) to be angry Hence the two partiples must be referred to a god, we need not supply तव, although that meaning will be present to the mind हत्नु (हन्) deadly वध m or वधः n a deadly weapon bolt रीरधः is the injunctive causal aorist from रध् रध (रध्यति) (intr) to be subject, caus रन्धय make subject adj रध week also used transitively cf द्विषन्तमह्यं रन्धयन्मो अहं द्विषते रधम् I 50 13 शत्रव रन्धय ते VII 18 18, स्मत्य तुभ्यं इमा सुहनानि रन्धि IV 22 9 मन्यु passion fury Being the verb in a principal clause रीरध is not accented

Transl —subject us not to the deadly weapon of an enraged (god) to the fury of an angry one

Verse 3

वि। मृळीकार्य। ते। मनः। रथीः। अश्वम्। न। संऽदितम्॥

वि मृळीकाय ते मनः रथीः अश्वम् न सदितम्

गीःऽभिः। वरुण। सीमहि॥ ३॥

गीर्भिः वरुण सीमहि

हे वरुण मृळीकाय अस्मत्सुखाय ते तव मनो गीर्भिः स्तुतिभि वि सीमहि विशेषेण बध्नीम प्रसादयाम इत्यर्थः। तत्र दृष्टान्त। रथी रथस्वामी संदित

सम्यक्खण्डित दूरगमनेन श्रान्तमश्व न अश्वमिव । यथा स्वामी श्रान्तमश्व घास-प्रदानादिना प्रसादयति तद्वत । रथी । मत्वर्थीय ईकार । सदितम् । दो अवखण्डने । निष्ठा (पा० ३-२-१०२) इति क्त । द्यतिस्यतिमास्थामित्ति किति[1] (पा० ७ ४-४०) इतीकारान्तादेश । गतिरनन्तर (पा० ६-२ ४९) इति गते प्रकृतिस्वरत्वम् । गीर्भि । सावेकाच (पा० ६-१-१६८) इति भिस उदात्तत्वम् । सीमहि । षिञ् तन्तुसताने । व्यत्ययेनात्मनेपदम् । बहुल छन्दसि (पा० २ ४-७३) इति विकरणस्य लुक । घलि लोप (पा० ६ १-६६)। यद्वा षिञ बन्धन इत्यस्माद्विकरणस्य लुक् । दीर्घश्छान्दस ॥

गार्भि गिर् f (from गृ to praise) praise, hymn of praise Observe that in Pada-patha र्गी and भि are split up by an अवग्रह between, the Pada-patha separates terminatas like भि, भ्य, सु, when there are no vowel changes involved before them, cf रश्मिऽभि, I 49 4 आशुऽहमभि I 116 2, अपऽसु III 9 4 महिऽत्वम् III. 32 7, but मद्रीभि I 49 1 अतिभ्य I 49 3 it does not split up the negative अ of अनन्तम II 23 6 and is capricious as to भि also, cf नंभि I 116 3 गोभि X 108 7 मृळीकाय ते मन थि सीमहि ळ is the pronunciation in the Rgveda of ड coming between vowels, i e when it is not a part of a conjunct consonant ढ under similar circumstances is pronounced as ळ्ह, cf ईळे, मीळ्हुष, but इड्यो, मीढ्वान् मृळीक from मृड(ळ), to be gracious or merciful, means 'mercy' or 'grace', मृड (f मृडानी) is an epithet of Siva a later form of Rudra, but in the Rgveda the verb मृळ is used in connection with various deities such as अदिति क्षेत्रपति बृहस्पति, the Adityas, इन्द्र, वरुण, अग्नि, सोम सविता besides रुद्र मृळया कृ सुमृळीक मर्डितृ 'gracious', 'merciful' are other derivatives from the same root सीमहि is derived by Sayana from षिञ् to sew or षि to bind Roth and Grassmann have confounded forms of सा and सि which both convey the same meaning while Macdonell has distinguished them properly. सीमहि is aorist injunctive from सा[2], compare with it धीमहि from धा

1 सिनि किनि इत्यनन्त आर्धधातुके मोव्यम ।

2 The roots घा, दा सा, and स्था, (the last three are mentioned as such in P II 4 78) have been mentioned by Pāṇini in the घुसंज्ञ under the

or अदीमहि (aor) from दा वि+सा to unbind, unloosen, used here metaphorically in the sense of pacifying or propitiating सं दित अश्व रथी न – स दित is from स+दा (Panini's दो) to bind of निदित RV V 2 7, दाम्ना नात् अमे स या त्वम् AV VI 103, 2, बृहज्जाग्नि सदिता AV VIII. 8 4 सदिताय स्वाहा (contra) वल्गने स्वाहा VS 22 7 The word is used in the same sense in the रामा॰, हरिवंश and अमर॰ One wonders if Panini s meaning अवखण्डने in the धातुपाठ has n t been misunderstood[1]

रथी is from रथी m f This is one of the few Vedic nouns which, not being verbal nouns, end in an ई, the declensional forms in the RV are nom, voc रथी, रथ्या, रथ्य, acc. रथ्यम् रथ्या, रथ्य (m), रथी (f), ins रथ्या, da रथ्ये, gen रथीनाम न is used in the sense of इव in the Rgveda and is used after the उपमान or at least one word of the उपमान, cf अश्व न त्वा वारवन्तम्, I 27 1, गावो न गव्यूतिरनु I 25 16

Tr May we unloosen thy mind by our hymns, as the charioteer unloosens the yoked horse that thou mayst show us mercy

Verse 4

परा॑ । हि । मे॒ । विऽम॑न्यवः । पत॑न्ति । वस्य॑ःऽइष्टये ॥
वयः॑ । न । व॒स॒तीः । उप॑ ॥ ४ ॥

हे वरुण मे मम शुन शेपस्य विमन्यव क्रोधरहिता बुद्धया वस्यइष्टये वसीयसोतिशयेन वसुमतो जीवनस्य प्राप्तये परा पतन्ति पराङ्मुखा पुनरावृत्तिरहिता

fourth conj as द्यो, छो etc to show that the final vowel is dropped before the य of the fourth conj (VII 3-71), European grammarians on the other hand treat these roots on account of the accent as being of the sixth conj

1 Cf तत्त्वबोधिनी on सिद्धान्तकौमुदी २५१० अवे युपसर्गप्रयोगे षोचित्यार्थ 'खण्डने' इत्यनाथ युक्तेऽपीटसिद्धे ।

प्रसरन्ति । हिशब्दोऽस्मिन्नर्थे सर्वजनप्रसिद्धिमाह । परापतने दृष्टान्त । वयो न । पक्षिणो यथा वसतीर्निवासस्थानान्युप सामीप्येन प्राप्नुवन्ति तद्वत् । पतन्ति । पादादित्वान्निघाताभाव । वस्यइष्टये । वसुमच्छब्दादिन्मतोर्लुचि (पा० ५ ३ ६५) इति मतुपो लुकि टिलोप । ईयसुनो यकारलोपश्छान्दस । वसती । शतुरनुम. (पा० ६-१-१७३) इति ङीप उदात्तत्वम् ।

वस्य इष्टये occurs also in I 176 1, मत्सि न वस्यइष्टये इन्द्र इन्दो and VIII 86 2, 3 युन जिय वदधु वस्यइष्टय, एषतु निष्णाघ्य ददथु वस्यइष्टये वस्य (abbre of वसीय) is comparative degree of वसु adj shining, magnificent, good (from वस् shine), an epithet of gods, men and things, the superlative being वसिष्ठ इष्टि is from इष् इष्यति as well as इष-इच्छति the former meaning 'to impel, to urge to strive, to send' the latter 'to seek, to wish' इष्टि is from यज् वस्यइष्टि means 'furtherance of or striving for the higher good or welfare' In तत्पुरुष compounds of which the latter member is a verbal noun in ति or a p p p in न the accent is shifted to the first member, cf गविष्टि V 53, 5, सातिमाति I 48 12, देवनीति I 113 12, and देववात देव हित etc मे वि मन्यव प रा प तन्ति हि With these opening words of this trca, which originally formed a separate hymn, compare परा हि मे धीतयो, 16 हि is an emphatic particle like Marathi की or ना (मी जातों ना) and makes the verb पतन्ति accented The word विमन्यव presents a difficulty BR and Gr get out of it by treating विमन्यव as an equivalent of मन्यव This would have been possible if it could be treated as a verbal noun from वि+मन्, or if वि were to be understood as a prefix of nouns little changing its sense (विजामातृ I 109 2 is *not* an instance cf. Geld Tr विजामि विमद्य may be instances, but it does not appear probable) Bergaigne takes it as adj to गिर, understood from गीर्भि of 3 and Old Geld and others have followed him According to him विमन्यव will mean prayers 'that turn away (appease) the wrath (of Varuna') If, as Berg says, 4 marks the beginning of a Sukta, वि० could not be referred back to a word in 3 and it is better to refer it by context to any suitable word like गिर or धीतय (cf 16) secondly, it is a serious question if वि gives a privative sense in the Rgveda. The majority of words beginning with वि are verbal nouns with वि as a prepo-

sition giving an intensive sense, e g. वि चर्षणि., वि चेतस्, वि महस्. In all words with वि which are not verbal nous, except व्येनस् III. 33. 13, which occurs in a rc which has been unanimously declared to be a late addition, वि gives a sense of diversity cf. वि श्रीश्, वि जामातृ, वि जामि, वि पक्षस्, वि पथि, वि रूप, वि शिप्र etc. In विमन्यवः also, therefore we must understand that sense and not the privative sense to be present. मन्यु means 'intense desire or longing or fervour' in a good sense; 'passions, fury', in a bad sense In I. 24. 6 Varuna's मन्यु has been described as surpassing the flight of birds or the rush of waters: नहि ते क्षत्रं न सहः न मन्युं वयः चन अमी पतयन्तः आपुः । न इमाः आपः etc and here also the विमन्यवः (धीतयः) have been likened to birds विमन्यवः therefore should mean 'expressing various longings'. पत्, 1 P., in Rv means to fly, from which come पत्मन् flight, पत्र wing परापत् to fly towards (the destination). वयः नः. वि is a bird and न = इव in the Vedic language. It has the negative sense also. वसतीः उप. Prepositions are constantly used in the Rv indepedently of verbs and govern either the acc or the abl. or the loc. according to the sense; cf. परस्याः अधि 10, मानुषेषु आ 15, गव्यूतीरनु 16, अधि क्षमि 18. उप governs the acc and occasionally the loc.

Tr. My (verses) that give expresion to my diverse longings fly forth (to Varuna) to seek the higher blessing, as birds to their nests.

Verse 5

कुदा । क्षुत्रऽश्रियम् । नरम् । आ । वरुणम् । करामहे ॥
कदा क्षत्रश्रियम् नरम् आ वरुणम् करामहे
मृळीकाय । उरुऽचक्षसम् ॥ ५ ॥
मृळीकाय उरुचक्षसम्

मृळीकाय अस्मत्सुखाय कदा कस्मिन्काले आ करामहे अस्मिन्कर्मण्यागतं करवाम । कीदृशम् । क्षत्रश्रियं बलसेविनं नरं नेतारम् उरुचक्षसं बहूनां द्रष्टारम् । क्षत्रश्रियम् । क्षत्राणि श्रयतीति क्षत्रश्रीः । क्विप् । क्विब्वचीत्यादिना (उणा० २२५, पा० ३-२-१७८ वा० २) क्विप् दीर्घश्च । कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वम् । नरम् । ऋदो–

रप् (पा॰ ३ ३ ५७) इत्ययन्त आद्युदात्त । करामहे करोतेर्व्यत्ययेन शप् । उरुचक्षसम् । चक्षेर्बहुलं शिच्च (उणा॰ ४-२३२) इत्यसुन् । शिद्वद्भावात्ख्याञादेशाभाव ॥

क्षत्रश्रियम् Pan and Kātyāyana derive the word श्री, from श्रि, 1 U सेवायाम् and provide for the lengthening of इ in forms like श्री , यज्ञश्री , दर्शतश्री , अध्वरश्री , अग्निश्री , सुश्री and अभिश्री cf क्विब्वचिप्रच्छिश्रिस्रु (स्रु ?)द्रुप्रज्वां दीर्घोऽसम्प्रसारणं च, उणादि॰ २२६ and a वार्तिक on III 2 178 क्विब्वचिप्रच्छ्यायतस्तुकटप्रुजुश्रीणां दीर्घोऽसम्प्रसारणम् But as Geldner points out क्षत्रश्री and अध्वरश्री are used in the same sense as क्षत्र and स्वध्वर and Panini's derivation from श्रयति will not give them this sense Roth derives words ending in श्री from a root श्रि or श्री 9 P, to beautify, which he regards as distinct from श्री 9 P to cook, while Grassmann practically derives the meaning of the former from the latter but the former meaning is to be seen in rare passages and the latter is current and hence it is likely that the former is the original meaning It occurs in श्री I 116 17, of which the da श्रिये, I 148 3, II 23 18, is used just like श्रियसे I 89 69 V 59 3, श्रीणन् I 68 1, also perhaps IX 109 22, have the same sense of embellishment This meaning is also to be found in AV 13 2 9 अपाङ्क् तम अभि ज्योति अभत् and Taitti Br I 1 2 6 7 सुकृत राद्धिं च अपतर अभिश्राणति (contra अपहन्ति) The form गणश्रि alone can be derived from श्रि 1P while मर्यश्री is obviously a बहु॰ Max Muller understand क्षत्रश्री as a तत्पुरुष (क्षत्रस्य श्री) 'the victory to the warrior' but this explanation is not possible in the case of अग्निश्री or सुश्री or दर्शतश्री Oldenberg's explanation of अग्निश्री I 98 1 'leading towards gloriousness' is equally unsatisfactory the word must be a verbal noun like अभिह्वा °भा, °भू, °शस् or °यज् in अभि क्रतु, अभि य &c, on the other hand, which are not verbal nouns the accent is on अभि क्षत्रश्री is therefore a verbal noun meaning 'he who lends grace to power' क्षत्रम् means power, sovereign power, उरुचक्षसम् from चक्ष् to see, is an epithet of Surya Mitravaruna, Adityas etc नरं च रुणाम्. The epithet नृ must be regarded here as significant and as meaning 'a hero' cf नृणा नृतम 1 77 4, of अग्नि etc, स्वर्णृ or स्वणर of the Sun Agni Soma and the Maruts In this sense it occurs

as an epithet of several gods such as इन्द्र, अश्विना, इन्द्रवायू, मित्रावरुणौ, मरुत, आदित्या etc आ' करामहे aor inj from कृ with आ, to cause to come home, of इन्द्र पशु न आकरामहे, I 23 6, गा आकरामहे X. 156 2; अनु कृ is used nearly in the same sense, of इन्द्र अर्वाञ्च करामहे 244 4, अश्विना अर्वाचीना करामहे III 22. 3

Tr When shall we bring the hero Varuna home, the wide seer who lends grace to power, that he may have mercy on us?

Verse 6

तत् । इत् । समानम् । आशाते इति । वेनन्ता । न । प्र । युच्छतः ॥
त त इ त समान म आशाते वेनन्ता न प्र युच्छत

धृतऽव्रताय । दाशुषे ॥ ६ ॥
धृत व्रताय दाशु षे

धृतव्रताय अनुष्ठितकर्मणे दाशुषे हविर्दत्तवते यजमानाय वेनन्तौ कामयमानौ । मित्रावरुणाविति शेष । तावुभौ समान साधारण तदिदमस्माभिर्दत्त तदेव हविराशाते अश्नुवाते । न प्रयुच्छत कदाचिदपि प्रमाद न कुरुत । आशाते । अश्नोतेर्लिटि द्विर्भावहलादिशेषौ । अत आदे (पा० ७-४-७०) इत्यात्वम् । अनित्यमागमशासनमिति वचनादश्नोतेश्च (पा० ७ ४-७२) इति नुडभाव । वेनन्ता । वेनति कान्तिकर्मा । सुपा सुलुक् (पा० ७ १-३९) इत्याकार । प्रयुच्छत । युच्छ प्रमादे । दाशुषे । दाशृ दान इत्यस्माद्दाश्वान्साह्वान (पा० ६-१ १२) इति क्वसुप्रत्ययो निपातित । वसो सम्प्रसारणम् (पा० ६ ४ १३१) इति सम्प्रसारणम् । शासिवसिघसीना च (पा० ८-३-६०) इति षत्वम् ॥

त त इ त समान् म् आशाते What is the तत् and who are the two that form the subject of आशाते? In a hymn to वरुण, the ual must necessarily stand for मित्रावरुणौ While मित्र has a ingle hymn to his credt and वरुण about ten, both together have 8 whole hymns and 15 portions of hymus which are really omplete hymns and several stray verses addessed to them It s therefore the most natural thing to expect a reference to मित्र n a hymn to Varuna तत् refers must probably to the holy grass बर्हि) spread out on the Vedi Geldner points to three parallel

passages ज्योतिष्मत् क्षत्र आशाते (मित्रावरुणौ) I 136 3, ता (मित्रावरुणौ) हि क्षत्रं अह्रुय आशाते V 66 2, (मित्राव०) ऋतावाना नि षेदतु साम्राज्याय सुक्रतू। धृतव्रता क्षत्रिया क्षत्रं आशतु VIII 25 8 and on the strength of these he understands the तत् to refer to the क्षत्र mentioned in क्षत्रश्रियम् in rc 5 But क्षत्र occupies a subordinate place there and to refer तत् to it will be very far-fetched, secondly इत् (एव) and समान will suit क्षत्र the sentence would mean, 'they attain (possess) the *same* sovereign power *in common*', which is rather strange. Geldner conveniently forgets to translate इत् On the *strength* of a similar association we can understand तत् to refer to बर्हि and this latter would suit the इत् and समान better एनी ते एनें बर्हि आशाते I 144 6; (दम्पती) समञ्चा बर्हि आशाते VIII 31 5 *आशाते is pre* 2 p du from perf base of अश् 5 U to attain to come to have, to have in power The seventh syllable in a Gāyatrī line is *generally short and hence Gr and Old are inclined to read* आशत for आशाते or at least to pronounce शा as a short syllable but there is nothing like an invariable rule in the RV about the number or quantities of syllables in a line while there is one about the pronunciation of the syllables and an alteration of the text or a mispronunciation like the one proposed is not to be thought of वेनन्ता न प्र युच्छत वेनन्ता is the nom du of pre part from वेन् I P (i) to long for to cherish longings to love, also in a bad sense (ii) to cherish evil thoughts, to feel jealous Geldner takes it to mean (iii) 'to observe, to look after, in most passages although in a few he admits the other meanings वन वेना and वन्य are derived fromthe same root and it would appear that the first two meanings suit in all cases, cf क्रतूयन्ति क्रतवः हृत्सु धीतयः वेनन्ति वेनाः पतयन्ति आ दिशः देवेषु मे अधि कामा अयंसत X 64 2 (*My energy* become energtic; my heart is full of ideas my longings yearn and fly everywhere. All my desires exert *themselves only in the service* of the gods), प्र युच्छत from युच्छ् प्रमादे according to Pān BR and Whitney and Macdonell derive the form from यु, just as ऋच्छति comes from ऋ. The only solid argument on their side is that the stem युच्छ् appears only in the present base and never

in the perfect or aorist as against this it has to be pointed out that there is no connection between the meanings of यु and युच्छ and that there is no proof for saying that the perfect base of the root of which the present base is युच्छ् is युयु just as for इच्छ, ऋच्छ or गच्छ we can point to a base in the aorist or perfect which is different from the present base युच्छ् can at the most be regarded as a defective root, the forms in the RV being confined to युच्छसि युच्छति, यच्छन युच्छन्तु and pre part युच्छत् It certainly does not mean to separate' as Gr or Macd take it to mean it means 'to fail' 'to be negligent' Max Muller accepts it as an independent root धृतव्रत 'one who maintains or observes the laws' is only here an epithet of the sacrificer elsewhere it is uniformly an epithet of gods like Varuna Indra Agni, Mitravaruna etc cf 8,10 दाशुषे (da of दाश्वस् perf participle from unreduplicated base of दाश् to make offerings to worship It is declined like other perf partis दाश्वान्, दाश्वांसौ दाशुषः) The rc has been set down as an interpolation by Delbruck Ludwig Bergaigne &c but the trea-grouping removes all possibility of doubt and rc 7 can very well be the beginning of a new hymn (see below) rks 8 and 9, which are intimately and stylistically connected with 7, also cannot be interpolations

Tr They have occupied the same (kusa seat) in common the loving gods never fail the worshipper who observes their laws

Verse 7

वेदं । यः । वीनाम् । पदम् । अन्तरिक्षेण । पतताम् ॥
वेद, यः वीनाम् पदम् अन्तरिक्षेण पतताम्
वेदं । नावः । समुद्रियः ॥ ७ ॥
वेद नावः समुद्रियः

अन्तरिक्षेण पततामाकाशमार्गेण गच्छतां वीनां पक्षिणां पदं यो वरुणो वेद । तथा समुद्रिय समुद्रेऽवस्थितो वरुणो नावां जले गच्छन्त्या पदं वेद जानाति ॥

सोस्मान्बन्धनान्मोचयत्विति शेष । वेद । विद् ज्ञाने । विदो लटो वा (पा० ३-४ ८३) इति तिपो णल् । लित्स्वरेणाद्युदात्तत्वम् (पा० ६-१-१९३) । द्व्यचोऽतस्तिङः (पा० ६-३-१३५) इति संहितायां दीर्घः । वीनाम् । नामन्यतरस्यामिति (पा० ६-१-१७७) नाम उदात्तत्वम् । पतताम् । शप पित् तदनुदात्तत्वम् । शतुश्च लसार्वधातुकस्वरेण धातुस्वर । नाव । सावेकाचः (पा०६ १ १६८) इति षष्ठ्या उदात्तत्वम् । समुद्रिय । भवार्थे । समुद्राभ्राद्घ (पा० ४ ४ ११८) इति घप्रत्यय ॥

अन्तरिक्षेण पतताम् वीनाम् य पदम् वेद अन्तरिक्ष (अन्तरि = अन्त and क्ष from क्षि to well cf रूक्ष) the aerial regions the three worlds according to the Vedic people were द्यौ, अन्तरिक्ष or रज, and पृथिवी Here there is apparently an antithesis between अन्तरिक्ष and समुद्र The य is left without an antecedent, but these kinds of unconnected relative clauses have been pointed out by Old, cf य अस्री निन्ये उपयाति यत &c VII 1 12 यो ब्रह्मणे सुमति आयजाते &c VII 60 11 in the beginning of a hymn also cf VIII 97 1, IX. 41 1, 61 1 समद्रिय नाव वेद The word समद्रिय is definitely m in राजा देव समुद्रिय IX IV 7 16 and n in समद्रियाणि अर्णासि IV 16 7, VII 87 1, समुद्रिया f occurs thrice with अप्सरस IX. 78 3, and आप VIII 76 3 and IX 6? 26 There are two more forms of a doubtful character along with the present one I 55 2 अगो न नद्य समुद्रि य and in X. 65 13 among the gods enumerated appear द्रिक्षो धता सिन्धु आप समुद्रिय BR and Oldenberg understand all these forms to be acc pl from समुद्री (f of समद्रिय cf Whit 1210 e) which might have been समुद्र and can well be समुद्रिय Sāy whom Geldner follows takes it to be nom sing of m, but if it is possible to take it as acc pl of f (adj to नाव) that construction is certainly better, as we get a complete antithesis thus to the preceding Sāy and Geld take नाव (sc पद) as gen sing

The first वेद here is accented because it is in a relative clause, the second because it comes in the beginning of a pāda and sentence this is true also of the word as repeated in 8 and 9 The lengthening of वेद to वेदा here and in 8 and 9 has been duly noted in ऋक्प्रातिशाख्य 473 It will be seen that there is no metrical reason for the lengthening

The lengthening of a vowel is technically called a प्लुति A pluti has been noted in the accent notation (last line) of the text by the figure 1, a नति (cerebratization, i e change of त्, थ्, द्, ध्, न्, स, to ट्, ठ्, ड्, ढ्, ण्, ष्, respectively) is indicated by the figure ², an उपाचरित संधि (change of विसर्ग to स् श ष) by 3, a shortening of vowel by 4, a change of महाप्राण to अल्पप्राण by 5, of अल्प॰ to महा॰ by 6, and all other changes and irregularities by an asterisk and an explanatory foot-note It would appear also that in the old language there was an uncertainty about the pronunciation of the final reduplicative and other vowels and they became fixed up in the later language as short vowels of Pan VI 3 126–137 and VI 1 7 नीनाम् must be read according to the European scholars, as नीनअम् in order to make up the requisite number of syllable in the first Pada, so also in the case of जनाना in 14b This point will be discussed in App IV but it may be mentioned here that the lines in a Vedic stanza were not all strictly of the same length and that it is possible to suppose that the requirements of the Vedic seers as to length of line were satisfied without splitting up a vowel merely by a lengthening of the pronunciation over long vowels and semi-vowels and even *l* and *r* in conjunct consonants

Tr —(I sing of him who knows the footsteps of the birds that fly in the mid regions of the sky He knows the vessels on the sea

Verse 8

वेदं । मासः । धृतऽव्रतः । द्वादंश । प्रजाऽवंतः ॥ वेदं ।
य द् मास धृत व्रत द्वा दश प्रजा वत् वे द्
यः । उपऽजायंते ॥ ८ ॥
य उपजा यते

धृतव्रत स्वीकृतकर्मविशेषो यथोक्तमहिमापेतो वरुण प्रजावतस्तदा तदोत्पद्य मानप्रजायुक्तान्द्वादश मासश्चैत्रादीन्फाल्गुनान्तान्वेद जानाति । यस्त्रयोदशोऽधिक मास उपजायते संवत्सरसमीपे स्वयमेवोत्पद्यते तमपि वेद । वाक्यशेष पूर्ववत् ।

मास । पद्दन्नित्यादिना (पा० ६-१-६३) मासशब्दस्य मासित्यादेश• । ऊडिद्‌मित्यादिना (पा० ६-१-१७१) शस उदात्तत्वम । द्वादश । द्वौ च दश चेति द्वन्द्व । द्व्यष्टन सख्यायाम् (पा० ६-३-४७) इत्यात्वम् । सख्या (पा० ६-२-३५) इति सूत्रेण पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम । प्रजावत । जनी प्रादुर्भावे । प्रधुर्गांज्जनसनखन क्रमगमो विट् (पा० ३-२-६७) इति विट्प्रत्यय । विड्वनोरित्यात्व (पा०६-४-४१) कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वम् । प्रजा एषा सन्तीति तदस्यास्त्यस्मिन्निति मतुप (पा• ५-२-९४) मादुपधाया (पा० ८-२-९) । इति मतुपो वत्वम् । उपजायते । जनेर्कर्मकर्तरि लट । कर्मवद्भावादात्मनेपदम । यक् । (पा० ३-१-८७) जनादीनामुपदेश एवात्व वक्तव्यम् (६-१-१९५ ३) इति वचनादच कर्तृयकीत्याद्युदात्तत्वम् (पा° ६ १ ८७) तिङि चोदात्तवती युपसर्गस्य निघात (पा० ८-१ ७१) । न च तिङ्ङतिङ (पा०८ १-२८) इति निघात । यद्वृत्तान्नित्यमिति प्रतिषेधात् (पा० ८-१ ६६) ॥

द्वा दश प्रजा वत मास मास a month, a doublet of मास, according to Pān VI. 1 63 forms of these doublets are confined to forms from acc pl onwards The प्रजा of the months are probably the fortnights and days, weeks were unknown Gr would understand it to be the intercalary month य उपजा यत Berg regards a reference to the intercalary month as an indication of a late date for this rc, not so Old द्वादश is to be pronounced here so as to yield the equivalent of four syllables, not however as द्वआ०

Tr He, the upholder of the law, knows the twelve months with their offspring; he knows (the intercalary month) that is born unto them

Verse 9

वेद॑ । वात॑स्य । व॒र्त॒निम् । उ॒रोः । ऋ॒ष्वस्य॑ । बृ॒ह॒तः ॥

वेद वातस्य वर्तनिम उरो ऋष्वस्य बृहत

वेद॑ । ये । अ॒धि॒ऽआस॑ते ॥ ९ ॥

वेद ये अध्यासत

उरोर्विस्तीर्णस्य कृत्स्नस्य दर्शनीयस्य बृहतो गुणैरधिकस्य वातस्य वायोर्वर्तनिं मार्गं वेद । यरूपं जानाति । ये देवा अध्यासते उपरि तिष्ठन्ति तानपि वेद जानाति । वातस्य । असितेर्नाम्यादिना (उ० ३-८६) तन्प्रत्ययान्तो वातशब्दो

नित्त्वादाद्युदात्त । वर्तनिम् । वर्ततेऽननेति वर्तनि स्तोत्र इति स्तोत्रशावस्य वर्तनिशब्दस्यान्तोदात्तत्वसिद्ध्यर्थमुञ्छादिषु पाठादस्य प्रत्ययस्वरेण मध्योदात्तत्वे प्राप्ते व्यत्ययेनान्तोदात्तत्वम् । बृहत । बृहन्महतोरुपसंख्यानमिति ङस उदात्तत्वम् । अध्यासते । लसार्वधातुकानुदात्तत्वे सति धातुस्वर ॥

उरो ऋष्वस्य बृहत वातस्य वर्तनिम् उरु (from वृ to surround). ऋष्व (from ऋष्) appears as an epithet of गिरि, हेति, रथ, ऋष्टि and बर्ह and पाजा among inanimate objects, and of course of gods like अग्नि, इन्द्र, बृहस्पति It is used in places where elsewhere appear बृहत्, महत्, गभीर and hence means 'sublime awe-inspiring' The three adjectives are used in the some order in VII 61 3 प्र उरो ...पृथिव्या प्र दिव ऋष्वात् बृहतः, the last two in VII. 86 प्र नाकं ऋष्व नुनुदे बृहन्तम्. बृहत् (बृह्, from which ब्रह्मन्, बृहस्पति are derived) great, mighty वर्तनि (वृत्) f rolling, course, hence, the track the way of अनु श्येनी (reddish) सचते (accompanies) वर्तनिः अह, I 140 9, ऋतस्य हि वर्तनय सुजात (अग्नि) सचन्ते X 5 4 वेदा ये अध्यासते (तान्) These are the gods acc to Say the Maruts especially, suggests Geld, Old suggests that they are probably those same beings ये वातस्य प्रमिनन्ति अभ्वम् I 24 6, but the वातप्रमिय (f) in IV 58 7 are only घतस्य (rain) धारा (f) and so Old's ingenious suggestion is not very fruitful अध्यासते being the verb in a subordinate clause is accented while the prep. अधि is unaccented

Tr He knows the track of the all-encompassing sublime and mighty wind he knows them who dwell there

Verse 10

नि । सुसाद । धृतऽव्रतः । वरुणः । पुस्त्यासु । आ ॥
नि ससाद धृत व्रत वरुण पस्त्यासु आ
साऽम्राज्याय । सुऽक्रतुः ॥ १० ॥
साम्राज्याय सुक्रतु [* पद-साम ऽराज्याय स०-साम्रा०

धृतव्रत पूर्वोक्तो वरुण पस्त्यासु दैवीषु प्रजासु आ नि षसाद आगत्य निषण्णवान् । किमर्थम् । प्रजाना साम्राज्यसिद्ध्यर्थम् । सुक्रतु शोभनकर्मा । निषसाद । सदेरप्रते (पा० ८-३-६६) इति षत्वम् । साम्राज्याय । सम्राजो भाव साम्रा-

उपम्। गुणवचनब्राह्मणादिभ्य (पा० ५-१-१२४) इति ष्यञ्। ञ्नित्यादिर्नित्यम् (६-१-१९७) इत्याद्युदात्तत्वम्। सुस्तु। क्रत्वादयश्च (पा० ६-२-११८) इत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम्॥

पस्त्यासु आ (पस्त्या सु आ) The word पस्त्य (स्य) n 'dwelling' is to be distinguish from पस्त्या f 'river' 'waters' The latter occurs at least in six places in the RV, in three out of which it is a fem adj from पस्त्य In words, on the other hand, like पस्त्याना or पस्त्यावत the base may be पस्त्य or पस्त्या There remain therefore three clear cases of पस्त्या f Pischel was the first to point out in his Vedische Studien, II, pp. 211-212 the meaning of पस्त्या, which he has determined chiefly in the light of T S 1 8 12 1=VS 10 7 पस्त्यासु चक्रे वरुण सधस्थ मपा शिशु मातृतमासु अन्त The Rv passages, besides the present, are प्र दाश्वान् पस्त्याभि अस्थित 'the sacrificer(-colonist) started forth (to new lands) along the rivers', I 40 7, स जायत प्रथम पस्त्यासु IV 1 11, नि पस्त्यासु त्रित स्तभूयन् X 46 6 ये आर्जीकेषु कृत्वसु (names of countries) ये मध्ये पस्त्यानाम् IX 65 23, also मध्ये आ पस्त्यानाम् I 164 30 Old in SBE XLVI does not accept the meaning, but unreasonably sticks to the traditional one of 'dwelling' for both पस्त्य and पस्त्या. Say in IX 65 23 and IV 1 11 explains it by नदी Our passage is explained in शत ब्रा V 4 4 5 with विशो वै पस्त्या, but, as Pischel explains this is only a metaphor for नदी, while Say takes it literally The preposition आ has the force of 'in' and governs the locative सा म्राज्याय Varuna has the distinction of being called सम्राट् along with a few other gods like Indra, Agni and Mitra In सम्राट् as well as साम्राज्य the म् of सम् is not changed into अनुस्वार but combines with the following र as म, cf Pan VIII 3 25. सुक्रतु क्रतु (from कृ) power of mind or wisdom, cf I 123 13 भद्रंभद्रं क्रतुं अस्मासु धेहि

In the word पस्त्या, which is a shortened form of पस्तिया the स्या has a जात्य or independent स्वरित, which being followed by the उदात्त in आ gives rise to a कम्प, i e there is jerk by which the voice, raised for the svarita, is brought down to अनुदात्त pitch before the following उदात्त is sounded If the svarita is on a short vowel there is the figure १ added, above and below

which the स्वरित and अनुदात्त are marked, as in कदा न्व१न्तर्वरुणे VII. 86. 2; if a long vowel precedes, the whole pronunciation takes three mātrās. to denote which the figure ३ with the स्वरित and अनुदात्त marked above and below is added; the vowel that has the स्वरित being also erroneously marked with an अनुदात्त, e. g. पस्त्या३स्वा ; कि स्या ३ साम् III 32 11 ; श्रोषये ३ सोम III 44 8. In the simpler notation adopted in these notes the जात्य स्वरित is denoted by '' to show the उदात्त followed by a स्वरित and the कम्प by ^ to show the sudden rise and fall of the voice. In सुक्रतुः as in सुप्रतीक, सुहव्य, सुप्रतूर्ति &c, the accent is on the first syllable of the latter member of a बहुव्रीहि, the first member being सु. This is an exception to the rule that the accent is on the first member of a बहुव्रीहि compound (VI. 2 1), further that in a बहु° beginning with अ or सु the accent is on the last syllable of the second member (VI 2 172).

Tr. Varuna, the maintainer of the laws, has taken his seat amidst the waters for the exercise of his sovereign power, the possessor of a mighty intellect.

Verse 11

अतः । विश्वानि । अद्भुता । चिकित्वान् । अभि । पश्यति ॥
अ॒तः वि॒श्वा॑नि अद्भु॑ता चि॒कि॒त्वान् अ॒भि प॒श्य॒ति
कृतानि । या । च । कर्त्वा ॥ ११ ॥
कृ॒ता॑नि या॑ च॒ क॒र्त्वा॑   [*°त्वान् अभि=°त्वाँ अभि]

अतोऽस्माद्वरुणाद्विश्वान्यद्भुता सर्वाण्याश्चर्याणि चिकित्वान्प्रज्ञावानभिपश्यति सर्वतोऽवलोकयति । या कृतानि यान्याश्चर्याणि पूर्वं वरुणेन संपादितानि । चशब्दादन्यानि यान्याश्चर्याणि कर्त्वा इतः परं कर्तव्यानि । तानि सर्वाण्यभिपश्यतीति पूर्वेणान्वयः । अद्भुता । शेश्छन्दसि बहुलम् (पा० ६-१-७०) इति शेर्लोपः । प्रत्ययलक्षणेन नपुंसकस्य झलचः (पा० ७-१-७२) इति नुम् । नलोपः । चिकित्वान् । कित ज्ञाने । लिटः क्वसुः । अभ्यासहलादिशेषचुत्वानि । वस्वेकाजाद्घसाम् (पा० ७-२-६७) इति नियमादिडभावः । कृत्यानुनासिकसंयुक्तो संहितायाम् । पश्यति । पाघ्राध्मादिना (पा० ७-३-७८) दृशेः पश्यादेशः । कर्त्वा । कृत्यार्थे तवैकेन्केन्यत्वनः (पा० ३-४-१४) इति करोतेस्त्वन् । नित्त्वादाद्युदात्तत्वम् । पूर्ववच्छेर्लोपः ॥

अतः must refer to the पस्त्या in v 10 where Varuna has taken his seat विश्वानि अद्भुता The term of the nom, acc and voc pl. of neuter nouns in अ is आ, also आनि Here we find both used indiscriminately अद्भुत (Gr from अतिभुत, यास्क from अभुत) secret concealed from view, inscrutable, this meaning is clear from IV I 12 where अद्भुत is used in opp to दृश्य, cf यद् वेद यद् अद्भुतम् quoted in निरुक्त II. As an epithet of the gods it means 'inscrutable, wonderful' Geldner in his Glossary understands it in our passage only as a noun meaning a secret, but this meaning is indefensible and Geld has abandoned it in his Tr चिकित्वान् nom sing of चिकित्वस्, redup perf participle of कित् acc to Pān., चित् acc to Euro scholars, meaning 'to observe to know' The root चित may be justified by parallelism of जि जिगाय, चि-चिकाय, &c पश्यति is from स्पश् which in classical language supplies a substitute in conj tenses for दृश् कर्त्वा = कर्तव्यानि कर्त्वं is an ancient pot pass part like others in त्वे i e त्वय, e g अन्येतवे अन्वेतव्यम्, न अवगाहे = नावगाहितव्यम्, दिदृक्षेण्य = दिदृक्षितव्य The samdhi of चिकित्वान् and अभि is चिकित्वाँ अभि and is quite regular in the RV cf ऋक्प्रातिशाख्य 284 नकार आकारोपध पद्यान्तोऽपि स्वरोदय । लुप्यते 'न् preceded by आ and coming at the end of word, even a member of a compound (but not *at the end of a Pāda*) is dropped and the preceding vowel is nasalized when a vowel follows Exceptions to this rule have been carefully noted in the Rk-pratisakhya

Tr From there the observant (god) looks on all (things) that are concealed (from the human view) all those that have been done and those that remain to be done

Verse 12

सः । नः । विश्वाहा । सुऽक्रतुः । आदित्यः । सुऽपथा । करत् ॥
स न विश्वा हा सुक्र तु आदित्य सुप था करत
प्र । नः । आयूंषि । तारिषत् ॥ १२ ॥
प्र न आ यूंषि तारिषत्

सुक्रतु शोभनप्रज्ञ स आदित्यो वरुणो विश्वाहा सर्वेष्वह.सु नोऽस्मान् सुपथा शोभनमार्गेण सहितान्करत्करोतु । किंच नोऽस्माकमायुरपि प्र तारिषत्प्रवर्धयतु । सुपथा स्वती पूजायाम् (पा० २-२-१८-२) इति समासे न पूजनात (पा० ५-४-६९) इति समासान्तप्रतिषेध । अव्ययपूर्वपदप्रकृतिस्वर प्राप्ते परादिश्छन्दसि बहुलम् (पा० ६-२-१९९) इत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् । क्त्वादयश्चेत्येतच्च भवति । अबहुव्रीहित्वात् । बहुव्रीहौ हि तद्विधीयते । आयदात्त द्व्यच्छन्दसि (पा० ६-२-११९) इत्येतदपि न भवति । पथिन्शब्दस्यान्तोदात्तत्वात । करत् । करोतर्लटि व्यत्ययेन शप् । शपो *लुकि लेटोऽडाटौ (३-४-९४) इत्यडागम । इतश्च लोप (पा० ३ ४-९७) इतीकारलोप । यद्वा छान्दसे लुङि कृमृदृरुहिभ्य (पा० ३-१-५९) इति च्लेरङ् । ऋदृशोऽङि गुण (पा० ७-४-१६) इति गुण । बहुल छन्दस्यमाङ्योगेऽपि (पा० ६-४ ७५) इत्यडभाव । प्र ण । उपसर्गाद्बहुलम् । (पा० ८ ४-२८) इति नसो णत्वम् । तारिषत् । तारयतेर्लेट्यडागम । सिब्बहुल लेटि (पा० ३-१-३४) इति सिप । आदेशप्रत्ययो (पा० ८-३-५९) इति षत्वम् ॥

विश्वाहा and अहा (days) विश्वा (all) come in similar contexts cf विश्वाहा उत् एनि सूय X. 37-2 and विश्वाहा त्वा प्रति पश्येम सूर्य X. 37 7 with अहा विश्वा इव सूयम् I 130 2 विश्वाहा सुमनस्यमान VI 75 8 and स विश्वाहा सुमना with अहा विश्वा सुमना दीदिहि न III 54 22 विश्वहा also appears in similar context with अहा विश्वा, cf III 54 22 with विश्वहा दीदिवास VI 1 3 and X. 88 14 also with इन्द्र अस्मे सुमना अस्तु विश्वहा X 100 4 विश्वह is only a metrically shortened form of विश्वहा, or विश्वहा may be a lengthened form of विश्वह, which comes only before con unct con sonants The पदपाठ does not split up any of these The question is whether विश्वाहा, विश्वहा and विश्वह are derived from विश्वा अहा or from an affix ह which appears in adverbs like इह, कुह and which might be connected with the धा or ध of विश्वधा or विश्वध or even था, as in विश्वथा, पूवथा Oldenberg's opinion is that in विश्व(ा)ह(ा) we have originally an adverb which has undergone a contamination from the expression अहा विश्वा, so that it contains the sense of both Blt and Gr derive विश्वाहा from विश्वा+अहा and विश्वह(ा) from विश्व+ह Whit and Old do not distinguish the forms There is a third alternative the adv forms are all derived from विश्वा अहा; cf Fr toujours; the ह(ा) certainly does not show place as in

* प्रथमापुरुषो 'वा लुकि' इति पाठ ।

इह or कुह, but time. आदित्य': son of अदिति ; see App. II. p. xxviii ff. On अदिति see notes on V. 72. 4. सुप'था occurs in ten passages in RV of the following types (i) नः सुपथा (subj) सुगा (pred. adj.) कृणु I. 42. 7 ; VI. 64. 1, 4 ; VII. 62. 6 ; IX. 94. 16 ; X. 63. 7 ; or (ii) राये अस्मान् सुपथा नय I 189. 1 ; VIII. 97. 13 or (iii) नः सुपथा करत् I. 25. 12 ; IX. 86. 26. In all these it means 'good roads i. e. avenues to fortune,' while सुग means 'easy of access'. करत् aorist injunctive from कृ 8 U. तारिषत् Aor. Inj. from तॄ=तरति, तिरति. प्र+तॄ=to further or advance (a cause), to help (a man), to lengthen (life).—

A नति (cerebralization) is observable in the संहिता of the न् of न . Sāy. justifies it by quoting Pān. VIII. 4 28 as उपसर्गाद्बहुलम् while it is really उपसर्गाद् अनोत्परः (न, not ending in ओ, in changed to ण after an उपसर्ग); but finding that expressions like प्र नः as well as प्र णो are to be found in the Veda, the काशिका has changed it in the way quoted by Sāy. In the same manner Sāy. quotes P. VIII 3. 66 as सदेरप्रते when really it is सदि॰ The नति of न· comes under the general rule, cf. प्राति.॰ अभ्यवेत विग्रहे विप्रकृष्टी रेफोष्माणौ सवेपूर्वौ यथोक्तम् (372) 'under the circumstances mentioned below, *n*, coming after *r* and *s*, preceded by any letter and not separated by the insulating consonants, is changed to *n*, even when occurring in a different word' and among the favourable circumstances is प्र (371); as exceptions to this general rule have been mentioned I 121 14, V. 10 1, VI 74 4, VIII 62. 2, X. 92. 13 etc so far as न् coming after प्र is concerned

Tr May the son of Aditi of mighty intellect open out at all times avenus to fortune for us; may he prolong our lives

Verse 13

बिभ्रंत् । द्रापिम् । हिरण्ययंम् । वरुंणः । वस्त । निःऽनिजम् ॥
बि'भ्रत द्रापि म् हिरण्य'यम् व'रुण वस्त नि नि जम्
परिं । स्पशः । नि । सेदिरे ॥ १३ ॥
प'रि स्प'शः नि' सेदिरे

हिरण्यय सुवर्णमय द्रापिं कवच बिभ्रद्धारयन्वरुणो निर्णिज पुष्ट स्वशरीर वस्त आच्छादयति । स्पशो हिरण्यस्पर्शिनो रश्मय परिनिषेदिरे सर्वतो निषण्णा । बिभ्रत् । बिभर्ते शतरि नाभ्यस्ताच्छतु (पा० ७-१-७८) इति नुमभाव । अभ्यस्तानामादि (पा० ६-१-१८९) इत्याद्युदात्तत्वम् । द्रापिम् । द्रा कुत्सायां गतौ । द्रापयतीपून्कुत्सिता गतिं प्रापयतीति द्रापि कवचम् । अर्तिह्रीयादिना (पा० ७-३-३६) पुगागम । औणादिक इप्रत्यये णिलोप । हिरण्ययम् । ऋत्व्यवास्त्व्यवास्त्वमाध्वीहिरण्ययानि च्छन्दसि (पा० ६ ४-१७५) इति हिरण्यशब्दाद्विकारार्थे विहितस्य मयटो मशब्दलोपो निपातित । वस्त । वस आच्छादने । लङ्यदादिभ्यश्छपो लुक् । पूर्ववदडभाव । निर्णिजम् । णिजिर् शौचपोषणयो । स्पश । स्पश बाधनस्पर्शनयो । क्विप्च (पा० ३-२-७६) इति क्विप् । निषेदिरे । षद्लृ विशरणगत्यवसादनेषु । अस्माल्लिटयर्थात्कर्मणि लिटचेत्वाभ्यासलोपौ सदेरप्रतेरिति षत्वम् ॥

हिरण्ययम् द्रापिम् बिभ्रत् हिरण्य (cp Av zaranya) goes to Indo-Iranian times at least The form हिरण्यय is peculiar to the Veda, the post-vedic form being हिरण्मय (P VI 4 174-5) हिरण्यय is used in the sense of (i) golden and (ii) rich in gold (used of gods as well as other words like उत्स, भाग and पशु — द्रापि has been connected by Fick with a Lithuanian word 'drapana' meaning cloak or mantle, but we have to beware of these casual coincidences (see Meillet-Introduction[2] pp 16, 384) In the context Sāyana's meaning of armour appears to be the only natural one निर्णिजम् वस्त वस्त is the imperf 3 s वस् 2 A to dress oneself with, the augment being dropped निर्णिज् f (from निज् with निर् to wash clean) a garment consisting of a piece of cloth, normally white, cf शुक्रं वयन्ति असुराय (सोमाय) निर्णिजम्, IX. 99 1; अप कृष्णां निर्णिजं देवी (उषा) आव I 113 14, निर्णिजा रेक्णसा (heirloom) प्राकृतस्य (अश्वस्य) I 162 2, गा (milk) निर्णिज न कृण्वान (सोम) IX 14 5· स्पश परि निषेदिरे स्पश from स्पश् to see, from which come forms like पश्यति, पस्पश, अस्पष्ट, p p स्पष्ट pre part पश्यत् पश्यमान Between the स्पश of Varuna and the Amesha Spentas a certain resemblance exists just as there is a marked resemblance between Varuna and Ahur mazda परि नि षेदिरे Here are two prepositions to the verb, of which परि around gives the meaning of an adverb The perfect here gives the meaning of the present perfect.

Tr Wearing a golden armour, Varuna has worn a white garment, his spies have sat all around

Verse 14

न । यम् । दिप्संन्ति । दिप्मवः । न । द्रुह्वाणः । जनानाम् ॥
न यम् दिप्सन्ति दिप्सव न द्रुह्वाण जनानाम्

न । देवम् । अभिऽमातयः ॥ १४ ॥
न देवम् अभिमातय

दिप्सवो हिंसितुमिच्छन्तो वैरिणो य वरुण न दिप्सन्ति भीता सन्तो हिंसितुमिच्छां परित्यजन्ति । जनाना प्राणिना द्रुह्वाणो द्रोग्धारोऽपि य वरुण प्रति न द्रुह्यन्ति। अभिमातय पाप्मान । पाप्मा वा अभिमाति (तै० स २-१-३-५) इति श्रुत्यन्तरात्। देव त वरुण न स्पृशन्ति। दिप्सन्ति। दम्भु दम्भे । अस्मात्सनि सनीवन्तर्धेत्यादिना (पा० ७-२-४९) इडभाव हलन्ताच्च (पा० १-२-१०) इत्यत्र हल्ग्रहणस्य जातिवाचित्वात्सन किन्त्वाद्दम्भ इच्च (पा० ७-४-५६) इति दम्भाकारस्याकारस्येकार । अनिदिताम० (पा० ६ ४-२४) इति नलोप । भष्भावाभावश्छान्दस (पा० ८-२-३७) अत्र लोपोऽभ्यासस्य (पा० ७-४-५८) इत्यभ्यासलोप । शप पित्त्वादनुदात्तत्वम। तिङश्च लसार्वधातुकस्वरेण सनो नित्वाञ्नित्स्वरेणाद्युदात्तत्वम् यद्वृत्तयोगादनिघात । दिप्सव सन्नन्ताद्दम्भे सनाशंसभिक्ष उ (पा० ३-२-१६८) इत्युप्रत्यय । प्रत्ययस्वर । द्रुह्वाण । द्रुह जिघांसायाम्। अन्येभ्योऽपि दृश्यन्ते (पा० ३-२-७५) इति क्वनिप्। प्रत्ययस्य पित्त्वादनुदात्तत्वे धातुस्वरेणाद्युदात्तत्वम् ॥

दिप्सव न य' दिप्सन्ति दिप्सु desiderative noun from दम्भ् to harm, the meaning of deceiving which it acquired later and which Gr finds for it in the RV apparently does not exist in the RV, among subjects of दम्भ् occur वज्रस्य माभृत', हेति and रिप or तस्करा, among the objects पुर (acc), वध, दुरिता जनाना द्रु°ह्वाण from द्रुह्वन् verb n from द्रुह् to be hostile Ludwig and Geld rightly take the gen जनाना partitively, 'among men, human', but जना should rather mean the clan or tribe. न अभिमातय. Mark the rhetorical repetition of न with each kind of evil-doer अभिमाति is usually derived from मन् with अभि, but such a verb is actually to be found only in बहुनाभिमान X. 73 1, an epithet of Indra, which

does not convey a bad sense The derivation of माति from मन् like that of तानि, सानि, ख्यानि from तन्, सन्, खन्, (P VI 4 42) is not to be thought of when there are other regular forms of मन् The word उपमाति in sense and formation offers an exact parallel to अभिमाति अ-समाति also apparently is derived from the same root Besides अभिमाति there is also the form अभिमातिन् which is used exactly in the same sense as अभिमाति All these forms would point to the root मा as their origin and forms of रा will support this derivation रा-राति, अ राति, रातिन्, मा (माति)-, अ समाति अभिमातिन्, while from अभिमाति and उपमाति will be as regular as उपस्तुति अभिष्टि, अभाति, अभिहति, अभिभूति, अभि मूर्ति अभि शस्ति It is possible that this मा is to be connected with दुमायु माय, प्रमायुक etc and with मी 9 P (cf P VI 1 50) As regards the meaning of अभिमाति BR. Gr Geld take it to mean 'waylayer, attacker' Max Muller, 'Adversary', Old (1899) 'plotter', (1912)(?) When used as an abstract noun, the meaning will be 'attack, 'enmity, 'plotting' The words अभिमाति n, adj अभिमातिन् occur altogether 22 times out of which in most passages it is connected with a root meaning 'to overcome' सह् (10), हन् (9), अव + अस् (1), प्र + तृ (1), बृह् (1) जि (1), अपबाध् (1) etc and there is nothing in these passages which would enable us to fix the meaning within definite limits The root सह with which it is intimately connected is found associated with words relating to the scene or time of victory (यज्ञ सभा श्रान, स्पर्ति, सदा, सत्रा) or the prize of victory (वाज विश्व) or the adversarie (शत्रु जन, नृ चर्षणि, विश्वन्, पृतना, अभिमाति) Here is a source of delimitation The अभिमातय are people overcome in open fight, Secondly as in the present passage, so in III 24 1, different kinds of unfriendly people are referred to here द्विषव, जनाना द्रुह्वाण, अभिमातय, there पृतना अराति and अभिमाती, द्विषत्र, द्रुह्वण and अरातय are not organized for battle पृतना and अभिमातय are but अभिमातय are probably not on a big scale and as distinguished form जनाना द्रुह्वाण, they are probably from outside the clan उपमाति may furnish a further clue It occurs in five passages and the meaning given to it is problematic; उपमाति occurs in the same context as प्रणीति and

प्रशस्ति ; and they prob. mean respectively comradeship in arms, generalship, heroic deeds ; and then उपमाति would mean fighting in comradeship as अभिमाति would mean fighting face to face अभिमाति will therefore mean attacks or attackers from outside the clan.

Here is an implied comparison between the divine king Varuna and human kings ; while the latter have various enemies Varuna is not touched by them.

Tr. The god whom neither harm-doers, nor hostile clansmen, nor attackers (from outside) can do harm.

Verse 15

उत । यः । मानुषेषु । आ । यशः । चक्रे । असामि । आ ॥
उत यः मानुषेषु आ यशः चक्रे असामि आ
अस्माकम् । उदरेषु । आ ॥ १५ ॥
अस्माकम् उदरेषु आ

उत अपि च यो वरुणो मानुषेषु यशोऽन्नम् आ चक्रे सर्वतः कृतवान् । स वरुणः कुर्वन्नपि आ सर्वतः असामि । संपूर्णं चक्रे न तु न्यूनं कृतवान् । विशेषतोऽस्माकमुदरेषु आ सर्वतश्चक्रे । मानुषेषु । मनोर्जातावञ्यतौ षुक् च । (पा० ४-१-१६१) इत्यञ् । ञ्नित्यादिर्नित्यमित्याद्युदात्तत्वम् । चक्रे । प्रत्ययस्वरः । असामि । अव्यये नञ्कुनिपातानामिति वक्तव्यम् (पा० ६-२-२-२) 'यशः' । अशेर्देवट् च (उ० ४-१९०) इत्यसुन् । उदरेषु । उदि दृणातेरजलौ पूर्वपदान्त्यलोपश्च (उ० ५-१९) इत्यल् । लित्स्वरः । गतिकारकोपपदात् (पा० ६-२-१३९) इत्युत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वम् ॥

मानुषेषु आ Among men. असामि (not half i. e. wholly, completely) is an adv. cf. मघः चित् यः पवृधे असामि VI. 14. 2 ; असामि पपृथाने VI. 38 5 ; महः य पति शवसः असामि आ ; X. 22. 3. *b* is repeated in X. 22 2 मित्रो न यो जनेषु आ यशः चक्रे असामि आ, and the rhetorical exuberance which manifests itself in the repetition of आ is carried into the first line of 3. यशः चक्रे यशः means (i) lustre, splendour; अग्नि is called यशस्वान् his याम (course) is called यशस्वान्. It means (ii) a splendid name : cf. क त्यत् इन्द्रावरुणा यशः धाम् III. 62. 1. (iii) splendid position : prosperity, wealth, sons, food

&c , cf. (इन्द्र त्वा॒सु॒नं यश I 10 7; भवि श्रुण्वत्रु यश अस्य देवा य न रिरा दिप्सति य च नक्कम् VII. 104 11, also धरिवत् यश IV. 32 12, रयिमत् यश: X 36 10 &c. अस्मा क॑म् उद॒रे॑षु आ (यश चक्रे) is understood by Geldner as humorously intended to refer to the swollen belly of a man suffering from dropsy But it is impossible to imagine this levity with reference to Varuna and esp with reference to the punishment he metes out to offenders The यश would be established in men's bellies when these feel his liberality

Mark (cf 9) that between ए or ओ and the following अ there is no Samdhi as a rule in the RV inside the Pāda, except when the ए or ओ is preceded or followed by य or व; cf App III

Tr And further, he who has completely established prosperity among men, yea, in our very bellies.

Verse 16

परा॑ । मे॒ । य॒न्ति॒ । धी॒तय॑: । गाव॑: । न । गव्यू॑ती: । अनु॑ ॥
प रा मे यन्ति धीत य गा व न ग व्यूती अ नु
इ॒च्छन्ती॑: । उ॒रु॒ऽचक्ष॑सम् ॥ १६ ॥
इच्छ न्ती उरुच क्षसम्

उरुचक्षस बहुभिर्द्रष्टव्य वरुणमिच्छन्तीर्मे धीतय शुनःशेपस्य बुद्धय परा यन्ति पराङ्मुखा निवृत्तिरहिता गच्छन्ति । तत्र दृष्टान्त । गावो न यथा गावो गव्यूतीरनु गोष्ठान्यनुलक्ष्य गच्छन्ति तद्वत् । गव्यूती । गावोऽत्र यूयन्त इत्यधिकरणे क्तिन् गोर्यूतौ छन्दसि (पा० ६ १-७९-२) इत्यवादेश । दासीभारादित्वात्पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् । यद्वा यूतिर्यवन गवा यवनमत्रेति बहुव्रीहौ पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् । इच्छन्ती । इषु इच्छायाम् । लट शतृ० (पा० ३-२-१२४) तुदादिभ्य श (पा० ३-१-७७) इषुगमियमां छ (पा० ७-३-७७) इति छत्वम् । अदुपदेशाल्लसार्वधातुकानुदात्तत्वे विकरणस्वर शिष्यते ॥

मे धीत य प रा यन्ति धीति and धी (from धी-दध्यति-ते to think, ponder, feel) mean a hymn इ with परा so forth गा वो न ग व्यूती अ नु a pastorals simile गव्यूति (गो+यूति acc to Kātya, गो+ऊति acc to BR and Gr , the first is decidedly better) pasture-land

(*where cows meet* acc to Ka where they are guarded acc to Gr) इच्छन्ता from इष् to seek

Tr My songs go forth, as cows to the pastures, in search of the far-seeing (Varuna)

Verse 17

सम् । नु । वोचावहै । पुनः । यतः । मे । मधु । आऽभृतम् ॥
सम् नु वोचावहै पुनः यतः मे मधु आभृतम्
होताऽइव । क्षदसे । प्रियम् ॥ १७ ॥
होतेव क्षदसे प्रियम्

यतो यस्मात्कारणात् मे मज्जीवनार्थं मधुरं हविराभृतम् अग्न्याख्ये कर्मणि सम्पादितम् । अतः कारणाद्धोतेव होमकर्तेव त्वमपि प्रियं हविः क्षदसे अश्नासि । पुनर्हविःस्वीकारादूर्ध्वं तृप्तस्त्वं जीवन्नहं च नु अवश्यं संवोचावहै । सम्भूय प्रियवार्तां करवावहै । वोचावहै । लोडर्थे छान्दसे लुङि ब्रुवो वचिः । (पा० २-४-५३) अस्यतिवक्ति० (पा० ३-१-५२) इति च्लेरङादेशः । वच उम् (पा० ७-४-२०) इत्युमागमे गुणः । व्यत्ययेन टेरेत्वम् । यद्वा लोट एव लुङादेशः । स्थानिवद्भावादैत्वम् । आभृतम् । हृग्रहोर्भः (पा० ३-१-८४-२) गतिरनन्तर इति गतेः प्रकृतिस्वरत्वम् ॥

सम नु वोचावहै नु now It is also used emphatically in this sense उवास (in the past) उषा उच्छात् (has shone) ऋ V I 48 3 In any case it does not come in the beginning of a sentence, but must be preceded by at least a word It is used also as an interrogative or an expletive नू, on the other hand comes in the beginning of a sentence cf नू च पुरा च I 96 7, नू चित् I 58 1 The पदपाठ does not distinguished between them and the नू appears as नु there It may be said that being in an emphatic position the नु is lengthened in the beginning of a sentence वोचावहै aor inj. आभृत म धु भ in Vedic language stands for the classical ह as well as ह ; ग्रह् similarly figures as ग्रभ् forms of ह and ग्रह also occur Thus a beginning of the Prakritic changes is to be seen in the earliest Vedic times. Most roots ending in ह originally end in a soft aspirate e g नह् (ध्) मिह् (घ) दह् (घ) रुह् (ध) &c For आभर cf सुर्दे सुन मघवन् सुर्दे आभर II 36 5 भृ is an

old Indo-European word, of Lithuanian medus, old Slav. medu, old High Germ metu, Gr medu It means honey, and hence any sweet drink, esp soma prepared with milk; secondarily it means anything sweet and agreable होताऽइव क्ष'दसे प्रिय'म It was the privilege of the होता to be the first to partake of the soma offering after sacrifice, cf होता इव न प्रथम' पाहि अस्य V 43 3; (ग्रावाण) होतु चित् पूर्वे हवि अद्य आशत X. 94 2 क्षद् to cut up, to eat The verb can be used with a drink also, cf स्वाद्मक्षा I 31 15, मधु क्षदामहे Av. X 6 5 क्षदसे is understood by Geld as an infini Ludwig wanted to remove the accent from it, but क्षदसे is a verb in the subordinate clause यत आभृत मधु क्षदस and so is accented The verb of a clause begun in (a) or (b) can verb well be found in (c), cf 1 and 3. Mistaking क्षदस for an infinitive scholars like Bollensen and Weber have tried to emend the text by changing होते to होत्रेव and होत्रे व, the grammatical connection even then remains very obscure because होत्रेव must give the meaning होत्रे इव प्रिय क्षदसे Geldner keeps the text as it is and translates the last line as 'in order that I may taste the dear (soma) as a hotr' but since the construction अह होतर सोम क्षदस मे मधु आभृतम् is impossible in Sanskrit, his interpretation is unacceptable Geld translates 'Let us speak to each other once more as to the reason why the drink has been brought to me to taste as does the hotr the dear (thing)' He thinks that the drink refered to in (b) is some preparation to be used as an expiation and medicine by a non-hotr, not the Soma offering in a sacrifice He probably feels that the simile of a hotr for a god drinking soma at the sacrifice is out of place But a simile is not intended for the god it is intended for the human auditors and contains an idea that appeals to them The connection between (a) and (b, c) can be explained thus यत (कारणात्) मे मधु क्षदसे तत् (अभिकृत्य) स वोचामहै, The poet has prepared the soma for an expiative offering (अत्र सत्र Sa.) 'come, says he' 'and let us discuss the cause, while you take the soma' From Gr s dict and Geld Tr it will be clear that it is wrong to translate यत by 'since' as

Old does in III 10 6 (SBB XLVI) or as Peterson has done (BSS XXXVI, p 307), because there is no authority for this use of यत , यत must have a correlated term to be understood with it, e g अत देवा अवन्तु न यत विष्णु विचक्रमे I 22 16, यत उ आयत् तत् उत् ईयु आविशम् II 22 6 तत् वपुषे धायि दर्शत देवस्य भर्ग, यत (कालात्) सहस जनि I 141 1 likewise in अग्निं वर्धन्तु नो गिर यत जायत III 10 6 and in our passage

Since क्षदसे gives the sense of the present, it would mean that the poet imagines the god to have actually arrived With the boldness of this manner of invocation Peterson compares *Isaiah*, I 18, where God is the speaker 'Come now and let us reason together', saith the Lord though your sins be as scarlet, they shall be white as snow &c Another Vedic poet claims this speaking acquaintance with the god in VII 88, 5 क त्यानि नौ सख्या बभूव सचावहे यत् अवृक पुरा चित्. In any case this trea is conceived in altogether a different spirit from that of 13–15 or 19–21 and would confirm the view of I 25 being made up of several original hymns

Tr And now let us talk together once more of the reason why thou partakest (before every one else) like a hotr, of the mead dear unto thee, offered by me

Verse 18

दर्शम् । नु । विश्वऽदर्शतम् । दर्शम् । रथम् । अधि । क्षमि ॥
द र्शम् नु विश्व दर्शतम् द र्शम् र थम् अ धि क्ष मि

एताः । जुषत । मे । गिरः ॥ १८ ॥
एता जुषत मे गि र

विश्वदर्शत सर्वैर्दर्शनीयमस्मदनुग्रहार्थमत्राविर्भूत वरुण दर्शं नु। अह दृष्टवानस्मि। घान्वलु । क्षमि क्षमाया भूमौ रथ वरुणसम्बन्धिनमधिदर्शम् आधिक्येन दृष्टवानस्मि। एता उच्यमाना मे गिरो मदीया स्तुतीर्जुषत वरुण सेवितवान् । दर्शम् । दृशे इरितो वा (पा० ३-१-५७) इति च्लेरङादेश । ऋदृशोऽङि गुण (पा० ७ ४-१६) इति गुण । विश्वदर्शतम् । दृशेर्भृमृदृशी यादिना (उ० ३-१०९) अतच्प्रत्ययान्तो दर्शतशब्द । मरुद्वृधादित्वात्पूर्वपदान्तोदात्तत्वम् (पा० ६ २-१०६-२) यद्वा विश्व दर्शनीयमस्येति बहुव्रीहि । बहुव्रीहौ विश्व सज्ञायाम् (पा० ६-२ १०६) इति पूर्व ...

पदान्तोदात्तत्वम् । क्षमि । आतो धातोः (पा० ६-४-१४०) इत्यत्रात इति योगविभागादाकारलोपः ॥

द॑र्शं नु॑ वि॒श्वद॑र्शतम्. नु will be an interrogative particle here if दर्शं is taken as an aor. inj.; it will mean 'now' if दर्शम् is imperf. without the augment. The first construction would have been better; it would have saved the poet from the charge of a pious fraud; but after v. 17 the second construction is the only one that can be natural. दर्शं and जुषत must therefore be taken as aorist and imperf. respectively. The word दर्शत is used in two senses: (1) visible, (2) handsome in appearance; for (i) cf. (अग्नि.) तिर॰ तमांसि दर्शतः III. 27. 13; for (ii) cf. आभि॑ दर्शताभिः श्रीभिः VI. 63. 6. The rules of accent, which are both vague and accommodating will allow the compound विश्वदर्शत to be dissolved either as विश्वेषां दर्शत visible to all or handsome amongst all or विश्वं दर्शनं यस्य (to whom everything is visible). The latter is preferable, for according to the rule (P. VI. 2. 106) विश्व is accented on the last syllable, as here, only in a बहु० comp. अधि क्ष॑मि. क्षम् f. क्षा f (cf. the classical क्षमा) ग्मा, ज्मा, also क्षा, क्षामन्, all mean the earth and go back to the I. E. times. जुषत from जुष् to accept with pleasure, to relish.

Tr. I have seen him, him to whom everything is visible, I have seen (his) chariot alight on the earth: he has accepted these verse of mine.

Verse 19

वरुणप्रघासेषु इमं मे वरुणेति वारुणस्य हविषोऽनुवाक्या पञ्चम्यां पौर्णमास्यामिति खण्डे सूत्रितम् । इमं मे वरुण श्रुधि तत्त्वा यामि ब्रह्मणा वन्दमानः (आ० २-१७) इति ॥

इमम् । मे । वरुण । श्रुधि । हवम् । अद्य । च । मृळय ॥
इ॒मम् मे॒ व॑रुण श्रु॒धि॒ हव॑म् अ॒द्य च॒ मृ॒ळ॒य
त्वाम् । अवस्युः । आ । चके ॥ १९ ॥
त्वाम् अ॒व॒स्युः आ च॒के

हे वरुण मे मदीयामिम हवमाह्वान श्रुधि शृणु । किंच अद्य अस्मिन्दिने मृळय अस्मान्सुखय । अवस्यु रक्षणेच्छुरह त्वा वरुणमाभिमुख्येन चके शब्दयामि स्तौमी त्यर्थ । श्रुधि । श्रु श्रवणे । लोटो हि (पा० ३-४-८७) श्रुशृणुपृकृवृभ्यश्छन्दसीति (पा० ६ ४-१०२) हेर्धिरादेश । बहुल छन्दसीति विकरणस्य लुक् । अन्येषामपि दृश्यत (पा० ६-३-१३७) इति संहितायां दीर्घ । अवस्यु । अवसशब्दात् सुप आत्मन क्यच् (पा० ३-१ ८) क्याच्छन्दसीत्युप्रत्यय (पा० ३-२-१७०) । आ चके । कै ग शब्दे । अस्माल्लिट्यादेश (पा० ६-१-४५) इत्यात्वम् । द्विर्भावहलादिशेषचुत्वे । आतो लोप इटि च (पा० ६-४ ६४) इत्याकारलोप । तिङ्ङतिङ इति निघात ॥

इम ह व श्रुधि हव is from ह्व, a doublet of ह्वे Pan ह्वा (Eur) to call, to challenge श्रुधि is the imperative from the aor base of श्रु From the present base the forms are शृणु-शृणुहि शृणुधि मृळय is from the causal base of मृड (ऌ) but the sense is the same यामि अवस्यु आ चके अवस्यति (अव आत्मान इच्छति) is the denominative from अवस् n protection help to the denominative base उ is added to form a desiderative noun wishing help for oneself ' आ चके perf from कै (Eur कन् का) with आ to seek to win, to love to find pleasure in cf सम कवी (अश्विना) सुमति आ चक धाम् I 119 23, स्वयमाने वना न यत् मात अजगन् अप III 9 2; आ उत्वा चाकन्तु उमेषु असे I 122 14 The Ṛkprati notes the lengthening of ि in श्रुधि in our passage in 536 and of य in अद्य in 454

Tr Listen to this call of mine Varuna and show me mercy today Desirous of protection I have sought to win thy favour

Verse २०

त्वम् । विश्वस्य । मेधिर । दिवः । च । ग्मः । च । राजसि ॥
त्व म् वि श्वस्य मेधिर दिव च ग्म च राजसि
सः । यामनि । प्रति । श्रुधि ॥ २० ॥
स या मनि प्र ति श्रुधि

हे मेधिर मेधाविन्वरुण त्व दिवश्च द्युलोकस्यापि ग्मश्च भूलोकस्यापि एवमात्मकस्य विश्वस्य सर्वस्य जगतो मध्ये राजसि दीप्यसे । स तादृशस्त्व यामनि क्षेम

प्रापणेऽस्मदीये प्रतिश्रुधि प्रतिश्रवणमाज्ञापन कुरु रक्षिष्यामीति प्रत्युत्तरं देहीत्यर्थः । दिव । ऊडिदमित्यादिना षष्ठ्या उदात्तत्वम् (पा० ६ १-१७१)। ग्म । ग्मेत्येतद्भू-नामसु पठितम्। आतो धातोः (पा० ६ ४-१४०) इत्यत्रात इति योगविभागादातो लोप इति प्रतिषेधेऽपि व्यत्ययेनाकारलोपः । उदात्तनिवृत्तिस्वरेण विभक्तेरुदात्तत्वम्। यामनि । या प्रापणे । आतो मनिन्क्वनिब्वनिपश्चेति मनिन् (पा० ३ २-७४)। नित्त्वादाद्युदात्तत्वम्। श्रुधि । उक्तम् ॥

विश्वस्य राजसि राज to rule over, to have jurisdiction over It appears in expressions like कृष्टे राजामि, दिव्यस्य पार्थिवस्य राजसि, वाजस्य, अमृतस्य सुतस्य कलशस्य, राजसि It governs the genitive विश्वस्य is a general statement after which दिव (from दिव् f) and ग्म (from ग्मा) are specifically stated For ग्मा see note on क्षम्, 18 स यामनि प्रति श्रुधि स, as in classical स त्वम्, (e g स त्वं निवर्तस्व विहाय लज्जाम् Raghu II 40) refers to the preceding statement as an argument for the following 'under the circumstances you &c ' cf त्वा क्षेत्रा दधिरे हव्यवाहं स यामन् अग्ने स्तुवते वयोधा X 46 10 प्रति + श्रु = listen or respond (to a prayer) The only other passage where it occurs is I. 169 9 where it is used in the passive voice in the sense of 'to echo', 'to resound' प्रति घोराणा महता गणेवे उपाब्दि These meanings have survived in the later प्रतिश्रुत् (echo) and प्रतिश्रु to promise यामन् n (from या to go) or याम m means (i) going out on a journey (ii) the way or path to go these two meanings are applicable to a large majority of the passages or compounds containing the word but there remain about twelve passages where these meanings will not do at all or may do only after a far-fetched interpretation BR and Gr following the interpretation of Sāy of several of these passages have understand the word in the sense of (iii) going forth or resorting (appealing) to the gods with prayer and offering, i e the sacrifice Sāy on X 64 1 (यान्ति गच्छन्त्यत्र इति यामा यज्ञः) understands it to mean the sacrifice because it is (iv) the destination of the gods so that there is a clear etymological connection between meanings i and ii and meaning iii and iv Pischel (Ved St I 97-99) tries to explain यामन् as 'Von stattengehen', successful coming off, of the sacrifice Max Müller and

Old in SBE translate it by 'way or march', Geldner in his Glossary renders the word in the difficult passages (including our passag) by 'the hour of need, critical hour' Oldenberg in his Noten II 85, 86 subjects Geldner's interpretation to an elaborate criticism and reaffirms his meaning of 'journey' for the word This had the expected effect on Geldner's Tr, where he has complectly given up his meaning of 'hour of need' and accepted Old 's interpretation. On going through the passages critically and with due deference to the great name of Oldenberg I have to submit that Old has failed to establish his interpretation as against those of Say and BR and Gr and for these reasons (i) in I 112 1 and X 46 10 यामन् occurs in connection with अग्नि who is not a 'journey'ing god (ii) in X 77 8 मह च यामन् अध्वरे चकाना, यामन् and अध्वरे have practically been used as synonyms, cf note on सायकम् II. 32 3 (iii) इमे यामास त्वद्रिक् अभूवन् IV 3 12, appearing at the end of a hymn like एता त अग्न उचथ नि IV 2 20 एता विश्वा विदुष तुभ्य वचांसि IV 3 16, अया ते अग्न समिधा 4 15, अकारि ब्रह्म समिधान तुभ्यम् 6 11 also I. 186 11, V 6 10 VII 3 10 23 6, 24 6 26 5, 42 6, must refer to prayer, appeal or something like it I would therefore understand यामन् (or याम) as an appeal to gods or an appeal made at or through the sacrifice in the following passages I. 25 20 33 2 I 112 1 V 3 12 53 16 73 9 VI 38 1, VII 32 26, 85 1 X 46 10, 64 1 77 8, also in words like यामहू or यामहूति

7 r Thou art ruler of all, wise one of heaven and earth Grant then thy response in this appeal (of sacrifice)

Veres 21

उत् । उत्ऽतमम् । मुमुग्धि । नः । वि । पाशम् । मध्यमम् । चृत ।

उत उत्तमम् मुमुग्धि न वि पाशम् मध्यमम् चृत

अव । अधमानि । जीवसे ॥ २१ ॥

अव अधमानि जीवसे

नोऽस्माकमुत्तम शिरोगत पाशमुन्मुमुग्धि उत्कृष्य मोचय। मध्यममुदरगत पाश विचृत विमुच्य नाशय। जीवसे जीवितुमधमानि मदीयान्पादगता-पाशानवचृत अवकृष्य नाशय। उत्तमम्। उञ्छादिषु पाठादन्तोदात्तत्वम् ।मुमुग्धि। मुच्लृ मोक्षणे। बहुल छन्दसीति विकरणस्य श्लु ।द्विर्भाव ।हलादिशेष ।हुझल्भ्यो हेर्धि (पा० ६ ४-१०१) इति हेर्धिरादेश ।तिङ्ङतिङ इति निघात ।चृत। चृती हिंसाग्रन्थनयो ।लोटो हि ।तुदादिभ्य श ।अतो हेरिति हेर्लुक। जीवसे। जीव प्राणधारण। तुमर्थ सेसेनित्यसेप्रत्यय (पा० ३-४-९)। प्रत्ययस्वर ॥

न उत्तमम् (पाशम्) उत मुमुग्धि Varuna binds sinners with his fetters (पाश) which here have been metaphorically divided into the uppermost the middle, and the nethermost The first are to be unfastened उत् in an upward direction, i e cut up मुमुग्धि is impera *from the perf base of* मुच् मध्यम म पा शम् वि चृत वि चृत is from चृत 6 P The meaning given in the धातुपाठ of ग्रन्थन has been adopted by Gr, but apparently कृत् (कृन्तति) and चृत् are doublets, and the verb also appears with नि, which has not the negative, but always an intensive force in RV It should mean 'to cut' मध्यम and अधम are adj of the superlative degree formed by the old termination म, cf अवम, अधम, उपम &c अ व अधमा नि जीवसे After अव चृत् may be added, or some suitable verb Elliptical construction is very frequent in the RV cf II 1 4 9, the same verb is very often common to several prepositions, cf an improved version of our rc उत् उत्तम वरुण पाश अस्मत् अव अधम वि मध्यम श्रथाय I 24 15 अधमानि is either inadvertently used for अधमान् or must refer to some other word than पाशान् such as बन्धनानि or ग्रन्थनानि जीवसे is a Vedic infinitive from जीव्, the term being असे Pān III 4 9-13 contains a complete list of the infinitives peculiar to the RV See Appendix III

Tr Cut up our topmost fetters; cut away the middle ones, down with the nethermost ones that we may live

No. 2

MANDALA I — SUKTA 32

This is the second Sūkta of the cycle of हिरण्यस्तूप. आङ्गिरस consisting of five hymns (31-35), addressed to Agni, Indra (2) Asvinau and Savitr.

इन्द्रस्य नु वीर्याणीति पञ्चदशर्चं द्वितीय सूक्तम् । आङ्गिरसो हिरण्यस्तूप ऋषि- स्त्रिष्टुप् छन्द । इन्द्रो देवता । इन्द्रस्य पञ्चोनेत्यनुक्रमणिका । अग्निष्टोमे माध्यदिने सवने निष्केवल्यशस्त्र इन्द्रस्य नु वीर्याणीति निविद्धानीय सूक्त निष्केवल्यस्येति खण्डे इन्द्रस्य नु वीर्याणीत्येतस्मिन्नैन्द्रीं निविद दध्यात् (आ० ५-१५) विषुवत्यपि तस्मिन्न शस्त्रे एतद्विनियुक्तं विषुवान् दिवा कीर्त्य इति खण्डे सूत्रितम् । इन्द्रस्य नु वीर्याणीत्ये- तस्मिन्नैन्द्रीं निविद शस्त्वा (आ० ८-६) इति । महाव्रते निष्केवल्येऽपि एतदेव विनियुक्तम् राथन्तरो दक्षिण पक्ष इति खण्डे चतस्र सती षट् बृहती करोति । इन्द्रस्य नु वीर्याणि प्रवोचम् (ऐ० आ० ५-२-२) इति ॥

Verse 1

इन्द्रस्य । नु । वीर्याणि । प्र । वोचम् । यानि । चकार । प्रथमानि ।
इ न्द्रस्य नु वीर्या णि प्र वोचम् या नि चका र प्रथमा नि
वज्री । अहन् । अहिम् । अनु । अपः । ततर्द । प्र । वक्षणाः ।
वज्री अ हन् अ हिम् अ नु अप ततर्द प्र वक्ष णा
अभिनत् । पर्वतानाम् ॥ १ ॥
अभिनत् प र्वतानाम्

वज्री वज्रयुक्त इन्द्र प्रथमानि पूर्वसिद्धानि मुख्यानि वा यानि वीर्याणि परा- क्रमयुक्तानि कर्माणि चकार । तस्येन्द्रस्य तानि वीर्याणि नु क्षिप्र प्रब्रवीमि । कानि वीर्याणि इति तदुच्यते । अहिं मेघम् अहन् । हतवान् । तदेतदेक वीर्यम् । अनु पश्चा- दपो जलानि ततर्द । हिंसितवान् । भूमौ पातितवानित्यर्थ । इद द्वितीय वीर्यम् । पर्वताना सबन्धिनीर्वक्षणा प्रवहणशीला नदी प्राभिनत् । भिन्नवान् । कूलद्वयकर्षणेन प्रवाहितवानित्यर्थ । इद तृतीय वीर्यम् । एवमुत्तरत्रापि द्रष्टव्यम् । वीर्याणि । शूर वीर विक्रान्तौ । ण्यन्तादच्यो यदिति यत् (पा० ३-१-९७) णेरनिटीति (पा० ६- ४-५१) णिलोप । तित्स्वरितमिति (पा० ६-१-१८५) स्वरितत्वम् । यतोऽनाव (पा० ६-१-२१३) इत्याद्युदात्तत्व न भवति । आद्युदात्तत्वे हि एशब्देन बहुव्रीहौ

आद्युदात्त द्व्यच्छन्दसि (पा० ६-२-११९) इत्यनेनैवोत्तरपदाद्युदात्तत्वस्य सिद्धत्वा- द्वीरवीर्यौ च (पा० ६-२-१२०) इति पुनस्तद्विधानमनर्थकं स्यात्। अतोऽयमप्यते यतोऽनाव (पा० ६-१ २१३) इत्याद्युदात्तत्वं वीर्यशब्दे न प्रवर्तत इति। अत परिशेषात्तित्स्वरितम् (पा० ६-१-१८५) इति प्रत्ययस्य स्वरितत्वमेव। वोचम्। अस्यतिवक्तिख्यातिभ्योऽङ् (पा० ३-१-५२) इति च्लेरङादेशः। बहुलं छन्दस्य- माङ्योगेऽपि (पा० ६-४-७५) इत्यडभावः। चकार। णलि लित्स्वरेण प्रत्ययात्पूर्वस्यो- दात्तत्वम्। यद्वृत्तयोगादनिघातः। अहन्। लङि इतिश्चेतीकारलोपः हल्ङ्याब्भ्यः। (पा० ६-१-६८) इति तकारलोपः। अहिम्। आङ्पूर्वाद्धन्तेः आङि श्रिहनिभ्यां ह्रस्वश्च (उ० ४-१३७) इतीण्प्रत्ययः। आङो ह्रस्वत्वं च चशब्देन बोध्यो डित् (उ० ४-७२) समाने स्वश्चोदात्त (उ० ४-१३६) इति डित्त्वं पूर्वपदान्तो- दात्तत्वं* चानुकृष्यते। ततष्टिलोपे पूर्वपदस्योदात्तत्वम्। ततर्द। उतृदिर् हिंसानाद- रयोः। तिङ्ङतिङः इति निघातः। वक्षणाः। वक्ष रोषे। क्रुधमण्डार्थेभ्यश्च (पा० ३-२-१५१) इति युच् चित्स्वरं बाधित्वा व्यत्ययेन प्रत्ययस्वरः॥

नु see on I 25 17 वीर्यं n heroic deed, also heroic power, from वीर a hero or manly son वोचम् Aor inj चकार being a verb in a subordinat classe is accented अहन् अहिम् अहि is the serpent or dragon वृत्र (from वृ to encompass) who has encompassed the waters Indra with the Maruts, after having drunk soma kills वृत्र and releases the waters This heroic deed of Indra was the constant theme of the Vedic poets and of popular festivals, which have survived to this day in an unrecognizable form अहन् (Imperf of हन्), accented because it begins a Pāda and a sentence, so also in 3 अप अनु ततर्द तृद् 7 U to pierce, to split (deri तृण्ण तृण), the preposition अनु gives nearly an independent sense, which is combined with that of the verb as in the English expressions, 'he scolded him into silence,' the meaning here being 'he bored holes into the rocks and caused the water to flow along, cf उत्-, अव-, वि- भवय in I 24 15 quoted above on I 25 21 पर्वतानाम् वक्षणाः प्र अभिनत् भिद् with प्र to break *forth*, i e open. वक्षणा f Gr derives the word from वक्ष् to swell, and from the derivative meaning 'that which swells' takes it to mean in the primary sense 'the

* पूर्वोऽन्तस्य मिथ्यादशापाठः।

part of the body which includes the (i) 'belly', (ii) the womb, (iii) and, in the case of the cow, the udders and metaphorically from (i) and (i) the river bed and heaven's vault, where the Maruts were born Pischel derives it (Ved Stu I 173–181) from वक्ष्-उक्ष to moisten (tr) or to be moist (intr) and takes it to mean ' the female yoni ' metaphorically (a) the vault of heaven, (b) the sacrificial altar (c) twig of Soma plant (d) river channel on a mountain (e) the cow's udders, (f) river beds In favour of the identity वक्षणा=ऊध =योनि he has marshalled his evidence with great ingenuity relying chiefly on parallelism in ideas and contexts In our passage he rejects Rosen s interpretation of वक्षणा=wing, which is also Say ’s interpretation of the word in TB II 5 4 2 and takes it in the sense of channels of rivers which is practically also Say s meaning here But the etymology of Pischel is very questionable and it is impossible to imagine how so many derivative meanings could come from a primary sense with which they have actually very little in common Grassmann s meaning and etymology (cf वक्षस् वक्षण वक्षणि) are perfectly satisfactory and suit all the passages (except one V 52 15 where the word itself is a different one) where the word occurs The word is obviously like the Marathi word पोट which includes the belly and the womb and is used always in the plural

Tr Let me declare the heroic deeds of Indra which were the first to be performed by the wielder of the thunderbolt He killed the dragon he bored the rocks and made the waters flow he ripped open the bellies of the mountains

Verse 2

अहन् । अहिम् । पर्वते । शिश्रियाणम् । त्वष्टा । अस्मै । वज्रम् ।
अ हन् अ हिम् प र्वते शि श्रियाण म् त्व ष्टा अस्मै व ज्रम्
स्वर्यम् । ततक्ष ॥ वाश्राःऽइव । धेनवः । स्यन्दमानाः । अञ्जः ।
स्वर्य म् ततक्ष वाश्रा इव धेन वः स्य न्दमाना अ ञ्जः
समुद्रम् । अव । जग्मुः । आपः ॥ २ ॥
समुद्र म् अ व जग्मुः आ पः

पर्वते शिश्रियाणमाश्रितम् । अहिं मेघम् । अहन् हतवान् । अस्मा इन्द्राय स्वर्यं सुष्ठु प्रेरणीय यद्वा शब्दनीय स्तुत्य त्वष्टा विश्वकर्मा वज्र ततक्ष । तनूकृतवान् । तेन वज्रेण मेघे भिन्ने सति स्यन्दमाना प्रस्रवणयुक्ता आप समुद्रमञ्ज सम्यगवजग्मु प्राप्ता । तत्र दृष्टान्त । वाश्रा वत्सान् प्रति हम्भारवोपेता धेनव इव । यथा धेनवः सहसा वत्सगृह गच्छन्ति तद्वत् । शिश्रियाणम् । श्रिञ् सेवायाम् । लिट कानच् । द्विर्भावहलादिशषेयडादेशा । चित इत्यन्तोदात्तत्वम् । स्वर्यम् । ऋ गतौ अस्माद् सुपूर्वात् ऋहलोर्ण्यदिति ण्यत । सज्ञापूर्वको विधिरनित्य इति वृद्ध्यभाव । यद्वा स्व शब्दोपतापयोरित्यस्मात् ण्यति पूर्ववद्वृद्ध्यभाव । तित्स्वरितमिति स्वरितत्वम् । वाश्यन्त इति वाश्रा । वाशृ शब्दे । स्फायितञ्चीत्यादिना रक् (उ० २-१३)। जग्मु । उसि गमहनेत्युपधालोप ॥

अहन् अहिम् The words have been repeated from V 1, a stylististic peculiarity which the Vedic poets share with modern poets The fact that was described in 1 *c d* is here taken up for detailed description पर्वते शिश्रियाणम् What the पर्वत, is depends on what view one takes of Indra and Vrtra The school of Yaska understands वृत्र as the demon of drought and पर्वत then would stand for a cloud but see App II pp XLV XLVI शिश्रियाण perf part from श्रि to resort to त्वष्टा, the architect of heaven and earth, and of all beings, esp of the animals, sometimes spoken of as Indra s father whom Indra slew, father of सरण्यू who bore to विवस्वत् the pairs यम and यमी and of the अश्विनौ स्वर्यम् (from स्वर 1 p to rustle, to roar) making a rustling or roaring noise , cf य (यो) ईं जजान स्वर्यं सुवज्रम् ततक्ष from तक्ष् which was originally identical with त्वक्ष्, the root in त्वष्टृ, but त्वक्ष connotes much greater power than तक्ष of त्वक्षणो अति स्वर्या सहांसि X 44 1 वाश्रा इव धेनव, see note on होतेव I 25 17 वाश्रा (from वाश् to low) a cow that lows to her calf धेनु (from धे-धयति) a milk giving cow अञ्ज (adv) also अञ्जसा and अञ्जसि, suddenly straightway, cf बृहस्पति स हि अञ्ज ... अभवत् I 190 2, अञ्जसा शासता रज I 139 4, स्वर्मिन् अञ्जसि ... I 13' 2 अव जग्मु –अव signifies a downward course, cf I 25 21 (*c*, *d*)

Tr He killed the dragon dwelling on the mountain; for him Tvastr had made the roaring thunderbolt Gliding like lowing cows (to their calves) the waters straightway went in a downward course to the sea.

Verse 3

वृषऽयमाणः । अवृणीत । सोमम् । त्रिऽकद्रुकेषु । अपिबत् । सुतस्य ।
वृषय माण अवृणीत सोमम् त्रि कद्रुकेषु अपिबत् सुत स्य ।
आ । सायकम् । मघऽवा । अदत्त । वज्रम् । अहन् । एनम् ।
आ सा यक्म मघ वा अदत्त व ज्रम अ हन् एनम
प्रथमऽजाम् । अहीनाम् ॥ ३ ॥
प्रथमजा म् अ हीनाम् * [°माणोऽवृणीत, प्रा 139]

*वृषायमाण वृष इवाचरन्निन्द्र सोममवृणीत वृतवान् । त्रिकद्रुकेषु ज्योतिर्गौरायुरित्येतन्नामकास्त्रयो यागास्त्रिकद्रुका उच्यन्ते । तेषु सुतस्य अभिषुतस्य सोमस्यांशमपिबत् पीतवान् । मघवा धनवानिन्द्र सायक वज्रक वज्रमादत्त । स्वीकृतवान् । तेन च वज्रेण अहीना मेघाना मध्ये प्रथमजां प्रथमोत्पन्न मेघम् अहन् हतवान् । वृषायमाण वृष इवाचरन् । कर्तु क्यङ् सलोपश्च (पा° ३-१-११) इति क्यङ् । अकृत्सार्वधातुकयोरिति दीर्घ । अनुपदेशाद्धातोरन्तोदात्तत्वे क्यङन्ताद्धातोरन्तोदात्तत्वम । सायकम् । षिञ् बन्धने । सिनोति इति सायक । ण्वुल् । लित्स्वरेणाद्युदात्तत्वम् । प्रथमजा प्रथम जायते इति प्रथमजा । जनसनखनक्रमगमो विट् (पा° ३-२-६७) । विड्वनो (६ ४ ४१) रित्यात्वम् ॥

वृषऽयमाण is a pre part from the denominative (क्यङ्- वृषा इव आचरति वृषायते) The Padapatha always has an अवग्रह after the original word and before the term य of the denom or यु from the desi. for denom As a gereral rule before the terminations य and यु the preceding vowel is lengthened (P. VII. 4 25), but the पदपाठ chooses to denote the base with a short vowel, and the प्राति॰ (549-553) has to note all these cases of ग्लानि. There are altogether 33 such words in the RV, of which वृष is one, before यु अश्व, सुम्न, ऋत and घृत do not lengthen their final vowel, cf अश्वो न युये वृषयु कनिक्रदत् IX. 77 4, before य however the lengthening takes place in all cases वृषन्, a bull, stands as a prototype of viritity and retains very often the etymological sense (वृष to pour forth, esp the seminal fluid) as the back-

* वृषऽयमाण इत्यादर्शपाठ ।

ground of the sense of power that it conveys वृषायमाण therefore, displaying his power like a bull सा म अवृणीत cf अन्ना यत् इन्द्र प्रथम वि आश वृत्र जघन्वान् अवृणीत सोमम् III 36 8 य त्व वज्रे इन्दु मदाय युज्याम सोमम् IX 88 1 Soma is his favourite drink which was the first food he took after his Vrtra fight which he has chosen as an intoxicant as well as a means of making friendships The same exploit is being described further सुतस्य त्रिकद्रुकेषु अपिबत् कद्रु f appears only once in अपिबत् कद्रुव सुत इन्द्र सहस्रबाह्व when it means the brown (Soma-cup) त्रिकद्रुक m always pl appears seven times and its meaning is not clear Gr the three Kad rus (Soma cups) or the use of the three cups for an offering Sāy says that they are the names of three offerings called ज्योति गौ and आयु forming the first half of the आभिप्लव षळह and Sāy knows the sacrificial ritual perfectly, only the ritual that he knows was developed in the post-Rgvedic times Geld suggests that त्रि० might be the name of an early form of the later त्रि० or it might be the name of a locality where Indra quaffed off three lakes of Soma, cf त्री सरांसि मघवा सोम्या अपा V 29 8 also त्राणि सरांसि पृश्नय दुदुह्रे वज्रिणे मधु VIII 7 10 but all this is mere conjecture सुतस्य (सोमस्य) अपिबत् is an instance of the partitive genitive which is very frequent in RV, cf I. 25 14 सा यक य त्रम सायक (from सि the root in सेना to shoot) is used either as an adj in the sense of 'that which is shot, but pro bably it is used as a synonymous noun In the Vedic lang uage synonymous expresions occur frequently, (cp Marathi बाजारहाट) amongst which may be mentioned क्त्वा मज्मना I. 141 6 भानुना ज्योतिषा III. 51 4; ऋचा गिरा VII 82 4, युध पृतनासु VIII 8 22 see on I 25 20 मघवा (मघ from मह् to be bounteous + the poss. वत्) प्रथमजा म् acc from प्रथमजा m

Tr — Displaying his virile power he chose the Soma (as his food) he drank the Soma as it lay pressed in the three cups (?) The bounteous (god) took up the missile the thun derbolt (and) he killed this first-born of the dragons.

Verse 4

यत् । इन्द्र । अहन् । प्रथमऽजाम् । अहीनाम् । आत् । मायिनाम् ।
य त् इन्द्र अ हन् प्रथमजा म् अ हीनाम् आ त् मायि नाम्
अमिनाः । प्र । उत । मायाः ॥ आत् । सूर्यम् । जनयन् । द्याम् ।
अ मिना प्र उत माया आ त् सू र्यम् जन यन् द्या म्
उपसम् । तादीत्ना । शत्रुम् । न । किल । विवित्से ॥ ४ ॥
उप सम् तादी त्ना श त्रुम् न कि ल विवि त्से

उत अपि च हे इन्द्र यत् यदा अहीनां मेघानां मध्ये प्रथमजां प्रथमोत्पन्नं मेघम् अहन् हतवानसि । आत् तदनन्तरं मायिनां *माययोपेतानामसुराणां संबन्धिनीः मायाः प्र अमिनाः प्रकर्षेण नाशितवानसि । अनन्तरं सूर्यमुषसम् उषःकालं द्यामाकाशं च जनयन् उत्पादयन् आवरकमेघनिवारणेन प्रकाशयन् वर्तसे । तादीत्ना तदानीम् । आवरकान्धकाराभावाच्छत्रुं घातकं वैरिणं न विवित्से किल । †न लब्धवान् खलु । अहन् । हन्तेर्लङि हल्ङ्याब्भ्य इति तिलोपः । अडागम उदात्तः । यद्वृत्तयोगादनिघातः । मायिनाम् । मायाशब्दस्य व्रीह्यादिषु पाठात् व्रीह्यादिभ्यश्च (पा० ५-२-११६) इति मत्वर्थीय इनिः । अमिनाः । मीञ् हिंसायाम् क्रैयादिकः । मीनातेर्निगमे (पा० ७-३-८१) इति ह्रस्वत्वम् । तादीत्ना । तदानीमित्यस्य पृषोदरादित्वाद्वर्णविपर्ययः । किल । निपातस्य च (पा० ६-३-१३६) इति दीर्घत्वम् । विवित्से । विद्लृ लाभे । क्रादिनियमात् प्राप्त इट् छन्दसि पर्ययेन न भवति ॥

यत् आत यत् at the time when आत् appears by itself or in connection with other words to show sequence in point of time It is also used as a cumulative conjunctive singly or with च or उत and is used also as an emphatic particle after an interrogative In V 1 3 it is used with a relative clause to show sequence of time in V 30 7 it is used with an interrogative in I 116 IV and III 9 4 along with the emphatic आत् it denotes sequence of time Here it is a cumulative उत connects the आत् in (*b*) with the word आत् in (*c*) which is also a cumulative cf उत स्वसारा युवती भवन्ती आत् उ ब्रुवाते मिथुनानि नाम III 54 7 (they are sisters and young maidens and also they bear the names of pairs i e h and w) मायि नाम् माया प्र अ मिना यत् is the names of pairs i e h and w)

* अ दर्शे माययोपेतानामिति पाठः । † आत्मशत्रानि ।

अथामिन्द्रो वज्रेण सपादितो यो महान् वध तेन वज्रेण वृत्रतरम् अतिशयेन लोकानामावरकमन्धकाररूपम् । यद्वा । वृत्रैरावरण सर्वान् शत्रूस्तरति तम् । वृत्रमेत न्नामकमसुर व्यस विगतास छिन्नबाहुर्यथा भवति तथा अहन् हतवान् । अत्रचेोद्द दृष्टान्त । कुलिशेन कुठारेण विवृक्णा विशेषत छिन्नानि स्कन्धासीव । यथा वृक्ष स्कन्धाश्छिन्ना भवन्ति तद्वत् । तथा सति अहिर्वृत्र पृथिव्या उपरि उपपृक् सामीप्येन सपृक्त शयते शयन करोति । छिन्नकाष्ठवद्भूमौ पततीत्यर्थ । वृत्रतरम् । वृतु वर्तने स्फायितञ्चि (उ० १३-२) इत्यादिना भावे रक्प्रत्ययान्तो वृत्रशब्द । वृत्रेणावरणेन सर्वं तरतीति वृत्रतर । तरते पचाद्यच् (पा० ३-१-१३४) परादिश्छन्दसि बहुलम् (पा० ६-२-१९९) इत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् । तरपि तु प्रत्ययेन । व्यसम् । बहुव्रीहौ पूर्वपदप्रकृतिस्वरितत्व उदात्तस्वरितयोर्यण (पा० ८-२-४) इति स्वरितत्वम् । वधेन । हनश्च वध इति भावे अप् । तत्सन्नियोगेन धातोर्वधादेश । स चान्तोदात्त । अन्यपरस्याकारस्य अतो लोप (पा० ६-४-४८) इति लोपे उदात्तनिवृत्तिस्वरेण प्रत्ययस्योदात्तत्वम् । विवृक्णा । ओव्रश्चू छेदने । कर्मणि निष्ठा । यस्य विभाषा (पा० ७-२-१५) इतीट्प्रतिषेध । ओदितश्च (पा० ८-२-४५) इति परत्वा न्निष्ठानत्वम् । ततो व्रश्च भ्रस्जेति० (पा० ८-२-३६) षत्वे प्राप्ते निष्ठादेश षत्वस्वर प्रत्ययेड्विधिषु सिद्धो वक्तव्य (पा० ८-२-६२) इति नत्वस्य सिद्धत्वेन झल्परत्वाभावात् षत्व न भवति । कुत्वे तु कर्तव्ये तदसिद्धमेव (पा० ८-२-२१) इति चो कु (पा० ८-२-३०) इति कुत्वम् । शेश्छन्दसि बहुलमिति शेर्लोप । गतिरनन्तर इति गते प्रकृतिस्वरत्वम् । शयत । बहुलं छन्दसीति शपो लुगभाव । पृथिव्या । उदात्तयणो हल्पूर्वात् (पा० ६-१-१७४) इति विभक्तेरुदात्तत्वम् ॥

अहन् वृत्रम् वृत्रतरम् विऽअंसम् The repetition of अहन् is rhetorical There is a pun on the word वृत्र, the first being a proper name tne second being an epithet meaning fiend ', 'enemy वृत्रतर the greater enemy possibly as Macdonell takes it 'a worse Vrtra' व्यंसम् is a proper noun The word occurs altogether in six passages and in five of them it is obviously a proper name while here on account of the epithet वृत्रतर it must be likewise a proper name Geldner translate वृत्रतरं व्यंसं as 'the *greatest* enemy', but in the Rgveda the poets are scrupulously careful in the use of the comparative degree of क्षेनवित्तर मनुष (abl) X 26 8 अक्ष्ण (abl) गातुवित्तरा VIII 25 9, नक्त य सुदर्शतर दिवातरात् I 127 5 अभवं हि भूरिकृत्तरा वां विजामातुः उत वा घ स्यालात् I. 110 2, त्व अग्न पुरूरवस सुकृते सुकृत्तर I 31 4 आ यो विवाय इन्द्राय विष्णु सुकृते सुकृत्तर

I. 156 5 &c The accent of वृत्रतरम् presents a difficulty, forestalling which Sāy derives तर from तॄ, which is really ingenious, but there are exceptional cases like पुरुतम, शश्वत्तम, बड्ढतरा where the accent is on the termination Whether वृत्रतर is an adj of the comp degree or means 'the vanquisher of वृत्र', it follows necessarily that व्यंस should be a proper name and not an epithet. Again the meaning of व्यंस cannot be 'shoulderless' (See note on I. 25 4) but 'one having unsymmetrical or deformed shoulders' वृत्रतरं व्यंसम् is a digression, in b the poet returns to the main topic वज्रेण महता वधेन by that powerful weapon, viz the Vajra (thunderbolt) स्कन्धांसीव कुलिशेन विवृक्णा स्कन्धांसि ramification the word occurs only here in RV but occurs in वृक्षस्य स्कन्ध AV X. 7 38 कुलिश (from शॄ-श्रि ?) the axe or hatchet, cf (वैश्वानर) विद्या रथं न कुलिशः समृण्वति III 2 1 विवृक्णा (वि) from व्रश्च cf यद् अहिं निवृश्चत् III 33 7 अहिः शयते उपपृक् पृथिव्याः उपपृक् (from पृच् with उप) in close contact or embrace with occurs only here, but the verb उपपृच् occurs in two senses (i) to add, to multiply नरिषु वीरान् उप पृङ्धि II 24 15 उप क्षत्रं पृञ्चीत I 40 8, (ii) to unite to copulate cf उप इड उपपर्चन आसु गोषु उप पृच्यताम् आपृक् occurs in nearly the same sense (गाव) पृथिव्या आपृक् अमुया शयन्ते, X, 89 14 शयते शी occurs in the RV with both bases श (2A) as well as शय (1U), the majority of forms being from the former

Tr Indra killed Vṛtra—and that greater enemy (Vṛtra-vanquisher) Vyaṃsa—with his mighty weapon the Vajra Like branches of a tree lopped with an axe the dragon lies in close contact with the earth

Veres 6

अयोद्धाऽइव । दुःमदः । आ । हि । जुह्वे । महाऽवीरम् । तुविऽ-
अयोद्धेव दुर्मद आ हि जुह्वे महावीरम् तुवि-
बाधम् । ऋजीषम् ॥ न । अतारीत् । अस्य । संऽऋतिम् । वधानाम् ।
बाधम् ऋजीषम् न अतारीत् अस्य समृतिम् वधानाम्
सम् । रुजानाः । पिपिषे । इन्द्रऽशत्रुः ॥ ६ ॥
सम् रुजानाः पिपिषे इन्द्रशत्रुः

दुर्मदो *दुष्टमदोपेतो दर्पयुक्तो वृत्र अयोद्धेव योद्धृरहित इव इन्द्रमा जुह्वे हि आहूतवान् खलु। कीदृशमिन्द्रम्। महावीर गुणैर्महान् भूत्वा शौर्योपेत तुविबाध बहूनां बाधकमृजीप शत्रूणामपार्जकम्। अस्येदृशस्येन्द्रस्य सम्बन्धिनो ये शत्रुवधा सन्ति तेषा वधाना समृतिं सगम नातारीत्। पूर्वोक्तो दुर्मद तरीतु नाशक्नोत्। इन्द्रशत्रु इन्द्र शत्रुर्घातको यस्य वृत्रस्य तादृशो वृत्र इन्द्रेण हतो नदीषु पतित सन् रुजाना नदी सपिपिषे सम्यक् पिष्टवान्। सर्वान् लोकानावृण्वतो वृत्रदेहस्य पातेन नदीना कूलानि तत्रत्यपाषाणादिक च चूर्णीभूतमित्यर्थ। अयोद्धाऽइव। न विद्यते योद्धा-स्येति बहुव्रीहौ नञ्सुभ्यामित्युत्तरपदान्तोदात्तत्व समासान्तविधेरनित्यत्वात्। (परि० ८४) नद्यृतश्च (पा° ५-४-१५३) इति कपभाव। जुह्वे। ह्वेञ् स्पर्धाया शब्दे च। अभ्यस्तस्य च (पा० ६-१-३३) इति सम्प्रसारणम्। उवङादेशाभावश्छान्दस। यद्वा छन्दस्युभयथेति सार्वधातुकसज्ञाया हुश्नुवो सार्वधातुके (पा० ६-४-८७) इति यणादेश। अत्र लक्षणप्रतिपदोक्तपरिभाषा (प० १०५) लक्ष्यानुरोधान्नाश्रीयते। इतरथा हि आजुह्वान इत्यादिषु यणादेशो न स्यात्। न चैव सति सातये हुवे वाम् (ऋ० ६-७-१३) इत्यादावपि तथा स्यादिति वाच्यम्। अनेकाच्त्वाभावात्। अनेकाच इति हि तत्रानुवर्तते। प्रत्ययस्वरेणान्तोदात्तत्वम्। हिचेति निघातप्रतिषेध। महावीर महांश्चासौ वीरश्च महावीर। आन्महत ० (पा° ६-३-४६) इति आत्वम्। तुविबाधम्। बाधृ विलोडने। तुवीन् प्रभूतान् बाधते इति तुविबाध। पचाद्यच्। कृदु-त्तरपदप्रकृतिस्वरत्वम्। समृतिम्। तादौ चेति गते प्रकृतिस्वरत्वम्। रुजाना रुजो भङ्गे। रुजन्ति कूलानीति रुजाना नद्य रुजाना नद्यो भवन्ति रुजन्ति कूलानि (नि० ६ ४) इति यास्क। व्यत्ययेन शानच्। तुदादिभ्य श। नुमभावश्छान्दस। अदुप-देशाल्लसार्वधातुकानुदात्तत्वे विकरणस्वर। पिपिषे। पिष्लृ सचूर्णने। न्यत्ययेन लिट्। इन्द्रशत्रु। बहुव्रीहौ पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम्॥

अयोद्धेव दुर्मद दुर्मद one under the evil effects of intoxication of दुर्मदास न सुरायाम् VIII 2 12; प्र वेपयन्ति पर्वतान् वि विञ्चन्ति वनस्पतीन्। प्रो आरत मरुतो दुर्मदा इव देवास सर्वया विशा I 39 5 अयोद्धा may be either a तत्पुरुष or a बहुव्रीहि According to Pan. VI 2 161 words ending in तृ and having अ or अन् as first members are optionally accented on the final syllable otherwise in ordinary तत्पु॰ compounds the accent is on अ According to Pan VI 2 172 (नञ्सुभ्याम्) in बहु॰ compounds with अ (अन्) and सु as first members the accent is as a rule on the final syllable thus अफलु अक्रतु, अगव, अजेष्ठ, अदत्, अपद्, अद्वेष &c. among तत्पु॰ compounds may be noted अनश्नत्, अकवि, अकुमार, अज्ञ,

* दृप्युन्मदो इति प्रथमवृत्तौ।

अंक्रीडत्, &c; among तृ ending words by the side of अयोद्ध॑ we have अ॑हेतृ. The meaning of अयाद्ध therefore must be determined, not by considerations of accent, but those of context. The epithet दुर्मद, apparently, is the decisive factor. If अयोद्ध meant a real hero he need not be दुर्मद to send out a challenge. It is only an incapable fighter who will send a challenge under the influence of drink, to rue it later on. Sāyana, Bergaigne and Father Zimmermann prefer to take it as a बहु०, Gr., Geld., Wackernagel and Old. as a तत्पु० and the latter interpretation, for the reason stated above, is to be preferred. तुविबाध॑म्. तुवि mighty, much or many: it appears in compounds like तुविद्युम्न॑ very wealthy, तुविमन्यु very wrathful, तुविप्रति॑ a match for many, &c. ऋजीष॑म् occurs only here and probably is to be understood in the same sense as ऋजीषिन्, one who drinks Soma to the ऋजीष the lees (or residue at the bottom), according to दुर्ग on निरुक्त 5. 12, this meaning being adopted by Geld. Gr. derives ऋजीषिन् from ऋञ्, but neither his etymology nor his meaning, 'impetuous', is explicable without an intermediate explanation like that offered by दुर्ग. अतारीत् from तृ to cross, used metaphorically; cf. द्विषः अहासि दुरिता तरेम, VI. 2. 11; अपो न नावा दुरिता तरेम VI. 68. 8. वधा नां स॑मृतिम्. वध a weapon. समृति, from ऋ with सम् to encounter (in battle; cf. समर, अरि &c.) onslaught, (with the geni. of the person or weapon); cf. वीळु (solid) चित् यस्य समृतौ श्रुवत् (has melted away). I. 127. 3. सं॑ रुजा॒नाः पि॑पिषे इ॑न्द्रशत्रुः. इन्द्रशत्रु is a बहु०, the accent being on the first member (इन्द्रः शातयिता यस्य). The meaning of रुजानाः hangs on that of पिपिषे, whether it is to be taken as a passive verb or as an active verb; Sāy. takes it as active and Atm, but in all other places where it occurs the root is Parasm.; cf. सं अनः (car) उषसः पिपेष II. 15. 6, वृजनेन वृजिनान् पिपेष III. 34 6. From the निघण्टु onwards in the Indian tradition the word रुजा॑नाः has been understood as an epithet of the waters or rivers, and therefore as an obj. of पिपिषे (active). This means that the word has presented a difficulty ever since. The root पिष् ill suits an object like अपः or नद्यः and

hence European scholars (esp Bloomfield, Old and Geld) have offered several ingenious interpertations, according to all these पिपिषे is passive and रुजाना is an epithet of इन्द्रशत्रु (वृत्र) (i) रुजाना acc to Bl is from रुजान + आस् (mouth) or रुजान + नास् (nose) by haplology, but there is the difficulty of the accent, the word ought to have been रुजाना (ii) Old derives it from रुजा (with pain, or through the shattering Vajra—cf. वाज स X 8)+अन्+आस् or अ + नास् But here also a difficulty about the accent arises अनास्, being बहु॰, must be accented on the final syllable, the first member being अन् Old suggests that originally the expression must have been रुजा ना , but later on, through obscurity of the sense, one of the accents was dropped He thinks also that in view of exceptional cases of बहु॰ like अ गु, अ ज्ञास्, अ द्युत्, अ प्रजा, अ भय &c even अ नास is possible But since अनास् actually occurs with the accent on the final syll in V 29 10 (अनास द स्यून् अमृणा) this rival form proposed cannot be accepted and if we have to fall back on the theory of textual corruption why introduce a complication by a pedantic splitting of the word into रुजा + अना of which the first is definitely obscure and unsuitable in the context ? It would be better then to accept Bloomfield s interpretation of it as रुजान (pass pre past from रुज्)+ अ स whose mouth is being crushed' (iii) Geldner suggests two more interpretations (a) रुज + अनस् and (b) रुज + नास् (from जरु on the analogy of त्रस दस्य रद्(ा) वसु &c) meaning (a) car-breaker and (b) nose-breaker No car-breaking appears in the Vrtra legend, and no nose-breaking also, although Geld thinks that he can derive some hint of it from IV 18 9 and I 32 12 But the derivation is certainly very ingenious and the first may be accepted provisionally, for want of a better one as involving the least deviation from the ordinary rules

Tr Like an incapable fighter under the inflence of drink he indeed challenged to battle the mighty warrior, the overwhelmer of many, the drinker of Soma to the dregs The on-

slaught of his (Indra's) weapons he could not surmount; that car-breaker (?), that victim of Indra, was completely crushed.

Verse 7

अपात् । अहस्तः । अपृतन्यत् । इन्द्रम् । आ । अस्य । वज्रम् ।
अधि । सानौ । जघान ॥ वृष्णः । वध्रिः । प्रतिऽमानम् । बुभूषन् ।
पुरुऽत्रा । वृत्रः । अशयत् । विऽअस्तः ॥ ७ ॥

अपात् वज्रेण छिन्नत्वात्पादरहितः अहस्तः हस्तरहितो वृत्रः इन्द्रमुद्दिश्य अपृतन्यत्। पृतनां युद्धमैच्छत्। द्वेषाधिक्येन बहुधा विद्धोऽपि युद्धं न परित्यक्तवानित्यर्थः। अस्य हस्तपादहीनस्य वृत्रस्य सानौ पर्वतसानुसदृशे प्रौढस्कन्धे * अधि उपरि वज्रं जघान इन्द्रः आभिमुख्येन प्रक्षिप्तवान्। अशक्तस्यापि युद्धेच्छायां दृष्टान्तः। वध्रिः छिन्नमुष्कः पुरुषः वृष्णः रेतःसेचनसमर्थस्य पुरुषान्तरस्य प्रतिमानं सादृश्यं बुभूषन् प्राप्तुमिच्छन् यथा न शक्नोति तद्वदयमिति शेषः। स वृत्रः पुरुत्रा बहुष्ववयवेषु व्यस्तः विविधं क्षिप्तः ताडितः सन् अशयत् भूमौ पतितवान्। अपात्। बहुव्रीहौ पादशब्दस्यान्त्यलोपश्छान्दसः। अहस्तः। बहुव्रीहौ नञ्सुभ्यामित्युत्तरपदान्तोदात्तत्वम्। अपृतन्यत्। सुप आत्मनः क्यच्। कव्यध्वरपृतनस्येत्यन्त्यलोपः। बुभूषन्। सनिग्रहगुहोश्च (पा० ७-२-१२) इतीट्प्रतिषेधः। पुरुत्रा। देवमनुष्यपुरुषपुरुमर्त्येभ्यो द्वितीयासप्तम्योर्बहुलम् (पा० ५-४-५६) इति सप्तम्यर्थे त्राप्रत्ययः। अशयत्। व्यत्ययेन परस्मैपदम्। बहुलं छन्दसीति शपो लुगभावः। व्यस्तः। असु क्षेपणे इत्यस्मात् कर्मणि क्तः। यस्य विभाषेतीट्प्रतिषेधः। गतिरनन्तर इति गतेः प्रकृतिस्वरत्वम्। संहितायामुदात्तस्वरितयोर्यण इति परस्यानुदात्तस्य स्वरितत्वम्॥

अपात् (footless) अपृतन्यत्, denom from पृतना, battle (पृतनां आत्मन ऐच्छत्) आ अस्य वज्रं अधि सानौ जघान Which is the subject of आ जघान and with what word is अस्य to be connected? अपृतन्यत् and जघान should have a common subject and अस्य should have to be referred to वज्रम्, from I 80 5-6, इन्द्रो वृत्रस्य दोधतः सानुं वज्रेण हीळितः, अधि सानौ नि जिघ्नते वज्रेण &c, it would appear that the

---

*स्कन्धेऽध्युपरि इत्यादर्शपाठः ।

सानु is of Vrtra (अस्य) and that Indra smote it with his Vajra. There is on the other hand an indication in 12 that Vrtra smote Indra on his सक , the meaning of सक is sufficiently clear, if it is वज्र, as the Nighantu lists make it out, there will be good authority for taking *b* to mean 'Vrtra smote Indra's (अस्य) Vajra on its peak (or back) वध्रि a castrated bull प्रतिमानम् an equal in greatness or power cf या विश्वस्य प्रतिमान बभूव II 12 9, इन्द्र दिव प्रतिमान पृथिव्या X. 111 5 , सत सत प्रतिमान (इन्द्र) III 31 8 बुभूषन् desi pres part from भू व्यस्त Scattered, torn to pieces पुरुत्रा in many places the termination त्रा occurs in forms like दक्षिणत्रा, अस्मत्रा, मर्त्यत्रा, देवत्रा, पुरुषत्रा, बहुत्रा, सत्रा

Tr He fought Indra footless and handless He smote his Vajra on his (its?) back A castrated bullock wishing to be the equal of a bull Vrtra lay shattered (to pieces) in many places

Verse 8

नदम् । न । भिन्नम् । अमुया । शयानम् । मनः । रुहाणाः ।
नद म न भिन्न म् अमुया शयानम् मन रुहाणा
अति । यन्ति । आपः ॥ याः । चित् । वृत्रः । महिना । परिऽ-
अति यन्ति आप या चित वृत्र महिना पर्य -
अतिष्ठत् । तासाम् । अहिः । पत्सुतःऽशीः । बभूव ॥ ८ ॥
तिष्ठत तासाम् अहि पत्सुत शी बभूव

अमुयामुष्यां पृथिव्यां शयानं पतितं मृतं वृत्रमापो जलान्यति यन्त्यतिक्रम्य गच्छन्ति । तत्र दृष्टान्तः । भिन्नं बहुधा भिन्नकूलं नदं न सिन्धुमिव । यथा वृष्टिकाले प्रवृद्धा आपो नद्याः कूलं भित्त्वातिक्रम्य गच्छन्ति तद्वत् । कीदृश्य आपः । मनो रुहाणाः । नृणां चित्तमारोहन्त्यः । पुरा वृत्रे जीवति सति तेन निरुद्धा मेघस्थिता आपो भूमौ दृष्टा न भवन्ति तदानीं नृणां मनः खिद्यते । मृते तु वृत्रे निरोधरहिता आपो वृत्रशरीरमुल्लङ्घ्य प्रवहन्ति तदा वृष्टिलाभेन तु मनुष्यास्तुष्यन्तीत्यर्थः । तदेतदुत्तरार्धेन स्पष्टीक्रियते । वृत्रो जीवनदशायां महिना स्वकीयेन महिम्ना याश्चित् या एव मेघगता अपः पर्यतिष्ठत् परिवृत्य स्थितवान् । अहिर्वृत्रो मेघः तासामपां पत्सुतःशीः पादस्याधः शयानो बभूव । यद्यप्यपां पादो नास्ति तथाप्यद्भिर्वृत्रस्या-

स्मलाड्घितित्वात् पादस्याघ शयनमुपपद्यते । भिन्नम् । रदाभ्या निष्ठातो न (पा० ८-२-४२) इति नत्वम् । अमुया । सुपा सुलुगिति सप्तम्या याजादेश । शयानम् । शीङ सर्वधातुके गुण (पा० ७-४-२१) । धातोर्ङित्त्वाल्लसार्वधातुकानुदात्तत्वे धातुस्वर । रुहाणा । रुह बीजजन्मनि प्रादुर्भावे । व्यत्ययेन शानच् । कर्तरि शपि प्राप्ते व्यत्ययेन श । अनित्यमागमशासनमिति वचनान्मुमभाव । अदुपदेशाल्लसार्वधातुकानुदात्तत्वे विकरणस्वरे प्राप्ते धातुस्वर । महिना । मह पूजायाम् सर्वधातुभ्य इन् (उ० ४-११७) इतीन्प्रत्यय । व्यत्ययेन विभक्तेरुदात्तत्वम् । यद्वा महिना महिम्ना । महच्छब्दस्य पृथ्वादिषु पाठात्तस्य भाव इत्येतस्मिन्नर्थे पृथ्वादिभ्य इमनिज्वा (पा० ५-१-१२२) इति इमनिच् प्रत्यय । टेरिति टिलोप । चित इत्यन्तोदात्तत्वम् । तृतीयैकवचने अल्लोपे सति उदात्तनिवृत्तिस्वरेण तस्योदात्तत्वम् । मकारलोपश्छान्दस । पत्सुत शी । पादस्याध शेत इति पत्सुत शी । क्विप् चेति क्विप् । तस्मिन् पद्दन्नित्यादिना पादशब्दस्य पदादेश । शस्प्रभृतिष्विति प्रभृतिशब्द प्रकारवचन इति शलादोपणीत्यत्रापि दोपन्नादेशो भवति (का० ६-१-६३) इत्युक्तत्वात् मध्ये सु इति शब्दोपजनश्छान्दस । यद्वा पादशब्दस्य सप्तमीबहुवचने पदादेशे कृत इतराभ्योऽपि दृश्यन्ते (पा० ५-३-१४) इति सप्तम्यर्थे तसिल् । लुगभावश्छान्दस ॥

अमुया (instr of अमु f of अदस्, used either singly as an adv or with पापया) in *such* a (hideous or ominous) manner, in *that* (peculiar) manner (belonging to some one) cf मा मातर अमुया पत्तवे (पत्त fall) क cf IV. 18 1, शासन न गाव पृथिव्या आपृक् अमुया शयन्ते X 89 14, with पापया cf I 29 5, X. 85 30, 135 2 अमुया शयानम् is taken by Geldner here and in X 89 14 as 'lying just that way, i e. naked, unburied &c in V 34 5 as 'in vain, uselessly'. But the one meaning given above suits all passages नद'म् न भिन्न'म् Pischel's interpretation of नद in Ved St I 183 ff as primarily नड 'reed' and secondarily 'male generative organ' has been with certain reservations rejected by Old in his Notes on I. 194 4 In नदस्य नादे X 11 2 and नद्यो विप्रनया (विप्रन being a constant epithet of horses) X. 105 4, नद clearly means a bellowing or neighing (bull or horse), and this meaning suits in must contexts नद.. ..भिन्द्रत्यस्मना, AV VI 138 5 where नद and भिद् occur, supports the proposed identification of नद with नड, but in our passage the सादृश्य for the simile of a भिन्न नद is his being अमुया शयान, and a broken reed can hardly be described as अमुया शयान The simile

may be that of a bull hacked at a butcher's (शस्ने, cf. X. 89. 14) or of a horse on the battle-field. मनः रुहाणाः. The root रुह् never occurs elsewhere in the Atm. and the plain meaning of the expression, 'mounting the mind' does not yield a satisfactory sense. Various meanings have been given to it: (i) Sāy. 'causing satisfaction to men'; (ii) B. R. 'obtaining (mastery ever) their wills'; (iii) Gr., Gaedicke, 'rising as they listed'; (iv) Geld. 'taking heart'; also later, 'obstinate'; 'hardening (रुह्=रुध् and cf. काव्यादर्श I. 71; बुद्धचरित IV. 24) their hearts', (v) Pischel (ZDMG, 35.<723) would change the Pada reading to मनो· उहानाः on account of the parallelism between our passage and VIII. 40. 8, इन्द्राग्न्योः अनु मनं उहानाः यन्ति सिन्धवः. Old., adopting the emendation, would understand the expression as meaning 'flowing (वह्) for Manu', instead of understanding, with Pisbhel, मनोः as dependent on आपः. The adverbial use of मनः according to (iii) is clearly indefensible; (i) and (ii) are far-fetched; the option, therefore, lies between (iv) and (v). In view of उहानाः यन्ति having occurred once in connection with the waters, and in view of the waters having been mentioned elsewhere as having been released for the benefit of Manu (man, mankind) in I. 52. 8 (जघन्वान्...वृत्रं मनुषे गातुयन् अपः), 165. 8 (अहं एताः मनवे विश्वश्चन्द्राः सुगाः अपः चकर), II. 20. 7 (वि अजनयत् मनवे अपः VI 29. 1 (इन्द्रः अपः मनवे सस्रुतः कः अहन् अहिं &c.) and V. 31. 6 (जयन् अपः मनवे), (iv) appears to be the best solution to the problem. The change of उहानाः to उहाणाः in the Samhitā finds parallels in गोरोहेण (Pp. गोः ओहेन) I. 180. 5; नृभिर्येमाणः SV II. 1. 1. 19. 3; पाणिभिर्वीयमाणः TS. I. 1. 13 2; निर्णसः AV. II. 10. 8, where the *r* in a preceding word changes the non-initial *n* to *ṇ*. महिना instru,s. from महिमन् m., the penultimate म being optionally dropped. पत्सुतःशीः contains a double case-ending; तः has been added to पत्सु probably in the same way as the Eng. 'from' in 'from between' or 'from amongst'. पत्सुतः itself occurs in कृष्णा रजांसि पत्सुतः 'in the wake of Agni lies black space' VIII. 43. 6. पत्सुतःशीः (from शी) is like स्योनशीः I. 73. 1.

Tr While he lay like a bull (?) hacked to pieces in that (hideous) manner, the waters go past him, flowing for mankind's sake Vrtra had (once) surrounded them by his might, he lay (now) stretched (from) below their feet

Verse 9

नीचाऽवयाः । अभवत् । वृत्रऽपुत्रा । इन्द्रः । अस्याः । अव ।
नीचा वया अभवत् वृत्र पुत्रा इ न्द्र अस्या अ व
वधः । जभार ॥ उत्ऽतरा । सूः । अधरः । पुत्रः । आसीत् ।
व ध जभार उ त्तरा सू अ धर् पुत्र आसीत्
दानुः । शये । सहऽवत्सा । न । धेनुः ॥ ९ ॥
दा नु शये सह व त्सा न धेनु [वधर्जभार प्रा ४५]

वृत्रपुत्रा वृत्र पुत्रो यस्या मातु सेय माता वृत्रपुत्रा नीचावया न्यग्भाव प्राप्ता हताभवत् । पुत्र प्रहाराद्रक्षितु पुत्रदेहस्योपरि तिरश्ची पतितवतीत्यर्थ । तदानीमस्य मिन्द्रोऽस्या मातुरधाधोभागे वृत्रस्योपरि वधो हननसाधनमायुध जभार प्रहृतवान् । तदानीं सू माता उत्तरोपरिस्थितासीत् । पुत्र रधोभागस्थित आसीत् । सा च दानुर्दानवी वृत्रमाता शये । मृता शयन कृतवती । तत्र दृष्टान्त । धेनुर्लोकप्रसिद्धा गौ सहवत्सा न । यथा वत्ससहिता शयन करोति तद्वत् । नीचावया । वेति खादतीति वयो बाहु । औणादिकोऽसिप्रत्यय । न्यञ्चौ वयसौ यस्या सा नीचावया । न्यचशब्दादुत्तरस्या विभक्ते सुपा सुपो भवन्तीति तृतीयैकवचनादेश । अच इत्यकारलोपे चाविति दीर्घत्वम् । अञ्चेश्छन्दस्यसर्वनामस्थानम् (पा० ६-१-१७०) इति तस्योदात्तत्वम् । समासे लुगभावश्छान्दस । बहुव्रीहौ पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् । यद्वा नीचौ निकृष्टौ वयसौ यस्या सा । पूर्वपदस्य दीर्घश्छान्दस । वध । हन्यतेऽनेनेति वध । अहनि । हन्तेर्वधादेश । निपातादाद्युदात्तत्वम् । जभार । हृग्रहोर्भ इति भत्वम् । सू । षूङ् प्राणिगर्भविमोचने । सूते गर्भं विमुञ्चतीति सूर्माता । क्विप् चेति क्विप । दानु । दो अवखण्डने । दाभाभ्या नु (उ० ३-३२) । शये । लोपस्त आत्मनेपदेषु (पा० ७-१-४१) इति तलोप । शीङ सार्वधातुक इति गुणऽयादेश ॥

नीचावया (नीचा adv instru s from नि+अञ्च+वयस् vitality, power) with vitality sinking low वधर् n = वध m, weapon अव भृ (= ह) hurl down सू (from सू to give birth to) mother, it occurs only here in this sense दानु शये, दानुः m f a demon or demoness, only here in the latter sense शये occurs in about

-ten passage as a form of 3 s.; Sāy. has quoted the pertinent rule from Pān.; cf. (अग्निः) शये शयासु प्रयुत वना अनु III. 55. 4; (जाया) परिदाय रसं दुहे I. 105. 2; एणी घृतं दुहे X. 12. 3 वृत्र॑पुत्रा is a बहु° and is therefore accented on the first member.

Tr. The vital energy of Vrtra's mother was on the decline; Indra hurled down his weapon at her; the mother was above, the son below; the demoness lay like a cow with her calf.

Verse 10

अतिष्ठन्तीनाम् । अनिऽवेशनानाम् । काष्ठानाम् । मध्ये । निऽहितम् । शरीरम् ॥ वृत्रस्य । निण्यम् । वि । चरन्ति । आपः । दीर्घम् । तमः । आ । अशयत् । इन्द्रऽशत्रुः ॥ १० ॥

अ॑तिष्ठन्तीनाम् अनिवेशना॑नाम् का॑ष्ठानाम् म॑ध्ये नि॑- हितम् श॑रीरम् वृत्र॑स्य निण्य॑म् वि॑ चरन्ति आ॑पः दीर्घ॑म् त॑मः आ॑ अशयत् इ॑न्द्रशत्रुः ।

वृत्रस्य शरीरमापो विचरन्ति *विशेषेण पर्याक्रम्य प्रवहन्ति । कीदृशं शरीरम् । निण्यम् । निर्नामधेयम् अप्सु मग्नत्वेन गूढत्वात्तदीयं नाम न केनापि ज्ञायते । एतदेव स्पष्टीक्रियते । काष्ठानामपां मध्ये निहितं निक्षिप्तम् । कीदृशानां काष्ठानाम् । अतिष्ठन्तीनां स्थितिरहितानाम् अनिवेशनानामुपवेशनरहितानाम् । प्रवहणस्वभावत्वादेतासां मनुष्यवत् क्वापि स्थितिर्न संभवति । इन्द्रशत्रुः वृत्रो जलमध्ये शरीरे प्रक्षिप्ते सति दीर्घं तमो †दीर्घनिद्रात्मकं मरणं यथा भवति तथा आशयत । सर्वतः पतितवान् । अतिष्ठन्तीनाम् । अव्ययपूर्वप्रकृतिस्वरत्वम् । अनिवेशनानाम् । निविशन्त्यस्मिन्निति निवेशनं स्थानम् । करणाधिकरणयोश्च (पा० ३-३-११७) इत्यधिकरणे ल्युट् । तद्रहितानां बहुव्रीहौ नञ्सुभ्यामित्युत्तरपदान्तोदात्तत्वम् । क्रान्त्वा स्थिताः काष्ठाः पृषोदरादिः । निहितम् । गतिरनन्तर इति गतेः प्रकृतिस्वरत्वम् । अत्र यास्कः । अतिष्ठन्तीनामनिविशमानानामित्यस्थावराणां काष्ठानां मध्ये निहितं शरीरं मेघः । शरीरम् । शृणातेः शम्नातेर्वा । वृत्रस्य निण्यं निर्णाम विचरन्ति विजानन्ति आप इति । दीर्घं द्राघतेस्तमस्तनोतेः । आशयदाशेतेरिन्द्रशत्रुरिन्द्रोऽस्य शमयिता वा शातयिता वा तस्मादिन्द्रशत्रुः । तत्को वृत्रो मेघ इति नैरुक्तास्त्वाष्ट्रोऽसुर इत्यैतिहासिकाः (नि० २-१६) इति ॥

*आदर्शे णोपर्या इति पाठः । †दीर्घं इत्यादर्शपाठः ।

अनिवशनाना का हाना मध्ये निवे शन n occurs in four passages, besides here In निवशने प्रसवे श्वासि भूमन IV 71 2 it means bringing to rest' in पुत्र अमुत्र निवेशनात् आ जभय it means 'the resting place', 'home' VII 19 9 'a place of deposit' in X 149 7 (समुद्रस्य निवशन) it is probably bottom that on which a thing rests' अनिवेशन, being a बहु॰ with अ, is accented on the last syllable. काष्ठा is the race course including the winning post, and hence any track the river-bed cf काष्ठा भिन्दन् ऊर्मिभि पिन्वमाना IV 58 7 here the stream वृत्रस्य निण्य म् वि चरन्ति निण्य n -Yaska explains निण्य in our passage by निर्णाम which is explained by Say as निर्नमिथेय 'nameless because concealed' but while Say understands निण्य as adj to शरीर, Yaska apparently understands निर्णाम as a substantive which is the object of विजानन्ति, which is his explanation of विचरन्ति He obviouly understands it as 'a secret' It is a problem how that meaning can be derived from निर्णाम Gr takes it as 'a secret place' and translates 'removed from or far away from वृ॰' Geld 'the private parts' and he cites (ता आप) बीभत्सुव अप वृत्रात् अतिष्ठन् X 124 8 But this epithet बीभत्सु of the waters is independent of वृत्र in 9 and must be so in 8 also It cannot therefore be utilised for fixing the meaning of निण्यम् In कविर्न निण्य (सायन्) IV 16 3 हृदयस्य निण्यम् VII 33, 9 it means 'something that lies deep', निण्यानि वचांसि IV 3 16 are 'innermost thoughts' The meaning of विचरन्ति may give further precision to the meaning In द्यावापृथिवी विचरन्ति नाथव रजांसि चित्रा विचरन्ति नाथव V 63 2 5 'moving to and from between is the sense in नि मे मन चरति दूराधी IV 9 6 'wandering here and there it is intransitively used Here the object of विचरन्ति must be the place where the waters move to and fro The shyness of the waters mentioned in X, 124 would if at all be a strong reason why निण्य should not be understood as private parts 'Hiding place, covert fastness' will be a suitable meaning इन्द्रशत्रु is a बहु॰ as in 6

Tr The (dead) body has re[illegible] streams that neither stop nor [illegible] waters (now) wander to and fro [illegible] of Vṛtra Indra s victim has lain in impenetrable darkness.

Verse 11

दासऽपत्नीः । अहिऽगोपाः । अतिष्ठन् । निऽरुद्धाः । आपः ।

दास॑ऽपत्नीः अहि॑ऽगोपाः अति॑ष्ठन् निऽरु॑द्धाः आप॑ः

पणिनाऽइव । गावः ॥ अपाम् । बिलम् । अपिऽहितम् । यत् ।

पणिने॑व गाव॑ः अ॒पाम् बिल॑म् अपि॑हितम् यत्

आसीत् । वृत्रम् । जघन्वान् । अप । तत् । ववार ॥ ११ ॥

आ॑सीत् वृत्र॑म् जघन्वा॑न् अ॑प त॑त् ववा॒र

दासपत्नीः । दासो *विश्वोपक्षपयिता वृत्रः पतिः स्वामी यासामपां ता दासपत्नीः । अत एवाहिगोपाः । अहिर्वृत्रो गोपा रक्षको यासां ताः । गोपनं नाम स्वच्छन्देन यथा न प्रवहन्ति तथा निरोधनम् । एतदेव स्पष्टीक्रियते । आपो निरुद्धा अतिष्ठन्निति । तत्र दृष्टान्तः । पणिनेव गावः । पणिनामकोऽसुरो गा अपहृत्य बिले स्थापयित्वा बिलद्वारमाच्छाद्य यथा निरुद्धवांस्तथेत्यर्थः । अपां यद्बिलं प्रवहणद्वारमपिहितं वृत्रेण निरुद्धमासीत् तद्बिलं प्रवहणद्वारं वृत्रं जघन्वान् हतवानिन्द्रोऽपववार अपवृतमकरोत् । वृत्रकृतमपां निरोधं परिहृतवान् । हतवान् । अत्र यास्कः । दासपत्नीर्दासाधिपत्न्यो दासो दस्यतेरुपदासयति कर्माण्यहिगोपा अतिष्ठन्नहिना गुप्ताः । अहिरयनादेत्यन्तरिक्षेऽयमपीतरोऽहिरेतस्मादेव निर्ह्रसितोपसर्ग आहन्तीति । निरुद्धा आपः पणिनेव गावः । पणिर्वणिग्भवति पणिः पणनाद्वणिक् पण्यं नेनेक्ति । अपां बिलमपिहितं यदासीत् । बिलं भरं भवति बिभर्तेर्वृत्रं जघ्निवानपववार तद्वृत्रो वृणोतेर्वा वर्ततेर्वा वर्धतेर्वा यदवृणोत्तद्वृत्रस्य वृत्रत्वमिति विज्ञायते । यदवर्तत तद्वृत्रस्य वृत्रत्वमिति विज्ञायते । यदवर्धत तद्वृत्रस्य वृत्रत्वमिति विज्ञायते (नि० २-१७) इति । दासपत्नीः । दसु उपक्षये । दासयतीति दासो वृत्रः । पचाद्यच् । चितः (६-१-१६३) इत्यन्तोदात्तत्वम् । दासः पतिर्यासां विभाषा सपूर्वस्य (पा० ४-१-३४) इति ङीप् । तत्संनियोगेनेकारस्य नकारः । बहुव्रीहौ पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् । यद्वा दासस्य पालयित्र्यः । पत्यावैश्वर्ये (पा० ६-२-१८) इति पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् । अहिगोपाः । गुपू रक्षणे । गोपायतीति गोपाः । आयादय आर्धधातुके वा (पा० ३-१-३१) इत्यायप्रत्ययः । ततः क्विप् । अतो लोपः । वेरपृक्तलोपाद्वलि लोपो बलीयानिति पूर्वं यकारलोपः (पा० ६-१-६६-६७) । न चाच परस्मिन्नित्यतो लोपस्य स्थानिवत्त्वम् । न पदान्तद्विर्वचनेति प्रतिषेधात् । अहिर्गोपा यासाम् । पूर्ववत्स्वरः । निरुद्धाः । रुधिर् आवरणे । झषस्तथोर्धोऽधः (पा० ८-२-४०) इति निष्ठातकारस्य धकारः । गतिरनन्तर इति गतेः प्रकृतिस्वरत्वम् । जघन्वान् हन्तेर्लिटः क्वसुः । अभ्यासाच्च (पा० ७-३-५५) इत्यभ्यासादुत्तरस्य हकारस्य कुत्वम् । क्रादिनियमप्राप्तस्येटो विभाषा गमहनेत्यादिना (पा० ७-२-६८) विकल्पविधानादभावः । संहितायां नकारस्य रुत्वानुनासिकावुक्तौ ॥

---

*क्षपण इत्यादर्शः ।

दासपत्नी is a बहु॰ and so also अहिगोपा . पति as the latter member of a compound in the fem becomes पत्नी (Pan VI 1. 34) optionally दास a non-Aryan, also a demon गोपा primarily a cowherd, hence a protector or watchman, cf इन्द्रगोपा, वायुगोपा, सामगोपा पणिनेव गा व पणि, a niggardly, greedy man, is to be distinguished from the mythological Panis who were demons who took away the cows of the gods and pent them up in a cave cf X 108 in this selection In the singular number the word denotes the chief of the demons, cf तत् वीर्यं वा यत् पणिं गा अमुष्णीतम् I 13 7, (सोमा) इन्द्रेण युजा पणिमस्तभायत् VI 44 22 जघन्वान् perf part from हन् बिलम् occurs only here and in I. 11 22 (वज्रस्य बिलम्)

Tr The waters had remained under restraint, with the Dasa as their lord and with a dragon as their watchmen, as did the cows under the restraint of the Pani chief (Indra) killed Vrtra and threw open the shut-up hole where lay the waters

Verse 12

अश्व्यः । वारः । अभवः । तत् । इन्द्र । सृके । यत् । त्वा ।
अश्व्य वार अभव तत इन्द्र सृके यत त्वा
प्रतिऽअहन् । देवः । एकः ॥ अजयः । गाः । अजयः । शूर ।
प्रत्यहन् देव एक अजय गा अजय शूर
सोमम् । अव । असृजः । सर्तवे । सप्त । सिन्धून् ॥ १२ ॥
सोमम अव असृज सर्तवे सप्त सिन्धून

सृके वज्रे । सृको वज्र इति वज्रनामसु पठितत्वात् । *युद्ध देवो दीप्यमान सर्वायुधकुशल एकोऽद्वितीयो वृत्रो यद्यदा त्वा त्वां प्रत्यहन्प्रतिकूलत्वेन प्रहृतवान् तदानीं त्वमश्व्यो वारोऽश्वसंबन्धी वालोऽभव । यथाश्वस्य वालोऽनायासेन मक्षिकादीन्निवारयति तद्वदग्रगणमनायासेन निराकृतवानित्यर्थः । किं च गाः पणिनापहृतास्त्वमजयः । जितवान् । हे शूर शौर्ययुक्तेन्द्र सोममजय । जितवान् । तथा च तैत्तिरीया त्वष्टा हतपुत्र इत्यस्मिन्नुपाख्याने समामनन्ति । स यज्ञवेशसं कृत्वा प्रासहा सोममपिबत् (तै॰ सं २-४-१२) इति । सप्त सिन्धून्—इमं मे गङ्गे (ऋ॰ १०-७५-५) इत्यस्या-

*आदर्शे युद्ध इति नास्ति ।

सूच्यान्नाता गङ्गाद्या सप्तसङ्ख्याका नदी । सर्तवे सर्तुं प्रवहरूपेण गन्तुम् अवासृजः सत्यक्तवान् । वृत्रकृत प्रवाहनिरोध निरास्तवानित्यर्थ । अश्व्य अश्वे भव । भवे छन्दसीति यत् । यतोनाव इत्याद्युदात्तत्वम् । वारयति दंशमशकानिति वार । पचाद्यच् । कपिलकादित्वाल्लत्वविकल्प (म० ८ २ १८)। वृषादित्वादाद्युदात्तत्वम् । प्रत्यहन् । यद्वृत्तान्नित्यमिति निघातप्रतिषेध । तिङि चोदात्तवतीति गतेरनुदात्तत्वम् । अजय । गा इत्यस्य वाक्यान्तरगतत्वात्तदपेक्षयास्य तिङ्ङतिङ इति निघातो न भवति । समानवाक्ये निघातयुष्मदस्मदादेशा वक्तव्या (पा० १-१-१८-५) इति वचनात् । सर्तवे । तुमर्थे सेसेनिति (पा ३ ४. ९) तवेन्प्रत्यय । नित्त्वादाद्युदात्तत्वम् ॥

सृके यत् त्वा प्रत्यहन् is paranthetically introduced and देव एक is to be connected with *a* अश्व्य वार—वार (from वृ to protect) the tail or the hair of the tail, cf शेपशीति वारान् II 4 4, the word occurs in the RV only in these two places in this sense, but it is of frequent occurrence in later literature as वाल 'You became then a horse s tail ' is said metaphorically, for 'you acted quickly in self-defence,' ' you brushed him aside ' सृक has been used as a synonymous epithet of पवि, a sharp-pointed weapon in X 180 2 सृकं संशाय पविम् cf 7 सर्तवे is an infinitive, of which there is a great variety in the RV Generally speaking verbal nouns ending in term zero, or अस or तु or धि in the acc, da, and geni were used as infin they have been enumerated in Pan III 4 9-13 सप्त सिन्धून् The seven rivers are generally supposed to be the rivers of the Panjab but it is no clear which rivers are meant the number of rivers appear. to be a conventional one cf I 35 8, II 12 3, 12, &c सप्त सिन्धु *designates a country in* VIII 24 27

Tr When he smote thee on thy sharp-pointed (Vajra) then thou showedst thyself to be a horse s tail (in self-defence) a unique god Brave one thou hast won the kine thou hast won the Soma thou hast released the seven rivers on their course

Verse 13

न । अस्मै । विऽद्युत् । न । तन्यतुः । सिसेध । न । याम् ।

न अस्मै वि द्युत न तन्यतु सिसेध न याम्

मिहम् । अकिरत् । ह्रादुनिम् । च ॥ इन्द्रः । च । यत् । युयुधाते
मि हम् अ किरत् ह्रादु निम् च इन्द्र च य त् युयुधा ते
इति । अहिः । च । उत । अपरीभ्यः । मघऽवा । वि ।
अ हि च उत अपरी भ्य मघ वा वि
जिग्ये ॥ १३ ॥
जिग्ये

इन्द्र निषद्धु वृत्रो यानिविद्युदादीन् मायया निर्मितवान् ते सर्वेऽप्यन निषद्धुम-शक्ता । सोऽयमर्थोऽनेन मन्त्रेणाच्यते । अस्मै इन्द्रार्थं निर्मिता विद्युत् सिषेध इन्द्रं न प्राप्नोत् तथा तन्यतु गर्जनम् । या मिह सेचन या वृष्टिमकिरत् वृत्रा विक्षिप्तवान् साऽपि वृष्टिर्न सिषध । ह्रादुनि चाशनिमपि यां वृत्र प्रयुक्तवान् सापि न सिषेध । इन्द्रश्चाहिश्च इन्द्रवृत्रावुभावपि यदा युयुधाते युद्ध कृतवन्तौ । तदानीं विद्युदादयः न प्राप्ता इति पूर्वत्रान्वय । उतापि च मघवा धनवानिन्द्र अपरीभ्य अपराभ्य अन्याभामपि वृत्रनिर्मितानां मायानां सकाशाद्विजिग्ये विशेषेण जितवान् । सिषध । षिधु गत्याम । मिहम् । मिह सचने । महति सिञ्चतीति मिट् (sic) इति । किप् चेति क्विप् । अकिरत । कॄ विक्षेपे । तुदादिभ्य श । ऋत इद्धातोरितीत्वम् । अडागम उदात्त यद्वृत्तयोगान्निघात । युयुधात । युध सम्प्रहारे । लिटि प्रयस्वर । जिग्ये । सन्लिटोर्जे (पा० ७ ३-५७) इत्यभ्यासादुत्तरस्य अङ्गस्य कुत्वम् ॥

न अस्मै सिषध There are two roots *sidh* one with the base सिध्य and another with सेध the first means 'to succeed', 'to avail' to be of help and is connected with साध the other means to repel to chase away for (1) cf यस्मात् ऋते न सिध्यति यज्ञ I 18 7 for (11) cf अप दस्यून् असेध V 31 7 सिध्र is the verbal noun from (1) सिध्म from (11) सिध्र from the sense as well as form is certainly from (1) so also सेधिवत् in I 23 15 To whom does अस्मै refer to Indra or Vrtra and who makes use of thunder and lightning? In I 52 6 (निजघन्थ (वृत्रस्य) हन्वो इन्द्र तन्यतुम्) Indra smites Vrtra with तन्यतु and he is described as using मिह again Vrtra in II 30 3 (मिह वसान) and in X. 73 5 (उप दस्यु न अगात् मिह प्र तम्रा अवयत् तमासि) but Vrtra also has been mentioned as using thunder and earthquake as weapons (न वेपसा न तन्यता इन्द्र वृत्र वि बीभयत् I 80 12) and so here also Vrtra

may be supposed to have employed all these weapons तन्यतु thunder, also used elsewhere in the sense of the thunderer, or the thundering Vajra मिह (from मिह-मिह्, the root in मन to shed water) rain or mist ह्रादुनि occurs only here and in ह्रादुनीवृत् (brandisher of the ह्रा॰) V 54 3 an epithet of the Maruts ह्रादुनि from the epithet ह्रादुनीवृत् as well as the later words like निह्राद or ह्रादिनी must mean something like thunderbolt which is Say s meaning The meaning 'hailstorm' given by European scholars appears to be wrong The root कॄ (किरति) is used with वसु अश्वम् &c in the sense of bestowing lavishly and may be used with ह्रादुनि as it is used मिह and नमांसि in 8 73 5 The word उत in *d* would show that *c* and *d* do not form a continuous sentence Sāy is therefore right in connecting *c* with *ab* अपरीभ्य मघवा वि जिग्ये अपरा f pl is used as a substantive in the sense of 'the days to come' cf आ त यान्ति ये अपरासु (उषस) पश्यान् I 113 11 उत अपरीषु कृणवे सखायम् X 119 3, अहं जनिष्य अपरीषु पूर्वान् (अजनयम्) X. 183 3 The dative form here means 'for all time' मघवा from मह् to give liberally

Tr Neither lightning and thunder, nor mist and thunderbolt that he scattered around availed him, at the time when Indra and the dragon fought together And the bounteous god won for all time to come

Verse 14

अहेः । यातारम् । कम् । अपश्यः । इन्द्र । हृदि । यत् । ते ।
अ हे याता रम् क म् अपश्य इन्द्र हृदि य त् ते
जघ्नुषः । भीः । अगच्छत् ॥ नव । च । यत् । नवतिम् । च ।
जघ्नु ष भी अ गच्छत न व च य त नवति म च
स्रवन्तीः । श्येनः । न । भीतः । अतरः । रजांसि ॥ १४ ॥
स्र वन्ती श्येन न भीत अ तर र जांसि

हे इन्द्र जघ्नुषी वृत्रं हतवतस्तव हृदि चित्ते यदि भीरगच्छत् न हतवानरिमिति बुद्ध्या भय प्राप्नुयात् तर्ह्यहेर्वृत्रस्य यातार हन्तार कमपश्य । त्वत्तोऽन्य क पुरुष दृष्टवानसि तादृशस्य पुरुषान्तरस्याभावान्मा भूत्तव भयमित्यर्थ । यद्यस्मात्कारणात्त्व नव च नवतिं च स्रवन्ती एकोनशतसंख्याका प्रवहन्तीर्नदी प्राप्य रजासि तत्रत्यान्युदकान्यतर । तीर्णवानसि । तत्र दृष्टान्त । श्येनो न । श्येननामको बलवान् पक्षीव । दूरगमनात्तव भयमासीदिति गम्यते । तद्भय मा भूदित्यभिप्राय । तच्च दूरगमन ब्राह्मणे समाम्नातम् । इन्द्रो वै वृत्र हत्वा नास्तृषीति मन्यमान परा परावतोऽगच्छत् (ऐ० ब्रा० ३-१५) इति तैत्तिरीयाश्चामनन्ति—इन्द्रो वृत्र हत्वा परा परावतमगच्छदपराधामिति मन्यमान (तै० ब्रा० १-६-७-४) इति । हृदि । पद्दन्नित्यादिना हृदयशब्दस्य हृदादेश । ऊडिदमित्यादिना विभक्तेरुदात्तत्वम । जघ्नुष । हन्तेर्लिट क्वसु । षष्ठ्येकवचने वसो सम्प्रसारणमिति सम्प्रसारणपरपूर्वत्वे । शासिवसिघसीनां चेति षत्वम् । न च षत्वतुकोरसिद्ध (पा० ६-१-८६) इति एकादेशस्यासिद्धत्वात् षत्व न प्राप्नुयादिति वाच्यम् । सम्प्रसारणङीषु प्रतिषेधो वक्तव्य (का० ६ १-८६ ?) इति असिद्धवद्भावस्य प्रतिषिद्धत्वात् । गमहनेत्यादिना (पा० ६-४-९८) उपधालोप । नचासिद्धवदत्रा भात् (पा० ६-४-२२) इति सम्प्रसारणस्यासिद्धवद्भाव । भिन्नाश्रयत्वात् । सम्प्रसारण हि षष्ठ्येकवचने उपधालोपस्तु वसाविति भिन्नाश्रयत्वम् । स्रवन्ती । स्रु गतौ । शप्श्यनोर्नित्यम् (पा० ७-१-८१) इति नुमागम । शप पित्त्वादनुदात्तत्वम् । शतुश्च लसार्वधातुकस्वरेणाद्युदात्तत्वम् । अतर । यद्वृत्तयोगादनिघात ॥

अ हे यातारं कम् अपश्य इन्द्र The word यातृ occurs only here and in a context in which the normal sense is unsuitable For the meaning of avenger' of BR, and Gr the analogy of ऋणया, ऋणयावन् is quoted, but या in the context there gives the meaning of following, not of avenging Say's 'killer' is unsuitable One wonders if the word might not have some connection with the later यातृ, husband s brother's wife, 'follower' might be the original meaning from which this later meaning is derived The Brahmana stories quoted by Say embody later speculations about the legend that forms the background of the rc and therefore cannot help us much but obviously the story was current in the poet's days that Indra ran over a large distance after killing Vrtra जघ्नुष gen s of जघ्निवस् pref part from हन्. नव च नवतिं च The number 99 is a favourite with the Vedic poets, eleven objects e g पुर, बाहून्, भागान्, वृत्राणि &c, have been mentioned.

as numbering 99. स्रवन्ती (pres part. f. of स्रु to flow) is used only here as a noun in the sense of a river ; स्रवत् f. appears seven times in the same sense, cf. समुद्रं न स्रवतः आ विशन्ति III 46. 4, सप्त स्रवतः VII 67 8. श्येनः न भीतः अतरः रजांसि. The श्येन (from श्येत rosy white) is the king of birds : cf. श्येनो गृध्राणाम् IX. 96, 6 ; Gr. takes it to be either the falcon or the eagle ; but it is most probably the former. श्येन and सुपर्ण have been distinguished in II 42. 2 (मा त्वा श्येन उद् वधीत् मा सुपर्णः ; सुपर्ण, on the other hand, appears to be the name of the श्येन who brought Soma in his talons to the earth from heaven across the aerial regions. The word भीतः is not a part of the simile ; for the श्येन is, if at all, a paragon of impetuosity and thus only it is an epithet of Indra (X. 99, 1), and of the Maruts (X. 92. 6) ; *the real point of comparison is the* crossing of long distances across the aerial regions (रजांसि) and in this respect the श्येन referred to is *the* श्येन, the bringer of Soma from the heavens, cf. VIII 82. 9 (यं ते श्येनः पदा आभरत् तिरो रजांसि), X. 77. 2 (यं दिवः परि श्येनः अथायत् तिरः रजः) and X. 144. 4 (यं सुपर्णः परावतः श्येनस्य पुत्रः आ भरत्). The fear of Indra from the Ai. Br. *appears to have been that Vrtra might not be dead, in the* Taitt. Br. that it was a sin to have killed him.

Tr. What avenger (follower ?) of the dragon didst thou see, Indra, *that after having killed him fear overtook thee, that* in thy fright thou crossedst nine and *ninety rivers.* and the aerial regions like the Falcon (of yore) ?

Verse 15

इन्द्रः । यातः । अवऽसितस्य । राजा । शमस्य । च । शृङ्गिणः ।
इन्द्रः यातः अवसितस्य राजा शमस्य च शृङ्गिणः
वज्रऽबाहुः ॥ सः । इत् । ऊँ इति । राजा । क्षयति । चर्षणीनाम् ।
वज्रबाहुः सः इत उ राजा क्षयति चर्षणीनाम्
अरान् । न । नेमिः । परि । ता । बभूव ॥ १५ ॥ *
अरान् न नेमिः परि ता बभूव [* यातोऽव * मेव]

वज्रबाहुरिन्द्र शत्रौ हते सति नि सपत्नो भूत्वा यातो गच्छतो जङ्गमस्यावसितस्य एकत्रैव स्थितस्य स्थावरस्य शमस्य शान्तस्य शृङ्गराहित्येन प्रहरणादावप्रवृत्तस्याश्वगर्दभादे शृङ्गिण शृङ्गोपेतस्योग्रस्य महिषबलीवर्दादेश्च राजाभवत् । सेद स एवेन्द्रश्चर्षणीना मनुष्याणा राजा भूत्वा क्षयति निवसति । ता तानि पूर्वोक्तानि जङ्गमादीनि सर्वाणि परिबभूव व्याप्तवान् । तत्र दृष्टान्त । अरान्न नेमि । यथा रथचक्रस्य परितो वर्तमाना नेमिररान्काभौ कीलितान्काष्ठविशेषान्व्याप्नोति तद्वत् । यात । या प्रापणे । याति गच्छतीति यात् । लट शतृ सावेकाच इति विभक्तेरुदात्तत्वम् । स । सोऽचि लोपे चेदिति (पा० ६-१-१३४) संहितायां सोर्लोप । ता । शेश्छन्दसि बहुलमिति शेर्लोप । बभूव । भवतेर्लिटो णलि भवतेर (पा० ७-४-७३) इत्यभ्यासस्यात्वम् । कृताकृतप्रसङ्गितया वुगागमस्य नित्यत्वाद्वृद्धे पूर्वं वुगागम । यद्वा । इन्धिभवतिभ्यां च (पा० १-२-६) इति लिट किद्वत्वाद्वृद्ध्यभाव । न चासिद्धवदत्रा भादिति (पा० ६-४--२२) तस्यासिद्धत्वादुवङादेश शङ्कनीय । वुग्युटावुवङ्यणो सिद्धौ भवत (पा० ६-४-२२-२४) इति तस्य सिद्धत्वात् । तिङ्ङतिङ इति निघात ॥

यात अ वासितस्य यात् या) is a moving thing and अ वसित (from सा-सो with अव to be unyoked, to take rest) is a thing at rest, of अवसान a resting place, अवमा rest The same sense of contrast is expressed by जगत् स्था II 29 4 &c with this rc cp. इन्द्र परे अवरे मध्यमास इन्द्र यान्त अ व सितास इन्द्र इन्द्रम् । क्षियन्त उत युध्यमाना इन्द्र नर वाजयन्त हवन्त IV 25 8 श मस्य च शृङ्गि ण The word शम 'quiet' 'passive' occurs here and in I 33 15, which is by the same rsi The explanation शान्त given by Sāy appears to be justified by the context here as well in I 33 15 where शम वृषभ occurs by way of contrast to तिग्मन वृषभेण 13 It is not to be derived from शम् (शशमने or शमायत) but from शम्-शाम्यति which does not occur in the RV, but probably is to be seen in श (यो) The irregular samdhi of स + vowel is mentioned by the ऋक्प्रा at 172-3 there are altogther twenty-seven passages where it occurs e g. सोपमा I. 31 15, सास्मै II 17 6, 18 2, स त II 24 1 &c The इत् is emphatic क्षयति from क्षि, to dwell or rule over, governs the geni चर्षणीनाम्, cf राय क्षयति I 51 14 अमृतस्य क्षयथ I 112 3, रयीणां क्षयत् X 106 7. चर्षणीनाम् चर् to be active and कृष् to till are cognate roots from which we get चर्षणि and कृष्टि, which have both the same 'sense of 'an agricultural settlement' a tribe'

'a people' The ṛṣis constantly refer to the five tribes of the Aryans अरा न नेमिः . The simile of the spokes and the rim recurs in I 141 9 (अरान् न नेमिः परिभूः अजायथा), V 13. 6 (नेमिः अरान् इव परिभूः), also II 5 3 (नेमिं चक्रमिव परि अभवत्) परि ता बभूव परि+भू to envelope, to surround (with protection), cf विश्वतः परिभूः असि I 99. 6, (न) परिभुव परि भवन्ति विश्वतः I, 164 36, विश्वा जातानि परि ता बभूव X. 121. 10 ता (=तानि) refers to all the things mentioned in *abc*. The Samdhi चाराऽक॰ falls under प्राति॰ rule 139

Tr Indra is king of what moves and what stays, of what is passive and is armed with horns. He alone as king rules over the peoples he encompasses these all (with his protection) as does the rim the spokes

---

No. 3

MANDALA I SŪKTA 48

The hymn belongs to the sixth group of hymns in Mandala I, that of प्रस्कण्व of the कण्व family, consisting of seven hymns The metre of this hymn is the बार्हत प्रगाथ, which is a composite stanza of eight lines the first four constituting a बृहती stanza (8, 8, 12, 8) and the second a सतोबृहती (12, 8 12, 8)

सह वामेनेति षोडशर्चं पञ्चमं सूक्तम्। प्रस्कण्व ऋषिः। बार्हतत्वाद्युजो बृहत्या युजः सतोबृहत्यः। उषा देवता। सह षोळशापस्य त्वित्यनुक्रमणिका। प्रातरनुवाक उषस्ये क्रतौ बार्हते छन्दसीदं सूक्तम्। अथोषस्य इति खण्डे सूत्रितम्। प्रत्यु अदर्शि सह वामेनेति बार्हतमिति। तथाश्विनशस्त्रेऽप्येतत्सूक्तम् (आ० ४-१४)। प्रातरनुवाकन्यायेन (आ० ६-५) इत्यतिदिष्टत्वात्॥

Verse I

सह । वामेन । नः । उषः । वि । उच्छ । दुहितः । दिवः ॥
सह वामेन न उष वि उच्छ दुहित दिव
सह । द्युम्नेन । बृहता । विभाऽवरि । राया । देवि । दास्वती ॥१॥
सह द्युम्नेन बृहता विभावरि राया देवि दास्वती

हे दुहितर्दिवो द्युदेवताया पुत्रि उष उष काल देवते नोऽस्मदर्थं वामेन धनेन सह व्युच्छ प्रभात कुरु। हे विभावसुरोदेवते बृहता प्रभूतेन द्युम्नेन्नान्नेन सह व्युच्छ। हे देवि त्व दास्वती दानयुक्ता सती राया पशुलक्षणेन धनेन सह व्युच्छ। उच्छ उच्छी विवास। दुहितर्दिव। सुबामन्त्रिते पराङ्गवत्स्वर इत्यत्र परमपि छन्दसि (पा० २-१-२-६) इति वचनाद्दिव इत्यस्य पूर्वाङ्गवद्भावे सत्यामन्त्रितस्य चेति षष्ठ्यामन्त्रितसमुदायस्याष्टमिके सर्वानुदात्तत्वम्। बृहता। बृहन्महतोरुपसंख्यान-मिति विभक्तेरुदात्तत्वम्। विभावरि। भा दीप्तौ। आतो मनिन्क्वनिब्वनिपश्चेति वनिप्। वनो-रचेति ङीप्। तत्सन्नियोगेन नकारस्य रेफादेश। सबुद्धौ ह्रस्वत्वम्। दास्वती। डुदाञ् दाने। भावे असुन् प्रत्यय। *दा दानमस्या अस्तीति दास्वती। मादुपधाया इति मतुपो वत्वम्। उगितश्चेति ङीप्॥

वाम न सह वि उच्छ वाम (from वन् to seek, long for) adj dear, lovely, n wealth cf II. 38 10, IV 30 24 VII 71 2 उच्छ is derived by European scholars from वस to shine from उच्छ by Pan but उच्छ has no forms for the perfect and aorist bases and apparently forms like उवास, ऊष ऊषितम् अवस्रन्, उवास presuppose a root वस् which gives exactly the same sense as the root in forms like उच्छ, उच्छति As in the case of सवितृ the poets always make punning references to the root-meaning of उषस् and in I 48 3 113 10 13 the forms व्यूषु, उवास, are contrasted with व्युच्छान्, युच्छात् The European grammarians are therefore right in assuming a common root वस् (with a weak base उच्छ) in all these forms दुहितर् दिव Single or compound epithets of nouns in the the voc case are also unaccented द्युम्न न (from दिव् to shine) also gives the sense of wealth but of wealth characterised by splendour also glory राया (रै, रयि, from रा to give) also means wealth, which comes out of gifts In IV 2 7, रयि has been personified and given the epithet दस्वान् Geld translates वाम as 'good luck' and द्युम्न as 'lustre', but has himself observed in a foot-note that the prayer for Dakṣiṇa permeates the entire hymn The poet is consciously distinguishing the different terms for wealth as representing different aspects of it दास्वती (f of दास् gift + वत्) cf दस्य य दास्वत II 4 3 (अय)

*तदस्यास्ति। पा० ५-२-९४ इत्यादिश।

वज्र दास्वते, X 4. 2 विभावरि. From roots ending in आ poss. adjectives are formed by the addition of the terms. मन् and वन् : e g. सुदामन्, सुधीवन्, भूरिदावन्, घृतपावन्, and the fem of ॰वन् is ॰वरी विभावरी, shining, brilliant.

Tr. Shine on us with riches. Dawn, daughter of heaven, with great wealth, and, bounteous as you are, shining goddess, with bounty.

Verse 2

अश्वऽवतीः । गोऽमतीः । विश्वऽसुविदः । भूरि । च्यवन्त । वस्तवे ॥
अ श्व व ती गो म ती विश्व सु वि द भू रि च्यवन्त व स्त वे
उत् । ईरय । प्रति । मा । सूनृताः । उषः । चोद । राधः ।
उ त् ईरय प्र ति मा सू नृ ता उष चो द रा ध
मघोनाम् ॥ २ ॥
मघो नाम्

अश्वावतीर्बह्वश्वोपेता गोमतीर्बहुभिर्गोभिर्युक्ता विश्वसुविद सर्वस्य धनस्य सुष्टु लम्भयित्र्य उषोदेवता वस्तवे प्रजाना निवासाय भूरि प्रभूत यथा भवति तथा च्यवन्त प्राप्ता । हे उषोदेवते मा प्रति मामुद्दिश्य सूनृता प्रियहितवाच उदीरय ब्रूहि । मघोनां धनवता सबन्धि राधो धन चोद । अस्मदर्थं प्रेरय । अश्वावती । मन्त्रे सोमाश्वेन्द्रियविश्वदेव्यस्य मतौ (पा॰ ६ ३-१३१) इति पूर्वपदस्य दीर्घत्वम् । वा छन्दसीति । पूर्वसवर्णदीर्घनिषेधस्य पाक्षिकत्वोक्ते पूर्वसवर्णदीर्घत्वम् । च्यवन्त । च्युङ् गतौ । लङि बहुल छन्दस्यमाङ्योगेऽपीत्यडभाव । वस्तवे । वस निवासे । तुमर्थे सेसेनिति तवेन्प्रत्यय । नित्वादाद्युदात्तत्वम् । ईरय । ईर गतौ कम्पने च । हेतुमति णिच् । चोद । चुद सचोदने चौरादिक । लोटि छन्दस्युभयथा (पा॰ ३ ४ ११७) इति । शप आर्धधातुकत्वात् णेरनिटीति णिलोप । शप पित्वादनुदात्तत्व धातुस्वर । पादादित्वान्निघाताभाव । मघोनाम् । षष्ठीबहुवचन श्वयुवमघोनामतद्धिते (पा॰ ६-४-१३३) इति सम्प्रसारणम् ॥

अश्ववती (nom pl , adj to उषस) The lengthening of श्व comes under मानि॰ 548, where it is stated that अश्व as the first member of a compound has its final lengthened, when य and व follow, the exceptions being अश्ववित् IX. 61 3, अश्ववत् coming at the end of a

pāda (cf गोमत् अश्वत् VII. 46 5), अश्वयुजम्, अश्वयुज and अश्वयोगा. विश्वसुविद् (विश्वस्य सुविद्) has the accent on विद्, and therefore it is not a बहु°, सु is an उपसर्ग as in सुकृत् सुदृश्यन् सुग, सुतर, सुनर्मन्, there is another word सुविदत्र which is an exact equivalent of सुविद्, विश्वविद् itself occurs (=विश्व विन्दति, cf IX. 28 3, 64 7, 86 29 &c) other complex verbal nouns with विश्व as first member exist, e g. विश्वायुपोषम्, विश्वायुवेदस् (from आयु+पुष, विद्) सु is similarly inserted in वसुपत्नी IV 19 7 and देवसुमतिम् X 98 5, and therefore there is no need to derive the form, as Bloomfield and Geld do, from *विश्ववसुविद् by haplology The dawns are here mentioned as many the past ones have been mentioned in ab the one in sight is adderssed in cd, cf (This dawn) परायतीनाम् अनु एति पाथ आयतीनां प्रथमा शश्वतीनाम् I 113 8 also ईयुष् ते ये पूर्वतराम् अपश्यन् ...आ ते यन्ति ये अपरीषु पश्यान् 11 अश्वावती, गोमती are forms of nom pl the same expression occurs in I 123 12 and VII 41 7 भूरि च्यवन्त वस्तवे भूरि (from भू. or बहु? cf उपरि) 'much' in some places 'often' (अ)च्यवन्त from च्यु (1), P to set in motion (2) reflex A to set oneself in motion, to exert oneself, or (3) pass A to be set in motion, for (1) cf यानि च्यवम् इन्द्र इद् ईश (अहमिन्द्र) एषाम् I 165 10 for (2) cf अग्नि सोम वरुण ते च्यवन्ते X. 124 4; for (3) उत च्यवन्ते अच्युता, I 162 8 also अच्युतच्युत् II 12 9 (2) fits in our passage वस्तवे inf from वस् to shine, see on सर्तवे I 32 12 सूनृता उत् ईरय ईर् with उत् occurs altogether in 26 places Gr gives ten different meanings to it there are two broad divisions under which the passages fall ईर् with उत् (i) II A to go forth, to rise up (ii) caus P set in motion, activity &c to utter to raise up, cf उत् ईर्ष्व अतः पतिवती X 85 21 उत् ईर्ष्वम् I 113 16 उत् उ ब्रह्माणि ऐरत VIII 23 1 उत् ईरतां सूनृता उत पुरंधी I 123 6 अभिया वाच उदीरयन्ति (मरुत) I 168 8 नचाविन्द्र नाम उदीरयन्तीम् VIII 111 16 उत वाच ईरयति हिन्वते IX 72 1 चोदयत सूनृता, पिन्वत धिय, उत् पुरंधी ईरयतम् X. 30 2 सूनृता (f of सूनृत identical in sense and derivation with सूनर meaning handsome, lovely) The derivation and adj sense is lost sight of in the substantive meaning acquired by the word the beautiful one, viz beautiful speech or दक्षिणा although the adj sense is to be found in expressions like सूनृत उष, सूनृतानां गिराम्, सूनृता मघानि From I 123 6 and X-

127

39 2, quoted above, and IX 97 36 VIII 79 1 X. 55 13, 14 IV 50, 11 VII 64 5, VII 67 5, VII 97 9, where वाज धी, पधि, or सूनृता occur together, it has been held by Gr that पुरधि stands for the हवि and सूनृता in these passages for दक्षिणा, which together with धी (the hymn) form the essentials of sacrifice Geld takes पधि as दक्षिणा and सूनृता as (i) दक्षिणा or (ii) ar auspicious hymn of praise, or both together with a *double entendre* The former interpretation is preferable The word here in a hymn of wealth should certainly give the idea of दक्षिणा and the words मति मा, like असमद्यक (सूनृता इरयन्ती) VII 79 5, are decisive. चो द रा ध मघो नाम् मघोनाम् from gen pl of मघवन् (मंह्), which becomes मघोन् before vowel termi beginning from acc pl There is another base मघवत् from which only four forms are met with मघवान्, मघवद्-भि भ्य, मघवत्स मघ means gift and मघवा a liberal giver cf II 27 17 मघोन भूरिदाव्न.. राध (cf Avestan radans) (1) gift (2) generosity, favour, for (1) cf दाता राध स्तुवते काम्य वसु II 22 3 for (2) नव राध सामर्पणाय हर्यते 3 51 7 मन्यस्व सुते सचा शवसे शूर राधसे I 81 7 नहि नु न महिमन विद्म न राधसोराधम VI 27 3 The second meaning suits our passage च्युद् 1 P A to impel something to urge a person cf इन्द्र राधसे पीनय चोदयामि VIII 68 7, मघोनाम् राध चाद VII 96 2 चाद is accented because it comes in the beginning of a sentence, the vocative not counting

Tr Rich in horses and cattle excellent obtainers of every (blessing) they (dawns in the past) have exerted themselves much to bring light Send on gifts to me, Dawn whet the liberality of givers

Verse 3

उवास॑ । उषाः । उच्छात् । च । नु । दे॒वी । जी॒रा । र॒थाना॑म् ।
उवा स उषा उच्छा त् च नु देवी जीरा र थानान्
ये । अ॒स्याः । आ॒ऽचर॑णेषु । द॒ध्रि॒रे । स॒मु॒द्रे । न । श्र॒व॒स्यवः॑ ॥३
ये अस्या आच रणेषु दध्रिरे समुद्रे न श्रवस्य व

उषा देव्युवास । पुरा निवासमकरोत । प्रभातं कृतवतीत्यर्थः । च नु अद्यापि उच्छात् । व्युच्छति । प्रभातं करोति । कीदृशी देवी । रथानां जीरा प्रेरयित्री । उषःकाले हि रथा प्रेर्यन्ते । अस्याः उषस आचरणेष्वागमनेषु ये रथा दधिरे धृताः सज्जीकृता भवन्ति । तेषां रथानामिति पूर्वत्रान्वयः । रथप्रेरणे दृष्टान्तः । श्रवस्यवो धनकामाः समुद्रे न । यथा समुद्रमध्ये नावः सज्जीकृत्य प्रेरयन्ति तद्वत् । उवास । वस निवासे । लिटि लिट्यभ्यासस्योभयेषाम् (पा० ६-१-१७) इत्यभ्यासस्य संप्रसारणम् । लित्स्वरेण प्रत्ययात्पूर्वस्योदात्तत्वम् । उच्छात् । लेट्याडागमः । इतश्च लोपः इतीकारलोपः । तुदादित्वाच्छप्रत्ययः । आगमानुदात्तत्वे प्रत्ययस्वरः । उषा इत्यस्य वाक्यान्तरगतत्वात्तदपेक्षयास्य निघातो न भवति । समानवाक्ये निघातयुष्मदस्मदादेशा वक्तव्याः (पा० ८-१-१८ ५) इति वचनात् । जीरा । जु इति गत्यर्थः सौत्रो धातुः । जोरी च (उ० २-२३) इति रक् प्रत्ययः । अस्याः । इदमोऽन्वादेश इत्यशादेशोऽनुदात्तः । विभक्तिरपि सुप्त्वादनुदात्तेति सर्वानुदात्तत्वम् । आचरणेषु । चर गत्यर्थः । ल्युट् च (पा० ३-३-११५) इति भावे ल्युट् । लित्स्वरेण प्रत्ययात्पूर्वस्योदात्तत्वम् । कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वम् । दधिरे । धृङ् अवस्थाने । लिटि क्ङित्त्वाद्गुणाभावे यणादेशः । चित्त्वादन्तोदात्तत्वम् । यच्छब्दयोगादनिघातः । श्रवस्यवः । श्रूयत इति श्रवो धनम् । असुन् । तदात्मन इच्छन्तीति श्रवस्यवः । सुप आत्मनः क्यच् । क्याच्छन्दसीत्युप्रत्ययः ॥

उवास उषा । उच्छात् च नु Mark the pun on the root-meaning of उवास उवास (in the past) नु (now), उच्छात् subj 3 s रथानाम् जीरा जीर (from जि-जिन्व to quicken, cf अजिर, इरिर, स्थिर) (1) impetuous (2) inciting to activity It is used only here in sense (2) आ चरणेषु from आ (= अर्वाक् this side) + चरण (going cf सूर्यस्य चरणम् III 5 5, नद्यानां चरण X 39 9) in-coming, arrival ये समुद्रे न श्रवस्यव दधिरे श्रवस्यु (from desid base श्रवस्य from श्रवस् [श्रु] glory, fame) *bent on fame, ambitious* *From this derivative meaning* it has acquired other senses (1) to compete for victory in a race cf श्रवस्य अश्व I 117 9, अर्वन्त न श्रवस्यव IX 10.1 श्रवस्यव वाज चक्राना II 31 7 (ii) to race श्येनान् इव श्रवस्यत V 46 13, वयो न श्रवस्यव II 31 1 (iii) to seek or win a victory or prize in a race or competition, to seek or win in competition with others, cf अस्य रथ श्रवस्यात् V 37 3 (दधिक्रावा) इव श्रवस्यात्, IV 40 2, इन्द्र यत् चित्र श्रवस्या (may you win) अनु द्यून् II 13 13 The sense of glory having been suppressed in the secondary senses, Old is, it appears wrong in supposing the rivers in I 125 4 as seeking

glory (श्रवस्यवः); they are described there as racing. श्रवस्यवः in our passage also is probably to be understood as meaning 'racers' or 'racing' (boats). The रथाः are by implication श्रवस्यवः, but श्रवस्यवः being the principal word in the simile cannot be understood as an epithet of ये (रथाः), as Geld. appears to suggest. दध्रिरे pass. perf. 3 pl. from धृ to hold, to support. धृ is used matephorically in various ways: मनो दधार, X. 60. 8; विश्वः यस्य व्रते जनः दाधार (every one holds himself-abides-by his (laws) IX. 35 6; इन्द्रः देवेषु चित् महि त्यजः (spear) धारयाते (subj.- may hold in readiness) X. 144. 6; there is no exact parallel for our passage, but the meaning of दध्रिरे from the context may be 'are held in readiness' (Geld.), 'follow their paths' (Gr.), or better, making the passage conform to IX. 35. 6, 'are restrained or regulated'. The simile clause will read when expanded: यथा श्रवस्यवः अस्याः आचरणेषु समुद्रे दध्रिरे तथा.

Tr. Usas has dawned before and may the goddess dawn now and quicken our chariots, which, like racing (boats or sailors) on the sea, regulate themselves by her coming.

Verse 4

उपः । ये । ते । प्र । यामेषु । युञ्जते । मनः । दानाय । सूरयः ॥
उ॑षः ये॑ ते॑ प्र॑ या॑मेषु यु॒ञ्ज॑ते म॑नः दा॒ना॑य सू॒र॑यः
अत्र । अह । तत् । कण्वः । एषाम् । कण्वऽतमः । नाम ।
अ॒त्र अ॒ह त॒त् क॒ण्वः ए॒षाम् क॒ण्वतम ना॒म
गृणाति । नृणाम् ॥ ४ ॥
गृ॒णा॒ति नृ॒णा॑म्

हे उषस्ते तव यामेषु गमनेषु सत्सु ये सूरयो विद्वांसो दानाभिज्ञा दानाय धनादिदानार्थं मनः स्वकीयं प्रयुञ्जते प्रेरयन्ति। दानशीला उदाराः प्रभवः प्रातःकाले दातुमिच्छन्तीत्यर्थः। एषां दातुमिच्छतां नृणां तन्नाम दानविषये लोकप्रसिद्धं नाम कण्वतमोऽतिशयेन मेधावी कण्वो महर्षिरत्राह। अत्रैवोषःकाले गृणाति। उच्चारयति। यो दातुमिच्छति यश्च नामग्रहणेन दातारं प्रशंसति तावुभावप्युषःकाल एव तथा कुरुत इत्युषसः स्तुतिः। गृणाति। गॄ शब्दे। क्रैयादिकः। प्वादीनां ह्रस्वः (पा०

७-२-८०) इति ह्रस्वत्वम् । नृणाम् । नामि नृ च (पा० ६-४-६) इति दीर्घप्रतिषेधः । नृ चान्यतरस्याम् (पा० ६-१-१८४) इति विभक्तेरुदात्तत्वम् ॥

ते याम॑सु यामः coming (from या ; cf. क्षेम॑, भा॑म, य॑क्ष्म, शु॑ष्म, सो॑म, स्तो॑म); cf. चित्रो वः याम (मरुतः) I. 166. 4 ; (इन्द्रस्य अश्वौ) यामेषु शोभेते IV. 32. 23. सूर॑यः सूरिः (from सृ? स्वर्-सृ?) is a constant epithet of the gods and also denotes the 'patron' of the Vedic poet; 'our patron' he is called (नः I. 73. 5 ; अस्माकासः I. 97. 3); he is contrasted with the poet (वयं ते स्याम सूरयः गृणन्तः IV. 29. 5); he is of noble birth (सुजातासः V. 6. 2); he is a liberal giver (ददतः I. 73. 5); a man may be rich and may pose as a Sūri, another who is a real Sūri may not give himself airs (अमुन्वन् सूरिः चित् ओहते I. 176. 4 ; अन्यः न इत् सूरिः ओहते भूरिदावत्तरो जनः VIII. 5. 31). दाना॑य म॑नः प्र॑ युञ्ज॑ते. (प्र) युज् to yoke; hence (meta.), *apply oneself or something for something*; cf. मनः उत युञ्जते धियः V. 81. 1 ; धियः युनज्जते VII. 27. 1 : ब्रह्म युजे X. 13. 1. अ॑त्र अ॑ह त त्. अ॑ह is used with all classes of words including prepositions, the negative and comparative particle न, and other emphatic particles like इत् or घ. तत् is an adv. meaning 'then' (राजा मे वीर तन्वः तत् आसीः X. 95. 5); 'therefore' (अद्या तत् उच्छ गृणते मघोनि I. 113. 17) and as a narrative particle with a somewhat undefined sense; cf. I. 116. 2. अत्र here or now. क॑ण्व क॑ण्वतम॑ The superlative degree is used with nouns in RV; cf. मातृतमा most motherly. वृत्रतर॑म् a greater Vrtra. The poet's name is given as प्रस्कण्व in the सर्वानुक्रमणी. ना॑म गृणाति is idiomatic (cf. नाम गृणीमसि II. 33. 8; X. 84 5) from गृ to praise. एषाम् cannot be ordinarily expected to come after ये; तेषाम् would have been better; and between ये and एषाम् one does *not expect* तत् (*therefore*); तत् *cannot well* be regarded as an adj. to नाम, because the sense of the sentence is complete without it Here is then one of the numerous instances of anacoluthon in the RV. As regards relative clauses formally left incomplete see on I. 25. 7.

Tr. There are patrons (of priestly singers) who at thy approach apply their minds to the giving of bounty; for this just now Kanva, excellent scion of the Kanvas, glorifies *their* name.

Verse 5

आ । घ । योषाऽइव । सूनरी । उषाः । याति । प्रऽभुञ्जती ॥
आ॑ घ॒ यो॑षेव सू॒नरी॑ उ॒षा या॑ति प्रभु॒ञ्ज॒ती
जरयन्ती । वृजनम् । पत्ऽवत् । ईयते । उत । पातयति ।
ज॒रय॑न्ती वृ॒जन॑म् प॒द्वत् ईय॑ते उ॒त पा॒तय॑ति
पक्षिणः ॥ ५ ॥
प॒क्षिणः॑

उषा देवी प्रभुञ्जती प्रकर्षेण सर्वं पालयन्त्यायाति । घ प्रतिदिनमागच्छति खलु ।
तत्र दृष्टान्तः । सूनरी सुष्ठु गृहकृत्यस्य नेत्री योषेव गृहिणीव । कीदृश्युषाः । वृजनं
गमनशीलं जङ्गमं प्राणिजातं जरयन्ती जरां प्रापयन्ती । असकृदुपरयावृत्तायां वयोहान्या
प्राणिनो जीर्णा भवन्ति । किं च उषःकाले पद्वत् पादयुक्तं प्राणिजातमीयते । निद्रां
परित्यज्य स्वस्वकृत्यार्थं गच्छति । किं च इयमुषाः पक्षिण उत्पातयति पक्षिणो ह्युषः-
काले समुत्थाय तत्र तत्र व्रजन्ति । घ । ऋचि तुनुघेत्यादिना (पा० ६-३-१३३) संहितायां
दीर्घः । सुष्ठु नयतीति सूनरी । णी नय । अच इरितीप्रत्ययः । गतिसमासे कृद्ग्रहणे गति-
कारकपूर्वस्यापि ग्रहणम् (परि० २८) इति वचनात्कृदिकारादक्तिनः (पा० ४-१-४५)
इति ङीष् । परादिश्छन्दसि बहुलमित्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् । निपातस्य चेति पूर्वपदस्य
दीर्घः । प्रभुञ्जती । भुज पालनाभ्यवहारयोः । लटः शतृ । रुधादित्वाच्छ्नम् । श्नसो-
रल्लोप इत्यकारलोपः । उगितश्चेति ङीप् । शतुरनुम इति नद्या उदात्तत्वम् । वृजनम् ।
वृजी वर्जने । वर्ज्यत इति वृजनं प्राणिजातम् । कृपृवृजिमन्दिनिधाञ्भ्यः क्युः
(उ० २-८१) इति क्युप्रत्ययः । कित्त्वाल्लघूपधगुणाभावः । योरनादेशे प्रत्ययस्वरः ।
पद्वत् । पत् पादः तदस्यास्तीति पद्वत् । झय इति मतुपो वत्वम् । व्यत्ययेन मतुप
उदात्तत्वम् । न च स्वरविधौ व्यञ्जनमविद्यमानवत् (प० ६९) इति व्यञ्जनस्याविद्य-
मानवत्त्वे सति ह्रस्वनुड्भ्यां मतुबिति (पा०६ १-१७६) मतुप उदात्तत्वमिति वाच्यम् ।
ह्रस्वादित्येव सिद्धे पुनर्नुड्ग्रहणसामर्थ्यादेषा परिभाषा नाश्रीयत इति वृत्तावुक्तम् (का०
६-१-१७६)। इतरथा हि मरुत्वानित्यत्रापि मतुप उदात्तत्वं स्यात् ॥

घ is an enclitic particle like ह, with which it is cognate. अ ह is more emphatic and accented. घ as a rule appears with a lengthened vowel as घा; cf. प्रा. 502 and पा. VI. 3. 133, the exceptions being I. 112. 19 and X. 25. 10; ह is probably a later form and as a rule has no lengthened final, the exceptions being IV. 31. 5 and V. 41. 7. यो॑षेव सू॒नरी॑. सू॒नर (cf. सूनृत, classical

सुन्दर) lovely. योषा is (i) a young lady, married or unmarried; or (ii) a mistress, the complement of जार (lover); cf. (i) नं ते माता परि योषा जनित्री (अभिभ्रत्) III. 48. 2; पीप्याना इव योषा III. 33. 10; (ii) मर्यो न योषां अभ्येति पश्चात् I. 115. 2; योषा जारमिव प्रियम् IX. 32. 5. प्रभुञ्जती॰ प्रभुज् to rejoice (also to enjoy); cf. येन जनाः उभये भुञ्जते विशः II. 24. 10. पद्वत् वृजनम् जरयन्ती ईयते. There are three different जृ-जृs (i) जृ-गॄ to sing; cf. एषः स्यः कारुः जरते VII. 68. 9; (ii) जृ-गृ (cf. जागृ) to wake up, to enliven; to wake up to activity; cf. सं जागृवद्भिः जरमाणः इध्यते X. 91. 1; (iii) जॄ to decay, to become old. Causal verbal forms occur from none of them; Causal pre. part. जरयत् (m. and f.) occurs seven times. In II. 9. 2 (अजुर्यः जरयन्), IX. 16. 1 (अजुर्यं जरयन्तम्), I. 92. 10 (आयुः जरयन्ती) and in I. 199. 1 where जरिमा immediately follows and indicates the sense of जरयन्ती, the meaning is absolutely clear from the context; it is (iii). In the case of our passage Old. has approved of Geld.'s suggestion that the word should be understood to convey a '*double entendre*' and combine senses (ii) and (iii), but in his translation Geld. drops (iii). Of the remaining, VII. 75. 5 gives no clue to the real meaning, but in I, 124. 10, where Usas is being addressed for blessings the epithet जारयन्ती (Pp. जरयन्ती) must be complimentary like the preceding सूनृते and it should yield sense (ii). In our passage, likewise, on account of the antithesis between पद्वत् वृजनं, on the one hand, and पक्षिण॰, on the other (cf. X. 127. 5), there should be a correspondence in sense between जरयन्ती and पातयति and जरयन्ती should therefore denote sense (ii). पद्वत् वृजनम् reminds one of the poetical पद्वत् अवसं (the four-legged nourishment = the Cow) I. 140. 9; X. 169. 1; cf. also पद्वन्त ग्रामास॰ as opposed to पक्षिणः X. 127. 5; द्विपद् refers to men, चतुष्पद् to cattle and apparently पद्वत् will include both human beings and animals, but excludes birds. वृजन with the accent on the first syllable occurs only here; everywhere else it is वृजन. One does not know if the accent makes a difference here, but ordinarily it does; the word वृजन would require a detailed examination (See on I. 184. 6); here it is ultimately the context

which must determine the meaning, and it appears to be 'group, totality' ईयते from ई 2, 4 A to go quickly; cf IV. 7. 8 द्रुत ईयसे (of Agni), the speed of उषस् is referred to in VII 75. 4 (अपाद् एति प्रथमा पद्वतीनाम), VI. 59 6 (अपाद् इयं पूर्वा अगात् पद्वतीनाम्), also I. 152. 3 (पञ्च क्षिती पारि सद्य जिगाति) पातयति पत् always means 'to fly' in the RV, cf पतत्र, पत्र, पत्मन् &c

Tr Rejoicing, Usas comes like a beautiful young lady, she moves swiftly, waking to activity the entire pedestrian population, she makes the birds fly.

Verse 6

वि । या । सृजति । समनम् । वि । अर्थिनः । पदम् । न ।
वि या सृज ति स मनम् वि अर्थि न पद म न
वेति । ओदती ॥ वयः । नकिः । ते । पप्तिऽवांसः । आसते ।
वेति ओ दती व य न कि ते पप्तिवा स आसते
विऽउष्टौ । वाजिनीऽवति ॥ ६ ॥
व्युष्टौ वाजिनीवति [*व्य १, **नकिष्टे]

या देवता समन समीचीनचेष्टावन्त पुरुष विसृजति प्रेरयति । गृहारामादिचेष्टाकुशलान्पुरुषानुष काल शयनादुत्थाप्य स्वस्वव्यापारे प्रेरयतीति प्रसिद्धम् । किं च । उषा अर्थिनो याचकान् विसृजति । तेऽप्युष काले समुत्थाय स्वकीयदातृगृहे गच्छन्ति । ओदत्युषोदेवता पद स्थान न वेति । न कामयते । उष काल शीघ्र गच्छतीत्यर्थ । हे वाजिनीवत्युषोदेवते ते व्युष्टौ त्वदीये प्रभातकाले पप्तिवास पतनयुक्ता वय पक्षिण नकिरासते । न तिष्ठन्ति । किन्तु स्वस्वनीडाद्विनिर्गत्य गच्छन्तीत्यर्थ । सृजति । सृज विसर्गे । तुदादित्वाच्छ । तस्य ङित्त्वाल्लघूपधगुणाभाव । प्रत्ययस्य पित्त्वादनुदात्तत्वे विकरणस्वर । यद्वृत्तयोगादनिघात । ओदती । उन्दी क्लेदने । उनत्ति सर्वं नीहारेणेत्योदत्युषा । शतरि व्यत्ययेन शप् । व्यत्ययेनानुनासिकलोपे लघूपधगुण । उगितश्च (पा० ४-१-६) इति ङीप् । आगमानुशासनस्यानित्यत्वान्नुमभाव । शप पित्त्वादनुदात्तत्वम् । शतुरदुपदेशाल्लसार्वधातुकानुदात्तत्वे धातुस्वरेणाद्युदात्तत्वम् । न च शतुरनुम (पा० ६-१-१७३) इति नद्या उदात्तत्वम् । अन्तोदात्ताच्छतु परस्यास्तद्विधानात् । नकिष्टे । युष्मत्तत्तक्षुष्वन्त पादम् (पा० ८-३-१०३) इति षत्वम् । पप्तिवास पत्लृ गतौ । लिट क्वसु । क्रादिनियमात् प्राप्त इट् वस्वेकाजाद्घसामिति (पा० ७-२-६७) नियमान्न प्राप्नोति तन्नियम्यते । सर्वविधीना छन्दसि विकल्पितत्वात् ।

तनिप योश्छन्दसि (पा० ६-४-९९) इत्युपधालोप । द्विर्वचनेचीति स्थानिवद्भावाद् द्विर्भाव । प्रत्ययस्वर । वाजिनीवति । वाजोऽन्नमस्या अस्तीति वाजिनी क्रिया। मत्वर्थीय इनि । ऋन्नेभ्य (पा० ४-१-५) इति ङीप् । तादृशी क्रिया यस्या सा। तदस्यास्तीति मतुप्। सञ्ज्ञायामिति मतुपो वत्वम् ॥

वि या सृजति स मनम् For the clause with या cf I 25 7 In only this passage Gr understood the word as 'traffic' (adopted by Peterson) in his Dict, but he abandoned the meaning in his translation समन means 'meeting, or 'encounter in the following senses (i) a concourse of men, a festive gathering cf भद्रना समने X 55 5, सम् अग्रुव (unmarried girls) न समनषु अञ्जन् (decked out), (ii) a rendez-vous cf आचरन्ती समना इव योषा, VI 75 4, (iii) battle, cf न समन पर्यय X 143 4, here it gives sense (i) वि अर्थिन (सृजति) सृज् with वि (primarily) to let flow (hence) to set in activity of अति वि सृज स्तश IV 4 3, अमर्नि मिमजान VII 28 2 अर्थिन् is derived from अर्थ n which means 'day's work' cf कत् व अर्थ गन्त I 38 2 अथ इ वे I 113 6 124 1 अर्थिन् one having a day's work to do cf अथ इत् वे उ अर्थिन आ जाया युवते पतिम् I 105 2 विश्वस्य अर्थिन सखा पूषा X 26 8, the falcons returning home are spoken of as अर्थिन श्येनास X 127 5 पद म न वाति आ दुर्ती पद् वी to follow in the footsteps of cf पन विश्वस्य नमसा नत VI 1 4 पदवी कवीनाम् III 5 1, पन नी to give the lead of धीरास कवय पन नयन्ति 1 146 4 ओदती has been derived by Sāy and European scholars from उद् 7 P but उद never occurs as a root of the first conj and even then the pre part f without penultimate न् is surprising The word occurs once more and that is in VIII 69 2 where, as Pischel rightly points out (Ved St I 195f) it forms an antithesis to योयुवतीनाम् (rejecting) Pischel as is usual with him finds an indecent meaning in ओदती deriving it from उद् but it is possible to understand ओदती there as well as in our passage as meaning 'wistful, full of longing the root may be ओद् 6 P (or उद् 1 P but not the same as उन-उनत्ति) The न is to be connected not with पद, but with ओदती or even वेति which turns the expression into something like an उत्प्रेक्षा cf आ इत् उ निम्न न रियते I 30 2 यव न त्रवेषि VII 3 4 विद्वान् पदस्य गुह्या न व चत् VII 7 87 मरुत्वन्त न वृजसे VIII 76 1 वृथा क्रीळन्त मिमते न

गावः IX. 97. 9. पाद्गु अस्य निर्णिजः न मुच्यते X. 27. 24 &c. Cf. I. 116. 1. चित् also is used to give the sense of an उत्प्रेक्षा ; cf. पराञ्चं चित् वि तगति शिम्बलं चित् विवृश्चानि III. 53. 22. In this sense न generally precedes the predicate. This is only a conjectural interpretation ; scholars have differed among themselves about the interpretation of the passages with न, quoted above ; nobody, however, has suggested this meaning for न. पतिवांसः, perf. part. from पत् to fly. नकिः is a substantive, rather a pronoun, from न, it has no forms of declension except नकीम्, which is used as an adv. in the sense of 'never'; from मा similarly we have माकिः and माकीम्. व्युष्टौ (from वि + वस्); व्यु has the जात्य स्वरित which is due to the अनुदात्त being superimposed on an उदात्त, the वि having the उदात्त and उ having the अनुदात्त. वाजिनीवति. वाजिनी occurs only twice in III 6 1 and IV. 61. 1, as an epithet of घृताची (the sacri. ladle) and सरस्वती ; it appears in derivatives like वाजिनीवती (epithet of उषस्, घृताची, सरस्वती &c.). वाजिनीवत् (epithet of इन्द्र, अश्व &c) or वाजिनीवसू, an epithet of इन्द्र and अश्विनौ. The word वाजिनी in these latter words must be understood as an adj., used as a substantive, meaning दक्षिणा, and वाजिनीवत् ultimately gives the same sense as वाजवत् or वाजिन्. वाज m. the booty, prize of the race, and hence दक्षिणा, because war-words are always transferred to the sacrifice : acc. to Geld. वाजिनीवत् = वाजी except in X. 75. 8.

The क्षैप्र Samdhi of वि + अर्थिनः involves a coalescence of उदात्त with the following अनुदात्त; the result is an independent स्वरित, but, this being immediately followed by an उदात्त, there is a sudden return from the स्वरित pitch to the अनुदात्त, called कम्प. नकिः + ते becomes नकिष्टे, i. e. the विसर्ग is changed to ष् and the following त् to ट्; the change (नति) has been noted at प्रा० 351-352, which says that नकि followed by a monosyllabic word and नतु undergoes नति ; cf. VIII. 31. 17 (नकिष्टं), 20. 12 (नाकिष्टनू).

Tr. (It is she) who starts the festive party and sends the worker (to his day's work); she follows the footsteps (of the Sun), as it were, because of eagerness. No bird who has flown rests at thy bursting forth into day, O goddess rich in gifts.

Verse 7

एषा । अयुक्त । पराऽवतः । सूर्यस्य । उत्ऽअयनात् अधि ।
एषा अयुक्त परावतः सूर्यस्य उद् अयनात् अधि
शतम् । रथेभिः । सुऽभगा । उषाः । इयम् । वि । याति । अभि ।
शतम् रथेभिः सुभगा उषा इयम् वि याति अभि
मानुषान् ॥ ७ ॥
मानुषान्

एषोषा देवी शतमयुक्त । स्वकीयाना रथाना शत योजितवती । सुभगा सौभाग्ययुक्तेयमुषा परावतो दूरस्थात् सूर्यस्योदयनादधि सूर्योदयस्थानादधिकाद्द्युलोकान्मानुषानभि मनुष्यानुद्दिश्य रथेभि शतसख्याकैर्युक्तै रथैर्वि याति विशेषेण गच्छति । अयुक्त । लुडि झलो झलि (पा० ८-२-२६) इति सिचो लोप । उदयनात् । उदेत्यनेनेत्युदयनम् । इण् गतौ । अधिकरणे ल्युट् । कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वम् । सुभगा । शोभनो भगो यस्या सा । आद्युदात्त द्व्यच्छन्दसि (पा०४-३-१५०) इत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् । मानुषान् । मनो पुत्रा मानुषा मनोर्जातावञ्यतौ षुक् च (पा०४-१-१६१) इत्यञ् षुगागमश्च ञित्वादाद्युदात्तत्वम् ॥

परावत अयुक्त Feminine nouns are formed from some upasargas and अत् in the sense of regions, e g परावत् far-off regions अर्वावत् near regions, so also प्रवत् (slope), उद्वत् (highland), निवत् (lowland) संवत् (plain) युज primarily to harness the horses to the chariot of एषा गोभि युञ्जाना hence, to come on chariot, of एषा स्या युजाना पराकात् VII 75 4 सूर्यस्य उद् यनात् अधि अधि governs the abl in the sense of 'departing from', 'from', 'born of', 'better than' of मित्र राचनात् अधि (आ गहि) I 6 9 हर्म्येभ्य अधि VII 76 2, विराज अधि पूरुष (जात) X. 90 5 इन्द्र अग्ने सुधित दुर्धितात् अधि I 140 11 शतम् रथेभि शत should have been शतेन, but *usage has sanctioned the ungrammatical construction cf* शत with केनाभि III 60 7, ऊतिभि IV 31 3 IX 52 5 पूर्भि VI 48. 8, VII 3 7 वि याति या with वि to go over, to go across cf पर्वतान् वि ययु VIII 7 23 इह वि याहि III 31 19 वि पर्वतान् अयातम् I. 116 20

Tr. She comes on chariot from remote regions, from the place where the Sun rises. On a hundred chariots this lovely Usas goes over (the distance) towards men.

Verse 8

विश्वम् । अस्याः । ननाम । चक्षसे । जगत् । ज्योतिः । कृणोति । सूनरी ॥ अप । द्वेषः । मघोनी । दुहिता । दिवः । उषाः । उच्छत् । अपः । स्रिधः ॥ ८ ॥

वि श्वम अस्या ननाम च क्षसे ज गत ज्यो ति कृणोति सून री अ प द्वे ष मघो नी दुहिता दिव उषा उच्छत अ प स्रि ध

विश्व सर्वं जगत् जङ्गम प्राणिजातमस्या उषसश्चक्षसे प्रकाशाय ननाम । प्रह्वीभवति । रात्रौ तमसि निमग्ना सर्वे जनास्तान्निवारयित्रीमुपसमुपलभ्य नमस्कुर्वन्तीत्यर्थ । कुत । यस्मादेषा सूनरी सुष्ठु नेत्री अभिमतफलस्य प्रापयित्र्युषा. ज्योतिष्कृणोति सर्वं प्रकाशयति । किंच मघोनी मघवती धनवती दिवो दुहिता द्युलोकसकाशादुत्पन्नोषा द्वेषो द्वेष्टृनपोच्छत् अपवर्जयति । तथा ।स्रिध शोषयितृनपोच्छत् । अपवर्जयति । तस्माद्दिष्टप्राप्त्यनिष्टपरिहारहेतुभूतामुषोदेवता विश्व जगन्नमस्करोतीत्यर्थ । अस्या । इदमोऽन्वादेश० (पा० २-४-३२) इत्यशादेशोनुदात्त । विभक्तिश्च सुप्त्वादनुदात्तेति सर्वानुदात्तत्वम् । ननाम । संहितायामन्येषामपि दृश्यते (पा० ६-३-१३३) इत्यभ्यासस्य दीर्घत्वम् । तुजादित्वे हि तूतुजान इत्यादाविव पदकालेऽपि दीर्घं श्रूयते । ज्योति । इण ष (पा० ८ ३-३९) इत्यनुवृत्ताविसुसो सामर्थ्ये (पा० ८-३ ४४) इति विसर्जनीयस्य षत्वम् । द्वेष । द्विष् अप्रीतौ । अन्येभ्योऽपि दृश्यन्ते (पा० ३-२-७६) इति विच् । लघूपधगुण । मघोनी । मघ वनति मभजत इति मघोनी । क्रियाश्वन्नुक्षन्नित्यादिना (उ० १-१५७) मघवञ्शब्द कनिन्प्रत्ययान्तो निपातित । श्वयुवमघोनामतद्धित (पा० ६-४-१३३) इति सम्प्रसारणम् । ऋन्नेभ्यो ङीबिति ङीप् । भसंज्ञाया । उच्छत् । उच्छी विवासे विवासो वर्जनम् । छन्दसि लुङ्लङ्लिट (पा० ३-४-६) इति वर्तमाने लङ् । बहुल छन्दस्यमाङ्योगेऽपीत्यडागमाभाव । स्रिध । स्रिधु शोषणे । क्विप् चेति क्विप ॥

अस्या च॒क्षसे ज॑गत् ननाम चक्षस् (चक्ष्, cf चक्षु) n (i) eye, glances; cf येन चक्षसा त्व पश्यसि I 50 6, पश्यन् म॒न्य मनसा चक्षसा, X. 130 9, अस्य चक्षसा परिपाति उक्षा IX. 93 3 (ii) light. cf. योषा जारस्य चक्षसा

विभाति (of उषस्) I. 92. 11; वि यत् आवः चक्षसा सूर्यस्य I. 113. 9. जगत् (from गा) the movable, animate world, often contrasted with the immovable, inanimate world (स्थातृ, तस्थिवस्, स्थाः) cf. सूर्यः आत्मा जगतः तस्थुषः च I. 115. 1; स्थातुः च सत्यं जगतः च धर्माणि I. 195. 3; जगतः स्थातुः उभयस्य यः वशी (सविता) III. 53. 6. ननाम acc. to मा॰ 583. ज्योतिः कृणोति सूनरी. The pāda is repeated in VII. 81. 1. कृणोति from कृ (orig. स्कृ, cf. संस्कृ, परिष्कृ; 8 P. only in two places, which are prob. late, 5 P. elsewhere.); अप द्वेषः उच्छत् अप स्रिधः (उच्छत्). A distinction has been made here between द्वेषस् (from द्विष्) and स्रिध्. स्रिध् is understood by Gr. as synonymous with द्विष् because the SV reads पुनानो घ्नन्नप द्विषः for RV. II. 27. 1, पुनानो घ्नन् अप स्रिधः, while he takes the root स्रिध् to mean 'to fail'. Geld. understands स्रिध् f. also as 'failure', 'disappointment'. The root स्रिध् is understood in this sense because it occurs in negative expressions like (अश्रमैः अव्ययिभिः) अस्रिधानैः पतात्रिभिः VII. 69. 7; (शिवेभिः तरणिभिः) अस्रिधद्भिः पायुभिः VIII. 60. 8 and it has been taken to be synonymous with प्रयुच्छ्, which appears in similar contexts (cf. अप्रयुच्छद्भिः पायुभिः I. 143. 8); but a stronger and more positive meaning is required for the word in contexts like अस्रेधन्तः इतन वाजं अच्छ III. 29. 9; न स जीयते मरुतः न हन्यते न स्रेधति न व्यथते न रिष्यति....ऋषिं वा यं राजानं सुषूदथ (invest with office) V. 54. 7; cf. VII. 69. 7 above; तितिर्वांसा अति स्रिधः I. 36. 7. ईयिवांस अति स्रिधः III. 9. 7 &c. स्रिध् app. means 'to be hindered' and the noun means 'hindrance' or 'hinderer'; cf. मा यज्ञः स्रिधत् VII. 34. 17; मा स्रेधत सोमिनः VII. 32. 9; विराजसि अति स्रिधः III. 10. 7. अस्रेधत् is an epithet of मरुतः, उषाः &c. Verbal nouns like द्वेषस्, स्रिध्, अराति, अभिमाति give the sense of both abstract and concrete nouns, preferably the latter.

Tr. All things that move have bowed before her light; the lovely one makes light. May Usas, the beautiful daughter of heaven, shine away enemies and obstuctors.

Verse 9

उषः । आ । भाहि । भानुना । चन्द्रेण । दुहितः । दिवः ॥

उ॒षः आ भा॒हि भा॒नुना॑ च॒न्द्रेण॑ दुहितः दि॒वः

आऽवहंन्ती । भूरिं । अस्मभ्यंम् । सौभंगम् । विऽउच्छन्ती ।
आवऽहन्ती भूरि अस्मऽभ्यम् सौऽभगम् व्युच्छन्ती
दिविंष्टिषु ॥ ९ ॥
दिविष्टिषु

हे दिवो दुहितर्द्युलोकस्य पुत्रि उष उषोदेवते चन्द्रेण सर्वेषामाह्लादकेन भानुना प्रकाशेन आ समन्तात् भाहि । प्रकाशस्व । किं कुर्वती । दिविष्टिषु दिवसेषु भूरि प्रभूतं सौभगं सौभाग्यमस्मभ्यमावहन्ती संपादयन्ती । तथा व्युच्छन्ती तमांसि वर्जयन्ती । उषः । पाष्ठिकमामन्त्रिताद्युदात्तत्वम् । दुहितर्दिवः । परमपि च्छन्दसीति दिव इत्यस्य परस्य षष्ठ्यन्तस्य पूर्वामन्त्रिताङ्गवद्भावे सति षष्ठ्यामन्त्रितसमुदायस्याष्टमिकं सर्वानुदात्तत्वम् । आवहन्ती । ङीप्शपौ पित्त्वादनुदात्तौ । शतुश्चाद्युपदेशाल्लसार्वधातुकस्वरेणानुदात्तत्वम् । धातुस्वरः शिष्यते । समासे कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वम् । भूरि । भवति न विनश्यतीति भूरि अदिशदिभूशुभिभ्यः क्रिन् (उ॰ ४-६५) इति क्रिन् । नित्त्वादाद्युदात्तत्वम् । सुभगस्य भावः सौभगम् । सुभगान्मन्त्रे (पा॰ ५-१-१२९) इत्युद्गात्रादिषु पाठादञ्प्रत्ययः । हृद्भगसिन्ध्वन्ते पूर्वपदस्य च (पा॰ ७-३-१९) इत्युभयपदवृद्धौ प्राप्तायां सर्वे विधयश्छन्दसि विकल्प्यन्त इति वचनाद्ध्योत्तरपदवृद्धिर्न भवति इति वृत्तावुक्तम् (का॰ ७-३-१९) । व्युच्छन्ती । उच्छी विवासे । विवासो वर्जनं तौदादिकः । अदुपदेशाल्लसार्वधातुकानुदात्तत्वे विकरणस्वरः । दिविष्टिषु । दिव्शब्देन दिविष्ट आदित्यो लक्ष्यते । तस्येष्टय एषणानि गमनानि येषु दिवसेषु ते दिविष्टयः । बहुव्रीहौ पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् ॥

चन्द्रेण भानुना. चन्द्र (from चन्द्-श्चन्द्) shining, gleaming, cf. चन्द्रं हिरण्यम् X. 107. 7 ; चन्द्रेण राधसा I. 135. 4 ; चन्द्राः आपः I. 121. 9. भानु (भा) light, lustre. दिविष्टिषु from दिव् + इष्टि (यज्); the clue to the correct interpretation of the word is given by the simile होतारं न दिविष्टिषु X. 97. 26 ; here दिवि cannot mean 'in heaven'; it must mean 'in day-time' or rather दिवेदिवे 'day after day.' दिविष्टि therefore has been understood by Max Muller as 'daily sacrifice.'; Geld. follows him ; Gr.'s interpretation (दिव् heaven + इष्टि from इष्) 'wishing for heaven,' 'prayer' has to be abandoned.

Tr. Shine uswards, Usas, heaven's daughter, with thy shining light, bringing to us plenty of good luck and shining on our daily sacrifices

Verse 10

विश्वस्य । हि । प्राणनम् जीवनम् । त्वे इति । वि । यत् ।
वि॑श्वस्य हि प्रा॒णनम् जी॒वनम् त्वे वि॒ य॒त्
उच्छसि । सूनरि ॥ सा । नः । रथेन । बृहता । विभाऽवरि ।
उ॒च्छसि सू॒नरि सा न॒ र॒थेन बृ॒हता विभावरि
श्रुधि । चित्रऽमघे । हवम् ॥ १० ॥
श्रु॒धि चित्रमघे ह॒वम्

हे सूनरि उषोदेवि विश्वस्य सर्वस्य प्राणिजातस्य प्राणनं चेष्टनं जीवनं प्राणधारणं च त्वे हि त्वय्येव वर्तते । यद्यस्मात्त्वं व्युच्छसि तमो वर्जयसि । हे विभावरि विशिष्टप्रकाशयुक्ते सा तादृशी त्वं नोऽस्मान्प्रति बृहता प्रौढेन रथेनायाहीति शेषः । तथा हे चित्रामघे विचित्रधनयुक्ते उषोदेवते नोऽस्मदीयं हवमाह्वानं श्रुधि । शृणु । प्राणनम् । अन चेष्टायाम् । ल्युट् च (पा० ३-३-११५) इति भावे ल्युट् । योरनादेशः । समासेऽनितेः । (पा० ८-४-१९) इत्युपसर्गस्थान्निमित्तादुत्तरस्य नकारस्य णत्वम् । नन्वनितेरितीका निर्देशात्कथमन चेष्टायामित्यस्य णत्वम् । तर्हि जीवनस्य पृथगुपादानात्तेनैव धातुना चेष्टा लक्ष्यते । समासे कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वम् । संहितायामेकादेशस्वरेणैकादेशस्योदात्तत्वम् । त्वे । सुपां सुलुगिति सप्तम्याः शे आदेशः । उच्छसि । उछी विवासे । तौदादिकः । सिपः पित्त्वादनुदात्तत्वे विकरणस्वरः । निपातैर्यद्यदिहन्त० (पा० ८-१-३०) इति निघातप्रतिषेधः । सूनरी । सुष्ठु नयतीति सूनरी । नृ नय इत्यस्मादृच इः (उ० ४-१३८) इत्यौणादिक इप्रत्ययः । गतिसमासे कृद्ग्रहणे गतिकारकपूर्वस्यापि ग्रहणात्कृदिकारादक्तिन इति ङीष् । निपातस्य च (पा० ६-३-१३६) इति पूर्वपदस्य दीर्घत्वम् । परादिश्छन्दसि बहुलमित्युत्तरपदाद्युदात्तत्वे प्राप्त आमन्त्रितस्य च (पा० ८-१-१९) इत्याष्टमिको निघातः । विभावरि विशिष्टा भा यस्याः सा । छन्दसीवनिपौ (पा० ५-२-१०९-२) इति मत्वर्थीयो वनिप् । वनोरचेति ङीप् । तत्सन्नियोगेन नकारस्य रेफादेशश्च । श्रुधि । श्रुशृणुपृकृवृभ्यश्छन्दसि (६-४-१०२) इति हेर्धिरादेशः । बहुलं छन्दसीति विकरणस्य लुक् । हेरपित्त्वेन प्रत्ययस्वरेणान्तोदात्तत्वम् । पादादित्वान्निघाताभावः । मघमिति धननाम । चित्रं मघं यस्याः सा चित्रमघा । अन्येषामपि दृश्यत इति संहितायां पूर्वपदस्य दीर्घत्वम् । हवम् ह्वेञ् स्पर्धायां शब्दे च । भावेऽनुपसर्गस्य (पा० ३-३-७५) इत्यप्प्रत्ययः । तत्सन्नियोगेन सम्प्रसारणं च ॥

त्वे = त्वयि मा (त्व) This idiomatic use of तत् as adj. to another pronoun is common to the Vedic and classical

languages; cf. स॰ त्वम् I. 36. 2; त त्वा I. 4. 9; तं मा I 23. 23. तस्मै ते VIII. 48. 13; तस्य मम VI. 50. 15 तस्य ते VI. 49. 13 रथेन श्रुधि gives the meaning of रथेन आगत्य शृणु; cf. अयुक्त in 7. The lengthening in चित्रामघे is acc. to मा. 5°8; the short vowel preceding मघ and वसु in a compound (excepting वसुवसु X. 76. 8 and comp. in °मघस्य cf. V. 33. 6) is lengthened. चित्र (from चित् to shine, to distinguish oneself) wonderful, distinguished; cf. epithets like चित्र-क्षत्र,-दृशीक,-भानु.

Tr. In thee resides the breath and life of everything at the time when, beautiful one, thou shinest This being so (सा त्वं) (come) on thy chariot (and) listen, shining one, to our invocation, oh giver of wonderful gifts.

Verse 11

उषः । वाजम् । हि । वंस्व । यः । चित्रः । मानुषे । जने ॥ तेन ।
उ॒षः॒ वाज॑म् हि॒ वं॒स्व॒ य॒ चि॒त्र॒ मा॒नु॑षे॒ ज॒ने॒ ते॒न॒
आ । वह । सुऽकृतः । अध्वरान् । उप । ये । त्वा । गृणन्ति ।
आ॒ व॒ह॒ सु॒कृ॑तः॒ अ॒ध्व॒रा॑न् उ॒प॒ ये॒ त्वा॒ गृ॒ण॑न्ति॒
वह्नयः ॥ ११ ॥ [* शॉ उप
व॒ह्न॒यः॒

हे उषः वाजं हविर्लक्षणमन्नं हि श्रुतिषु प्रसिद्धं वंस्व याचस्व । स्वीकुर्वित्यर्थः । यो वाजश्चित्रश्चायनीयो मानुषे मनुष्ये जने जाते यजमाने वर्तते । तं वाजमिति पूर्वेणान्वय । तेन कारणेन सुकृत सुष्ठु कृतवतो यजमानानध्वरान् हिंसारहितान् यागानुपावह प्रापय । ये यजमाना वह्नयो यज्ञनिर्वाहकास्त्वा त्वां गृणन्ति स्तुवन्ति । तान् सुकृत इति पूर्वेण सम्बन्धः । एतदुक्तं भवति । यजमानैर्दत्तं हविः स्वीकृत्य पुनरपि तेषां यज्ञं संपादयेति । वाजम् । वज गतौ । कर्मणि घञ् । अजिव्रज्योश्च (पा० ७-३-६०) इत्यत्र चशब्दस्यानुक्तसमुच्चयार्थत्वाद्वाजो वाज्यमित्यत्रापि कुत्वाभाव इति वृत्तावुक्तत्वात्कुत्वाभाव । कर्षात्वत (पा० ६-१-१५९) इत्यन्तोदात्तत्वे प्राप्ते वृषादित्वादाद्युदात्तत्वम् । वंस्व । वनु याचने । अत्र याचनवाचिना धातुना तदुत्तरपदं ... लुङ् । अनुदात्तत्वादिगार्धधातु- भावी स्वीक्रियते लक्ष्यते । बहुलं छन्दसीति विकरणस्य लुक् । धातुस्वरः । हि च (पा० ८-१-३४) इति निघातप्रतिषेधः । सुकृतः ।

सुकर्मपापेत्यादिना (पा० ३-२-८९) करोतेर्भूतार्थे क्विप्। तुगागमः। कृदुत्तरपद-प्रकृतिस्वरत्वम्। अध्वरान्। ध्वरो हिंसा नास्त्यस्मिन्निति बहुव्रीहौ नञ्सुभ्याम् (पा० ६-२-१७२) इत्युत्तरपदान्तोदात्तत्वम्। अध्वरानित्यस्येप्सिततमत्वात्कर्तुरीप्सिततमम् (पा० १-४-४९) इति कर्मसंज्ञा। सुकृत इत्यस्य त्वकथितं च (पा० १-४-५१) इति नीवह्योर्हरतेश्च (पा० १-४-५२) इति द्विकर्मकेषु वहतेः परिगणितत्वात्। अध्वरानित्यत्र नकारस्य संहितायां दीर्घादटीति रुत्वम्। आतोऽटि नित्यमिति पूर्वस्याकारस्य सानुनासिकता। गृणन्ति। गॄ शब्दे। क्र्यादिभ्यः श्ना। प्वादीनां ह्रस्व इति ह्रस्वत्वम्। श्नाभ्यस्तयोरात इत्याकारलोपः। प्रत्ययस्वरः। यद्वृत्तयोगादनिघातः॥

वाजम् वंस्व. वाज (*from* वज्, *the root in* उग्र, ओजस्) (1) a deed of might or heroism, battle, competition, race; (2) the prize of victory, dakṣinā: from (2) we have the denom. वाजय, (a) to compete, emulate, for the prize of victory, (b) to urge on to effort as in a race or competition; the deriv. also means वाजिन् (1) a glorious fighter, a hero, (2) a war. horse, a race-horse. वन् (i) to seek, to long for, to accept; (ii) to distribute, to give; (iii) (a) to overpower (b) to win; for (1) cf. (अग्नीषोमा) वनतं गिरः I. 93. 9; (अश्विना) युन भिय वनथ IV. 44. 2: कीरिः चित् मन्त्रं मनसा वनोषि (of अग्नि) I. 33. 13, for (ii) अग्नि न. वनते रायम् VI. 16. 28 (अग्नि.) राये वाजाय वनते मघानि III. 19. 1; for (iii) cf. शूरो व. शूरं वनते VI. 25. 4; स ई स्पृधः वनते VI 20. 9; वनुष्यत वनुयाम I 132. 1; क्षत्रं न अश्व. वनता हविष्मान् I. 162. 22; न. वार्याणि वंस्व VIII. 23. 27; 60. 14. (iii b) suits here, and in this sense वन् gives nearly the same sense as सन्: वाजं सनिष्यन् IX. 90. 1, वाज सनिता X. 61. 9; वाजसनिम् III. 51. 2; वाजसाः and वाजसाति. सुकृतः अध्वरा न् उप आ वह. अध्वर (from अ and ध्वृ to harm) the sacrifice (in which there is no harm or evil done, the holy) Geld. understands सुकृतः (the pious patron) as geni. to अध्वरान्, आ वह as meaning 'come on chariot' and रथम् being supplied after *d*. The sense attributed by Geld. to आवह *is unusual in the RV; he himself does not mention it in his* Glossary and therefore it has to be abandoned. Gr. understands सुकृतः as denoting the gods here and two mere passages. In none of them there is a compelling reason to understand it so; on the other hand in I. 47. 8, composed by the same poet, (इषं पृञ्चन्ता सुकृते सुदानवे) so also in I. 92. 3 (इषं वहन्तीः सुकृते सुदानवे), the

word refers to the patron, and that is the meaning which is wanted here 'Bring us patrons and gifts'—that is what the poet is harping upon अश्वान् उप by Samdhi becomes अश्वाँ उप, cf I 25 11 तेन (वाजेन सह) वहृय (from वह to carry, to lead) carrier of oblations (fire, priest) of men (horse) leader of horses (charioteer)

Tr Do give us, Uṣas, such gifts as would excite wonder among the human beings With them bring pious (patrons) to the sacrifices, to the priests that praise thee

Verse 12

विश्वान् । देवान् । आ । वह । सोमऽपीतये । अन्तरिक्षात् । उषः । त्वम् ॥ सा । अस्मासु । धाः । गोऽमत् । अश्वऽवत् । उक्थ्यम् । उषः । वाजम् । सुऽवीर्यम् ॥ १२ ॥

वि श्वान् दवा न्* आ वह सो मपीतये अन्त रिक्षाद् उष
त्व म् सा अस्मा सु धा गो मत अ श्ववत् उक्थ्य म्
उ ष वा जम् सुवी र्यम् *[वाँ आ] *[यन्त०]

हे उषस्त्वं सोमपीतये सोमपानायान्तरिक्षादन्तरिक्षलोकाद्विश्वान्सर्वान्देवान् आवह अस्मदीयदेशं प्रापय। हे उषः सा तादृशी त्वं गोमद् गोमन्तं बहुभिर्गोभिर्युक्तमश्वावदश्वैरुपेतमुक्थ्यं प्रशस्यं सुवीर्यं शोभनवीर्योपेतं वाजमन्नमस्मासु धाः। निधेहि। स्थापयेत्यर्थः। धाः। दधातेश्छन्दसि लुङ्लङ्लिट इति प्रार्थनायां लुङ्। गातिस्थेति (पा० २-४-७७) सिचो लुक्। बहुलं छन्दस्यमाङ्योगेऽपि (पा० ६-४-७५) इत्यडभावः। गोमत्। अश्वावत्। मन्त्रे सोमाश्वेन्द्रियेति मतुपि दीर्घत्वम्। उक्थ्यम्। उक्थं स्तोत्रं तत्र भवमुक्थ्यम्। भवे छन्दसीति यत्। सर्वे विधयश्छन्दसि विकल्प्यन्त इति। यतोऽनाव इत्याद्युदात्तत्वाभावे तित्स्वरितमिति (६-१-८५) स्वरितत्वम्। उषः। आमन्त्रिताद्युदात्तत्वम्। पादादित्वान्निघाताभावः। सुवीर्यम्। शोभनं वीर्यं यस्य। वीरवीर्यौ चेत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम्॥

सोमपीतये (सोमस्य पीतिः) the accent is shifted to the first member, as the second member is a verbal noun in ति, acc to Pān VI 2 42 (कर्मधारय...) cf व्यदद्व I 25 4, पुरोहिति VII. 61 7. धाः subj from aor of धा to place to confer उक्थ्यम् Mark the जात्य स्वरित on क्थ्य, which is the result of the coalescence of उदात्त

an older and a following अनुदात्त. For the क्रम cf. 6. उक्थ्य comes from उक्थ (वच्) praise and means worthy of praise. Cf उक्थ्यो रथः IV. 36. 1; उक्थ्यो दूतः I. 17. 5; उक्थ्यं as an epithet of वाजम् occurs also in X. 11. 5; 140. 1. सुवीर्यम्. वीर्यं (from वीर) means wealth of valiant men, man-power, also a heroic deed. In words like सुवीर, पुरुवीर, त्रिमवीर, क्षयद्वीर, etc. the word वीर signifies valiant sons rather than valiant men, so that सुवीर्यं signifies 'accompanied by abundance of valiant sons.' सुवीर्यं is a बहु॰, but as in the case of अ so also in the case of सु the accent is on the last member of the बहु॰ compound.

Tr. Bring all the Gods, Uṣas, from the aerial regions for the draught of Soma and, coming thus, confer, Uṣas, on us a praiseworthy gift, rich in cows, horses and excellent sons.

Verse 13

यस्याः । रुशन्तः । अर्चयः । प्रति । भद्राः । अदृक्षत ॥ सा ।
यस्याः रुशन्तः अर्चयः प्रति भद्राः अदृक्षत सा
नः । रयिम् । विश्वऽवारम् । सुऽपेशसम् । उषाः ददातु ।
नः रयिम् विश्ववारम् सुपेशसम् उषाः ददातु
सुग्म्यम् ॥ १३ ॥
सुग्म्यम्

यस्या उषसोऽर्चयः प्रकाशा रुशन्तः शत्रून्हिंसन्तो भद्राः कल्याणाः प्रत्यदृक्षत प्रतिदृश्यन्ते सा तथाभूतोषा नोऽस्मभ्यं रयिं ददातु । कीदृशं रयिम् । विश्ववारं विश्वस्य वारकम् । यद्वा । विश्वैर्वरणीयम् । सुपेशसम् । पेश इति रूपनाम । शोभनरूपोपेतं सुग्म्यं सुष्टु गन्तव्यम् । यद्वा । सुग्म्यमिति सुखनाम । तद्धेतुत्वात्तच्छब्दवाच्यम् । रुशन्तः । रुश रिश हिंसायाम् । शतरि तुदादित्वाच्छः । अदुपदेशाल्लसार्वधातुकानुदात्तत्वे सति शित्वाद्विकरणस्वरे प्राप्ते व्यत्ययेनाद्युदात्तत्वम् । अदृक्षत । दृशेः कर्मणि लुङि झस्यादादेशः । च्लेः सिच् । न दृशः (पा० ३-१-४७) इति क्सप्रतिषेधः । एकाच इतीट्प्रतिषेधः । लिङ्सिचावात्मनेपदेषु (पा० १-२-११) इति सिचः कित्त्वाल्लघूपधगुणाभावः । सृजिदृशोर्झल्यमकिति (पा० ६-१-५८) इत्यमागमाभावश्च । कित्त्वादेव षत्वकत्वषत्वानि । अडागम उदात्तः । यद्वृत्तयोगादनिघातः ।

विश्ववारम् । विश्वं वृणोतीति विश्ववारः । वृञ् वरणे । कर्मण्यण । यद्वा विश्वैर्व्रियत इति विश्ववार । कर्मणि घञ् । मरुद्वृधादित्वात्पूर्वपदान्तोदात्तत्वम् । सुगम्यम् । सुष्ठु गन्तव्य सुगम । गमेर्घञर्थे कविधानमिति कप्रत्यय । गमहनेत्यादिनोपधालोप । तत्र भवं सुगम्यम् । भवे छन्दसीति यत् । यतोऽनावः (६-१-२१३) इत्याद्युदात्तत्वम् ॥

रुशन्त॰ अर्चयः भद्रा प्रति अदृक्षत. रुशत् means shining or brilliant. M. M. take it to mean red, but in the context in which the word occurs, this meaning appears to be not suitable; cf. आमासु चित् दधिषे पक्वम् अन्त पयः कृष्णासु रुशत् रोहिणीषु, "you have deposited in the raw (cows) cooked milk, the shining (रुशत्) in the black and in the red," I. 62. 9 Here obviously रुशत cannot mean red Similarly, the lustre of the sun has been mentioned as रुशत् I 115 5 Further if रुशत् occurs in compounds like रुशद्गो or रुशत्पशु or रुशद्वत्सा all these are epithets of the Usas and the cows and calves are ethereal (and imaginary) ones, forming a part of the retinue of Usas, cf also रुशन्तम् अग्निम् VI. 1 3. रुशत् अनीकम् IV. 11 1 Gr, Old, Geld are all against M M's interpretation अर्चि m occurs as frequently as अर्चि n. It means flame or lustre. cf उषस अर्चिमि IV. 37 8 भद्र (from भन्द्) shining, lovely, also auspicious प्रति gives the sense of 'in front'. अदृक्षत is pass aor 3 pl *from* दृश विश्ववारम् सुपेशसम् रयिम्. From the accent विश्ववार will be seen to be a बहु॰ (वार *from* वृ *to choose*, valuable things) विश्वा वाराः यत्र तत्, containing all kinds of valuable things, so Gr and Old Sāy. gives an equally satisfactory explanation Words in the मरुद्वृधादि class have the accent on the last syllable of the first member. and as विश्ववार is included there, it is possible to explain it as विश्वैः व्रियते इति "longed for by all". सुपेशस beautiful, from पेशस् n. ornament; cf यज्ञस्य पेशः II 3 6, अध्वरस्य पेश VII. 46. 1; श्रेष्ठ व पेश अधि धायि दर्शतम् IV 36 7 सुपेशस् appears as an epithet of वधू (X. 27 12), युवतिः (X. 114 3), त्वच (I. 49 2) and गिरः (II 35 1) सुगम्यम् (from सु + ग्मा from गम्.) auspicious. ग्मा means a path and so सुग्मा means शिवा पन्थान (*bon voyage*); सुग्माये साधु is सुग्म्यम्.

Tr.—Whose shining, auspicious lustre has been seen in front of us, may that Usas bestow on us wealth, consisting

of all precious things of lovely appearance, and of good augury for life's journey.

Verse 14

ये । चित् । हि । त्वाम् । ऋषयः । पूर्वे । ऊतये । जुहूरे ।
ये॑ चि॒त् हि॒ त्वाम् ऋष॑यः पूर्वे॑ ऊ॒तये॑ जु॒हूरे॑ ।
अवसे । महि ॥ सा । नः । स्तोमान् । अभि । गृणीहि । राधसा ।
अव॑से महि॒ सा॒ नः॒ स्तोमा॑न् अ॒भि गृ॒णी॒हि राध॑सा
उषः । शुक्रेण । शोचिषा ॥ १४ ॥
उष॑ः शु॒क्रेण॑ शो॒चिषा॑ [* जुहूरेऽवसे; ∞ स्तोमाँ॑ अभि]

हे महि महिते पूजनीये या उषोदेवते त्वां ये चिद्धि ये खलु प्रसिद्धाः पूर्वे चिरंतना ऋषयो मन्त्रद्रष्टार ऊतये रक्षणाय । अव इत्यन्ननाम । अवसे । अन्नाय च जुहूरे जुह्विरे आहूतवन्तः । सूक्तरूपैर्मन्त्रैः स्तुतवन्त इत्यर्थः । हे उषः सा तादृशी त्वं राधसास्माभिर्दत्तेन हविर्लक्षणेन धनेन शुक्रेण शोचिषा दीप्तेन तमो निवारयितुं समर्थेन तेजसा चोपलक्षिता सती तेषामृषीणामिव नोऽस्माकं स्तोमानभि स्तुतीरभिलक्ष्य गृणीहि । सम्यक स्तुतमिति शब्दय । अस्मदीयाभिः स्तुतिभिः संतुष्टा भवेत्यर्थः । ऊतये । अवतेः क्तिनि ज्वरत्वर (पा० ६-४-२०) इत्यादिना वकारस्योपधायाश्चोठ् । ऊतियूति (पा० ३-३-९७) इत्यादिना क्तिन्नुदात्तो निपातितः । जुहूरे । ह्वेञ् स्पर्द्धायां शब्दे च । लिट्यभ्यस्तस्य च (पा० ६-१-३३) इति द्विर्वचनात्पूर्वमेवाभ्यस्तकारणभूतस्य ह्वयतेः संप्रसारणम् । अभ्यस्तस्य यो ह्वयतिः । कश्चाभ्यस्तस्य ह्वयतिः । यस्तस्य कारणम् (का० ६-१-३३) इति व्याख्यातत्वात् । परपूर्वत्वे हल (पा०६-४-२) इति दीर्घत्वम् । द्विर्वचनादीनि इरयो रे (पा०६-४-७६) इतीरेचो रेआदेशः । चित इत्यन्तोदात्तत्वम् । यद्वृत्तयोगादनिघातः । तत्र हि पञ्चमीनिर्देशेऽपि व्यवहितेऽपि कार्यं भवतीत्युक्तम् (का० ८-१-६६) । महि । मह पूजायाम् औणादिक इप्रत्ययः । कृदिकारादक्तिन इति ङीष् । संबुद्धावम्बार्थेति (पा० ७-३-१०७) ह्रस्वत्वम् । स्तोमान् । संहितायां नकारस्य रुत्वाद्युक्तम् (पा० ८-३-९)) नित्वादाद्युदात्तत्वम् । गृणीहि । गॄ शब्दे क्र्यादिकः । शिति प्वादीनां ह्रस्व इति ह्रस्वत्वम् । राधसा । राध्नोत्यनेनेति राधः । असुनो नित्वादाद्युदात्तत्वम् । उषः । पादादित्वादाष्टमिकनिघाताभावे षाष्ठिकमामन्त्रिताद्युदात्तत्वम् ॥

ऊतये अ वसे जुहूरे. ऊति is from अव् to protect or to aid, and is therefore equal to अवस्. ये चित् हि ; cf. I. 25. 1. जुहूरे, perf. 3

pl from ह्व is irregular for जुह्विरे or it might be understood to be from the root ह्व (हवन), to call, from which the regular form would be जुहुविरे माहि (voc) equal to महान from मही=महती, f. of मह There is a third word मह used in the same sense अभि गृणीहि, from गृ to praise अभि गृ to approve, or honour or reward something with something cf य न गिर युक्तेन अभि गृणाति V 27 3 अइडि स्त मान् अभि स्वर अभि गृणाहि I 10 4, अभि यज्ञ गृणीहि न I 15 3 शुक्रेण शोचिषा Both words are derived from शुच् (शोचति or °ते) to shine शोचि lustre, flame or light and शुक्र brilliant, dazzling The classical शुक्ल is derived from it

Tr Although ancient sages might have invoked thee great Uṣas, for aid and protection, (invoked by us now), honour our hymns of praise with wealth and brilliant lustre

Verse 15

उषः । यत् । अद्य । भानुना । वि । द्वारौ । ऋणवः । दिवः ॥
उष यत् अद्य भानुना वि द्वारौ ऋणव दिव
प्र । नः । यच्छतात् । अवृकम् । पृथु । छर्दिः । प्र । देवि ।
प्र न यच्छतात् अवृकम् पृथु छर्दि प्र देवि
गोऽमतीः । इषः ॥ १५ ॥
गो मती इष

हे उषः त्वमद्यास्मिन्प्रभातसमये यद्यस्माद्भानुना प्रकाशेन दिवोऽन्तरिक्षस्य द्वारौ द्वारभूतौ पूर्वापरदिग्भागावन्धकारेणाच्छादितौ व्यृणवः विश्लिष्य प्राप्नोषि तस्मात्त्वं नोऽस्मभ्यं छर्दिस्तेजस्वि गृहं प्रयच्छतात् । देहि । कीदृशं छर्दिः । अवृकं हिंसकरहितम् । पृथु विस्तीर्णम् । अपि च हे देवि देवनशीले गोमतीर्बहुभिर्गोभिर्युक्ता इषोऽन्नानि प्रेत्युपसर्गस्यावृत्तेर्यच्छतादित्यनुषज्यते । प्रयच्छतात् देहि । त्वदागमनस्यास्मद्रक्षणार्थत्वादस्मदभीष्टं गृहादिकं प्रयच्छेत्यर्थः । छर्दिरिति गृहनाम । छर्दिश्छदिरिति तन्नामसु पाठात् । ऋणवः । ऋणु गतौ । छान्दसे लङि सिपि तनादित्वात् उप्रत्ययः । ततो गुणयवादेशौ । शप् पित्त्वादनुदात्तः उप्रत्ययस्वरः शिष्यते । यद्योगादनिघातः । दिवः । ऊडिदमित्यादिना विभक्तेरुदात्तत्वम् । प्र नः । उपसर्गाद्बहुलमिति बहुवचनान्नसो णत्वाभावः । यच्छतात् । दाण् दाने । पाघ्रेत्यादिना यच्छादेशः । अवृकं नास्ति वृकोऽस्मिन्निति बहुव्रीहौ नञ्सुभ्यामित्यु-

त्तरपदान्तोदात्तत्वम् । पृथु प्रथ प्रख्याने । प्रथिम्रदिभ्रस्जां संप्रसारणं सलोपश्च (उ० १-२९) इति कुप्रत्ययः संप्रसारणं च । छर्दिरिति गृहनाम । उच्छृदिर् दीप्तिदेवनयोः। अर्चिशुचिहुसृपिछादिछर्दिभ्य इसिः (उ० २-१०९) इतीसिप्रत्ययः । लघूपधगुणः । प्रत्ययस्वरः ॥

वि॑ ऋण्व॑ः वि + ऋ, 5 U., to open ; द्वारा ऋण्वति I. 28. 6 ; नाकं ऋण्वथः I. 139. 4 ; वारं ऋण्वाति I. 128. 6. प्र॑ यच्छतात् = यच्छ (or यच्छतु) from यम्. अवृक॑म् पृथु॑ छर्दि॑ः. वृ॑क from व्रश्च 'one' who tears to pieces, hence a wolf, or, metaphorically, a rapacious man. अवृक॑ is used as a बहु० and hence the accent is shifted to the last syllable 'अविद्यमानः वृकः यस्य *or* यस्मिन्': and hence 'proof against a rapacious person'. पृथु (*from* प्रथ्) broad, *extensive.* छर्दिः is understood by Gr. as a later and corrupt form for the original छदिः and this mainly on metrical grounds. Theories apart, छृद् and छद् appear to be cognate forms meaning to shelter or to cover; cf. मर्माणि ते वर्मणा छादयामि VI. 75. 18 ; तत् देवस्य सवितुः छर्दिः वृणीमहे IV. 53. 1 ; अस्मभ्यं....छर्दिः यन्तम् अदाभ्यं VIII. 5. 12. गो॑मतीः इ॑षः. इष् is derived from the root इष (इषति or इष्यति) to set in action, to send, to strive ; Geld. from इष्–इच्छति. Whatever the etymology, इष् means food or nourishment and is used often in pl. ; cf. तस्य प्र इषः दीदियुः I 36. 11 ; इषां नेता III. 23. 2 ; इषां वोढा VII. 69. 1.

Tr. At this time Usas, when thou hast opened out the doors of heavens by thy light, grant to us an ample harm-proof shelter ; grant, oh goddess, nourishment with plenty of cows.

Verse 16

सम् । नः । राया । बृहता । विश्वऽपेशसा । मिमिक्ष्व । सम् ।
स॑म् नः राया बृहता विश्व॑पेशसा मिमिक्ष्व स॑म्
इळाभिः । आ ॥ सम् । द्युम्नेन । विश्वऽतुरा । उषः । महि ।
इ॑ळाभिः आ॑ स॑म् द्युम्ने॑न विश्वतु॑रा उषः महि
सम् । वाजैः । वाजिनीऽवति ॥ १६ ॥
स॑म् वा॑जैः वाजिनीवति

हे उषो नोऽस्मान्राया धनेन संमिमिक्ष्व । संसिञ्च । संयोजयेत्यर्थः । कीदृशेन धनेन । बृहता प्रभूतेन विश्वपेशसा । पेश इति रूपनाम । बहुविधरूपयुक्तेन । तथेळाभिरा । गोभिश्चास्मान्संमिमिक्ष्व । इळेति गोनाम । इळा जगतीति (नि० २-२) तन्नामसु पाठात् । आकारः समुच्चये पदान्ते वर्तमानत्वात् । उक्तं च । एतस्मिन्नेवार्थे देवेभ्यश्च पितृभ्य एत्याकारः (नि० १-४) इति । किंच हे महि महनीये उषोदेवते द्युम्नेन यशसा संमिमिक्ष्व । द्युम्नं द्योततेर्यशो वान्नं वेति यास्कः (नि० ५-५)। कीदृशेन द्युम्नेन । विश्वतुरा । सर्वेषां शत्रूणां हिंसकेन । तथा हे वाजिनीवति अन्नसाधनभूतक्रियायुक्ते वाजैरन्नैरस्मान् संमिमिक्ष्व । अन्नं वै वाजः (श. ब्रा. ९-३-४-१) इति श्रुत्यन्तरात् । राया । ऊडिदमित्यादिना विभक्तेरुदात्तत्वम् । बृहता । बृहन्महतोरुपसंख्यानमिति विभक्तिरुदात्ता । विश्वपेशसा । विश्वानि पेशांसि यस्यासौ विश्वपेशाः । बहुव्रीहौ विश्वं संज्ञायाम् (पा० ६-२-१०६) इति व्यत्ययेनासंज्ञायामपि पूर्वपदान्तोदात्तत्वम् । यद्वा । मरुद्वृधादिर्द्रष्टव्यः । मिमिक्ष्व । मिह सेचने । व्यत्ययेनात्मनेपदम् । लोटि बहुलं छन्दसीति शपः श्लुः । द्विर्भावहलादिशेषौ ढत्वकत्वषत्वानि । प्रत्ययस्वरस्य *सतिशिष्टत्वात्स एव शिष्यते । पूर्वपदस्यासमानवाक्यस्थत्वात्तिङ्ङतिङ इति निघातो न भवति । समानवाक्ये निघातयुष्मदस्मदादेशा वक्तव्या इति वचनात् । विश्वतुरा । तुर्वतीति तूः । तुर्वी हिंसार्थः । क्विप् चेति क्विप् । राल्लोप इति वलोपः । विश्वेषां तुर्विश्वतूः । समासस्येत्यन्तोदात्तत्वम् । वाजिनीवति । वाजोऽन्नमस्या अस्तीति वाजिनी क्रिया तादृशी क्रिया यस्याः सा तथोक्ता ॥

स॑म् मि॑मिक्ष्व॒ स॑म् इ॒ळाभिः॑ आ॒ (मिमिक्ष्व). मिमिक्ष्व is accented because it comes in the beginning of a पाद. मिमिक्ष्व acc. to Gr. is impera s. from मिमिक्ष्, perfect base of मिह्-मिघ (cf. मेघ) to sprinkle with. Macdonell derived it from मिक्ष् to mix; a third root with which it can be connected is म्यक्ष्. So far as the sense is concerned म्यक्ष् (to be situated, to suit, to belong to) is out of question. मिश्र् 'to season', 'to mix' also apparently is not satisfactory. But it makes the form regular. The धातुपाठ does not, however, recognize any मिक्ष् and the actual forms derived from it could very well be explained from the perfect base of मिश्र to mix. Sāy. and M. M. are for मिह्; Macd. and Geld. for मिक्ष्. स + मिश्र would do quite well; cf. श्रियसे कं भानुभिः सं मिमिक्षिरे I. 87. 6. इळा along with इळ has acquired associations of holiness although इळ and इष् are used sometimes in an identical

*आदर्शे सति शिष्टत्वात् इति पाठः ।

manner; cf. इष्कृत and इळाकृत. इळा is the sacrificial offering and has been personified as a goddess and अग्नि is spoken of as her son; cf. III. 29. 3; also as her father in VI. 52. 16. Bergaigne (I. 323–25) has shown that इळा represents (a liquid) offering as well as the prayer accompanying it; and this explains its sanctity and deification. आ gives the meaning of च; cf. देवेभ्यः च पितृभ्यः आ X. 16. 11; इन्द्रात् आ कः चित् भयते X. 92. 8. अनेद्यः श्रवः आ इषः दधानः I. 165. 12; यः शतं आ सहस्रं अवपत् II. 14. 7. विश्वतु॑रा (द्युम्नेन). विश्वतुर (विश्व + तॄ–तुर Gr.) occurs only here but विश्वतूर्ति occurs in II. 3. 8. तॄ to cross; hence, to overpower, to carry through etc. मिमिक्ष्वा is acc. to प्रा० 465.

Tr. Shower on us abundant wealth which assumes all lovely forms; shower on us food: shower on us all-conquering splendour; shower on us, great Uṣas, the prize of heroic deeds (दक्षिणा), oh bountiful one.

No. 4

MAṆḌALA I

SŪKTA 49

उषो भद्रेभिरिति चतुरृचं षष्ठं सूक्तम्। अत्रानुक्रम्यते। उष चतुष्कमानुष्टुभं त्विति। कण्वपुत्रः प्रस्कण्वऋषिः। तुह्यादिपरिभाषयेदमुत्तरं चानुष्टुभम्। पूर्वत्रोषस्यं त्विग्युक्तत्वादिदमपि सूक्तमुषस्यम्। प्रातरनुवाकस्योषस्ये क्रतावानुष्टुभे छन्दस्येतत्सूक्तम्। सूत्र्यते हि उषो भद्रेभिरित्यानुष्टुभम् (आ० ४–१४) इति। आश्विनशस्त्रेऽप्येतत्सूक्तम्। प्रातरनुवाकन्यायेन (आ० ६–५) इत्यतिदेशात्॥

Verse 1

उप॑ः। भ॒द्रेभि॑ः। आ। ग॒हि॒। दि॒वः। चि॒त्। रो॒च॒नात्। अधि॑।

उ॒षः भ॒द्रेभिः आ ग॒हि दि॒वः चि॒त् रो॒च॒नात् अधि

वह॑न्तु। अ॒रु॒णऽप्स॑वः। उप॑। त्वा॒। सो॒मिनः॑। गृ॒हम्॥ १॥

वहन्तु अरुणप्सवः उप त्वा सोमिनः गृहम्

हे उषः उषोदेवते भद्रेभिर्भन्दनीयैः शोभनैर्मार्गैर्दिवोऽन्तरिक्षलोकात् । रोचनाद्रोचमानाद्दीप्यमानात् । अधिरुपर्यर्थः । उपरिवर्तमानात् । चिदिति पूजितार्थः । पूजितादेवंविधान्तरिक्षलोकात् । आगहि आगच्छ । हे उषः अरुणप्सवोऽरुणवर्णा गावः सोमिनः सोमयुक्तस्य यजमानस्य गृहं देवयजनरूपं यज्ञगृहं त्वा त्वामुपवहन्तु प्रापयन्तु । गहि । गमेर्लोटि बहुलं छन्दसीति शपो लुक् । हेरपित्त्वेन ङित्त्वेऽनुदात्तोपदेशेत्यादिनानुनासिकलोपः । अतो हेरिति लुग्न भवति । असिद्धवदत्रा भादित्यनुनासिकलोपस्यासिद्धत्वात् । रोचनात् । रुच दीप्तौ । अनुदात्तेतश्च हलादेरिति युच् । योरनादेशे चित इत्यन्तोदात्तत्वम् । अरुणप्सवः । प्सा भक्षणे । प्सान्ति भक्षयन्ति स्तनं पिबन्ति इति प्सवो वत्साः । औणादिकः कुप्रत्ययः । आतो लोप इटि चेत्याकारलोपः । अरुणाः प्सवो यासां तास्तथोक्ताः । अत्र वत्सानामारुण्यप्रतिपादनान्मातॄणामपि तथात्वं गम्यते । पैतृकमश्वा अनुहरन्ते मातृकं गावोऽनुहरन्ते (म० १-३-२१-५) इति गोनर्दीयः । तासां चोषोवाहनत्वं निघण्टावुक्तम् । अरुण्यो गाव उषसामिति । अरुणशब्दोऽर्तेश्च (उ० ३-७) इति उनन्प्रत्ययान्तः । तृणाख्यायां चित् (उ० ३-५९) इत्यतश्चिदित्यनुवृत्तेरन्तोदात्तः । स एव बहुव्रीहौ पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वेन शिष्यते ॥

भद्रेभिः Geld. supplies rays (from अर्चयः I. 48.13). One naturally thinks of horses; cf. भद्राः अश्वाः सूर्यस्य I. 115. 3. दिवः चित् रोचनात् अधि अधि from; cf. I. 48. 7, रोचन (रुच् to shine) light, light-regions; cf. सूर्यस्य रोचनात् I. 14. 9; नाकस्य रोचने I. 19. 6; सूर्यस्य रोचने III. 22. 3. चित् is slightly emphatic here; 'from *those*' &c. अरुणप्सवः अरुण ruddy. प्सु (*food*) *is certainly derived from* प्सा *to* eat in अ-प्सु (VII. 4 6 मा अप्सवः परि सदाम मा अदुवः). Gr. derives it from भस् in this form as well in ऋतप्सु, प्रुषित'प्सु, विश्व'प्सु, घृ'षप्सु and अ'हुतप्सु and takes it to mean 'appearance'. This meaning is certainly out of place in the case of most of these epithets. ऋतप्सु is an epithet of the अश्विनौ, घृषप्सु of रथ and मरुतः; अहुतप्सु of मरुतः; प्रुषितप्सु is an epithet of श्येनः, वयः, अश्वा and विश्वप्सु of यज्ञ, हव and ब्रह्म. The meaning of food can very well do in विश्वप्सु and the word is connected in sense with विश्व'प्स्न्य, which *everybody is* agreed on deriving from प्सा to eat. ऋतप्सु is to be connected with ऋतपाः VII. 20. 6; I. 113. 12; VI. 3. 1, ऋत being the holy drink, Soma; cf. ऋतस्य धाताः I. 67. 7; ऋतस्य गाः I. 84. 16; ऋतस्य दोहनाः IX. 75. 3 &c; here also it is from प्सा. From the rest of the words it would appear that प्सु is something which may be *described*

as manly (वृष), as unbent (अह्रुत), as besprinkled with water (मुषित), and ruddy (अरुण), and it belongs to श्येन, वय, अश्व, रथ, and मरुत The sense of 'neck (the outside of the gullet)' will do in all these passages for प्सु and it is also connected with प्सा, because it is what swallows

Tr Come hither, Usas, with thy auspicious (steeds) from the light-regions of heaven itself May (thy) ruddy-necked (steeds) carry thee to the house of the soma-sacrificer

Verse 2

सुऽपेशसम् । सुऽखम् । रथम् । यम् । अधिऽअस्थाः । उषः ।
सुपे शसम् सुख म् र थम् य म अध्य'स्था उष
त्वम् ॥ तेन । सुऽश्रवसम् । जनम् । प्र । अव । अद्य । दुहितः ।
त्व'म् ते न सुश्र वसम् ज नम् प्र' अव अद्य दुहित
दिवः ॥ २ ॥
दिव

हे उषस्त्व य रथमध्यस्था अधितिष्ठसि । कीदृश रथम् । सुपेशस शोभनावयव शोभनरूपयुक्त वा । पेश इति रूपनामेति यास्क (नि० ८-११) । यद्वा शोभनहिरण्ययुक्तम् । पेश कृशनम् (नि० १-२) इति तन्नामसु पाठात् । सुख शोभनेन खेनाकाशेन युक्त विस्तृतमित्यर्थ । यद्वा । सुखहेतुभूतम् । अथवा सुखमिति क्रियाविशेषणम् । सुख यथा भवति तथेत्यर्थ । हे दिवो दुहितर्द्युलोकसकाशादुत्पन्ने उषोदेवते तेन रथेनाद्यास्मिन्काले सुश्रवस शोभनहविर्युक्त जन यजमान प्राव । प्रकर्षेण गच्छ । सुपेशसम् । पिश अवयवे । अस्मादसुन्प्रत्यय । नित्त्वादाद्युदात्त पेशस्शब्द । शोभन पेशो यस्यासौ सुपेशा । आद्युदात्त द्व्यच्छन्दसीत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् । अध्यस्था । तिष्ठतेश्छन्दसि लुङ्लङ्लिट इति वर्तमाने लुङि गातिस्थेति सिचो लुक् । अडागम उदात्त । यद्वृत्तयोगादनिघात । तिङि चोदात्तवतीति गतेरनुदात्तत्वम् । तेन । अन्येषामपि दृश्यत इति संहितायां दीर्घ । सुश्रवसम् । श्रव इत्यन्ननाम । श्रूयत इति सत (नि० १०-३) इति यास्क । सुपेशसमितिवदुत्तरपदाद्युदात्तत्वम् । अव । अव रक्षणगतिप्रीतितृप्तीत्युक्तत्वादत्रावतिर्गत्यर्थ । दुहितर्दिव । परमपि च्छन्दसीति षष्ठ्यन्तस्य पूर्वामन्त्रिताङ्गवद्भावे सति पदद्वयसमुदायस्याष्टमिक सर्वानुदात्तत्वम् ॥

सुखम् रथम् ख n is the hub (or wheel-box) of the chariot in which the axle turns, cf अक्षि खम् I 156 3, खे अरान् इव खेद्या (hammer) VIII 77 3, खे रथस्य खे अनस खे युगस्य VIII 91 7 सुख (शोभन ख यस्य) is exclusively an epithet of a chariot in the RV, it occurs fourteen times in this sense, cf (ऋभव) तक्षन् नासत्याभ्यां सुख रथम् I 20 3 सु'श्रवसम् जनम् श्रवस् is a hymn of praise or a sacrificial offering (cf निरुक्त 10 3 quoted by Say) for (i) cf करामहे सु पुरुध श्रवांसि X 59 2 देवेषु अक्रत श्रव X 155 5, for (ii) cf स्तीर्णं बर्हि स्वर्णरे श्रवांसि दधिरे परि V 18 4 त्रिविश्रव दधीमहि दिवि स्तोम मनामहे V 35 8, (य मरुत) श्रव मदन्ति (cf ऊर्जं मदन्ति VII 49 4) यज्ञिया V 52 7; (मरुत) यज्ञषु श्रवसा मदन्ति VII 57 1 तेना is noted at प्रा॰ 469

Tr On that lustrous, well-hubbed chariot on which thou hast mounted, Usas, daughter of heaven, *come today to the aid of the man who offers hymns of praise (or oblations)*

Verse 3

वर्यः । चित् । ते । पतत्रिणः । द्विऽपत् । चतुःऽपत् । अर्जुनि ॥
वयः चित् ते पतत्रिणः द्विपत् चतुष्पत् अर्जुनि
उपः । प्र । आरन् । ऋतून् । अनु । दिवः । अन्तेभ्यः । परि ॥३॥
उप प्र आरन् ऋतून् अनु दिव अन्तेभ्यः परि *[तूँरनु]

हे अर्जुनि शुभ्रवर्णे उप उषोदेवते ते तव ऋतूँरनु गमनान्यनुलक्ष्य द्विपत् द्विपात् मनुष्यादिक चतुष्पत् गवादिक तथा पतत्रिण पतत्रवन्त पक्षोपेता वयश्चित् पक्षिणश्च दिवोऽन्तेभ्य आकाशप्रान्तेभ्य पर्युपरि प्रारन् प्रकर्षेण गच्छन्ति । रात्र्यावन्धकारेणाभिभूता सर्वे प्राणिनस्त्वदागमनानन्तर चेष्टावन्तो भवन्तीत्यर्थ । पतत्रिण । पत्लृ गतौ । पतत्यनेनेति पतत्रम् । अमिनक्षीत्यादिना । (उ॰ ३-१०५) अत्रन् प्रत्यय । ततो मत्वर्थीय इनि । द्विपत् । द्वौ पादावस्येति सख्यासुपूर्वस्य (पा॰ ५-४-१४०) इति पादशब्दस्यान्त्यलोप समासान्त । अपरमपादित्वेन भत्वात् पाद पत् (पा॰ ६-४-१३०) इति पद्भाव । द्वित्रिभ्या पाद्दन्मूर्द्धसु बहुव्रीहौ (पा॰ ६-२-१९७) इति उत्तरपदान्तोदात्तत्वम् । चतुष्पत् । चत्वार पादा अस्य । स्वरव्यतिरिक्त पूर्ववत् । बहुव्रीहौ पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् । इण प इत्यनुवृत्तौ इदुदुपधस्य चाप्रत्ययस्य (पा॰ ८-३-४१) इति विसर्जनीयस्य षत्वम् । न च *परत्वेनास्यासिद्धत्वात्

* नास्य सिद्धत्वात् इत्यादेशा ।

कुप्वो ≍क ≍पौ च (८-३-३७) इति उपध्मानीयादेश शङ्कनीय । येननाप्राप्तिन्यायेन (प० ५८) तस्यापवाद वात । अपवादस्तु परमपि पूर्वं बाधत एवेति सूत्तावुक्तम् । आरन् । ऋ गतौ । छन्दसि लुङ्लङ्लिट इति वर्तमाने लुङि सर्तिशास्त्यर्तिभ्यश्चेति च्लेरङादेश । ऋदृशोऽङि गुण इति गुण । आडागम । ऋतून् । ऋ गतौ । अस्मादौणादिक नो भावे कुप्रत्यय । अनु । अनुर्लक्षणे (पा० १-४-८४) इत्यनोः कर्मप्रवचनीयत्वम् । कर्मप्रवचनीययुक्ते (पा० २ ३-८) इति द्वितीया । संहितायां दीर्घादटि समानपादे इति नकारस्य रुत्वम् । अत्रानुनासिक पूर्वस्य तु वेति रो पूर्वस्य वर्णस्य सानुनासिकत्वम् । दिव । ऊडिदमिति विभक्तिरुदात्ता । अन्तेभ्य । पञ्चम्या परावध्यर्थ इति विसर्जनीयस्य सत्वम् ॥

पतत्रिण व य पतत्रिन् winged from पतत्रम् wing The expression recurs in I 155 5, VI 62 6, VII 65 7, X 143 5 द्विप त च तुष्पत Both these are neuter nouns signifying the two-footed and the four-footed creation of शम् न भूत द्विपदे शम् चतुष्पदे VI 74 1 यथा शम् असत् द्विपदे चतुष्पदे I 114 1, also 121 3 etc अर्जुनि (Voc) white, silver-coloured ऋतू न् अनु प्र आरन् ऋतु is the season of the year or the proper time for the sacrifice or other recurring matters of पिब सोम ऋतून् अनु I 15 5 आरन् from ऋ with प्र to go forth to rush forth of मरुत प्रारन I 39 5 शर्ध प्रारत IV 1 12 प्र प्रारु III 7 1 दिव अन्तेभ्य प रि of मा तु देवा अद स्व अध पान्ति दिव परि I 105 3, (ये मरुत) पप्तु अन्तान् दिव बृहत सानुन परि V 59 7 The Samdhi ऋतूँरनु is according to प्राति० 289

Tr Even birds and bipeds and quadrupeds, oh white Usas go forth punctually at thy hour from the ends of heaven

Verse 4

वि॒ऽउ॒च्छन्ती॑ । हि । र॒श्मिऽभिः॑ । विश्व॑म् । आ॒ऽभासि॑ । रो॒च॒नम् ॥
व्युच्छ न्ती हि र॒श्मि भि वि श्वम् आभा सि रो॒च॒न म्
ताम् । त्वाम् । उ॒षः॒ । व॒सु॒ऽयवः॑ । गीः॒ऽभिः॑ । कण्वाः॑ ।
ता म् त्वा म् उ॒ष व॒सु॒य व गीर्भि क ण्वा
अहू॑षत ॥ ४ ॥
अहूषत

हे उषो व्युच्छन्ती तमो वर्जयन्ती त्वं रश्मिभि स्वकीयैस्तेजोभिर्विश्व सर्वं भूतजात रोचन रोचमान प्रकाशयुक्त यथा भवति तथाभासि। आ समन्तात्प्रकाशयसि। हि यस्मादेव तस्मात्त्वा तादृशीं त्वा वसूयव वसुकामा कण्वा मेधाविन ऋत्विज कण्वगोत्रोत्पन्ना वा महर्षयो गीर्भि स्तुतिलक्षणैर्वचोभिरहूषत। स्तुतवन्त इत्यर्थ। कण्व इति मेधाविनाम। कण्व ऋभुरिति तन्नामसु पाठात्। आभासि। भा दीप्तौ। अदादित्वाच्छपो लुक्। सिप पित्त्वादनुदात्तत्वे धातुस्वर। हि चेति निघात प्रतिषेध। तिङि चोदात्तवतीति गतेरनुदात्तत्वम्। रोचनम्। रुच दीप्तौ। अनुदात्तेतश्च हलादेरिति युच्। चित इत्यन्तोदात्तत्वम्। वसूयव। वसु धनमात्मन इच्छन्त। सुप आत्मन क्यच्। अकृत्सार्वधातुकयोर्दीर्घ। क्याच्छन्दसीत्युप्रत्यय। गीर्भि। सावेकाच इति विभक्तेरुदात्तत्वम्। कण्वा। कण शब्दार्थ। अशिप्रुषिलटिकणिखटि इत्यादिना क्वन्प्रत्यय। नित्त्वादाद्युदात्तत्वम्। अहूषत। ह्वेञो लुङि ह्व सम्प्रसारणमित्यत्रत्तौ बहुल छन्दसीति सम्प्रसारणम्। परपूर्वत्वे हल इति दीर्घत्वम्। च्लेः सिच्। एकाच इतीट्प्रतिषेध। सज्ञापूर्वकस्य विधेरनित्यत्वाद्गुणाभाव ॥

वसूयव The lengthening of सु is according to प्रति 553 वसुयु from वसूयति, वसु आत्मान इच्छति अहूषत Aor 3 pl from ह्व 1A

Tr Verily, when thou shinest, thou lightest up the entire aerial region with thy rays Thee thus shining O Usas, the Kanvas, desirous of wealth invoke with prayers.

No. 5

MANDALA I SUKTA 116

This Sukta and 117–125 and rks 1–5 of 126 and IX. 74 are ascribed to Kaksivat, son of Dirghatamas by Usij a servant-girl, by Kātyāyana, Kaksivat calls himself an औशिज, I 119 4, 122, 4, and a पज्रिय I 116 7 117 6, 120 5, of the family of the पज्रा and कक्षीवन्त I 126 4 5 but his connection with दीर्घतमस् in the manner stated by the सर्वा॰ is not supported by the RV कक्षीवत् himself is a legendary figure in the RV like मनु and वसिष्ठ (cf I 18 1, 112 11, IV 26 1, VIII 9 10 X. 25 10, 61 16, 143 1) and so is औशिज (IV 21 6 7 V 41 5 &c) The historical कक्षीवत्, the recipient of the bounties of King Svanaya Bhāvya, recorded in I. 126 refers to his family as the पज्रा and

कक्षीवन्तः and naturally glorifies his ancestor in I. 116. 7 and 117. 6. The hymn is addressed to the Asvins, whose cult appears to have rested very much, like that of the modern नृसिंहसरस्वती, on the miracles attributed to them. About fifty-two whole hymns have been addressed to them in the RV, which would show their popularity and in most of them there is a repetition of these miracles Obviously some of these passages merely condense what occurs with greater detail elsewhere; but the discrepancies in these passages are worth looking into, as they are likely to give clues for distinguishing the earlier from the later version of a legend : see notes on rc 11.

always more in pair. — (wonder-workers)

सप्तदशेऽनुवाके पञ्च सूक्तानि । तत्र नासत्याभ्यामिति पञ्चविंशत्यृचं प्रथमं सूक्तम् । उशिकसंज्ञायामङ्गराजस्य महिष्या दास्यां दीर्घतमसोत्पादितः कक्षीवानस्य सूक्तस्य ऋषिः । त्रिष्टुप् छन्दः : आश्विनौ देवता । तथा चानुक्रान्तम् । नासत्याभ्यां पञ्चाधिका कक्षीवान्दैर्घतमस उशिक्प्रसूत आश्विनं वा इति । तुह्यादिपरिभाषयेदमादीनि पञ्च सूक्तान्यश्विदेवत्यानि । प्रातरनुवाकस्याश्विने क्रतौ त्रैष्टुभे छन्दसि इदमादीनि त्रीणि सूक्तानि । अथाश्विन इति खण्डे सूत्रितम् । ग्रावाणेव नासत्याभ्यामिति त्रीणि (आ० ४-१५) इति । आश्विनशस्त्रे चैतानि शस्यानि प्रातरनुवाकन्यायेन (आ० ६-५) इत्यतिदिष्टत्वात् ॥

Verse 1

नासत्याभ्याम् । बर्हिःऽइव । प्र । वृञ्जे । स्तोमान् । इयर्मि ।
ना॑सत्याभ्याम् बर्हि॑रिव प्र॒ वृ॒ञ्जे स्तोमा॑न् इयर्मि
अभ्रियाऽइव । वातः ॥ यौ । अर्भगाय । विऽमदाय । जायाम् ।
अभ्रि॑येव वा॑तः यौ॑ अ॑र्भगाय विमदा॑य जाया॑म्
सेनाऽजुवा । निऽऊहतुः । रथेन ॥ १ ॥
सेनाजु॑वा न्यूह॒तुः र॒थेन × [मॉं]

बर्हिरिव यथा कश्चिद्यजमानो यागार्थं बर्हिः प्रवृङ्क्ते प्रकर्षेणान्यूनानतिरिक्तं यागाय पर्याप्तं दर्भं वृङ्क्ते छिनत्ति । संपादयतीति यावत् । एवमहं नासत्याभ्यामश्विभ्यां स्तोमान्स्तुतीरियर्मि । संपादयामि । एतदेव विशदीक्रियते । अभ्रियेव । यथाभ्रियाण्यभ्रेषु मेघेष्ववस्थितान्युदकानि वातो वायुर्वर्षणार्थं मद्दशः प्रेरयति एवमहमश्विभ्यां स्तोत्राणीयर्मि । मद्दशः प्रेरयामि । कीदृशायाश्विनौ । अर्भगाय बालाय स्वयंवरलब्ध-

भार्याय विमदायैतत्संज्ञाय राजर्षये मध्येमार्गे स्वयंवरार्थमागतैस्तामलभमानैरन्यैर्नृपैः सह योद्धुमशक्नुवतेऽपि तस्मै सेनाजुवा शत्रुसेनायाः प्रेरकेण शत्रुभिर्दुष्प्रापेण रथेन यावश्विनौ जायां भार्यां *परैरनाक्रान्तां न्यूहतुः शत्रून्निहत्य तदीयं गृहं प्रापयामासतुः ताभ्यामित्यर्थः । नासत्याभ्याम् । सत्सु भवौ सत्यौ । न सत्यावसत्यौ । न असत्यौ नासत्यौ । नभ्राण्नपादित्यादिना नञः प्रकृतिभावः । अव्ययपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् । वृञ्जे । वृजी वर्जने । आदादिकः । इदित्त्वान्नुम् । लोपस्त आत्मनेपदेष्विति तलोपः । इयर्मि । ऋ गतौ । जौहोत्यादिकः । अर्तिपिपर्त्योश्चेत्यभ्यासस्येत्वम् अभ्यासस्यासवर्णे इतीयङ् । आभ्रियेव । समुद्राभ्राद्घ इति भवार्थे घ । घस्येयादेशः । शेश्छन्दसि बहुलमिति शेर्लोपः । अर्भगाय । अर्तिगृभ्यां भन् (उ० ३-१५२) इत्यर्तेर्भन् । अर्भ एवार्भकः । संज्ञायां कन् । (पा० ५-३-८७) । छान्दसो गकारः । अपर आह । अर्भ-मल्पं गायति शब्दयतीत्यर्भगः । कै गै शब्दे । गापोष्टक् । (पा० ३-२-८) । आतो लोप इटि चेत्याकारलोपः । तदेतत्पदकृतः शाकल्यस्याभिमतम् । सेनाजुवा । जु इति सौत्रो धातुर्गत्यर्थः । अस्मादन्तर्भावितण्यर्थात् क्विब्वचिप्रच्छीत्यादिना क्विब्दीर्घौ । तन्वादित्वादुवङ् (पा० ६-४-७७) । न्यूहतुः । वह प्रापणे । लिट्यतुसि यजादित्वात्संप्रसारणम् । यद्वृत्तान्नित्यमिति निघातप्रतिषेधः ॥

नासत्याभ्याम् बर्हिः इव प्रवृञ्जे. नासत्य, like दस्र, is a constant epithet of the अश्विनौ. It is derived from न and असत्य i. e. not deceitful, true. Later नासत्य and दस्र were treated as their names. वृज to strew, to spread. बर्हिरिव प्रवृञ्जे. Here is another regular उत्प्रेक्षा, chanting of the hymn *itself being likened to the spreading of* the grass स्तोमान् इयर्मि स्तोम (स्तु) a hymn, in later ritual, a hymn set to music इयर्मि, from ऋ 3 P., to set in activity, to send forth; cf वाचं नाव इव इयर्ति II. 42. 1. सुष्टुतिं इयर्ति VIII. 12 9. आभ्रियेव वातः. आभ्रियाणि storm-clouds. अर्भगाय विमदाय. अर्भग occurs only here and *probably means the* same as अर्भक (but the accent *differs*),

[illegible]

Vedic poet. *In I 51. 3* इन्द्र *is mentioned as bringing wealth to* विमद. In I. 112. 19: 117. 20; X. 35. 7; 65. 12 the Aśvins bestow a wife or wives on him. In VIII. 9. 15 Vimada along with Vatsa is mentioned as being protected with the

*रनुक्रान्ताम् इत्यादर्शे ।

healing remedies of नासत्यौ. In X. 39. 7, the bride of विमद has been mentioned as the योषा or योषणा (beloved) of पुरुमित्र, I 117 20 and X. 39. 7; and her name has been mentioned as कमद्यु in X. 65. 12. Another विमद apparently is mentioned in the tenth Mandala as the author of hymns 20 to 26 and the सर्वानुक्रमणी styles him as the son of इन्द्र. It is probably this Vimada who might have been referred to in I. 51. 3. सेनाजुवा (from सेना and जू to move violently, to drive, to send, cf. (नभोजू, वयोजू, यक्षजू, धातुजू) occurs only here and the meaning is far from clear. सेना means army as well as a weapon like the javelin or arrow; it prob. means सेना इव जवते इति "rushing forth like an arrow". र॒थेन॒ न्यू॒ह॒थुः न्यूहथुः from वह् with न्यूहथुः I. 112. 19, पेद्वे अश्वं न्यूहथु] ऊर्जं दाशुषे नि वहन्ति VI. 65. 3. *cd* contain a description of a miracle, which is continued in *ab* of rc 2.

Tr. I as it were spread the holy grass for the true ones (Aśvins); I send forth hymns as the wind the storm-clouds; (to those Asvins) who, darting forth like arrows, brought home on their chariot the bride for the young Vimada.

Verse 2

वी॒ळु॒पत्म॑ऽभिः । आ॒शु॒हेम॑ऽभिः । वा॒ । दे॒वाना॑म् । वा॒ । जू॒तिऽभिः॑ ।
वी॒ळु॒प॑त्मभिः आ॒शु॒हे॑मभिः वा॒ दे॒वा॑नाम् वा॒ जू॒ति॑भिः

शाश॑दाना ॥ तत् । रास॑भः । ना॒स॒त्या॒ । स॒हस्र॑म् । आ॒जा ।
शा॑श॒दा॒ना त॑त् रा॑स॒भः ना॒स॒त्या स॒ह॑स्र॒म् आ॒जा॑

य॒मस्य॑ । प्र॒ऽध॒ने । जि॒गा॒य ॥ २ ॥
य॒म॑स्य प्र॒ध॑ने जि॒गा॒य

वीळुपत्मभि । वीळु इति बलनाम । बलवद्भिरुत्पतनैः आशुहेमभिः शीघ्रगमनैः । वाशब्दः समुच्चये । हे नासत्याश्विनौ एवंभूतैरश्वैश्च देवानामिन्द्रादीनां जूतिभिः प्रेरणैश्च शाशदाना शाशद्यमानयोर्युवयोः प्रेर्यमाणयोर्युवयोर्वाहनभूतो यो रासभः प्रजापतिना दत्तः स यमस्य वैवस्वतस्य प्रीतिकरे प्रधने प्रकीर्णधनोपेत आजा आजौ संग्रामे तद्गुणानां सहस्रं जिगाय जितवान् । वैवस्वतो हि बहूनां मरणहेतुना संग्रामेण

तुष्टो भवति । यद्वा । जेतव्यत्वेन प्रजापतिना निहितमृक्सहस्रं शीघ्रगमनयुक्तो रासभो जिगाय जयेनालभत । अन्येभ्यो देवेभ्यः पूर्वमेवाजिं प्राप्य पुर्वां जयं प्रापयामास । तथा चास्मिन्नर्थे प्रजापतिर्वै सोमाय राज्ञे दुहितरं प्रायच्छत् (ऐ० ब्रा० ४-७) इत्यादिकं ब्राह्मणमनुसन्धेयम् । वीळुपत्मभिः । वीळु बलवत्पतन्तीति वीळुपत्मानः । आशुहेमभिः । आशु शीघ्रं हिन्वन्ति गच्छन्तीत्याशुहेमानः तैः । हि गतौ वृद्धौ च । अन्येभ्योऽपि दृश्यन्त इति मनिन् । कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वम् । जूतिभिः । ऊतियूतिजूतीत्यादिना क्तिन उदात्तत्वम् । शाशदाना । शद्लृ शातने । अत्र गत्यर्थो धातूनामनेकार्थत्वात् । अस्माद्यङ्लुगन्ताल्लटः शानच् । तस्य च्छन्दस्युभयथेत्यार्धधातुकत्वात् श्यन्भावः । अतोलोपयलोपौ । अभ्यस्तानामादिरित्याद्युदात्तत्वम् । सुपां सुलुगिति षष्ठ्याः पूर्वसवर्णदीर्घः । आजा । तेनैव सूत्रेण डादेशः । जिगाय । जि जये । सन्लिटोर्जेरित्यभ्यासादुत्तरस्य कुत्वे गकारः ॥

वीळुप॑त्मभिः आशुहे॑मभिः. अश्वैः or विभिः is to be supplied after this, preferably the latter, the word पत्मन् would refer to the peculiar carriers of the Aśvins that have been described as winged. They have been mentioned as ककुहः in I. 181. 5; 184. 3; IV. 44. 2; V. 73. 7; 75. 4; VIII. 6. 48; and as वयः in I. 46. 3; 104. 1; 118. 5; I. 118. 5; IV. 43. 6 etc. वीळु (ड) strong, firm cf. वीड्वङ्ग I. 118. 9; वीळू आयुधा I. 39. 2. वीळु चित् आरुजत्नुभिः I 6. 5; वीळु चित् दृढा रुजन् I. 71. 2. पत्मन् = पत्र, wing. आशुहेमा (आशु + हि + मन्), a verbal noun from हि to urge, to drive; the word occurs in four other passages as an epithet of Agni or अपाम् नपात् and Gr. and Geld. in these passages understand the word आशु in the sense of race-horses as elswhere, e g. I. 37. 14, II. 34. 3 etc. दे॒वा॑ना॒म् वा जू॒ति॑भिः शा॑शदाना. जूति instigation or backing. शाशदाना pass. perf. part from शद् to be victorious or triumphant; cf. इन्द्रः प्र त्वा मर्नि अतिरत् शाशदानः I. 33. 13; त्वया वरुण मित्रः अर्यमा शाशद्रे I. 141. 9. Here is an adjectival clause which hangs on the preceding and completes the legend begun in 1 *c d*; cf. I. 48. 6 and 13. The second distich introduces a new miracle. तत् is may be connected with सहस्रम्; it is rather to be understood as an introductory adverb with an undefined sense, cf. I. 32. 12; I. 13. 17; VII. 86. 2; X. 95. 5; 118. 2. रा॑सभ॒ यम॑स्य आजा॒ प्रध॑ने सह॑स्रम् जिगाय. The ass of the Aśvins is barely referred to in I. 34.

9; I. 162. 21; III. 54 5 and VIII. 85. 7, besides other passages. I. 162. 21 contains a somewhat bathetic glorification of a war-horse, who has been mentioned as taking the place of the ass of the Aśvins. In III. 53. 5 there is apparently a humorous reference to the ass. In IX 85. 7 it is not in a tournament but on an every day visit that the ass is yoked to their chariot; this would appear also from I. 62 21 and III 53. 5 and खिल I. 2. 5; so then from the RV itself very little is known about the race run by Aśvins' ass The ऐ. ब्रा. (४. ७–८) and the कौषि. ब्रा. (१८. १) mention this race as figuring in Sūryā's marriage. आजा is loc. s. of आजि (अज्) a race, usually the chariot race, and hence, battle; cf. हिन्वन्ति अश्वं अरणं न नित्यं ज्यावाज परिनयन्ति आजौ III. 53. 24. धियं आजिं न जग्मुः IV. 41. 8. प्रधन means here a tournament acc. to Gr. and Geld, supposed to be either arranged by Yama or for him; in either case between आजे and प्रधने there cannot be much distinction. प्रधने occurs in four other places. In X. 102. 5 (मुद्गलः गवां सहस्रं प्रधने जिगाय) and 154. 3, (ये युध्यन्ते प्रधनेषु) where it occurs in the loc, it has been taken to mean a battle, while in I. 169. 2 (प्रधनस्य सातौ) and X. 99. 4 (प्रधन्यासु गोषु) it clearly means the prize of war. *It would appear that the first meaning is due to a* misunderstanding. The loc. shows 'occasion' and in all passages the word should mean the prize of victory. यमस्य has been connected with आजौ or प्रधने, and Yama is supposed to have started the tournament. There is no authority in the two Brāhmanas for bringing in the name of Yama. यम appears in the RV in four places as meaning a charioteer and once as nose-string; cf. यमिष्ठासः सारथयः I. 55. 7; सं या रश्मा इव यमतुः यमिष्ठा (मित्रावरुणौ) VI. 67. 1; रथानां यमं VIII. 103. 10; वाजिनं यमं इन्द्रं VIII. 24. 22. In V. 61. 2 (नसोः यमः) it means the nose-string. यमस्य निधने therefore would mean 'on account of the prize for chariot-driving'.

Old. thinks that *ab* contain a description of how the competitors of the Aśvins ran the race, their several means being birds, horses and the speed that belongs to Gods. उत्तरयन्त he understands as "over-confident" (cf VII. 98. 4 मन्दमानः मन्द्

बाहुभिः शाशदानात्; 104. 24 मायया शाशदानां स्त्रियम्). He thinks that the original शाशदानाः has been changed to शाशदाना (du.) by a misunderstanding which is intelligible in an Asvin hymn. As an alternative explanation he suggests that *ab* might contain the several attempts of the Aśvins themselves and *cd* the successful one with their रासभ. Geld. points out that the part. शाशदाना can take the place of a verb acc. to Pāṇ. III. 2 106.

The Asvins have about a thousand (actually 568) verses composed in their honour in the RV. The legend about the chariot-driving competition tries to explain how they came to have so many rks addressed to them.

Tr.—Triumphing either on account of your (steeds) with strong wings that were spurred to activity, or on account of the backing of the gods. Then (again), your ass, O true ones, won the thousand (rks) by way of prize in a chariot-driving competition.

Verse 3

तुग्रः । ह । भुज्युम् । अश्विना । उदऽमेघे । रयिम् । न । कः ।
तुग्रः ह भुज्युम् अश्विना उदमेघे रयिम् न कः
चित् । ममृऽवान् । अव । अहाः ॥ तम् । ऊहथुः । नौभिः ।
चित् ममृवान् अव अहाः तम् ऊहथुः नौभिः
आत्मन्ऽवतीभिः । अन्तरिक्षप्रुत्ऽभिः । अपऽउदकाभिः ॥ ३ ॥
आत्मन्वतीभिः अन्तरिक्षप्रुद्भिः अपोदकाभिः *[घौं]

अत्रेयमाख्यायिका। तुग्रो नामाश्विनोः प्रियः कश्चिद्राजर्षिः स च द्वीपान्तरवर्तिभिः शत्रुभिरत्यन्तमुपद्रुतः सन् तेषां जयाय स्वपुत्रं भुज्युं सेनया सह नावा प्राहैषीत्। सा च नौर्मध्येसमुद्रमतिदूरं गता वायुवशेन भिन्नासीत्। तदानीं स भुज्युः शीघ्रमश्विनौ तुष्टाव। *स्तुतौ च तौ सेनया सहितमात्मीयासु नौष्वारोप्य पितुस्तुग्रस्य समीपं त्रिभिरहोरात्रैः प्रापयामासतुरिति। अयमर्थ इदमादिकेन सूक्तेन प्रतिपाद्यते। हशब्दः प्रसिद्धौ। तुग्रः खलु पूर्वं शत्रुभिः पीडितः सन् तज्जयार्थमुदमेघे। उदकैर्मिह्यते सिच्यत †इत्युदमेघः समुद्रः। तस्मिन् भुज्युमेतत्संज्ञं स्वपुत्रमवाहा-।

*तौ च स्तुतौ इत्यन्यत्र। †इत्युदकमेघ इत्यादर्शः।

नावा गन्तु पर्यत्याक्षीत् । तत्र दृष्टान्त । मसृवान् म्रियमाण सन्धनलोभी कश्चिन्म तुघ्यो रयिं न । यथा धनं परित्यजाति तद्वत् । हे आश्विनौ त च भुज्यु मध्येसमुद्रं निमग्न नौभि पितृसमीपमूहथु । युवा प्रापितवन्तौ । कीदृशीभि । आत्मन्वतीभिरा-त्मीयाभि । युवयो स्वभूताभिरित्यर्थ । यद्वा §धृतिरात्मा । अवधारणवतीभिरित्यर्थ । अन्तरिक्षप्रुद्भि । अतिस्वच्छत्वादन्तरिक्षे जलस्यापरिष्टादत्र गन्त्रीभि । अपोदकाभिः श्लिष्टत्वादपगतोदकाभि । अप्रविष्टोदकाभिरित्यर्थ । उदमेघे । मिह सेचने । कर्मणि घञ् । न्यङ्क्वादीना च (पा० ७-३-५३) इति कुत्वम् । उदकस्योद सज्ञायाम् (पा० ६-७-५७) । थाथादिनोत्तरपदान्तादात्तत्वम् । ममृवान् । मृङ् प्राणत्यागे । लिट कसु । क्रादिनियमात्प्राप्तस्येटो वस्वेकाजाद्घसामिति नियमादभाव । अहा । ओहाक् त्यागे । लुङि तिपि च्ले सिच् । आगमानुशासनस्यानित्यत्वात्सागिटौ न क्रियेते । बहुल छन्दसीतीडभाव हल्ङ्याब्भ्य इति तिलोप । रुत्वविसर्गौ । यद्वा मन्त्रे घसेति च्लेर्लुक् । च्लेर्लुक्त्वादिण न क्रियत । नौभि । सावेकाच इति विभक्ते-रुदात्तत्वम् । आत्मन्वतीभि । आत्मना मतुप् । मादुपधाया इति वत्वम् । अनो नुट् । नलोप । ह्रस्वनुड्भ्या मतुबिति मतुप उदात्तत्वम् । अन्तरिक्षप्रुद्भि । प्रुङ् गतौ । क्विप् चेति क्विप् ॥

तु ग्र ह भुज्युम् अव अहा The story of भुज्यु, son of तुग्र abandoned by his father in a *flooded river* (*अणस*), has been *referred to* in I 112 6 20, here in three rks and *in eight more places* The story is told in fulness here and in I 182 5, 6, 7 In some of the descriptions of the rescue भुज्यु s father is not mentioned at all Say says that तुग्र had sent his son with an army across the sea, not that be had cast him away; but तुग्र himself has been mentioned as having been received by the Asvins once more into their favour 117 14 Further he had wounded his son with a त्यजस् (weapon? 119 9) and he had cast him away, अपविद्ध VII 69 7, जहित VIII. 5 22 This explains why he was for sometime banished from their favour by the Aśvins Instead of the father दुरेवास (wicked) सखाय have been *mentioned in* VII 69 7 as casting भुज्यु into the sea. After the rescue भुज्यु is brought home (अस्तं 116 5, VIII. 5 22), to his elders (पितृभ्य आ I 119 8), that means by this time the *father* had repented and the Aśvins had readmitted him to their favour The तृष in VI 62 6 and the रप (117, 15) are metaphoricals expres-

§धृतिरात्मा । धारणवतीभि इत्यादृता

sions like the नृग here for the winged horses. अहा: is irregula Aor. 3 S., the terminatio n द् being dropped after the base अहास् (S variety) उदमेघे (मिह्–मिघ्); Gr.; in a down-pour of rain Geld., in a mass of water. A large expanse of water can certainly be spoken of as a cloud. ममृवा॑न्, perf. part. from मृ, ought to mean 'one that has died', but it actually means 'one that is dying' cf. X. 39. 9 (मम्रुषा॑स रेभं उत् ऐरयतम्). The simile of a dying man throwing away his money shows the insensate nature of the father's act rather than his love for his son. आत्मन्व॑तीभिः Sāy.'s rendering ('your own') misses the point. आत्मन्व॑ती नौः (an animate ship) is a poetic expression for a bird as पद्वत् अन्नं (the four-legged food) is for the cow; cf. I. 182. 5. आत्मन्वतं प्लवम्. अन्तरिक्षप्रुद्भिः (from प्रु, later प्लु) to go swiftly, to stream, to flow swiftly or with undulations. अपोदक water-tight. *Tr.* Oh Asvins, Tugra abandoned Bhujyu in a (vast) cloud of water as should a dying (miser his hoards), you carried him (to a safe place) in water-tight animate boats plying in the sky.

Verse 4

तिस्रः । क्षपः । त्रिः । अहा । अतिव्रजत्ऽभिः । नासत्या । भुज्युम् । ऊहथुः । पतङ्गैः ॥ समुद्रस्य । धन्वन् । आर्द्रस्य । पारे । त्रिऽभिः । रथैः । शतपत्ऽभिः । षट्ऽअश्वैः ॥ ४ ॥

तिस्रः क्षपः त्रिः अहा अतिव्रजद्भिः नासत्या
भुज्युम् ऊहथुः पतङ्गैः समुद्रस्य धन्वन् आर्द्रस्य
पारे त्रिभिः रथैः शतपद्भिः षळश्वैः ॥

हे नासत्यौ सेनया सहोदके निमग्नं भुज्युं तिस्रः क्षपस्त्रिसंख्याका रात्रीस्त्रिरहा त्रिवारमावृत्तान्यहानि च अतिव्रजद्भिरतिक्रम्य गच्छद्भिरेतावन्तं कालमतिव्याप्य वर्तमानैः पतङ्गैः पतद्भिस्त्रिभिस्त्रिसंख्याकै रथैरूहथुः । पुत्रायदत्तवन्तौ । क्वेति चेदुच्यते । समुद्रस्याम्बुराशेर्मध्ये धन्वन् धन्वनि जलवर्जितप्रदेशे आर्द्रस्योदकेनार्द्रीभूतस्य समुद्रस्य पारे तीरदेशे च । कथंभूतै रथैः । शतपद्भिः शतसंख्याकैश्चक्रलक्षणैः पादैरुपेतैः । षळश्वैः षड्भिरश्वैर्युक्तैः । तिस्रः । त्रिचतुरोः स्त्रियामिति त्रिशब्दस्य तिस्रादेशः । स

चान्तोदात्तः । अत्रि र ऋत इति रेफादेश उदात्तयणो हल्पूर्वादिति विभक्तेरुदात्तत्वम्। क्षपः । विभक्त्यन्तरस्य छान्दसं ह्रस्वत्वम् । यद्वा । शस्यात् इति योगविभागादधातोरप्याकारलोपः । अहा । शेश्छन्दसि बहुलमिति शेर्लोपः । पतङ्गैः । पत्लृ गतौ । पतेरङ्गच् (उ० १-११८) । धन्वन् । धविर्गत्यर्थः । इदित्वान्नुम् । कनिन्युवृषीत्यादिना कनिन् । सुपां सुलुगिति सप्तम्या लुक् । शतपद्भिः । शतं पादा येषाम् । संख्यासुपूर्वस्येति पादशब्दस्यान्त्यलोपः समासान्तः । अयस्मयादित्वेन भत्वात् पादः पदिति पद्भावः । यद्वा । पादसमानार्थः पच्छब्दः प्रकृत्यन्तरं द्रष्टव्यम् ॥

तिस्रः क्षपः त्रिः अहा अति व्रजद्भिः. क्षपः from क्षप् night; cf. पूर्वीः क्षपः (*many nights*) IV. 16. 19. त्रिः अहा *must give a meaning corresponding to* तिस्रः क्षपः *and it is proposed to read* त्री *for* त्रिः *or to understand* त्रि तिस्रः as nine (days and night); but Old. points out that त्रिः does occur elsewhere in the sense of त्री (णि) or त्रयः '(taken thrice'; cf. III. 56. 5, 8 (सिन्धवः त्रिः, त्रि रोचनानि); also IV. 1. 7; 53 5; VIII. 49 9. अति (व्रजद्भिः) throughout, extending over. धन्वन् = धन्वानि waste land, desert. धन्वन् (धन्व् to flow, to run). cf. अकर्धन्वानि अत्येतवै V. 83 10. आर्द्रस्य पारे. आर्द्र from अर्द् to wet; cf. आर्द्रात् आ शुष्कं II. 13. 6 शतपद्भिः षळश्वैः त्रिभिः रथैः *It is difficult to harmonize this account with that in I. 182. 6, where four boats have been mentioned. The boats metaphorically stand for the chariots to which the bird-horses of the Aśvins are yoked.* In शतपद्भिः the word शत is not to be understood seriously; it stands for "many".

Tr. You carried Bhujyu, Oh Aśvins, with birds that flew throughout three nights and *three days*, with *three chariots of* six horses and a hundred legs, across the wet (sea) on to the sands of the sea.

Verse 5

अनारम्भणे । तत् । अवीरयेथाम् । अनास्थाने । अग्रभणे । समुद्रे ॥
अनारम्भणे तत् अवीरयेथाम् अनास्थाने अग्रभणे समुद्रे

यत् । अश्विनौ । ऊहथुः । भुज्युम् । अस्तम् । शतऽअरित्राम् ।
यत् अश्विनौ ऊहथुः भुज्युम् अस्तम् शतारित्राम्

नावम् आतस्थिऽवांसम् ॥ ५ ॥
नावम् आतस्थिवांसम्

*अश्विनौ अनारम्भण आलम्बनरहिते समुद्रे तत्कर्मावीरयेथाम् विक्रान्तं कृतवन्तौ युवाम् । अनारम्भणत्वमेव स्पष्टीकरोति । अनास्थाने । आस्थीयतेऽस्मिन्नित्यास्थानो भूप्रदेशः । तद्रहिते । स्थातुमशक्ये जल इत्यर्थः । अग्रभणेऽग्रहणे । हस्तेन ग्राह्यं शाखादिकमपि यत्र नास्ति तस्मिन्नित्यर्थः । किं पुनस्तत्कर्म । भुज्युं समुद्रे मग्नं शतारित्रां बह्वरित्राम् । यैः काष्ठैः पार्श्वतो बद्धैर्जलालोडने सति नौः शीघ्रं गच्छति तान्यरित्राणि । ईदृशीं नावमातस्थिवांसमास्थितवन्तमारूढवन्तं कृत्वा अस्तम् । गृहनामैतत् । पितुस्तुग्रस्य गृहं प्रति यदूहथुः तत्प्रापणमन्यैर्दुःशकं युवां समुद्रमध्ये कृतवन्तावित्यर्थः । अनारम्भणे । आरभ्यत इत्यारम्भणम् । कृत्यल्युटो बहुलमिति कर्मणि ल्युट् । नञ्सुभ्यामित्युत्तरपदान्तोदात्तत्वम् । अवीरयेथाम । शूरवीर विक्रान्तौ । चुरादिरात्मनेपदी । अनास्थानाग्रभणयोः पूर्ववल्ल्युट्स्वरौ । अयं तु विशेषः । हृग्रहोर्भ इति भत्वम् । अस्तम् । अस्यतेऽस्मिन्सर्वमित्यस्तं गृहम् । असिहसीत्यादिना तन्प्रत्ययः । शतारित्राम् । ऋ गतौ । अर्तिलूधूसू (पा० ३-२-१८४) इति करण इत्रप्रत्ययः । बहुव्रीहौ पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् ॥

अनारम्भणे' अनास्थाने' अग्रभणे' समुद्रे' अवीरयेथाम. The scene of Aśvin's exploit has been described in nearly the same words in I. 182. 6 (अनारम्भणे तमसि). आरम्भण is the same as the later आलम्बन support; cf. आरम्भण कतमत्स्वित् X. 81. 2; also वाचारम्भणं विकारो नामधेयम् छा. उ. VI. आस्थान in अनास्थान is used like अधिष्ठान in X. 81. 2, meaning 'a place to stand on.' अग्रभण without anything to catch at; from ग्रभ्, which is an older form of ग्रह्. वीरयते to act the part of a hero, to perform a heroic deed; cf. इमं इन्द्रं अनु वीरयध्वम् X. 103. 6. अस्त ऊह. थु, अस्तं 'home' often used with इ, गा or नश् 'to go home'. In the Asvin legend अस्तं वह् appears here and in VIII. 3. 23. शतारित्राम. अरित्र (ऋ) an oar, cf. अरित्रं वां दिवः पृथु (your oar is broader than heaven) I. 44. 8 The expression शतारित्रा नौः here would correspond with शतपद् रथः in verse 4 and the legs of the winged horses of the Asvins form the ores of the metaphorical boats.

Tr. It was an exploit performed on the sea without a support, without a place to stand on, without a thing to catch at, when you, Asvins, carried Bhujyu home, seated on a hundred-oared boat.

---

*आदर्शे हे अश्विनौ इति पाठः ।

Verse 6

यम् । अश्विना । ददथुः । श्वेतम् । अश्वम् । अघऽअश्वाय । शश्वत् ।
य॒म् अ॒श्वि॒ना॒ द॒द॒थुः॒ श्वे॒तम् अश्व॑म् अ॒घऽअ॑श्वाय॒ शश्व॑त्
इत् । स्वस्ति ॥ तत् । वाम् । दात्रम् । महि । कीर्तेन्यम् । भूत् ।
इ॒त् स्व॒स्ति॑ तत् वा॒म् दा॒त्रम् म॒हि॑ की॒र्तेन्य॑म् भू॒त्
पैद्वः । वाजी । सदम् । इत् । हव्यः । अर्यः ॥ ६ ॥
पै॒द्वः वा॒जी स॒दम् इ॒त् ह॒व्यः॑ अ॒र्यः॑

अत्रेदमाख्यायते । पेदुर्नाम कश्चित् स चाश्विनौ तुष्टाव । तस्मै प्रीतौ कंचित् श्वेतवर्णमश्वं दत्तवन्तौ । स चाश्वस्तस्य प्रौढं जयं चकारेति । एतदत्र प्रतिपाद्यते । अश्विनौ युवामघाश्वायाहन्तव्याश्वाय पेदुनाम्ने राजर्षये यं श्वेतवर्णमश्वं ददथुः दत्तवन्तौ सोऽश्वस्तस्मै स्वस्ति जयलक्षणं मङ्गलं शश्वदित् नित्यमेव चकार । वां युवयोस्तद्दात्रं दानं महि महदतिगम्भीरम् अत एव कीर्तेन्यं सर्वैः कीर्तनीयं प्रशस्यं भूत् अभूत् । तस्मात् पैद्वः पेदोः संबन्धी पतनशीलः शीघ्रगामी यार्यः शत्रूणां प्रेरयिता युद्धेषु प्रेरयितव्यो वा वाजी वेजनवान् सोऽश्वः सदमित् सदैव हव्योऽस्माभिराह्वातव्यः । दात्रम् । ददातेर्भाव औणादिकस्त्रप्रत्ययः । महि मह पूजायाम् । इन् सर्वधातुभ्य इतीन् । कीर्तेन्यम् । कॄत संशब्दने । कृत्यार्थे तवैकेन्केन्यत्वन इति केन्यप्रत्ययः । कॄत इद्धातोरितीत्वम् । भूत् । बहुलं छन्दस्यमाङ्योगेऽपीत्यडभावः । पैद्वः पेदोः संबन्धी । तस्येदमित्यण् । छान्दसो वर्णलोपः । हव्यः । ह्वयतेरचो यदिति यत् । बहुलं छन्दसीति संप्रसारणम् । गुणो धातोस्त्रान्निमित्तस्यैवेत्यवादेशः । अर्यः । ऋ गतौ अघ्न्यादयश्च (उ० ४-११२) इत्यौणादिको यत् । यतोऽनाव इत्याद्युदात्तत्वम् ॥

Miracle no. 4. पेदु received from the Aśvin's a white horse which is described in I. 117. 9 as आशुं अश्वं सहस्रसां वाजिनं अप्रतीतं अहिहनं श्रवस्यं तरुत्रं. He is called अर्यः जोहूत्रः (cf. अर्यः हव्यः) in 118. 9. In IX. 88. 4 सोम is mentioned as पैद्वः न अहिहा (of serpentine nature or form) हन्ता. So then it is this serpent-killing faculty of the horse of पेदु which has been emphasised in अघाश्वाय. अघ and अंहस् are cognate words. अघ means one who does harm; cf. अघः वृकः I. 42. 2; अघः अराव्णः VI. 48. 16; अघाय रिषे I. 189. 5. शश्वत् इत् स्वस्ति. स्वस्ति n. or f. (from सु + अस्ति) a blessing. शश्वत् (1) perpetual, lasting; (2) every, entire; cf. (1) शश्वत् वीर्याय III. 32. 5; प्रथमा शश्वतीनाम् I. 113. 8. (2) शश्वन्तं वि VI

61. 1; शश्वती नारी VIII. 1. 34. दात्रं = दानं. कीर्तेन्यं = कीर्तनीयं; एन्य is an older termination than अनीय; cf. वरेण्य (वृ), जेन्य (जि) also क्षिपेण्य, युधेन्य, ईशेन्य, दिदृक्षेण्य etc. सदं इव = सदैव; cf. सदं इत् पाहि I. 27. 3. सदं इत् दह I. 36. 20 etc. अर्यः हव्यः cf. अर्यः जोहूत्र 118. 9, also चर्कृत्यं अर्यः IV. 38. 2. अर्यः geni. s. from अरिः अरि,. Gr. pious; Old. Arya; Geld. rich or powerful. In any case it refers to the patron, the sacrificer. हव्यः from ह्वे to invoke.

Tr. The white horse which you gave, Asvins, to him whose horse was mischievous, was a lasting blessing; that great gift of yours was one that ought to be glorified; the horse of Pedu is always an object of invocation to the patron.

Verse 7

युवम् । नरा । स्तुवते । पज्रियाय । कक्षीवते । अरदतम् । पुरम्ऽधिम् ॥ कारोतरात् । शफात् । अश्वस्य । वृष्णः । शतम् । कुम्भान् । असिञ्चतम् । सुरायाः ॥ ७ ॥

युवम् नरा स्तुवते पज्रियाय कक्षीवते अरदतम् पुरं-धिम् कारोतरात् शफात् अश्वस्य वृष्णः शतम् कुम्भान् असिञ्चतम् सुरायाः

*[श्वौं]

अत्रेयमाख्यायिका । कक्षीवानृषिः पुरा तमसा तिरोहितज्ञानः सन् ज्ञानार्थमश्विनौ तुष्टाव । तस्मा अश्विनौ प्रभूतां धियं दत्तवन्ताविति । तदाह । हे नरा नेताराववश्विनौ युवं युवां पज्रियाय । पज्रा इत्यङ्गिरसामाख्या । पज्रा वा अङ्गिरस इत्याम्नातत्वात् । तेषां कुले जाताय कक्षीवते । कक्ष्या रज्जुरश्वस्य । तद्वते तत्संज्ञाय । स्तुवते युवयोः स्तुतिं कुर्वते मह्यं पुरंधिं प्रभूतां धियं बुद्धिमरदतम् व्यलिखतम् । यथा सर्वार्थगोचरा भवति तथा कृतवन्तावित्यर्थः । अपि च कारोतरात् । कारोतरो नाम चैलब्रसंवेष्टितो भाजनविशेषः यस्मिन्सुरायाः स्रावणं क्रियते । लुप्तोपममेतत् । कारोतराद्यथा सुरायाः संपादकास्तां स्रावयन्ति एवमेव युवां वृष्णः सेचनसमर्थस्य युष्मदीयस्याश्वस्य शफात् खुरात् सुरायाः शतं कुम्भान् असंख्यातान्सुराघटानसिञ्चतम् । अक्षारयतम् । यद्वा । सिञ्चतिः पूरणार्थः । कारोतरस्थानीयाद्युष्मदीयाश्वखुराद्या सुरा प्रवहति तया संख्यातान् घटानसिञ्चतम् । अपूरयतम् । ये जनाः सौत्रामण्यादिकर्मणि युष्मद्यागाय सुरां याचन्ते तेषामित्यर्थः । स्तुवते । स्तौतेर्लटः शतृ । अदादित्वाच्छपो लुक् । शतुरनुम इति विभक्तेरुदात्तत्वम् । पज्रियाय । पज्र-

शव्दातच्छैषिको घच् । कक्षीवते । आसन्दीवदष्ठीवच्चक्रीवत्कक्षीवदिति निपातनात्कक्ष्याशब्दस्य संप्रसारणं वत्वं च । अरदतम् । रद् विलेखने । पुरंधिम् । पुरंधिर्बहुरिति यास्कः (नि॰ ६-१३)। पृषोदरादित्वात्पुरंधिभावः । यद्वा । पुरं पूरयितव्यं सर्वविषयजातमस्यां धीयतेऽवस्थाप्यत इति पुरंधिर्बुद्धिः । कर्मण्यधिकरणे चेति दधातेः किः प्रत्ययः । तत्पुरुषे कृति बहुलमिति बहुलवचनादलुक् । इदं तु व्युत्पत्तिमात्रम् । वस्तुतः पृषोदरादिरेव । असिञ्चतम् । षिचिर् क्षरणे । तौदादिकः । शेमुचादीनामिति नुम् ॥

A mention of कक्षीवत् (son of उशिज्), whose family name is पाज्रिय (an off-shoot of the Angiras family) occurs in I. 18. 1; 51. 13; 112. 11; 117. 6; IV. 26. 1, VIII. 9. 10, IX. 74. 8; X. 25. 10; 61. 16; 143. 1; he appears to have been already a mythical figure I. 51. 13 describes इन्द्र as giving the little वृचया to him. In IX. 74. 8 he is mentioned as being a hundred years old and X. 143. 1 mentions him as having been rejuvenated by the Aśvins. पुरंन्धिम अरद॑तम्. रद् to tear, to grind; hence, open up (way, stream, gifts): cf. अध्वनः रदन्ति VII. 60. 4. नः सनिं रदः VI. 61. 6; सिन्धून अरदत् X. 89. 7. पुरंधि (पृ, धा) Gr. wealth, Geld. blessing. But between the two there is little distinction, as wealth is a blessing; the two meanings form one common denotation; cf. सः न पुरन्ध्या भुवत् (may he be the cause of our wealth) I. 5. 3; (अश्विनौ) पुरंधि उप सृजथः I. 180. 6; for another sense see notes on सुकृता I. 48. 2. *In rc. 13 it is either a proper name or an adj.* अ॑श्वस्य कारोतरा॑त् शफा॑त. The horse's hoof has been metaphorically styled a कारोतर; cf. अश्व्यः वारः in I. 32. 12. कारोतर occurs only here and has been explained as a bamboo strainer covered with leather by Sāy. This miracle has been mentioned also I. 117. 6, only the सुरा is called there मधु. *It would appear that* सुरा was not prohibited in those days; in later ritual although सुरा does appear to have a place in the sacrifice the manner how सुरा is used itself shows that its use was prohibited: but although it was not prohibited, its use was regared as a vice cf. सुरा मन्युः विभिदकः VII. 86. 6; दुर्मदासः न सुरायाम् VIII. 2. 12.

Tr. You, Oh heroes, carved out a fortune for Kakṣīvat of Pajra (पज्र) family, who praised you; from the hoof of your

mighty horse, which proved a veritable liquor-strainer, you poured down a hundred pitchers of liquor.

Verse 8

हिमेन । अग्निम् । घ्रंसम् । अवारयेथाम् । पितुऽमतीम् । ऊर्जम् ।
हिमे॑न अ॒ग्निम् घ्रं॒सम् अ॒वा॒र॒ये॒था॒म् पि॒तुऽम॑तीम् ऊर्ज॑म्
अस्मै । अधत्तम् ॥ ऋबीसे । अत्रिम् । अश्विना । अवऽनीतम् ।
अ॒स्मै॒ अ॒ध॒त्त॒म् ऋ॒बी॒से अत्रि॑म् अ॒श्वि॒ना अव॑ऽनीतम्
उत् । निन्यथुः । सर्वऽगणम् । स्वस्ति ॥ ८ ॥
उत् निन्यथुः सर्व॑ऽगणम् स्व॒स्ति

अत्रेदमाख्यानम् । अत्रिमृषिमसुराः शतद्वारे पीडायन्त्रगृहे प्रवेश्य तुषाग्निना-चाधिषत । तदानीं तेन ऋषिणा स्तुतावश्विनावग्निमुदकेनोपशमय्य तस्मात्पीडागृहादविकलेन्द्रियवर्गं सन्तं निरगमयतामिति । तदेतत्प्रतिपाद्यते । हे अश्विनौ हिमेन हिमवच्छीतेनोदकेन घ्रंसं दीप्यमानमत्रेर्बाधनार्थमसुरैः प्रक्षिप्तं तुषाग्निमवारयेथाम् । युवां निवारितवन्तौ । शीतीकृतवन्तावित्यर्थः । अपि चास्मा असुरपीडया कार्श्यं प्राप्तायात्रये पितुमतीम् । पितुरित्यन्ननाम । अन्नयुक्तमूर्जं बलप्रदं रसात्मकं क्षीरादिकमधत्तम् । पुष्ट्यर्थं प्रायच्छतम् । ऋबीसेऽपगतप्रकाशे पीडायन्त्रगृहेऽवनीतमवाङ्मुखतयासुरैः प्रापितमत्रिं सर्वगणम् । गणः समूहः । सर्वेषामिन्द्रियाणां पुत्रादीनां वा गणेनोपेतं स्वस्ति अविनाशो यथा भवति तथोन्निन्यथुः । तस्माद्गृहादुद्गमय्य युवां स्वगृहं प्रापितवन्तौ । यद्वा । हिमेन शीतेन वृष्ट्युदकेनाग्निमग्निवत्तीक्ष्णं घ्रंसम् अहर्नामैतत् । सामर्थ्यान्निदाघकालीनमहरवारयेथाम् । तस्याह्नस्तैक्ष्ण्यं निवारितवन्तौ । अपि चास्मा अग्नये पितुमतीं चरुपुरोडाशादिलक्षणान्नोपेतमूर्जं बलकरं रसात्मकमुपस्तरणाभिघारणात्मकं घृतमधत्तम् । वृष्ट्युत्पादनेनाग्नेर्यागार्थं हवींषि निष्पादितवन्तावित्यर्थः । ऋबीसेऽपगततेजस्के पृथिवीद्रव्येऽवनीतमोषधीनामुत्पादनायाधस्तान्नीतम् । पार्थिवाग्निना परिपक्वा उदकेन क्लिन्ना ह्योषधिवनस्पतयो विरोहन्ति । अत्रिं हविषामत्तारमोषधिवनस्पत्यादीनां वा । एवंविधमग्निं सर्वगणं व्रीह्याद्योषधिगणोपेतं हे अश्विनौ युवां स्वस्ति अविनाशो यथा भवति तथोन्निन्यथुः । व्रीह्याद्योषधिवनस्पतिरूपेण भूमेरुपरिष्टान्नीतवन्तौ । कारणात्मना पार्थिवाग्नौ वर्तमानं सर्वमोषधिवनस्पत्यादिकमश्विनौ प्रवर्षणेन व्यक्तीकृतवन्तावित्यर्थः । अयं पक्षो यास्केन हिमेनोदकेनेत्यादिनोक्तः (नि० ६-३६) । पितुमतीम् । ह्रस्वनुड्भ्यां मतुबिति मतुप उदात्तत्वम् । ऋबीसे । अत्र यास्कः । ऋबीसमपगतभासमपाचित-

भासमपहतभासं* वेति (नि० ६-३५)। पृषोदरादित्वादभिमतरूपस्वरसिद्धिः। अत्रिम्। अद् भक्षणे। अदेस्त्रिनि चेति चशब्दात्त्रिप्। अवनीतम्। गतिरनन्तर इति गतेः प्रकृतिस्वरत्वम्। स्वस्ति। अस भुवि। भावे क्तिन्। छन्दस्युभयथेति सार्वधातुकत्वादस्तेर्भूभावाभावः॥

अत्रि is another sage whom the Asvins rescued. In one place (X. 39 9) he has been identified with सप्तवध्रि. In other places (V. 78. 4; VIII. 73. 3) they may not be identical. अत्रि was hurled into a furnace (ऋबीस I 116. 8, 117. 3; X. 39. 9; X. 78 4 or तप्त I. 112. 7; 118. 7 or घर्म and this was converted into the मधुमन्तं घर्मं (heated drink) I. 180. 4 or according to another version the fire was cooled by means of हिम (VIII 73. 8) or the furnace was made of agreeable warmth I. 112. 7; X. 39. 9; VIII. 73. 8. In VI. 50 10 and VII. 71. 5 अत्रि is saved from a great darkness (महः तमसः, अंहसः तमस). घ्रंसं अग्निं Say. understands घ्रंस as an adjective or in the alternative he understands अग्नि as अग्निवत् तीक्ष्णं and घ्रंस as meaning a summer day. Geld. treats अग्निं as equivalent to अग्नेः the acc. being due to attraction; but घ्रंस is only a stronger synonym of अग्नि; it occurs in three other places: V. 34. 3, यः अस्मै घ्रंसे उत वा यः ऊधनि सोमं सुनोति भवति द्युमान्; V. 44. 7; सूर्यः घ्रंस रक्षन्त परि विश्वतः गयं अस्माकं शर्म वनवत्; VII. 69. 4; परि घ्रंसं ओमना वां वयः गात्. The last passage has a reference to the अत्रि story and the winged horse of the Asvins is described as surrounding the घ्रंस with protection. घ्रंस = dazzling lustre. Hence it appears necessary to understand घ्रंसं as a substantive in apposition to अग्निम्. पितुमतीं ऊर्जं. पितु (from पा-प्या-प्यै) food; पितुमत् nourishing. ऊर्ज् nourishment or a nourishing liquid, strength: cf. ऊर्जं पिन्वताम् VI. 70. 11; ऊर्जं सचध्वै I. 63. 8, ऊर्जो नपात् I. 58 8. ऋबीसे अवनीतम्. ऋबीस occurs in connection with the अत्रि legend and occurs in four places only. Gr. understands it as a hot fissure in the earth or crater; Geld. a smouldering fire. Since ऋबीस is otherwise mentioned as घर्मं तप्तं 112. 7 or घर्मं परितप्तं 119. 7, it cannot be a mere abyss; since अवनीताय and अवरोहन् are mentioned in connection with it, it must be something like a pit. So the ऋबीस

*अपहृतौ गतभासं वा इत्यधिकम्।

must be something like a hot pit or पीडायन्त्रगृहं as Sāy. styles it. सर्वगणं is a बहु० (सर्वः गणः यस्य) with all his followers intact. स्वस्ति adv.

Tr. You kept away the fire, the dazzling lustre, with snow (frost); you provided a nourishing food for him; you took out, oh Aśvins, Atri, hurled into a fire-pit, safely and with all followers intact.

Verse 9

परा॑ । अ॒व॒तम् । ना॒स॒त्या॒ । अ॒नु॒दे॒था॒म् । उ॒च्चाऽबु॑ध्नम् । च॒क्र॒थुः॒ ।
प॒रा॒ अ॒व॒तम् ना॒स॒त्या॒ अ॒नु॒दे॒था॒म् उ॒च्चाऽबु॒ध्नम् च॒क्र॒थुः
जि॒ह्मऽबा॑रम् ॥ क्षर॑न् । आप॑ः । न । पा॒यना॑य । रा॒ये । स॒हस्रा॑य ।
जि॒ह्मऽबा॒र॒म् क्ष॒र॒न् आ॒प॒ः न पा॒य॒ना॒य रा॒ये स॒ह॒स्रा॒य
तृष्य॑ते । गोत॑मस्य ॥ ९ ॥
तृ॒ष्य॒ते गो॒त॒म॒स्य

अत्रेदमाख्यानम् । कदाचिन्मरुभूमौ वर्तमानस्य स्तोतुर्गोतमस्य ऋषेः समीपं देशान्तरे वर्तमानं कूपमुत्खायाश्विनौ प्रापयताम् । प्रापय्य च तं कूपं स्नानपानादिसौकर्यायोपरिमूलमधोबिलमवास्थापयतामिति । तदेतदाह । हे नासत्या सत्यस्वभावौ सत्यस्य नेतारौ नासिकाप्रभवौ वा एतत्संज्ञावश्विनौ युवामवतम् । कूपनामैतत् । अवस्तात्ततं कूपं परानुदेथां गोतमस्य ऋषेः समीपं प्रेरितवन्तौ । तदनन्तरं तं कूपमुच्चाबुध्नम् । उच्चैरुपरिष्टाद्बुध्नो मूलं यस्य स तथोक्तः । जिह्मबारम् । जिह्ममधस्ताद्वर्तमानतया वक्रं बारं द्वारं यस्य स तथोक्तः । एवंगुणविशिष्टं चक्रथुः । युवामकृपाथाम् । तस्मात्कूपात्तृष्यते पिपासते गोतमस्य पायनाय पानार्थमापो न आपश्च । अपां नशब्दश्चार्थे । क्षरन् । प्रवाहरूपेण निरगमन् । कीदृशस्य । राये हवींषि दत्तवते[1] । सहस्राय सहनशीलाय । यद्वा । सहस्रसंख्याकाय राये धनाय । एतत्संख्यधनलाभार्थं चाक्षरन् । अनुदेथाम् । णुद प्रेरणे । तौदादिकः । जिह्मबारम् द्वारशब्दस्य पृषोदरादित्वात् वारादेशः । क्षरन् । क्षर संचलने । बहुलं छन्दस्यमाङ्योगेऽपीत्यडभावः । शपः पित्त्वादनुदात्तत्वम् । तिङो लसार्वधातुकस्वरेण धातुस्वरः । पायनाय । हेतुमति णिच् । शाच्छासाह्वेति युक् । भावे ल्युट् । राये । रा दाने । राति ददातीति राः । रातेर्डैः (उ० २-६६) । ऊडिदमिति विभक्तेरुदात्तत्वम् । तृष्यते । ञितृषा पिपासायाम् । श्यन् । लटः शतृ । श्यनो नित्त्वादाद्युदात्तत्वम् । षष्ठ्यर्थे चतुर्थी वक्तव्या (पा० २-३-६२-१) इति चतुर्थी ॥

[1] दत्तवत. इत्यादर्शः ।

अवतं प॑रा अनुदेथाम्. A similar miracle has been ascribed to the Maruts in I. 85. 10-11; (ऊर्ध्वं नुनुद्रे अवत...जिह्मं नुनुद्रे अवतं-तया दिशा आसिञ्चन् उत्सं गोतमाय तृष्णजे). There is a material difference between that and this one. Here is a treasure tilted up and made to pour down wealth. It does not appear anywhere else in the Aśvin legends. अवत a well; cf. आवृतासः अवतासः न कर्तृभिः तनूषु ते क्रतवः इन्द्र भूरयः I. 55 8. परा नुद् to push up. उच्चा बुध्नं जिह्मबारम्. बुध्न is the bottom and बार is the opening or mouth, cf. modern बारि. बार occurs also in नीचीनबार (from वृ) V. 85. 3. जिह्म crosswise or flat on the ground. It occurs in the expression जिह्मानां ऊर्ध्वः उपस्थे वर्धते in I. 95. 5 and अपां नपात् आ हि अस्थात् उपस्थं जिह्मानां ऊर्ध्वः II. 35. 9, also जिह्मश्ये चरितवे उषाः अजीगः I. 113. 5. (उषः has wakened to movement him who was lying flat). आ॑पः न पा॑यनाय क्षरन्. This is a लुप्तोपमा which can well be regarded as an उत्प्रेक्षा. पायनम् occurs only here: to cause to drink. राये॑ सहस्राय तृ॑ष्यते गो॑तमस्य. राये तृष्यते गोतमस्य सहस्राय is the prose order.

Tr. You pushed up, oh true ones, the (treasure-) well; you caused its bottom to go up and its mouth to be flat on the ground, letting flow as it were waters from which to supply (water to) drink, that the thousand followers of Gotama might have the wealth for which they were thirsting.

Verse 10

जुजुरुषः । नासत्या । उत । वव्रिम् । प्र । अमुञ्चतम् । द्रापिम्ऽइव । च्यवानात् ॥ प्र । अतिरतम् । जहितस्य । आयुः । दस्रा । आत् । इत् । पतिम् । अकृणुतम् । कनीनाम् ॥ १० ॥

जुजुरु॑षः ना॑सत्या उत॑ वव्रि॑म् प्र॑ अमुञ्चतम् द्रापि॑म्-इव च्यवा॑नात् प्र॑ अतिरतम् जहि॑तस्य आ॑युः दस्रा आ॑त् इ॑त् प॑तिम् अकृणुतम् कनी॑नाम्

अत्रेदमाख्यानम्। वलीपलितादिभिरुपेतो जीर्णाङ्गः पुत्रादिभिः परित्यक्तश्च्यवनाख्य ऋषिरश्विनौ तुष्टाव। स्तुताश्विनौ तस्मा ऋषये जरामपगमय्य पुनर्यौवनमकुरुतामिति। तदेतदाह। हे नासत्यावश्विनौ जुजुरुषो जीर्णाच्च्यवानाच्च्यवनाख्यादृषेः सकाशाद्वव्रिं रूपं शरीरमाच्छाद्यावस्थितां जरां द्रापिमुद्यतं प्रकर्षेणा-

मोचयतम् । तत्र दृष्टान्त । द्रापिमिव । द्रापिरिति कवचस्याख्या । यथा कश्चित् कवच स्वस्वशरीर धारक धृत्वा पश्चात् शरीरात्पृथक् करोति तद्वत् । उतापि च हे दस्रा एतत्सज्ञौ दर्शनीयौ वाश्विनौ जहितस्य पुत्रादिभि परित्यक्तस्य च्यवनस्यायुर्जीवन प्रातिरतम् । प्रावर्धयतम् । प्रपूर्वस्तिरतिर्वर्धनार्थ । आदित् । अनन्तरमेव युवान सन्त कनीना कन्याना पतिं भर्तारमकृणुतमकुरुतम् । जुजुरुष । जृष वयोहानौ । लिट क्वसु । बहुल छन्दसीत्युत्वम् । द्विर्भाव । पञ्चम्येकवचने वसो सम्प्रसारणमिति सम्प्रसारणम् । शासिवसिघसीनां चेति षत्वम् । वव्रिम् । वृञ् वरणे । आदृगमहन इति किप्रत्यय । जहितस्य । ओहाक् त्यागे । कर्मणि निष्ठा । तस्य छन्दस्युभयथेति सार्वधातुकत्वात्क्ङ । तस्य बहुल छन्दसीति श्लु जहातेश्च (पा० ६-४-११६) इतीत्वम् । कनीनाम् । रयेमतौ बहुलमिति बहुलवचनात्कन्याशब्दस्यात्र सम्प्रसारणम् ॥

जुजुरुष Gen s of जुजुवस् Perf Pass from ज-जुर् to be old व व्रिम् from वृ (1) covering or (2) clothing cf for (1) cf प च्यवानात् जुजुरुष वव्रिम् अक (veil or garment) न मुञ्चध V 74 5 for (2) cf वव्रिम् वसाना I 164 7 The story of the rejuvenated Cyavāna appears in I 117 13 I 118 6 VII 68 6 71 5, X 39 4 also V 74 5 जहितस्य आ यु प्र अतिरतम जहित is an irregular p p from हा 3 P, of VIII 5 22 also VIII 1 13 For आयु Old proposes to read आयु for metrical reasons No change in the text of the Rgveda can be justified for any reason much less for theoretical reasons which stand on shaky grounds of Appendix on Vedic Metres प्र + तृ to urge forward to prolong in the case of life of मनामा प्र तिरसि IV 40 1 यज्ञ प्र तिर III 17 2 of I 25 12 दस्रा दस्र and नासत्य are the constant *epithets of the Asvins and it was thought later that they were* their names it is possible by the peculiar use of Vedic (एकशेष) to use any one of these nouns in the dual number to signify both the Asvins but दस्र in any case appears to have been used as an epithet because *it is very often accompanied by the word* अश्विना-नौ दस्र (दस्) miracle-worker cf दसतिस in 25 कनीनाम् = कन्यानाम्

Tr You removed the outer shell of the aged Cyavana like an armour, oh *true ones* you extended the *life of a* man who was abandoned, oh miracle-workers and subsequently you made him the husband of young maidens

Verse 11

तत् । वाम् । नरा । शंस्यम् । राध्यम् । च । अभिष्टिऽमत् ।
तत् वाम् नरा शंस्यम् राध्यम् च अभिष्टिमत्
नासत्या । वरूथम् ॥ यत् । विद्वांसा । निधिम्ऽइव । अपऽ-
नासत्या वरूथम् यत् विद्वांसा निधिमिव अप-
गूळ्हम् । उत् । दर्शतात् । ऊपथुः । वन्दनाय ॥ ११ ॥
गूळ्हम् उत् दर्शतात् ऊपथुः वन्दनाय

अत्रेदमाख्यानम् । वन्दनो नाम कश्चिदृषिः । स चासुरैः कूपे निखात उत्तरीतुमशक्नुवन्नश्विनावस्तौत् । तमश्विनौ कूपादुन्निन्यतुरिति । तदाह । नरा आरोग्यस्य नेतारौ हे नासत्यावश्विनौ वां युवयोः संबन्ध्यभिष्टिमदभ्येषणयुक्तमाभिमुख्येन प्राप्तव्यं तथा वरूथं वरणीय कामयितव्यं तत्कर्म शंस्यम् । अस्माभिः प्रशंसनीयम् । राध्यम् । आराधनीयं च । किं पुनस्तत्कर्म । विद्वांसा जानन्तौ युवां निधिमिव निक्षिप्तं धनमिवापगूळ्हमरण्ये निर्जने देशे कूपमध्येऽसुरैर्निगूढं वन्दनाय वन्दनमृषिं दर्शतादध्वगैः पिपासुभिर्द्रष्टव्यात्कूपादुदूपथुः । उदहार्ष्टम् । एवं यदेतत्कूपादुद्धरणं तदित्यर्थः । शंस्यम् । शंसु स्तुतौ । अस्माण्ण्यन्तादचो यदिति यत् । यतोऽनाव इत्याद्युदात्तत्वम् । अभिष्टिमत् । अभिपूर्वादिष गत्यादित्यस्माद्भावे क्तिन् । मन्त्रे वृषेति क्तिन उदात्तत्वम् । कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वेन स एव शिष्यते । शकन्ध्वादित्वात्पररूपत्वम् । तादौ चेति तु गतिस्वरस्य सर्वविधीनां छन्दसि विकल्पितत्वादप्रवृत्तिः । ततो मतुप् । अन्तोदात्तादुत्तरस्य तस्य ह्रस्वनुड्भ्यामित्युदात्तत्वम् । वरूथम् । जॄवृञ्भ्यामूथन् । विद्वांसा । सुपां सुलुगिति विभक्तेराकारः । अपगूळ्हम् । गुहू संवरणे । कर्मणि निष्ठा । यस्य विभाषेतीट्प्रतिषेधः । ढत्वधत्वष्टुत्वढलोपदीर्घाः । गतिरनन्तर इति गतेः प्रकृतिस्वरत्वम् । दर्शतात् । भृमृदृशीत्यादिनातच् । ऊपथुः । टुवप् बीजसन्तुसंताने । लिट्यथुसि यजादित्वात्संप्रसारणम् । द्विर्वचनादि । वन्दनाय । क्रियाग्रहणं कर्तव्यमिति कर्मणः संप्रदानत्वाच्चतुर्थी ॥

The story of वन्दन occurs altogether seven times in the RV, once in I. 112. 6, 8 (याभिः उत् वन्दनं ऐरयतं) (उत् वन्दनं ऐरतं दंसनाभिः) by कुत्स आङ्गिरस, once in X. 39. 8 (by घोषा काक्षीवती) and in five hymns of कक्षीवत् (I. 116. 11; 117. 5; 118. 6; 119. 6, 7). I. 112. 5 agrees with I. 118. 6; ईर् with उत् must mean here *'to restore to life or energy' 'to exalt' cf.* जीवं उदीरयन्ती मृतं कंचन बोधयन्ती I. 115. 8; उदीरय कवितमं कवीनाम् V. 42. 3; also VIII. 19. 6; X. 11. 6; there is no ques-

tion here of raising from a pit. In I. 119. 6, 7 (प्रदीर्घेण वन्दनः तारि आयुषा, सुवं वन्दनं निर्ऋतं जरण्यया—'smitten with decay'—रथं न सं इन्वथः—'have set right' there is mention of his life having been lengthened. Now remain only four passages of ऋजीषिन्, ours and I. 117. 5 (सुषुप्वांसं न निर्ऋतेः उपस्थे सूर्यं न दस्रा तमसि क्षियन्तम् शुभे रुक्मं न दर्शतं निखातं उत् ऊपथुः अश्विना वन्दनाय). I have to submit that in neither of these two passages is there any mention of the rescue of वन्दन from a pit. I would translate the latter as *follows*: 'Sleeping on the lap of evil fate, dwelling in darkness, oh miracle-workers, like the sun,—a wonderful sight it was,—you have poured for Vandana buried gold made visible.' There is an anaclouthon and the acc. in *a, b* are left hanging without connection. Better to say this than that the poet uses deliberately in two places the dative for the acc. निखात रुक्मं न दर्शतम् (visible) उद् ऊपथुः has a parallel in our passage and in I. 117. 12 (हिरण्यस्य इव कलश निखातं उत् ऊपथुः दशमे अहन्) where *there is* a reference to the rescue of रेभ who is floating on water (उदनि विप्रुतं), and not at all in a pit. वप् with उद् occurs here and in VIII. 66. 4 (वसु दाशुषे उद्वपति) and in X. 39. 8. It would appear that X. 39. 8 *rests on a misinterpretation* and misunderstanding of the story of वन्दन as stated in I. 116–119 and stands alone in the use of उद्वप् in the sense of 'hauling up'. The expressions निधि, हिरण्यस्य कलशम्, रुक्मं, उत् ऊपथुः apparently give the idea of conferring a highly valued and unexpected blessing. रा' ध्यं आभिष्टिमत् व रूप _ राध्यं (राध् to succeed, to bring about, to acquire) worthy of acquisition. Elsewhere it is an epithet of उक्थ, वसु, सुविज्ञ. अभिष्टिमत् (अभिष्टि from अभि + अस्; Say. apparently derives it from इष्, but cp. मः इत् उ अवाभिः दुर्ग्यं चित् अभि असत्—may he attain—I. 156. 2; विश्वा जातानि अभि आसि तानि; VI. 25. 5, विश्वानि सन्ति अभ्यस्तु मह्ना II. 28. 1) affording help. अपगूळ्हं निधि मिव दर्शता द् वंदनाय ... ऊपथु ... मर्त्येभ्यः अवगूहन् X. 1 ... but connecting it ... would mean 'from a visible place' i. e. visibly; cf. अन्तात्; पराकात् I. 30. 21 and मध्यः (abl.) II. 15. 3 used adverbially.

Gr. translates *cd:* 'as you hauled up for Vandana from the *pit* (दर्शत wrongly for गर्तपद; cf. X. 39.8) the hidden thing like a treasure'; Geld. translates similary, leaving out दर्शतात् translated by Gr. as 'pit'. For Old. the hauling up *for* Vandana is app. the hauling up *of* V. himself (cp. Sāy.): he accepts *Gr.'s suggestion that* दर्शतात् *is corrupt for* गर्तपदात् *Ludwig* would see a pun in वन्दनाय which is = वन्दनं + वन्दनाय ('to your praise or glory').

Tr. When you, the knowing (gods), poured out visibly a buried treasure as it were for Vandana (*i. e. conferred an un*-expected blessing on V.), that was, O heroes, a praiseworthy and helpful protection rendered by you, worthy of acquisition, oh true gods.

Verse 12

तत् । वाम् । नरा । सनये । दंसः । उग्रम् । आविः । कृणोमि ।
तत् वाम् नरा सनये दंसः उग्रम् आविः कृणोमि
तन्यतुः । न वृष्टिम् ॥ दध्यङ् । ह । यत् । मधु । आथर्वणः ।
तन्यतुः न वृष्टिम् दध्यङ् ह यत् मधु आथर्वणः
वाम् । अश्वस्य । शीर्ष्णा । प्र । यत् । ईम् । उवाच ॥ १२ ॥
वाम् अश्वस्य शीर्ष्णा प्र यत् ईम् उवाच

अत्रेयमाख्यायिका । इन्द्रो दधीचे प्रवर्ग्यविद्यां मधुविद्यां चोपदिश्य यदि इमामन्यस्मै वक्ष्यसि शिरस्ते छेत्स्यामीत्युवाच । ततोऽश्विनावश्वस्य शिरश्छित्त्वा दधीचः शिरः प्रच्छिद्यान्यत्र निधाय तत्राश्व्यं शिरः प्रत्यधत्ताम् । तेन च दध्यङ् ऋचः सामानि यजूंषि च प्रवर्ग्यविषयाणि मधुविद्याप्रतिपादकं ब्राह्मणं चाश्विनावध्यापयामास । तदिन्द्रो ज्ञात्वा वज्रेण तच्छिरोऽच्छिनत् । अथाश्विनौ तस्य स्वकीयं मानुषं शिरः प्रत्यधत्तामिति शाट्यायनवाजसनेयकयोः प्रपञ्चेनोक्तम् । तदेतत्प्रतिपाद्यते ।

नरा हे नरौ अश्विनौ वां युवयोः सम्बन्ध्युग्रमुद्गूर्णमन्यैर्दुःशकं दंसः । कर्मनामैतत् । युवाभ्यां पुरा कृतं तत्कर्म सनये धनलाभार्थमाविष्कृणोमि । प्रकटीकरोमि । तत्र दृष्टान्तः । तन्यतुर्न । यथा मेघस्थः शब्दो वृष्टिं मेघान्तर्वर्तमानमुदकं प्रघोषेण सर्वत्र प्रकटयति तद्वत् । किं तत्कर्म । अथर्वणः पुत्रो दध्यङ् एतन्नाम ऋषिरश्वस्य

शीर्ष्णा युष्मसामर्थ्येन प्रतिहितेन शिरसा वा युवाभ्यामीमिमा *मधु मधुविद्या यद्द यदा खलु प्रोवाच प्रोक्तवान् । तदानीमश्वस्य शिरस सधानलक्षण पुनर्मानुषस्य स्विशिरस प्रतिसधानलक्षण च यद्वदीय कर्म तदाविष्कृणामीत्यर्थ । सनये । षणु दाने । खनिकषिज्यसिवसिध्वनिसनिवनिसनिग्रन्थिचरिभ्यश्चेतीप्रत्यय । तन्यतु । तनु विस्तारे । ऋतन्यञ्जीत्यादिना यतुच् । यद्वा । स्तन शब्दे । बाहुलका-यतुच् । छान्दस सलोप । वृष्टिम् । वृष्यते सिच्यतेऽनेनेति वृष्टि । मन्त्रे वृषेत्या दिना क्तिन उदात्तत्वम् । आथर्वण । अपत्यार्थेऽण्यन् (पा० ६-४-१६७) इति प्रकृतिभावाट्टिलोपाभाव । शीर्ष्णा । शीर्ष छन्दसि (पा० ६-१-६०) इति शिर शब्दपर्याय शीर्षन्शब्दोऽन्तोदात्तो निपात्यत । अल्लोपे सत्युदात्तनिवृत्तिस्वरेण विभक्तेरुदात्तत्वम् ॥

The story of दध्यङ्, showing how he discloses the mystery of the Soma to the Asvins with a horse's head (अश्व्य शिर), occurs in I 117 21, 118 9 IX. 68 5 Say gives details of the story in his comm

सनय उग्र म द स आवि कृणोमि सनि gain cf त्युच्छन्ती न सनय धियो धा VI. 75 5 सनय धनानाम् I 31 8 124 7 उग्र mighty, powerful cf उग्र अवा VII 56 23 य कामय तत उग्र कृणोमि X. 125 5 आवि manifest or visible, as opposed to गुहा (X. 54 5) गुहाम् (III 55 15) अपीच्यम् (VIII 47 13); with भू of I 31 3 etc and with कृ of स्पार्हा वसूनि आवि कृणोति उषस I 123 6 दसस् miracle, miraculous power cf दसन—ना दसु दसिष्ठ तन्यतु thunder The same simile occurs in त्व विष मनोयुज सृज वृष्टि न तन्यतु X. 100 3 प्र यद् म ध्‍ु ईम् उवाच ईम् accusative of an old dem pron इ appearing in this invariable form in all the three genders Here it is n. In V 1 3 in our selection it is f. and in V 1 4 and III 9 4 it is m यत् is either superfluous or we should take it as यत् मधु, ईम् (= तत्) यत् प्रोवाच तत् &c

Tr I shall in order to gain thereby, make manifest as does thunder rain that powerful miracle (wrought by you) oh heroes namely, that Dadhyac son of Atharvan proclaimed to you the mystery of the sweet drink (Soma) with a horse's head

* आह । मधु इति नास्ति ।

Verse 13

अजोहवीत् । नासत्या । करा । वाम् । महे । यामन् । पुरुऽभुजा ।
अ जोहवीत् नासत्या करा वाम् महे या मन् पुरुभुजा
पुरम्ऽधिः ॥ श्रुतम् । तत् । शासुःऽइव । वध्रिऽमत्याः । हिरण्य-
पु रंधि श्रुत म् त त् शा सुरिव वध्रिमत्या हि रण्य-
ऽहस्तम् । अश्विनौ । अदत्तम् ॥ १३ ॥
हस्तम् अश्विनौ अदत्तम्

वध्रिमती नाम कस्यचिद्राजर्षेः पुत्री नपुंसकभर्तृका । सा पुत्रलाभार्थमश्विनावाजुहाव । तदाह्वानं श्रुत्वाश्विनावागत्य तस्यै हिरण्यहस्ताख्यं पुत्रं ददतुः । तदेतदाह । पुरुभुजा बहूनां पालकौ प्रभूतहस्तौ वा । हे नासत्यावश्विनौ महे महनीये पूजनीये यामन्यामनि । याति गच्छतीति याम स्तोत्रम् । तस्मिन्सति करा अभिमतफलस्य कर्तारौ वां युवां पुरंधिर्बहुधी वध्रिमती । वध्रिः पुत्रोत्पादनाशक्तः षण्ढकः । तद्वती एतत्संज्ञा राजपुत्री अजोहवीत् । पुनः पुनः स्तुत्या पुत्रलाभार्थमाहूतवती । युवां च वध्रिमत्यास्तदाह्वानं श्रुतम् । अशृणुतम् । तत्र दृष्टान्तः । शासुरिव यथा शासुराचार्यस्य वचनं शिष्योऽवहितः सन्नैकाग्र्येण शृणोति तद्वत् । श्रुत्वा च हे अश्विनौ तस्यै हिरण्यहस्तं सुवर्णमयपाणिं हितरमणीयपाणिं वा एतत्संज्ञं पुत्रमदत्तं प्रायच्छतम् । अजोहवीत् । ह्वयतेर्यङ्लुगन्ताल्लङ् । यङो वेति तिप ईडागमः । करा । करोतेः पचाद्यच् । सुपां सुलुगिति विभक्तेराकारः । यामन् । आतो मनिन् क्वनिब्वनिपश्चेति मनिन् । सुपां सुलुगिति सप्तम्या लुक् । श्रुतम् । लङि बहुलं छन्दसीति विकरणस्य लुक् । बहुलं छन्दस्यमाङ्योगेऽपीत्यडभावः । शासुः । शास्तुः । शासु अनुशिष्टौ । शासिशासिशासीत्यादिना (उ० २-९४) संज्ञायां तृन् इडभावः । छान्दसस्तलोपः ॥

The rc involves several problems Is there one miracle described or two? Is पुरंधि a proper noun or an adj ? X. 39. 7 (युवं हव वध्रिमत्या अगच्छतम् युवं सुषुतिं चक्रथु पुरंधये) is apparently dealing with the same matter, but since we have rejected the version of X. 39 in regard to 11 we are free *to reject it even here* To understand there to be two miracles in this rc we have to regard the first as ending with शासुरिव and the second as beginning with वध्रिमत्या, towards the end of *c*, which is unnatural further the genitive वध्रिमत्या is evidently to be connected with

तत् or शासुः so that वध्रिमती alone ought to be the person rescued. For the name being deferred to *cd*, cp. 6, 8, 9 &c. If we accept the version of X. 39. 7. पुरंधि is helped with an easy delivery and वध्रिमती with a son. पुरंधि is not mentioned anywhere else. The story of वध्रिमती is referred to in I. 117. 24; VI. 62. 7; X. 39. 7; 65. 12; besides खिल 1. 3. 4 and our passage. In the खिल the अश्विन्s themselves beget the son. अजोहवीत् नासत्या करा वाम्. Compare with this अजोहवीत् अश्विना तौग्र्यः वा, I. 117. 15; अजोहवीत् अश्विना वर्तिका वां, 16. Old. concludes from the resemblance that करा must be in the nominative and he connects करा with कड (hoarse) of the शतपथ ब्राह्मण; but that a god should hear a hoarse voice cannot be a miracle, and the objection pointed out above against पुरंधि being a pr. n. holds here also. Then again, the कडा is not mentioned elsewhere. Geld. understands कर as 'hand'; but कर *occurs only twice in the RV*, *here and in* X. 67. 6 (इन्द्रः करेण इव वि चकर्त रवेण). *It is doubtful if it means* in the latter a hand; on the other hand, in the compounds सुनेकासः X. 71. 9 and सत्राकरः I. 78. 4 कर means 'active' or probably 'skilful'; that is also the meaning of the word करणा, the epithet of the अश्विन्s I. 119. 7. Say.'s interpretation is therefore nearer truth than Geld.'s. महे यामन्. महे loc. of मह्=महत्; the word occurs very often in the RV. and Geld.'s. difficulty about it is surprising. He takes it as dative of मह् and supplies अवमे after it. For यामन् see notes on I. 25. 20. पुरुभुजा=पुरुभोजसा (VIII. 22. 16) from भुज् to enjoy, to derive benefit from; also to suffer; cf.: (1) येन जनाः भुञ्जते II. 24. 10; वित्तं एषां ये भुञ्जते V. 42. 9; मा अहं राजन् अन्यकृतेन भोजम् II. 28. 9; there is no authority for the meaning 'to confer benefit' or 'to protect'. पुरंधि, पुरं (fulness from पृ) दधाति, liberal. श्रुतम् तत् शासुः इव वध्रिमत्याः. वध्रिमती (from वध्रि castrated, impotent, as opposed to वृषन्; cf. I. 32. 7: also वृषेव वध्रीन् अभि वष्टि ओजसा II. 25. 3) wife of an unmanly husband. शासुः order; cf. अस्य शासुः उभयासः सचन्ते I. 60. 2; शासुः इव is a clear instance of an उत्प्रेक्षा.

Tr. O true ones who enjoy many (powers), in a powerful appeal, a liberal woman invoked you, the active

ones. You listened to that (prayer) of the impotent man's wife as though it were a command: you gave (her) Hiranyahasta, oh Aśvins.

Verse 14

आस्नः । वृकस्य । वर्तिकाम् । अभीके । युवम् । नरा । नासत्या ।
आस्नः वृकस्य वर्तिकाम् अभीके युवम् नरा नासत्या
अमुमुक्तम् ॥ उतोऽइति । कविम् । पुरुऽभुजा । युवम् । ह ।
अमुमुक्तम् उतो कविम् पुरुभुजा युवम् ह
कृपमाणम् । अकृणुतम् । विऽचक्षे ॥ १४ ॥
कृपमाणम् अकृणुतम् विचक्षे

वर्तिका चटकसदृशस्य पक्षिणः स्त्री । तामरण्ये वर्तमानेन शुना ग्रस्तां पुरा किलाश्विनावमोचयताम् । तदेतदाह । हे नरा नेतारौ नासत्यावश्विनौ युवं युवामभीकेऽभिगते वृकवर्तिकयोः संग्रामे वृकस्य विकर्तकस्य शुन आस्नः आस्याद्वर्तिकां चटकसदृशीममुमुक्तम् । अमोचयतम् । यास्कस्त्वाह । पुनःपुनर्वर्तते प्रतिदिवसमावर्तत इति वर्तिकोषाः । तां वृकेणावरकेण सर्वजगत्प्रकाशेनाच्छादयित्रा सूर्येण ग्रस्तां तदीयमुखादश्विनावमुञ्चतामिति । उतो अपि च पुरुभुजा महाबाहू प्रभूतहस्तौ वा युवं ह युवां खलु कृपमाणं स्तुवन्तं कविमेतत्संज्ञमन्धमृषिं विचक्षे विशेषेण द्रष्टुं समर्थमकृणुतम् अकुरुतम् । आस्नः । पद्दन्नित्यादिना आस्यस्यासन्नादेशः । अल्लोपो न इत्यकारलोप उदात्तनिवृत्तिस्वरेणोदिदमिति विभक्तेरुदात्तत्वम् । अमुमुक्तम् । मुचेरन्तर्भावितण्यर्थाल्लुङि बहुलं छन्दसीति विकरणस्य श्लुः । कृपमाणम् । कृपिः स्तुतिकर्मा तुदादिषु द्रष्टव्यः । विकरणस्वरे प्राप्ते कृपादीनां चेत्याद्युदात्तत्वम् । विचक्षे । तुमर्थे सेसेनिति सेन्प्रत्ययः । स्कोः संयोगाद्योरिति सलोपः ॥

युवम् = युवाम्. वृकस्य आस्नः अभीके वर्तिकां अमुमुक्तम्. The story of the rescue of the quail (वर्तिका) occurs in I. 117. 16; 118. 8; X. 93. 13; also in 112. 8. अमुमुक्तम् imperf. from perf. base. अभीक an encounter in battle; the locative form अभीके is used in the sense of 'in the face of', 'in front of'; with मुच् or पा or उरुष्य it has the sense of 'from the clutches of'; cf. उरुष्य अभीके यः IX. 95. 5; अमुमुक्तं दुर्ते दुरितात् अभीके VI. 50. 10; पाहि वज्रिवः दुरितात् अभीके I. 121. 14; त्यजसः अभीके उरुष्यतम् IV. 43. 4. कृपमाणं कविम् विचक्षे

अकृणुतम्. Sāy. takes कवि as a pro. n., unnecessarily. This poet is not mentioned anywhere else apparently, but in I. 119, 7 there is a reference to a विप्र (poet) and in the next ro occurs the expression कृपमाणम् (क्षेत्रात् आ विप्रं जनथः विपन्यया....अगच्छतम् कृपमाणम् परावति). In I. 118. 7 Kanva (a poet) has his eye restored to him by the Asv. and in I. 47. 5 and VIII. 7. 18 Kanva is mentioned as having been helped by the gods. कृपमाण (from कृप् to be piteous). निचक्षे infinitive in से from चक्ष्; cf. अंधा तमांसि दुधिता विचक्षे नृभ्यः चकार IV. 16. 4.

Tr. You rescued, oh heoric Aśvins, the quail from the wolf's jaw; and further, oh Gods that enjoy many (powers), you made the sorrowful poet see.

Verse 15

चरित्रम् । हि । वेःऽइव । अच्छेदि । पर्णम् । आजा । खेलस्य ।
चारि॑त्रम् हि॑ वे॑रिव अ॑च्छेदि पर्ण॑म् आजा॑ खेल॑स्य
परिऽतक्म्यायाम् ॥ सद्यः । जङ्घाम् । आयसीम् । विश्पलायै ।
प॑रितक्म्यायाम् सद्यः ज॑ङ्घाम् आ॑यसीम् विश्प॑लायै
धने । हिते । सर्तवे । प्रति । अधत्तम् ॥ १५ ॥
ध॑ने हि॑ते स॑र्तवे प्र॑ति अधत्तम्

अगस्त्यपुरोहितः खेलो नाम राजा। तस्य संबन्धिनी विश्पला नाम स्त्री संग्रामे शत्रुभिश्छिन्नपादासीत्। पुरोहितेनागस्त्येन स्तुतावश्विनौ रात्रावागत्यायोमयं पादं समधत्ताम्। तदेतदाह। आजा आजौ संग्रामेऽगस्त्यपुरोहितस्य खेलस्य संबन्धिन्या विश्पलाख्यायाश्चरित्रं चरणं वेरिव वेः पक्षिणः पर्णं पतत्रमिवाच्छेदि हि। पुरा छिन्नमभूत्खलु। हे अश्विनौ युवामगस्त्येन स्तुतौ सन्तौ परितक्म्यायाम्। परितक्म्या रात्रिः परित एनां तक्मेति यास्कः (नि० ११-२५)। एनामुभयतः सूर्यो गच्छतीति तस्यार्थः। रात्रावागत्य सद्यस्तदानीमेव हिते शत्रुषु निहिते धने जेतव्ये विषयभूते सति सर्तवे सर्तुं गन्तुं विश्पलाया आयसीमयोमयीं जङ्घां जङ्घोपलक्षितं पादं प्रत्यधत्तम्। संधानमेकीकरणं कृतवन्तावित्यर्थः। चरित्रम्। अर्तिलूधूसूखनसहचर इत्र इति करण इत्रः। आजा। सुपां सुलुगिति विभक्तेर्डादेशः। आयसीम्। अयःशब्दाद्विकारार्थे प्राणिरजतादिभ्योऽञ् (पा० ४-३-१५४)। टिड्ढाणञिति ङीप्॥

विश्पला is also mentioned in I. 112. 10 : 117. 11 ; 118. 8 ; X. 39. 8. In I. 117. 11 अश्विनौ have set right (सम् अरिणीतम्) विश्पला because of अगस्त्य whose patron खेल was according to Sāyana. Pischel was the first to point out that विश्पला was a mare and not the wife of खेल. Her leg was broken while running a race and the Aśvins gave her an iron one. विश्पलावसू (I. 182. 1) as an epithet of अश्विनौ points to the same thing. खेलस्य आजा परितक्म्यायाम्. आजा loc. s. of आजि. खेलस्य आजा in the race run by खेल. आजि m race ; Gr. takes it to be f. here only ; but it is unnecessary परितक्म्या (तक् to run, to rush forward ; cf. तक्वः श्येनः IX. 67. 15 ; सर्गतक्त III. 34. 4 ; it is to be found also in words like तक्व, तकवान् , तक्वन्) is a noun as well as an adj ; cf. शग्म्य, सुग्म्य, पस्त्य also गव्या, यव्या, पस्त्या, कक्ष्या etc. As adj it occurs in I. 36. 6 (परितक्म्ये धने), V. 30. 14 (परितक्म्या रात्रि), V. 30. 13 (परितक्म्यायाः अक्तोः) and means requiring a good deal of running about, tumultuous ; as a noun in f. it occurs in seven passages ; e. g. IV. 41. 6 : 43. 3 , V 31. 11 ; VI. 21. 9 etc In all these the meaning of "running about, " "confusion, " "tumult of battle," "mélée," does quite well ; cf. का परितक्म्या आसीत् X. 108 1 " what was the ado about ? " वेः इव पर्णम् . पर्ण (from पत् ; cf. कर्ण from कृत्) wing. चरित्रम् (from चर्) leg ; cf. यम् अध्वान अप वृङ्क्ते चरित्रे , X. 117. 7 ; मा रक्षन्तु विस्रस चरित्रात् VIII. 48 5. धने हिते सर्तवे. सर्तवे inf. (really dative of सर्तु verb. n. from सृ). हितं धन is the same as प्रधनं ; see notes on verse 2 (यमस्य प्रधने). धने हिते occurs in numerous places, e. g. I. 40. 2 (त्वा इत् उपब्रूते धने हिते) ; I. 132. 5 (धने हिते तरुष्यन्त श्रवस्यव) ; धनेषु हितेषु in VIII. 16. 5. प्रति अधत्तम् . धा with प्रति to restore, as an eye or leg , cf. कण्वाय चक्षुः प्रत्यधत्त I. 118. 7.

Tr. In the race run by Khela, in the mélée, the leg (of विश्पला) was broken like the wing of a bird ; you restored an iron leg to Vispalā that she might run for the wager.

Verse 16

शतम् । मेषान् । वृक्ये । चक्षदानम् । ऋज्रऽअश्वम् । तम् ।

शतम् मेषान् वृक्ये चक्षदानम् ऋज्रऽश्वम् तम्

पिता । अन्धम् । चकार ॥ तस्मै । अक्षी इति नासत्या । विऽ-
पिता अन्धम् चकार तस्मै अक्षी नासत्या वि-
चक्षे । आ । अधत्तम् । दस्रा । भिषजौ । अनर्वन् ॥ १६ ॥
चक्षे आ अधत्तम् दस्रा भिषजौ अनर्वन्

वृषागिर पुत्र ऋज्राश्वो नाम राजर्षि । तस्य समीपेऽश्विनोर्वाहनभूतो रासभो वृकी भूत्वाऽवतस्थे । स च तस्या आहारार्थमेकोत्तरशतसङ्ख्यान्पौरजनाना स्वभूतान्मेषान् शकलीकृत्य प्रददौ । ऋज्राश्व शतमेक च मेषानिति *मन्त्रान्तरे दर्शनात् । एव पौराणामहिते प्रवृत्त पिता शापेन नेत्रहीनमकरोत् । तेन स्तूयमानावश्विनावस्मद्वाहननिमित्तोऽस्यान्ध्य जातमिति जानन्तौ तस्मा अक्षिणी प्रायच्छतामिति । तदेतदाह । अत्र तच्छब्दश्रुतेर्यच्छब्दोऽध्याहार । य ऋज्राश्व शत शतसङ्ख्याकान्मेषान्स्य आत्मना पोषिताय वृकास्त्रियै शकलीकृत्य प्रादात्त चक्षदानम् । क्षदतिरत्रकर्मात्र शकलीकरणार्थ । शकलीकृत्य दत्तवन्तमृज्राश्व पिता शापेनान्ध दृष्टिहीन चकार । कृतवान् । हे नासत्या सत्यस्वभावौ सत्यस्य नेतारौ वा भिषजौ देवाना वैद्यभूतौ । अश्विनौ वै देवाना भिषजौ (ऐ० ब्रा० १-१८) इति श्रुते । दस्रा दर्शनीयावेतत्सञ्ज्ञौ वा हे अश्विनौ अनर्वन्ननर्वणी द्रष्टव्य प्रति पितृशापाद्गमनरहिते । अक्षी चक्षुषी । विचक्षे विविध द्रष्टु समर्थे तस्मै ऋज्राश्वाय आ अधत्त यधत्तम् । अकुरुतम् । वृक्यै । वृकोऽरण्यश्वा । तस्य स्त्री वृकी । जातेरस्त्रीविषया (पा० ४-१-६३) इति ङीष् । जसादिषु छन्दसि वावचनमिति चतुर्थ्येकवचनस्याडभावे यणादेश उदात्तस्वरितयोर्यण इति परस्यानुदात्तस्य स्वरितत्वम् । चक्षदानम् । क्षदे लिट् कानच् । चित्स्वर । अक्षी । ईच द्विवचने (पा० ७-१-७७) इति परत्वादक्षशब्दस्यैकारान्तादेश । स चोदात्त । तस्मिन्कृते सकृद्गतौ विप्रतिषेधे (प० ४०) इति परिभाषया पुनर्नुम्न भवति । विचक्षे । चक्षे सम्पदादिलक्षणो भावे क्विप् । अनर्वन् । ऋ गतौ । अन्येभ्योऽपि दृश्यन्त इति दृशिग्रहणस्य विध्यन्तरोपसङ्ग्रहार्थत्वाद्भावे वनिप् । अर्व गमन विषय प्रत्येनयोर्नास्तीति बहुव्रीहौ नञ्सुभ्यामित्युत्तरपदान्तोदात्तत्वम् । सुपा सुलुगिति द्विवचनस्य लुक् । छान्दसो नलोपाभाव ॥

The name of ऋज्राश्व appears in I. 100, 16, 17, 117, 17, 18. I. 100 is ascribed to ऋज्राश्व, son of वृषागिर, his mare is spoken of as the wonder of the people, but there is no reference to the story as related here or in I. 117 Sayana has given the story of ऋज्राश्व as it can be conceived from the other passages. ऋज्रा

* ऋ. स १-११७-१८.

ruddy or brown; an epithet of हरि IX. 97. 9; VIII. 68. 15; of अश्व I. 174. 5 etc. It is used also without a substantive, to denote a horse in VII. 18. 23; VIII. 66. 18, etc. वृक्ये चक्षदानम् - वृक्ये = वृक्यै "to a she-wolf." चक्षदान perf. par. from क्षद् to serve as food. विचक्षे. infin. from चक्ष् in ए (dative of verb. n विचक्ष्). We have to supply ज्योतिः before it; cf. ज्योतिः अन्धाय चक्रथुः विचक्षे I. 117. 17. भिषजौ physicians. It is a frequent epithet of अश्विनौ, but it occurs also as an epithet of रुद्र; cf भिषक्तमम् त्वा भिषजां शृणोमि II. 33. 4; also of the आपः; cf. यूयं हि स्थ भिषजः मातृतमाः, VI. 50. 7. अनर्वन् (from ऋ to encounter as a rival + वन्; cf. ऋक्वन्, वग्वन्, शुभ्वन्, स्तुभ्वन्, forms in व, वन also occur; cf. अनर्वम् शासम् I. 185. 3; अनर्वा अदितिः II. 40. 6. अनर्वणः युवा X. 92. 14) 'without a rival,' 'unrivalled'. देवस्वामी on निरुक्त IV. 27 explains अप्रत्यृतम् अन्यस्मिन्, which is यास्क's explanation, by स्वतन्त्र इत्यर्थः; Gr. 'not to be overpowered'; in the loc., used adverbially in the sense of "in security." Geld. takes it as adj to अक्षी in the sense of matchless, but is also prepared to take it as loc. used adv. *Sāyaṇa* also takes it as an adj to अक्षी.

Tr. Ṛjrāsva, having served a hundred rams as food for a she-wolf, was deprived of his eye-sight by his father; to him, oh true ones, you gave eyes to see that were unrivalled, oh wonder-working physicians

Verse 17

आ । वाम् । रथम् । दुहिता । सूर्यस्य । कार्ष्मऽइव । अतिष्ठत् ।
आ वाम् रथम् दुहिता सूर्यस्य कार्ष्मेव अतिष्ठत्
अर्वता । जयन्ती ॥ विश्वे । देवाः । अनु । अमन्यन्त । हृत्ऽ-
अर्वता जयन्ती विश्वे देवाः अनु अमन्यन्त हृ-
भिः । सम् । ऊँ इति । श्रिया । नासत्या । सचेथे इति ॥१७॥
द्भिः सम् उ श्रिया नासत्या सचेथे

सविता दुहितरं सूर्याख्यां सोमाय राज्ञे प्रदातुमैच्छत्। तां सूर्यां सर्वे देवा वरयामासुः। तेऽन्योन्यमूचुः। आदित्यमवधिं कृत्वाजिं धावाम। यो ऽस्माकं मध्य

उज्जैष्यति तस्येव भविष्यतीति । तत्राश्विनावुदजयताम् । सा च सूर्या जितवतो- स्तयो रथमारुरोह । अत्र प्रजापतिर्वै सोमाय राज्ञे दुहितरं प्रायच्छत् (ऐ० ब्रा० ४-७) इत्यादिकं ब्राह्मणमनुसंधेयम् । इदं चाख्यानं सूर्याविवाहस्य स्तावकेन *सत्येनोत्त- भिता भूमिरिति सूक्तेन विस्पष्टयिष्यते । हे अश्विनौ या युवयो रथ काष्मेंव । काष्मं- शब्दः काष्ठवाची । यथा काष्ठमाजिधावनस्यावधितया निर्दिष्टं लक्ष्यनाशुगामी कश्चित्सर्वेभ्यो धावद्भ्यः पूर्वं प्राप्नोति एवमेव सर्वेभ्यो देवेभ्यः पूर्वमर्वता शीघ्रमवधि प्राप्नुवता युष्मदीयेनाश्वेन करणभूतेन युवाभ्यां जयन्ती जीयमाना सूर्यस्य सवितु- र्दुहिता अतिष्ठत् । आरूढवती । विश्वे सर्वे इतरे देवा एतदारोहणस्यानु हृद्भिर्हृदयै- रन्वमन्यन्त । अन्वजानन् । तदानीं हे नासत्यावश्विनौ श्रिया ककुत्सहस्रलाभरूपया संपदा कान्त्या वा युवां समचेथे । समगच्छेथे । जयन्ती । व्यत्ययेन कर्मणि शतृ- प्रत्ययः । हृद्भि । पद्दन्नित्यादिना हृदयशब्दस्य हृद्भावः । सचेथे । षच समवाये । स्वरितेत्त्वादात्मनेपदम् ॥

The bridal procession of सूर्या daughter of सवितृ, has been described in the marriage hymn, X. 85, in 6–16 अश्विनौ are mentioned as वरा and सोम the वधूयु and अग्नि as the पुरोगव in the bridal procession in X 85 8, 9, in verse 12 she mounts their car to go to her husband (सूर्या आ अरोहत् प्रयती पतिम्), वर is mentioned as distinct from वधूयु (bridegroom) or जार (lover) in X 85 9 and and IX 101 14, in two more places where the word occurs (I 83 2, V 60 4) the वर dresses himself well and has a pleasing appearance वर is therefore the best man, on the other hand in I 119 5 and IV 44 6 the अ० are mentioned as husbands of Suryā cf Bergaigne, II 486 सूर्या s mounting of the car of the Asvins or her वहतु (bridal procession) is referred to in I 34 5 117 13, 118 5, and in ऐतरेय ब्रा० 4 7 काष्मेंव अर्वता जयन्ती. This is a simile from the race काष्मं is taken to be the winning post by Sayana and Geld suggests that it may be a display-stand near the winning post indicating the winning point, but the meaning of the word can be specified with the help of the two passages besides ours, where it occurs, viz IX. 36 1, काष्मन् वाजी नि अक्रमीत् and IX 74 8, अध श्वेतं कलशं गोभिः अक्तं आ वाजी अक्रमीत् ससवान् the winning horse treading on the काष्म forms the

* ऋ स १०-८५-१

simile for the Soma pouring into the pitcher. Obviously the कार्ष्मन् is a circle drawn (कृष्) on which the horse must tread in order to be a winner. Sūryā steps triumphant into the chariot of the Aśvins as though she were stepping into the winning circle with her chariot. श्रिया सं सचेथे. सं सच् to be joined on to, to obtain, to meet; cf. नियुद्भिः सचसे X. 8. 6; उभसः सूर्येण सचन्त X. 111. 7; ऋतेन सचेथे I. 152. 1; एहि स सचावहै VI. 55. 1. श्रीः is used in the RV. much as in later literature in the sense of splendour, beauty, good-luck, and there is a peculiar idiomatic use of it, for which see I. 184. 3. उ is an enclitic particle having a certain emphasis; it is always represented in the pada-text by ऊँ इति; cf. I. 32. 15 (सेदु राजा).

Tr. The daughter of Sūrya mounted your chariot as though she were treading on the winning circle, victorious with her horse; all the gods approved in their hearts; you obtained great glory, indeed, oh true gods.

Verse 18

यत् । अयातम् । दिवःऽदासाय । वर्तिः । भरत्ऽवाजाय । अश्विना । हयन्ता ॥ रेवत् । उवाह । सचनः । रथः । वाम् । वृषभः । च । शिंशुमारः । च । युक्ता ॥ १८ ॥

यत् अयातम् दिवःदासाय वर्तिः भरद्वाजाय अश्विना हयन्ता रेवत् उवाह सचनः रथः वाम् वृषभः च शिंशुमारः च युक्ता

हे अश्विनौ हयन्ता स्तुतिभिराहूयमानौ युवां भरद्वाजाय संभ्रियमाणहविर्लक्ष-
णान्नाय यजमानाय दिवोदासायैतत्संज्ञाय राजर्षयेऽभीष्टं फलं दातुं वर्तिस्तदीयं गृहं
यद्यदायातम् अगच्छतं तदानीं रेवद्धनयुक्तमन्नं वां युवयोः सचनः सेवनो रथ उवाह।
तस्मै दिवोदासाय प्रापयामास। अपि च तस्मिन् रथे वृषभोऽनड्वान् शिंशुमारो
ग्राहश्च परस्परविरुद्धावपि स्वसामर्थ्यप्रकटनाय युक्ता। वाहनतया संयुक्तावास्ताम्।
दिवोदासाय। दिवश्च दासे षष्ठ्या अलुग् वक्तव्यः (पा० ६-३-२१) इत्यलुक्।
दिवोदासादीनां छन्दस्युपसंख्यानामिति पूर्वपदाद्युदात्तत्वम्। भरद्वाजाय। भृञ् भरणे।

अस्मात्प्रत्ययेन कर्मणि शतृप्रत्ययः । शतुश्छन्दस्युभयथेत्यार्धधातुकत्वेन लसार्वधातुकानुदात्तत्वाभावात्प्रत्ययाद्युदात्तत्वम् । बहुव्रीहौ पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् । हयन्ता । हेञः कर्मणि लटो व्यत्ययेन शतृ । बहुलं छन्दसीति संप्रसारणम् । शपि गुणे छान्दसोऽयादेशः । रेवत् । रयिशब्दान्मतुप् । रयेर्मतौ बहुलमिति संप्रसारणम् । छन्दसीर इति मतुपो वत्वम् । रयिशब्दाच्च (का० ६-१-१७६) इति मतुप उदात्तत्वम् । सचनः । षच सेवने । अनुदात्तेतश्च हलादेरिति युच् । युक्ता । सुपां सुलुगिति विभक्तेराकारः ॥

The story of दिवोदास occurs in I. 112. 14 : याभिः महा अतिथिग्वं कशोजुवं दिवोदासं शम्बरहत्ये आवतम् and in I. 119. 4 यासिष्ट वर्तिः वृषणा विजेन्यं दिवोदासाय महि चेति वा अवः ; as to how दिवोदास was protected in the battle with शम्बर does not appear anywhere. The शम्बर myth is mentioned in about fourteen passages in the RV, while दिवोदास appears in about seventeen passages. He is mentioned as अतिथिग्व, as भरद्वाज, as the son of वध्र्यश्व and as the father of सुदास् (VII. 18. 25). He is a special protégé of Indra, and Indra is mentioned as killing शम्बर for him. भरद्वाजाय वर्तिः. वर्ति, n. (या)- from वृत् to go on a round with या or परि या or आ या, once with नि यम्, another time with वह् ; this expression occurs with one exception (X. 122. 6, said of Agni) only in connection with the अश्विनौ. हयन्ता from हि-हिनोति-(5 U.) to drive quickly. सचनः from सच् (Old. and Sāyaṇa), Geld. from चन्, 'having the same wish, sympathetic'. सचन occurs only once more in VI. 39. 1 (सचनस्य मन्द्रा). The रथ is called सचनावत् in (VIII. 22 2) : cf. वचन, VI. 39. 1 and वचनावत् IX. 68 1. शिंशुमारः (classical शिशुमार) a dolphin, शिंशुमार occurs only here

Tr. When on your rounds you went in haste to Divodāsa, the pious worshipper, your ever-present chariot carried you; a bull and a dolphin were yoked (to it).

Verse 19

रयिम् । सुऽक्षत्रम् । सुऽअपत्यम् । आयुः । सुऽवीर्यम् ।

रयिम् सुक्षत्रम् स्वपत्यम् आयुः सुवीर्यम्

नासत्या । वहन्ता ॥ आ । जह्नावीम् । सऽमनसा । उप । वाजैः ।
नासत्या वहन्ता आ जह्नावीम् सऽमनसा उप वाजैः

त्रिः । अह्नः । भागम् । दधतीम् । अयातम् ॥ १९ ॥
त्रिः अह्नः भागम् दधतीम् अयातम्

हे नासत्यावश्विनौ सुक्षत्रं शोभनबलं रयिं धनं स्वपत्यं शोभनैः पुत्रादिभिरुपेतं सुवीर्यं शोभनवीर्योपेतमायुः । अन्ननामैतत् । एवंगुणविशिष्टमन्नं च वहन्ता धारयन्तौ युवां समनसा समानमनस्कौ सन्तौ जह्नावीं जह्नोर्महर्षेः संबन्धिनीं प्रजामायातम् । आभिमुख्येनागच्छतम् । कीदृशीम् वाजैर्हविर्लक्षणैरन्नैरुपेताम् । अह्नः । अत्राहःशब्देन तत्रानुष्ठेयः सोमयागो लक्ष्यते । तस्य प्रातःसवनादिरूपेण त्रिस्त्रिधा विभक्तं भागमंशं दधतीं बिभ्रतीम् । अनुसवनं हविर्भिर्यजमानामित्यर्थः । सुक्षत्रम् । बहुव्रीहौ नञ्सुभ्यामित्युत्तरपदान्तोदात्तत्वम् । सुवीर्यम् । वीरवीर्यौ चेति बहुव्रीहावुत्तरपदाद्युदात्तत्वम् । जह्नावीम् जह्नुशब्दात्तस्येदमित्यर्थेऽण् । टिड्ढाणञ् इति ङीप् । जाह्नवीम् । ह्रस्वदीर्घयोर्विनिमयः पृषोदरादित्वात् । उक्तं च वर्णागमो वर्णविपर्ययश्च (का० ६-३-१०९) इति । अत एव मध्योदात्तत्वम् ॥

जह्नावी is mentioned only in one more passage, III. 58. 6: पुराणं ओकः सख्यं शिवं वां युवो नरा द्रविणं जह्नाव्याम्. Geld understands जह्नावी in the latter passage as the race of जह्नु, the ancestor of the कुशिकाः; Sāy. also understands जह्नावी in our passage as being used for descendants of जह्नु. The ताण्ड्यब्रा० mentions (21. 12. 2) a war between the clan of the Vṛcīvats and the Jahnus, the former are mentioned in VI. 27. 5–7 and appear to be subjects belonging to शरु; cf. वृचीवन्तः शार्यं पत्यमाना, rc. 6. वृचीवन्तः a kingly family according to Geld., demons according to Grassman; in any case there is no mention of any connection between them and the Jahnus.

Tr. You went with accordant minds to the descendants of Jahnu that offered you a portion (in the sacrifice) thrice a day, carrying with you wealth accompanied by power and progeny and long life accompained by abundance of man-power.

Verse 20

परिऽविष्टम् । जाहुषम् । विश्वतः । सीम् । सुऽगेभिः । नक्तम् ।
परिऽविष्टम् जाहुषम् विश्वतः सीम् सुगेभिः नक्तम्

ऊहथुः । रजःऽभिः ॥ विऽभिन्दुना । नासत्या । रथेन । वि ।
ऊहथु रजोभि विभिन्दु ना नासत्या रथेन वि
पर्वतान् । अजरयू इति । अयातम् ॥ २० ॥
पर्वतान् अजरयू अयातम् [* ताँ]

जाहुषो नाम कश्चिद्राजा । विश्वत सर्वत परिविष्ट शत्रुभि परिवृत त राजान हे नासत्यावश्विनावजरयू जरारहितौ नित्यतरुणौ युवा विभिन्दुना विशेषेण सर्वस्य भेदकेनात्मीयेन रथेन नक्त रात्रौ सुगेभि सुष्ठु गन्तु शक्यै रजोभि रजकैर्मार्गै-रूहथु । तस्माच्छत्रुसमूहान्निर्गमयतम् । सीमित्येतत्पादपूरणम् । निर्गतेन तेन सह पर्वतान् शत्रुभिरारोढुमशक्यान् शिलोच्चयान् व्ययातम् । विशषेणागच्छतम् । परि-विष्टम् । विश प्रवशने । कर्मणि निष्ठा । गतिरनन्तर इति गते प्रकृतिस्वरत्वम् । सु-गेभि । सुदुरोरधिकरण इति गमेर्ड । विभिन्दुना । भिदिर् विदारणे । औणादिक उप्रत्ययो नुमागमश्च । अजरयू । न जरा अजरा । तामात्मन इच्छत । सुप आत्मन क्यच् । न च्छन्दस्यपुत्रस्येति ईत्वदीर्घयोर्निषेध । क्याच्छन्दसीत्युप्रत्यय ॥

The story of जाहुष appears only in VII. 71 5 (जाहुष शिथिरे धात अत) which appears to be a summary statement of the present rc परिविष्ट from विश to surround cf वह्नि न जिह्वा परिविष्ट आदत्, X. 68 6 सीम् is an expletive, also used for slight emphasis, cf विश्वत सीम् I 33 9, 100 14, विश्वस्मात् साम, IV 28 4 साम् is also used in the sense of him or her cf परि सीम् (अग्निं) नयन्ति I 95 2 प्र सीम् आदित्य असृजत् II 28 4 सुग easy to cross or accessible, cf सुग पन्था I 41 4 सुगान् पथ III 30 10 विभिन्दु from भिद्, which cuts a way before it It occurs only once more in VIII 2 41 where it is an epithet of Indra अजरयू (जरयु is from जरयति जरा आत्मन इच्छति) unageing it occurs only here the form अजर is of frequent occurrence also अजुर वि अयातम् from या with वि to cross over or pass over see notes on I 48 7 Geld understands *cd* as men tioning a new feat which is *referred to* in I 117 16 (वि जयुषा ययथु सान्वद्रे), also VI 62 7 (वि जयुषा रथ्या यात मद्रिम्) and X 39 13 (वा वर्नि यात जयुषा वि पर्वतम्) Sayana connects it with the rescue of जाहुष Since जाहुष is taken by aerial regions (रजोभि) the passage through mountains is obviously not necessary for the rescue

Tr When Jahusa was completely surrounded you carried him (to a safe place) at night by the aerial regions (made)

easy to cross. With your car that cuts a path before it, oh true one, you, the unageing, passed across the mountains.

Verse 21

एकस्याः । वस्तोः । आवतम् । रणाय । वशम् । अश्विना । सनये । सहस्रा ॥ निः । अहतम् । दुच्छुनाः । इन्द्रऽवन्ता । पृथुऽश्रवसः । वृषणौ । अरातीः ॥ २१ ॥

एकस्याः वस्तोः आवतम् रणाय वशम् अश्विना सनये सहस्रा निः अहतम् दुच्छुनाः इन्द्रवन्ता पृथुश्रवसः वृषणौ अरातीः

हे अश्विनौ वशमेतत्संज्ञमृषिमेकस्या वस्तोरेकस्याह्नो रणाय रमणीयाय सहस्रा सहस्रसंख्याकाय सनये धनलाभायावतम् । अरक्षतम् । स ऋषिः प्रत्यहं यथा सहस्रसंख्यं धनं लभते तथा रक्षितवन्तावित्यर्थः । अपि च हे वृषणौ कामानां वर्षितारावश्विनौ इन्द्रवन्ता इन्द्रेण संयुक्तौ युवां दुच्छुना दुष्टसुखान् दुःखस्य कर्तॄन्पृथुश्रवसो विस्तीर्णयशसोऽरातीः शत्रून्निरहतं निःशेषेणावधिष्टम् । यद्वा । कानीतस्य पृथुश्रवःसंज्ञस्य राज्ञः शत्रूनिति योज्यम् । सहस्रा । सुपां सुलुगिति चतुर्थ्या डादेशः । अहतम् । लङि थसस्तम् । अनुदात्तोपदेशेत्यादिनानुनासिकलोपः । दुच्छुनाः । शुनमिति सुखनाम । दुष्टं सुखं यासां तास्तथोक्ताः । परादिश्छन्दसि बहुलमित्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् ॥

वश as a protégé of the Aśvins is mentioned in I. 112. 10, our passage, VIII. 8 20; X. 40. 7; 50. 9. वश अश्व्य is the poet of VIII 46. and his praise of the donations of पृथुश्रवस् कानीत form verses 21–24 of the hymn; there the poet's own name also is mentioned; and the gifts he received, as mentioned there, amount to षष्टिं सहस्रा अश्व्यस्य अयुता असनं उष्ट्रानां विंशतिं शता and much more. It is likely that this वश is identical with the वश in our passage. एकस्या वस्तोः. वस्तु (from वस् उच्छति to shine) morning the genitive वस्तोः occurs much oftener than the other forms and means 'in the morning;' cf. दोषा वस्तोः, at night and in the morning. वस्तोर्वस्तोः, every morning (X. 40. 1). रणाय सहस्रा सनये. सहस्रा = सहस्राणि (Say. सहस्राय); it is governed by सनये which is in apposition to रणाय; cf. II. 23. 2. रण (from रण्) pleasure or joy or

longing, also battle, for which a soldier longs, cf अस्मत्र दृश्णि महते रणाय (महता रणाय) I 168 9 रणाय सोम पिब III 47 1, रण कृधि X 112 10 दुच्छुना (from दुस् + शुन luck) ill-luck like other abstract nouns e g अभिमाति अराति it is used concretely for evil-doers, cf मा न आभ्य रीरिध दुच्छुनाभ्य II 32 2, मा न मर्चमृज दुच्छुनायै I 189 5

Tr You came to the help, O Asvins, of Vasa to his great delight so that he gained thousands in the course of a single morning Accompanied by Indra O mighty gods you smote off the ill luck and the enemies of Prthusravas

Verse 22

शरस्यं । चित् । आर्चत्ऽकस्यं । अवतात् । आ । नीचात् ।
शरस्य चित् आर्चत्कस्य अवतात् आ नीचात्
उच्चा । चक्रथुः । पातंवे । वारिति वाः ॥ शयवें । चित् नासत्या । शचींभिः । जसुरये । स्तर्यम् । पिप्यथुः । गाम् ॥२२॥
उच्चा चक्रथु पातवे वा शयवे चित् नासत्या शचीभि जसुरये स्तर्यम् पिप्यथु गाम्

आर्चत्कस्य ऋचत्कपुत्रस्य शरस्य* चित् । एतत्संज्ञस्यापि । स्तोतु पिपासितस्य पातवे पानार्थं नाचान्नीचीनाददवता कूपात् उच्चा उच्चैरुपरिष्टाद्वारुदक ह अश्विनौ युवाम् । आ चक्रथु । आभिमुख्येन कृतवन्तौ । तथा हे नासत्यावश्विनौ शचीभिर्युष्मदीयै कर्मभि परिचरणैर्जसुरये श्रान्ताय शयवे चित् शयुनाम्न ऋषये स्तर्यं निवृत्तप्रसवा गामग्निहोत्रार्थस्य पयसो दोग्ध्रीं पिप्यथु । पयसा प्रवामापूरितवन्तौ । पातवे। पा पाने । तुमर्थे सेसेनिति तवेन्प्रत्यय । जसुरये । जसु हिंसायाम् । जसिसहोरुरिन् (उ० २-७२) । स्तर्यम् । स्तीर्यते आच्छाद्यते प्रसवसामर्थ्याभावेनेति स्तरी । अवितृस्तृतन्त्रिभ्य ई (उ० ३-१५७) इतीकारप्रत्यय । वा छन्दसीति यमि पूर्ववस्य विकल्पित वादभावे यणादेश । उदात्तस्वरितयोर्यण इति परस्यानुदात्तस्य स्वरितत्वम् । पिप्यथु । प्यायी वृद्धौ । लिटि व्यत्ययेन परस्मैपदम् । लिट्यङोश्च (पा० ६-१-२९) इति पीभाव ॥

The mention of शर as a liberal patron occurs in VIII 70 13 14 but he appears to be different from शर the son of

* आदर्शे चित् इति न दृश्यते ।

ऋचत्क. There is no reference to this legend of शर elsewhere. उच्चा adv. = उच्चैः. वाः water. The story of शयु's cow occurs in I. 117. 20; 118. 8; 119. 6; VI. 62. 7 etc. अवतं well; cf. आहूतासः अवतासः न कर्तृभिः तनूषु ते क्रतवः इन्द्र भूरयः I. 55. 8. जसुरि from जस् to famish cf. जसुरये वृकाय V. 13. 5; जसुरिं श्येनं IV. 38. 5. स्तर्य॑म् from स्तरी sterile. पिप्यथुः from पि (पिन्व्)—(प्यै) (i) to swell; (ii) to cause to swell, to cause to yield milk; cf. गोः पयोभिः पयते, I. 164. 28; (ii) धेनुं ऊधनि पिप्यत II. 34. 6; (meta.) त्वां इन्द्रं अपीप्यन् VIII. 99. 1.

Tr. You made the water to rise high from its depth from the well that Śara, the son of Ṛcatka, might drink (from it). For Śayu, who was in a state of exhaustion, you, O true ones, caused a sterile cow to swell (with milk).

Verse 23

अवस्यते । स्तुवते । कृष्णियाय । ऋजुऽयते । नासत्या । शचीभिः ॥ पशुम् । न । नष्टम्ऽइव । दर्शनाय । विष्णाप्वम् । ददथुः । विश्वकाय ॥ २३ ॥

अवस्यते॑ स्तुवते॑ कृष्णिया॑य ऋजूयते नासत्या
श॑चीभिः पशु॑म् न॑ नष्ट॑मिव द॑र्शनाय विष्णाप्व॑म्
ददथु॑ वि॑श्वकाय

अवस्यते अवनं रक्षणमात्मन इच्छते स्तुवते स्तुतिं कुर्वते कृष्णियाय । कृष्णो नाम कश्चित् तस्य पुत्राय । ऋजूयत आर्जवमिच्छते विश्वकायैतत्संज्ञाय ऋषये । हे नासत्यौ युवां शचीभिरात्मीयैः कर्मभिर्विष्णाप्वं नाम विनष्टं पुत्रं दर्शनाय दर्शनार्थं ददथुः । दत्तवन्तौ । तत्र दृष्टान्तः । पशुं न नष्टमिव । एक उपमार्थीयः पूरकः । यथा कश्चिद्विनष्टं पशुं स्वामिनो दृष्टिपथं प्रापयति तद्वत् । अवस्यते । अवस्शब्दात् सुप आत्मनः क्यच् । शतुरनुम इति विभक्तेरुदात्तत्वम् । कृष्णियाय कृष्णशब्दादपत्यार्थे छान्दसो घच् ॥

विश्वक कार्ष्णिः is the author of VIII. 86. 3 according to the सर्वानुक्रमणिका, but the poet there refers to himself as विश्वक and refers also to the एधतु (prosperity) which the Asvins have vouchsafed to Viṣṇāpū युवं हि ष्मा पुरुभुजा इमं एधतुं विष्णाप्वे ददथुः वस्यइष्टये

ता वा विश्वक हवते तनूकृथे. इम एधतु indicates the contemporaneity of विष्णापू and विश्वक I 116 23, 117 7, and X. 65 121, where the story of विश्वक and विष्णापू appears, are then of later date than VIII 86 3 विष्णापू is probably a patron and not a lost son of विश्वक. In I 117 7 and X 65 12 विष्णा- - - . . . . . .
विश्वक as a milch-cow, while in our p . . . . .
sition of a patron is only likened to that of the discovery of a lost cow अवस्य ते from अवस्यति, अव आत्मान इच्छति ऋजूयते from ऋजुय to act in a straightforward manner, cf ऋजूयन्त मर्तं अनु व्रत रक्षति I 136 5

Tr To Visvaka the son of Krsna, who wanted help, who offered you praise, and lived a holy life, you, oh true gods by your powers gave Visnapu like a lost animal to (its owner's) sight

Verse 24

दश । रात्रीः । अशिवेन । नव । द्यून् । अवऽनद्धम् । श्नथितम् ।
द श रा त्री अ शिवेन न व द्यू न अ वनद्धम् श्नथित म्
अप्ऽसु । अन्तरिति ॥ विऽप्रुतम् । रेभम् । उदनि । प्रऽवृक्तम् ।
अप्सु अन्त वि प्रुतम् रेभ म् उद नि प्र वृक्तम्
उत् । निन्यथुः । सोमम्ऽइव । स्रुवेण ॥ २४ ॥
उ त निन्यथु सो ममिव स्रुवे ण [*लव]

पुरा खलु रेभमृषि पाशैर्बद्ध्वा असुरा कूपे कस्यचिद्दिवसस्य सायकाले प्रचिक्षिप्तु । स चाश्विनौ स्तुवन् दशरात्रीर्नवाहानि च कूपमध्ये तथैवावतस्थे । दशमेऽहनि प्रातरश्विनौ त कूपादुदतारयतामिति । तदाह । अप्सु कूपान्तर्वर्तमानास्वन्तर्मध्येऽसुरै पातितमशिवेन दु खहेतुना दाम्नावनद्ध बद्ध श्नथित शत्रुभिर्हिंसित दश रात्रीर्दशसख्याका निशा नव द्यून् नवसख्याकान्यहानि च । अत्यन्तसयोगे द्वितीया एतावन्त काल तत्रैव कूपेऽवस्थितमत एव उदन्युदके विप्रुत विप्लुत व्याक्षिप्तसर्वाङ्गम् । प्रवृक्तम् । लुप्तोपममेतत् । प्रवृञ्जनेन सतप्त घर्ममिव व्यथया सन्तप्यमानमेवभूत रेभ हे अश्विनौ युवा उन्निन्यथु । तस्मात्कूपादुन्नीतमुत्तीर्ण कृतवन्तौ । तत्र दृष्टान्त । सोममिव यथाग्निहोत्रहोमार्थमभिषुत सोमरस कूपसदृशेऽग्निहोत्रस्थालीमध्ये वर्तमान स्रुवणाध्वर्युरुन्नयति ऊर्ध्वं नयति तद्वत । अवनद्धम् । णह बन्धने । कर्मणि

निष्ठा । नहो ध (पा० ८-२-३४)। झषस्तथोर्धोऽध इति निष्ठातकारस्य धत्वम् । गतिरनन्तर इति गते प्रकृतिस्वरत्वम् । श्नथितम् । श्नथ हिंसार्थ । निष्ठा । विप्रुतम् । प्रुङ् गतौ । अननुदात्तमत्ययस्वरौ । कपिलकादित्वाल्लत्वविकल्प । उदनि । पद्दन्नित्यादिना उदकशब्दस्योदनभाव ॥

The story of रेभ appears in I 112 5—निवृत (Gr restrained, Geld sunken) सित (bound) अदय 117. 4--दुरेवै गूढ निवृत, 117 12, दशमे अहनि, 118 6—उदैरतम् 119 6—परिवृते (from oppression) उरुष्यथ, X 39 9—गुहा हित मभृथास He was tied hand and foot and hurled into water, from where he was rescued by the Asvins on the tenth day, for which the poet (I 117 12) naturally asks 'Where were you engaged in the mean-while?" श्नथित विप्रुत प्रवृक्तम्. श्नथ to shatter to smite down, विप्रु to float प्रवृक्त Geld, made hot or burnt (cf प्रवर्ग्य), possibly also hurled down, Gr hurled down or sunken वृज् with प्र occurs only I 116 1 (बर्हि प्र वृञ्जे); VII. 2 4 (अस्मो बर्हि प्र वृ), 39 2 (बर्हि प्र वावृजे) and V 30 15 (प्रवृञ्ज प घर्म आसीत्), besides our passage In the last it means 'to set on fire' and it refers to the प्रवर्ग्य rite, but elsewhere it means 'offer' so that here the meaning must be determined by the context in अपवृज, निवृज, परावृज the word means 'to throw

Tr You took out, as one takes out the Soma with the ladle Rebha hurled into water, as he lay floating for ten *nights and nine days in it fettered and smitten by an evildoer*

Verse 25

प्र । वाम् । दंसांसि । अश्विनौ । अवोचम् । अस्य । पतिः ।
प्र वाम् दंसांसि अश्विनौ अवोचम् अस्य पति
स्याम् । सुऽगवः । सुऽवीरः ॥ उत । पश्यन् । अश्नुवन् । दीर्घम् ।
स्याम् सुगव सुवीर उत पश्यन् अश्नुवन् दीर्घम्
आयुः । अस्तम्ऽइव । इत् । जरिमाणम् । जगम्याम् ॥ २५ ॥
आयु अस्तमिव इत् जरिमाणम् जगम्याम्

एवमनेन सूक्तेनाश्विनोर्महिमान प्रशस्याधुना मन्त्रद्रष्टा स्वाभीष्ट प्रार्थयते । हे अश्विनौ या युवयोर्दंसासि पुरा कृतानि कर्माणि प्रावोचम् । इत्यमुक्तवानस्मि । सोऽह सुगव शोभनगोयुक्त सुवीर शोभनवीरश्च भूत्वास्य राष्ट्रस्य पतिरधिपति स्या भवेयम् । उतापि च पश्यन् । अक्षिभ्या पश्यन् । उपलक्षणमेतत । सर्वैरिन्द्रियै स्वस्व विषयदर्शनसमर्थैर्दीर्घ वर्षशतरूपेणायतमायुर्जीवित चाश्नुवन् प्राप्नुवन्नहमस्तामिव यथा गृह स्वामी निष्कण्टक प्रविशति एव जरिमाण जरा जगम्याम् । कण्टकराहित्येन प्राप्नुयाम् । वृद्ध सञ्चिरकाल निवसेयमित्यर्थ । स्याम् । अस्ते प्रार्थनाया लिङ् । यासुट् । श्नसोरल्लोप इत्यकारलोप । अश्नुवन् । अशू व्याप्तौ । व्यत्ययेन शतृ । जरिमाणम् । जॄष् वयोहानौ । अस्मादौणादिक इमनिच् । जगम्याम् । गमे प्रार्थनाया लिङि । बहुल छन्दसीति विकरणस्य श्लु ॥

दसस् n a wonderful deed a miracle अस्य प ति . अस्य stands for राष्ट्रस्य acc to Sāy, for the property owned by the poet acc to Geld Being emphasised, it is accented सुगव from सु + गो अस्तम् home of rc 5 d Old age brings repose like home

Tr O Asvins, I have spoken of the miracles wrought by you, may I become the owner of this blessed with cattle and offspring, and seeing and enjoying a long life, may I attain old age as one attains one's home

---

No. 6

MANDALA I SUKTA 184

यस्य नि श्वसित वेदा यो वेदेभ्योऽखिल जगत् । निर्ममे तमह वन्दे विद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥ द्वितीयाष्टकमध्यस्थश्चतुर्थोऽध्याय आदरात् । व्याख्यात सायणार्येण पञ्चमो व्याकरिष्यते ॥ २ ॥ तत्र ता वामितीद प्रथममण्डलस्य चतुर्विंशेऽनुवाके पञ्चम सूक्तम् । पूर्वसूक्ते षडित्युक्तत्वात्सूक्तसख्यानुवर्तत इति परिभाषितत्वात् षडृच्चम् । ऋषिश्चान्यस्मादिति परिभाषयागस्त्य तथाश्विन वा इत्युक्तत्वात्तुह्यादिपरिभाषयेदमप्याश्विनम् । अनादेशपरिभाषया त्रैष्टुभम् । ता वामि पत्युक्रान्तम् । युवो रजासीत्यादीना पञ्चसूक्ताना तृतीयवर्जिताना प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोर्विनियोग उक्त । तत्रेद पञ्चमम् ॥

Verse 1

ता । वाम् । अद्य । तौ । अपरम् । हुवेम । उच्छन्त्याम् । उषसि ।
वह्निः । उक्थैः ॥ नासत्या ॥ कुह । चित् । सन्तौ । अर्यः ।
दिवः । नपाता । सुदाःऽतराय ॥ १ ॥

ता तौ रक्षकत्वेन प्रसिद्धौ वा युवामद्यास्मिन्यागदिने हुवेम आह्वयाम इत्याशी । तथापरमपरस्मिन्नपि दिने तौ युवा हुवेम । अपरमित्येतदपरस्मिन्नित्यर्थे समभिव्याहाराद् अद्या च नो मृळयतापरं च । (ऋ० २-२९-२) इत्यादि मन्त्रान्तरे तथा दर्शनाच्च । अपरयाग प्रत्यपीति वा । कस्मिन्काले । उषस्युषोदेवतायामुच्छन्त्या तमो विवासयन्त्या सत्याम् । उष काले हि प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रे प्रयुज्येते । उक्ते काले हे नासत्या असत्यरहितौ दिवो नपाता द्युलोकस्य न पातयितारौ । नप्तृस्थानीयौ वा कुहचित्सन्तौ कुत्रचिद्देशे वर्तमानौ युवा वह्नि स्तुतेर्वोढार्य ईरयिता स्तुतेराश्वगे वा । इदृशोऽह होता सुदास्तरायात्यर्थं शोभनहविर्दात्रे यजमानाय तदर्थम् तौ युवामुक्थै शस्त्रे हुवेमेति सबन्ध । अत्राख्यात पदमेकवचनतया नेतव्यम् । वह्निरर्यशब्दौ वा बहुवचनत्वेन नेतव्यौ । अथवा वाक्यद्वयम् । यस्माद्वाह्निरर्या होतोक्तगुणकौ युवां शसति तस्मादद्य यजमानास्तौ युवामाह्वयाम इति ॥

The hymn is the fifth and last of the hymns to the Asvins ascribed to अगस्त्य नासत्या दिव नपाता Gold 's suggestion (V S III 372) that this is a separated द्वंद्व compound is fantastic नपात् (cf L nepos, Lith Nepatis, grandson, cf नप्तृ) means child or progeny ता वाम् अद्य (हुवेम) ता in the sense of the well-known cf त त्या नृम्णानि बिभ्रतम् IX 48 1 also I 36 6 अपरम् adv, in the future, contrasted with अद्य or नूनम् cf स त्व नो अद्य सुमना उत अपर यक्षि देवान् I 36 6 मा नो भय जरितार नूनम् विदत् मा अपरम् I. 189 4, नम पुरा ते वरुण उत नूनम् उत अपरम् II 28 8 व्युच्छन्त्याम् उषसि वह्नि उक्थै (हवते) This sentence is both elliptical and parenthetical The Vedic poet is very fond of parenthesis Gr proposes to read वह्नी making it adj to अश्विनौ and an object to हुवेम No change is admissible in the Vedic text वह्नि is a carrier (वोढा) of either oblations or of men and hence signifies the fire or the priest or the horse, cf सोमस्य मा तवस वह्निं चकर्थ III 1. 1, वह्निं यशस विदथस्य केतु

(अग्निं) I. 60. 1, ये त्वां वहन्ति वह्नयः I 14 6, आशिष्ठाः वह्नय अनु शृण्वन्ति II. 24. 13 उक्थ (वच्) hymn of praise, cf. उक्थ्य I 48. 12 कुहचित् मन्तौ कुह (कु + ह; cf इह, also कुत्र, क) + चित् = कुत्रापि. अर्य. सुदास्तराय (हुवेम) अर्य abl. from अरि a patron or a rich lord; see notes on I. 116 6, सुदा liberal.

Tr Wherever you may be, may we, oh true children of heaven, invoke you, well-known (protectors as you are), today and may we invoke you in future—the fire at break of dawn (also) invokes you with hymns of praise—for the sake of him (our patron) who is more liberal than a rich lord.

Verse 2

अस्मे इति । ऊँ इति । सु । वृषणा । मादयेथाम् । उत् । पणीन् । हतम् । ऊर्म्या । मदन्ता ॥ श्रुतम् । मे । अच्छोक्तिऽभिः । मतीनाम् । एष्टा । नरा । निऽचेतारा । च । कर्णैः ॥ २ ॥

* स्मे, णी हं

हे वृषणा कामानां वर्षकावश्विनौ युवामस्मे उ अस्मास्वेव सु मादयेथाम् । सुष्ठु तृप्यतम् । अस्मभ्यं तर्पयतमभिमतम् । तथा पणीन्वणिजो लुब्धकानपहृत्य उद् उन्मूल्य हतम् । नाशयतम् । कीदृशौ युवाम् । ऊर्म्यां । रात्रिनामैतत् । रात्रौ मदन्ता । मादयन्तौ । यद्वा ऊर्मिरिति सोमनाम । ऊर्मिर्यस्ते पवित्र आ (ऋ० ९-६४-११) इत्यादिषु तथा प्रयोगात् । अस्मदीयेन सोमेन मदन्तौ । तादृशौ युवां मे ममाच्छोक्तिभिराभिमुख्यकरैर्निर्मलैर्वेद्यवाक्यै रचिता । मतीनाम् । कर्मणि षष्ठी । मननसाधना स्तुती कर्णैराकर्णनसाधनैः श्रोत्रैः श्रुतम् । शृणुतम् । हे नरा नेतारौ युवा स्वस्येष्टान्वेष्टारावस्मत्स्तुतीनां तथा निचेतारा लब्धाना तासां सञ्चयकर्तारौ । निरित्येष समित्येतस्य स्थाने । यस्मादेवंविधौ तस्माच्छृणुतमिति ॥

अस्मे उ सु The final vowel of अस्मे is a प्रगृह्य; the short उ is always given as ऊँ in Pp. Here it is lengthened according to पा० 449; the change of स to ष is noted at पा० 322. The samdhi पर्णीँहत is noted at पा० 288. The ऊर्मि, wave or flood, is of the

* आदर्शे उत् इति नास्ति ।

Soma एष्टा नरा मे अच्छोक्तिभि मतीना श्रुतम. एष्टा du of आ + इष्ट, from यज् or इष, अच्छोक्ति from अच्छ + उक्ति a speech addressed to (अच्छ), an invocation, cf महिष्ठ अच्छोक्तिभि मतीनां सुवृक्तिभिर्, I 67 3 मति a prayer, cf मन Geld. construes अच्छोक्तिभि with एष्टा, Sāyana एष्टा निचेतारा च नरा, Geld मन्ता निचेतारा च श्रुतम्. नि चेतारा from चि with नि to listen or observe attentively, cf कान्वा नि चिकेथे V. 66 4, निदान नि चिक्यु X 114 2

Tr O virile gods, do gladden us rejoicing in the flow of Soma, overthrow the niggardly people oh heroes to whom sacrifice is offered, hear my prayers on account of my appeals, listening attentively with your ears

Verse 3

श्रिये । पूषन् । इषुकृताऽइव । देवा । नासत्या । वहतुम् । सूर्यायाः ॥ वच्यन्ते । वाम् । ककुहाः । अप्ऽसु । जाताः । युगा । जूर्णाऽइव । वरुणस्य । भूरेः ॥ ३ ॥

सविता सूर्यो दुहितरं सूर्याख्यां प्रदातुमना देवानाहूय सामर्थ्यसमीक्षणायाजिं परिकल्प्य य इमं जेष्यति स एनां कन्यकां सूक्तसहस्रवत्सं स्तोत्रं च लभत इत्यकल्पत् । तमाग्निं प्रथममजयत्तमन्वश्विनावपि जित्वाग्निं प्रधृष्य ऋक्सहस्रं कन्यकां चालभेताम् । तत इन्द्र उपाश्वाजयताम् । तौ च तैरन्यादिभि प्रार्थितौ स्वशस्त्रस्य कंचित्कंचिद्भागं तेभ्य परिकल्प्य सूर्यां स्वरथे धारयतामिति । अयमितिहासो ब्राह्मणे प्रजापतिर्वै सोमाय राज्ञे (ऐ० ब्रा० ४-७) इत्यत्राम्नातोऽस्माभि प्रथमाष्टमे आ वां रथं दुहिता सूर्यस्य (ऋ० १-११६-५) इत्यत्र प्रपञ्चित । अत्राह । हे पूषन् पोषक सूर्य एतच्चन्द्रस्याप्युपलक्षणं सूर्याचन्द्रमसोरेवाश्वित्वात् । सूर्याचन्द्रमसावित्येके (नि० १२-१) इति यास्केनोक्तत्वात् । अत पूषन्निति युक्तं हे पोषकावश्विनावित्युक्तं भवति । हे पोषकौ हे नासत्या असत्यरहितौ देवा देवौ युवां श्रिये श्रेयसे । शस्त्रस्य कन्यायाश्च लाभायेत्यर्थ । इषुकृतेव । इवशब्द एवार्थे । आजिधावनायेषुवच्छीघ्रमृजुगामिनौ कृताविव सन्तौ । सूर्याया एतन्नामिकाया सवितु पुत्र्या । कर्मणि षष्ठी । सूर्यां वहतुं रथे धारयितुमाजिमुदजयतमित्यर्थ । यस्मादेव तस्मादप्सु जाता कर्मसु संपादिता ककुहा शस्त्ररूपा स्तुतयो भूरेरविच्छिन्नप्रवाहस्य वरुणस्य फलप्रतिबन्धकपाप-

निवारकस्य यागस्य सिद्ध्यर्थं तत्सन्निधिभ्यो वा प्रति यच्छन्ते होत्रादिभि । युवामेव शास्त्रगतमन्त्रैर्यागकाले च स्तुवन्तीत्यर्थ । युगा जूर्णेव जीर्णानि युगानीव । इवशब्द समत्यर्थ । पुरातना यागकाला यथा तद्वदद्यतना अपीत्यर्थ । पूर्वकाले यथा युवामेव स्तुवन्ति तद्वदिदानीमपीति तात्पर्यम् ॥

ab describe the Asvins as *forming a fitting equipage* of Sūrya and *cd* visualise the movements of their car *ab* are addressed to पूषन् by way of a compliment to him The Vedic poets often insert in hymns to one god such compliments to another, e g there is a reference to Mitra in a hymn to Varuna (I 25 6), Indra is referred to in a hymn to Visnu (I 154 6), in an invocation to उषासानक्ता, पृथिवी is indirectly addressed and द्यौ brought in by implication (II 31 5) cf II 38 10 (*b*) The *ro refers to Surya's wedding and* पूषन् *plays an interesting role* in it The bridal procession of Surya is described in X 85 6–16 ro 14 there runs thus यद् अश्विना पृच्छमानाव् अयातं त्रिचक्रेण वहतुं सूर्यायाः । विश्वे देवा अनु तद् वाम् अजानन् पुत्रः पितराव् अवृणीत पूषा In VI 58 4, पूषन् has been described as given (as son) to सूर्या by the gods पूषा had *originally come as a suitor to the* स्वयंवर *according to the* Brāhmana narration Sāy and Lud unnecessarily understand पूषन् as an epithet of अश्विनौ and Gr changes it to यानम् A verb has to be supplied in *ab* but this kind of ellipsis is of common occurrence in the RV of त्वम् अर्यमा सत्पतिर् यस्य सम्भुजम् II 1 4, स न वृष्टिं दिवस् परि स न सहस्रिणीर् इषः II 6 5, न त्वा स्तोमेभिर् उक्थेभिर् न वाजिनं II 13 5, नकिष् टं कर्मणा नशद् II 14 3 मा नो वधैर् वरुण ये त इष्टाव् एनः कृण्वन्तम् असुर भ्रीणन्ति II 28 7 तव अग्ने यशसा मे हि पूर्वी III 1 10 &c The word श्रिये is often used in an idiomatic way to mean "with resulting glory" 'and it was a splendid sight,' etc cf हिरण्यै शिप्रा शुभ्रा व्यञ्जत श्रिये VIII 7 25 अश्वेभिश् च्यवस पुष्पन्त् श्रिये VII 67 2, श्रिये चिद् रुक्मा आ यातु रथ V 55 3 This श्रिये accompanies a statement and does not stand by itself Old therefore is not right in taking it by itself श्रिये cannot be the मध्यदीपकवत् as Pischel thinks स्पृहयाय्य (n. du of स्पृहय्) from स्पृह्-स्पृ according to Gr from स्पृ according to Old, Pis. The presence of this simile here has baffled interpreters Roth substitutes स्पृहया from

क with इर to beautify, but Pischel and Old are against the change Pischel takes it to mean 'archers' and Old as 'two men who get ready the arrow (for the lucky hit)' इषुकृता इव might be understood as archers who form part of an equipage To the Vedic poet's mind Sūryā is inseparably associated with the image of the Asvins by her side cf VIII 29 8 in our selection. देवा नासत्या Pischel takes both to be vocative which is wrong, Old takes नासत्या, as voc and देवा as nom, which is justifiable, as नासत्या even as a voc would be accented in the beginning of a Pāda; but it is improbable that in देवा नासत्या one should be nom and the other vocative वच्यन्ते वां ककुहा युगा जूर्णेव वरुणस्य I 46 3 (वच्यन्ते वां ककुहास जूर्णाया अधि विष्टपि) offers the key to the interpretation of this line ककुह is the peculiar animal yoked to the car of the Asvins being winged, it is spoken of as a वि (bird) वच्यन्ते from वञ्च to spring forth, cf अच्छा त्वा वच्यते मति I 142 4, आ वच्यस्व चम्वो पूयमान (सोम) IX 97 2 जूर्णा (from जॄ जुर् to decay, to grow old) विष्टप् in I 46 7 corresponds to जूर्णानि युगानि in our passage only वच्यन्ते as a verb denoting motion governs युगा as the object विष्टप् f occurs in antithesis with or as a parallel expression to बुध्न (VIII 32 3 X. 62 12), सानु (X 123 2) बध्न (VIII 32 3) and therefore means 'top' 'crest', or 'ridge' जूर्ण विष्टप presupposes समुद्रस्य before it cf VIII 34 13 97 5, IX 12 6 IV 7 14 (समुद्रस्य) जूर्णा विष्टप् (the battered crest of waves) by a poetic fancy is spoken of here as जूर्णानि युगानि, because the wave is crooked like the yoke of the old-fashioned bullock-cart of to day Old was the first to suggest the interpretation

The verse has been variously interpreted, *ab* Pischel (V S I. 18) O Pusan and O divine Nasatya (you came) to secure luck like two archers to Sūrya s marriage ', Old 'Good luck, Pusan! Like two arrowmen (that make ready their arrow for a lucky hit, you made ready) oh Nasatyas, as gods the bridal procession of Suryā', Geld O Pusan the divine Nāsatyā came to Surya s marriage to be distinguished like two arrow smiths,' *d* Old '(The Kakuhas gallop) like the battered

yokes of the great V.;' Geld. 'The yokes are battered like those of V.'

Tr. The true gods (went), O Pūsan, to the bridal procession of Sūryā as two archers (forming an equipage)-and it was a glory to see them. Your winged animals, born in waters, (oh Aśvins) spring on to the battered yokes (as it were) of the mighty Varuna.

Verse. 4

अस्मे इति । सा । वाम् । माध्वी इति । रातिः । अस्तु ।
स्तोमम् । हिनोतम् । मान्यस्य । कारोः ॥ अनु । यत् । वाम् ।
श्रवस्या । सुदानू इति सुऽदानू । सुऽवीर्याय । चर्षणयः ।
मदन्ति ॥ ४ ॥

हे माध्वी मधुपूर्णपात्रयुक्ताश्विनौ वां युवयोः संबन्धिनी सा प्रसिद्धा रातिर्दानमस्मे अस्माकमस्तु भवतु । तदर्थं मान्यस्य मननीयस्य कारोः स्तोतुरगस्त्यस्य स्तोमं स्तुतिं हिनोतम् प्रीणयतम् । हे सुदानू शोभनफलदानौ वां युवां श्रवस्या कीर्तेरन्नस्य वेच्छया यद्यस्मात्सुवीर्याय यजमानाय शोभनबलाय वा चर्षणयो मनुष्या ऋत्विग्रूपा अनु मदन्ति । अनुक्रमेण माद्यन्ति । युवाभ्यां सह स्वयं वा ॥

माध्वी occurs as an epithet of Aśvins here and in three other places. It is also an epithet in I. 90. 6, 8 of ओषधीः and गावः: cf. मधु वाताः ऋतायते ... माध्वीः नः सन्तु ओषधीः; मधुमान् नः वनस्पतिः—माध्वीः गावः भवन्तु नः, where माध्वी is used as an equivalent of मधुमत्. मान्य'स्य कारो': स्तो'मम् हिनोतम्. मान्य son of मान or a descendant of मान. This last cycle of hymns in Mandala I is of the मान्याः from the numerous references in it; cf. I. 165. 14, 15; 117. 5; 182. 8; 189. 8. कारु a poet: cf. कारुः अहं ततः भिषक् उपलप्रक्षिणी नना IX. 112. 3. हि to urge on, to inspire. अ'नु य'त् वाम् म'दन्ति. अनु मद् to greet with praise or loud acclamations; cf. सूरिं वाजे अनु मदन्ति I. 173. 7, यं दधिक्राम् अनुमदन्ति IV. 38. 3; सविता रेभैः अनुमद्यमानः VII. 63. 3; अग्निः देवैः अनुमद्यमानः X. 98. 8. श्रवस्या' f. instru. 'with emulation'; see notes on I. 48. 3.

Tr O you givers of sweet (blessings), may that (well-known) generosity of yours be directed towards us Inspire the song of the poet of the family of the Manas at the time when, O liberal givers, the clans vie in offering you their greetings in order that they may have an abundance of manly sons

Verse 5

एषः । वाम् । स्तोमः । अश्विनौ । अकारि । मानेभिः । मघऽवाना । सुऽवृक्ति । यातम् । वर्तिः । तनयाय । त्मने । च । अगस्त्ये । नासत्या । मदन्ता ॥ ५ ॥

हे अश्विनौ हे मघवाना हविर्लक्षणान्नवन्तौ वा युवाभ्यामेष स्तोम स्तोत्र सुवृक्ति सुष्ठु पापवर्जन यथा भवति तथा । यद्वा सुसमाप्ति । अकारि कृत । कीदृशोऽयम । *मानेभिर्मानैर्हविष्प्रदानरूपैं * साहत* । हे नासत्यावसत्यरहितौ युवामगस्त्य एतन्नाम्नि महर्षौ मयि मदन्ता माद्यन्तौ सन्ता वर्तिर्गृह यज्ञसबन्धि यातम् प्राप्नुतम् । क्षिप्रार्थम् । तनयाय पुत्रादिलाभाय त्मन आत्मने च हिताय ॥

सुवृक्ति (from सु + वृज् Roth s derivation from सु+ऋक्ति from अर्च् is not necessary and not supported by Pp वृज is usually the verb accompanying an offering of बर्हि of I 1 6 1), the form सुवृक्ति appears six times always at the end of a pada it may be treated as a special form of the instru (so Gr *Old*) or as an adv , cf with गृणीत V 41 10 प्र युञ्जते I 186 9 बाध I 61 2 'with an excellent offering (spreading) of the holy grass', which is an invitation to the sacrifice तनयाय त्मने च तनय (from तन् to stretch, from the metaphor of weaving) continuity of line, progeny त्मन् (cf later आत्मन्) self cf त्मना तना 'for self and child-en" X. 148 1, वर्तिं याथ तनयाय त्मने च VI 49 5 अगस्त्ये मदन्ता मद् to enjoy or intoxicate oneself with the Soma

Tr This hymn has been chanted for you, O bountiful Asvins, by the Manas with excellent spreading of *barhis* Come on your rounds to us, to the advantage of ourselves and our children, rejoicing at the (sacrifice of) Agastya, oh true ones

Verse 6

अतारिष्म । तमसः । पारम् । अस्य । प्रति । वाम् । स्तोमः । अश्विनौ । अधायि ॥ आ । इह । यातम् । पथिऽभिः । देवऽयानैः । विद्याम । इषम् । वृजनम् । जीरऽदानुम् ॥ ६ ॥

हे अश्विनौ युवयो प्रसादादस्य तमसस्तमनहेतो श्रेय प्रतिबन्धरूपस्य दु खस्य पार पर्यन्तभूमिमतारिष्म । उत्तीर्णा स्म । हे अश्विनौ वा प्रति स्तोम स्तोत्रमधायि । अकारीत्यर्थ । युवा देवयानैर्देवगन्तव्यैर्मार्गैरिहास्मयज्ञ आ यातम् आगच्छतम् । शिष्टो व्याख्यात ॥ इषमन्न वृजन बल जीरदानु चिरकालजीवन च विद्याम लभेमहि* ॥

अतारिष्म तमस पारम् अस्य This line is repeated from I 92. 6 *a*, where it introduces a description of dawn अस्य, being emphatic is accented पथिभि देवयानै देवयान serving as the *way to the gods*, also *directing themselves to the gods* The expression occurs in III 56 5, IV. 37 1, etc विद्याम इषम् वृजनम् जीरदानुम् This is the refrain of the Agastya cycle इष् (adj) Gr *equipped with sacrificial drink* Geld *hospitable, fulfilling the desires of* Geld argues that इष् is synonymous with भाजन इषय with भुज् and so इष is with भज Besides the अगस्त्य refrain the word इष occurs only in the compound गविष, which means 'desirous of cows' cf गविष न सत्वा, this meaning will have to weigh with us जीर comes from जि-ए lively active cf जीर दूतम् I 44 11 जीरा उक्षण I 135 9 दानु is from दा or possibly *from an old root which is lost in the sense of dripping or oozing*, cf दिव दान (dew or rain) I 54 7, दिव्येन दानुना (dew) X 43 7, also without दिव्य VIII 25 6 I 136 3 जीरदानु quick to drop (gifts) वृजन m Gr strength or fulness of power, Geld either 'patron' or a *group of sacrificers*' or 'a *party*' वृजन prob signifies society', company', comrades' in expressions like अन पश्यन् वृजना इमा अवराणि X 96 7 (cf विचिन्वन् बन्धून् इमान् अवरान्

*अय चरणो बहुश समाम्नात । पर भाष्यकृता १-१६६-१५ किं च १-१६७-११ इत्यत्रैव व्याख्यात । तत्र च केवल जीरदानु जयशीलदानम् इति व्याख्यातम् । एतावानेव भेद ।

X 97 17), यत् वा अश्मे वृजने मादयासे I. 101 8, वृन सिमक्ति अन्य वृजनेषु विप्र VI 68 3; दिवे दिवे इन्द्र स्तोतृभ्य वृजनेषु कारवे II 24 7

Tr We have come to the end of this darkness; we have offered a hymn to you, oh Asvins; come hither by the paths which gods take. May one obtain a sympathetic company which is quick in dropping gifts

---

No. 7

MANDALA II SUKTA 23

The hymn belongs to the cycle of गृत्समद hymns, which constitutes the second Mandala गृत्समद is mentioned as the son of शुनहोत्र Although there is no direct verification of this relationship, in the hymns themselves there is frequent reference to the गृत्समदा and शुनहोत्रा The deity of the hymn is ब्रह्मणस्पति in the case of rc 1, 5, 9 11, 17, 19, बृहस्पति of the rest Between the two gods बृहस्पति and ब्रह्मणस्पति there is no real difference, बृह् and ब्रह्मन् both standing for prayer

तृतीयेऽनुवाके दश सूक्तानि । तत्रेदमेकोनविंश ऋच गार्त्समद प्रथम सूक्तम् । अत्रेयमनुक्रमणिका । गणानामेकोना ब्राह्मणस्पत्य ह बार्हस्पत्यास्तु दृष्टलिङ्गा पञ्चदश्यन्त्ये त्रिष्टुभाविति । पञ्चदश्येकोनविंशी च त्रिष्टुभौ । शिष्टा जगत्य । यासु बृहस्पतिशब्द श्रूयते ता बार्हस्पत्या । शिष्टा ब्राह्मणस्पत्या । प्रवर्ग्येऽभिष्टव एतत्सूक्तम् । स्पृड्वोदकमिति खण्डे सूत्रितम् । गणाना त्वा प्रथश्च यस्य (आ० ४ ६) इति ।

Verse 1

गणानाम् । त्वा । गणऽपतिम् । हवामहे । कविम् । कवीनाम् ।
उपमश्रवःऽतमम् ॥ ज्येष्ठऽराजम् । ब्रह्मणाम् । ब्रह्मणः । पते ।
आ । नः । शृण्वन् । ऊतिःऽभिः । सीद । सदनम् ॥ १ ॥

हे ब्रह्मणस्पते ब्रह्मणोऽन्नस्य परिवृढस्य कर्मणो वा पते पालयित गणाना देवादिगणाना सबन्धिन गणपतिं स्तोयाना पतिम् । कवीना क्रान्तदर्शिना कविम् । उपमश्रवस्तमम् । उपमीयतेऽनयेत्युपमा । सर्वेषामन्नानामुपमानं श्रवोऽन्न यस्य स तथोक्त । अतिशयेनोपमश्रवा उपमश्रवस्तम । उपम । माङ् माने । आतश्चोपसर्गे करणेऽङ्प्रत्यय । ङ्यापो सज्ञाछन्दसोरिति ह्रस्वत्वम् । ज्येष्ठराजम् । ज्येष्ठा प्रशस्यतमा । तेषा मध्ये राजन्त ब्रह्मणा मन्त्राणा स्वामिन त्वा त्वा हवामहे । अस्मिन्कर्मणि आह्वयाम । किं च नोऽस्माक स्तुती शृण्वन् त्वमूतिभि पालनैर्हेतुभूते सादनम् । सीदन्त्यस्मिन्निति सदनम् । यज्ञगृहमासीद । उपविश ॥

गणानाम् गणपतिम्. With the expression compare गवा गोत्रम 18, नृणां नृपते II 1 1 ब्रह्मणस्पति is a leader of his own followers (गण) who have been described in I 62 3 as consisting of the अङ्गिरस, in IV 50 5 they are spoken of as स्वनता गणेन and as ऋक्वभि ; in X 14 2 बृहस्पति is mentioned as अङ्गिर in our hymn, rc 18; also as गाथानी in I. 190 1, Geld's meaning, choir-leader, however, is unacceptable The Maruts form another गण and they also are styled as ऋक्वाण (singers) V 52 1 60 8 and are spoken of as the मरुता गण They are not a choir neither is the गण of ब्र° one, the warlike nature of ब्र° can be seen from rks 13, 14, 18 उपमश्रवस्तमम् उपमे उपम highest, of उपमम् कतुम् VIII 30 3, उपमम् श्रव I 110 5, उपमम् राध X 28 3, उपमश्रव occurs in X 33 6, 7 in the sense of 'having the highest renown' ब्रह्मणाम् ज्येष्ठराजम्. ब्रह्मन् (from बृह् to be great or sublime) the power or mystic principle underlying prayer, or prayer itself ज्येष्ठ superlative from a word derived from the root जि-ज्या-जिनाति-जीयते, to invade or overpower ऊति; cf I 48 14 The स of सदन is changed to सा according to प्रा° 523, it being the tenth syllable

Tr We invoke thee, Brahmanaspati (Lord of Prayer), as the leader of thy followers (अङ्गिरस), as the most illustrious poet among poets, as thy seniormost lord of prayers, listen to us with thy protection and take thy seat in this hall

Verse 2

देवाः । चित् । ते । असुर्य । प्रऽचेतसः । बृहस्पते । यज्ञियम् ।

भागम् । आनशुः ॥ उस्राःऽइव । सूर्यः । ज्योतिषा । महः ।
विश्वेषाम् । इत् । जनिता । ब्रह्मणाम् । असि ॥ २ ॥

असुर्य असुराणा हन्त हे बृहस्पते प्रचेतस प्रकृष्टज्ञानास्ते त्वदीया देवाश्चित देवा अपि यज्ञियं यज्ञार्हं भागमानशु । प्राप्नुवन् । यद्वा प्रचेतस इति बृहस्पतेर्विशेषणम् । प्रकृष्टज्ञानयतस्ते तव सखान्धिनो देवा इति योजनायम् । यद्वा प्रचेतस विभक्तिविपरिणाम । प्रचेतसि त्वयि सति देवा यज्ञिय भागमानशिरे । कर्मविघ्नकारिणामसुराणा रक्षोघ्नमन्त्रैरपाकरणात । न वै ब्रह्मण्वद्रिष्यति (ऐ० ब्रा० १-१३) इति श्रवणात् । ज्योतिषा तेजसा महो महनीय सूर्य उस्रा इव । उस्रा किरणा । स्फायितञ्चीत्यादिना रक्प्रत्यय । यथा किरणान् जनयति तथा विश्वेषा सर्वेषा ब्रह्मणा मन्त्राणा जनिता जनयितैवासि । जनिता मन्त्र इति निपातनाण्णिलोप ॥

असुर्य from असुर (अस्) the word असुर is very often associated with the words प्रचेतस् I 24. 14, IV 53 1 VIII 90 6 and माया V 63 3, 7, X 138 3 etc वरुण, इन्द्र, सवितृ, अग्नि सोम and रुद्र are styled as असुरा असुर्य is an epithet of Indra in IV. 16 2, X. 105 11 etc and probably means godlike or divine. असुर्य is an abstract noun also meaning the power of a mighty god Towards the end of the Rgvedic period असुर came to signify an evil genius or demon, e g in VIII 96 9, X 82 5, 183 3 प्रचेतस् (from चित्-कित्) observant, wise उस्रा इव सूर्य ज्योतिषा मह उस्रा इव is either in apposition to मह, both being in the acc, or मह should be taken as adj to सूर्य Old s suggestion that it is gen s appears to be indefensible उस्र can be a gen from उस्र् but उस्रा cannot possibly be a gen form उस्रा f dawn. मह great, cf मह विष्णु (I 61 7); इन्द्र (I 121 11), अग्नि: (I 146 5) महस् lustre, cf अक्तुना महोभि II 10 3, महोभि रोचमाना IV 14 1

Tr O divine Brahaspati, the gods indeed obtained a share in the sacrifice through thee, the wise God As (the great) Surya by his lustre has begotten that lustre, namely, the dawns, you are the begetter of all prayers whatsoever

Verse 3

आ । विऽबाध्य॑ । परिऽरपः । तमांसि । च । ज्योतिष्मन्तम् । रथम् । ऋतस्य॑ । तिष्ठसि ॥ बृहस्पते । भीमम् । अमित्रऽदम्भनम् । रक्षःऽहनम् । गोत्रऽभिदम् । स्वःऽविदम् ॥ ३ ॥

हे बृहस्पते परिरपः । परितो रप- पापरूपं रक्षः । यद्वा रप लप व्यक्तायां वाचि क्विप । परिवदतो निन्दकान् तमांसि च विबाध्य तेजसा निराकृत्य ज्योतिष्मन्तं ज्योतिषा तद्वन्तमृतस्य यज्ञस्य प्रापकं भीमं शत्रूणां भयंकरममित्रदम्भनं शत्रूणां हिंसकम् । तदेवाह । रक्षोहणं रक्षसां हन्तारं गोत्रभिदं मेघानां भेत्तारं स्वर्विदं स्वर्गस्य लम्भकं रथमातिष्ठसि । अधितिष्ठसि ॥

परिरपः विबाध्य. परिरप् (cf classical लप्) Gr. whisperers of evil words; Geld. quibbles, evasions, excuses The word appears only here and verbal forms of रप् with परि do not ccour. विबाध् to chase away; cf. द्वेषसः विबाधते rc 5; यक्ष्मं विबाधध्वे X. 97. 12; नमः विबाधन्ते VI. 65. 2 ऋतस्य रथम्. ऋत the true and holy, the Law, the eternal order of the universe, the sacrifice, which conforms to it; cf. ऋतस्य गोपा as an epithet of अग्नि, सोम, वरुण etc.; ऋतस्य पन्थाः (I. 124. 3; 46 11 etc) referring to the sacrifice; ऋतस्य सदनम्, योनि or नाभि referring to the sacrificial hall or altar; the sacrifice is very often likend to a रथ; cf. II. 18. 1; I. 102. 5, 9; I 129. 1; II. 35. 7, 8; VII. 32. 11 etc. and hence Agni is called ऋतस्य धुर्षद् I. 143. 7. गोत्रभिदम् स्वर्विदम् गोत्र a herd of cows; बृहस्पति is, like इन्द्र, mentioned as having broken open the fastnesses where the cows were concealed by the Panis. The अङ्गिरस are often associated with them, cf I. 51. 3; X. 86. 23, बृहस्पति himself being mentioned as an अङ्गिरस in rc 18. स्व light or sun. विद् to obtain. Indra is the real स्वर्विद्: he triumphs over the powers of darkness and frees light or the sun from the clutches of वृत्र.

Tr. Banishing the whisperings about (of the wicked) and the darkness (of the heart,) thou mountest the luminous

terrible car of the Eternal Order, which brings ruin on the enemy, kills the evil spirits, shatters the hidings of the cows and obtains light (for man)

Verse 4

सुनीतिऽभिः । नयसि । त्रायसे । जनम् । यः । तुभ्यम् । दाशात् । न । तम् । अंहः । अश्नवत् ॥ ब्रह्मऽद्विषः । तपनः । मन्युऽमीः । असि । बृहस्पते । महि । तत् । ते । महिऽत्वनम् ॥ ४ ॥

हे बृहस्पते सुनीतिभि । *शोभना नीतयो येषु ते सुनीतय सन्मार्गा । तैर्जन नयसि । अपेक्षितफल प्रापयसि । त्रायसे । जनमापद्भ्यो रक्षसि च । यो यजमानस्तुभ्य हविर्लक्षणमन्न दाशात् प्रयच्छेत् । दाशृ दाने । लेट्यडागम । तमह पाप पापरूप दारिद्र्य वा नाश्नवत् । न प्राप्नुयात् । अश्नोतेर्लेटि व्यत्ययेन परस्मैपदम । अडागम । ब्रह्मद्विषो ब्राह्मणाना मन्त्राणा वा द्वेष्टुस्तपनस्तापकोऽसि । किं च मन्युमीर्मन्यो क्रोधस्य परेषा ज्ञानस्य वा हिंसकोऽसि । मीड् हिंसायाम् । क्विप् । ते तव तत्तादृश महि महत्वभूत महित्वन माहात्म्यमस्ति ॥

दा'शात्. Subj from दाश् to give, to make an offering, to sacrifice cf यस्मै त्व (अदिते) व्दाश I 94 15, याम् घृतेन दाशति I 93 10 अग्नये समिधा हविर्भिः दाशेम VII 14 1 अंह न अश्नवत् अंह evil, ill-luck, cf न एनम् अंह अश्नोति III 59 2 अश्नवत् inj from अश् to attain मन्युमी' मन्यु wrath मी-(मिनाति, also but rarely मिनोति and मीयते), to do harm, to curtail (life), to obstruct, to confound, cf जरिमा भिय मिनाति I 179 I, दस्यो आयु अमिनात् III 49 2, वन मिनन्ति II 24 12 महित्वन' abstract noun from महि great; cf मर्त्यत्वन्, वृजत्वन्, सखित्वन्, पतित्वन्, जनित्वन्, वसुत्वन्; त्वन् represents an older form of the termination त्व

Tr Thou leadest by good directions, thou rescuest men, him who makes thee offerings, no harm can touch Thou art a tormenter and the nullifier of the wrath of him who hates the priest Great is that greatness of thine, O Brahaspati

Verse 5

न । तम् । अंहः । न । दुःऽइतम् । कुतः । चन । न । अरातयः । तितिरुः । न । द्वयाविनः ॥ विश्वाः । इत् । अस्मात् । ध्वरसः । वि । बाधसे । यम् । सुऽगोपाः । रक्षसि । ब्रह्मणः । पते ॥५॥

हे ब्रह्मणस्पते सुगोपा सुष्ठु पालयिता त्वं य जनं रक्षसि पालयसि तं जनमंहः आहन्तव्यं दुःखं न बाधते । दुरितं तत्कारणं पापं च न बाधते । अरातयो हिंसकास्तं जनं कुतश्चन सर्वासु दिक्षु न तितिरुः । तिरतिर्हिंसाकर्मा । लिट् । न हिंसन्ति । तथा द्वयाविनः । मनस्यन्यत् क्रियायामन्यदित्येतद्‌द्वयं येषामस्ति ते द्वयाविनो वञ्चकाः । तेऽपि तं जनं न बाधन्ते । किंच †अस्मात् ध्वरसो हिंसिका विश्वाः सर्वाः सेनास्तदर्थं वि बाधसे । विशेषेण बाधस एव ॥

दुरितम् distress danger ill-luck अराति (from ऋ or अ + रा or रै) an enmity hence enemy द्वयाविन न तितिरु द्वयाविन् double-dealer, untruthful cf नस्य द्वयाविन अघशंसस्य I. 42 4 तितिरु from तॄ to overpower cf तुयाम् दस्यून् तनूभि V 70 3 तुयाम अराता VI 4 5 ध्वरस (ध्वृ) Gr Geld beguilement and therefore beguilers, Say destruction, destroying armies

Tr Neither evil nor distress from any quarter neither enemies nor double-dealers get the better of him Thou drivest all destructive forces from him whom thou protectest as his guardian angel, oh Brahmanaspati

Verse 6

त्वम् । नः । गोपाः । पथिऽकृत् । विऽचक्षणः । तव । व्रताय । मतिऽभिः । जरामहे ॥ बृहस्पते । यः । नः । अभि । ह्वरः । दधे । स्वा । तम् । मर्मर्तु । दुच्छुना । हरस्वती ॥ ६ ॥

† आदर्शे अस्मात् इति नास्ति ।

हे बृहस्पते त्वं नोऽस्माकं गोपाः पालयिता पथिकृत् सन्मार्गश्च भवसि । विचक्षणो विशेषेण द्रष्टा सर्वज्ञस्त्वम् । तव व्रताय त्वत्संबन्धिने यज्ञाय मतिभिः स्तोत्रैर्जरामहे । स्तुमः । जरतिः स्तुतिकर्मा । यः पुमान् नोऽस्मानभि अभिलक्ष्य ह्वरः । ह्वृ कौटिल्ये । भावेऽसुन् । कौटिल्यं दधे विदधाति तं स्वा स्वीया दुच्छुना दुर्बुद्धिर्हरस्वती वेगवती सती मर्मर्तु । मोचयतु । मृङ् प्राणत्यागे । अन्तर्भावितण्यर्थस्य यङ्लुकि लोटि रूपम् ॥

गोपाः, meta. for protector. पथिकृत्; cf. इदं नमः पूर्वेभ्यः पथिकृद्भ्यः X. 14. 15. विचक्षण: (from चक्ष्) observant, wise. जरामहे (from जृ doublet of गृ, जागृ) to be awake, to be active; cf. ऊधः न नमाः जरन्ते VIII. 2. 12; प्रातः जरेथे जरणा इव X. 40. 3. ह्वरस् (ह्वृ) wiles. हरस्वती (हरस् (i) glow, rays, from हृ-घृ-हृणीते; (ii) grip from हृ-हराते) wrathful or gripping; the first is to be preferred. The word occurs only here. मर्मर्तु impera. of frequ. of मृ in causal sense.

Tr. Thou art our watchful shepherd; we shall be active with our songs in furtherance of thy ordinances. If there is a man who lays his trap at us, may his own ill-fate in wrath kill him, oh Bṛhaspati.

Verse 7

उत । वा । यः । नः । मर्चयात् । अनागसः । अरातिऽवा ।
मर्तः । सानुकः । वृकः ॥ बृहस्पते । अप । तम् । वर्तय । पथः ।
सुऽगम् । नः । अस्यै । देवऽवीतये । कृधि ॥ ७ ॥

* सोरा

उत वा अपि च हे बृहस्पते अरातीवाभिद्रुरमागमनयान् सानुकः समुच्छ्रितः । सानु समुच्छ्रितमिति यास्कः (निरु २-२४) । वृकः । वृक आदाने । प्रकाशीनामादाता । यो मर्तो मनुष्योऽनागसोऽपराधहीनान्नोऽस्मान् मर्चयात् । मर्चयतिर्हिंसाकर्मा । हिंस्यात् । तं मर्तं पथो वैदिकान्मार्गादपवर्तय । निवर्तय । नोऽस्माकमस्यै देववीतये । देवानां वीतिं सोमभक्षणमर्चयतीति देववीतिर्यज्ञः । अस्यै देववीतयेऽस्मै यज्ञाय नोऽस्माकं सुगं सुष्ठु गन्तव्यं मार्गं कृधि । कुरु । यज्ञानुष्ठानाय सुमतिं देहीत्यर्थः ॥

मर्चयात् Subj. from मृच् to do harm; cf. द्वयेन मर्चयाति I. 147. 4, 5, रिपुणा मृचा VII. 67. 9. अरातीवा (Pp. ॰तिऽवा) from अराति abs. n. (ill-will) + वन्, an enemy. सानुकः वृकः सानुक is derived by Sāy. from सानु, from सन् by Roth and Gr.; Old. objects to both and has other explanations to offer; Geld. leaves the word untranslated. The word occurs only here. सानुक is apparently a forerunner of later forms like भावुक, वावुक, and Roth's explanation 'greedy' might be accepted. सुग cf. I. 116. 20. देववीतिः a feast (वीतिः) for the gods, the sacrifice. तत्पु॰ compounds of which the latter member consists of verbal nouns in ति have the accent on the first member; cf. वस्यइष्टि I. 25. 4.

Tr. And further, if there be an inimical man, a veritable greedy wolf, who wants to do us harm, turn him away from his path, Bṛhaspati; make the way safe for this sacrifice of ours.

Verse 8

त्रातारम् । त्वा । तनूनाम् । हवामहे । अवऽस्पर्तः । अधिऽवक्तारम् । अस्मऽयुम् ॥ बृहस्पते । देवऽनिदः । नि । बर्हय । मा । दुःऽएवाः । उत्ऽतरम् । सुम्नम् । उत् । नशन् ॥ ८ ॥

* हेवं

अवस्पर्तः उपद्रवेभ्यः पारयितः । यद्वा अवसा रक्षणेनापद्भ्यः पारयितः हे बृहस्पते तनूनामङ्गानां पुत्रादीनां वा त्रातारं पालयितारमधिवक्तारमस्मात् पक्षपातेनाधिकं वक्तारमस्मयुं हविष्प्रदानस्मान् कामयमानं त्वा हवामहे । अस्मिन्कर्मण्याह्वयामः । किं च देवनिदो देवनिन्दकानसुरांस्त्वं निबर्हय विनाशय । दुरेवा दुष्टगमना दुर्बुद्धयः शत्रव उत्तरमुत्कृष्टतरं सुम्नं सुखं मा उन्नशन् । मा व्याप्नुवन्तु ॥

तनूनाम्, from तनू f. body: or one's self; cf. V. 80. 4 and VII. 86. 2. अवस्पर्तः voc. of अवस्पर्तृ, from स्पृ with अव to save, to protect; cf. त्वं नः अस्या अमतेः उत क्षुधः अभिशस्तेः अव स्पृधि VIII. 66. 14; अभिशस्तेः अवस्पारत् VI. 4. 2, 4. अधिवक्तारम् from वच् with अधि to befriend; cf. (सुगः वः पन्थाः) येन आदित्याः अधि वोचत नः II. 27. 6; तत्र (आग्नौ) नः अधि वोचतम् VII. 83. 2; यत् वः वरूथं यत् छर्दिः तेन नः अधि वोचत VIII. 67. 6. अधि

वोचत् ऊतय X 63 11 अरमयु म् 'well-disposed to us' desiderative adj in यु cf वाजयु सुम्नयु धारयु, अश्वयु, वधूयु, वृषयु, वसूयु &c from a base in य e g. वाजय, सुम्नय वीराय &c नि बर्हय to smite down cf नि रक्ष बर्हय I 133 5 दुरेवा (from दुः + एव Gr manner way Geld wish, inclination ardour) evil-minded उत्तर सुम्न म् higher happiness or well-being (than ours or in the absolute sense) मा उत् नशन् injunct from नश with उत् to reach to attain cf उत अस्य बाहू नि अन्तान् अनष्ट म् VII 45 2

Tr We invoke thee as the protector of our selves oh protector as one who would befriend and love us Smite down Brhaspati the revilers of gods Let not evil-minded persons attain to a higher well-being (than ours)

Verse 9

त्वया । वयम् । सुऽवृधा । ब्रह्मणः । पते । स्पार्हा । वसु । मनुष्या । आ । ददीमहि ॥ याः । नः । दूरे । तळितः । याः । अरातयः । अभि । सन्ति । जम्भय । ताः । अनप्नसः ॥ ९ ॥

*योऽभि

हे ब्रह्मणस्पते सुवृधा सुष्ठु वर्धयित्रा त्वया हेतुना वय स्पार्हा स्पृहणीयानि वसु धनानि । मनुष्या । सुपा सुलुगिति चतुर्थीबहुवचनस्याकार । मनुष्येभ्यो दातृभ्य आददीमहि । गृह्णीमहि । आङो दोऽनास्यविहरण इत्यात्मनेपदम् । दूरे दूरदेशे या अरातय याश्च तळितोऽन्तिकेऽरातयो नोऽस्मानभि सन्ति । अभिभवन्ति । अनप्नस कर्महीनान् ता अरातीस्तान् शत्रून् जम्भय । नाशय । जभि नाशने चुरादि । अत्र निरुक्तम् । त्वया वय सुवर्धयित्रा ब्रह्मणस्पते स्पृहणीयानि वसूनि मनुष्येभ्य आददीमहि याश्च नो दूरे तळितो याश्चान्तिकेऽरातयोऽदानकर्माणो वा दानप्रज्ञा वा जम्भय ता अनप्नसोऽप्न इति रूपनाम (नि० ३-११) इति ॥

सुवृधा from वृध् to give strength or prosperity, to inspire, cf ते न वर्धन् VI. 51 11 अथ न वर्धय गिर III. 29 10 स्पार्हा मनुष्या 'वसु स्पार्ह covetable or coveted like वसु it is seen to qualify राधस, रत्नं, श्रिय इष ऊतय &c मनुष्या(णि) (from मनुस्) human Roth's emendation मनुष्या is indefensible वसु n. acc. pl तळित adj. f. nom pl 'near' of दूरे चित् सन् तळित् इव अति रोचसे I 94 7.

अनप्रसः जम्भय. जम्भ् to bite, to devour : cf. श्वा नु अस्य जम्भिषत् X. 86. 4. शुनः जम्भयतम् I. 182. 4. अनप्रस् from अप्रस् (i) activity ; cf. उष. यत् अग्निं समिधे चकर्थ...तत् देवेषु चकृषे भद्रं अप्नः I. 113. 9 ; or (ii) active ; cf. अग्नेः अप्नः समित् अस्तु भद्रा X. 80. 2 ; अनप्रसः is used predicatively to show the result of the जम्भन.

Tr. With thee for our excellent strengthener, Lord of Prayer, may we *obtain covetable* human belongings. Whatever enemies there are far and near, munch them (so that they are made) inactive.

Verse 10

त्वया । वयम् । उत्ऽतमम् । धीमहे । वयः । बृहस्पते । पप्रिणा । सस्निना । युजा ॥ मा । नः । दुःऽशंसः । अभिऽदिप्सुः । ईशत । प्र । सुऽशंसाः । मतिऽभिः । तारिषीमहि ॥ १० ॥

हे बृहस्पते पप्रिणा । प्रा पालनपूरणयोः । आदृगमहनेति किन्प्रत्ययः । छान्दसो यणादेशः । कामानां पूरकेण सस्निना शुद्धेन युजा सहायेन त्वया हेतुनोत्तमं वयो हविर्लक्षणमन्नं वयं धीमहे । धारयामः । धी धारणे । दैवादिकः । दुःशंसो दुःशंसनीयोऽभिदिप्सुरभिदम्भितुमभिभवितुमिच्छुः पुरुषो नोऽस्माकं मा ईशत । मा ईशिष्ट । ईश्वरो मा भवतु । ईश ऐश्वर्ये । लेट्यडागमः । वयं मतिभिः स्तोत्रैः सुशंसाः शोभनशंसनोपेताः सन्तः प्र तारिषीमहि । प्रकर्षेण वर्धेमहि ॥

उत्तमम् वयः धीमहे. वयः vital strength, life. धीमहे from धा (Sāy. धी) to hold, to receive, to attain ; the form धीमहे is found only here ; elsewhere we have धामहे or धीमहि.; cf. I. 92. 13 ; 127. 5 ; III. 62. 10 &c ; Aufrecht reads धीमहि in our passage also, but Mss. evidence is overwhelmingly against him. पप्रिणा सस्निना युजा. पप्रि from पृ—पिपर्ति or पृणाति to fill, to give generously ; cf. यो मे पृणात् II. 30. 7 ; कः ईं स्तवत् कः पृणात् VI. 47. 15 , अन्धसः पप्रिः I. 52. 3. सस्नि (from सन् to give ; cf. वाजं सनेत् I. 5. 9 ; वस्वानि सस्निः सनत् V. 30.14) a giver. युज् (युज) a companion, an ally. दुःशंसः is contrasted with सुशंसः in *d*. दुःशंस one who speaks ill of men and gods : सुशंस one who speaks well; cf. सुशंस यः च दुःशंस VII. 16. 6. अभिदिप्सु

(desid of दभ) desirous of causing harm प्र तारिषीमहि inj of प्र + तॄ to prosper, cf अश्मन्वती रीयते सं रभध्वमुत्तिष्ठत प्र तरता सखायः X 53 8

Tr With thee for a generous and bountiful ally we have attained the highest vital strength, Bṛhaspati Let not an impious and malignant (man) have power over us, men of gentle speech, may we prosper with our prayers.

Verse 11

अनानुदः । वृषभः । जग्मिः । आऽहवम् । निःऽतप्ता । शत्रुम् । पृतनासु । ससहिः ॥ असि । सत्यः । ऋणऽयाः । ब्रह्मणः । पते । उग्रस्य । चित् । दमिता । वीळुऽहर्षिणः ॥ ११ ॥

हे ब्रह्मणस्पते अनानुदः । अनु पश्चाद्ददातीत्यनुदः । स यस्य नास्ति सोऽनानुदः । दातृन्तरशून्य इत्यर्थः । अत एव वृषभः कामानां वर्षिता । आहवम् । आहूयतेऽत्रेत्याहवो युद्धम् । आङि युद्धे (पा० ३-३-७३) इत्यप्प्रत्ययः संप्रसारणं च । तद्युद्धं जग्मिर्गन्ता । आदृगमहनेति किन्प्रत्ययः । लिड्वद्भावाद्द्वित्वम् । आहवमित्यत्र षष्ठीप्रतिषेधः । शत्रुं शातयितारम् । निष्टप्ता नितरां तस्य तापकः । तृन्नन्तत्वात् षष्ठीप्रतिषेधः । निसस्तपतावनासेवने (पा० ८-३-१०२) इति षत्वम् । तादौ च निति गतिः स्वरः । पृतनासु संग्रामेषु सासहिः शत्रूणामभिभविता । एतादृशस्त्वं सत्यः सत्यपराक्रमः सत्यप्रज्ञो वासि । ऋणया ऋणस्य यावयितासि । यु मिश्रणामिश्रणयोः । ण्यन्तस्य क्विपि णिलोपे लोपो व्योर्वलीति यलोपः । किं च उग्रस्य चित् ओजस्विनोऽपि दमितोपशमयिता वीळुहर्षिणो दृढहर्षस्य कामुकस्य नास्तिकस्य चिद्दमितासि ॥

अनानुद वृषभ अनु + दा to tolerate, to allow, to yield, cf यः शर्धते नानुददाति शृध्याम् II. 12 10, तुभ्यं देवा अनु अदद् सामपयम् V 29 5, दृळ्हा चित् अस्मै अनु दुः I 127. 4 आहव जग्मि जग्मि (from perf base of गम्) one who goes, a haunter cf विदथेषु जग्मयः (मरुत) I 89 7; अपां जग्मि (सोम) I 93 22 निष्टप्ता (निः तप् + तृ) one who burns down. पृतना cf अपृतन्यत I. 33 7 सासहि from सह् to be victorious, cf पृतनाषाट्, पृतनासह with जग्मि and सासहि compare forms like विविचि, तुतुजि, ददि, दधि, जभ्रि, जगुरि, अग्रि, चक्रि, पपि, पापहि. सत्य ऋणया . सत्य never-failing, cf सत्यधर्मन्, ०शुष्म, ०राधस्, सत्या नृणां देवहूति VI 65 5 With ऋणया cf ऋणयावन्, ऋणचित्, one who pursues and exacts debts the debt is metaphorically used

for sin. वीळुहर्षिणः वीळु(ळु) is primarily an adj. meaning 'firm, strong, stubborn,' used along with स्थिर, दृढ; cf. वीळुः अद्रिः, वीळू आयुधा, असुन्वत. वीळोः. हृष् to rejoice, to be excited or (caus.) to excite; cf. इन्द्रः पुरः जर्हृषाणः वि दूधोत् VII. 21. 4; इन्द्रं जैत्राय हर्षय VIII. 15. 13.

Tr. Thou art an unyielding bull, a haunter of battles, a consumer of enemies, victorious in battles, an inexorable collector of debts, the subduer of even the powerful one whom the stubborn excite (to wrath).

Verse 12

अदेवेन । मनसा । यः । रिषण्यति । शासाम् । उग्रः । मन्यमानः । जिघांसति ॥ बृहस्पते । मा । प्रणक् । तस्य । नः । वधः । नि । कर्म । मन्युम् । दुःऽएवस्य । शर्धतः । ॥ १२॥

यः पुमान् अदेवेन देवानमन्यमानेन यद्वा आसुरवृत्तिविशिष्टेन मनसास्मान् रिषण्यति । हिनस्ति । दुरस्युर्द्रविणस्युर्वृषण्यतिरिषण्यतीति निपातितः। यश्चोग्रः पापचित्तो मन्यमान आत्मानं यद्वमन्यमानः पुमान् शासामुक्थस्य शंसितारम् । यद्वा अस्माकमाशसाम् । शासितॄणामुग्र इति वा योजनीयम् । अस्मान् जिघांसति । हन्तुमिच्छति । हन्तेः सनि अज्झनगमां सनीति दीर्घः । हे बृहस्पते तस्य वधः । वध्यतेऽनेनेति वध आयुधम् । नोऽस्मान्मा प्रणक् । *मा संपर्कयतु । पृची संपर्के श्नम्विकरणी । व्यत्ययेनामागमः । चादिलोप इति न निपातः । व्यत्ययेनाद्युदात्तः । किंच दुरेवस्य दुष्टगमनस्य शर्धतो बलवतः । यद्वा दुष्टाभिसन्धेर्वेगं कुर्वतस्तस्य मन्युं क्रोधं ज्ञानं वा निकर्म । त्वत्प्रसादान्निराकुर्मश्च ॥

अदेव ungodly, impious रिषण्यति denom. from रिषन् or रिषण्, to be derived from रिष् to injure or to be injured. शासाम् उग्रः मन्यमानः शास् f. Gr. Old., command; Geld. 'he who commands', besides our passage it occurs in शासा दुर्धितुम् X. 20. 2 and न चित् हि पूर्वीः अभि सन्ति शासा VII. 48. 3. The meaning in all passages appears to be 'punishment', derived from the meaning of the root शास् in passages like अव्रतान् शासत् I. 51. 8, अपव्रतं शासः I. 131. 4.

---

* आदर्शे 'मा संपर्कयतु' इति नास्ति ।

शासां उग्रः, 'Old, powerful by commands (to which he can exact obedience); Gr. takes the word to be शासा f. 'revilers'; Geld. 'powerful among those that command'; मन्यमानः with an adj. in the same case as itself gives the meaning 'thinking himself powerful &c,' cf. अमर्त्यं मन्यमानं दासम् II. 2; अप्रतिः मन्यमानः V. 32. 3; महतः मन्यमानान् I. 178. 5; अमर्षणं मन्यमानस्य III. 32. 4. प्रणक् is derived by European scholars from प्र + नश्; from पृच् by Sāy. The word occurs four times in the RV: I. 18. 3; II. 23. 13: VII. 56. 9 94. 8; in all case with a मा. The Pp. everywhere reads it as one word, which means that शाकल्य does not derive it from नश्, but from पृच्; for, प्र being accented and ण unaccented, it was possible to separate it into प्र' and नक्. But the accent on प्र becomes unaccountable if प्रणक् comes from पृच्, and the pl. form नशन् occurs in our hymn, rc 8, in the same sense. नि' कर्म, inj. from कृ with नि to humiliate; cf. मा नः नि कः III. 33. 8. शर्धतः from शृध् to be defiant.

Tr. O Brhaspati, let not the weapon of him who, with an impious mind, is bent on harm and, regarding himself as powerful by his ability to punish, wishes to kill us reach us. May we humble the wrath of the defiant malefactors.

Verse 13

भरेषु । हव्यः । नमसा । उपऽसद्यः । गन्ता । वाजेषु । सनिता ।
धनंऽधनम् ॥ विश्वाः । इत् । अर्यः । अभिऽदिप्स्वः । मृधः ।
बृहस्पतिः । वि । ववर्ह । रथान्ऽइव ॥ १३ ॥

*प्स्वो ३; **र्था

स बृहस्पतिर्भरेषु संग्रामेषु हव्यो योद्धृभिः स्वरक्षणार्थमाह्वातव्यो नमसोपसद्यः सर्वैर्नमसोपसदनीयः। किंच वाजेषु गन्ता। संग्रामेषु रक्षार्थं गमनशीलः। तथा धनंधनं सनिता संभक्ता दाता ईश्वा। तृन्नन्तत्वात्षष्ठीप्रतिषेधः। तथार्यः स्वामी बृहस्पतिरभिदिप्स्वोऽभिभवनेच्छावतीर्विश्वा इत् सर्वा एव मृधो हिंसित्रीः सेना रथानिव युद्धे वेगेन परकीयान्रथानिव वि ववर्ह। विशेषेण शिथिलीचकार। यद्वा इवशब्दश्चार्थे। रथांश्च वि ववर्ह। लडर्थे लिट्॥

भरेषु from भृ=हृ to carry off (booty), cf भरिष (greedy of booty) coupled with गविष, IV 40. 2, or words like वाजभर, द्युम्नभर, सहस्रभर अर्य gen. s, Gr (Geld) or acc pl (Old.) of अरि (Geld rival or miser, Old (also Berg) poor or miser (from अ+रै or रा), Say Old point out that the ऐ० ब्रा० (IV 11 6) explains the word as acc pl in rc 15 अरि is to be understood as adj to मृध f, meaning 'running counter, opposing' अभिधिप्सव। मृध The जात्य स्वरित on मृध being followed by the उदात्त on मृ, there is a resulting कम्प (ᐱ), मृधf like अराति, अभिमाति, &c gives a concrete meaning 'enemy' from the root-meaning 'to ignore, to be unfriendly' cf नहि व ऊति पृतनासु (न) मर्धति यस्मै अराध्वम् VII 59 4 रथाँ इव वि ववर्ह वृह-ब्रह with वि to tear asunder, cf दृढानि चित् वि वृह VI 45 9, वि बृहतम् विषूचीम् (अमीवाम्) VI 74 2 The chariots contemplated by the simile are the broken war-chariots.

Tr (A god) to be invoked in battles, to be approached with salutation, the frequenter of battles, the winner of all kinds of wealth, Brhaspati has torn asunder, like so many (war-) chariots, all enemies bent on harm that oppose us

Verse 14

तेजिष्ठया । तपनी । रक्षसः । तप । ये । त्वा । निदे । दधिरे । दृष्टऽवीर्यम् ॥ आविः । तत् । कृष्व । यत् । असत् । ते । उक्थ्यम् । बृहस्पते । वि । परिऽरपः । अर्दय ॥ १४ ॥

*कथ्यं ३

हे बृहस्पते तेजिष्ठयातिशयेन तिग्मया तपनी तापकारिण्या हेत्या रक्षसो राक्षसांस्तप तापय। ये राक्षसा दृष्टवीर्यं युद्धेषु दृष्टपराक्रमं त्वा त्वां निदे निन्दाया विषयं दधिरे। कृतवन्त । तान् तापयेति समन्वयः । ते तव उक्थ्यं सर्वैः प्रशंसनीयं यद्वीर्यमसत् पूर्वमासीत् तदधुना आविष्कृध्व प्रकटीकुरु । तेन च वीर्येण परिरपः परिवदतो निन्दकानसुरान् व्यर्दय । विशेषेण बाधस्व ॥

बार्हस्पत्ये पशावेषा हविषोऽनुवाक्या । प्रदानानामिति खण्डे सूत्रितम् । बृहस्पते अति यदर्यो अर्हात्तपनीया उपयाज्य मचन्ते (आ० ३-७) इति । पवैषा-

भिनशास्त्रे परिधानीया । सूत्रितम् । बृहस्पते अति यदर्यो अर्हादिति परिधानीया (आ० ६-५) इति ॥

तपनी instru. = तपन्या, a burning weapon. निदे॑ दधिरे॑ have held out to censure. य त् अ॑सत् ते उक्थ्य॑म्. असत् subj. from अस्. उक्थ्य (वच् + थ + य) is predicative adj. वि॑ अर्दय cau. from अर्द् to be agitated, to disperse; cf. यस्य त्रितः वि ओजसा वृत्रम् विपर्वम् अर्दयत्. परिरापः acc. to प्रा० 585.

Tr. With thy exceedingly lustrous weapon of fire burn those who have censured thee, whose power has been felt. Manifest that in thee which was found worthy of praise. Scatter, oh Bṛhaspati, those that go about whispering (scandals).

Verse 15

बृह॑स्पते । अति॑ । यत् । अ॒र्यः । अर्हा॑त् । द्यु॒ऽमत् । वि॒ऽभाति॑ । क्रतु॑ऽमत् । जने॑षु ॥ यत् । दी॒दय॑त् । शव॑सा । ऋ॒त॒ऽप्र॒जा॒त॒ । तत् । अ॒स्मासु॑ । द्रवि॑णम् । धे॒हि॒ । चि॒त्रम् ॥ १५ ॥

ऋतप्रजात सत्येनोत्पन्न हे बृहस्पते अर्यः श्रेष्ठो ब्राह्मणः सर्वान् कामानतीत्य यद्ब्रह्मवर्चसं तेजोऽर्हात् पूजयेत् । अर्ह पूजायां लेट्यडागमः । जनेषु ब्राह्मणेषु द्युमत् दीप्तियुक्तं क्रतुमत् ज्ञानोपेतं यद्ब्रह्मवर्चसं विभाति । विशेषेण दीप्यते । यच्च शवसा बलेन स्वाश्रयं जनं दीदयत् । दीदयतिर्दीप्तिकर्मा । दीपयति । चित्रं चायनीयं तद्ब्रह्मवर्चसरूपं द्रविणमस्मासु धेहि निधेहि । यद्वा अर्य उदारोऽपि त्वया दत्तं धनमतीव अर्हात् अबहुधीत । यच्च त्वद्दत्तं धनं जनेषु तव स्तोत्रं कुर्वाणेषु दीप्तियुक्तं कर्मसाधनं च विभाति यच्च धनं शवसा अन्नादिसमृद्ध्या दीदयत् स्वाश्रयं दीपयति तादृशं धनमस्मासु धेहि । तथा च ब्राह्मणम् । बृहस्पते अति यदर्यो अर्हादित्येतया परिदध्यात्तेजस्कामो ब्रह्मवर्चसकामोऽतीवान्यान्ब्रह्मवर्चसमर्हति द्युमदिति द्युमदिव वै ब्रह्मवर्चसं विभातीति वीव वै ब्रह्मवर्चसं भाति यद्दीदयच्छवस ऋतप्रजातेति दीदायेव वै ब्रह्मवर्चसं तदस्मासु द्रविणं धेहि चित्रमिति चित्रमिव वै ब्रह्मवर्चसं ब्रह्मवर्चसी ब्रह्मयशसी भवति (ऐ० ब्रा० ४-११) इति ॥

अ॑ति य त् अर्य॑ः अ॑र्हात् . The word अर्यः here must be taken like the अर्यः in ṛc 13; cf. ऐ. ब्रा० 4. 11. 6, अतीव वा अन्यान् अर्हति. अर्ह् to

be worth ; cf. शतं सवान् अर्हति X. 158. 2. अर्हात् is subj. अति beyond, more than. क्रतुमत्. क्रतु (कृ) power, will-power ; क्रतुमत् appears as an epithet of Indra, the Angiras, the king, etc. शवसा दीद्यत्. शवस् (shortening of सा is acc. to प्रा॰ ine. अस्मासु धेहि=अस्मभ्यम् धेहि. चित्रम् (*from* चित् *to shine, to distinguish oneself*) beautiful, wonderful.

Tr. Oh Brhaspati, born of the Eternal Law, give unto us wonderful wealth such as would be worth beyond the reach of our opponents and would appear to be full of glory and power amongst (our clans–) men and would shine with strength.

Verese 16

मा। नः। स्तेनेभ्यः। ये। अभि। द्रुहः। पदे। निरामिणः। रिपवः। अन्नेषु। जगृधुः॥ आ देवानाम्। ओहते। वि। व्रयः। हृदि। बृहस्पते। न। परः। साम्नः। विदुः॥ १६॥

*वोऽन्नै

हे बृहस्पते नोऽस्मान् स्तेनेभ्यः स्यानमस्ति येषु इति स्तेनाश्चौराः। तेभ्यो मा दाः। तान् दर्शयति। ये चौरा द्रुह प्राणद्रोहस्य पदे स्थाने निरामिणो नितरां रमणशीला रिपवो हिंसकाः सन्तोऽन्नेषु परकीयेष्वभिजागृधुः। अभिकाङ्क्षन्ति। गृधु अभिकाङ्क्षायाम्। लिटि रूपम्। ये च देवानां वि व्रयो विशेषेण वर्जनम्। व्री व्ली इति धातू वर्जने वर्तेते। य एव विद्वान् दक्षिणां प्रतिगृह्णाति नैन दक्षिणा व्लीनाति (तै॰ ब्रा॰ २-२-५-२) इत्येकस्य वर्जनार्थे दृष्टत्वादपरस्यापि वर्जनार्थत्वम्। तत् हृदि स्वकीये हृदय आ ओहते। आवहन्ति। देवानां यागान् स्तुतींश्च न करवाम इति मन्यन्त इति यावत्। तेभ्योऽस्मान् मा दा इति समन्वयः। ये पुमांस साम्नः साममयात्परस्तात् परः परस्तादन्यदुत्कृष्टं साम यद्रक्षोघ्नम्। साम वै रक्षोहेति। न विदुः न जानन्ति। किंतु सर्वसाधकं साम त्वामेव विदुस्तेभ्योऽस्मान् स्तेनेभ्यो मा दाः॥

मा. न स्तेनेभ्यः (दाः). The verb has been dropped here and this is usual in the RV; see notes on I. 184 1*b* : 3*ab*. ये अभि द्रुहः

*आंहंश इत्यपि इति पाठः।

पदे॑ नि॑रा॒मिणः. Several changes have been proposed in the text to make it yield a satisfactory sense; e. g. अ॒भिद्रुह॑ः, नि॑रामिष॒, but no change is admissible. द्रुहः पदे, offers a contrast to ऋतस्य पदे IV.5. 9; X. 117. 2. etc. and नमसः पदे VIII. 23. 9 and means "on the scene of treachery" or "in a place where treachery is enacted". निरामिणः (नि + रम् caus. to bring to a halt; cf. मा त्वा नि रीरमन् यजमानासः अन्ये). आ॑ देवा॑नाम् ओ॑हते वि॑ व्र॒यः हृदि॑. व्रयः (from व्री, later व्ली व्लि-व्लीनाति to oppress, to bear down) Old. excessive power; Geld. weakness; Geld. in his notes has given an elaborate defence of his interpretation* and translates the expression as "they affirm the weakness of the gods and deny (the weakness) in their (own) hearts"; Old. "(who) in their hearts little mind the tyrannical power of the gods". The root ओह् with आ and वि has been obviously used in two distinct senses which Old. overlooks, and the antithesis explains the accent of ओहते. Roth, Gr. Macd. take the root to be ऊह्, but it is certainly ओह् and Geld. (V. S. III. by) relates it to Av. *aoj-aog*. Acc. to Gr. and Whitney ओहते is a form of 3 pl. and Old. and Geld. follow them, but of the fifteen places where ओहते occurs, only in four it is supposed to be in the pl.; of these in VII. 66. 12, we would expect the sing. acc. to Macd. VGS 194. (1); in V. 52. 11 where it occurs twice it will be seen below that it is sing.; there remains then only our passage. ओहते can be pl. only if another form without the conjugational sign. were in evidence. But there are none. If therefore it is sing., व्रयः ought to the subject Now for the meaning of आहते. ओह् primarily means: (i) 'to acclaim with joy, pride or triumph'; cf. तत् वः अद्य मुकै. मनामहे यत् वरुणः ओहते VII. 66. 12; यः रक्षसः ओहते तं नि यात V. 42 10; then (ii) 'to feel or look triumphant; cf. य. वः सवित्वे ओहते VIII. 7. 31 : ययोः शत्रुः नकिः अंदयः ओहते VIII. 59. 2; (iii) to show triumphantly as though one were some one or some thing; to look like; cf. ऋा. य. विप्र ओहते

* Goldner's interpretation is based on the meaning of the passive r (m दर्शयते, while व्रय would derive its meaning from the active sense.

VIII 3 14, सुरि चित् ओहते I 176 4, अत्र नर नि ओहते अध नियुत ओहते V 52 11, (iv) to vie with or look like another in respect of something cf एनेभि नामभि निदाग यज्ञ ओहते V 52 10, शवसा आगमिष्ठ देवान् ओहान VI 52 5 In our passage आ and वि show varieties of the triumph of देवाना मन, आ = आभिमुख्येन and वि = विष्वक्. न' पर साम्न विदु पर adv in form but adj in the sense of 'higher than', cf न त्वत् होता पूर्वो यजीयान् न काव्यै पर अस्ति V. 3 5 सामन् a Vedic song or melody, the weapon of ब्र०. they have nothing higher to oppose it द्रुहस्पदे acc. to प्रा. 268, जागृधु acc to प्रा. 589

Tr. Let us not (be prey) unto thieves who, as enemies stopping (waylaying) others in scenes of treachery, covet (other men's) food The oppressive power of the gods triumphs directly and in diverse ways in their heart They know of nothing higher than the Sāman (which is thy weapon), O Brhaspati.

Verese 17

विश्वेभ्यः । हि । त्वा । भुवनेभ्यः । परि । त्वष्टा । अजनत् । साम्नःऽसाम्नः । कविः ॥ सः । ऋणऽचित् । ऋणऽयाः । ब्रह्मणः । पतिः । द्रुहः । हन्ता । महः । ऋतस्य । धर्तरि ॥ १७ ॥

हे ब्रह्मणस्पते त्वष्टा प्रजापतिर्विश्वेभ्यो भुवनेभ्य परि सर्वेभ्यो भूतजातेभ्य उत्कृष्ट त्वामजनद्धि। अजीजनत् खलु। ततस्त्व साम्न साम्न सर्वस्यापि साम्न कवि। कु शब्दे। अच इरिति इप्रत्यय। उच्चारयिता कर्तासि। यद्वा कवि क्रान्तदर्शी त्वष्टा साम्न साम्न सर्वस्यापि साम्न सारेण त्वामजीजनत्। किंच स ब्रह्मणस्पतिर्महो महत ऋतस्य यज्ञस्य धर्तरि धारके यजमाने ऋणाचित् स्तोतॄणामृणमिव चिनोतीति ऋणाचित्। किंच ऋणया व पररूपस्य ऋणस्य यावयिता पृथक्कर्ता च। द्रुह कर्मणो द्रोग्धुरसुरस्य हन्ता भवेति ॥

साम्नःसाम्न from each सामन् it is an आम्रेडित, cf दिवेदिवे I. 25.

1. Some scholars change कवि to कविम् and connect साम्न साम्न. as gen. to it, but the the Sāmaveda tradition makes out Tvastr as the composer of several Sāmans and the change is

unnecessary. महः ऋतस्य धर्तरि. महः might be either adj. to ऋतस्य or of धर्तरि, taking the latter to be equal to धर्ता. Old. has established in *ZDMG 55. 302 f. that there are forms ending* in तरि used in the nom.; cp. महः ऋतस्य गोपाः which occurs in VI. 49. 15; X. 8. 5.

Tr. Tvastr the poet has indeed fashioned thee from all the created beings, from each Sāman This Lord of Prayer is the collector and pursuer of (moral) debts, the killer of enemies, the supporter of the great Law.

Verese 18

तव । श्रिये । वि । अजिहीत । पर्वतः । गवाम् । गोत्रम् । उत्ऽअसृजः । यत् । अङ्गिरः ॥ इन्द्रेण । युजा । तमसा । परिऽवृतम् । बृहस्पते । निः । अपाम् । औब्जः । अर्णवम् ॥ १८ ॥

* दर्य

अङ्गिर आङ्गिरस हे बृहस्पते गवामावारको बलेनाधिष्ठितः पर्वतस्तव श्रिय आश्रयणार्थं व्यजिहीत विवृतद्वारतामगच्छत् । ततस्त्वं यद्यदा गोत्रम् ।: इनित्रकटच्चश्चेति समूहार्थे त्रप्रत्ययः । गवां समूहमुदसृजः । निरगमयः । तदेन्द्रेण युजा सहायेन युक्तस्त्वं तमसा वृत्रासुरेण परिवृतं परित आक्रान्तमपामर्णवं स्थानभूतं मेघं निरौब्जः । नितरामधोमुखमकार्षीः ॥

Two exploits of Indra, viz. the liberation of the kine and that of the waters, are here attributed to बृ॰ as a companion of Indra. वि' अजिहीत *from* हा *with* वि *to* open.; cf. वि जिहीष्व वनस्पते योनिः सूष्यन्त्या इव V. 78. 5. अङ्गिरः The Angiras are semi-divine beings, of whom बृ॰ is spoken of as the chief; see rc. 1; also X. 108 8, 10. नि': औब्जः from नि. + उब्ज् to let loose; cf. अपो अर्णवम् निः औब्जत् I. 85. 9.

Tr. The mountain opened out, to thy glory, when thou releasedst the herd of cows, oh Angiras. With Indra for thy ally, thou letst loose the ocean of waters, enveloped in darkness, oh Bṛhaspati.

Verse 19

ब्रह्मणः । पते । त्वम् । अस्य । यन्ता । सुऽउक्तस्य । बोधि । तनयम् । च । जिन्व ॥ विश्वम् । तत् । भद्रम् । यत् । अवन्ति । देवाः । बृहत् । वदेम । विदथे । सुवीराः ॥ १९ ॥

हे ब्रह्मणस्पते ब्रह्मणा स्तोत्राणामधिपते अस्य जगतो यन्ता नियामकस्य सूक्तस्यास्मदीयमिदं ब्राह्मणस्पत्यं सूक्तं बोधि बुध्यस्व । त्वं तनयं पुत्रपौत्रादिलक्षणं सन्तानं जिन्व । जिवि प्रीणनार्थः । लोटि रूपम् । प्रीणय । भवादृशा देवा यदवन्ति रक्षन्ति तत्तादृशं विश्वं सर्वं भद्रं कल्याणं भवति । अतो वयं विदथेऽस्मिन्यज्ञे सुवीरा शोभनपुत्रपौत्राः सन्तो बृहत्प्रभूतमिदं स्तोत्रं वदेम ब्रूयाम ॥

यन्ता बोधि यन्ता from यम् to guide बोधि from बुध् 2 sing The change from बुधि with an intervening बुधि to बोधि is quite intelligible तनयम् च जिन्व तनय (from तन् to stretch or continue the thread or line) progeny जिन्व from जि-जिन्व् to animate, to inspire, cf धियं जिन्वासि VIII 84 7, क्षत्र जिन्वतम्, ब्रह्म जिन्वतम् VIII 35 16, 17 *d* is the refrain of the Grtsamadas, *cd* appear as the refrain of II. 35 15, the whole rc appears as II 24 16 विदथ बृहद् वदेम Roth and Gr have derived विदथ from विद् to find Regnaud from विध् to sacrifice, Old from वि+धा to ordain. The latter translates the line "May we with valiant men mightily raise our voice at the determining of (ordinances etc)' In V. S II 148, Geld understands विदथ as सभा, in his Glossar, however, he abandons the meaning of सभा and understands the word in the sense of wisdom, spiritual or priestly knowledge, the holy knowledge in actual use i e sacrifice, the wise or the counsels of the wise His translation is May we lead the great word as masters in wisdom. There is another refrain सुवीरासो विदथमा वदेम which appears in I 117 25 II. 12 15, VIII 48 14 (It is not mentioned by Bloomfield in his list of refrains, though mentioned as such on p 123 of his RV repetitions) which ought to be considered in the explanation of विदथ here If विदथम् आ वदेम and विदथे बृहद् वदेम ought to give

a similar sense, विदथ must mean 'an assembly of wise men' (cf विदथा कवीना III 1 2, विदथे प्रशस्त II 77 12), बृहत् adv 'mightily' (cf बृहत् गायन्त अध्वरे VIII 66 1 बृहत् वाच आवुभाणा V 36 4) and आ वद् 'to address' सुवीर valiant or powerful this sense is to be distinguished from that of the बहु०, cf सुवीर सोम, अग्नि, रयि &c

Tr Oh Lord of Prayer, guide this hymn of ours and inspire our children Whatever the gods take under their protection becomes auspicious As powerful men, may we discourse mightily in the assembly

---

No. 8

MANDALA II SUKTA 28

इदमित्येकादशर्चं षष्ठ सूक्तम्। अत्रानुक्रम्यते। इदमेकादश वारुणमिति। पूर्वसूक्ते कूर्मो गार्त्समदो हि ये युक्तत्वादस्योत्तरस्य च कूर्मो गृत्समदो वा ऋषि। त्रिष्टुप् छन्द। वरुणो देवता। विनियोगो लैङ्गिक। अत्र केचिदाहु। इदमेका दशर्चं तु वारुण भयपापनुत्। ऋणदारिद्र्यदु स्वप्ननाशन चेति शुश्रुम (ऋग्विधा० २-२५-१) इति।

Verse 1

इदम् । कवेः । आदित्यस्य । स्वऽराजः । विश्वानि । सान्ति ।
अभि । अस्तु । मह्ना ॥ अति । यः । मन्द्रः । यजथाय । देवः ।
सुऽकीर्तिम् । भिक्षे । वरुणस्य । भूरेः ॥ १ ॥

कवे क्रान्तदर्शिन आदित्यस्यादितेः पुत्रस्य स्वराज स्वयमेव राजमानस्येश्वरस्य वा वरुणस्येद हवि स्तोत्र वा यजमान करोतीति शेष। स च विश्वानि सर्वाणि सान्ति द्वितीयभावविकारभाञ्जि भूतजातानि मह्ना महिम्ना वरुणप्रसादा लुब्धेनाभ्यस्तु अभिभवतु। यो देवो द्योतमानो वरुणो यजथाय यष्ट्रे पुरुषाय अति अतिशयेन मन्द्र स्तुत्यो हर्षयिता वा भवति तस्य भूरेर्भर्तुर्वरुणस्य सुकीर्तिं शोभना स्तुतिं भिक्षे प्रार्थये। यद्वा वरुणस्येति तृतीयार्थे षष्ठी। तेन वरुणेन दातव्या शोभना कीर्तिमह याचे॥

स्वरा॑जः one who rules by himself. स॒न्ति those that exist. अभि॑ अस्तु. अभि + अस् to surpass. म॒ह्ना = महिम्ना. अ॒ति य॑ः यज॑थाय. मन्द्र॑ः मन्द्र agreeable. सु॒कीर्ति॑ from कृ–किर् to praise; cf. वीर्यस्य चर्किरन् I. 31. 5. भिक्ष् (old desid. of भज्) to seek, to pray for; it governs occasionally the geni. of the thing sought (cf. अवस. I. 94. 7; पित्वः I. 152. 6), but not of the person approached. Hence वरुणस्य must be connected with सुकीर्तिं and not भिक्षे.

Tr. May this (hymn), addressed to the wise son of Aditi that rules by his own power, excel by its greatness all (hymns) that exist, to that god who is exceedingly agreeable to worship. I pray for the kind appreciation of the mighty Varuna.

Verse 2

तवे॑ । व्र॒ते । सु॒ऽभगा॑सः । स्या॒म॒ । सु॒ऽआ॒ध्यः॑ । व॒रु॒ण॒ । तु॒ष्टु॒ऽवांसः॑ ॥ उ॒प॒ऽअय॑ने । उ॒षसा॑म् । गोऽम॑तीनाम् । अ॒ग्नयः॑ । न । जर॑माणाः । अनु॑ । द्यून् ॥ २ ॥

हे वरुण स्वाध्यः शोभनाध्यानास्तुष्टुवांसः स्तुतवन्तो वयं तव व्रते त्वदीये परिचरणाख्ये कर्मणि वर्तमानाः सुभगासः स्याम । शोभनधना भवेम । अपि च गोमतीनां रश्मिभिर्युक्तानामुषसामुपायने उपागमने सत्यग्नयो न यथाग्नयोऽग्निहोत्रादिकर्मार्थं समिध्यन्ते एवमनु द्यून् अनुदिनं जरमाणास्त्वां स्तुवन्तो वयं दीप्यमाना भवेम ॥

सुभ॑गासः lucky; cf. अस्य सुभगत्व II. 21. 6. स्वाध्यः (सु, आ, धी from धी–दीधिति–ते) full of reverence; *contra* दुराध्य.. उप साम् उपाय॑ने. उपायन from इ with उप to approach. ज॑रमाणा = from जृ to wake up, अनु द्यून् from द्यु m. (cognate of दिव्, दां, f.) day.

Tr. Full of reverence and of praise may we be happy under thy ordinances, oh Varuṇa, at the approach of the dawns, rich in kine, like fires waking to activity day after day.

Verse 3

तवं । स्याम । पुरुऽवीरस्य । शर्मन् । उरुऽशंसस्य । वरुण । प्रऽनेत-
रिति ॥ यूयम् । नः । पुत्राः । अदितेः । अदब्धाः । अभि ।
क्षमध्वम् । युज्याय । देवाः ॥ ३ ॥

हे प्रणेत सर्वस्य जगत प्रकर्षेण नेतर्वरुण पुरुवीरस्य पुरुभिर्बहुभिर्वीरैरुपेतस्य यद्वा पुरूणा बहुना शब्दना विशेषेण प्रेरकस्योरुशसस्योरुभिर्बहुभि स्तूयमानस्य तव शर्मन् शर्मणि सुखे गृहे वा स्याम। अदिते पुत्रा मित्रादय । परमपि च्छन्दसीति परस्य षष्ठ्यन्तस्य पूर्वामन्त्रिताङ्गवद्भावनानुप्रवशात् पदद्वयसमुदायस्याष्टमिक सर्वानुदात्तत्वम्। अदब्धा शत्रुभिरहिंसिता । एवभूता हे देवा यूय नोऽस्मान् कृतापराधान् युज्याय सख्यायाभि क्षमध्वम्। अस्माभि कृतापराध सहध्वम्॥

पुरुवीरस्य उरुशंसस्य शर्मन् The accent in बहु॰ compounds with पुरु as first member is on the second member, except in the case of पुरुणामन् उरुशस is an epithet of gods (उरु शस्यते) and of men (उरु शसति) शर्मन् (from शृ, from which शरण or शरीर are derived and which is cognate with श्रि) (i) home, cf पाहि न शर्म वीरवत् IX 64 18, प्रिया शर्म पितॄणाम् IV 46 12, (ii) shelter, protection शर्मन् is here loc अभि क्षम् occurs with acc, dat, and loc and therefore there does not appear to be any special meaning like Gr's 'to be favourable to' which it must denote here युज्य n companionship it is also an adj

Tr O Varuna, oh leader, may we be under thy protection, of thee who hast plenty of valiant men and art praised all over O sons of Aditi to whom no harm can be done, show us forgiveness that we might be *received in your* companionship, ye gods

Verse 4

प्र । सीम् । आदित्यः । असृजत् । विऽधर्ता । ऋतम् । सिन्धवः ।

वरुणस्य । यन्ति ॥ न श्राम्यन्ति । न । वि । मुचन्ति । एते । वयः । न । पप्तुः । रघुऽया । परिऽज्मन् ॥ ४ ॥ *ताँ ऋ

विधर्ता सेतुरिव जलस्य विधारयितादित्योऽदितेः पुत्रो वरुण ऋत विधारण-हेतुभूत सत्यम्। यद्वा नदीनामुपादानभूतमुदकम् सीं सर्वत प्रासृजत् प्रकर्षेण सृष्टवान्। अणोऽप्रगृह्यस्यानुनासिक इत्याकार सानुनासिक। तेन वरुणस्य ऋतेन सिन्धव स्यन्दनशीला नद्यो यन्ति। गच्छन्ति प्रवहन्ति। एते सिन्धवो न श्राम्यन्ति श्रान्ति न प्राप्नुवन्ति न वि मुचन्ति उपरता न भवन्ति। अनलसा सर्व-दैकरूपेण प्रवहन्तीत्यर्थ। एतदेवोच्यते। वयो न वय पक्षिण इव रघुया रघव शीघ्रगामिन परिज्मन् परिज्मनि भूम्याम्। पप्तु पतन्ति। पत्लृ गतौ। लिट्युसि तनिपत्योश्छन्दसीत्युपधालोप। स्थानिवद्भावाद्द्विर्वचनादि। रघुया इत्यत्र सुपा सुलुगिति जसो याजादेश ॥

सीम् stands here for एना, see on I 116 20 प्रा० 168 notes the absence of Samdhi between विधर्ता and ऋतम्, when a coalescence is possible and does not take place the first vowel is nasalised acc to प्रा० 171 and Pan VIII 4 57. विधर्ता one who divides or distributes cf न विधर्ते सचस पुष्या II 1 3 वि अननी-अकाय II 13 7 न वि मुचन्ति are not unyoked for rest, वि मुच 'to rest oneself' is used intransitively here, cf मा अरे अस्मात् वि मुमुचः III 41 8 इह वा विमोचनं अस्तु IV 46 7 रघुया रघ (from रघु, cf classical लघु) swift, denom रघुयति to go fast, from which verb n रघुया, term of instru dropped and used as adv, 'swiftly'. परिज्मन् पप्तु परिज्मन् (from परि+गम्-ज्म्) course; term. of loc dropped, cf II. 38 2 पप्तु perf of पत्.

Tr The son of Aditi as the distributor let them run, the rivers follow the eternal order of Varuna, they never feel weary and never rest. They run swiftly like birds in their course

Verse 5

वि । मत् । श्रथय । रशनाऽइव । आगः । ऋध्याम । ते ।

वरुण । खाम् । ऋतस्य ॥ मा । तन्तुः । छेदि । वयतः । धियम् ।
मे । मा । मात्रा । शारि । अपसः । पुरा । ऋतोः ॥ ५ ॥

हे वरुण मत् मत्सकाशात् रशनामिव रज्जुमिव आगः विहितानुष्ठानजनितं पाप विश्रथय शिथिलीकुरु । विमोचयेत्यर्थ । ते त्वत्सम्बन्धिनः ऋतस्योदकस्य पूर्णा खा नदीम् । खा इति नदीनाम । तामृध्याम लभेमहि । अपि च धिय कर्म वयत सन्तन्वतो मे मम तन्तु कर्मसतति मा छेदि छिन्नो मा भूत् । नैरन्तर्येणेत्यर्थ । तथा ऋतो समाप्तिकालात्पुरा पूर्वमपस कर्मणो मात्रा शरीर प्राच्योदीच्याङ्गलक्षण मा शारि शीर्ण विकल मा भूत् । शॄ हिंसायाम् । कर्मणि लुङ् । पुर ऋतोरित्यत्र ऋत्यक इति प्रकृतिभाव ॥

वि श्रथय (*from* श्रथ्, *classical* श्रन्थ् *to loosen*) With the simile cp re 6 and VII 86 5, ते ऋत स्य खा म् ऋध्या म खा (from खन्) spring, occurs only in राय खाम् VI 36 4 ऋध् to fulfil, cf कर्म ऋध्याम I 31 8, स्तोम ऋध्याम X. 106 11 तत्व काम ऋध्या III 50. 1; (fulfilling the spring of the law is giving its course full scope by *one's conduct conforming one's conduct to* the eternal Law) Geld regards *b, c, d* as saying the same thing, viz the continued exercise of the poetic faculty in different metaphors, but Varuna's rta cannot surely be fulfilled by outbursts of poetry. वयत pre part. from वे to weave छेदि, शारि aor inj *pass 3 sing* पुरा ऋतो अप स मा त्रा मा शारि ऋतु is the proper time for anything अपस् is an artist or artizan, अपस् (first syll. accented) is work Sāy has not paid attention *to this distinction* made by accent मात्रा (from मा to measure hence to construct) (i) measure, (ii) structure, (iii) mass or extent. शॄ (शृणाति,) to *shatter to pieces* अपस मात्रा *refers* to the poet's composition.

Tr Unloosen my sin from me like a rope Let my actions further the spring of thy Law. *Let not the thread of* my song snap while I am weaving it Let not the artist's structure fall to pieces before its time Let not snap my life be[fore its] proper time and thus shatter to pieces the measures of my [life]

Verse 6

अपो इर्वि । सु । म्यक्ष । वरुण । भियसम् । मत् । संऽराट् ।

ऋतंऽवः । अनु । मा । गृभाय ॥ दामंऽइव । वृत्सात् । वि । मुमुग्धि । अंहः । नहि । त्वत् । आरे । निऽमिषः । चन । ईशे ॥ ६ ॥

*सम्राळ **वोऽर्नु

हे वरुण भियसं भयं मत् मत्तः सु सुष्ठु अपो म्यक्ष । अपगमय । हे सम्राट् सम्यग्राजमान हे ऋतावः सत्यवन् यज्ञवन्वा वरुण मामनु गृभाय । अनुगृहाण । छन्दसि शायजपीति श्नः शायजादेशः । हृग्रहोर्भ इति भत्वम् । अपि च दामेव वत्सात् यथा दोग्धा वत्ससकाशाद्बन्धनीं रज्जुं विमुञ्चति तथांहः पापं मत्सकाशाद्वि मुमुग्धि । विमुञ्च । छान्दसः शपः श्लुः । पृथक्कुरु । त्वदारे त्वत्तो दूरदेशे वर्तमानः त्वदन्य इत्यर्थः । त्वत्तोऽन्यः कश्चित् । निमिषश्चन निमेषस्यापि अक्षिपक्ष्मचलनस्यापि नहीशे । नेष्टे । त्वमेवेश्वर इत्यर्थः । लोपस्त आत्मनेपदेष्विति तलोपः ॥

म॑त् भि॒य॑सम् अ॑पो सु॑ म्यक्ष भियस् = भीः. सु corresponds with Marathi थेरं, Hindi भला, Eng. please, Fr. bien अपो = अप + उ. म्यक्ष् be situated (Macd. ; Gr.'s 'to shine' is due to wrong etymology ; Geld. to be joined on to, to suit) ; cf. (अमेः) अम्याक्षि मह्न सद्ने पृथिव्याः VI. 11. 5. अप म्यक्ष to remove. ऋ॑तवः (in संहिता always ऋतावः) from ऋतवन् (that which is acc. to the Law) holy. अनुग्रभ् = अनुग्रह्. आरे॑ adv. (आरात् is another form) away from.

Tr. Do please remove my fear from me, holy king Varuna ; be gracious unto me ; like the rope from the calf remove evil from me. Without thee I have no power even to close my eyes.

Verse 7

मा । नः । वधैः । वरुण । ये । ते । इष्टौ । एनः । कृण्वन्तम् । असुर । भ्रीणन्ति ॥ मा । ज्योतिषः । प्रऽवसथानि । गन्म । वि । सु । मृधः । शिश्रथः । जीवसे । नः ॥ ७ ॥

हे वरुण नोऽस्मान् वधैर्हननसाधनैरायुधैर्मा । हिंसीरिति शेषः । हे असुर पापकृतां निरसितः ते त्वदीय इष्टौ यज्ञ एनो विहितानुष्ठानेन जनितं पापं कृण्वन्तं कुर्वन्तं पुरुषं ये वधा भ्रीणन्ति हिंसन्ति तैरिति पूर्वत्र संबन्धः। भ्रीङ् हिंसायां क्रैयादिकः। अपि च ज्योतिषो गृहे वर्तमानादग्नेः सौरप्रकाशाद्वा प्रवसथानि प्रवासान्मा गन्म। मा गच्छाम। सर्वदा गृहे वर्तमानः सूर्यं पश्यंश्चिरकालं जीवेयमित्यर्थः। गमेर्लिङि मन्त्रे घसेति च्लेर्लुक्। तथा नोऽस्माकं जीवसे जीवनाय मृधो हिंसकान् सु सुष्ठु वि शिश्रथः विश्लेषय । बाधस्वेत्यर्थः ॥

मा नः वधैः. A verb like हिंसीः has to be supplied; ते इष्टौ इष्टि (from इष् to set in motion, to urge, to incite) instance, command; cf. इन्द्रस्य, अङ्गिरसा च इष्टौ I. 62. 3. भ्रीणन्ति occurs only here; नैघ. II. 12 क्रुध्यतिकर्मा; prob. to smite down. प्रवसथानि departure from, deprivation of; occurs only here; but other forms occur; cf. मनासाइन प्रवसत. VIII. 29. 8; अमोरिवान् गृहपति. VIII. 60. 19; to see the light of the day is to live; not to see it is to die; hence the prayer ज्योक् च सूर्यं दृशे I. 23. 21; ज्योक् पश्येम सूर्यम् IX. 4. 5; X. 37. 8.

Tr. Do not (strike) us, Varuna, with those weapons of thine that at thy instance smite down the sinner. May we not be away from light; please rout our enemies that we may live.

Verse 8

नमः । पुरा । ते । वरुण । उत । नूनम् । उत । अपरम् । तुविऽजात । ब्रवाम ॥ त्वे इति । हि । कम् । पर्वते । न । श्रितानि । अप्रऽच्युतानि । दुःऽदभ । व्रतानि ॥ ८ ॥ *दूळभ

हे वरुण पुरा पूर्वस्मिन्काले ते तुभ्यं नमो नमस्कारप्रतिपादकं नम इति शब्दमवादिष्म । उत अपि च नूनमद्यापि ब्रवाम । उत अपि च हे तुविजात बहुषु प्रदेशेषु प्रादुर्भूत वरुणापरमागामिन्यपि काले नमःशब्दं ब्रवाम उच्चारयाम । कामादिति चेदुच्यते । दूळभ दुर्दभ दम्भितुं हिंसितुमशक्य । दुरो दाशनाशदभध्येषु (पा० ६-३-१०९-५) इति रेफस्योत्वमुत्तरपदादेः ष्टुत्वं च । कमिति पादपूरणम् । हि यस्मात्त्वे त्वयि पर्वते न शिलोच्चय इवाप्रच्युतान्यन्यैः प्रच्यावयितुमशक्यानि व्रतानि कर्माणि विपरणानि श्रितानि । आश्रितानि । तस्मादित्यर्थः ॥

तुविजात born mighty. तुवि mighty or many. व्रतानि subj. त्वे = त्वयि. दुर्दभ becomes दूळभ in the Vedic dialect, the ordinary Prakrit change of *r*+ dental to lingual being observable here.

Tr. We have expressed our homage to thee before; we do it now and we shall do it in future, O mighty God. Indeed on thee rest unshakable thy laws as on a mountain, O god whom no one can do harm.

Verse 9

परा । ऋणा । सावीः । अध । मत्ऽकृतानि । मा । अहम् ।
राजन् । अन्यऽकृतेन । भोजम् ॥ अविऽउष्टाः । इत् । नु । भूयसीः ।
उषसः । आ । नः । जीवान् । वरुण । तासु । शाधि ॥ ९ ॥

हे वरुण ऋणा ऋणानि पित्रादिभिः कृतान्यस्माभिर्देयानि परा सावीः परा सुव । पराचीनं प्रेरय । षू प्रेरणे । छान्दसो लुङ् । अध अधुना मत्कृतानि मया निष्पादितानि ऋणानि परासुव । अपि च हे राजन् स्वामिन् वरुण अहमन्यकृतेनान्यैरर्जितेन धनेन मा भोजम् । भोगं मा लभेयम् । किं कारणमिति चेदुच्यते । भूयसीर्भूयस्यो बहुतरा उषसोऽव्युष्टा इन्नु सत्यमव्युष्टा एव । अपररात्रिषूत्थाय ऋणानि चिन्तयतो जाग्रतो मम व्युष्टा अप्यव्युष्टकल्पा आसन् । हे वरुण तासूषःसु नोऽस्मान् जीवान् जीवनवत आ शाधि । आ समन्तादनुशिष्टान् कुरु । ऋणान्यप-* हृत्य भोगपर्याप्तं धनं प्रयच्छेत्यर्थः ॥

अध now or further. परा सावीः aor. inj of परा+सू to drive away: cf. दुःष्वप्न्यं परा सुव V. 82. 4; यक्ष्मं परा सुवामि X. 137. 4. जीवान् आ शाधि जीव living; cf. जीवान् नः अभि धेतन VIII. 67. 5. आ शास् to to wish, cf. तत् आ शास्ते यजमानः हविर्भिः. I. 24. 11.

Tr. And further drive away all sins for which I am responsible. Let me not, oh king, suffer for other men's doings. Many dawns remain (still) undawned; wish us alive in them, Varuna.

---

*अपहृत्य इत्यादर्शे ।

Verse 10

यः । मे । राजन् । युज्यः । वा । सखा । वा । स्वप्ने । भयम् । भीरवे । मह्यम् । आह ॥ स्तेनः । वा । यः । दिप्सति । नः । वृकः । वा । त्वम् । तस्मात् । वरुण । पाहि । अस्मान् ॥१०॥

हे राजन् वरुण मे मदीयो युज्यो योजनसमर्थः पित्रादिर्वा सखा समानख्यानोऽन्यो बान्धवो वा स्वप्ने दृष्टं त्वद्विषय भय भीरवे भयशीलाय मह्यं य आह ब्रूते । तथा स्तेनश्चौरो वा वृकोऽरण्यश्वा वा यो नोऽस्मान् दिप्सति जिघांसति । सनीवन्तर्धेति विकल्पनादिडभाव । दम्भ इच्चेतीत्वम् । हे वरुण त्वं तस्मात्सर्वस्मादस्मान्पाहि रक्ष ॥

There is a confusion of construction. When a friend appeared in a dream to announce a coming danger, the dream was apparently supposed to come out true. Protection is prayed for from the danger, not the friend; *c* mentions a real danger

Tr. O king Varuna, if there is a companion or friend who announces, in a dream, a danger to me, fearful as I am,—or (in the waking state) if there is a thief who wishes to do us harm or a rapacions man,—protect us from (it or) him, Varuna.

Verse 11

मा । अहम् । मघोनः । वरुण । प्रियस्य । भूरिऽदाव्नः । आ । विदम् । शूनम् । आपेः ॥ मा । रायः । राजन् । सुऽयमात् । अव । स्थाम् । बृहत् । वदेम । विदथे । सुऽवीराः ॥ ११ ॥

*जननु

हे वरुण *मघोन' धनवत' प्रियस्यानुकूलस्य भूरिदाव्नो भूरिधनस्य दातुराप्य-

* आदर्शे भाष्यक्रम 'हे वरुण प्रियस्य भूरिदाव्नो भूरिधनस्य दातुर्धनवत आप्यस्य पुत्रः पुत्रादेर्वाविमह मा आ विदम् । आ वेदयानि ज्ञापयानि । हे राजन् सुष्ठ नियामकस्मादन्नादेरपुत्रस्य रियतो मा भूवम् । शोभनपुत्रा वयं गृह वा वर्तमाना यं दं स्तोत्रमुच्चारयाम । ' इति दृश्यते ।

स्याह मा आ विद मावेदयानि आवेदन विज्ञापन मा करवाणि । किं तदनावेद्यम् । आपेर्ज्ञाति शून शून्य दारिद्र्यम् । वर्णलोपश्छान्दस । यद्वा शून गत प्राप्त दारिद्र्यम् टुओश्वि गतिवृद्ध्यो । श्वीदितो निष्ठायामितीट्प्रतिषेध । यजादित्वात्सम्प्रसारणम् ओदितश्चेति नकार । वृषादित्वादाद्युदात्तत्वम् । एतदुक्त भवति । अस्मदीया-पुत्रादय क्षुधिता इति प्रभुप्रभुसमीपेऽभिधाय याचमानो ना भूवमिति । हे राजन् सुयमात् । सुष्ठु नियम्यतेऽनेन पुरुषो गृह इति सुयम । ईषद्दु सुश्चिति खल् तादृशाद्रायो धनान्माव स्या अनसुत्य स्थितो भा भूवम् । वय सुवीरा शोभनपुत्रा विदथे यज्ञे गृहे वर्तमाना सन्तो बृहत्त प्रौढ स्तोत्र वदेम उच्चारयाम ॥

भूरिदाव्न from भूरि + दा + वन्, cf नि + जा + वन्, सुत + पा + वन्, ऋण + या + वन्. आपि one who befriends between आपि and सखि a distinction has been made in I 26 3, IV. 17 17, 25 5 आपि is mentioned on a par with पिता in I 26 3 and 31. 16, VI 17 17, the derivative sense appears to be present in आपि अजस तुलनस्य III 51 6, it is distinguished from स्तोतृभ्य and जामि in II 38 11 आपि is there a befriender, a patron शून नम् (श्वि) want, dearth, cf मा सख्यु शून आ विदे मा पुत्रस्य VIII. 45 36. अव स्या only here occurs in the sense of 'to go without'

Tr. Let me not, oh Varuna, experience a dearth of a bounteous, loving and liberal patron, let me not, oh king, be without easily manageable wealth Powerful in the assembly, may we discourse mightily

---

No. 9

MANDALA II SUKTA 38

उदु ष्य इत्येकादशर्चं षष्ठ सूक्त गार्त्समद त्रैष्टुभ सावित्रदेवताकम् । अत्रानुक्रमणिका । उदु ष्य एकादश सावित्रमिति । व्यूढे दशरात्रे षष्ठेऽहनि वैश्वदेवशस्त्र एतत्सूक्त सावित्रनिविद्धानीयम् । इन्द्रश्चेर्वोदिति खण्डे सूत्रितम् । पदरवोदु ष्य देव इति गार्त्समदम् (आ० ८-८) इति ।

Savitṛ is a morning god as well as an evening god He is the 'impeller,' the power that lies behind the universe I

order; puns on this elymological meaning abound in hymns to the god. His evening activity is graphically described in the following hymn; it is briefly described also in I. 35. 2 *ab*: आ कृष्णेन रजसा वर्तमानः निवेशयन्न् अमृतं मर्त्यं च.

Verse 1

उत् । ऊं इति । स्यः । देवः । सविता । सवाय । शश्वत्ऽतमम् । तत्ऽअपाः । वह्निः । अस्थात् ॥ नूनम् । देवेभ्यः । वि । हि । धाति । रत्नम् । अथ । आ । अभजत् । वीतिऽहोत्रम् । स्वस्तौ ॥ १ ॥

स्यः स देवो द्योतमानः सविता सवाय लोकानां प्रसवायानुज्ञायै शश्वत्तमं प्रतिदिनमुदस्थात् उत्तिष्ठति । कीदृशः सविता । तदपाः तत्प्रसवकर्मा । अपः अप्न (नि० २-१) इति कर्मनामसु पाठात् । वह्निर्वोढा जगताम् । किंच नूनं संप्रति देवेभ्यः स्तोतृभ्यो रत्नं धनं वि हि धाति । प्रयच्छति । हीति पूरणे । अथ अपि च वीतिहोत्रं कान्तयज्ञं यजमानं स्वस्तावविनाशे क्षेमेऽभजत् । भागिनं करोतु । यद्यपि स्वस्तिशब्दो विभक्त्यन्तनिर्दिष्टशब्दपरस्तथाप्यपर्यवसानादर्थपरो भवति ॥

सविता सवाय. There is a pun on the root-meaning of सू 'to impel' here; also in IV. 53. 3, 6; IV. 54. 2 6; V. 51. 5; 82. 3-7, 9; VI. 71. 1-6; cp. similar puns on the root-meaning in उषस्, I. 48. 1 &c. शश्वत्तमम् adv. from शश्वत् adv. (i) ever recurring, (ii) again and again; also adj. every, continual; cf. शश्वत् इन्द्रः जिगाय I. 36. 16; शश्वत्तमं अवसे जोहवीमि III. 62. 2. तदपाः from अपस् work (तत् अपः यस्य). वह्निः here, also in I. 3. 9; II. 17. 4 'driving in a chariot': cf. रथेष्ठाः II. 17. 3, वहमानः अश्वैः VII. 45. 1; also सुवह्नि. VI. 22. 7. वीतिहोत्रम् (from वीति partaking, enjoyment, from वी; and होत्र offering; an epithet of the यजमान or अग्नि) whose offering is intended for enjoyment (eating); cf. वीतिराधस् and हव्यवाह. अथ coming after हि indicates a corollary; cf. त्विम हि त्वा पुरुवसुं...अथ नः अविता भव I. 81. 8; सुशर्माणा स्ववसा हि भूतं अथ धत्तं यजमानाय शं योः I. 93. 7 आ अभजत् inj. from आ-भज् to give a share in; to grant; cf. न वाजेषु आ

भज I 43 8 The augment should have been dropped is it an oversight of the पदकार? Otherwise *d* should be thus translated therefore he has (already) granted &c

Tr Yon god Savitr has risen to urge (the world to activity), going about in his chariot continually for that (exclusive) *mission* of his, he *is* indeed *now* distributing valuable things among gods, therefore may he grant welfare *to the sacrificer*

Verse 2

विश्वस्य । हि । श्रुष्टये । देवः । ऊर्ध्वः । प्र । बाहवा । पृथुऽपाणिः । सिसर्ति ॥ आपः । चित् । अस्य । व्रते । आ । निऽमृग्राः । अयम् । चित् । वातः । रमते । परिऽज्मन् ॥ २ ॥

देवो द्योतमान सविता पृथुपाणिर्महत्करो विश्वस्य श्रुष्टये जगत सुखाय ऊर्ध्वमुद्गत सन् बाहवा बाहू प्रसिसर्ति प्रसारयति । आपश्चित् आपोऽप्यस्य व्रते प्रसवाख्ये कर्मणि सति । व्रत कर्म (नि० २-१) इति तन्नामसु पाठात । आ स्यन्दन्त इति शेष । याश्च निमृग्रा नितरा शोधयित्र्यो गङ्गादिरूपेण जगत्पावयन्तीत्यर्थ । अय चिद्वातोऽयमपि वायु परिज्मन् परितो गते व्याप्तेऽन्तरिक्षे रमते ॥

श्रुष्टये for willing compliance cf चिद्ध्या श्रुष्टि स एतु VII. 40 1, स्तामस्य श्रुष्टी रक्षस दह VIII. 23 14 श्रुष्टी inst adv willingly, readily बाहवा (from बाहव m ?) occurs also in V. 64 2 and VII 62 5 they are mentioned as golden in I 22 5 35 9, 10 VI 71 1 4 5 प्र सिसर्ति (from प्र सृ used only here in causal sense) to stretch व्रत आ निमृग्रा The व्रतानि (ordinances) of सवितृ have been emphasised in this hymn, cf rks 3 6, 7, 9 निमृग्र submissive *from* निमृच् *to make one's own*, *cf* नि सप अध्वर शुजे V 52 17, जने इव पति एक समान नि मामृजे पुर इन्द्र VII 26 3 परिज्मन loc (from ज्मन्–ग्मन्) course, cf वृषत् परिज्मन् नोनुवन् (roar) वाता IV 22 4 परिज्मन् also means 'one who wanders around' cf वृष्टि परिज्मा वातो ददातु VII 40 6 रमते from रम् to rest tranquil; cf यतत चित् समिधन् आंम II 11 7; cf also rc 3

Tr The broad-armed god, standing erect, stretches forth his arms that all might obey The very waters are subservient to his commandments, and this wind itself rests in its course

Verse 3

आशुऽभिः । चित् । यान् । वि । मुचाति । नूनम् । अरीरमत् ।
अतमानम् । चित् । एतोः ॥ अह्यर्षूणाम् । चित् । नि । अ-
यान् । अविष्याम् । अनु । व्रतम् । सवितुः । मोकी । आ ।
अगात् ॥ ३ ॥

[*न्य, **यॉ अ

यान् गच्छन् सविताशुभिश्चिच्छीघ्रगाभिभिरपि रश्मिभिर्वि मुचाति । विमुच्यते । नूनमिति पूरण । अतमान चित्सतत गच्छन्तमपि जनमेतोर्गमनादरीरमत् उपरमयति । किंच अह्यर्षूणामहिमाहन्तार शत्रुमर्षन्त्यभिगच्छन्तीत्यह्यर्षव । तेषामप्यविष्या गमनेच्छा न्ययान् नियच्छति । सवितु प्रेरकस्य सूर्यस्य व्रत कर्मानु पश्चान्मोकी रात्रि । मोकी शोकीति (नि० १-७) रात्रिनामसु पाठात् । आगात् आगच्छति । सवितुश्चेष्टोपरतौ रात्रिरागच्छतीति यावन् ॥

आशु भि या न् वि मुचाति आशु a swift horse यान् from pre p of या विमुच् of II 28 4 it is subj 3 s here अतमान एतो अरीरमन् अत् to wander एतु (इ) journey रम् caus to stop अह्यर्षूणा अविष्या नि अयान् अह्यर्षु occurs only here It can mean अहिवत् अर्षति (glides) or अहि अर्षति or ऋषति (pounces on); Geld prob on account of the similar श्येन न नक्ष अर्षति IX 69 15 prefers the latter अविष्या from अविष्य् to to be greedy, cf यवसे अविष्यन् VII. 3. 2, भोजने अविष्यन्तम् VIII 51 3 न्ययान् (aor 3 s of यम्) मोकी occurs only here and the निघण्टु has mentioned it among synonyms of night

Tr (The rider) even when travelling with swift steeds must unyoke now (Savitr) bids also the wanderer to rest in

his journey He restrains the greed of the very pouncers on serpents (eagles) The night has approached at the bidding of Savitr

Verse 4

पुनरितिं । सम् । अव्यत् । विऽततम् । वयन्ती । मध्या । कर्ताः । नि । अधात् । शक्म । धीरः ॥ उत् । संऽहार्य । अस्थात् । नि । ऋतून् । अदर्धः । अरमतिः । सविता । देवः । आ । अगात् ॥ ४ ॥

[*न्यधा ... धीर

वयन्ती वस्त्र वयन्ती नारीव रात्रिर्विततमालोक पुन समव्यत् संवेष्टयते। पुन शब्द पूर्वेद्युरप्येवमकार्षीदिति द्योतयति। धीर प्रज्ञाऽपि सर्वो लोक कर्तो क्रियमाण कर्म। कर्तो कर्तवे (नि० २-१) इति तन्नामसु पाठात्। शक्म कर्तु शक्यमपि मध्या मध्य उपक्रान्त कर्मापरिसमाप्येयर्थ । न्यधात् निहितवान्। सवितर्युपरत इति शेष । सर्वो लोक सहाय शय्या विहायोदस्थात्। अवशिष्ट कर्म कर्तु पुनरुत्तिष्ठात्। सपूर्वो जहाति शय्यापरित्यागे वर्तते। तथा च श्रूयते। कलि शयानो भवति संजिहानस्तु द्वापर (ए० ब्रा० ७-१५) इति सविता सर्वस्य प्रसविता सूर्योऽरमतिरनुपरतिर्देवो द्योतमान आगात् आगच्छति। उदेतीति यावत्। ऋतून् कालविशेषाश्च व्यदर्ध । विदारयति ॥

a b describe the fixed alternation of Night and Day *c d* show सवि० as the power behind पुन स अव्यत् विततम् वयन्ती. वयन्ती (from वे to weave) female weaver विततम् that which has been stretched म व्ये (i) to cover with a garment or something like it (with instru or acc) cf स विव्यान अजसा शचीभि इन्द्र वनिन वि वृश्चसि I. 130 4; (ii) to lay a garment or something like it on (with acc) cf of सव्यन् तमांसि दुधिता (रश्मी) स अव्यत् II. 17 4, इन्द्र वृजनं न भूम (earth) सं विव्ये I 173 6, सुम्नं चर्म निव स विव्यथु VI 72 5 विततं समव्यत् then means laid the extended web (of darkness as a veil or cloak on the world) Who the female weaver is and what she does exactly has been a problem while Sāy and Old understand the वयन्ती to be night (मोर्के in 3 *d*) Roth connects it with

अरमति Say understands वितत to be daylight and the object of समव्यत् Old. takes वितत (the outstretched web) as obj to वयन्ती and supplies the beings ' as obj to समव्यत्, according to Geld. the description of the approach of night is being continued in *ab* and a human weaver and a human artisan are to be understood as the objects of description पुन समव्यत् (= rolled up) being true only in the case of a human weaver and being inapplicable to Night (Cf Tr p 294 but in V ब II 188-9 he takes the weaver to be the Night and the धर to be the Sun; In translating I 115 4 also he is still thinking of the Night as the weaver p 138) But धीर in *b* occurs everywhere except ing one simile (I 130 6 V 2 11 29 15) as an epithet of the gods and in a parallel passage मध्या कर्ता विततम् म जभार (I 115 4) the same words विततम् and मध्या कर्ता are used for describing the cessation of the Night's activity at day-break सवितृ has been described as presiding over day and night (cf य इमे उभे अहनी पुर एति V 82 2) and here as in I 115 4 we have a contrast between the Night s work and the Sun's work In I 115 4 the Night at the approach of day gathers up her outstretched web of darkness Here at the approach of Night the Sun restrains his light and the Night once more lays the outstretched web of darkness (विततम्) on the world The peculiar meaning of सव्ये has not been rightly understood and hence arose the difficulty मध्या कर्तो मध्या is taken to be adv from f instr by Gr but Wh and Macd take it as m instr used as adv कर्तो from verb n कर्तु=करणम् cf मध्या गन्ता I 89 9 श कमन् power cf दुहा ति शवमना पय IX 34 3, Gr in this passage only under stands it as work ' which is not necessary नि अधात् नि धा to restrain or control cf हड नियत्त I 171 1, काम नि दृध V 32 12 मंहाय उ द् अस्थात् स हा forms a contrast with उत् स्था the in ० ना० passage quoted by Sāy (VII 15 4 the following words being अनिष्ठन् वता) In III 51 4 (स महसे पुहमाय जिहते) it forms a contrast with महम म हा therefore means to be quiet while उत् स्था would mean to show activity ऋतू न ि अदध ०र्थर imperf from perf base of) वि धा to keep apart, cf वि अरनी अयाय II.13 7, यहे

अपश्चा वि धारयत् X. 92 10 सूर्याचन्द्रमसी विभ्रती तिष्ठत , ब्रह उ III 8 9 ऋतु signifies any recurring period of time, cf I 49 3 अरमति see on this difficult word Geld V S II pages 255-57, where he refers to the interpretations of his predecessors Roth in the great PW understands it as 'Devotion', 'the Genius of sacrifice', but changed his mind and in the smaller PW., assigned a different meaning to the word 'not resting' Gr. gives it everywhere the meaning of 'the genus of prayer' Geld in V S II wants to give only one meaning for all the passages that of 'timely prayer' but in his Glossar and his Tr he understands it as an adj meaning 'punctual' in our passage while taking it to denote a goddess elsewhere Roth takes अ० as the subject of *a c* In V S II Geld takes अरमति as the subject of अस्थात् and अवर्ध but in his Tr he takes सविता as the subject of *c* Geld derives the meaning of 'punctual or timely prayer' and 'punctual' from अर to which Sāy gives the meaning of शीघ्र in VII 68 2 Actually Say explains अर by अलर्थं and this latter by शीघ्रम् Geld's meaning is vitiated by two flaws शीघ्र must mean punctual' acc to it and the meaning of मति has disappeared Max Muller understands अरमति apparently as 'servant as well as 'service' (S B E XXXII 330 note on V 54 6), but this meaning is clearly wrong in view of the parallelism between this passage and V. 43 6 Of the eleven places where the word अरमति occurs in nine it clearly means a certain deity invoked along with भग, वाज, अनर्वाण, भग, पुरंधि, &c, described as अम रवा, मही, पनीयसी वसूयु , whom अग्नि and मरुत are called upon to bring with them Briefly, अरमति and अर मन(स)स् (VI 17 10)* must be studied together just as अरमणस् and वृषमणस (I 167. 7) would have to be studied together, (सिन्धव) तिरो महीः अरमतिं दधन्विरे X 92 5, 'the showers of rain flow obscuring great अ०', and (अग्र)त्रा VII. 1 6 also afford a certain clue and I would propose 'fierceness', 'the

* अर means adverse cf अरि, अराति &c

fierce, red glow of the sky deified', as the meaning of अरमति, thus we can account for अरमति belonging to fire being obscured by rain and being brought by Agni and the Maruts

For Savitr coming in the evening of कृष्णेन रजसा आ वर्तमान, प्रतिदोष अस्यत्, I 35 2, 10. The bright red twilight of evening probably led the poet to identify सवितृ with अरमति

Tr The female weaver (Night) has laid on (the world) her extended (web of darkness) once more the wise one (Sun) has restrained his power in the midst of his activity After lying quiet (during daytime) he (Savitr) has (now) shown activity he has kept apart the divisions of time (N. and D) the god Savitr has come as Aramati

Verse 5

नाना॑ । ओका॑ंसि । दुर्यः॑ । विश्व॑म् । आयुः॑ । वि । तिष्ठते ।
प्रऽभवः । शोकः॑ । अग्नेः । ज्येष्ठ॑म् । माता । सूनवे॑ । भागम् ।
आ । अधात् । अनु॑ । अस्य । केतम् । इषितम् । सवित्रा ॥५॥

प्रभव प्रभूतोऽग्ने शोकिस्तेजो दुर्यो गृहे भवो नानौकांसि यजमानाना पृथग्भूतान्यहानि च तिष्ठते अधितिष्ठति । विश्वमायु सर्वमन्न चाधितिष्ठति । आयु सूनृत (नि० २-७) इत्यन्ननामसु पाठात् । मातोषा सवित्रान्विषित प्रेषितमस्य केत प्रज्ञापकमग्नज्येष्ठ प्रथममग्निहोत्राख्य भाग सूनवेऽग्नय आधात् आदधाति ॥

Geld treats *a* as an elliptical clause but is willing also to take *a* and *b* together like Sāy Acc to him *a* would be दुर्य, विश्व आयु, नाना ओकांसि (मृगयते) whosoever has a house persons of all ages, seek their several abodes' दुर्य (from दुर् door hence dwelling of दुरोण house) belonging to the house दुर्य-या means 'house' also cf. दुर्यं अग्निम् VIII 74 1 विश्वम् आयु all life long प्रभव occurs only here, from भू with प्र, used in the same sense as प्रभु powerful; cf प्रभु त्वष्टा, I 88 9, प्रभु स्वयम् VII. 82 3 प्रभु राय I. 9 5, acc to Geld a hendiadyoin for प्रभवन् शोक (शुच् to shine) lustre वि तिष्ठते rises in various directions of (अग्ने)

यत् वितिष्ठसे VIII 60 14 Geld refers to II 41 17 in support of his meaning but it does not convince The evening being described here Say 's interpretation is out of the question, but it is likely, almost certain, that the Mother and Son are the night and fire and the ज्यष्ठ भाग the sacrifice, for otherwise between *a b* and *c d* there would be no connection अस्य केत अनु सवित्रा इषित म् कत (from कित्–चित् to see, to show oneself, to wish) desire, cf मम दत्रास अनु कत आयन् IV 26 2 इष् to send. सवि॰ has ordained the sacrifice for which the fire is hungry. Geld takes it as सवित्रा इषित अस्य केत (desire, appetite) अनु i e. the appetite is sent by स॰

Tr The mighty home-born lustre of Agni overspreads each home (to serve) a whole life time The mother (Night) places the largest share (the sacrifice) before the Son (fire), it being sent by Savitr in accordance with his desire

Verse 6

संऽआववर्ति । निऽस्थितः । जिगीषुः । विश्वेषाम् । कामः । चरताम् । अमा । अभूत् । शश्वान् । अपः । निऽकृतम् । हित्वी । आ । अगात् । अनु । व्रतम् । सवितुः । दैव्यस्य ॥ ६ ॥

[*शश्वाँ

जिगीषुर्विजयेच्छुर्योद्धा विष्टितो युद्धार्थं प्रस्थित समाववर्ति समावर्तयति । विश्वेषा सर्वेषा चरता जङ्गमानाममा । अमा दम (नि॰ ३-४) इति गृहनामसु पाठात् । गृह प्रति कामोऽभूत भवति । शश्वान् नित्य कर्मरतोऽप कर्म विकृत-मर्धकृत हित्वी हित्वागात् । गृहमागच्छति । एतत्सर्वं दैव्यस्य दिवि भवस्य सावतु प्रेरकस्य सूर्यस्य व्रतमातमयाप्य कर्मानु । जायत इत्यर्थ ॥ ८

जिगीषु (desid n from जि to win or obtain, irrespective of battle or race cf अप जयेम V. 2 11 धनानि जयम X. 42 10 सोम अजय I. 32 12) वि ष्ठित वि स्था to break loose or go out from, cf सवरणात् व्यस्थात् VII 3 2 समाववर्ति = स + आ + ववृत् + नि pro from perf base अमा adv home homewards often in contrast with अरण्ये अध्वन् etc cf अमा च एनं अरण्ये पाहि VI 24 10

शश्वान् every one अपः विकृतम्. वि कृ to change, to give a multi-form aspect to; cf. चमसम् चतुर्धा विकरोति IV. 35. 2 ; रूपशः विकृतानि I. 164. 15. हित्वी an older form of the absolutive in त्वा; cf. कृत्वी, I. 161. 3 ; गत्वी IV. 4. 5 also भूत्वी, जनित्वी etc. It is not found in the AV.

Tr. In conformity with the commandment of the divine Savitr the seeker of gain who had gone out returns; all wanderers have their desire turned homewards, leaving his work which has assumed diverse forms, every-one has come (home).

Verse 7

त्वया । हितम् । अप्यम् । अप्ऽसु । भागम् । धन्वं । अनु । आ । मृगयसः । वि । तस्थुः ॥ वनानि । विऽभ्यः । नकिः । अस्य । तानि । व्रता । देवस्य । सवितुः । मिनन्ति ॥ ७ ॥

हे सवितस्त्वया अप्स्वन्तरिक्षे । आपः पृथिवी (नि० १-३) इत्यन्तरिक्षनामसु पाठात । जलाधारे वा । हितं निहितमप्यमपां संबन्धिनं भागं धन्वानु निर्जलप्रदेशेऽरण्येषु *यथा मृगयसो मृगयमाणा मृगा आ समन्ताद्वि तस्थुः अधितिष्ठन्ति । किंच वनानि वृक्षा विभ्यः पक्षिभ्य आवासादिरूपेण त्वया भागो दत्तः । अस्य देवस्य सवितुस्तानि तादृशानि व्रता व्रतानि कर्माणि नकिर्मिनन्ति । केऽपि न हिंसन्ति ॥

त्वया अप्सु हितम् भागम् अप्यम् (वि तस्थौ) The verb is to be supplied from *b* with which *a* is connected by आ = च. अप्यम् the aquatic creation. मृगयसः धन्व अनु वि तस्थुः. मृगयस् is a doublet of मृगय (derived from मृगयते to hunt) wild animals that are hunted; cf. जन and जनस् from जायते, मर and मरस् from मृ, राध-राधस् from राध्; Geld. took it to mean a hunter in his Glossar, thinking that it could not mean the hunted; but changed his mind subsequently. वि स्था to spread over, cf. एवा वि तिष्ठे, I. 92. 5, ऊर्वी वि अस्थात् II. 4. 7. धन्वन् firm land or a plain as opposed to water; cf न धन्व न अन्तरिक्षम् X. 89. 6 ; यः तिरः धन्व अतिरोचते. वनानि विभ्यः (हितानि). नकिः none, cf नकिः अन्य त्वत् I. 52. 13

* आदर्शे यथा इति नास्ति ।

Tr. Over the portion assigned by thee to it in the waters, the aquatic creation (has spread) and the wild animals have spread on the plains; the woods, (have been assigned) to the birds None violate these commandments of the divine Savitr.

Verse 8

यात्ऽराध्यंम् । वरुंणः । योनिंम् । अप्यंम् । अनिंऽशितम् ।
निऽमिषिं । जर्भुंराणः ॥ विश्वंः मार्ताण्डः । व्रजम् । आ । पशुः ।
गात् । स्थुऽशः । जन्मानि । सविता । वि । आ । अकरि-
स्यंकः ॥ ८ ॥ * व्यर्

वरुणो याद्राध्यं यातां गच्छता राध्य राधनीयमप्यमाप्तु योग्यमनिशितम-
निक्षणाम् । सुखस्थानं निमायत । यानि स्थाननि निमिषि निमेषे सवितुरस्तमये सति
विश्रमार्थं प्राणिभ्य प्रयच्छति । वरुणस्य रात्र्यनिर्वाहस्त्वात् । जर्भुराणा भृश गच्छन्
विश्व सवा मार्ताण्डो मृताण्डाद्ण्डाद्दुपद्यमान पक्ष्या गात् आगच्छति । विश्व
पशुरपि व्रज गोष्ठमागात् । सविता प्रेरक स्थश स्थाने स्थाने जन्मानि जातानि
भूतानि व्याक पृथगकार्षीत् ॥

For the many alterations proposed by Ludwig, Roth,
Weber of the text of this difficult rc, see Old, Noten, p 220
Naturally no change is admissible The whole rc illustrates
the statement निवेशयन् अमृत म य च ab takes the specific instance
of Varuna याद्राध्य म् अप्यम् योनिम् वरुण (गात्) अप्य watery
योनि place residence, cf घृतम् अस्य योनि II 3 11, असुरस्य योनौ X 31.
6 यात् + राध्यम् (यात् in so far as, or as long as identical with
later यावत्, cf यात् जर्यामसि I 80 15, राध्य from राध् to bring about,
to attain adv in so far as it is attainable or (from राध्म् bles-
sing or favour is allowed अनिशितम् adv restlessly, by Varuna
knowing no night, from निशिता night or rest, the latter word
occurs only in T S II 2 2 ४ निमिष् closing of
the eye जर्भुराण from भुर् to hurry, cf यस्य मने शफवत् जर्भुरीति V 83 5
अभि तन्वा जर्भुराण II. 10 5 Mitra and Varuna watch the world

आनिमिषा with their eye of the Sun (II 27 9, VII. 60 7 I 1.5-1), it is possible for him now to close his eyes but still there is no escape from restless work for him विश्व मार्ताण्ड (योनिं गात्) मार्ताण्ड (मृत + अण्ड) a bird (born of a dead i e broken egg) The word occurs again in the cosmic hymn X 72 Old suggests 'a mammal' as the meaning because it is born of an egg which is not a living thing but a dead one This is against tradition and not very helpful आ prob means च here जन्मानि things born स्थश वि आ अक स्थश in the appropriate place (स्थ) व्या कृ to divide to separate; it occurs only here in the RV, in later literature it is a common word

Geld connected *b* with *c* once but after Old's Noten were published he changed his mind as elsewhere

Tr Varuna has gone to his watery residence this much having been vouchsafed to him (by Savitr) restlessly agitating while his eyes are closed (for a nap) all birds (have gone to their nests) and all animals have gone to their stalls. Savitr has lodged the beings separately, each in its place

Verse 9

न । यस्य॑ । इन्द्रः॑ । वरु॑णः । न । मि॒त्रः । व्र॒तम् । अ॒र्य॒मा ।
न । मि॒नन्ति॑ । रु॒द्रः ॥ न । अरा॑तयः । तम् । इ॒दम् । स्व॒स्ति ।
हु॒वे । दे॒वम् । स॒वि॒तार॑म् । नम॑ऽभिः ॥ ९ ॥

यस्य सवितुर्देवस्य व्रत प्रसवाख्य कर्मेन्द्रो न मिनाति न हिनस्ति। वरुणश्च न मिनाति मित्रश्चार्यमा च न मिनाति रुद्रश्च न मिनाति। अरातयोऽसुराश्च न मिनन्ति। मिनातीति श्रुतमाख्यात यथायोग विपरिणामेन प्रत्येकमभिसबध्यते। त सवितार सर्वस्य प्रेरक देव द्योतमानमिदमिदानीं नमोभिरन्नरूपैर्हविर्भि सह। नम आपु (नि० २-८) इत्यन्ननामसु पाठात्। स्वस्ति क्षेमाय। हुवे स्तौमि॥

इदम् स्वस्ति हुवे ह्वे to cry out loudly to, to speak out loudly, to invoke, cf अच्छ सुष्टुतिम् हुवे I 17 9 ऋभुम् रयिम् हवामहे IV 37 5

स्थण्युम् आ हुवध्ये I 122 5 स्वस्ति (सु + अस्ति) n acc welfare, or स्वस्ति might be treated as an adv giving the sense of different cases, cf स्वस्तये वायुम् उप ब्रवामहे सोमम् स्वस्ति (स्वस्तये) V 51 12, स सूरिभि हरिव स स्वस्ति (स्वस्तिभि) नमि V 42 4 इदम् adv now, here

Tr Here I invoke the god Savitr for welfare with salutations that god whose commandments are violated by neither Indra nor Varuna nor Aryaman nor Rudra nor the enemies

Verse 10

भगम् । धियम् । वाजयन्तः । पुरंऽधिम् । नराशंसः । ग्नाःपतिः । नः । अव्याः ॥ आऽअये । वामस्य । संऽगथे । रयीणाम् । प्रियाः । देवस्य । सवितुः । स्याम ॥ १० ॥

भग भजनीय धिय ध्यातव्य पुरधि पुरस्य धारयितार बहुप्रज्ञ वा सवितारम् वाजयन्त वाजिन बलिन * कुर्वन्त ॥ पुरधिर्बहुधि (नि० ४-३) इति यास्क । नराशसो नरै शसनीयो † ग्ना पतिर्देवपत्नीना विभक्तिव्यत्यय । न स्तुवतोऽस्मान् अव्यात् । किंच वामस्य धनस्य रयीणा पतिश्छन्दसा पतिर्वा । तथा च श्रूयते । छन्दांसि वै ग्ना इति उत ग्ना व्यन्तु देवपत्नी (ऋ० ५-४६ ८) इति च । सविताऽन्या पशूना च । तथा च श्रूयते । पशवो वै रयिरिति । आय आगमने सगथे सगमने च निमित्ते । देवस्य द्योतमानस्य सवितु प्रकाश्य वय प्रिया स्याम भवम ॥

भगम् धियम् वाजयन्त पुरन्धिम् भग धी and पुरन्धि are deities, as to धी cf विश्व देवास शृणवन् वचासि य । सरस्वती सह धीभि पुरन्ध्या X. 65 13 She is the goddess of prayer and usually mentioned in the pl, cf VII 35 11, VIII. 35 2 101 16 etc भग is one of the Ādityas and stands for wealth or luck, while पुरन्धि stands for दक्षिणा, according to Geld वाजयन्त is adj to वयम् understood, b being parenthetical वाजय to put fire into to stir to activity, cf इमा अभ्यथा वाजयन् X 97 11 धनानाम् सातये त्वा वाजयाम I 4 9 नराशस represents the sacred speech and is indentified with Agni ग्ना पति the ग्ना are goddesses and are frequently mentioned

* आदर्शे कुर्वत इति पाठ ।

† आदर्शे शासनि इति पाठ ।

with त्वष्टृ, but one cannot say it नराशंस is the ग्नास्पति Observe the peculiar compound in which the first member retains its plural form The Brahmanas indentify the ग्ना with the metres but that is only the metaphorical manner of the Brahmanas They form a Gana of goddesses

Tr Stirring Bhaga Dhī, and Pūsan to action,—may Narāśaṃsa, (and) the Lord of the Gnās protect us,—may we be dear unto Savitr that we might acquire precious things and store wealth

Verse 11

अस्मभ्यम् । तत् । दिवः । अत्ऽभ्यः । पृथिव्याः । त्वया । दत्तम् । काम्यम् । राधः । आ । गात् ॥ शम् । यत् । स्तोतृऽभ्यः । आपये । भवाति । उरुऽशंसाय । सवितः । जरित्रे ॥११॥

हे सवितः अस्मभ्यं त्वया दत्तं तत् प्रसिद्धं काम्यं कमनीयं राधो धनं दिवो द्युलोकात् अद्भ्योऽन्तरिक्षलोकात् पृथिव्या भूमेश्च आगात् आगच्छतु । किंच स्तोतृभ्यः स्तोतृणामापये बन्धवे तद्धनं शं सुखकरं भवाति भवेत् उरुशंसाय बहुस्तुतये जरित्रे स्तोत्रे मह्यम् । जरिता कारुः (नि० ३-१७) इति स्तोतृनामसु पाठात् । हे सवितः तत्प्रयच्छ ॥

काम्यम् राधः (from काम desire) desirable, lovely, cf काम्यम् वसु II. 22 3 For आपि see II 28 11 भवाति subj The जरितृ is the poet himself

Tr May such desirable gifts, given by thee, Savitr, come to us from heaven, from the waters and from the earth as would bring luck to the chanting priests, to the patron and to the singer, eloquent in praise

---

No. 10

MANDALA III

SŪKTA 9

सखायस्त्वेति नवर्चं नवमं सूक्तं वैश्वामित्रम् । अत्रेयमनुक्रमणिका । सखायो नव बार्हतं त्रिष्टुबन्तमिति । अन्त्या त्रिष्टुप् । शिष्टा अष्टौ बृहत्यः । प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोर्बार्हते छन्दस्यस्य सूक्तस्य विनियोगः । अथैतस्या इति खण्डे सूत्रितम् । सखायस्त्वाययमग्निरग्न आ याहि (आ० ४-१३) इति ॥

Verse 1

सखायः । त्वा । ववृमहे । देवम् । मर्तासः । ऊतये ॥ अपाम् । नपातम् । सुऽभगम् । सुऽदीदितिम् । सुऽप्रतूर्तिम् । अनेहसम् ॥ १ ॥

विश्वामित्रः स्तौति । हे अग्ने सखायः । सोमाज्यादिहविष्प्रदानेनोपकारकत्वान्मित्राणि । मर्तासो मनुष्या ऋत्विजो वयमपां नपातमपां नप्तारं सुभगं शोभनधनयुक्तं सुदीदितिं शोभनदीप्तिं सुप्रतूर्तिं शोभनप्रतरणं कर्मानुष्ठातृभिः सुखेन गन्तव्यमनेहसमुपद्रवरहितमेतादृशं देवं त्वामूतये रक्षणाय ववृमहे वृणीमहे । सखायः । ख्या प्रकथने । समाने ख्यश्चोदात्त इति समान उपपदे डिदित्यनुवृत्तौ ख्यातेरिण् । तस्य डित्त्वाट्टिलोपः । तत्संनियोगेन यलोपः । समानस्य छन्दस्यमूर्धेति सभावः । उपपदस्योदात्तत्वम् । णिदित्यनुवृत्तौ सख्युरसंबुद्धौ (पा० ७-१-९२) इति णिद्भावः । ववृमहे । वृङ् संभक्तौ । छन्दसि लुङ्लङ्लिट इति वर्तमाने लिट् । क्रादित्वादिडभावः । निघातः । ऊतये । अव रक्षण इत्यस्य उदात्त इत्यनुवृत्तावूतियूतीत्यादिना क्तिन्नन्तत्वेन निपातनादन्तोदात्तः । अपाम् । ऊडिदमिति विभक्तेरुदात्तत्वम् । सुभगम् । आद्युदात्तं द्व्यच्छन्दसीत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् । सुप्रतूर्तिम् । क्रत्वादयश्चेत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् ॥

सखायः The Vedic singers style themselves as friends of the gods; cf. I 30. 7; also देवम् त्वा मर्त्यः सख्याय हुवे I. 139. 2; देवानाम् सख्यम् उप सेदिम वयम् I. 89 2. अपाम् नपातम् "child of the waters" an epithet of Agni. अपां नपात् has been also invoked as an independent deity in II. 35. नपात् (strong form of नप्तृ; occurring only in the nom., acc, and voc; नप्तृ in instr., da., gen.) son; cf. विशुचो नपात्, ऊर्जो नपात्, शवसो नपात् etc.; सुभगम् Gr. lucky, lovely; Old. blessed; Geld. gentle; from भग (i) luck, god's blessing (ii) the good luck of being beloved. सुदीदितिम् (from दी-

शीदि to shine) सुप्रतूर्तिम्. प्र + तृ prosper, to advance; cf उभिष्ठत प्रतरत सखायः X. 53 8) अनेहसम् (from एहस्, a synonym of क्रोध, निघ० २–१३) above anger or threat of another, but Say.'s "unscathed" appears to be better, cf. अनेह छर्दि VIII 18 21, अनेहसम् मन्त्रम् I 40. 6, अनेहसा पथा I 129 9

Tr We, thy mortal friends, choose thee, a god, the child of the waters, beautiful, lustrous, ever advancing, unscathed, to be our protector.

Verse 2

कायमानः । वना । त्वम् । यत् । मातॄः । अजगन् । अपः ॥ न । तत् । ते । अग्ने । प्रऽमृषे । निऽवर्तनम् । यत् । दूरे । सन् । इह । अभवः ॥ २ ॥

हे अग्ने वना काननानि *रक्षितुं कायमान कामयमानस्त्वं यद्यस्मात्कारणात्तानि विहाय मातॄरपो मातृभूता अपोऽजगन् अगमः । गतवानसि । अप्सु प्रविष्टत्वाच्छान्तो वर्तसे । तत्तस्मात्ते तव निवर्तनम् । नितरां तत्रैव वर्तनम् । तेन च विनाशो लक्ष्यते । स विनाशो न प्रमृषे सह्यते । कुत इत्यत आह । यद्यस्मात्कारणाद्दूरे सन् अदृश्यतया वर्तमानस्त्वमिहास्मत्संबन्धिष्वरणिरूपेषु काष्ठेष्वभवः । मन्थनात् क्षणमात्रेणास्माकं समीपे भवसि । तस्मात्तव दूरतो वर्तनमस्माकं न रोचते । अस्मिन्नर्थे यास्कः । कायमानश्चायमानः कामयमान (नि० ४–१) इति वा । वनानि त्वं यन्मातॄरपोऽगम उपशाम्यन् । न तत्ते अग्ने प्रमृष्यते निवर्तनं दूरे यत्सन्निह भवसि जायमान (नि० ४–१४) इति । कायमानः । कमु कान्तौ । कमेर्णिङ् । लटः शानच् । मकारलोपश्छान्दसः । अजगन् । गम्लृ गतावित्यस्य लङि बहुलं छन्दसीति शपः श्लुः । हल्ङ्यादिना सिलोपः । मो नो धातोरिति नकारः । यच्छब्दयोगादनिघातः । अडागमस्वरः । प्रमृषे । मृष तितिक्षायाम् । व्यत्ययेन कर्मणि तप्रत्ययः । लोपस्त आत्मनेपदेष्विति तलोपः । धातुस्वरः । अभवः । छन्दसि लुङ्लङ्लिटः इति लङर्थे लङ् । यद्योगादनिघातः ॥

There is a reference in this ṛc to the flight of fire to the waters and his being brought back after promises of sacrifice

* आदर्शे रक्षितुं इति नास्ति ।

by the gods, cf X 51 9 कायमान (from के-का-कन् to long for, to rejoice in) वना acc pl of वन tree, standing here for fuel, cf यत् वातजूत वना वि अस्थात् I 65 8 अजगन् imperf 2 s from perfect base of गम् निवर्तनम् न प्रमृष निवर्तनम् return to this world after his disappearance न प्रमृषे inf from प्र + मृष् to forget or to slight, cf मा न सख्या पित्र्याणि प्र मर्षिष्ठा I 71 10 For the peculiar use of the infinitive (which has survived in clas sical Sanskrit also in expressions like काव्य यशसेऽर्थकृते व्यवहारविदे, etc) see Macd V G S 211 &c its later equivalent is the poten pass participle, cf सा वाम् राति स्तुषे (I 122 7) = स्तोतव्या, सवितु तत् न प्रमिये (III 54 4) = is indestructible

Geld thinks that here is a reference to Agni s delay to appear in the course of attrition, which is combined with that to the myth of Agni's flight He translates *cd* Thou must not forget to return, (and that) though now far away, thou wert once here This is not very satisfactory, though ingenious. Prob *d* means To us it makes the greatest difference when thou art away and when thou art here

Tr Thy coming back, oh Agni when thou hadst gone to thy mothers the waters in thy yearning for wood is not a thing to be forgotten, for thou wert far away and art (now) here

Verse 3

अति । तृष्टम् । ववक्षिथ । अथ । एव । सुऽमनाः । असि ॥ प्रऽप्र । अन्ये । यन्ति । परि । अन्ये । आसते । येषाम् । सख्ये । असि । श्रितः ॥ ३ ॥

हे अग्ने तृष्ट स्तोतृस्तृष्णाभिलाष तदुचितफलप्रदानेन सफलं यतुंमति ववक्षिथ अतिशयेन वोढुमिच्छसि । अथैव अथापि त्वं सुमना असि सुहृष्टमनस्को वर्तसे । अन्ये येषां यजमानानां सख्ये मैत्रे श्रितोऽसि वर्तसे तेषां मध्येऽन्येऽध्वर्यु-प्रभृतयो… ऋत्विजः प्रयन्ति । प्रकर्षेण होतुं गच्छन्ति । अन्ये उद्गातृप्रभृतयो द्वादशर्त्विजः …

यश्चत्वार । पर्यासते परित आसीना वर्तन्ते । ववक्षिथ । वह प्र पण इत्यस्य सनि रूपम् । अभ्यासस्य सन्यत इती बामारश्छान्दस । तदन्त इतमान लिट् । थल आर्द्धधातुकस्येड्वलादेरितीट् । शस्य पयादांमि याम् न भवति मन्त्रत्वात । निघात । प्रप । प्रसमुपोद इति द्विवचनम् । यन्ति । इण गतावित्यस्य लटि रूपम् । एकान्याभ्या समर्थाभ्या मित्यन्यशब्दयोगा पूर्वस्य निघाताभाव । आसते । आस उपवेशने उत्तरस्य निघात । आसि । अस् भुवि । तासस्त्योर्लोप इति सकारलोप । यद्वृत्तयोगान्न निहन्यते ॥

तृष्म अति ववक्षिथ तृष (from तृष्) pungent, cf तृष्टम् एतद् कटुकम् एतद् X 85 34 here it probably stands for smoke Geld, relying on शत० ब्रा० II 3 2 9 and RV I 141 5 II 2 9, thinks that the first appearance of smoke when fire is kindled was regarded as the work of the evil spirit तृष्ट अतिवक्ष् to grow beyond, to be too strong for, cf अति त्रिश्वम् ववक्षिथ (of Indra) I 81 5 सुमना benign प्र प्र यन्ति The reduplication of प्र ought to show frequency of movement but Panini appears to think (VIII 1 6) that the redupl cation of प्र, सम्, उप and उद् serves no other purpose than पादपूरण, cf however उपोप मे परामृश I 126 7; किम उत्-उत् उ हयस दातवे उ IV 21 9, where there is an obvious emphasis gained by the repetition ममसा shows warlike or business activity

Tr Thou hast become too strong for the pungent (smoke) and yet thou art benign of those in whose friendship thou abidest some go on and on; others sit round (thee)

Verse 4

ई॒यि॒वांस॑म् । अति॑ । स्रिधः॑ । शश्व॑तीः । अति॑ । स॒श्चतः॑ ॥ अनु॑ । ई॒म् । अ॒वि॒न्द॒न् । नि॒ऽचि॒रासः॑ । अ॒द्रुहः॑ । अ॒प्ऽसु । सिं॒हम्ऽइ॑व । श्रि॒तम् ॥ ४ ॥

हे अग्ने अद्रुहोऽद्रोग्धारो निचिरासा नितरां चिरामश्रितता विश्वेदेवा स्रिवःशोषकान्शत्रूञ्च्वलेनाति क्रम्येविवास गच्छन्त शश्वतीर्बह्वी सश्चत गतिहारिणी सेनाभ्यात्यातक्रम्य गच्छन्त अप्सु श्रित तिरोहितमत एव सिंहमिव गुहाप्रविष्ट

सिंहमिव भीमम् ईं एनं त्वामन्वविन्दन् अनुगम्यालभन्त। ईयिवांसम्। इण् गता-वित्यस्य क्वसावुपेयिवाननाश्वाननूचानश्च (पा० ३-२-१०९) इति निपातितः। प्रत्ययस्वरः। स्रिधः। स्रिधेः क्षयार्थस्य शोषणार्थस्य वा क्विप् चेति क्विप्। धातुस्वरः। सश्चतः। षस्ज गतौ। जकारस्य व्यत्ययेन चकारः। लटः शत्रादेशः प्रत्ययस्वरः। अवि-न्दन्। विद्लृ लाभ इत्यस्य लङि रूपम्। निचिरासः। नितरां चिराः। आज्जसेर-सुगित्यसुक्। समासस्वरः। अद्रुहः। द्रुह जिघांसायाम्। संपदादित्वाद्भावे क्विप्। बहुव्रीहौ नञ्सुभ्यामित्युत्तरपदान्तोदात्तत्वम्। श्रितम्। श्रिञ् सेवायामित्यस्य श्र्युकः कितीतीट्प्रतिषेधः। प्रत्ययस्वरः॥

The theme of Agni's flight into waters is continued here from rc 2. स्रिध् obstruction, hence obstructors; cf. I. 48. 8. शश्वत् each, all, many. सश्चत् (from सश्च perf. base of सच्, to follow with inimical intent) an enemy; Old. Geld. take it to be a feminine word meaning hindrance or difficulty, but सश्चत् is a regular present participle and शश्वतीः is adj. to स्रिधः. निचिरासः watchful (from चि with नि); cf. निचेतारा I. 184. 2: occurs only thrice and as an epithet of gods.

Tr. The observant and non-violent (gods) found him abiding in waters like a lion, gone past all obstacles, past enemies.

Verse 5

ससृवांसंऽइव । त्मना । अग्निम् । इत्था । तिरःऽहितम् ॥ आ । एनम् । नयत् । मातरिश्वा । पराऽवतः । देवेभ्यः । मथितम् । परि ॥ ५ ॥

मातरिश्वा वायुरित्थमित्थं त्मना स्वेच्छयाप्सु प्रवेशेन तिरोहितं निलीनं परितो मथितं मन्थनेन निष्पादितमेनमग्निं देवेभ्यः। तादर्थ्ये चतुर्थी। देवार्थं परावतो दूरदेशादानयत् आनीतवान्। तत्र दृष्टान्तः। ससृवांसमिव। यथा स्वाच्छन्द्येन ससृवांसं सरन्तं गच्छन्तं पुत्रं पिता बलादानयति तद्वत्। ससृवांसमिव। सृ गतावित्यस्माल्लिट्। तस्य क्वसुः। इवेन विभक्त्यलोप इत्युक्तत्वात्प्रत्ययस्वरः। त्मना। आत्मन्शब्दस्य मन्त्रेष्वाङ्यादेरात्मन इत्याकारलोपः। इत्था। था हेतौ च छन्दसीति व्यत्ययेन थाप्रत्ययः। प्रत्ययस्वरः। एनम्। अन्वादेशे द्वितीयाटौस्स्वेनः

[पा० २-४-३४] इत्येनादेश । अनुदात्तश्च । नयत् । णीञ् प्रापण इत्यस्य लङि रूपम् । अडभावश्छान्दस । मातरिश्वा मातर्यन्तरिक्षे श्वसितीति श्वन्नुक्षन्नित्यादिना निपातित ॥

The myth of Agni's disappearance and discovery is continued त्मना = आत्मना, इत्था = इत्थम्, परावत् f distant country of I 48 7. देवेभ्य परि away from the gods

Tr When Agni had run away at his sweet will and lay thus concealed, Mātariśvan churned him away from the gods and bought him from far-off lands

Verse 6

तम् । त्वा । मर्ताः । अगृभ्णत । देवेभ्यः । हव्यऽवाहन ॥
विश्वान् । यत् । यज्ञान् । अभिऽपासि । मानुष । तव । क्रत्वा ।
यविष्ठ्य ॥ ६ ॥ * ज्ञाँ

हे हव्यवाहन हव्यानां वोढर्हे अग्ने मर्ता मनुष्या अध्वर्युप्रभृतयस्त तादृशमप्सु तिरोहितं त्वा त्वा देवेभ्यो यष्टव्यदेवतार्थमगृभ्णत अगृह्णत । मानुष मनुष्याणां हितकारिन्यविष्ठ्य युवतम हे अग्ने तव क्रत्वा *कर्मणा माहात्म्येन विश्वान्सर्वानस्माभि क्रियमाणान् यज्ञान् यद् यस्मात्कारणादभिपासि सर्वत पालयसि । तस्मात्त्वामग्र हुतेति पूर्वत्रान्वय । अगृभ्णत । ग्रह उपादाने । क्र्यादित्वाच्छ्ना । ग्रहिज्यावयीति सम्प्रसारणम् । हृग्रहोर्भश्छन्दसीति हकारस्य भकार । तिङ्ङतिङ इति निघात । हव्यवाहन । वह प्रापण इति धातोर्ञ्युडित्यनुवृत्तौ [३-२ ६४-६५] हव्येऽनन्तपादमिति [६६] ञ्युट् । उपधावृद्धि । योरनादेश । अपादादित्वादाष्टमिकमनुदात्तत्वम् । विश्वान् । विश प्रवेशन इत्यस्मादशिप्रुषिलटिकणिखटिविशिभ्य क्वनिति (उ० १ १४९) क्वन् । कित्त्वाद्गुणाभाव । नित्त्वादाद्युदात्तत्वम् । अभिपासि । पा रक्षणे अस्य धाती रक्षणार्थत्वान्न पिब देश । यच्छब्दयोगान्न निघात धातुस्वर । क्रत्वा । टा । जसादिषुच्छन्दसि विभाषेत्युक्तेत्यत्र नादेशाभाव । यणादेश । प्रत्ययस्वर । यविष्ठ्य । युवशब्दादतिशायने तमबिष्ठनाविति इष्ठन् । स्थूलदूरयुवेति यणादिपर लुप्यते पूर्वस्य च गुण । यस्यादित्यात्स्वार्थिको यप्रत्यय ॥

* तव कर्मणा इत्यादर्श । † मगृभ्णत इत्यादर्श ।

मानुष good to मनुष् (man), cf मनुष न योषा I 167 3; सीदन्तु मनुष यथा I 26 4, मानुष इन्द्र I 84 20

Tr This being the case, O carrier of oblations to the gods, mortals took thee up, as thou protectest all sacrifices by the power of thy will, O youngest god, benign to man

Verese 7

तत् । भद्रम् । तव । दंसना । पाकाय । चित् । छदयति ॥ त्वाम् । यत् । अग्ने । पशवः । संऽआसते । संऽइद्धम् । अपिऽशर्वरे ॥ ७ ॥

हे अग्ने तव संबन्धि तदिद भद्र शोभन दसना अग्निहोत्रादिक कर्म पाकाय चित् । चिच्छब्दोऽप्यर्थे । पाकायेति । कर्मणि चतुर्थी । पाकोऽर्भक । तद्वदज्ञमपि यजमान छदयति स्वफलप्रदानेन पूजयति । पशुपुत्रादिभि परिवृत करोतीत्यर्थ, छदयतिशब्दोऽर्चतिकर्मा । छन्दयति छदयति (नि० ३-१४) इति तन्नामसु पाठात् । यद्वा । पाकशब्द प्रशस्य वक्ति । पाको वाम (नि० ३-८) इति प्रशस्यनामसु पठितत्वात् । तद्भद्र प्रशस्य यजमानमभिमतफलप्रदानेन पूजयतीत्यर्थ । यद्यस्मात्कारणादपिशर्वरे शर्वरीमुखेऽग्निविहरणकाल एव *यत् य समिद्ध दीप्यमान त्वां पशवो द्विपदाश्चतुष्पदाश्चोभये पशव समासत । सम्यगासते । पर्युपासत इत्यर्थ । तदिद पश्वादिलक्षण फल यजमानाय प्रयच्छतीत्यर्थ । भद्रम् । भदि कल्याण इत्यस्मादिस्माद्धातोरुपरि रक्प्रत्ययेन निपातनादन्तोदात्तत्वम् । पाकाय । पा रक्षण इत्यस्माद्धातो । पायत रक्ष्यते राजादिनेति पाक । नित्त्वादाद्युदात्त । ऌभीकपाकशलेत्यादिना कन् । पायत रक्ष्यते राजादिनेति पाक । निघात । समासते । छदयति । छद अपवारणे । स्वार्थे णिच् अदन्त वाद्वृद्ध्यभाव । निघात । समासते । यद्योगाद- आस उपवेशने । अदादित्वाच्छपो लुक् । अनकारान्तत्वाज्झस्यादादेश । यद्योगाद- निघात । तिङि चोदात्तवतीति गतेर्निघात । च तुस्वर ॥

भद्र म् (from भन्द् to shine? to bring good luck?) blessing दंसना a wonderful feat पाकाय चित छदयति पाक simple, childish, ignorant cf पाकेन मनसा VII 104 8 छद् (1) to appear, cf कृष्य मे अक्षिपत् अच्छान्त्सु X 119 6. अपिशर्वरे appears also in VIII 1 29, प्रपित्वे अपिशर्वरे, where प्रपित्व means late afternoon and अपिशर्वर, bordering on night see V S II 178

* आदर्शे यत् य इति नास्ति ।

Tr. That blessing of thine is a wonder and is evident even to the simple mind, (viz.) that at the approach of night as thou art kindled, beasts lie down around thee.

Verse 8

आ । जुहोत । सुऽअध्वरम् । शीरम् । पावकऽशोचिषम् ॥
आशुम् । दूतम् । अजिरम् । प्रत्नम् । ईड्यम् । श्रुष्टी । देवम् ।
सपर्यत ॥ ८ ॥

ऋत्विजो यजमानः प्रेरयति । हे ऋत्विजः पावकशोचिषं शोधकदीप्तिं शीरं काष्ठेष्वोषधीषु चानुशायिनं स्वध्वरं शोभनयज्ञोपेतमिममग्निमा जुहोत आहुतिभिः समन्तात्तर्पयत । अपि च । आशुं कर्मणि व्याप्तं दूतमाह्वानकारित्वेन देवानां दूतमजिरं क्षिप्रं गन्तारं प्रत्नं पुरातनमीड्यं स्तोतव्यं देवं द्योतमानमिममग्निं श्रुष्टी सपर्यत श्रुष्टीति क्षिप्रनाम (नि० ४-३) इति यास्कः । क्षिप्रं पूजयत । जुहोत । हु दानादनयोः । अस्माद्धातोर्लोट् । जुहोत्यादिभ्यः श्लुरिति शपः श्लुः । श्लाविति द्विर्वचनम् । लोटो लङ्वदिति लङ्वद्भावे तस्थस्थमिपामिति थस्य तादेशः । छन्दसीत्युक्तौ तस्य तप्तनप्तनथनाश्चेति तबादेशः । पित्त्वाद्गुणः । निघातः । स्वध्वरम् । बहुव्रीहौ नञ्सुभ्यामित्युत्तरपदान्तोदात्तत्वम् । शीरम् । शीङ् स्वप्ने । अस्माद्धातोः स्फायितञ्चिवञ्च्यादिना रक्प्रत्ययः । कित्त्वाद्गुणाभावः । प्रत्ययस्वरः । पावकशोचिषमित्यत्र पवनं पावः शुद्धिः । तं कायतीति पावकः । आतोऽनुपसर्गे कः । प्रत्ययस्वरः । बहुव्रीहौ प्रकृत्या पूर्वपदमिति पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् । आशुम् । अशू व्याप्तौ । अस्माद्धातोः कृवापाजिमीत्यादिना उण् । उपधावृद्धिः । प्रत्ययस्वरः । अजिरम् । अज गतिक्षेपणयोरित्यस्माद्धातोरजिरशिशिरशिथिलेति किरच् । प्रत्ययान्तत्वेन निपातनादन्तोदात्तत्वम् । प्रत्नम् प्रगस्य छन्दसि गलोपश्च (वा० ४-३-२३-२) इति गलोपः । चकारात् त्नप्प्रत्ययः । प्रत्ययस्वरः । ईड्यम् । ईड स्तुतौ । अस्माण्ण्यत् । ईडवन्देत्यादिनाद्युदात्तत्वम् । सपर्यत । सपरशब्दात्कण्ड्वादिभ्यो यक् पूजायां वर्तते । लोण्मध्यमपुरुषबहुवचनम् । शप् । अतो गुण इति पूर्वरूपत्वम् । निघातः ॥

शीरम् (from श्री to cook), glowing, burning; the expression शीरम् पावकशोचिषम् occurs in VIII 43. 31; 102. 11; X 21. 1. आजिर (from अज् to drive) impetuous. प्रत्नम् (त्न = तन) ancient श्रुष्टी obediently, willingly.

Tr Offer a sacrifice to the god who sacrifices well, who glows and whose lustre purifies Worship willingly the god, the quick, impetuous ancient, adorable messenger

Verse 9

त्रीणि । शता । त्री । सहस्राणि । अग्निम् । त्रिंशत् । च । देवाः । नव । च । असपर्यन् ॥ औक्षन् । घृतैः । अस्तृणन् । बर्हिः । अस्मै । आत् । इत् । होतारम् । नि । असादयन्त ॥ ९ ॥

त्रीणि शता त्रीणि शतानि त्री सहस्राणि त्रीणि सहस्राणि त्रिंशच्च नव चैकोनचत्वारिंशदधिकशतत्रयोपेतत्रिसहस्रसंख्याका देवा इममग्निमसपर्यन् अपूजयन् । किंच ते देवा घृतैरिममग्निमौक्षन् असिञ्चन् । तथास्मा अग्नये तदर्थं बर्हिरस्तृणन् बर्हिषास्तरणं वेद्याच्छादनमकुर्वन् । आदिदनन्तरमेव ते देवास्तस्मिन्बर्हिष्येनमग्निं होतारं कृत्वा न्यसादयन्त उपावेशयन् । देवैः पूज्यमिममग्निं सपर्यतेति पूर्वेणान्वयः । देवसंख्या च बृहदारण्यकेऽभिहिता । महिमान एवैषामेते त्रयस्त्रिंशत्त्वेव देवा इति । कतमे ते त्रयस्त्रिंशदष्टौ वसव एकादश रुद्रा द्वादशादित्यास्त एकत्रिंशदिन्द्रश्चैव प्रजापतिश्च त्रयस्त्रिंशा (बृ० आ० ३-९) इति । शता । दशानां दशता दश दशतः परिमाणमेषां शतानि । सुपां सुलुगित्यादिना शाभावस्तश्च प्रत्ययः । सुपो डादेशः । प्रत्ययस्वरः । त्री । सुपां सुलुगिति पूर्वसवर्णदीर्घः । फिट्स्वरः । सहस्राणि । कर्दमादित्वान्मध्योदात्तः । त्रिंशत् । त्रयाणां दशतां त्रिंभावः शच्च प्रत्ययः । त्रयो दशतः परिमाणमस्य त्रिंशत् । प्रत्ययस्वरः । नव । कनिन्नित्यनुवृत्तौ णु स्तुतावित्यस्माद्धातोर्णुदशोर्नुडदश्चेति कनिन् । गुणश्च । नित्त्वादाद्युदात्तः । असपर्यन् । लङि रूपम् । निघातः । औक्षन् । उक्ष सेचने । *लङि आडजादीनामित्याडागमः । वृद्धिः । पादादित्वान्न निहन्यते । आगमस्वरः । अस्तृणन् । स्तृञ् आच्छादने लङ् बहुवचने क्र्यादिभ्यः श्ना । झस्यान्तादेशः । नित्यं ङित इतीकारलोपः । संयोगान्तलोपः । श्नाभ्यस्तयोरात इत्याकारलोपः । लुङ्लङ्लृङ्क्ष्वडुदात्त इत्यडागमः । स चोदात्तः । आगमस्वरः । पादादित्वान्निघाताभावः । बर्हिः । इसिरित्यनुवृत्तौ बृंहेर्नलोपश्चेतीसिः । ततो निपातनान्नलोपः । प्रत्ययस्वरः । असादयन्त । षद्लृ विशरणगत्यवसादनेषु । अस्माद्धेतुमति चेति णिच् । उपधावृद्धिः । णिचश्चेत्यात्मनेपदम् । लङि बहुवचने रूपम् । निघातः ॥

* आदर्शे लङि इति नास्ति ।

Tr Three hundred, three thousand, thirty and nine gods worshipped Agni, they sprinkled him with pourings of ghee, they spread the Barhis for him and then made him take his seat as the hotr.

No. 11

MAṆDALA III — SŪKTA 32

इन्द्र सोम सोमपत इति सप्तदशर्चं तृतीयं सूक्तं वैश्वामित्रं त्रैष्टुभमैन्द्रम्। अनुक्रान्तं च। इन्द्र सोम सप्तोनेति। पृष्ठ्याभिप्लवषडहयोर्द्वितीयेऽहनि मरुत्वतीये इन्द्र सोममितीदं सूक्तं निविद्धानीयम्। द्वितीयस्येति खण्डे सूचितम्। इन्द्र सोम पात ऊतिरवमेति। मध्यंदिन (आ० ७ ६) इति। गोसवविश्वजितोरपि मरुत्वतीयशस्त्र एतत्सूक्तम्। सूत्रितं च। इन्द्र सोममेतायामेति मध्यंदिन (आ० ९-८) इति। उद्भिद्बलभिदोरपि मरुत्वतीय एतत्सूक्तम्। सूत्रितं च। इन्द्र सोममिन्द्र पूर्भिदिति मध्यंदिन (आ० ९-८) इति॥

Verse 1

इन्द्रं। सोमंम्। सोमऽपते। पिबं। इमम्। माध्यंदिनम्।
सवंनम्। चारुं। यत्। ते॥ प्रऽपुथ्यं। शिप्रे इतिं। मघऽवन्।
ऋजीषिन्। विऽमुच्यं। हरी इतिं। इह। मादयस्व॥ १॥

विश्वामित्र ऋषिः। सोमपते सोमस्याधिपते हे इन्द्र इममस्माभिर्माध्यंदिने सवने क्रियमाणं सोमं सोमरसं पिब। यद्यस्मात्ते त्वदर्थं क्रियमाणं माध्यंदिनं मध्यंदिनसवनसंबन्धि सवनं निष्केवल्याख्यं शस्त्रं चारु रमणीयं वर्तते। मघवन् धनवन् ऋजीषिन्। ऋजीषशब्देन गतसारः सोमद्रव्यमुच्यते। तद्वन् हे इन्द्र। हरी रथे योजितावश्वौ रथाद्विमुच्य शिप्रे हनू प्रपुथ्यास्येन ग्रासेन पूरयित्वेह देवयजनदेशे मादयस्व ताबश्वौ हर्षय। प्रपुथ्य। प्रोथृ पर्याप्तावित्यस्य ल्यपि रूपम्। ह्रस्वश्छान्दसः। ल्यन्स्वरः। ऋजीषिन्। अर्ज षर्ज अर्जने इत्यस्मादर्जेश्च ऋजि च (उ० ४-२८) इतीषन्प्रत्ययः ऋजि इत्यादेशश्च धातोः। अर्जयत इति ऋजीषम्। तदस्यास्तीतीनिप्रत्ययः। आमन्त्रितनिघातः। मादयस्व। मदि स्तुत्यादिषु। हेतुमण्णिच्। निघातः॥

The hymn is composed for invoking Indra along with the Maruts at the mid-day Soma pressing पिब The accent presents a difficulty Old explains it (ZDMG 70, 736) as being due to emphasis चारु (from चन् to be pleased) agreeable प्रमुथ्य मृथ् to make a loud sound, cf प्राथत् अश्व न VII 3 2 अप प्रोथ दुन्दुभे दुच्छुना VI 47 30 शिप्रा From words like अयःशिप्र and हिरण्ययी शिप्रा a part of the helmet was called शिप्रा on account of that being the word for the portion of the face covered by it, prob the upper and lower jaws शिप्रे प्रमुथ् is to make a particular sound of satisfaction after or before a drink ऋजीपिन् same as ऋजीष I 32 6 हरी (du) horses of a bay colour horses of gods other than Indra are also called हरि. मद् (मदति-मादयति) to rejoice to be intoxicated

Tr Here is Soma, Indra, lord of Soma, drink it, this being the mid-day libation which is acceptable to thee sound thy jaws beautiful and mighty god unyoke thy bays and drink thy fill

Verse 2

गोऽआशिरम् । मन्थिनम् । इन्द्र । शुक्रम् । पिब । सोमम् । ररिम । ते । मदाय ॥ ब्रह्मऽकृता । मारुतेन । गणेन । सऽजोषाः । रुद्रैः । तृपत् । आ । वृषस्व ॥ २ ॥

हे इन्द्र गवाशिरं गव्यस्य पयस आशीर्मिश्रणं यस्मिन् तं सोमम् । अपि च मन्थिनं मन्थसंयुक्तं शुक्रमभिनवम् यद्वा शुक्रामन्थिग्रहे वर्तमानम् । एवं त्रिषु सवनेषु वर्तमानमिमं सोमं पिब । ते तव मदाय हर्षाय ररिम । तं सोमं वयं प्रयच्छाम । ब्रह्म स्तोत्रं करोतीति ब्रह्मकृत् । मारुतेन । मरुतां गणो मारुतः । स च ब्रह्मकृत् । ब्रह्मकृता स्तोत्रं कुर्वाणेन मारुतेन गणेन रुद्रैरेकादशसंख्याकै रुद्रैश्च सजोषाः संगतस्त्वं तृपत् सोमपानेन तृप्यन् आ वृषस्व । तमिमं सर्वतो जठरे सिञ्च । धारय । गवाशिरम् । श्रीणातेराङ्पूर्वात् क्विप्यपरयोर्येयामाङ्छुरि त्यादिना निपातनादाशिरादेशः । बहुव्रीहौ पूर्वपदप्रकृतिस्वरः । पिब । द्व्यचोऽतस्तिङ इति संहितायां दीर्घः । ररिम । रातेश्छान्दसे वर्तमाने लिटि रूपम् । असमानवाक्यत्वान्निघाताभावः । आगमा अनुदात्ता इतीटोऽनुदात्तत्वे प्रत्ययस्वरः । तृपत् । तृप प्रीणने । तुदादिः । आगमानुशासनस्यानित्यत्वान्नुमभावः । वृषस्व । वृषु सेचने । व्यत्ययेन शः ॥

गवाशिरम् (गो + आशिर् from श्री-श्रा to cook, to dress food) prepared with milk मन्थिनम् whipped with added flour. शुक्र (शुच्) bright ररिम (रा to give) ब्रह्मकृता ब्रह्म a hymn सजोषा of accordant mind with, along with तृपत् to satiety, to one's satisfaction, used adv, often with पा, here with वृष् आ वृष् pour like rain, a stronger पा.

Tr Drink the bright Soma, mixed with milk and flour; we have offered it for thy exhilaration Drink your fill with the sons of Rudra, the hymn-chanting band of Maruts

Verse 3

ये । ते । शुष्मम् । ये । तविषीम् । अवर्धन् । अर्चन्तः । इन्द्र । मरुतः । ते । ओजः ॥ माध्यन्दिने । सवने । वज्रऽहस्त । पिब । रुद्रेभिः । सऽगणः । सुऽशिप्र ॥ ३ ॥

हे इन्द्र ये मरुत ते तव शुष्म शत्रूणा शोषक तेजो ये च मरुतस्तविषीं बल चावर्धन् युद्धसहकारितयावर्धयन्। ते मरुतोऽर्चन्तस्त्वा स्तुवन्त सन्त ते तवौजो युद्धसामर्थ्यमवर्धयन्। वज्रहस्त वज्रयुक्तौ हस्तौ यस्येति तादृश। सुशिप्र शोभनहनो। शिप्रे हनू नासिके वा (नि० ४-१) इति यास्क। हे इन्द्र रुद्रेभि। रोदयन्ति शत्रूनिति रुद्रा मरुत। तै सगणस्त्व माध्यंदिने सवने सोम पिब। अवर्धन्। वृधु वर्धने। अन्तर्भावितण्यर्थ। यद्वृत्तयोगादनिघात। माध्यंदिने। उत्सादित्वादञ्। ञित्वादाद्युदात्त॥

Between शुष्म and तविषी and between तविषी and ओज there is hardly any difference शुष्म (श्वस्) signifies physical strength; तविषी (from तु to wield power, cf तुतोत्) power of organization, and ओजस् (वज्) of spirit अर्चन्त chanting सगण like सजोषा means grouped with, along with The word invariably occurs of Indra in connection with the Maruts.

Tr In the midday libation, O vajra-armed, strong-jawed Indra drink with the Maruts, sons of Rudra, who increased thy might power and valour by their songs

Verse 4

ते । इत् । नु । अस्य । मधुऽमत् । विविप्रे । इन्द्रस्य । शर्धः । मरुतः । ये । आसन् ॥ येभिः । वृत्रस्य । इषितः । विवेद । अमर्मणः । मन्यमानस्य । मर्म ॥ ४ ॥

ये मरुत इन्द्रस्य शर्धो बलभूता आसन् त इत् त एव मरुतोऽस्य । द्वितीयार्थे षष्ठी । इममिन्द्रम् मधुमत् । तव सहाया वयमास्महे त्व युद्धमभिगच्छेति माधुर्योपेत यास्य यथा भवति तथा । विविप्रे नु क्षिप्र प्रैरयन् । येभिर्युद्धसहायैर्मरुद्भिरिषित प्रेरित इन्द्रोऽमर्मण परैरविदितमर्मस्थानस्यात एव मन्यमानस्य न कोऽपि मम हन्तेत्यभिमन्यमानस्य वृत्रस्यासुरस्य मर्म यस्मिन् स्थाने प्रहृतौ सत्या स मरिष्यति तादृश स्थान विवेद अज्ञासीत् । विविप्रे । विप क्षेपण इत्यस्य लिटि व्यत्ययेनात्मनेपदम् । इरे च । इरयो रे [६-४-७६] इति रे इत्यादेश । निघात । आसन् । अस भुवीत्यस्य लङि रूपम् । यद्वृत्तयोगान्निघाताभाव । विवेद । विद ज्ञान इत्यस्य लिटि रूपम् । लित्स्वर । मर्म । मृङ् प्राणत्याग इत्यस्मादौणादिको मनिन् । नित्स्वर ॥

पे इन्द्रस्य शर्ध आसन् शर्ध troop अस्य मधुमत् विविप्रे मधुमत् adv sweetly, with sweet words विविप्रे perf of विप् to be agitated, to be inspired, here, however it appears to be used in the causal sense of to inspire', cf विप्र गिरा V 68 1 Apparently it governs the gen To connect अस्य with इन्द्रस्य as Old does appears to be unjustified Geld supplies a word like 'companions after अस्य अमर्मण मन्यमानस्य cf II 23 12

Tr It was they who sweetly inspired him (with ardour), these Maruts who constituted Indra's force and stimulated by whom Indra found out the vulnerable point of Vrtra, who regarded himself as invulnerable

Verse 5

मनुष्वत् । इन्द्र । सवनम् । जुषाणः । पिब । सोमम् । शश्वते । वीर्याय ॥ सः । आ । ववृत्स्व । हरिऽअश्व । यज्ञैः । सरण्युऽभिः । अपः । अर्णा । सिसर्षि ॥ ५ ॥

हे इन्द्र मनुष्वत् मनोर्यज्ञमिव ममेद सवन यज्ञ जुषाण सेवमानस्त्व शश्वते शाश्वताय वीर्याय परपरिभवलक्षणाय सामर्थ्यायेम सोम पिब । हे हर्यश्व स तादृश स्त्व यज्ञैर्यजनीयैर्मरुद्भि साकमा वहस्व आगच्छ । किंच सरण्युभिरेरश्रुतिम-मन्त्रा-नात्मन इच्छद्भि यद्वा सरण्युभि सरणशीलैर्मरुद्भि सहितर वमपोऽन्तरिक्षस्थिता-न्युदकानि अर्णा पार्थिवान्युदकानि सिसर्षि प्रापय । यद्वा अप पञ्चम्यन्तमेतत्पदम् । अपो व्याप्तादन्तरिक्षात्सकाशादर्णांसि प्रापय । वहस्व । वृतु वर्तने । व्यत्ययेन शप श्लु । लोटि रूपम् । सरण्युभि । रण शब्दार्थ । क्विप् । समानो रणो ध्वनिर्येषा ते सरणा मन्त्रा । तानिच्छन्त । सुप क्यच् । क्यादिदुप्रत्यय । यद्वा सृ गतौ । सृयुवचिभ्योन्युजागूजक्नुच (उ० ३-८१) इत्यन्युच्प्रत्यय । रषाभ्याम० (पा० ८-४-१) इति णत्वम् । चित्त्वादन्तोदात्त । अप । आप्लृ व्याप्तौ । आप्नोते क्विप् ह्रस्वश्चेति क्विप् धातोर्ह्रस्वश्च । सावेकाच इति विभक्तरुदात्तत्वम् । सिसर्षि । सृ गतौ । छान्दसो जुहोत्यादि बहुल छन्दसीत्यभ्यासस्येत्वम् ॥

मनुष्व त्, from मनुष man or Manu, an ancient sage regarded as father of the human race (1) like man, (11) but better, as in the case of the sacrifice of Manu श श्वत् continual inexhaustible सरण्यु भि अप अ र्णा सिसर्षि. सरण्यु (from सरण्य denom from सरण, n from सृ) dashing, rushing, adj to मरुद्भि understood, acc to Say, the sense requires a word denoting winds Scholars have needlessly tried to change अर्णा to अर्णा because in I 174 2 अणा occurs in Pp with अप As Old points out, in V 41 14 (उद्वा वर्धन्तो अभिसाता अणा) अर्ण (णा) may be n. or f noun अप, अणा are in apposition as practically synonymons words 'the waters those gushing streams' अणस् from ऋ-ऋण्व् to set in motion. सिसर्षि impera from सृ used in causal sense to let flow.

Tr Accepting our Soma pressing as thou didst at Manu's sacrifice, drink the Soma Indra, for inexhaustible valour turn towards us god of bay horses on account of our sacrificial offerings let flow streams of waters with rushing (winds)

Verese 6

त्वम् । अपः । यत् । ह । वृत्रम् । जघन्वान् । अत्यान्ऽइव । प्र । असृजः । सर्तवे । आजौ ॥ शयानम् । इन्द्र । चरता ।

वधेन॑ । व॒व्रि॒ऽवांस॑म् । परि॑ । दे॒वीः । अदे॑वम् ॥ ६ ॥

[*न्वाँ *त्याँ वाजा]

हे इन्द्र त्वं देवीर्देवनशीला अपः परि वव्रिवांसं परित आवृत्य वर्तमानमत एव अदेवं बहुदकतया स्वच्छत्वेनाप्रतिभासमानं शयानमेकत्र निश्चलतया वर्तमानं वृत्रं मेघं यद् यदा चरता तत्तद्दिक्षु वर्तमानेन वधेन युद्धेन जघन्वान् हतवानसि तदा त्वमाजौ युद्धे सर्तवै अतिवेगगमनायात्यानिव यथाश्वान् प्रेरयसि तथा त्वमप उदकान्यन्तरिक्षादाकाशात् प्रासृजो ह प्रकर्षेण मेघभेदनं कृत्वा असृजः खलु । ता यजमानेषु सत्त्वेरणान्वय । जघन्वान् । हन हिंसागत्योरित्यस्य क्वसौ विभाषा गमहनविद-विशामितीटो विकल्पितत्वादत्रेडभाव । अभ्यासाच्चेति हकारस्य घत्वम् । प्रत्ययस्वर । असृज । सृज विसर्गे । शविकरणी । यद्योगादनिघात । सर्तवै । सृ गतौ । तुमर्थे तवैप्रत्यय । अन्तश्च तवै युगपदिति (६-२-५१*) धातो प्रत्ययस्य चाद्युदात्तत्वम् । आजौ । अज गतिक्षेपणयो । अज्यतिभ्यां च (उ० ४-१३०) इति इण्प्रत्यय । णित्वादुपधावृद्ध । अजन्ति गच्छन्त्यस्मिन्निति याजिर्युद्धम् । प्रत्ययस्वर । सर्तवाजावित्यत्र संहितायामायादेशे कृते तस्य लोप शाकल्यस्येति यकारलोप । सर्वविधीना छन्दसि विकल्पितत्वात्सवर्णदीर्घत्वे कर्तव्ये यलोपो नासिद्धो भवति । सवर्णदीर्घ । शयानम् । शीङ् स्वप्ने । शानच् । अदादित्वाच्छपो लुक् । ङित्त्वात्सार्वधातुकस्वरेण शानचोऽनुदात्तत्वे धातुस्वर । वधेन । हन्तेर्भावे हनश्च वध इत्यप्प्रत्ययो वधादेशश्च धातोरन्तोदात्तश्च । वव्रिवांसम् । वृञ् वरणे इत्यस्य क्वसाविडागमश्छान्दस । प्रत्ययस्वर ॥

Geld has translated असृज of the Pp faithfully and made the rc a subordinate clause hanging on rc. 7 In his commentary he had connected it with rc 5, but that did not yield any sense In his Tr यद् has to be falsely rendered as 'since' Sāy's interpretation of असृजत् really makes it out as a principal clause It is clear that the Pp wrongly accents असृज The संहिता is in no way changed by the reading असृज with अ unaccented. जघन्वान् perf part. from हन्, used as a verb acc to Pān III 2 107 The change जघन्वाँ is irregular at the end of a Pāda and is noted at ग्र 285 अत्य m a horse सर्तवै Infinitives in तवे are accented both on the root and on वे (Pān. VI. 20 51). The double संधि in सर्तवाजौ is noted at ग्र. 176

* सर्तवे अन्तश्च यु० इत्यदात्तदीर्घ ।

Tr. Thou releasedst waters, Indra, as they do steeds to run a race, when thou didst kill with thy quivering weapon Vṛtra, the ungodly one, as he lay surrounding the godly (waters).

Verse 7

यजामः । इत् । नमसा । वृद्धम् । इन्द्रम् । बृहन्तम् । ऋष्वम् । अजरम् । युवानम् ॥ यस्य । प्रिये इति । ममतुः । यज्ञियस्य । न । रोदसी इति । महिमानम् । ममाते इति ॥ ७ ॥

नमसा हविर्लक्षणेनान्नेन वृद्धं प्रवृद्धमत एव बृहन्तम् महान्तमृष्वम् । ऋष्यते गम्यते स्तुतिलक्षणैर्मन्त्रैरिति ऋष्वं स्तोतव्यम् । अजरं जरारहितमत एव युवानं नित्यतरुणमेवंविधमिन्द्रं यजाम इत् । कुशिका वयं यज्ञसिद्ध्यर्थं स्तुतिवाक्यैः पूजयाम एव* । प्रिये प्रियतमे अपरिमिते रोदसी द्यावापृथिव्यौ यज्ञियस्य यज्ञार्हस्य यस्येन्द्रस्य तव महिमानं वैभवं न ममतुः न परिच्छेत्तुं शक्नुतः । न ममाते इति द्वितीयं क्रियापदमादरार्थम् । यजामः । यजेर्लटि रूपम् । ऋष्वम् । ऋषि गतौ । सर्वनिघृष्वऋष्वेत्यादिना वप्रत्ययान्तो निपातितः । प्रत्ययस्वरः । प्रिये । ईदूदेदिति प्रगृह्यसंज्ञा । ममतुः । मा मान इत्यस्य लिट्यतुसि रूपम् । यद्वृत्तयोगादनिघातः । प्रत्ययस्वरः । महिमानम् । महिशब्दात्तस्य भाव इत्यर्थे पृथ्वादिभ्य इमनिच् । चित्स्वरः । ममाते । माङ् माने शब्दे चेत्यस्य लिट्यातामि रूपम् ॥

ममतुः—ममाते. Aufrecht on the strength of VII. 31. 7 (यस्य ते महः रोदसी अनु मम्नाते) wants to change ममतुः to मम्नतुः; but he has ignored the अनु; in any case no change is possible. There is a distinction deliberately made here between the first verb used in the Parasmaipada and the second in the Ātm.; the first shows an attempt; the other the result.

Tr. We can but worship with salutations the mighty, sublime and lofty Indra, unaging and young, deserving our sacrifice, whose greatness the dear Heaven and Earth measured and measured not.

* आदर्शे एव इति नास्ति ।

Verese 8

इन्द्रस्य । कर्म । सुऽकृता । पुरूणि । व्रतानि । देवाः । न मिनन्ति । विश्वे ॥ दाधार । यः । पृथिवीम् । द्याम् । उत । इमाम् । जजान । सूर्यम् । उषसम् । सुऽदंसाः ॥ ८ ॥

विश्वे सर्वे देवा इन्द्रस्य तव कर्म कर्माणि सुकृता सुकृतानि सुष्ठु निर्मितानि पृथिव्यादीनि पुरूणि बहूनि व्रतानि यज्ञादीनि च न मिनन्ति। एतानि सर्वाणि तव कर्माणि न हिंसन्ति। किन्त्वाद्रियन्ते। किंच योऽयमिन्द्र पृथिवीं भूलोकं द्यां द्युलोकमुत अपि चेमामिममन्तरिक्षलोकं च एतांस्त्रीन् लोकान् दाधार। *किंच सुदंसा सुकर्मा शोभनकर्मा सन्निन्द्र सूर्यं लोकप्रकाशकमादित्यम् उषसमग्निहोत्रादिकर्मनिर्वाहकमुषःकालं जजान उत्पादयामास। इन्द्रस्य कर्म सुकृता पुरूणीत्येतत्पदकदम्बकमेको द्वे बहुमतीत्यस्मिन्वर्गे। (ऋ० ३-२-३) पठितम्। अत्रापि तदेव पठ्यते। पदकाले नोऽत्सृज्यत इति चेन्न। वाक्यभेदात्। तत्रेन्द्रस्य कर्म सुकृता पुरूणीत्येकं वाक्यम्। अत्र तु कर्म सुकृतेत्येकं वाक्यम्। पुरूणि व्रतानीत्यपरम्। किंच तत्रत्यं पदकदम्बकं प्रथमान्तमत्रत्यं द्वितीयान्तम्। अतो वाक्यभेदाद्विभक्तिभेदाच्च पदकाले नोत्सृज्यते। मिनन्ति। मीञ् हिंसायामित्यस्य लटि रूपम्। निघात। दाधार। धृञ् धारणे इत्यस्य लिटि रूपम्। तुजादित्वादभ्यासस्य दीर्घः। लित्स्वरः। जजान। जन जनने इत्यस्मादन्तर्भावितण्यर्थस्य लिटि रूपम्। लित्स्वरः। सुदंसा। सोमनसी इत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम्॥

कर्म = कर्माणि   *a* is a repetition of III. 30 13 *d*.

Tr The deeds of Indra are well-done and many None of the gods violate the commandments of that miracle-worker who created the earth, this heaven, the Sun and Usas

Verse 9

अद्रोघ । सत्यम् । तव॑ । तत् । महिऽत्वम् । सद्यः । यत् । जातः । अपिबः । ह । सोमम् ॥ न । द्यावः । इन्द्र । तवसः । ते । ओजः । न । अहा । न । मासाः । शरदः । वरन्त ॥ ९ ॥

* आदर्शे किंच इति नास्ति।

अद्रोघ द्रोहवर्जित हे इन्द्र तव तन्महित्व तादृश माहात्म्य सत्य यथार्थम् । यद्यस्माज्जात उत्पन्न सद्यस्तदानीमेव सोमम्रस्माभिर्दीयमान सोमरसमपिब । ह प्रसिद्धौ । किंच तवसो बलवतस्ते तवौज सामर्थ्य द्यावो दिवोपलक्षिता सर्वे लोका न वरन्त न वारयन्ति । किंच । अहा प्रतिपदादीन्यहानि न वारयन्ति । तथा मासाश्चैत्राद्या शरद संवत्सराश्च तव सामर्थ्यं न वारयन्ति । किंतु तव सामर्थ्यमनुसृत्य सर्वे वर्तन्त इति भाव । अद्रोघ । आमन्त्रितस्य चेति षाष्ठिकमाद्युदात्त त्वम् । अपिब । यद्योगादनिघात । मासा । मसी परिमाणे । मस्यते परिमीयते त्रिंशता दिनैरिति मास । कर्मणि घञ् । ञित्त्वादाद्युदात्त । शरद शॄ हिंसायामित्यस्माद् शृदृभसोऽदिरित्यधिकरणेऽदिप्रत्यय । शीर्यन्तेऽस्या तृणगुल्मवनस्पतीना तेजासीति शरत् । प्रत्ययस्वर । वरन्त । वृञ् वरणे । अन्तर्भावितण्यर्थोऽत्रातिवारणे वर्तते । भौवादिक । छान्दसे लङि रूपम् । निघात ॥

तवस ते ओज न वरन्त तवस् power, also powerful वृ to stop, to come in the way of, cf अस्य राहि न स्म वरन्ते युवतिं न शर्याम् (arrow) X 178 3 द्याव is translated by Geld by 'days' and अहा by 'days and nights'

Tr Benign Indra, true is that greatness of thine, that so soon as thou wert born thou dranskt Soma Neither heavens, nor days, nor months, nor autumns (years) have prevented the power of thee who art strong

Verse 10

त्वम् । सद्यः । अपिबः । जातः । इन्द्र । मदाय । सोमम् । परमे । विऽओमन् ॥ यत् । ह । द्यावापृथिवी इति । आ । अविवेशीः । अथ । अभवः । पूर्व्यः । कारुऽधायाः ॥ १० ॥

हे इन्द्र सद्यस्तदानीमेव जात परमे व्योमन् उत्तमे स्थाने स्थितस्त्व मदाय हर्षाय सोममपिब । यत् यदा त्व द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ आविवेशीः आसमन्तात्प्रविष्टोऽसि खलु । अथानन्तर पूर्व्य पुरातन सन् कारुधाया कर्मणां

* 'सद्यस्तिमान्द्रेषाकाम निष्कृत्तस्यसन्धे त्व सद्यो अपिब इति सूक्तमवीया । सूचित च । त्व सद्या अपिबो जात इन्द्राय त्वा हि घ्न अध देव देवा (आ० १-५) इति । ' अयमंश आदर्श विशा ।

विधाताभव खलु। व्योमन्। अव रक्षणगत्यादिषु। विपूर्वस्यावतेर्नामन्सीमन्व्योमन्निति गादिना (उ० ४-१५०) मनिन्। ज्वरत्वरेत्यादिना ऊठ्। विशेषेणौम व्याप्तिर्यस्य तत्। सुपां सुलुगित्यादिना सुपो लुक्। बहुव्रीहौ पूर्वपदप्रकृतिस्वर। आविवेशी। विश प्रवेशन इत्यस्य यङ्लुकि लङि सिपि यङो वेतीडागम। इतश्चेति सिप इकारलोप। ययोगादनिघात। कारुधाया। कारु। करोते कृवापाजिमिस्वदिसाध्यशूभ्य उण् प्रत्यय। णित्वाद्वृद्धि। दधातेर्धेहिहाधाञ्भ्यश्छन्दसीत्यसुन्। णिदित्यनुवृत्तेरातो युक् चिण्कृतोरिति युगागम। समासे गतिकारकयोरपि पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्व चेति सूत्रात्पूर्वपदप्रकृतिस्वर ॥

आ अविवेशी aor of perf base of विश पूर्व्य कारुधाया. पूर्व्य (पूर्व) foremost, first कारु + धायस् (धे to nourish) supporter

Tr Thou, Indra, immediately after being born, dranks Soma in the highest heaven for the pleasure of exhilaration When thou didst enter heaven and earth, that same moment thou becamest the first supporter of poets

Verse 11

अर्हन्। अहिम्। परिऽशयानम्। अर्णः। ओजायमानम्। तुविऽजात। तव्यान्॥ न। ते। महिऽत्वम्। अनु। भूत्। अध। द्यौः। यत्। अन्यया। स्फिग्या। क्षाम्। अवस्थाः॥ ११॥

[᳚ ग्या ३

तुविजात। बहूनि जातानि पृथिव्यादीनि यस्मात्सोऽय तुविजात हे तुविजात इन्द्र तव्यानतिशयेन प्रवृद्धस्त्वमर्ण परिशयानमुदकं परित शयानमुदकमन्तस्त्वा परितो वर्तमानमत एवौजायमान बलमाचरन्तमाहिम्। आ समन्ताद्धन्त्यपहरत्युदकमित्याहिर्मेघ। तमिम मेघमहन् उदकप्रेरणाय हतवानसि। अध अथ ते महित्व महिमान द्यावानुभूत् नानुभवति। न जानाति। यद्यस्मात्त्वमन्यया एकतरया स्फिग्या कट्या क्षा भूमिमवस्था अवच्छाद्य तिष्ठसि। अहन्। हन्तर्लङि सिब्लोपे रूपम्। अहिम्। हन हिंसागत्यो। आङि श्रिहनिभ्या ह्रस्वश्चेति इण्प्रत्यय। डिच्च पूर्वपदस्य ह्रस्वश्च। वृषादित्वादाद्युदात्तत्वम्। ओजायमानम्। ओज-शब्दादाचारार्थे कर्तु क्यङ् सलोपश्चेति क्यङ्प्रत्यय सलोपश्च। ङित्त्वादात्मनेपदम्। प्रत्ययस्वर। तव्यान्। तु इति सौत्रो धातु। अस्मात्तुजन्तात्तुश्छन्दसीती-

यसन। तुरिष्टेमेय सिद्धति तृचो लोप । भसञ्ज्ञायामोर्गुण । इकारलोपश्छान्दस । नित्स्वर । भूत्। भवतेर्लुङि रूपम्। स्फिग्या। यचि भमिति भसञ्ज्ञा बाधित्वा स्वादिष्वसर्वनामस्थाने इति पदसञ्ज्ञाया जश्त्वम्। तृतीयाया पूर्वसवर्ण । क्षाम्। क्षि निवासगत्यो । अन्येभ्योऽपि दृश्यत इति निरुपपदादपि डप्रत्यय । ततष्टाप्। क्षियन्ति निवसन्त्यस्या प्राणिन इति क्षा भूमि । उदात्तनिवृत्तिस्वरेणान्तोदात्त । अवस्था । वस आच्छादने इत्यस्य लङ्यनुदात्तत्वादात्मनेपदम्। थास्यदादित्वाच्छपो लुक्। यद्योगादनिघात । अडागमस्वर ॥

अ हन् 2 s अर्णस् = अर्ण and is used oftener than अर्ण ओजायमानम्, pre p of denom from ओजस्, displaying his power तुविजात (तुवि mighty or many, occurring only in compounds and जात from जन्) born mighty, तव्यान्=तवीयान्, comp of तवस् or तवस्वत् mighty यत्।अध are correlated terms द्या न अनु भूत् अनु भू to come up to अन्यया स्फिग्या क्षाम् अवस्था . अन्या one of two स्फिगी (cf स्फिच्) hip, side अवस्था (वस् 2A to cover)

Tr O god born mighty thou killedst the dragon, enveloping the flood and displaying his power, thou being more powerful; heaven could not come up to thy greatness, since thou didst cover the earth by one of thy sides

Verse 12

यज्ञः । हि । ते । इन्द्र । वर्धनः । भूत् । उत । प्रियः । सुतऽसोमः । मियेधः ॥ यज्ञेन । यज्ञम् । अव । यज्ञियः । सन् । यज्ञः । ते । वज्रम् । अहिऽहत्ये । आवत् ॥ १२ ॥

हे इन्द्र अस्मदीयो यज्ञस्ते तव वर्धनो हविष्प्रदानेन वर्धयिता भूद्धि भवति खलु। उत अपि च सुतसोम अभिषुतसोमयागिमियेधो यज्ञस्तव प्रिय । स त्व यज्ञियो यज्ञार्ह सन् यज्ञ यज्ञस्य कर्तार यजमान यज्ञेनानुष्ठीयमानेनानेनाव । फलप्रदानेन रक्ष । किञ्चाय यज्ञस्ते तव वज्रमहिहत्ये वृत्रहनने कर्मणि आवत् रक्षतु । वर्धन । वृधु वर्धन इत्यस्य ण्यन्तस्य नन्द्यादित्वात् ल्युप्रत्यय । लित्स्वर । भूत्। हियोगादनिघात । अव अवतेर्लोटि रूपम्। निघात । सन्। असे शतरि रूपम्। प्रत्ययस्वर । अहिहत्ये। हन हिंसागत्योरित्यस्य भावे हनस्त चेति क्यप तकारश्चान्तादेश । कृदुत्तरपदस्वर । आवत्। अवतेश्छान्दसे लङि रूपम्। निघात ॥

मियेधः (cp Avest. Myanda and मेध X. 183. 10, I. 77. 3 ; etc. The word occurs only at the end of a pada and probably मेध and मेध formed doublets) sacrificial offering अहिहत्ये the killing of the dragon वृत्र. आवत् from अव to protect or help.

Tr. Yajña, indeed, O Indra, and the offering, dear to thee, where the Soma is pressed, have increased thy strength An object of sacrifice, thou helpedst sacrifice by means of sacrifice ; the sacrifice helped thy thunderbolt in the killing of Vrtra.

Verse 13

यज्ञेन । इन्द्रम् । अवसा । आ । चक्रे । अर्वाक् । आ । एनम् ।
सुम्नाय । नव्यसे । ववृत्याम् ॥ यः । स्तोमेभिः । ववृधे ।
पूर्व्येभिः । यः । मध्यमेभिः । उत । नूतनेभिः ॥ १३ ॥

हे इन्द्र सर्वो यजमानोऽवसा स्वरक्षकेण यज्ञेनेन्द्रं त्वामर्वागा चक्रे । हविष्प्रदानेनाभिमुखं करोति । तथाह नव्यसे नवतराय सुम्नाय धनायेन त्वामा ववृत्याम् । यज्ञेनावृत मदभिमुख कुर्याम् । कीदृशस्त्वम् । य. पूर्वेभि पुरातनै स्तोमेभि स्तोत्रैर्ववृधे । तथा य इन्द्रो मध्यमेभिर्मध्ये भवै स्तोत्रैरुतापि च नूतनेभिरस्माभि क्रियमाणैरधुनातनै स्तोत्रैर्वर्धते । चक्रे । करोतेर्लिटि रूपम् । नव्यसे । नवशब्दादीयसुनि भसंज्ञायामकारलोप ईकारलोपश्छान्दस । नित्त्वादाद्युदात्त । ववृत्याम् । वृतु वर्तने । लिङि बहुलं छन्दसीति शप लुक् । व्यत्ययेन परस्मैपदम् । निघात । ववृधे । वृधु वर्धने इत्यस्य लिटि रूपम् । प्रत्ययस्वर । मध्यमेभि । मध्यशब्दात् शैषिकार्थे मध्यान्म (पा० ४-३-८) इति मप्रत्यय । प्रत्ययस्वर । नूतनेभि । नवशब्दस्य त्नप्तनप्खाश्च प्रत्यया वक्तव्या नू इत्यादेशश्चेति तनप्प्रत्ययो नू इत्यादेशश्च ॥

आ चक्रे अर्वाक्. आ + कृ to call to oneself सुम्न welfare, good will or grace of the gods अवसा need not be changed to अवसे as proposed , cf अवसा आ ववृत्याम् I 152. 7.

Tr With that (cf. rc 12 *cd*) help as a motive I have called Indra towards myself ; may I turn him (towards me) for a newer blessing, (that Indra) whose power was increased by the ancient hymns, by those of the middle period and by the recent ones.

Verse 14

विवेष । यत् । मा । धिषणा । जजान । स्तवै । पुरा । पार्यात् ।
इन्द्रम् । अह्नः ॥ अंहसः । यत्र । पीपरत् । यथा । नः ।
नावाऽइव । यान्तम् । उभये । हवन्ते ॥ १४ ॥

यद्यदा धिषणा इन्द्रं स्तवानीति मदीया बुद्धिर्मा विवेष व्याप्नोत् तदाहं स्तोत्रं जजान करोमि । बुद्धेः स्वरूपं दर्शयति । अहं पार्यात्पारे भवादतिदूरवर्तिनो विघ्नकारिणोऽह्नः पुरा पूर्वं स्तवै स्तवानि । यत्र यस्यां धिषणायामेव जातायां सत्यां स इन्द्रो नोऽस्मानंहसः पापरूपाद्दारिद्र्याद्यथा पीपरत् यथा पारं नयेत् तथास्मदुभयपार्श्ववर्तिधनार्थिनो जना हवन्ते आह्वयन्ति । तत्र दृष्टान्तः । नावेव यान्तम् । यथा नद्यादिषु नौकया यान्तं गच्छन्तं पुरुषमुभय उभयकूलवर्तिनो जना हवन्ते आह्वयन्ति तद्वत् । विवेष । विष्लृ व्याप्तावित्यस्य लिटि णलि रूपम् । लित्स्वरः । जजान । जन जनन इत्यस्य लिट्युत्तमे णलि रूपम् । वाक्यभेदादनिघातः । अंहसः । अम गत्यादिषु । अमेर्हुक् च (उ० ४-२१२) इत्यसुन्प्रत्ययो हुगागमश्च । नित्स्वरः । पीपरत् । पॄ पालनपूरणयोरित्यस्य लुङि चङि ह्रस्वाभ्यासेत्वदीर्घगुणाः । यद्योगादनिघातः । लित्स्वरः । नावेव । णुद प्रेरणे इत्यस्माद्ग्लानुदिभ्यां डौः (उ० २-६४) इति डौप्रत्ययः । नुदत इति नौः प्लवः । सावेकाचः इति तृतीयाया उदात्तत्वम् । इवेन नित्यसमासो विभक्त्यलोपश्चेत्यादि । उभये । उभशब्दात्परस्य तयप उभादुदात्तो नित्यम् (पा० ५-२-४४) इत्ययजादेशः । वचनसामर्थ्यादाद्युदात्तत्वम् । हवन्ते । ह्वयतेर्लेटि रूपम् ॥

विवेष from विष्, Gr., to inspire; Pischel, to do, to manage; Geld. to bring about. विष् also means to seize, cf. समौ चित् हस्तौ न समं विविष्टः X. 117. 9. The subject of विवेष according Gr. and Geld. is 'he'; according to Pischel it is 'I'; all take यन्मा धिषणा जजान as object of विवेष. Sāyana understands it quite differently, and more reasonably, as विवेष, rather than जजान, must be connected with यन्मा धिषणा, as, standing by itself, विवेष cannot yield a sense. धिषणा is a deity which represents the Soma cup deified, according to Roth and Berg.; the hymn or offering or both, according to Gr., 'earth' according to Pischel and Hillebrandt;

'divine inspiration' according to Geld In this tangle of interpretations, one can only offer a tentative sense. See *Tr.*
b. The poet now feels the urgent need of prayer and will not wait for an inspiration to come. पा॑र्याद् अ॑ह . the पार्यं अहः is a day of crisis on which help is required for surmounting it. पी॑परत् aor. injunct from पॄ to cross, to protect Old. understands *cd* to mean 'whensoever and how-soever he might save us from danger, both invoke him &c'

Tr. I have created when the inspiration has seized me. Let me (now) praise Indra before the critical day, by which (means) and on which day may he rescue us Him, like one plying a boat, both (parties) invoke (for help)

Verse 15

माध्यंदिने सवन आग्नीध्रीयस्य आपूर्णो अस्येति प्रास्थितयाज्या । सूत्रित च । आपूर्णो अस्य कलश स्वाहेति माध्यदिन्य (आ० ५-५) इति ॥

आऽपूर्णः । अस्य । कलशः । स्वाहा । सेक्ताऽइव । कोशम् । सिसिचे । पिबध्यै ॥ सम् । ऊं इति । प्रियाः । आ । अववृत्रन् । मदाय । प्रऽदक्षिणित् । अभि । सोमासः । इन्द्रम् ॥ १५ ॥

हे इन्द्र अस्य तव पानार्थं कलशो द्रोणकलश सोमेनापूर्ण । स्वाहा स्वाहाकृतो दत्तश्च सोमसहित कलश । पिबध्यै तव पानार्थम् । सिसिचे । त सोमं चोदिताधारे सिञ्चामि । तत्र दृष्टान्त. । कोश सेक्तेव । यथा सेक्तोत्सेचको जलपूर्णात्कोशात् इतः सकाशाज्जल पात्रान्तरे सिञ्चति तद्वत् । प्रिया' स्वादुतमा सोमासो दत्तास्ते सोमा इन्द्र त्वामभि अभिलक्ष्यैव मदाय तव हर्षार्थं प्रदक्षिणित् प्रादक्षिण्येन समाववृत्रन् सम्यगावृत्य वर्तन्ताम् । आपूर्ण । पॄ पालनपूरणयोरित्यस्य कर्मणि निष्ठा । रदाभ्यामिति तस्य नत्वम् । गतिरनन्तर इति गतिस्वर । स्वाहा । निपातत्वादाद्युदात्त । सेक्तेव कोशम् । न लोकाव्ययेति षष्ठीप्रतिषेध । सिसिचे । षिच क्षरण इत्यस्य लिटि रूपम् । पिबध्यै । पा पान इत्यस्य तुमर्थे शध्यैन्प्रत्यय' । शित्त्वात्पिबादेश । नित्त्वादाद्युदात्त । अववृत्रन् । वृतु वर्तन इत्यस्य लाङि शप् । बहुलं छन्दसीति तस्य शप श्लु । व्यत्ययेन परस्मैपदम् । बहुलं छन्दसीति झे रुडागम ॥

स्वा॑हा adv, used either alone or with verbs like कृ, दाश्, रा etc, of which the sacrifice is the subject, or of मद्, पा, etc, of

which a god is the subject. It means apparently "with an accompanying interjection of स्वाहा". The interjection itself has lost its original meaning, whatever it might have been; it is of doubtful etymology, but the form appears to be instr; cf. स्वाहा अन्ये स्वधया अन्ये मदन्ति X. 14. 3; probably it is from सु + अह्. कोश reservoir of water. सेक्ता one who pours water from his leather bag (दृति) पिबध्यै inf. from पा. प्रदक्षिणित on the right side; cf. प्रदक्षिणित् अभि गृणन्ति कारव II 43 1. Turning or singing on the right side shows reverence or good luck

Tr The cup is filled · Svahā ! I have filled it for (his) draught as the water-carrier (fills) the reservoir of water. May (his) favourite Soma (cups) turn Indra to our right side for his exhilaration.

Verse 16

न । त्वा । गभीरः । पुरुऽहूत । सिन्धुः । न । अद्रयः । परि ।
सन्तः । वरन्त ॥ इत्था । सखिऽभ्यः । इषितः । यत् । इन्द्र ।
आ । दृळ्हम् । चित् । अरुजः । गव्यम् । ऊर्वम् ॥ १६ ॥

हे पुरुहूतेन्द्र गभीरो गम्भीरः सिन्धुः समुद्रस्त्वा त्वां न वारयति। तत परि परितो वर्तमाना सन्तोऽद्रय शैलास्त्वां न वरन्त न वारयन्ति। किंतु त्वामनुसृत्य वर्तन्ते। यद्यस्माद् इत्था इत्थमनेन प्रकारेण सखिभ्य सखिभिर्देवैरिषित प्रार्थितस्त्वं दृळ्ह चिद्‌तिप्रबलमपि गव्य गवि भवमवटे वर्तमानमूर्वमूर्वानलमारुजः सम्यगभाङ्क्षी। गभीर। गाध प्रतिष्ठालिप्सयोर्ग्रन्थे च। अस्मादीरन्प्रत्यय। धकारस्य भकार आकारस्य ह्रस्वश्च गभीरगम्भीरौ। (उ० ४-३५) इत्यनेन निपात्यते। चित्स्वर। सिन्धु। स्यन्दू प्रस्रवणे। स्यन्दे सम्प्रसारण धश्चेत्युप्रत्ययः संप्रसारणम्। दकारस्य धकार। नित्त्वादित्यनुवृत्तेराद्युदात्त। परि पन्त। सन्त। अस्ते शतरि रूपम्। उपसर्गप्रादुर्भ्यामस्तिर्यच्पर इति षत्वम्। केचित्परे. क्रियान्वयमिच्छन्ति। तदा षत्वमनुपपन्नम्। परि। निपातस्वर। सन्त। प्रत्ययस्वरः। वरन्त। वृञ् वरणे। भौवादिक। लङि रूपम्। निपात। अरुज। रुजो भङ्ग इत्यस्य लङि रूपम्। गव्यम्। गोर्विकार इत्यर्थे गोपयसोर्यदिति यत्। यतोऽनाव इत्याद्युदात्तत्वम्॥

सिन्धु m. sea. परिसन्त coming in the way, obstructing; cf. नकि सुदास. रथं परि आस VII. 32 10. इत्था = इत्थम् cd Sāyana and Geld. make the whole of it into a subordinate clause संविव्य इषित:. इषित urged on to activity. दृढं चित् गव्यम ऊर्वम् अरुज.. गव्यं ऊर्वम् stall of cows; cf. सरमा दृढं गव्यं ऊर्वं विदत् I. 72 8 The story of Indra and the Angirases rescuing the cows from the Panis is referred to here, cf. also V. 29. 12; III. 90 4; etc. रुज् to break.

Tr. Neither the deep sea nor the mountain, O god invoked by many, have come in thy way and obstructed thee, thou hast so agitated for thy friends that thou hast shattered even the strong cow–stall (of the Panis)

Verse 17

शुनम् । हुवेम । मघऽवानम् । इन्द्रम् । अस्मिन् । भरे । नृऽतमम् । वाजऽसातौ ॥ शृण्वन्तम् । उग्रम् । ऊतये । समत्ऽसु । घ्नन्तम् । वृत्राणि । संऽजितम् । धनानाम् ॥ १७ ॥

हे इन्द्र वाजसातौ । वाजस्यान्नस्य सातिर्लाभो यस्मिन् सोऽय वाजसाति । अस्मिन्भरे । बिभ्रति जयलक्ष्मीमनेन योद्धार इति भर संग्राम तस्मिन् संग्रामे । शुन शूनमुत्साहेन प्रवृद्धम् । यद्वा शुनमिति सुखनाम । सुखकरम् । मघवान धनवन्तमत एवेन्द्र निरतिशयैश्वर्यसंपन्न नृतम सर्वस्य जगतोऽतिशयेन नेतार त्वां हुवेम कुशिका वय यज्ञार्थमाह्वयेम । तथा शृण्वन्तमस्माभि क्रियमाणा स्तुतिं शृण्वन्तमुग्र शत्रूणा भयकर समत्सु संग्रामेषु वृत्राणि वृत्रोपलक्षितानि सर्वाणि रक्षांसि घ्नन्तं हिंसन्त धनानां शत्रुसंबन्धिना संजित सम्यग्जेतार त्वामूतये रक्षणाय वयमाह्वयेम । शुनम् । टुओश्वि गतिवृद्ध्योरित्यस्य निष्ठाया यस्य विभाषेतीट्प्रतिषेध । यजादित्वात्संप्रसारणम् । दीर्घाभावश्छान्दस । प्रत्ययस्वर । हुवेम । ह्वयतेर्बहुल छन्दसीति संप्रसारणे कृते शपो लुकि कृते च लिङि रूपम् । निघात । भरे । भृञ् भरणे । घः कृपादित्वादाद्युदात्त । वाजसातौ । षणु दाने । भावे क्तिन् । जनसनेत्यादिनानुनासिकस्यात्वम् । बहुव्रीहौ पूर्वपदस्वर । समत्सु । अद भक्षणे । संपूर्वात् क्विप् । समदन्ति भक्षयन्ति योद्धृणामायूंषीति समद संग्रामा । कृदुत्तरपदस्वर । घ्नन्तम् । हन हिंसागत्योरित्यस्य शतरि गमहनेत्यादिनोपधालोप । हो हन्तेरिति घत्वम् । संजितम् । जि जये । क्विप् ॥

The rc is a refrain which appears at the end of Suktas 30 31, 34–36, 38, 39, 43 48, 50 शुन हुवेम शुन (ह्व) used adv. in the sense of blessing or welfare " भर battle वाजसातौ may be taken as बहुव्रीहि or तत्पुरुष, in the latter case the meaning would be 'for winning booty' समत् battle साजित् winner

Tr May we for welfare invoke, in this battle where booty can be won the bounteous Indra the greatest hero the powerful listener for (grantor of) help in combats, the killer of foes, the conqueror of wealth

---

No. 12

MANDALA III SUKTA 33

This is a dialogue hymn in which two rivers, विपाश् and शुतुद्री and विश्वामित्र are the characters that play a part The last two rks do not form a part of the dialogue but rc 12 might be regarded as a narrative rounding off the dialogue while rc 13 is a prayer which turns a poetic hymn to practical use This passage granted for the ऋषि विश्वामित्र by the rivers was already a myth which the विश्वामित्र delighted to narrate cf III 53 9, where विश्वामित्र besides is mentioned as taking king सुदास् with him when this crossing took place

प्र पर्वतानामिति त्रयोदशर्चं चतुर्थं सूक्तम्। अत्रेयमनुक्रमणिका। प्र पर्वताना सप्तोना संवादो नदीभिर्विश्वामित्रस्योत्तितीर्षोस्तत्र नदीवाक्य चतुर्थीषष्ठ्यष्टमी दशम्य षष्ठीसप्तम्यावीन्द्रस्तुतिरन्त्यानुष्टुबिति। अत्र चतुर्थीषष्ठ्यष्टमीदशमीना नदीवाक्यत्वात्तास्ता एव ऋषय शिष्टाना विश्वामित्रवाक्यत्वात्स एव ऋषि। अन्त्यानुष्टुप् शिष्टास्त्रिष्टुभ। इन्द्रो देवता। यद्यपि षष्ठ्यां सप्तम्यां च $विश्वामित्रेण नद्य स्तूयन्ते तथापि इन्द्र एव देवता। सूक्तविनियोगो लैङ्गिक। पुरा किल विश्वामित्र पैजवनस्य सुदासो राज्ञ पुरोहितो बभूव। स च पौरोहित्येन लब्धधन सर्वं धनमादाय विपाट्छुतुद्र्यो सम्भेदमाययावनुययुरितरे। अथोत्तितीर्षुर्विश्वामित्रोऽगाधजले ते नद्यौ दृष्ट्वोत्तरणार्थमाद्याभिस्तिसृभिरस्तुताव॥

$ विश्वामित्रो नद्यश्च इत्यादय।

Verse I

अ । पर्वतानाम् । उशती इति । उपऽस्थात् । अश्वेऽइवेत्यश्वेऽइव । विसिते इति विऽसिते । हासमाने इति ॥ गावाऽइव । शुभ्रे इति । मातरा । रिहाणे इति । विऽपाट् । शुतुद्री । पयसा । जवेते इति ॥ १ ॥

पर्वताना गिरीणां शैलानामुपस्थादुत्सङ्गान्निर्गत्योशती समुद्रगमनं कामयमाने । हासमाने गमने दृष्टान्त । अश्वे इव [‡]वडव यथा विषित मन्दुरातो विमुक्ते परस्पर अन्योन्यजवन स्पर्धमाने । यद्वा हृष्यन्त्यावश्व इव वडवे इव त्वरया गच्छन्त्यौ शोभमाने । हृष्यन्त्यौ । तथा गावेव शुभ्रे । यथा द्वौ गावौ शोभमानौ वर्तेते तद्वच्छुभ्रे शोभमाने । किंच मातरा । यथा मातरौ धेनू रिहाण । अन्तर्णीतसनर्थो लिहि । वत्स जिह्वया लेढुमिच्छन्त्यौ शीघ्र गच्छतस्तद्वत्समुद्र गन्तु जवाद्गच्छन्त्यौ पयसा सयुक्त । विपाट् । कूलविपाटनात् विपाशनाद्वा विमोचनाद्वा विपाट् । शुतुद्री । शु क्षिप्र तु तुन्ना तुन्नव द्रवति गच्छतीति शुतुद्री । एतन्नामके नद्यौ प्र जवेते समुद्र प्रति शीघ्र गच्छत । अत्र निरुक्तम् । पर्वतानामुपस्थादुपस्थानादुशत्यौ कामयमाने अश्वे इव विमुक्ते इति वा विषण्णे इति वा । हासमाने । हासति स्पर्धाया हर्षमाणे वा । गावाविव शुभ्रे शोभन मातरौ संरिहाण विपाट्छुतुद्र्यौ पयसा प्रजवेत (नि० ९-३९) इति । उशती । वश कान्तौ । अस्य शतुर्ङित्त्वाद्ग्रहिज्यावयित्यादिना सम्प्रसारणम् । विषिते । षिञ् बन्धन इत्यस्य कर्मणि निष्ठा । संहितायां परिनिविभ्य सेवसितसयसिवुसहेत्यादिना (पा० ८-३-७०) षत्वम् । गतिरनन्तर इति गते प्रकृतिस्वर । हासमान । हासतिः स्पर्धा-कर्मा हस हसने वा । शानच् । तस्य लसार्वधातुकस्वरे कृते धातुस्वर । रिहाणे । लिह आस्वादने । स्वरितेत्त्वादुभयपदी । शानच् । अदादित्वाच्छपो लुक् । लकारस्य रफ श्छान्दस । रेफमवलम्ब्य णत्वम् । चित्त्वादन्तोदात्त । विपाट् । पट गतौ पश बाधन-स्पर्शनयोरिति वा ण्यन्तावेतौ विपूर्वौ । शकारस्य व्रश्चादिना षत्वम् । शुतुद्री । छान्दसी रूपसिद्धि । जवेत । जुड गतौ । भौवादिक । ङित्त्वादात्मनेपदम् । आतो ङित इतीयादेश । निघात ॥

1–3 विश्वामित्र speaks उशती (वश्) full of ardour उप स्थ lap or bosom विषित (वि + सि) let loose हासमाने हास् occurs only in three places in the RV and is used in the sense of running a race of अत्राजिन वाजिना न हासयन्ति III 53 23 रिह = l लिह् जवेते from जु to rush on c The simile has been explained in 3 cd

---

‡ आदर्शे वडवे इति नास्ति ।

Tr From the lap of the mountains, racing like two fillies let loose like two white mother-cows licking (their common calf), Vipās and Sutudrī rush with their torrent

Verse 2

इन्द्रेषिते इतीन्द्रऽइषिते । प्रऽसवम् । भिक्षमाणे इति । अच्छ । समुद्रम् । रथ्याऽइव । याथः ॥ समाराणे इति संऽआराणे । ऊर्मिऽभिः । पिन्वमाने इति । अन्या । वाम् । अन्याम् । अपि । एति । शुभ्रे इति ॥ २ ॥

हे नद्यौ इन्द्रेषिते इन्द्रेण प्रेषिते प्रसव तस्येन्द्रस्यानुज्ञा भिक्षमाणे प्रार्थयमाने युवा समुद्रमच्छाभिमुख्येन याथ गच्छथ । तत्र दृष्टान्त । रथ्यवति । यथा रथिनौ लक्ष्य देशमभिगच्छतस्तद्वत । किं कुर्वत्यौ । समाराणे परस्पर सगच्छन्त्यावूर्मिभिस्तरङ्गै पिन्वमाने परिसरप्रदेश सतर्पयन्त्यौ शुभ्रे शोभमाने । युवा समुद्र गच्छथ इति पूर्वेणान्वय । तथा वा युवयोर्मध्येऽन्यैकान्यामपरा नदीमप्येति । अपिगच्छति । परस्परमैक्यमापद्यत इत्यर्थ । इन्द्रेषिते । इष गतावित्यस्य कर्मणि निष्ठायास्तीषसहेत्यादिना इडागम । तृतीया कर्मणीति पूर्वपदस्वर । प्रसवम् । षू प्रेरण इत्यस्याप् । थाथादिस्वर । भिक्षमाणे । भिक्ष याच्ञायाम् । आत्मनेपदी । शानचो लसार्वधातुकस्वरेणानुदात्तत्वे धातुस्वर । रथ्येव । रथस्येमौ । तस्येदमित्यर्थे रथाद्यदिति यत्प्रत्यय । तित्स्वरित । इवेन विभक्त्यलोप । याथ । यातेर्लटि रूपम् । समाराणे । ऋ गतावित्यस्य लिट् । सपूर्वस्यार्ते समो गम्यृच्छीत्यादिनात्मनेपदत्वात्तस्य कानजादेश । ऋच्छत्यृतामिति गुण । पिन्वमाने । पिवि सेचने । भ्वादि । लसार्वधातुकस्वरेण शानचोऽनुदात्तत्वे धातुस्वर ॥

भिक्षमाणे from भिक्ष् to seek अच्छ towards, in almost all places it is changed into अच्छा रथ्या (इव), du of रथी, occupants of the chariot i e warrior and charioteer, cf II 39 2 3 III 36 6; VII. 39 1 समाराणे आराण perf part. from ऋ[2] अ पि एति to flow into शुभ्र shining, beautiful

Tr Impelled by Indra seeking acceleration O beautiful ones, you are proceeding to the sea (swiftly and well-paired) like the warrior and the charioteer, flowing together with swelling waves, one of you flows into the other

Verse 3

अच्छ । सिन्धुम् । मातृऽतमाम् । अयासम् । विऽपाशम् । उर्वीम् । सुऽभगाम् । अगन्म ॥ वत्सम्ऽइव । मातरा । संरिहाणे इति संऽरिहाणे । समानम् । योनिम् । अनु । संचरन्ती इति संऽचरन्ती ॥ ३ ॥

हे नद्यौ मातृतमामतिशयेन मातरं सिन्धुं स्रवन्तीं शुतुद्रीं त्वामच्छाभिमुख्येनायासम विश्वामित्रोऽहं प्राप्तोऽभूवम्। उर्वीं महतीं सुभगां सौभाग्यवतीं विपाश त्वामगन्म वयं प्राप्ताः स्मः। किं कुर्वत्यौ। मातरा मातरौ द्वे धेनू वत्समिव संरिहाणे। अन्तर्णीतसनर्थो लिहिः। जिह्वया लेढुमिच्छन्त्यौ यथा वत्समनुगच्छतस्तद्वत् समानमेकं योनिं स्थानं समुद्रमनु अभिलक्ष्य संचरन्ती सम्यक् चरन्त्यौ। *युवामयासमिति पूर्वेणान्वयः। अयासम् या प्रापण इत्यस्य रूपम्। इडभावश्छान्दसः। अगन्म। गमेर्लिङि बहुलं छन्दसीति शपो लुक्। म्वोश्चेति मकारस्य नकारः। निघातः। संचरन्ती। चरतिर्गत्यर्थः। तृतीयायुक्तत्वाभावादात्मनेपदाभावः। शतुर्लसार्वधातुकस्वरेणानुदात्तत्वे कृते धातुस्वरः॥

अयासम् Aor. 1 s. from या. योनिम्, ordinarily, place of residence; here, bed.

Tr. I have approached the most motherly of streams (the Śutudrī); we have come to the broad, lovely Vipāś; like two mother-cows licking their calf, they flow along a common bed.

Verse. 4

एना । वयम् । पयसा । पिन्वमानाः । अनु । योनिम् । देवऽकृतम् । चरन्तीः ॥ न । वर्तवे । प्रऽसवः । सर्गऽतक्तः । किम्ऽयुः । विप्रः । नद्यः । जोहवीति ॥ ४ ॥

* अत्र मिर्मिति इत्यादर्शः ॥

एव स्तुते नद्यौ विश्वामित्रे प्रत्यूचतु । एनेनेन पयसा पिन्वमाना सतर्पयन्त्यौ देवकृत देवेनेन्द्रेण कृत सदिष्ट योनिं स्थान समुद्रमनु लक्षीकृत्य चरन्तीर्गच्छन्त्यो वयमास्महे । द्वयोर्बहुवचन पूजार्थम् । तासामस्माकं सर्गतक्त सर्गे गमने प्रवृत्त प्रसव उद्योगो न वर्तवे निवर्तनाय न भवति । किंयु किमिच्छन्नसौ विप्रो ब्राह्मणो नद्यो नदीरस्मान् जोहवीति भृशमाह्वयति । एना । इदशब्दस्य तृतीयाया एनादेश । सुपा सुलुगिति तृतीयाया अजादेश । ऊडिदमिति विभक्तेरुदात्तत्वम् । पिन्वमाना । पिवि सेचने । देवकृतम् । तृतीया कर्मणीति पूर्वपदप्रकृतिस्वर । वर्तवे । वृतु वर्तने । तुमर्थे तवेन्प्रत्यय । निस्वर । सर्गतक्त । क्ते चेति पूर्वपदप्रकृतिस्वर । किंयु किमिच्छन् । क्यचि मान्ताव्ययप्रतिषेध (पा० ३-८-१) इति छान्दसत्वादन्न प्रतिषेधो न भवतीति क्यच् । क्याच्छन्दसीत्युप्रत्यय । प्रत्ययस्वर । नद्य । छान्दसो यणादेश । जोहवीति । ह्वयं यङ्लुगभ्यस्तस्य चेति सप्रसारणे कृते गुणो यङ्लुकोरित्यभ्यासस्य गुण । यङो वेतीडागम । गुण । निघात ॥

The rivers speak. वयम्. The rivers use invariably the pl when speaking of themselves, वि० uses the du only in 1–3, even the poet uses the pl in 12 सर्गतक्त प्रसव न वर्तवे सर्गतक्त (सृग् from सृज् to let loose, तक्त from तक् to rush, also सर्गप्रतक्त I 65 6), dashing forward on account of the initial urge वर्तवे from वृत् according to Say, who reads वर्त्तवे but वृत् is nowhere anit before तु it must be from वृ to stop किंयु desiring what, cf ऋतयु अश्वयु, वीरयु, सुम्नयु etc

Tr Here we are, swelling with water and flowing in a bed fashioned by gods Our torrent rushing with its original urge, cannot be stopped With what object in view does the singer invoke the rivers?

Verse 5

रमध्वम् । मे । वचसे । सोम्याय । ऋतऽवरीः । उप । मुहूर्तम् । एवैः ॥ प्र । सिन्धुम् । अच्छ । बृहती । मनीषा । अवस्युः । अह्वे । कुशिकस्य । सूनुः ॥ ५ ॥

विश्वामित्रो नदी प्रतिह्वते । ऋतावरी ऋतमुदकम् तद्वत्यो हे नद्यो यूय मे विश्वामित्रस्य मम सोम्याय । उत्तीर्याह सोम सपादयामीत्येव सोमसपादिने ।

वचसे तदर्थमेवै । पञ्चम्यर्थे तृतीया । शीघ्रगमनेभ्यो मुहूर्तं मुहूर्तमात्रमुपरमध्वम् । उपपूर्वो रमिरुपसंहारे वर्तते । क्षणमात्र शीघ्रगमनादुपरता भवत । सामान्येन नदीपूच्यमानासु समीहित प्रयोजनमकुर्वतीषु पुरोवर्तिनीं शुतुद्रीं प्रति ब्रूते । कुशिकस्य राजर्षे सूनुर्विश्वामित्रोऽह बृहती महत्या मनीषा मनीषया स्तुत्यावस्युरात्मनो रक्षणमिच्छन् सन् सिन्धु शुतुद्रीं त्वामच्छाभिमुख्येन प्राह्वे । प्रकर्षेणाह्वयामि । अत्र निरुक्तम् । उपरमध्व मे वचसे सोम्याय सोमसपादिन ऋतावरीर्ऋतवत्य । ऋतमित्युदक नाम प्रत्यृत भवति मुहूर्तमेवैरयनैरवनैर्वा प्राभिह्वयामि । सिन्धु बृहत्या महत्या मनीषया मनस ईषया स्तुत्या प्रज्ञया वावनाय कुशिकस्य सूनु । कुशिको राजा बभूव । इति (नि० २-२५) । रमध्वम् । रमु उपरमे । उपपूर्वाद्रमतेर्विभाषाकर्मकात् (पा० १-३-८५) इत्यात्मनेपदम् । ऋतावरी । ऋतशब्दान्मत्वर्थे छन्दसीवनिपाविति वनिप् । वनो र चेति ङीप् रेफश्चान्तादेश । वा छन्दसीति सवर्णदीर्घ । आमन्त्रितस्य पादादित्वात्षाष्ठिकमाद्युदात्तत्वम् । एवै । इण् गतौ । इणशीङ्भ्या वन् । आर्धधातुकलक्षणो गुण । निस्वर । बृहती मनीषा । उभयत्र तृतीयाया पूर्वसवर्णदीर्घ । अवस्यु । अवो रक्षणमिच्छन् । सुप आत्मन क्यच् । न क्य इति नकारान्तस्य पदसज्ञाया नियमितात्वादत्र सकारस्य रुर्न भवति । क्याच्छन्दसीत्युप्रत्यय । अह्वे । ह्वयतेर्लुङि सिच आत्मनेपदेष्वन्यतरस्या (पा० ३-१-५४) इत्याङादेश । गुण । निघात ॥

V speaks सोम्याय वचसे उपरमध्व The pl has been used for du सोम्य connected with सोम, i. e either <u>Soma-like and hence pious</u>, *or used in connection with* सोम The <u>dative appears to be</u> idiomatic; cf आपश्चित् अस्मै अरमन्त III 56 4 ऋतवरी the न is always lengthened in स, see II 28 6, <u>एवरी</u> is the fem *form of* <u>एवन्</u> <u>एव</u> <u>course, current, from</u> इ, cf. अमे एवन् I. 28 3, महता एवा V 41 5 <u>प्र</u> The verb is dropped in c but can easily be <u>supplied</u> The <u>सिन्धु is</u> शुतुद्री as can be seen from rc 2 अह्वे <u>*Aor 1 s from* ह्वे</u>

Tr O holy ones stop a moment in your course in deference to my words that have accompanied the Soma A great longing (in me) goes forth towards the river (Sutudri) Desirous of (your) protection Kusika's son has invoked (you)

Verse 6

इन्द्रः । अस्मान् । अरदत् । वज्रऽबाहुः । अप । अहन् । वृत्रम् ।

परिऽधिम् । नदीनाम् ॥ देवः । अनयत् । सविता । सुऽपाणिः ।
तस्य । वयम् । प्रऽसवे । यामः । उर्वीः ॥ ६ ॥ * स्मः

नद्य प्रत्यूचु । हे विश्वामित्र । वज्रबाहु वज्रयुक्तो बाहुर्यस्यासौ वज्रबाहुः तादृशो बलवानिन्द्रो नदीरस्मानरदत् । रदति खनतिकर्मा । अखनत् । कथमखनत् । उच्यते । नदीनां शब्दकारिणीनामपां परिधिं परितो निहितम् । उदकमन्त कृत्वा परितो वर्तमानमित्यर्थ । तादृशं वृत्रम् । वृणोत्याकाशमिति वृत्रो मेघ । तं मेघमपाहन् जघान । तस्मिन् हत आप पतिता । ताभिर्गच्छन्तीभिर्वयं खाता । एवं मेघहननद्वारेणाखनत् । न केवलमखनत् किं तर्हि सविता सर्वस्य जगत प्रेरकसुपाणि शोभनहस्त उत्पत्तिस्थितिकर्तृ धाता तादृशो देवो द्योतमान इन्द्रोऽस्माननयत् । मेघभेदन कृचोदकप्रेरणेन समुद्रमपूरयत् । तस्य तादृशसामर्थ्योपेतस्येन्द्रस्य प्रसवेऽभ्यनुज्ञाया वर्तमाना उर्वीरुदके प्रभूता वय याम गच्छाम । न तव वचनादुपरमामहे । उक्तार्थे यास्को ब्रवीति । इन्द्रो अस्मानरददृज्रबाहू रदति खनतिकर्मापाहन्वृत्र परिधिं नदीनामिति व्याख्यातम् । देवोऽनयत्सविता सुपाणि कल्याणपाणि । पाणि पणायते पूजाकर्मण । प्रगृह्य पाणी देवान्पूजयन्ति । तस्य वय प्रसवे याम उर्व्य इति (नि० २-२६) । अरदत् । रदतेर्लङि रूपम् । वज्रबाहु । बहुव्रीहौ पूर्वपदस्वर । अहन् । हन्तेर्लङि रूपम् । निघात । परिधिम् । डुधाञ् धारणपोषणयोरित्यस्मात्कर्मण्युपसर्गे घो किरिति किप्रत्यय । आतो लोप । कृदुत्तरपदस्वर । अनयत् । नयतेर्लङि रूपम् । सुपाणि । पण व्यवहारे स्तुतौ च । अशिपणाय्यो रुडायलुकौ च (उ० ४-१२५) इतीण् । आपलुक् । बहुव्रीहौ नञ्सुभ्यामिति स्वर । प्रसवे । षू प्रेरणे । ऋदोरबिति भावेऽप्प्रत्यय । थाथघञ्क्तेरजुत्तरपदान्तोदात्तत्वम् । याम । या प्रापण इत्यस्य लटि रूपम् । निघात । उर्वी । उरुशब्दाद्वोतो गुणवचनादिति ङीप् । वा छन्दसीति सवर्णदीर्घ । प्रत्ययस्वर ॥

The rivers speak For अरदत् cf I 116 7 अप अहन् imp 3 s. from हन् नदीनां परिधिम् परिधि (धा with परि) he who envelopes or surrounds cf अद्रिं परिधिं IV 18 6 देवो नयत् acc to प्रा॰ 150

Tr Indra armed with the Vajra cut us (our paths), he killed away the Vrtra who encompassed the rivers The divine Savitr with his beautiful hands led us We go, broad as we are, at his instance

Verse 7

प्रऽवाच्यम् । शश्वधा । वीर्यम् । तत् । इन्द्रस्य । कर्म । यत् ।
अहिम् । विऽवृश्चत् ॥ वि । वज्रेण । परिऽसदः । जघान । आयन् ।
आपः । अयनम् । इच्छमानाः ॥ ७ ॥ यँ १

योऽयमिन्द्रोऽहिं मेघं विवृश्चत् उदकप्रेरणार्थं जघानेति यत्कर्म च्छेदनरूपं तदिदं तस्येन्द्रस्य वीर्यं सामर्थ्यं शश्वधा सर्वदा प्रवाच्यम् । प्रकर्षेण वचनीयम् तथा स इन्द्रः परिषदः परितः सीदतः आसीनान् प्रतिबन्धकारिणोऽसुरान् वज्रेण विजघान । अथायनं स्थानमिच्छमाना इच्छन्त्य आपः आयन् यान्ति । प्रवाच्यम् वच परिभाषणे इत्यस्माद्दहलोर्ण्यदिति ण्यत् । णित्वादुपधावृद्धिः । वचोऽशब्दसंज्ञायाम् (पा० ७-३-६७) इति कुत्वाभावः । व्यत्ययेनाद्युदात्तत्वम् । यद्वा वाचयतेरचो यत् । यतोऽनाव इति स्वरः । शश्वधा । शश्वच्छब्दात्स्वार्थे धाप्रत्ययस्तकारलोपश्च द्रष्टव्यः । विवृश्चत् । ओव्रश्चू छेदने । तुदादिः । लङि ग्रहिज्यावयिव्यधादिना सम्प्रसारणम् । सह सुपेत्यत्र सहेति योगविभागात्समासः । समासस्वरः । परिषदः । क्विप् । सहितायां सदिरप्रतेरिति षत्वम् । जघान । हन्तेर्लिटि णलि रूपम् । निघातः । आयन् । अय गतावित्यस्य लङि रूपम् । पादादित्वादनिघातः । इच्छमानाः । इषु इच्छायामित्यस्माद्व्यत्ययेन शानच् । तस्य लसार्वधातुकस्वरे कृते प्रत्ययस्वरः ॥

V. speaks. शश्वधा always, it occurs only here. परिषद. (परि+सद्) occurs only here; Gr. surrounding or besieging; Geld. barriers, enclosure अयनम् Geld. outlet, Gr. path or way, it occurs only here, but न्ययन्, आयन्, परायण occur.

Tr. That heoric deed of Indra that he cut away the dragon must be for ever proclaimed; he smote off with his thunderbolt the barriers of waters. The waters flowed, seeking a way (for themselves)

Verse 8

एतत् । वचः । जरितः । मा । अपि । मृष्ठाः । आ । यत् ।
ते । घोषान् । उत्ऽतरा । युगानि ॥ उक्थेषु । कारो इति ।

प्रति । नः । जुषस्व । मा । नः । नि । करिति कः । पुरुषऽत्रा ।
नमः । ते ॥ ८ ॥

नद्य प्रसङ्गादिन्द्रस्तोत्र कृत्वा विश्वामित्र प्रत्यूचु । जरित स्तोतर्हे विश्वामित्र ते त्वदीय यत्सवादात्मक वचर व* मनीषा इत्यादि घोषानुद्घोषयन्वर्तसे तद्वचो मापि मृष्ठा मा विस्मार्षी । किं कारणम् । उत्तरा युगान्युत्तरेषु यागिकेषु युगेष्वह सुक्थेषु कारो शस्त्राणा कर्तस्त्व नोऽस्मान्प्रति जुषस्व । सवादा मकेन तेन वाक्येन प्रतिसेवस्व । इदानीं नोऽस्मान् पुरुषत्रा पुरुषेषु मा नि क । उक्तिप्रत्युक्तिरूपसवादवाक्याध्यापनेन नितरा युवत् प्रागल्भ्य मा कार्षी । ते तुभ्यं नम । मृष्ठा । मृजूष शुद्धाविरस्य लाड्ि "पत्ययेनात्मनेपदम् । अदादित्वाच्छपो लुक् । व्रश्चादिना षत्वम् । निघात । घोषान् । घुषिर् शब्दन इत्यस्य शतरि सवविधीना छन्दसि विकल्पितत्वादतो गुण इति पररूपत्वाभाव । सवर्णदीर्घ । शतुर्लसार्वधातुकस्वरे कृते धातुस्वर । युगानि । युजिर् योगे । उञ्छादिषु यगन्तत्वेन निपातनादगुणत्वम् । विशिष्टविषय च निपातनमिष्यते । कालविशेषे रथाद्युपकरणे चेति तत्र पाठादेवान्तोदात्तत्वम् । कालाध्वनोर त्यन्तसयोग इति द्वितीया । कारो । करोते कृपापाजिमीत्यादिना उणप्रत्यय । आमन्त्रितत्वान्निघात । क । करोतेर्लुङि चेर्मन्त्रे घसेत्यादिना लुक् । हलङ्याादिना सिपो लोप । न माङ्योग इत्यडभाव । पुरुषत्रा । देवमनुष्यपुरुषपुरुमर्त्येभ्यो द्वितीयासप्तम्योर्बहुलमिति सप्तम्यर्थे त्राप्रत्यय । प्रत्ययस्वर ॥

The rivers speak. अपि मृष् to forget आ घोषान् subj 3 pl from घुष् with आ, Gr proclaim loudly Geld listen Gr also understands the word in the sense of listening in VIII 64 4, X 89 16 प्र ति जुषस्व to show affection to, cf पितेव पुत्रान् प्रति जुषस्व VI 54 2 मा न नि क पुरुषत्रा The affix त्रा gives the meaning of 'among' cf अस्मत्रा, पाकत्रा, मर्त्यत्रा, देवत्रा, दक्षिणत्रा निकृ to humiliate cf. II 23 12

Tr Do not forget these words O singer so that future generations might listen to thee Have kindly feelings to us in thy songs, O poet do not let us down amongst men. Bow unto thee

---

* नोऽभीत्या इत्यादश ।

Verse 9

ओ इति । सु । स्वसारः । कारवे । शृणोत । ययौ । वः । दूरात् ।
अनसा । रथेन ॥ नि । सु । नमध्वम् । भवत । सुऽपाराः ।
अधःऽअक्षाः । सिन्धवः । स्रोत्याभिः ॥ ९ ॥

विश्वामित्रो नदी प्रत्युवाच । स्वसारो भगिन्य सिन्धवो हे नद्य कारवे स्तोत्र कुर्वाणस्य मम वचनं सु सुष्टु ओ शृणोत । शृणुतैव । अनसा शकटेन रथेन च सह दूराद्विप्रकृष्टाद्देशाद्वो युष्मान्ययौ । प्राप्तोऽस्मि । यूय सु सुष्टु नि नमध्वम् । आत्मना स्वय प्रह्वा भवत । तथा सुपारा । रथादीना तीरात्सुखेनावरोहणारोहणे यथा स्याता तथा शोभनरोधसश्च भवत । किंच यूय स्रोत्याभि स्रवणशीलाभिरद्भिरधोअक्षा रथाङ्गरथाक्षस्याधस्ताद्भवत । यदापोऽक्षस्याधस्ताद्भवन्ति तदा रथादीनि नेतु शक्यन्ते । तस्मात्तत्परिमाणोदका भवतेत्यर्थाभिप्राय । ओ इति प्रगृह्यसंज्ञा । शृणोत । श्रु श्रवण इत्यस्य लोटि तप्रत्ययस्य तप्तनप्तनथनाश्चेति तबादेश । पित्त्वा-द्गुण । निघात । ययौ । या प्रापणे इत्यस्य भूतमात्रे लिटचुत्तमे णल्यात औ णल इत्यौकार । एकादेशस्वर । व । युष्मच्छब्दस्य द्वितीयाया बहुवचनस्य बहुसाधिति वसादेश । पू । निपातस्येति संहिताया दीर्घ. । नमध्वम् । णमु प्रह्वत्वे शब्दे चेत्यस्य कर्मकर्तरि न दुहस्नुनमा यक्चिणाविति प्रतिषेधाद्यगभाव । अधोअक्षा । अधर-शब्दस्य पूर्वाधरावराणामसि पुरधवश्चैषामित्यसिप्रत्ययोऽधादेशश्च । अक्षशब्दोऽशू व्याप्तावित्यस्मादशेर्देवने (उ० ३-६५) इति सप्रत्ययान्त । कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वर । सिन्धव । आमन्त्रितत्वान्निघात । स्रोत्याभि । स्रोत शब्दात्स्रोतसो विभाषा ड्यड्ड्यौ (पा० ४-४-११३) इति ड्यप्रत्यय । डित्त्वाट्टिलोप । प्रत्ययस्वर ॥

V speaks ओ = आ + उ ययौ The RV often employs forms of the 1 p and 2 p of the perf, cf. ययाथ in rc 10 सुपारा - (from सु + पृ) easily fordable अधोअक्षा (अक्षस्य अध भवा) स्रोत्या stream

Tr O sisters, do please listen to the poet; he has come to you from afar with cart and chariot, bend down low, please; be easily fordable, O rivers, with your streams reaching below the axle

Verse 10

आ । ते । कारो इति । शृणवाम । वचांसि । ययाथ । दूरात् । अनसा । रथेन ॥ नि । ते । नंसै । पीप्यानाऽइव । योषा । मर्यायऽइव । कन्या । शश्वचै । ते इति वे ॥ १० ॥

नद्य पूर्वं विश्वामित्रवाक्य प्रत्याख्यायानया ऋचा तस्य वाक्यमाशुश्रुवु । कारो स्तोत्र कुर्वाण हे विश्वामित्र ते तव वचासीमानि वाक्यान्याशृणवाम शृणुम । तव समीहित प्रयोजन कुर्म इत्यर्थ । अनसा शकटेन रथेन च सह ययाथ । यतो दूरादागतोऽसि । वय च ते त्वदर्थं नि नसै । नीचैर्नमाम । प्रत्येकाविवक्षयात्रैकवचनम् । रथेन गन्तु गाधोदका भवामेत्यर्थ । तत्र दृष्टान्त । पीप्यानेव योषा । पीप्याना पुत्र स्तन पाययन्ती योषा माता यथा प्रह्वीभवति । दृष्टान्तान्तरम् । यथा कन्या युवतिर्मर्यायेव मनुष्याय पित्रे भ्रात्रे वा शश्वचै परिष्वजनाय नम्रा भवति तद्वत्ते त्वदर्थे प्रह्वीभवाम । ते इति पुनरुक्तिरादरार्था । एतामृच यास्क एव व्याचष्टे । आशृणवाम ते कारो वचनानि याहि दूरादनसा च रथेन च निनमाम ते पाययमानेव योषा पुत्र मर्यायेव कन्या परिष्वजनाय निनमा इति वा (नि० २–२७) इति । कारो । सबुद्धौ शाकल्यस्येतौ (पा० १–१–१६) इति प्रगृह्यसज्ञा । शृणवाम । श्रु श्रवण इत्यस्य लोट्याडुत्तमस्य पिच्चेत्याडागम । पित्त्वादगुण । निघात । ययाथ । या प्रापण इत्यस्य भूतमात्रे लिटि थलेकाच उपदेशेऽनुदात्तादितीट्प्रतिषेध । लित्स्वर । अनसा । सहार्थे तृतीया । नसै । णमु प्रह्वत्वे इत्यस्य लेट्युत्तमे लेटि सिब्बहुलमिति सिप् । वैतोऽन्यत्रेत्यैकारादेश । निघात । पीप्यानेव । पीङ् पाने इत्यस्यान्तर्भावितण्यर्थस्य लिटि कानचि रूपम् । चित्स्वर । योषा । यु मिश्रणे । वृतृवदिहनीयादिना (उ० ३–६२) सप्रत्यय । यौतीति योषा । वृषादित्वादाद्युदात्त । शश्वचै । ष्वञ्ज परिष्वङ्ग इ यस्मात्सपदादिलक्षणो भावे क्विप् । पृषोदरादित्वादिष्टरूपसिद्धिरन्तोदात्तश्च ॥

ab The rivers speak पीप्याना इव योषा नि नसै पीप्याना perf part from पी-प्या-प्यै to swell with milk of इष जग्धे नद्य न पीपे IV 16 21 नंसै aor 1. s from नम् *c* One river speaks शश्वचै ते शश्वचै subj from perf of श्वञ्च् to bend, cf गिरीन् श्वञ्चय X. 138 2 मर्य a bride-groom, cf मर्यो न शुभ्र तन्व मृजान IX. 96 20 *d* The other river speaks उत् श्वञ्च् to bend upwards, to heave up Both नम् and श्वञ्च् occur in उत श्वञ्चस्व नि नम वर्धमान X. 142. 6 The accent on शश्वचै has

been accounted for by Old. by supposing this sentence to be of the type of "Come, do this", ZDMG. 60, 731; but the only proper explanation is by supposing शश्वचै to begin a new sentence; cf. Old. ZDMG 60. 739.

Tr. (Both) "We have listened to thy words O poet; thou hast come from afar with cart and chariot" (One) "Like a woman with swelling bosom (suckling her baby), like a maid for her lover, I will bend for thee" (The other) "I will bend for thee."

Verse 11

यत् । अङ्ग । त्वा । भरताः । सम्ऽतरेयुः । गव्यन् । ग्रामः । इषितः । इन्द्रऽजूतः ॥ अर्षात् । अह । प्रऽसवः । सर्गऽतक्तः । आ । वः । वृणे । सुऽमतिम् । यज्ञियानाम् ॥ ११ ॥

विश्वामित्रो नदीः प्रत्युवाच । अङ्गेत्यामन्त्रणे । हे नद्यो यद्यस्माद्युष्माभिरुत्तितीर्षोर्ममोत्तरणमभ्यनुज्ञातं तस्माद्भरता भरतकुलजा मदीयाः सर्वे त्वा परस्परमेकतामापन्नां नदीं त्वा संतरेयुः । सम्यगुत्तीर्णा भवेयुः । तदेव विशिनष्टि । गव्यन् गा उदकानि तरीतुमिच्छन्निषितस्त्वयाभ्यनुज्ञात इन्द्रजूतो युष्माकं प्रवर्तकेनेन्द्रेण च प्रेरितो ग्रामो भरतानां संघोऽर्षात् संतरतु । यतः सर्गतक्तो गमनाय प्रवृत्तः प्रसवस्तेषामुद्योगोऽह पूर्वं युष्माभिरनुज्ञातः । अहं तु यज्ञियानां यज्ञार्हाणां वो युष्माकं सुमतिं शोभनां स्तुतिमा वृणे । सर्वतः संभजे । भरताः । भरतशब्दादुत्सादित्वादञ् । तस्य यञञोश्चेति लुक् । अतश्च प्रत्ययस्वरः । संतरेयुः । तरतेर्लिङि झुसि रूपम् । झलंसार्वधातुकस्वरे धातुस्वरः । तिङि चोदात्तवतीति गतेर्निघातः । गव्यन् । गा आत्मन इच्छन् । सुप आत्मनः क्यच् । एकादेशस्वरः । ग्रामः । ग्रसतेरा च । (उ० १-१४१) इति मन्प्रत्यय आकारादेशश्च । नित्स्वरः । इन्द्रजूतः । जु इति सौत्रो धातुर्गत्यर्थः । श्र्युकः क्तितीति निष्ठायामिट्प्रतिषेधः । तृतीया कर्मणीति पूर्वपदप्रकृतिस्वरः । अर्षात् । ऋ गतावित्यस्य लेटि तिपि सिब्बहुलं णिदिति सिप् । लेटोऽडाटावित्यडागमः । एकाच इतीट्प्रतिषेधः । गुणः । प्रत्ययस्य पित्त्वादनुदात्तत्वे धातुस्वरः । वृणे । वृङ् संभक्तावित्यस्य लटि रूपम् । यज्ञियानाम् । यज्ञर्त्विग्भ्यां घखञाविति घप्रत्ययः । प्रत्ययस्वरः ॥

V speaks अङ्ग is a particle of address गव्य न going in search of cows ग्राम a clan, a band, a host अर्षात् subj of ऋष, cf अहयषु II. 38 3 आ इ to beg for cf मरुता अवासि आ अवि IV 55 5

Tr After the Bharatas, an Indra-sped cow-seeking, impetuous host have crossed thee, then may thy current flow, dashing with its initial urge I seek the good-will of you, the holy ones

Verse 12

अतारिषुः । भरताः । गव्यवः । सम् । अभक्त । विप्रः । सुऽमतिम् । नदीनाम् ॥ प्र । पिन्वध्वम् । इषयन्तीः । सुऽराधाः । आ । वक्षणाः । पृणध्वम् । यात । शीभम् ॥ १२ ॥

गव्यवो गा आत्मन इच्छन्तो भरता भरतकुलजाः सर्वेऽतारिषुः ता नदीः समतरन् । विप्रो मधावी विश्वामित्रो नदीना सुमतिं शोभना स्तुतिं समभक्त समभजत । यूय तु यथापूर्वमिषयन्ती कुल्यादिद्वारान्न कुर्वाणा अत एव सुराधा शोभनधनोपेता यूय वक्षणा कृत्रिमसरित कुल्या प्र पिन्वध्वम् प्रकर्षेण तर्पयत । आ पृणध्वम् । ता सर्वत पूरयत च । शीभ शीघ्र गच्छत च । अतारिषु । तृ प्लवन तरणयोरित्यस्य लुङि सिचि वृद्धि परस्मैपदेष्विति वृद्धि । अडागमस्वर । गव्यव । सुप क्यच् । क्याच्छन्दसीत्युप्रत्यय । तस्य स्वर । अभक्त । भज सेवायामित्यस्य लुङि सिचो झलो झलीति लोप । पादादित्वादनिघात । पिन्वध्वम् । पिवि सेचन इत्यस्य लोटि रूपम् । निघात । इषयन्ती । इष कुर्वत्य । तत्करोतीति णिच् । णाविष्ठवत्प्रातिपदिकस्येतीष्ठवद्भावाट्टेरिति टिलोप । वा छन्दसीति सवर्णदीर्घ । प्रत्ययस्वर । पृणध्वम् । पृण प्रीणने । लोटि रूपम् । व्यत्ययेनात्मनेपदम् । वाक्यभेदादनिघात । यात । या प्रापण इत्यस्य लोटि रूपम् । अत्रापि न निघात । शीभम् । शीभृ कत्थने । श्लाघ्यतेऽनेन तद्वानिति करणे घञ् । ञित्स्वर ॥

The poet speaks Geld regards this as V 's speech but *b* is against it इषयन्ती (causal of इष् to set in motion, and to be distinguished from इषयति denom from इष) enlivening refreshing stimulating cf न वरूथे इषयन्ती रोदसी IV 56 4 सुराधा: from राधस् gift or blessing वक्षणा river-bed शीभम् swiftly ; cf प्र यात शीभम् आशुभि I 37 14

Tr. The cow-seeking Bharatas have crossed (the rivers); the poet has been admitted to the favour of the rivers. Swell forth, giving new life, bringing excellent gifts; overflow your bed; run swiftly.

Verse 13

उत् । वः । ऊर्मिः । शम्याः । हन्तु । आपः । योक्त्राणि । मुञ्चत ॥ मा । अदुःऽकृतौ । विऽएनसा । अघ्न्यौ । शूनम् । आ । अरताम् ॥ १३ ॥

पूर्वमुत्तितीर्षुर्विश्वामित्रो नदीरुक्त्वाधुनोत्तितीर्षुः पुनराह । हे नद्यो वो युष्माकमूर्मिस्तरङ्गः शम्या *युगकटपार्श्वादिसंलग्ना रज्जव उदूर्ध्वं यथा भवन्ति तथा हन्तु गच्छतु । स तरङ्गो रज्जूनामधो गच्छत्वित्यभिप्रायः । तथा हे आपो यूयं योक्त्राणि ता रज्जूर्मुञ्चत । यथा न स्पृशन्ति तथा यान्त्वित्यभिप्रायः । व्येनसा विगतपापे अत एवादुष्कृतौ कल्याणकर्मकारिण्यौ अघ्न्यावघ्न्ये न केनापि तिरस्करणीये विपाट्छुतद्र्यौ शूनं समृद्धिम् । आरतामागच्छताम् । एवं विश्वामित्रो नदीः स्तुत्वा ताभिरनुज्ञातोऽतरदिति । ऊर्मिः । ऋ गतौ । अर्तेरूच्चेति मिप्रत्ययः । ऊरित्ययमादेशो धातोः । ऋच्छतीत्यूर्मिः । प्रत्ययस्वरः । शम्याः । शमु उपशमे । पोरदुपधादिति यत्प्रत्यय । यतोऽनाव इत्याद्युदात्तत्वम् । हन्तु । हन हिंसागत्योरित्यस्य लोटि रूपम् । निघातः । योक्त्राणि । युजिर् योगे । करणे दाम्नीशसयुयुजेत्यादिना ष्ट्रन्प्रत्ययः । निस्वरः । मुञ्चत । मुच्लृ मोक्षणे । निघातः । अदुष्कृतौ । इसुसोः सामर्थ्ये इति विसर्जनीयस्य षत्वम् । व्येनसा । बहुव्रीहौ पूर्वपदस्वरः । सुपो डादेशः । अघ्न्यौ । हन हिंसागत्योरित्यस्य नञ्पूर्वस्याघ्न्यादयश्चेति निपातनाद्यक् । किरचाद्युपधालोपः हो हन्तेरिति घत्वम् । सर्वविधीनां छन्दसि विकल्पितत्वादत्रौङः शीभावाभावः । एकादेशस्वरः । शूनम् । श्वयतेर्नपुंसके भावे क्त इति क्तः । यजादित्वात्संप्रसारणम् । हल इति दीर्घत्वम् । ओदितश्चेति निष्ठानत्वम् । निष्ठा च द्व्यजनादित्याद्युदात्तः । अरताम् । ऋ गतावित्यस्य लुङि च्लेः सर्तिशास्त्यर्तिभ्यश्चेत्यङादेशः । ऋदृशोऽङि गुणः । न माङ्योग इत्यडभावः । निघातः ॥

This ṛc is used as a charm to be used while crossing deep waters; it is obviously included in the hymn because of an

* शम्या युगकीला युग्य॰ इत्यादर्शः

apparently similar purpose Old tries to fit it into the narrative thus after V 's crossing the rivers once more flow with the full current now comes an enemy in pursuit he tries in vain to cross, his chariot is lost but the innocent bullocks are saved by this incantation of the priestly poet All this is very ingenious, but is not at all convincing Sāyana would regard the rc as having been addressed by V after the crossing शम्या yoke योक्त्र ropes, leather bands. अदुष्कृतौ harmless व्येनसा (du from वि + एनस् sin) innocent अघ्न्यौ (अ + हन् + य) not to be killed the cow especially is mentioned as अघ्न्या in I 164. 40 III 1 6 VIII 69 2 etc The word occurs with the accent both on अ and घ्न्य शूनम् ऋ (cf II 28 11) to suffer from want or loss

Tr May your current strike up (from below) the yoke-pins may the waters leave the ropes free may not the harmless and innocent bullocks suffer privations

---

No. 13

MAṆḌALA III SUKTA 42

उप न सुतमिति नवर्चं चतुर्थं सूक्तं वैश्वामित्रं गायत्रमैन्द्रम् । उप न इत्यनुक्रमणिका । पूर्वसूक्तेन सहोक्तो विनियोग ॥

Verse 1

उप । नः । सुतम् । आ । गहि । सोमम् । इन्द्र । गोऽआशिरम् ॥
हरिऽभ्याम् । यः । ते । अस्मऽयुः ॥ १ ॥

हे इन्द्र नोऽस्मदीय सुतमभिषुत गवाशिर पयसा मिश्रित सोम प्रति उपा गहि । समीप आगच्छ । यतो हरिभ्यामश्वाभ्या युक्तस्तव रथोऽस्मयुरस्मान्कामयमानो वर्तते । गवाशिरम् । आङ्पूर्वस्य श्रीणाते क्विप्यपस्पृधेथामानृचरित्यादिना शिरित्यादेश । बहुव्रीहौ पूर्वपदस्वर ॥

गवाशिर from गो + आशिर (श्री to cook) गो stands for गोविकार i e milk गवाशिर is exclusively an epithet of Soma In I 87 9 the substantive is dropped and the adj is used as a substantive For अस्मयु of II 23 8 Say takes it as adj to रथ implied in हरिभ्यां, cf V 74 8 Geld refers यस्त to Soma and अस्मयु to Indra Old would refer अस्मयु also to Soma अस्मयु elsewhere is adj. to Indra four times and to Soma five times cf IX. 9 5; 6 1 etc and Old s interpretation is also more natural

Tr Approach with your bays Indra, our Soma which has been pressed and mixed with milk and which is thine and well inclined to us.

Verse 2

तम् । इन्द्र । मदम् । आ । गहि । बर्हिःऽस्थाम् । ग्रावऽभिः । सुतम् ॥
कुवित् । नु । अस्य । तृप्णवः ॥ २ ॥

हे इन्द्र ग्रावभि सुतमभिषुत बर्हि ष्ठा बर्हिषि स्थित मदम् । मद्यतेऽनेनेति मद सोम । तमिम सोममागहि आगच्छ । कुवित्प्रभूत यथा भवति तथास्य सोमस्य पाने नु क्षिप्र तृप्णव तृप्तो भव । मदम् । मदी हर्षे । मदोऽनुपसर्गे इत्यप्प्रत्यय । तस्य पित्त्वादनुदात्तत्वे धातुस्वर । बर्हि ष्ठाम् । ष्ठा गतिनिवृत्तौ । क्विप् । संहितायां पूर्वपदसकारस्यादेशप्रत्यययोरिति षत्वम् । ष्टुत्वम् । कृदुत्तरपदस्वर । तृप्णव । तृप प्रीणन इत्यस्य लड्यडागम । कुवियोगादनिघात । क्षुभ्नादिषु नृनमनतृप्नोतीनां पठितम् । तथापि सर्वविधीना छन्दसि विकल्पितत्वादत्र णत्वप्रतिषेधो न भवति । प्रत्ययस्वर ॥

बर्हिष्ठाम् मदम् बर्हिष्ठा m verb n from स्था मद an exhilarating drink always refers to Soma cf स त्वा अमदत् वृषा मद I 80 2, मदस्य पिबतम् VIII 5 14 कुवित् तृप्णव कुवित् is regarded as an interrogative part, like the later कच्चित् by European scholars on account of the कु in it but there are other considerations that ought to weigh. The verb following it is accented which is not the case with other interro pron or adv; it is most often followed by a subjunctive or optative verb which ill suits an interrogative clause; finally it has been mentioned as a synonym of बहु in निघण्टु III 1 and is always and not inaptly rendered with बहुवारं or प्रभूतं by Sāyana The fact that a series of

clauses containing कुवित् is immediately followed by another containing a verb in the present or aorist tense would suggest the interpretation of कुवित् as 'most probably', 'most certainly', cf कुवित् तुतुज्यात् सातये धिय शुचिप्रतीकं तं अया धिया गृणे I 143 6, कुवित् न अस्य वचस निबोधिषत् इन्द्र उत्स न वसुन सिचामहे II 16. 7, कुवित् स सुपशास करति जोषिषत् हि II 35 1 Geld has given the same meaning,—only in the Tr of I 146 6 he has relapsed into Roth's interpretation तृम्पत्र subj from तृप to drink to one's heart's content

Tr Come, Indra, to yonder exhilarating drink, pressed with the stones and standing on the holy grass Thou wilt most certainly drink it to thy heart's content

Verese 3

इन्द्रम् । इत्था । गिरः । मम । अच्छ । अगुः । इषिताः । इतः ॥
आऽवृते । सोमऽपीतये ॥ ३ ॥

हे इन्द्र इषितास्त्वदर्थं प्रेरिता इत्थेत्थमनेन प्रकारेणोच्यमाना मम गिर स्तुतिलक्षणा वाच इन्द्र त्वामितोऽस्माद्देवयजनदेशादच्छागु आभिमुख्येन गच्छन्तु । किमर्थम । सोमपीतये सोमपानार्थमावृते त्वामावर्तयितुम् । इत्था । इदशब्दात्स्था हेतौ च छन्दसीति व्यत्ययेन थाप्रत्यय । इदम एतेतौ रथोरितीदित्यादेश । प्रत्ययस्वर । अच्छ । अच्छगत्यर्थवदेष्विति गतिसज्ञा । अगु । इण् गतावित्यस्य लुङि रूपम् । निघात ॥

इत्था गिर इत्था an adv used as adj in the sense of 'willing' 'sincere', 'true,' etc cf इत्था विप्र हवमान गृणन्त IV 29 5 इत्था धिया आ यातम् I 2 6, cf also इत्थाधी अभि य नक्षति त्वा II 20 2 आवृते infin from वृत्

Tr My sincere prayers sent forth from here have gone in the direction of Indra to make him turn this way for the Soma draught

Verse 4

इन्द्रम् । सोमस्य । पीतये । स्तोमैः । इह । हवामहे ॥
उक्थेभिः । कुवित् । आऽगमत् ॥ ४ ॥

स्तोमैस्त्रिवृत्पञ्चदशादिस्तोमसाध्यैः स्तोत्रैरुक्थेभिरुक्थैः शस्त्रैश्चेह कर्मणि सोमस्य पीतये सोमपानार्थमिन्द्रं हवामहे वयमाह्वयामः । कुविद्बहुवारमाहूतः स इन्द्र आगमत् यज्ञं प्रत्यागच्छतु । आगमत् । गमेर्लेट्यडागमः । आगमा अनुदात्ता इत्यटोऽनुदात्तत्वाद्धातुस्वरः । तिङि चोदात्तवतीति गतेर्निघातः । कुवियोगाद्-निघातः ॥

Tr. We invoke Indra with our hymns for a draught of Soma here; most surely he would come here on account of our hymns.

Verse 5

इन्द्रं । सोमाः । सुताः । इमे । तान् । दधिष्व । शतक्रतो इति शतऽक्रतो ॥ जठरे । वाजिनीवसो इति वाजिनीऽवसो ॥ ५ ॥

हे शतक्रतो इन्द्र इमे सोमाः सुताः । ग्रावभिस्त्वदर्थमभिषुताः । हे वाजिनी-वसो अन्नधन । यद्वा । वाजोऽन्नमासु फलत्वेनास्तीति वाजिन्यः क्रिया । तासां वासक हे इन्द्र तान्सोमरसान् जठरे दधिष्व धारय । वाजिनीवसो । वाजशब्दान्म-त्वर्थेऽत इनिठनाविनीतीनिप्रत्ययः । ऋन्नेभ्यो ङीबिति ङीप् । तासां वसो । संबुद्धौ चेति गुणः । आमन्त्रितत्वादाष्टमिकमनुदात्तत्वम् ॥

दधिष्व from धा. शतक्रतो. क्रतु will or will-power. वाजिनीवसो from वाजिनी prize of victory (cf. I. 48. 6) and वसु possession or belonging, which practically amounts to the termination वत्.

Tr. Here is the Soma pressed; put it into your belly, O god of a hundred powers and rich in rewards.

Verse 6

विद्म । हि । त्वा । धनंऽजयम् । वाजेषु । दधृषम् । कवे ॥ अध । ते । सुम्नम् । ईमहे ॥ ६ ॥

हे कवे क्रान्तदर्शिन्निन्द्र वाजेषु युद्धेषु दधृषं शत्रूनामभिभवितारमत एव धनं-जयम् । धनं जयतीति धनंजयः । तादृशं त्वा त्वां विद्म हि जानीमः खलु । अधा-नन्तरं ते तव सुम्नं धनमीमहे याचामहे । विद्म । विदेर्लेटि विदो लटो वेति मसो माद्देशः । पादादित्वादनिपातः । धनंजयम् । जि जये इत्यस्माद्धन उपपदे संज्ञायां

भृतूवृजिधारिसहितपिदम इति खच्प्रत्ययः । अरुर्द्विषदजन्तस्य मुमिति पूर्वपदस्य मुमागमः । चित्त्वादन्तोदात्तः । दधृषम् । ञिधृषा प्रागल्भ्य इत्यस्य यङ्लुगन्तस्याभ्यासस्य रीगागमाभावश्छान्दसः । तदन्तात्पचाद्यचि यङोऽचि चेति यङो लुक् । लघूपधगुणे प्राप्ते न धातुलोप इति तस्य प्रतिषेधः । चित्त्वादन्तोदात्तः ॥

दधृषम् (from धृष् to be bold or overpowering). अध therefore. ईमहे (ई 2 A to beg, to long for).

Tr. We indeed know thee as the winner of wealth, as bold in deeds of heroism, O wise god, and hence we beg for thy blessing.

Verse 7

इमम् । इन्द्र । गोऽआशिरम् । यवऽआशिरम् । च । नः । पिब ॥
आऽगत्य । वृषऽभिः । सुतम् ॥ ७ ॥

हे इन्द्र गवाशिरं गव्यामिश्रणोपेतं सोमं तथा यवाशिरं यवमिश्रणोपेतं वृषभिर्ग्रावभिः सुतमभिषुतं नोऽस्मदीयमिमं सोमं देवयजनमागत्य पिब । गवाशिरं यवाशिरमित्यत्र आङ्पूर्वस्य श्रीणातेः क्विप्यपस्पृधेथामानृचुरित्यादिना शिरित्यादेशः । बहुव्रीहौ पूर्वपदप्रकृतिस्वरः ॥

Tr. Come hither, Indra, and drink this (Soma), pressed with (or by) powerful (stones or priests) and seasoned with milk and barley.

Verse 8

तुभ्य । इत् । इन्द्र । स्वे । ओक्ये । सोमम् । चोदामि । पीतये ॥
एषः । ररन्तु । ते । हृदि ॥ ८ ॥ * क्ये

हे इन्द्र तुभ्येत्तुभ्यमेव पीतये पानार्थं स्वे स्वकीये ओक्ये स्थाने जठरेऽभिषुतमिमं सोमं चोदामि प्रेरयामि । एष पीतः सोमस्ते तव हृदि हृदये ररन्तु अत्यर्थं रमताम् । तुभ्य । युष्मच्छब्दस्य चतुर्थ्येकवचने तुभ्यमह्याविति तुभ्यादेशः । सुपां सुलुगिति सुपो लुक् । ङयि चेत्याद्युदात्तः । ओक्य । वस्त्रादि त्वात्स्वार्थिको यत्प्रत्ययः । तित्स्वरितः । चोदामि । चुद प्रेरणे । ण्यन्तस्य लटि रूपम् । बहुलमन्यत्रापीति णेर्लुक् । निघातः । ररन्तु । रमु क्रीडायामित्यस्य यङ्लुगन्तस्य लोटि सर्वविधीनां छन्दसि

विकल्पितत्वादत्राभ्यासस्य तुमभाव । संहितायामन्येषामपीत्यभ्यासस्य दीर्घ । निघात । हृदि । हृदयशब्दस्य पद्दन्नोमास्हृदित्यादिना हृदादेश । ऊडिदमिति विभक्तेरुदात्तत्वम् ॥

स्व ओक्य । ओक्य (from ओकस् home) a place which serves as one's home , cf सोम रारन्धि न हृदि गाव न यवसेषु आ । मर्य इव स्वे ओक्ये I 91 13 सुद् to send on, to pour रारन्तु impera from perf base of रम् Geld construes *b* as सोम पीतये तुभ्य चोदामि

Tr To thee alone I pour the Soma for thy draught in my home May it dwell in thy heart

Verse 9

त्वाम् । सुतस्य॑ । पीतये॑ । प्रत्नम् । इन्द्र । हवामहे ॥ कुशि-कासः॑ । अवस्यवः॑ ॥ ९ ॥

हे इन्द्र अवस्यवस्त्वत्तो रक्षणामच्छन्त कुशिकास कुशिकगोत्रोत्पन्ना वय सुतस्य ग्रावभिरभिषुतस्य सोमस्य पीतये पानार्थं प्रत्न पुरातन त्वा हवामहे । स्तुतिलक्षणाभिर्गीर्भिराह्वयाम । पीतये । स्यागापापचो भाव इति क्तिन् । हित्वगतसरतिशस्यान्तानाम् (फि० ३-७) इत्यन्तोदात्तत्वम् । हवामहे । ह्वयतेर्लटि बहुल छन्दसीति सम्प्रसारणे रूपम् । अवस्यव । अव इच्छन्तीत्यर्थे सुप क्यच् । क्याच्छन्दसीत्युप्रत्यय । कुशिकासो अवस्यव इत्यत्र संहितायाम यादवद्यादित्यादिना (पा० ६-१-११६) एङ प्रकृतिभाव ॥

Tr We Kusikas, anxious for thy protection O Indra, call thee, the ancient one, for a draught of the pressed (Soma-juice)

No. 14

MANDALA IV SUKTA 30

नकिरिन्द्रेति चतुर्विंशत्यृच नवम सूक्त वामदेवस्यार्षं गायत्रम् । अष्टमी चतुर्विंशी च द्वे अनुष्टुभौ । इन्द्रो देवता । दिवश्चिद्घेत्यस्य तृच उषोदेवताक इन्द्रदेवताकश्च । तथा चानुक्रान्तम् । नकिश्चतुर्विंशतिर्दिवश्चित्तृच उषायश्च गायत्र ह्यष्टम्यन्त्ये चानुष्टुभाविति । अतिरात्र तृतीये पर्याये मैत्रावरुणशस्त्र उत्तमामर्जमिद सूक्तम् । तथा च सूत्रित नकिरिन्द्र त्वदुत्तर इत्युत्तमासुद्धरेत (आ० ६-४) इति ॥

The hymn belongs to the Vāmadeva cycle, the first fifteen hymns being in honour of Agni and the next seventeen being addressed to Indra. From the 16th to the 29th there is a regularly diminishing number of rks for each hymn, the 29th containing five. Now comes no. 30 with 24 rks, and no. 31 with 15 and no. 32 with 24. These three hymns either consist of hymns of three or more ṛks which were arbitrarily combined into longer hymns, or they must have been made up of longer units, but were discovered later than the original Samhitā and inserted at the end of the old series of Indra hymns That they cannot be exactly divided into trcas follows from the fact that rks 9 to 11 form a connected group and have been used in the sacrifice as a unit; the 24th rc also cannot form part of a trca as it is in the Anustubh metre. Again, verses 12 to 18, in fact, verses 12 to 23, are intimately connected together.

Verse 1

नकिः । इन्द्र । त्वत् । उत्ऽतरः । न । ज्यायान् । अस्ति ।
वृत्रऽहन् ॥ नकिः । एव । यथा । त्वम् ॥ १ ॥ [*य

हे वृत्रहन्निन्द्र वृत्रस्य नाशकेन्द्र । लोक एकोऽपीति शेषः । त्वत्त्वत्त उत्तर उत्कृष्टतरो नकिरस्ति न भवति । त्वत्तो ज्यायान् प्रशस्यतर एकोऽपि नास्ति । हे इन्द्र त्वं लोके यथा प्रसिद्धो भवसि तथाविध एकोऽपि नकिरेवास्ति नैव भवति । कश्चिदपि लोक इन्द्रसदृशो नास्तीत्यर्थः ॥

उत्तर: higher. ज्यायान्, comp. of an adj. derived from the root ज्ञि-ज्या (cf. ज्येष्ठ), mightier, greater, older.

Tr. No one is higher than thee, Indra: no one older. O killer of Vrtra; there is no one like you.

Verse 2

सत्रा । ते । अनु । कृष्टयः । विश्वाः । चक्राऽइव । वावृतुः ॥
सत्रा । महान् । असि । श्रुतः ॥ २ ॥

हे इन्द्र कृष्टयः प्रजास्ते त्वामतुलक्षीकृत्य सत्रा सत्यमेव ववृतुः वर्तन्ते। तत्र दृष्टान्तः। विश्वा विश्वानि व्याप्तानि चक्रेव चक्राणीव। यथा चक्राणि शकटमनुवर्तन्ते तद्वत्। हे इन्द्र महांस्त्वं सत्रा सत्यमेव श्रुतो विश्रुतोऽसि। गुणैः प्रख्यातो भवसि॥

सत्रा॰ (स + त्रा) under all circumstances, altogether, invariably; *cf.* एकः सत्रः सुरः वस्वः ईशे I. 71. 9; सत्रा शंसं यजमानस्य तुतीत् II. 20. 7. कृष्टयः ते अनु ववृतुः. कृष्टि (from कृष्–त्रुष्) settlement, people, clan. The difficulty about ते (da.) is solved by Geld. who points to अनुस्र (V. 53. 2), अनुत्था (III. 30. 4); अनुनम् (V. 32. 10); अनुअस् (I. 57. 2; 182. 8); अनुज्ञ (I. 124. 4); अनुषा (VI. 36 2), which all govern the dative. विश्वा Gr. Old. Geld. are inclined to take it as विश्वः attracted by the following word चक्रा. As a last resort, however, Old. suggests ते विश्वा अनु as the construction, meaning "(they follow) all (actions) belonging to thee." He (Noten p. 27) points out to passages like I. 134. 1; III. 51. 11; VIII. 63. 5, where after ते अनु there is a substantive like मनः, स्वधां, क्रतुं connected with ते; and विश्वा, he suggests, here takes the place of such a substantive. But विश्वा can be adj. to चक्रा.

Tr. The clans have invariably followed thee, as all the wheels (follow the chariot). Thou hast been invariably known to be great.

Verse 3

विश्वे। चन। इत्। अना। त्वा। देवासः। इन्द्र। युयुधुः॥
यत्। अहा। नक्तम्। आ। अतिरः॥ ३॥

हे इन्द्र विश्वे चनेत्सर्व एव देवासोऽसुरान्विजिगीषवो देवा अना प्राणरूपेण बलेन त्वा त्वां सहायं लब्ध्वा युयुधुः। असुरैः सह युद्धं चक्रुः। यद्यस्मात्कारणादहा अहःसु नक्तं रात्रिषु च शत्रून् आ समन्तात् अतिरः शत्रूनवधीः। अतः कारणाद्युयुधुरिति पूर्वेण संबन्धः॥

Here and in 10 5 we have the only references to Indra's fight with the other gods. The passages quoted by Bergaigne (Rel. Ved. III. 75–79) except perhaps V. 30. 5 (अनभिन्द्रासहस्र देवः), prove

nothing. विश्वे चन इत्. चन ordinarily does not give a negative sense but in a few passages it does give it, e g VI 3 2; VIII 2 14, II 24 12, etc चन इत् occurs in VII 86 6 and X 56 4 अना (= अनया f instru adv) thus for the reason that; cf X. 94 3, Gr, 'for'. युध् to overpower or defeat. cf दश राजान समिता सुदास न युयुधु VII 83 7 अहा न क्त आ अतिर आ तृ (i) to dominate, to win, (ii) to embellish, cf (i) इन्द्र पृथिवीं आ अतिरत् दस्युम् III 34 1 (ii) ओज मिमान महिमान आ अतिरत् II 17 2, एते द्युमेभि विश्व आ अतिरन्त VII 7 6 अहा = अहानि, acc. from अह n = अहन्-अहर् नक्त n night Geld translates c 'since thou didst delimit day and night' but the root आतृ occurs in rc 7 and it must be interpreted in both places alike In fact rks 3-7 contain one leading idea, viz Indra's victory over his opponents and rc 7, which is its logical climax, contains a reaffirmation of the main statement

Tr Even all the gods (combined) could not defeat thee for the reason that for days and nights thou didst come out triumphant (or with Berg 'by night thou didst win days')

Verse 4

यत्र । उत । बाधितेभ्यः । चक्रम् । कुत्साय । युध्यते ॥
मुषायः । इन्द्र । सूर्यम् ॥ ४ ॥

यत्र यस्मिन्युद्धे उतापि च हे इन्द्र त्वं बाधितेभ्य कुत्ससहायेभ्यो युध्यते युद्धं कुर्वते कुत्साय च सूर्यं सूर्यसंबन्धि चक्रं मुषाय अमुष्णा । अपहृतवानसीत्यर्थः । तस्मिन्युद्धे प्राव शचीभिरेतदृशामिति परेण संबन्ध ॥

Amongst the exploits of Indra his help to Kutsa in the killing of Susna deserves an important place The Kutsa legend was very popular, it would appear, in the Ṛgvedic period and has obviously undergone a gradual process of development, of which we can get an idea from the various Kutsa passages which are scattered through all the Mandalas of the RV except the third. Kutsa must have been originally one of the pioneer Aryan kings who obtained victories over the Dāsa or Dasyu chiefs, gradually he became a legendary figure, a friend of Indra and a ṛṣi (I 106 6) from whom the

later ṛsis (VII. 25. 5) were fain to claim descent. It is difficult to form a connected idea of the Kutsa legend, especially its connection with the Sun's wheel; but a brief outline is given below, which may be helpful. Kutsa, son of Arjuna (I. 112. 23 &c.), a young hero (I. 63. 3), was in league with आयु and अतिथिग्व, father of सुदास्, but was defeated by तुर्वयाण (I. 53. 10 ; VI. 18. 13 ; VIII. 53. 2, II. 14. 7), who was, like all conquerors, helped by Indra ; but later Indra apparently favoured कुत्स, especially in his battles with तुग्र, स्मदिभ (X. 49. 4) and शुष्ण (I. 51. 6 ; 112. 9, 23 ; 174. 4). In the developed legend Kutsa appears as Indra's charioteer (II. 19. 6; VI 20. 5) ; उशनस् काव्य *also plays an important part as an ally of Indra in the battle with* शुष्ण *(I. 51. 11) ; he forges the Vajra for Indra (I. 51. 10 ; 121. 12)* and aids him with his ingenuity (V. 29. 9 ?) ; but the part played by the Sun is more important, although not quite explicable. /Śusna apparently could not be killed by Indra in his own person and could not be killed after sunset (cf. the stories of the नृसिंह incarnation and the death of Jayadratha in later mythology). Indra disguises himself as Kutsa ; they both repair to Kutsa's place and Kutsa's wife finds difficulty in knowing who is who (IV. 16. 10). Assured of the perfectness of the resemblance Indra takes Kutsa in his own chariot (IV. 16. 11 ; V. 29.,9 ; VI. 20. 5) to which *were yoked the fleet steeds of the wind* (I. 51. 10 ; I. 175. 4 : IV. 16. 11) and overtakes Śusna at about sunset (VI. 31. 3.). The Sun urged his own swift horse (एतश ; it may or may not be his name as Geld. and Old. suppose) and Indra was compelled to arrest his speed, by depriving his chariot of a wheel (I. 130. 9 ; 174. 5 ; IV. 17. 4 ; 28. 2 ; V. 29. 10 ; VI. 31. 3). With Śusna Indra killed Kuyava and thousands of other followers (IV. 16. 12)./

After the subordinate clauses in ṛks 4, 5, 6 , the requisite prinicipal clause is to be supplied *from* 3 *c*. or has been consciously left unsaid on account of the आश्लेष in rc 7. बाधितेभ्यः (Geld. देवेभ्यः मनुष्येभ्यश्च). सूर्यं चक्रं मुषायः . मुषाय denom. from verbal

n from मुष् to rob, it governs two accusatives सूर्यं and चक्र, चक्र being the principal object

Tr And (so didst thou also) when for the sake of the oppressed and of Kutsa who was fighting, thou didst rob Surya of a wheel,—

Verse 5

यत्रं । देवान् । ऋघायतः । विश्वान् । अयुध्यः । एकः । इत् ॥
त्वम् । इन्द्र । वनून् । अहन् ॥ ५ ॥ [*वाँ ᔕ श्वा* ∞ नूँर

हे इन्द्र त्वमेक इदसहाय एव यत्र यस्मिन् सग्रामे देवानिन्द्रादीनृघायतो बाधमानान्विश्वान् सर्वान् राक्षसादीनयुध्य युद्धमकरो । तथा वनून् हिसकानहन् अवधी ॥

ऋघायत from ऋघाय (denom from an obsolete ऋघा which is to be seen in ऋघावत्–वन् meaning agitation) to be agitated excited of पर्वतास ऋघायन्त III 17 2 वनून् (from वन् to over power) enemies It occurs only here in this sense in X. 74 1 ये सश्रुत वनु सुश्रुण यु the meaning is obscure See App III for the samdhi वनूँरहन्

Tr And when single-handed thou foughtst all the gods that were excited and didst kill thy enemies —

Verese 6

यत्रं । उत । मर्त्यांय । कम् । अरिणाः । इन्द्र । सूर्यम् ॥ प्र ।
आवः । शचीभिः । एतशम् ॥ ६ ॥

यत्र यस्मिन् सग्राम उतापि च हे इन्द्र त्व मर्त्याय मनुष्यायैतशाख्याय ऋषये सूर्यमरिणा अहिंसी । कमिति पूरण । तदानीं शचीभिर्युद्धकर्मभिरेतशमेत स ऋषिं प्राव प्रकर्षेणारक्ष ॥

कम् is a slightly emphatic particle This rc and I 61 15 and II 19 5 *cd* are intimately connected in sense I 61 15 runs thus प्र एतश सूर्यें पस्पृधान सौवश्व्य सुष्विं आवत् इन्द्र while II. 19 5 reads स सुन्वते सूर्य आ रिणङ्क मर्याय आ यत् रयिं गुहदवद्यम् अस्मै भरत् अश न

एतशः दशस्यन्. The expression सुन्वन् मर्त्यः, सुष्विं and मर्त्यांय are applied to एतश, who must be therefore a human being in these passages and not Sūrya's horse as Geld. says in V. S. II pp. 161–163. Geld. is less dogmatic in his Glo. and Tr. Indeed एतश need not be taken as the name of Sūrya's horse at all; like अत्य, आशु, the word एतश, swift, is used simply as a synonym of a horse; this tendency in the RV to use adjectives as substantives is to be seen in other cases as well, cf. वह्नि, वाजिनी, सूनृता, दक्षिणा &c.(The story of एतश who ran a race with the bay horses of Sūrya by the grace of Indra is referred to in I. 54. 6; 61.15; / 121. 12; II. 19. 4; V. 29. 5–7; V. 31. 11 &c. He also took a wheel out of Sūrya's chariot (V. 31. 11) and won the race. One एतश is supposed to be the author of X. 136. 6; this shows how the legendary figures were later translated to rsihood. Old. suggests that अरिणक् should be the reading in the place of अरिणाः just as in II. 19. 5. सं + रि occurs in V. 31. 11 but that according to Old. does not help us; but there is no harm in speaking of Sūrya, after being obstructed, being let off, just like the waters; cf. अप अरिणाः I. 56. 6; सप्त सिन्धून् अरिणात् II. 12. 3. शचीभिः power or energy. प्र आवः probably ought to be प्रऽआवः in the Pp.; cf. अहन् in rc 5.

Tr. And when thou, Indra, letst Sūrya on his course for a mortal and helpedst Etasa with thy powers,—

Verse 7

किम् । आत् । उत । असि । वृत्रऽहन् । मघऽवन् । मन्युमत्ऽतमः ॥ अत्र । अह । दानुम् । आ । अतिरः ॥ ७ ॥

हे वृत्रहन् वृत्राणामावरकाणां तमसां हन्तर्मघवन्धनवन्निन्द्र त्वमादनन्तरमेव उतापि च । किमिति प्रश्ने । मन्युमत्तमोऽसि । अत्यन्तं क्रोधवान् भवसि । अत्रास्मिन्नन्तरिक्षे अह एव दानुं दनोः पुत्रं वृत्रमातिरः आ समन्तादहिंसीः ॥

आत् किम् 'What further?' used in cutting matters short, like किमङ्ग &c.; cf. IV. 23. 6. मन्युमत्तमः most energetic, from

मन्यु' ardour, energy. अ॒त्र अ॒ह. अह is emphatic. अत्र अह on this very account; cf. यत् इत् नु पृथिवी दशभुजि... अत्राह ते सहः द्यौ अनुभुवत्, I. 52. 11; अत्राह ते अवोभिः ताः स्वसारः स्तवन्त यत् सीम् अनु प्र मुचः रन्धयध्यै IV. 22. 7. दा॒नु a demon. Vrtra is probably intended; cf. the epithet वृत्रहन्.

Tr. What more (need be said)! And thou art possessed of the greatest energy, O bounteous Vrtra-killer. It was on that account alone that thou triumphedst over the demon.

Verse 8

एतत् । घ । इत् । उत । वीर्यम् । इन्द्र । चकर्थ । पौंस्यम् ॥
स्त्रियम् । यत् । दुःऽहनायुवम् । वधीः । दुहितरम् । दिवः ॥८॥
[* र्य ३

हे इन्द्र उतापि च यत् यस्त्वमेतदुपलक्षितं पौंस्यं बलं वीर्यं सामर्थ्योपेत चकर्थ। कृतवानसि। चेदिति पूरणौ। किंच दुर्हणायुवं दुष्टं हननमिच्छन्तीं दिवो दुहितरं द्युलोकसकाशादुत्पन्नां स्त्रियमुषसं वधीः अवधीः॥

घ is an expletive. पौंस्य (also पौंस्यं) a manly act. दुर्हणायुवम्. acc. s of दुर्हणायू (from दुर्हणा, occurring in I. 38. 6; 121. 14, meaning mischief; disaster) bent on mischief. दिवः दुहितरम् refers to Usas. The breaking of her chariot stands probably for the disappearance of her ruddy glow; it is referred to in II. 15. 6; X 73. 6; 138. 5. The accent on चकर्थ shows that पौंस्य चकर्थ is treated as a distinct clause for the sake of emphasis. पौंस्य is deliberately contrasted with स्त्रियम्.

Tr. And that itself was a heroic—it was a manly deed thou achievedst, that thou smotest that mischievous woman, the daughter of heaven.

Verse 9

दिवः । चित् । घ । दुहितरम् । महान् । महीयमानाम् ॥
उपसम् । इन्द्र । सम् । पिणक् ॥ ९ ॥

हे इन्द्र महांस्त्वं दिवो दुहितरं द्युलोकस्य पुत्रीं महीयमानां पूज्यमानामुषसमुषोदेवीं संपिणक् चिद्ध संपिष्टवानासि खलु ॥

महीय माना conceited; cf. सुभगा महीयते II. 56. 9. सं' पिणक् impf. 2 s. from सं पिष् to crush. The न् of the conj sign. is irregularly changed to ण्; cf. ro. 13. 9 *a* is repeated from 8 *d*, as 10 *a* is from 9 *c*; cf. V. 1. 5.

Tr. Thou indeed, O Indra, crushedst Usas, daughter of heaven, who had an overweening sense of power, powerful as thou art.

Verse 10

अप॑ । उषाः॑ । अन॑सः । सरत् । संऽपि॑ष्टात् । अह॑ । बिभ्यु॑षी ॥
नि । यत् । सी॑म् । शि॒श्नथ॑त् । वृषा॑ ॥ १० ॥

वृषा कामानां वर्षितेन्द्रो यत् यदा सीमेतदुषःसंबन्धि शकटं नि शिश्नथत् न्यवधीत् । तदेषा उषोदेवता बिभ्युषीन्द्रसकाशाद्भीता सती संपिष्टादिन्द्रेण संचूर्णितादनसः सकाशादपसरत् अपासरत् अपजगाम । अहेति पूरणः ॥

अ प सरत्' अप सृ to run away. अ'नसः from अनस् cart. सीम् it, acc. referring to अनः. नि' शिश्न'थत् aor. from caus. of श्नथ् to shatter. अह is an expletive.

Tr. *From the shattered cart Usas ran away terrified, as the mighty god smashed it.*

Verse 11

एतत् । अ॒स्याः॒ । अनः॑ । श॒ये॒ । सुऽसं॑पिष्टम् । विऽपा॑शि । आ ॥
स॒सार॑ । सी॑म् । प॒रा॒ऽवतः॑ ॥ ११ ॥

सुसंपिष्टमिन्द्रेण सुष्ठु संचूर्णितमस्या उषसः संबन्ध्येतदनः शकटं विपाशि विपाडाख्या नदी तस्यां तत्तीरे । आ शये आ समन्ताच्छेते अशेत । सीमियमुषोदेवता शकटे भग्ने सति परावतो दूरदेशात्ससार अपससार ॥

शये = शेते; in fact शये is the only form of 3 s of the root शी that appears in RV.; cf. I. 32. 9; 164. 30; etc. वि पा॑शि आ'. The preposition आ makes explicit the meaning of the locative.

सीम् refers to अन . Geld. understands it in the sense of 'herself' and refers it to उषस् ; Old. also translates it in the same way in his 'Reli des V.' p 166 ; but there appears to be no authority for it ; in his Gl. Geld does not point out to any passage in support of a nom sense for सीम्. स सार from caus. sense of सृ to cause to run ; cf अप अर्णा सिसर्षि III 32 5

Tr. That cart of hers lies completely smashed on the Vipas she had driven it (thither) from afar

Verse 12

उत । सिन्धुम् । विऽबाल्यम् । विऽतस्थानाम् । अधि । क्षमि ॥
परि । स्थाः । इन्द्र । मायया ॥ १२ ॥

हे इन्द्र उतापि च विबाल्य विगतबाल्यावस्था सपूर्णजला वितस्थाना वितिष्ठमाना सिन्धु नदीमधि क्षमि क्षमाया मायया प्रज्ञया परिष्ठा पर्यस्था । सर्वत स्थापन कृतवानसि ॥

विबाल्यम् सिन्धुम् विबाली n of river mentioned only here, (from बाध् , cf. बिल from भिद्) वितस्थाना from वि + स्था to spread, cf II 38 5 क्षमि, cf I 25 18 परि स्था, cf I 32 8

Tr And, Indra, with thy miraculous power thou hemmedst the river Vibali in as she spread on the earth

Verse 13

उत । शुष्णस्य । धृष्णुऽया । प्र । मृक्षः । अभि । वेदनम् ॥
पुरः । यत् । अस्य । संऽपिणक् ॥ १३ ॥

उतापि च हे इन्द्र धृष्णुया धृष्णु धर्षकस्त्व शुष्णस्य शुष्णनाम्नोऽसुरस्य संबन्धि वेदन वित्तमभि अभित सर्वत प्र मृक्ष प्रकर्षेणाबाधथा । यद्यदास्य शुष्णस्य पुर पुराणि नगराणि सपिणक् । सपिष्टवानसि । तदा प्र मृक्ष इति सबन्ध ॥

शुष्णस्य वेदनम् शुष्ण is a demon of drought overcome by Indra ; mentioned about 40 times in the RV, described as अमानुष, असुर, श्वसन, शृङ्गिन्, मायिन्, but also identified with a chief

of the inimical aborigines and mentioned as दस्यु and दास ; cf. 10 4. Indra kills him for the sake of कुत्स , cf. I. 51. 6 ; 65. 3 ; 121. 9; II. 19. 6 &c. वेदनं belongings ; cf. त्वाहतस्य वेदनं भजेमहि VII. 32. 7. धृष्णुया. f. instr. adv. (from धृष्णु) boldly, mightily ; cf. मरुतां तन्पतुः धृष्णुया याति I. 23. 11. आभि' प्र' मृष् to seize (मृक्षः Aor. 2. s.).

Tr. And thou boldly seizedst the belongings of Śusna when thou smashedst his cities.

Verse 14

उत । दासम् । कौलिऽतरम् । बृहतः । पर्वतात् । अधि ॥ अव । अहन् । इन्द्र । शम्बरम् ॥ १४ ॥

उतापि च हे इन्द्र त्वं दासमुपक्षपयितारं कौलितरं कुलितरनाम्नोऽपत्यं शम्बरमसुरं बृहतो महतः पर्वतादद्रेरध्युपरि अव अवाचीनं कृत्वाहन् हतवानसि ॥

दास' (also दा'स, but दास' in comp.) a demon, a barbarian, the two being very often identified ; adj , belonging to a Dāsa; cf. दासी' पुरः I. 103. 3, दासीः विशः II. 11. 4 ; दासं वर्णं II. 12 4 ; contrasted with आर्य X. 138. 3 ; the Dāsas were turned into domestic servants. cf. दासप्रवर्गं रयिम् ' wealth consisting of a number of Dāsas,' I. 92. 8. कौलितर occurs only here: 'son of कुलितर.' श'म्बर is mentioned 21 times in the RV. अ'व अहन् cf. श'म्बरं गिरेः अव हन् VI. 26. 5.

Tr. And thou smotest down the Dāsa, Śambara, son of Kulitara, from the mighty mountain.

Verse 15

उत । दासस्य । वर्चिनः । सहस्राणि । शता । अवधीः ॥ अधि । पञ्च । प्रधीन्ऽइव ॥ १५ ॥

उतापि च हे इन्द्र त्वं प्रधीनिव चक्रस्य परितः स्थितान् शङ्कूनिव हिंसकान्पञ्च शता पञ्च शतानि पञ्चशतसंख्याकान् सहस्राणि सहस्रसंख्याकान्दासस्य लोकानामुपक्षपयितुर्वर्चिनो वर्चिनामकस्यासुरस्य संबन्धिनोऽनुचरान्पुरुषानध्यधिकमवधीः हतवानसि ॥

वर्चिन् is mentioned also in II. 14. 6; VI. 47. 21; VI. 99. 5. In the last passage occurs the expression शतं वर्चिनः सहस्रं च; in the first यः वर्चिनः शतं इन्द्रः सहस्रं अपावपम्. अधि पञ्च 'plus five', goes with सहस्राणि शता; cf. (षट् सहस्रा) षष्टिः षांतम अधि षट् VII. 18. 14. The additional number would show that they may be more, not less. प्रधि a felly; distinguished from उपधि and शङ्कवः II. 39. 4; I. 165. 48. For the samdhi प्रधी"रिव see App. III. With the simile cp II. 23. 13.

Tr. And thou smotest down, like so many fellies (of a war-chariot, which lie scattered,) the thousands and hundreds and five (warriors) of the Dāsa Varcin.

Verse 16

उत । त्यम् । पुत्रम् । अग्रुवंः । पराऽवृक्तम् । शतऽक्रतुः ॥
उक्थेषु । इन्द्रः । आ । अभजत् ॥ १६ ॥

उतापि च शतक्रतुः शतकर्मेन्द्रस्त्वं तं प्रसिद्धमग्रुव एतन्नाम्न्याः पुत्रं परावृक्तमेतन्नामकमुक्थेषु स्तोत्रेष्वभजत् भागिनं कृतवान्। अयमर्थो यम्रीभिः पुत्रमग्रुवः (ऋ० ४-१९-९) इत्यस्यामृचि प्रतिपादित इति ॥

This reference to the unmarried woman's son is different from that in IV. 19. 9, where he is rescued from ants. The discarded son appears in a hymn to the Aśvins (I. 112. 8) along with some to Indra (II. 13. 12; 15. 7); but nowhere is he raised to dignity as in our rc. अग्रू unmarried woman. परावृक्त or परावृक् a man discarded by his family or society, from परा वृज्; cf. मा परा वक् भारभृत् यथा VIII. 75. 12 आ भज् to admit to a share in; cf. नः वाजे आ भज I. 43. 8; गोमति व्रजे आ भज VII. 27. 1. उक्थे आ भज् would mean to admit him as a priest. Gold. understands it differently to secure correspondence of meaning with नीचा सन्तं उद् अनयः पराव्रृजम् (II. 13. 12) or परावृक् अतिष्ठत (II 15. 7). According to him उक्थे आ भज् would mean 'being mentioned in hymns relating t› Indra's deeds'. This is correspondence with a vengeance.

Tr. And that out-cast son of the unmarried woman, Indra of a hundred powers got admitted to the chanting of hymns

Verse 17

उत । त्या । तुर्वशायदू इति । अस्नातारा । शचीꣳऽपतिः ॥
इन्द्रः । विद्वान् । अपारयत् ॥ १७ ॥ [* ची ++ द्वॉ

उतापि च अस्नातारास्नातारौ ययातिशापादनभिषिक्तौ त्या त्यौ तौ प्रसिद्धौ तुर्वशायदू तुर्वशनामानं यदुनामकं च राजानौ शचीपति कर्मणा पालक । यद्वा । शचीन्द्रस्य भार्या तस्या पतिर्भर्ता । विद्वान् सकलमपि जानन्निन्द्रोऽपारयत् अभिषेकार्हावकरोत् ॥

तुर्वशाय दू तुर्वश and यदु are mentioned together 16 times. The Kanvas appear to regard them as their own heroes (VIII. 7. 18, 9 14) They have come from far-off regions (I 36 18, VI 45 1) across the sea (I 174 9, VI 20 12) and have been mentioned with द्रुह्यु and अनु (VIII 10 5), who, like themselves, have been turned by later mythology into sons of ययाति अस्नातारा non-swimmers, cf अस्नातृन् अपारयत् स्वस्ति II 15 5 For the peculiar kampa accent of शचीपति in the Pp cf. मा. 212 तनूनपात् also has the kampa accent in the Pp, in both cases the kampa is optional, in the alternative by मा. 211 there would be a simple स्वरित on the नू and ची in तनूऽनपात् and शचीऽपति.

Tr And the wise Indra, the lord of power, enabled Turvasa and Yadu to cross safely (the sea)

Verse 18

उत । त्या । सद्यः । आर्या । सरयोः । इन्द्र । पारतः ॥ अर्णाचित्ररथा । अवधीः ॥ १८ ॥

उतापि च सद्य सपदि हे इन्द्र त्वं त्या त्यौ तावार्यावार्यत्वाभिमानिनौ सन्तावपि इन्द्रविषयभक्तिश्रद्धारहितावित्यर्थ । सरयो सरय्वा नद्या पारत

पारे तीरे वसन्तावर्णचित्ररथा अर्णनामकं चित्ररथनामकं च राजानाववधीः अहिंसीः ॥

अर्णाचित्ररथा are not mentioned elsewhere.

Tr And thou killedst swiftly the Ārya kings Arna and Citraratha on the other side of the Sarayu

Verse 19

अनु । द्वा । जहिता । नयः । अन्धम् । श्रोणम् । च । वृत्रऽहन् ॥

न । तत् । ते । सुम्नम् । अष्टवे ॥ १९ ॥ [*योन्धं

हे वृत्रहन् वृत्रस्य हिंसकेन्द्र त्वं जहिता जहितौ सर्वैर्बन्धुभिस्त्यक्तावन्धं चक्षुर्हीनमेकं श्रोणं च पङ्गुमपरं च द्वा एतौ द्वावनुनयः । अन्धपङ्गुत्वपरिहारेणानुनीतवानसि । हे इन्द्र ते त्वया दत्तं तत्सुम्नं सुखमष्टवे व्याप्तुं कोऽपि न प्रभवतीति शेषः ॥

अन्ध and श्रोण They appear in I 112 8 (Asvin hymn), II 13 12, 15 7; VIII 79. 2 (Soma). X. 25 11 (Soma), अन्ध alone in IV 19 9 श्रोण lame जहित (from हा to abandon) appears in I. 116 10 and VIII 5 22 (Aśvins) अनु नय अनुनी to lead cf सुतीर्थं अर्वत यथा अनु नो नेषथ सुगम् VIII 47 11 (न) अष्टवे inf from अश् to attain, Geld 'not to be encompassed (by words)'

Tr The blind man and the lame one, both abandoned by men, thou ledst, Vrtra-killer, this mercifulness of thine is not to be attained (by another god)

Verse 20

शतम् । अश्मन्ऽमयीनाम् । पुराम् । इन्द्रः । वि । आस्यत् ॥

दिवःऽदासाय । दाशुषे ॥ २० ॥

इन्द्रोऽश्मन्मयीनां पाषाणैर्निर्मितानां पुरां शम्बरस्य संबन्धिनां नगराणां शतं शतसंख्याकं दिवोदासायैतन्नामकाय दाशुषे हविर्दत्तवते यजमानाय व्यास्यत् व्यक्षिपत् ॥

दि॒वोदा॑साय दा॒शुषे॑. दिवोदास is another name for अतिथिग्व (I. 112. 14; IV. 26. 3), father of सुदास् (VII. 18. 25), son of वध्र्यश्व (VI. 61. 1). Another दिवोदास whose name is पुरु is mentioned in I. 130. 7 and I. 127–139 belong to his son परुच्छेप according to the tradition, in any case to the Divodāsa family, according to I. 130. 10. Indra helped अतिथिग्व to kill शम्बर and to demolish his cities. दाशुषे da. from दाश्वस्, perf. p. from दाश् to worship, to sacrifice to a god. वि॑अस् to rend asunder; cf. व्यस्तः I 32. 7.

Tr. For the pious Divodāsa Indra rent asunder a hundred towns fortified with stone (belonging to Śambara).

Verese 21

अस्वा॑पयत् । द॒भीत॑ये । स॒हस्रा॑ । त्रि॒शत॑म् । हथैः॑ ॥ दा॒साना॑म् । इन्द्रः॑ । मा॒यया॑ ॥ २१ ॥

इन्द्रो मायया स्वकीयया शक्त्या दासानां लोकानामुपक्षपयितॄणां राक्षसादीनां त्रिंशतं त्रिंशत्संख्याकानि सहस्रा सहस्राणि दभीतये दभीतयनामकऋषयार्थाय हथैर्हननसाधनैरायुधैरस्वापयत् अवधीत ॥

दभीति was protected from the Dāsa chiefs, धुनि and चुमुरि, by Indra (VII. 19. 4; X. 11. 3–9); धुनि and चुमुरि were charmed to sleep (II. 15. 9; VI. 20. 13; 26. 6), their weapons were burnt, their horses and chariots seized (II. 15. 4), and their followers numbering 110 made prisoners (II. 13. 9). ह॑थ (from हन्) a deadly blow; cf. पुरा हथात् जीवान् नः अभि धेतन VIII. 67. 5.

Tr. For Dabhiti Indra by his miraculous powers made thirty thousand Dāsas to sink into sleep by his blows.

Verse 22

सः । घ॒ । इत् । उ॒त । अ॒सि॒ । वृ॒त्र॒ऽह॒न् । स॒मा॒नः । इ॒न्द्र॒ । गोऽप॑तिः ॥ यः । ता । विश्वा॑नि । चि॒च्यु॒षे ॥ २२ ॥

* हन्तस

पारे तीरे वसन्तावर्णचित्ररथा अर्णनामकं चित्ररथनामकं च राजानाववधीः आहिंसीः ॥

अर्णाचित्ररथा are not mentioned elsewhere.

Tr. And thou killedst swiftly the Ārya kings Arṇa and Citraratha on the other side of the Sarayu.

Verse 19

अनु । द्वा । जहिता । नयः । अन्धम् । श्रोणम् । च । वृत्रऽहन् ॥
न । तत् । ते । सुम्नम् । अष्टवे ॥ १९ ॥ [*योन्धं

हे वृत्रहन् वृत्रस्य हिंसकेन्द्र त्वं जहिता जहितौ सर्वैर्बन्धुभिस्त्यक्तावन्धं चक्षुर्हीनमेकं श्रोणं च पङ्गुमपरं च द्वा एतौ द्वावनुनयः । अन्धपङ्गुत्वपरिहारेणानुनीतवानसि । हे इन्द्र ते त्वया दत्तं तत्सुम्नं सुखमष्टवे व्याप्तुं कोऽपि न प्रभवतीति शेषः ॥

अन्ध and श्रोण. They appear in I. 112. 8 (Aśvin hymn), II. 13. 12; 15. 7; VIII. 79. 2 (Soma): X. 25. 11 (Soma); अन्ध alone in IV. 19. 9. श्रोण lame. जहित (from हा to abandon) appears in I. 116. 10 and VIII. 5. 22 (Aśvins). अनु नयः, अनुनी to lead; cf. सुतीर्थं अर्वतः यथा अनु नः नेषथ सुगम् VIII. 47. 11. (न) अष्टवे inf. from अश् to attain; Geld. 'not to be encompassed (by words)'.

Tr. The blind man and the lame one, both abandoned by men, thou ledst, Vṛtra-killer; this mercifulness of thine is not to be attained (by another god).

Verse 20

शतम् । अश्मन्ऽमयीनाम् । पुराम् । इन्द्रः । वि । आस्यत् ॥
दिवःऽदासाय । दाशुषे ॥ २० ॥

इन्द्रोऽश्मन्मयीनां पाषाणैर्निर्मितानां पुरां शम्बरस्य संबन्धिनां नगराणां शतं शतसंख्याकं दिवोदासायैतन्नामकाय दाशुषे हविर्दत्तवते यजमानाय व्यास्यत् व्यक्षिपत् ॥

दि॒वोदा॑साय दा॒शुषे॑. दिवोदास is another name for अतिथिग्व (I. 112. 14 ; IV. 26. 3), father of सुदास् (VII. 18. 25), son of वध्र्यश्व (VI. 61. 1). Another दिवोदास whose name is पुरु is mentioned in I. 130. 7 and I. 127–139 belong to his son परुच्छेप according to the tradition, in any case to the Divodāsa family, according to I. 130. 10. Indra helped अतिथिग्व to kill शम्बर and to demolish his cities. दाशुषे da. from दाश्वस्, perf. p. from दाश् to worship, to sacrifice to a god. वि॒अस् to rend asunder ; cf. व्यस्तः I 32. 7.

Tr. For the pious Divodāsa Indra rent asunder a hundred towns fortified with stone (belonging to Śambara).

Verese 21

अस्वा॑पयत् । द॒भीत॑ये । स॒हस्रा॑ । त्रिं॒शत॑म् । हथैः॑ ॥ दा॒साना॑म् । इन्द्रः॑ । मा॒यया॑ ॥ २१ ॥

इन्द्रो मायया स्वकीयया शक्त्या दासानां लोकानामुपक्षपयितॄणां राक्षसादीनां त्रिंशतं त्रिंशत्संख्याकानि सहस्रा सहस्राणि दभीतये दभीतयनामकराजर्षाय हथैर्हननसाधनैरायुधैरस्वापयत् अवधीत् ॥

दभीति was protected from the Dāsa chiefs, धुनि and चुमुरि, by Indra (VII. 19. 4 ; X. 11. 3-9) ; धुनि and चुमुरि were charmed to sleep (II. 15. 9 ; VI. 20. 13 ; 26. 6). their weapons were burnt, their horses and chariots seized (II. 15. 4), and their followers numbering 110 made prisoners (II. 13. 9). हथ (from हन्) a deadly blow ; cf. पुरा हथात् जीवान् नः अभि धेनन VIII. 67. 5.

Tr For Dabhiti Indra by his miraculous powers made thirty thousand Dāsas to sink into sleep by his blows.

Verse 22

सः । घ॒ । इत् । उ॒त । अ॒सि॒ । वृ॒त्र॒ऽह॒न् । स॒मा॒नः । इ॒न्द्र॒ । गोऽप॑तिः ॥ यः । ता । विश्वा॑नि । चि॒च्यु॒षे ॥ २२ ॥

* हन्तस

उतापि च हे इन्द्र यस्त्व ता तानि विश्वानि समस्तान् शत्रून् चिच्युषे प्राच्यावय । हे वृत्रहन् वृत्राणां शत्रूणां हिंसकेन्द्र । गोपतिर्गवां पालक स त्व समान सर्वेषां यजमानानां सम सन् प्रख्यातोऽसि । घेदिति पूरणौ ॥

समान गोपति समान same or common, विश्वेषु हि त्वा सवनेषु तुञ्जते समान एक वृषमन्यव पृथक् I 131. 2, इत्कर्तार अनिष्कृत सह कृत समान इन्द्र अवसे हवामहे, VIII 99 8 गोपति lord of cattle, and hence, lord, of विश्वस्य (VIII 62 7), जनस्य (IX 35 5), मे (VII 18 4) गोपति च्यु (Geld, GI) to undertake a difficult task, (Tr) to set in operation, to bring about, cf यानि च्यव इन्द्र इत् ईशे एषाम् I 165 10

Tr This being so thou art a common lord of all (the different things), since thou hast set them going

Verse 23

उत । नूनम् । यत् । इन्द्रियम् । करिष्याः । इन्द्र । पौंस्यम् ॥
अद्य । नकिः । तत् । आ । मिनत् ॥ २३ ॥

उतापि च हे इन्द्र यत्पौंस्य त्वदीय बलमिन्द्रिय सामर्थ्योपेत नून करिष्या कृतवानासि खलु । अद्यायतन कश्चित्तद्बल नकिरामिनत् न हिंस्यात् ॥

इन्द्रियम् belonging to, peculiar to, worthy of, Indra

Tr. And now whatever Indra-worthy, manly act thou might do no one might undo it

Verse 24

वामऽवामम् । ते । आऽदुरे । देवः । ददातु । अर्यमा ॥ वामम् ।
पूषा । वामम् । भगः । वामम् । देवः । करूळती ॥ २४ ॥

हे आदुरे शत्रूणामादारयितरिन्द्र ते तव वामवाम वयद्वननीय सभजनीय धनमस्ति लोके तद्वाम धनु अर्यमारीणां नियमयितेतन्नामको देवो ददातु प्रयच्छतु । तथा करूळती दन्तरहित पूषा पोषको देवो वाम धन ददातु । भगोऽपि धन ददातु । ननु करूळतीत्येतत्कथमनिहितत्वाद्गम इत्यनेन सम्पनीयम् । अथवार्यमादीनां प्रया-

णामपि विशेषणत्वेन भा यम् । कथं पूष्णो विशेषणं स्यादिति साकाङ्क्षत्वान्न । सान्निध्याकाङ्क्षयोः सद्भावेऽपि योग्यतामन्तरेणान्वयायोगात् । तस्मात्पूषा प्रपिष्टभागोऽदन्तक (तै० स० २-६-८५) इत्यादिश्रुतिषु पूष्ण एवादन्तकत्वेन प्रसिद्धेर्व्यवहितस्यापि तस्यैव विशेषणत्वं युक्तम् । वाम वननीय भवतीत्यादि निरुक्तम् (६-३१) अत्र द्रष्टव्यम् ॥

वामं वामम् each desired thing In an आम्रेडित the first member only is accented आदुर cannot be addressed to Indra, for he requires no boons from other gods Durga (निरु 6 31) takes it to mean आदरवत् and refers it to the sacrificer Gr follows him The word occurs only here Geld appears to be right in supposing आदुरि to be the name of the poet s patron वरु and वसु are thus addressed by name in VIII 23 28 and कशु in X 31 9 क्रूदती (*कर from क्रु + दत् + इन्*, the उ of करु is lengthened and the इ of दत् is changed to ई) having broken teeth Say has shown good reasons for referring it to पूषन् and not to भग

Tr May Aryaman grant thee, Āduri, each desire, may Pusan the tooth-less god, and may Bhaga grant thee each desire

---

No. 15

MANDALA V SUKTA 1

आत्रेये पञ्चमे मण्डले षडनुवाकाः । तत्र प्रथमेऽनुवाके चतुर्दश सूक्तानि । तत्राबोध्यग्निरिति द्वादशर्चं प्रथमं सूक्तम् । अत्रेयमनुक्रमणिका । अबोधि द्वादश बुधगविष्ठिरावितिः । पञ्चमे मण्डलेऽनुक्रमणिकायामात्रेय इत्यादिना परिभाषितत्वादात्रेयौ बुधगविष्ठिरावृषी । अनादेशपरिभाषया त्रिष्टुप् । मण्डलादिपरिभाषयाग्निर्देवता । प्रातरनुवाक आग्नेये क्रतौ त्रैष्टुभे छन्दस्याश्विनशस्त्रे चैतदादिचत्वारि सूक्तानि । तथा च सूत्रितम् । अबोध्यग्निः समिधाग्निं चत्वारि (आ० ४-१३) इति । अवस्थायोगमर्जनोपाकरणयोरपि ते विश्वमिति द्वृचः येन विनियोग उक्तः ॥

Verse 1

अबोधि । अग्निः । सम्ऽइधा । जनानाम् । प्रति । धेनुम्ऽइव । आऽयतीम् । उषसम् ॥ यह्वाःऽइव । प्र । वयाम् । उत्ऽजिहानाः । प्र । भानवः । सिस्रते । नाकम् । अच्छ ॥ १ ॥

अयमग्निर्जनानामध्वर्य्वादीना समिधा समिद्भिरबोधि प्रबुद्धोऽभूत्। धेनुमिव । अग्निहोत्रार्थधेनु प्रति यथा प्रातर्बुध्यते तद्वदायतीमागच्छन्तीमुषस प्रति । उष काल इत्यर्थ । अथ प्रबुद्धस्याग्नेर्भानवो ज्वाला यह्वा महान्तो वया शाखा प्रोज्जिहाना प्रोद्गमयन्तो वृक्षा इव प्रोज्जिहाना स्वाधिष्ठान त्यजन्तो नाकमन्तरिक्षमच्छाभिमुख्येन प्र सिस्रते प्रसरन्ति ॥

Budha and Gavisthira of the Atri family are the joint authors of this hymn समिध, an abstrast noun the kindling, putting in of fuel, cf य ते समिधा ददाश ति III 10 3 उष स प्र ति अ'बोधि. For प्रति see on V 80 1 यह्व (also यहु, यह्वत्) primarily, restless or active, hence, bird or child; occurs only here in the sense of bird प्र उ त् हा jump up to ना'क m the vualt of heaven, cf. नाकस्य पृष्ठ I 125 5

Tr Agni has been awakened by the kindling of men in order to greet Usas that comes (beneficent) like a cow. His rays rise up towards the vault of heaven as the active (birds) to a branch

Verse 2

अबोधि । होता । यजथाय । देवान् । ऊर्ध्वः । अग्निः । सुऽमनाः । प्रातः । अस्थात् ॥ सम्ऽइद्धस्य । रुशत् । अदर्शि । पाजः । महान् । देवः । तमसः । निः । अमोचि ॥ २ ॥

अथ होता होमनिष्पादकोऽग्निर्देवान्यष्टव्यान्यजथाय यष्टुमबोधि बुध्यते । सोऽग्नि प्रात काले सुमना शोभनमनस्को यजमानानुग्रहबुद्धि सन् ऊर्ध्वोऽस्थात् उत्तिष्ठति । समिद्धस्यास्य रुशद्रोचमान पाजो बल ज्वालालक्षणमदर्शि दृश्यते । अथ तथाभूतो महान्देवस्तमसोऽन्धकारान्निरमोचि निर्मुक्तोऽभूत ॥

देवान् यजथाय यजथ abs. n., governs देवान्. पाजस् n. lustre.

Tr. The hotr has been awakened that he may sacrifice to the gods. Up he has stood benign in the morning. His lustre, when he is kindled, *appears brilliant.* The *great* god has been freed from darkness.

Verese 3

यत् । ईम् । गणस्य । रशनाम् । अजीगरिति । शुचिः । अङ्क्ते ।
शुचिऽभिः । गोभिः । अग्निः ॥ आत् । दक्षिणा । युज्यते ।
वाजऽयन्ती । उत्तानाम् । ऊर्ध्वः । अधयत् । जुहूभिः ॥ ३ ॥

यद्यदेममयमग्निर्गणस्य सङ्घात्मकस्य जगतो रशनां *रज्जुमिव व्यापारप्रतिबन्धकं तमोऽजीगः गिरति गृह्णाति वा । समिद्धो भवतीत्यर्थः । तदा शुचिर्दीप्तोऽग्निः शुचिभिर्गोभिर्दीप्तै रश्मिभिरङ्क्ते व्यनक्ति विश्वं जगत् । आदनन्तरमेव दक्षिणा प्रवृद्धा वाजयन्त्यन्नमिच्छन्त्याज्यधारा युज्यते युक्ता भवति । अथवा दक्षिणा प्रवृद्धाज्यधारा युज्यते । तां च धारामुत्तानामूर्ध्वतानामुपरि विस्तृतामूर्ध्व उन्नतः सन् जुहूभिरधयत् पिबति ॥

यत् ईम् whenever or the moment when &c. For ईम् pron. see I. 116 12; *this one is used as adv. in combination with* relative or interro. pron. or adv.; cf. ये इम् (V. 61. 11) whosoever. किंचन ईम् (II. 16. 2) not at all. *गणस्य रशनाम्* *रशना is the* string with which an animal is tied and is used metaphorically for prayer in IV. 1. 9 and IX. 87. 1 as the rope with which Agni is tied: but it is no use importing that simile, as Old. does, into our passage without an essential word like अग्नेः which would constitute the metaphor; and how can the tied animal set into motion the string that ties it? Hillebrandt's meaning of 'string,' row' has no authority in the RV. रशना is a string that binds and here it binds the गण. The गण, again, without a *qualifying* word *must* be Agni's गण, which consists *of* his flames: cf. अग्ने याहि दूत्यं...देवान् अच्छ ब्रह्मकृता गणेन VII. 9. 5. Setting in

* अजग्रीं रज्जुमिव इति पाठः ।

motion the strings that bind his flames would mean releasing his flames गोभि The गो here stands for the गोविकार, viz clarified butter वाजय cf II 38 10 (घ) *c* The दक्षिणा is the priests' reward, also the cow of plenty उत्ताना stretched, cf उत्तानहस्ता III 14 5, it refers to the metaphorical cow, the दक्षिणा, also suggested by धे (धा), to suck milk like a calf जुह ladle, the udder in the metaphor

Tr Whenever he sets in motion the string that binds his retinue (of flames), the bright Agni anoints himself with bright ghee Then the cow of Bounty, that stirs men to activity, is yoked (to the task) While she lies stretched above, Agni sucks her with the ladles

Verse 4

अग्निम् । अच्छ । देवऽयताम् । मनांसि । चक्षूंषिऽइव । सूर्ये ।
सम् । चरन्ति ॥ यत् । ईम् । सुवाते इति । उषसा । विरूपे इति विऽरूपे । श्वेतः । वाजी । जायते । अग्रे । अह्नाम् ॥ ४ ॥

अग्निं देवमच्छाभिमुख्येन देवयतां देवानात्मन इच्छतां यजमानानां मनांसि सं चरन्ति । देवा यष्टव्यास्तदर्थं कदायं वर्धिष्यतीति ध्यायन्तीत्यर्थः । चक्षूंषीव सर्वेषां प्राणिनां यथा सूर्ये संचरन्ति तद्वत् । यदेमेनमग्निमुषसा सह विरूपे नानारूपे द्यावापृथिव्यौ सुवाते जनयतः । तदानीं श्वेतः प्रकृष्टवर्णोपेतो वाजी वेजनवानग्निरह्नामग्र उदयकाले जायते प्रवर्धत इत्यर्थः ॥

देवयताम् from देवय (देवान् आ मन इच्छति), god-minded वि रूपे उषसा वि means diverse or different. The विरूपे उषसा are उषासानक्ता

Tr The minds of the pious converge to fire as (men's) eyes to the sun When the diverse-coloured dawns bring him forth, the white charger (Agni) is born at the head of the day

Verse 5

जनिष्ट । हि । जेन्यः । अग्रे । अह्नाम् । हितः । हितेषु । अरुषः ।

वनेषु ॥ दमेंऽदमे । सप्त । रत्ना । दधानः । अग्निः । होता ।
नि । ससाद । यजीयान् ॥ ५ ॥ * नोग्नि

अयमग्निर्जेन्य उत्पादनीयोऽह्नामग्र उदयकाले जनिष्ट प्रादुरभूत् । पश्चात् हितेषु वनेषु वनोत्थेषु काष्ठेष्वरुष आरोचमानः सन् हितः स्थापितः । पश्चाद्दमेदमे तत्तद्यागगृहे सप्त रत्ना रमणीयाः सप्त ज्वाला दधानो धारयमाणः । अथवा यजमानेभ्यः सप्तविधानि रत्नानि दधानोऽग्निर्होता होमनिष्पादकः सन् यजीयान्यष्टृतमः सन् निषसाद निषण्णो भवति ॥

जेन्य (from जन्) of noble birth, noble; cf. जेन्या योषा I. 119. 5; जेन्यो वृषा I. 140. 2; जेन्यं वसु II. 5. 1. Mark the repetition of जनिष्ट and अग्रे अह्नाम् from the last rc; cf. *d* repeated in 6 *a*; वृज्यते in 8; अन्यान् in 9. अरुषः red. दमेदमे (दम, *domos*, house) in each home. सप्त रत्ना. रत्न (from रा) gift, precious things. सप्त is a favourite number in the RV; here it stands for many. यजीयान् better than the human hotr.

Tr. The noble one, indeed, has been born at the head of the day, the red one placed on the piled wood; conferring seven precious things on each household, Agni has taken his seat as the better sacrificer.

Verse 6

जीवति यजमाने मृत इति शब्दो यदि स्यात्तदानीं सुरभिमतीष्टिः कार्या। तत्रेयमनुवाक्या । सूत्रितं च । अग्निर्होता न्यसीदद्यजीयान्साध्वीमकर्देववीतिं नो अद्य (ऐ० ब्रा० ७-९) इति ॥

अग्निः । होता । नि । असीदत् । यजीयान् । उपऽस्थे । मातुः । सुरभौ । उँ इति । लोके ॥ युवा । कविः । पुरुनिःऽस्थः । ऋतऽवा । धर्ता । कृष्टीनाम् । उत । मध्ये । इद्धः ॥ ६ ॥

अयमग्निर्होता होमनिष्पादकः सन् यजीयान्यष्टृतमश्च सन् न्यसीदत् निषसाद । कुत्रेति तदुच्यते । मातुः सर्वस्य निर्मातुर्भूम्या उपस्थ उत्सङ्गे तत्रापि सुरभौ आज्यादिगन्धयुक्ते लोके सर्वैर्द्रष्टव्ये स्थाने वेदिलक्षणे । तथापि च युवा नित्य-

तरुण सर्वत्र मिश्रितो वा कविर्मेधावी पुरुनि ष्ठो बहुस्थान ऋतावा यज्ञवान्धता सर्वस्य धारक एवभूत सन् कृष्टीनामृत्विग्यजमानाना मध्य इद्ध *दीप्त सन् वर्तत इति शेष ॥

मातु उप स्थे The 'mother's lap' is the altar which is the centre of the Earth, i e देवयजन उ लाक उलोक must be the original word, because उ and लोक invariably come together and against the ordinary rules उ coming before लाक remains unaccented even when it begins a Pada (cf III 2 9 35 11 V 4 11) लाक occurs by itself, but only 7 times and with a different meaning except in the case of VI 47 8 where we have the expression उरुलोक लोक is therefore a later form of उरुलोक or उलाक and the Padakara has unnecessarily split up the word into two Padas उलाक means 'open space' 'a place पुरुनिष्ठ नि स्था to rise up from of नळा इव सरस नि अतिष्ठन्

7r Agni has taken his seat as the better sacrificer in the mother s lap in the sweet smelling place (the Vedi) the young holy and wise god rising up from many places the supporter of the clans and kindled in their midst

Verse 7

प्र । नु । त्यम् । विप्रम् । अध्वरेषु । साधुम् । अग्निम् । होतारम् । ईळते । नमःऽभिः ॥ आ । यः । ततान । रोदसी इति । ऋतेन । नित्यम् । मृजन्ति । वाजिनम् । घृतेन ॥ ७ ॥

'प्र तमग्निं नमोभि स्तुतिभिनु ऋत्विजः ईळते स्तुवन्ति । कीदृश तम् । विप्र मेधाविनमध्वरेषु साधु फलसाधक होतार होमनिष्पादकम् । यो देवो रोदसी द्यावा-पृथिव्यावृतेनोदकेना ततान विस्तारितवान् । अग्नौ प्रास्ताहुतेरादित्यद्वारा वृष्ट्युत्पा दकत्वात् । अथवा ऋतेन सत्यभूतेन हविषा दिव तथाभूतेन वृष्ट्यादिफलेन भुव च ततान । वाजिनमन्नवन्त देव यजमाना नित्य घृतेनोदकेनाज्येन वा मृजन्ति परिचरन्ति ॥

* समिद्धः सन् इत्यादरा ।

विप्र (विप् to be inspired) bard, sage साधुम् (साध) going straight to the goal, cf. पन्था II. 9 6 (रोदसी) आततान spread over, cf. पृथिवी द्या रोदसी अन्तरिक्ष भानुना आ ततान X 88 3 नित्यं वाजिनम् one's own race-horse, cf. नित्य सूनुम् I 166 2 सद्‍ IX 92 3 मृज् to polish

Tr That sage skilful in sacrifice, Agni, the hotr, they praise with salutations Him who spreads himself over heaven and earth by his Law, their own race-horse (who brings rich prizes to them), they polish (groom) with ghee

Verse 8

मार्जाल्यः । मृज्यते । स्वे । दमूनाः । कविऽप्रशस्तः । अतिथिः ।
शिवः । नः ॥ सहस्रऽशृङ्गः । वृषभः । तत्ऽओजाः । विश्वान् ।
अग्ने । सहसा । प्र । असि । अन्यान् ॥ ८ ॥ * श्वाँ

मार्जाल्यः समार्जनियोऽयमग्निर्मृज्यते परिचर्यते । स्वे स्वकीये स्थाने । क्रीडशोऽयम् । दमूना दानमना दान्तमना वा कविप्रशस्तः कविभिर्मेधाविभिः प्रशस्तः प्रकर्षेण स्तुतो नोऽस्माकमतिथिरतिथिवत्पूज्यः शिवः सुखकरश्च । सहस्रशृङ्गोऽपरिमितज्वालो वृषभो वर्षिता फलानाम् । तदोजाः । यत्प्रसिद्धं बलं तेजो वास्ति तदेवौजो यस्य तादृशः । सर्वबलस्वरूप इत्यर्थः । अथ प्रत्यक्षवादः । हे अग्ने विश्वान् अन्यान् स्वव्यतिरिक्तान् सर्वान् सहसा बलेन प्रासि । प्रेति परेत्यर्थे । पराभवसि व्याप्नु वा प्रभवसि ॥

मार्जाल्य occurs only here Is it corrupt for मार्जाय्य, with which cp विदाय्य, पनाय्य, स्पृहयाय्य ? or is it from मार्जार (cp चत्वाल, चात्वाल, शीराल कविलाल) like धौवल्य, रथ्य, पृष्ठ्य ? In either case it can mean worthy of being polished or pertaining to मार्जार (?), not, 'one who loves to be polished' as Gr explains it दमूना a housefriend स्व (scil स्थाने) तदोजाः, अस्य सहस्रशृङ्गस्य वृषभस्य यत् ओजः तत् ओजः यस्य प्र अस् to surpass

Tr The house-friend, who deserves to be groomed, is groomed in his own place (the altar), the benign guest praised by poets, the bull of a thousand horns, having the

might of such a bull Thou surpassest all other gods by thy might.

Verse 9

प्र । सद्यः । अग्ने । अति । एषि । अन्यान् । आविः । यस्मै । चारुऽतमः । बभूथ ॥ ईळेन्यः । वपुष्यः । विभाऽवा । प्रियः । विशाम् । अतिथिः । मानुषीणाम् ॥ ९ ॥

हे अग्ने त्वं यज्ञमासाद्य प्र सद्यस्तदानीमेवान्यान् स्वसमानानत्येषि अतिक्रामसि । यस्मै चारुतम सन्नाविर्बभूथ । किंच त्वमीळेन्य स्तुत्यो वपुष्यो वपुष्करो दीप्तिकरो वा विभावा विशिष्टदीप्तिमान् प्रिय प्रियभूतो विशा सर्वेषा प्राणिनां तथातिथि पूज्यो मानुषीणां प्रजाना भवसि ॥

अ ति इ occurs only in I 132 8, III 9 4, V. 53 14, 83 10, VIII 32 22, IX 69 9, 97 31 107. 19 and in our passage with प्र The meaning everywhere is related to the primary meaning of 'going beyond' Old 's meaning of 'overtaking' does not appear to be justified तस्मै, which is the antecedent of यस्मै in *b*, is to be understood in *a* With the general sense cp VII 28 1 *ab*, 66 2 (तिर मर्य हवनानि श्रुत न)

Tr Straightway thou givest preference over others (to him) for him thou, the most agreeable god, worthy of praise, handsome, lustrous a favourite guest of the human clans, makest thy appearance

Verse 10

तुभ्यम् । भरन्ति । क्षितयः । यविष्ठ । बलिम् । अग्ने । अन्तितः । आ । उत । दूरात् ॥ आ । भन्दिष्ठस्य । सुऽमतिम् । चिकिद्धि । बृहत् । ते । अग्ने । महि । शर्म । भद्रम् ॥ १० ॥

हे यविष्ठ युवतमाग्ने तुभ्य क्षितयो मनुष्या भरन्ति सपादयन्ति । किम् । बलिं पूजा हविर्लक्षणामन्तितोऽन्तिकादुतापि च दूरात । आ इति चार्थे । किंच भन्दिष्ट-

स्यातिशयेन स्तोतु सुमतिं स्तुतिमा चिकिद्धि आजानीहि। हे अग्ने ते तव शर्म सुखमस्मभ्य दातव्य *बृहन्मद्दव महि भद्र महत्स्तुत्य च ॥

क्षिति (from क्षि to settle) settlements, clans बलि (from भृ, and used always as cognate obj to भृ) offering अन्तित उत दूरा त्, cf II 27 13, III 59 2, IV 1 10, VIII 27 9 अन्तित from near, from अन्ति near, cf. य नः अग्ने अभिदासति अन्ति दूरे, पदीष्ट स I 79 11 मन्दिष्ठ (from मन्द् to shine, cf अग्नि पशुमिव मन्द्रते धामभि नमे III 9 4) the most brilliant चिकिद्धि from कित् to note, to know c is parenthetically addressed to the यजमान

Tr From far and near the clans bring offerings to thee, Agni, youngest (among gods)--Observe how the most brilliant god is propitious to thee!--Ample and auspicious is thy great protection

Verse 11

आ । अद्य । रथम् । भानुऽमः । भानुऽमन्तम् । अग्ने । तिष्ठं । यजतेभिः । संऽअन्तम् ॥ विद्वान् । पथीनाम् । उरु । अन्तरिक्षम् । आ । इह । देवान् । हविःऽअद्याय । वक्षि ॥ ११ ॥ *वं १

ह भानुमो दीप्तिमन्नग्ने अद्यास्मिन्यागदिने भानुमन्त दीप्तिमन्त समन्त समीचीनप्रान्तोपेत रथ यजतेभिर्यष्टव्यैर्देवै सहा तिष्ठ आरोह। विद्वान्यष्टव्यदेवपरिज्ञानवास्त्व पथीना देवयजनमार्गान्प्रति। द्वितीयार्थे षष्ठी। उर्वन्तरिक्ष प्रभूतेऽन्तरिक्षे देवान्यष्टव्यान्हविरद्याय हविर्भक्षणायेहा वक्षि आवहसि ॥

भानुम The term मम is the older form of मत्, like वस् that वत् स मन्तम is understood only here by Gr (and Old) as adv. in three other places where it occurs, I 185 5 (युवती) VII 80 1 (रजसी); X 114 1 (धर्म) it is adj. विद्वान् पथीनां उरु अन्तरिक्षम् Old takes पथीनाम् as gen obj to विद्वान् and अन्तरिक्ष also as another obj in acc to विद्वान्, Zimmermann would take अन्तरिक्ष as an acc of अत्यन्तसंयोग, by hypallage to stand for अन्तरिक्षस्य पथीनां अन्तरिक्ष can give good sense

* आदर्शे बृहन्महद्दद्र स्तुत्य च इति पाठ ।

Tr Mount thy chariot today, lustrous Agni, which is lustrous and rubs shoulders with the holy (gods) Conversant with the vast interval of the roads (that separate thee from us), bring the gods hither for eating the offerings.

Verse 12

अवोचाम । कवये । मेध्याय । वचः । वन्दारु । वृषभाय । वृष्णे ॥
गविष्ठिरः । नमसा । स्तोमम् । अग्नौ । दिविऽइव । रुक्मम् ।
उरुऽव्यञ्चम् । अश्रेत् ॥ १२ ॥

वयमात्रेया कवये मेधाविने मेध्याय मेधार्हाय वृषभाय वर्षकाय फलाना वृष्णे सेक्त्रे यूने वन्दारु वन्दनशील वच स्तोत्रमवोचाम । अथ ऋषिरात्मान परोक्षेणैव निर्दिश्य स्तुतिमुपसहरति । गविष्ठिरोऽस्मदृषिर्नमसा नमस्कारेण हविषा वा युक्त स्तोम स्तोत्र अग्नावश्रेत । अयति स्म । दिवि रुक्म रोचमान उरुव्यञ्चमुरुगमनमादित्यमिव ॥

मेध्य (from मेधा) wise occurs only twice but cf मेधिर I 25 20 वन्दारु वच वन्दारु (cf जभारु, शरारु, पियारु) glorificatory, from वन्द् to glorify, to praise, cf इन्द्रस्य कृतानि प्र वन्द VII 6 1, गिरा वन्दस्व मरुतो अह VIII 20 20 वन्दारु ते तन्व वन्दे अग्ने I 147 2 स्ताम अश्रेत् श्रि to direct to send forth of ऊर्ध्व भानु अश्रेत् IV 6 2 उरुव्यञ्चम् रुक्म m gold European scholars following Say have understood it metaphorically to stand for the sun, but it is not the poet who sends forth the sun, we have to supply देवा in the simile Further व्यच means 'to encompass' cf न ते महिमान रजासि विव्यक् VII 31 6, न त्वा रज पार्थिव विव्याच VIII 88 5) and not 'reach' as Old translates, उरुव्यच् therefore will not be a good epithet for the sun, रुक्म prob The strong form of व्यच् is व्यञ्च् in declension like प्राञ्च् of प्राच् &c

Tr We have addressed our words of glorification to the wise sage to the mighty bull Gavisthira has reverently sent forth his hymn to Agni as (the Sun or Agni?) sends the all-suffusing golden hues into heaven

---

No. 16

MANDALA V SŪKTA 63

ऋतस्य गोपाविति सप्तर्चं सप्तमं सूक्तम् । अत्रेयमनुक्रमणिका । ऋतस्य सप्तार्चनाना जागतमिति । आत्रेयोऽर्चनाना नाम ऋषिः । जगती छन्दः । तुह्यादिपरिभाषया मित्रावरुणौ देवता । विनियोगो लैङ्गिकः ॥

Among the epithets of the joint deities Mitra and Varuna, a single hymn being separately addressed to Mitra, वृष्टिद्यावा, producers of rainy sky, and रीतिऽआप, of flooded waters (V. 68. 5) are the most characteristic. The following hymn dwells on this rain-giving characteristic of the gods. Parjanya (3, 4, 6, 7) and the Maruts (2, 5, 6) play naturally an important rôle in it.

Verse 1

ऋतस्य । गोपौ । अधि । तिष्ठथः । रथम् । सत्यऽधर्माणा । परमे । विऽओमनि ॥ यम् । अत्र । मित्रावरुणा । अवथः । युवम् । तस्मै । वृष्टिः । मधुऽमत् । पिन्वते । दिवः ॥ १ ॥

हे ऋतस्योदकस्य गोपौ रक्षितारौ सत्यधर्माणा सत्यधर्माणौ युवां रथमधितिष्ठथः आरोहथोऽस्मयज्ञमागमनार्थम् । कुत्र । परमे व्योमनि निरतिशय आकाशे । हे मित्रावरुणौ युवं युवामत्रास्मिन्यज्ञे यं यजमानं अवथो रक्षथः तस्मै यजमानाय वृष्टिः पर्जन्यो मधुमदुदकं दिवो द्युलोकात्पिन्वते सिञ्चति वर्षयति ॥

ऋतस्य गोपौ, गोपाः, primarily, guardian of cows: hence, guardian. मधुमत् adv. पिन्व् to swell, to overflow, to flow.

Tr. Guardians of the Law, as gods of invariable ordinances you mount your chariot in the highest heaven. For him whom you protect here (on the earth), Mitra and Varuṇa, rain flows from heaven with honey.

Verse 2

संऽराजौ । अस्य । भुवनस्य । राजथः । मित्रावरुणा । विदथे ।
स्वःऽदृशा ॥ वृष्टिम् । वाम् । राधः । अमृतऽत्वम् । ईमहे । द्यावा-
पृथिवी इति । वि । चरन्ति । तन्यवः ॥ २ ॥ * सम्रा

हे मित्रावरुणा मित्रावरुणौ सम्राजौ सम्यग्राजमानौ युवामस्य भुवनस्य राजथ ईशाथे । स्वर्दृशा स्वर्गस्य द्रष्टारौ युवां विदथेऽस्मद्यज्ञे सम्राजाविति सम्बन्धः । वां युवां वृष्टिं राधो धनं वृष्ट्याख्यं धनममृतत्वं स्वर्गं चेमहे प्रार्थयामहे । युवयोस्तन्यवो विस्तृता रश्मयो द्यावापृथिवी वि चरन्ति । विविधं प्राप्नुवन्ति । अथवा वृष्टिं धनममृतत्वं चेमहे ॥

राजथ There is a pun here on the root-meaning of सम्राट्
विदथे Geld (Gl and Comm) 'omniscience, esp higher religious 'knowledge' and his construction is अस्य भुवनस्य सम्राजा विदथे राजथ; but this goes against the normal use of राजथ elsewhere राज् governs the gen and only occasionally the acc and is never used with the loc, भुवनस्य occurs with राज् in VI 70 2 VIII 37 3, IX 86 5, 28 and भुवन with वि राज् in V 8 5, 63 7 Acc to Geld's interpretation, besides, there is no logical connection between *ab* and *c* The only way open to us then is to connect विदथे with स्वर्दृशा विदथ occurs very often in the RV and in different meanings For the different derivations of the word see on II 23 19 M M understands it in the sense of sacrifice, sacrificial assembly, assembly to which Old adds the meaning of sacrificial ordinances स्वर्दृशा (cf त्वादृश, यक्षदृश) appearing (dazzling) like the sun (used of the gods) (ii) *looking on the sun* i e alive, or (Geld) *seeing* with Sun's light (used of men in four places) Geld thinks that the latter interpretation will do in all cases विदथे स्वर्दृशा is prob to be understood as 'appearing dazzling at the sacrifice' वा रा ध राध gift or blessing, standing in appo to वृष्टिं and अमृतत्वम् तन्यु the thundering (Maruts) from तन् (तन्यति) to thunder, cf पायु, मायु पीयु यज्यु, भुज्यु &c It occurs only here
वि चर See on I 32, 10

Tr You rule over the creation as the sovereign lord, appearing dazzling (like the sun) at (our) sacrifice We beg of you as your gift rain and immortality —The thundering (Maruts) move to end far between heaven and earth

Verse 3

सुऽराजौ । उग्रा । वृषभा । दिवः । पती इति । पृथिव्याः ।
मित्रावरुणा । विचर्षणी इति विऽचर्षणी ॥ चित्रेभिः । अभ्रैः ।
उप । तिष्ठथः । रवम् । द्याम् । वर्षयथः । असुरस्य । मायया ॥३

* सम्रा

सम्राजौ सम्यग्राजमानावुग्रोद्गूर्णबलौ वृषभा वर्षितारौ दिवा द्युलोकस्य पती स्वामिनौ पृथिव्याश्च पती विचर्षणी सर्वस्य द्रष्टारौ मित्रावरुणौ । एव महानुभावौ चित्रेभिश्चायनीयैरभ्रैर्मेघै सह रव स्तोत्रमुप तिष्ठथ । पश्चात् द्या च वर्षयथोऽसुरस्यो दकनिरसितु पर्जन्यस्य मायया प्रज्ञया सामर्थ्येन ॥

वि चर्षणी very energetic It is generally an epithet of gods, but in IV 36 5 and VIII 13 6 it is used of a man उप स्था to install oneself in of गृहगृह उपतिष्ठाते अग्नि I 124 11 रवम् thunder असुरस्य मायया Is it the माया of *the* असुर (viz वरुण or) is it an Asurian माया? The same expression occurs in X. 177 1 where the latter interpretation alone will do असुरस्य मायया is thus used in the same sense as असुरस्य मह्ना II 35 5 The meaning of असुर is determined by the use of the word असुरत्व or असुर्य, which is used in the sense of sovereign power in II 33 9, 35 2, VI 20 2, 30 2; 36 1, VII 21 7 Varuna Indra Agni, Savitr, Aryaman Pusan Soma Dyaus and Mitrāvaruna have received the epithet but while for Indra विश्व असुर has been claimed in VI 20 2, Varuna claims in IV 44 2 to be the first to have been invested with it. असुर्य in II 23 2 is Asura-like The word असुर is derived from असु by Gr and Berg (III 71-73)

Tr Mighty sovereigns mighty lords of heaven and of

earth, most energetic Mitra and Varuna, you install yourself in thunder with beautiful clouds (and) by your Asurian power cause heaven to send down rain.

Verse. 4

माया । वाम् । मित्रावरुणा । दिवि । श्रिता । सूर्यः । ज्योतिः । चरति । चित्रम् । आयुधम् ॥ तम् । अभ्रेण । वृष्ट्या । गूहथः । दिवि । पर्जन्य । द्रप्साः । मधुऽमन्तः । ईरते ॥ ४ ॥

हे मित्रावरुणौ वां युवयोर्माया दिवि श्रिता आश्रिता । कैषा युवयोर्माया । उच्यते । सूर्यः सर्वस्य प्रेरको ज्योतिर्दीप्यमानश्चित्रं चायनीयमायुधमुक्तलक्षणायुधरूपश्चरति परिभ्रमत्यन्तरिक्षे । शत्रुमारकत्वादायुधमुच्यते । तं सूर्यमभ्रेण मेघेन वृष्ट्या च* दिवि गूहथः गोपायथः ॥ हे पर्जन्य देव त्वया मित्रावरुणाभ्यां वृष्ट्यर्थं प्रेरितेन मधुमन्तो द्रप्सा ईरते ईर्यन्ते त्वत्सृष्टा वा गच्छन्ति ॥

द्रप्स' a drop. Ludwig and Berg wish to change the text and take पर्जन्यद्रप्साः as one word, which, Old., as elsewhere, proves to be unncessary ईरते 3 pl. Geld, break loose, come. Gr. glorify. *d* contains the usual device of Vedic poets of invoking gods indirectly; cf II. 38. 10.

Tr. Your power dwells in heaven, Mitra and Varuna; that luminary, the sun, moves as your brilliant weapon: you conceal him with clouds and rain.—The honey-laden drops have come, Parjanya.

Verse 5

रथम् । युञ्जते । मरुतः । शुभे । सुऽखम् । शूरः । न । मित्रावरुणा । गोऽइष्टिषु ॥ रजांसि । चित्रा । वि । चरन्ति । तन्यवः । दिवः । सम्ऽराजा । पयसा । नः । उक्षतम् ॥ ५ ॥ * सम्रा

* आदर्शे च इति नास्ति ।

हे मित्रावरुणा युवयोरनुग्रहात् मरुतः शुभ उदकार्थं सुखं शोभनाक्षद्वारं रथं युञ्जते अश्वैर्योजयन्ति । शूरो न शूर इव । स यथा युद्धार्थं रथं युनक्ति तद्वत् । गविष्टिषु गवामुदकानामेषणेषु निमित्तेषु चित्रा चायनीयानि रजांसि लोकान् तन्यवस्तनयितारो मरुतो वि चरन्ति विविधं चरन्ति । तस्मात्तैः सहितौ हे सम्राजा युवां दिवो द्युलोकात्पयसोदकेन नोऽस्मानुक्षतम् सिञ्चतम् ॥

शुभे' is used like श्रिये in I. 184. 3. For सुख see I. 44.2. ग॑विष्टि, primarily, an expedition for cows; hence, an expedition or fight; cf. मा नः परा वर्क्तं गविष्टिषु VI. 59. 7.

Tr. The Maruts have yoked their car with excellent axle-boxes–and it is a fine sight to see!—as a warrior does for fight, O Mitra and Varuna. The thunderers (the Maruts) move incessantly in the splendid aerial regions. Sprinkle water on us, sovereigns of heaven.

Verse 6

वाचंम् । सु । मित्रावरुणौ । इरांऽवतीम् । पर्जन्यः । चित्राम् । वदति । त्विषिंऽमतीम् ॥ अभ्रा । वसत । मरुतः । सु । मायया । द्याम् । वर्षयतम् । अरुणाम् । अरेपसंम् ॥ ६ ॥

हे मित्रावरुणौ युवयोरनुग्रहात् पर्जन्यो मेघः सु सुष्ठु इरावतीमन्नवतीमन्नसाधिकां चित्रां चायनीयां त्विषीमतीं दीप्तिमतीं वाचं गर्जनशब्दं वदति शब्दयति वृष्ट्यर्थम । मरुतश्चाभ्रा अभ्राणि मेघान् सु सुष्ठु वसत आच्छादयन्ति मायया स्वप्रज्ञया । युवां च पर्जन्येन मरुद्भिश्च सहारुणामरुणवर्णामरेपसमपापां वृष्ट्यविघातिनीं द्यां वर्षयतम् ॥

सु॑, adv., well, indeed, behold! इ॑रा (cognate with इळा, इष्.) refreshing drink; cf. इरा विश्वस्मै भुवनाय जायते V. 83. 4. त्वि॑षि (त्विष्) brilliance, as well as overpowering, terrible onslaught; त्विषीमत् epithet of Indra in II. 22. 2; of Maruts V. 66. 10; but of सद्मन् III. 31. 12. (अ)वसत impf. 3. pl. अरेप॑स् taint-less; clear; an epithet generally of gods, from रेपस् (रिप्-लिप्); it is an epithet showing the result: the red sky would be bled white.

Tr Behold! Parjanya (the rain-god) utters a beautiful, terrible voice that brings refreshment, O Mitra and Varuna, the Maruts have clad themselves in clouds by their power sprinkle the red sky clear

Verse 7

धर्मणा । मित्रावरुणा । विपःऽचिता । व्रता । रक्षेथे इति । असुरस्य । मायया ॥ ऋतेन । विश्वम् । भुवनम् । वि । राजथः । सूर्यम् । आ । धत्थः । दिवि । चित्र्यम् । रथम् ॥ ७ ॥

हे मित्रावरुणा विपश्चिता प्राज्ञौ युवा धर्मणा जगद्धारकेण वृष्ट्यादिलक्षणेन कर्मणा व्रता यज्ञादिकर्माणि रक्षेथे पालयथ । असुरस्य मेघाना निरसितु पर्जन्यस्य मायया प्रज्ञया च ऋतेनोदकेन यज्ञेन वा निमित्तेन विश्व भुवन सर्व भूतजात विराजथ विदीपयथ इत्यर्थ । सूर्यमा सूर्य च चित्र्य पूज्य रथ रहणस्वभाव दिवि द्युलोके धत्थ धारयथ जगदुपकारार्थम् ॥

धर्मन् n (from धृ to support) that which stabilises society, the eternal laws, धर्मणा strictly according to the laws विपश्चित् (विप् to be inspired + चित् to know) inspired wise चित्र्य (चित्र + य) having properties of a wonderful thing, hence, wonderful, occurs only in VII 20 7

Tr. By your Asura power you guard the commandments strictly acc to your laws Mitra and Varuna you rule over the entire creation according to the Law you hold the sun in heaven as your wonderful car (of inspection)

No. 17

MANDALA V SŪKTA 73

षष्ठेऽनुवाके पञ्चदश सूक्तानि । तत्र यदद्य स्थ इति दशर्चं प्रथम सूक्तमात्रेयस्य पौरनाम्न आर्षमानुष्टुभमाश्विनम् । अनुक्रान्त च । यदद्य दश पौर आश्विन तदानुष्टुभ विति । तदित्युक्तत्वादिदमादीनि षट् सूक्तान्याश्विनानि । आनुष्टुभ

त्विति तुशब्दादिदमुत्तरं च द्वे आनुष्टुभे । प्रातरनुवाके आश्विने क्रतावानुष्टुभे छन्दस्याश्विनशस्त्रे चेदमादिके द्वे सूक्ते । यदद्य स्थ इति सूक्ते (आ० ४-१५) इति सूत्रितम् ॥

Verse 1

यत् । अद्य । स्थः । पराऽवति । यत् । अर्वाऽवति । अश्विना ॥
यत् । वा । पुरु । पुरुऽभुजा । यत् । अन्तरिक्षे । आ । गतम् ॥ १

हे पुरुभुजा बहुषु यज्ञेषु भोक्तारावधिकं रक्षितारौ वा हे अश्विना यद्यस्मिन् काले परावत्यत्यन्त दूरदेशे द्युलोके स्थो भवथः यद्वा अर्वावत्यरणवति गन्तुं शक्ये प्रदेशेऽन्तिके स्थः । यद्यदि वा अथवा पुरु बहुप्रदेशेषु स्थः । यद्यन्तरिक्षे स्थ· तस्मात्सर्वस्मादद्या गतम् आगच्छतम् ॥

अर्वावत् f. near regions. *c* The यत् is superfluous; cf. आ in I. 25 15 *b*; यत् in I 141. 7 *c*; सम् in IV. 40. 2. This is one of the rhetorical flourishes of the Vedic poet's style. With पुरु पुरुभुजा Old. compares पुरु पुरुहूत· VII 2. 32. पुरु is an adv. which intensifies the meaning of पुरुभुजा. The poet is deliberately piling up पुरु here and in rc 2. For पुरुभुजा cf. I. 116. 13.

Tr. Whether you be far or near, O Asvins that enjoy very many (powers), or whether you are in the aerial regions, come (here).

Verse 2

इह । त्या । पुरुऽभूतमा । पुरु । दंसांसि । बिभ्रता ॥ वरस्या ।
यामि । अध्रिगू इत्यध्रिऽगू । हुवे । तुविःऽतमा । भुजे ॥ २ ॥

इहास्मिन्यज्ञे त्या तौ पुरुभूतमा पुरूणां बहूनां यजमानानां भावयितृतमौ पुरु पुरूणि दंसांसि कर्माणि बिभ्रता धारयन्तौ वरस्या वरणीयावध्रिगू अन्यैरधृतगमनकर्माणौ यामि उपागच्छामि । तुविष्टमा प्रवृद्धतमौ । भुजे भोगाय पालनाय या हुवे आह्वयामि ॥

पुरुभू (cp. शंभू, मयोभू) Sāy.'s explanation has to be accepted. वरस्या' (instr.) with desire for a वरस् n. (cf. पुरु वरांसि VII, 62. 2)

boon या to entreat, cf तत्त्वा यामि ब्रह्मणा वन्दमान I 24 11 अभिग्रू (अ+भृ+गा) of irresistible onslaught an epithet of gods in most places तुवि दम तुवि (mighty) appears as तुवि here and in तुविष्मत् भुजे inf

Tr Here I entreat those helpers of many men workers of many wonders, irresistible gods being desirous of their blessings I invoke the mightiest gods that I may rejoice

Verse 3

ईर्मा । अन्यत् । वपुषे । वपुः । चक्रम् । रथस्य । येमथुः ॥
परि । अन्या । नाहुषा । युगा । मह्वा । रजांसि । दीयथः ॥३॥

हे अश्विनौ युवा रथस्य युष्मदीयस्यान्यच्चक्रमीर्मा । अर्तेरीर्मेति रूपम् । गन्तर्यादित्य वपुषे तस्य शोभायै वपुवपुष्मत् तेजोवत् चक्र येमथु नियमितवन्तौ स्थ । अन्या अन्येन चक्रण मह्वा महत्त्वेन स्वसामर्थ्येन नाहुषा युगा । नहुषा मनुष्या । तेषा युगा युगोपलक्षितान् कालान् प्रातरादिसवनान् अहोरात्रादिन्कालान्वा रजासि लोकाश्च परि दीयथ परिगच्छथ । न्यघ्न्यस्य मूर्द्धनि चक्र रथस्य येमथु (ऋ० १-३०-१९) इत्युक्तम् ॥

With the rc cp I 30 19, नि अघ्न्यस्य मूर्धनि चक्र रथस्य येमथु । परि द्याम् अन्यत् इयत and VIII 22 4, युवा रथस्य परि चक्र ईयते इर्मा अन्यत् वा इषण्यति The chariot of the Asvins is described as running on one wheel the other is fixed ईर्मा (= इह नि०) or on the bull s head (I 30 19) which is explained by Sāy as the mountain by Pischel following the Nirukta as the earth (V S 1 212) by Berg (II 502) as the invisible world वपुष व पु The repetition is like that of पुरु in rcs 1 2 वपु adj beautiful n beautiful appearance अन्या = अन्यन Old would fain connect it with युगा as opposed to इमा ना हुषा युगा generations of Aryans नाहुष is *from* नहु *or* नहुष, *an ancestor of the Aryans like* मनु *or* मनु and hence नहुष like मनुष stands for Aryan cf नहुषस्य विश्पतिं अग्निम् I 31 11 Berg (II 502) tries to show that नाहुष formed a clan of the Aryans as distinguished from मानुष, but his argument is not convincing परि दी to fly round cf परिदाय स्यन V 83 7

Tr. Here on the earth they fastened a lovely wheel of (their) chariot as an embellishment; with the other they fly round the Aryan generations and the aerial regions.

Verse 4

तत् । ऊं इति । सु । वाम् । एना । कृतम् । विश्वा । यत् । वाम् । अनु । स्तवै ॥ नाना । जातौ । अरेपसा । सम् । अस्मे इति । बन्धुम् । आ । ईयथुः ॥ ४ ॥

हे विश्वा व्याप्तौ यत येन स्तोत्रेण वां युवामनु इष्वे अनु स्तुवे तद् । उ इति पूरणः । एना अनेन पौरेण सु सुष्टु वां युवाभ्यां कृतं संपादितं भवतु । नाना पृथगेव जातौ समुद्भावरेपसाऽपापौ अस्मे अस्मभ्यं बन्धुमन्नं धनं वा समेयथुः सम्यक् गमयथः । सम्यक् प्रयच्छतामित्यर्थः ॥

एना', Gr. here; Sāy. by him (पौर, the poet); Lud. by it (the wheel, rc 3). एना occurs in I. 30. 3 as correlated with यत्; here it should be so correlated, just like अना in IV. 30. 3. तत्त is explained in *cd.* ना'ना जातौ' born in different places; acc. to Berg (II. 506) of different mothers; cf. इहेह जाता I. 181. 4, just like इहेहमातरा, epithet of इन्द्राग्नी in VI. 49. 2. बन्धु kinship, intimate connection; सतः बन्धु असति निः आविन्दन् X. 129. 4.

Tr. That, indeed, was so well done by you that I praise all your (deeds), (namely) that, being born in (of) different places (mothers), pure as you are, you have come into intimate relation with us.

Verse 5

आ । यत् । वाम् । सूर्या । रथम् । तिष्ठत् । रघुऽस्यदम् । सदा ॥ परि । वाम् । अरुषाः । वयः । घृणा । वरन्ते । आऽतपः ॥५॥

हे अश्विनौ वां युवयोः यदा सर्वदा रघुष्यदं शीघ्रगं रथं सूर्या युवयोः पत्नी यदध्यतिष्ठत् आश्रितवती तदा वां परि वारन्ते परितो वृण्वन्ति । के । अरुषा

आरोचमाना घृणा दीप्ता आतप आतापनाः शत्रूणां वयोऽश्वाः । अथवातप इति विशेष्यम् । वयो गन्तार उक्तलक्षणा आतपः सर्वतस्तापयित्र्यो दीप्तयः परि वरन्ते ॥

The story of सूर्या has appeared in I. 184. 3. रघुष्यद् (रघु = Cl. लघु + स्यद्, स्यन्द्) swift, an epithet of Agni (III. 26. 2), मरुतः, horses &c. आत॑पः घृणा॑ प॑रि वरन्ते. The पदपाठ here as in IV. 43. 6, घृणा वयः अरुषासः परि ग्मन्, is alleged by Gr. to be wrong for घृणाः; Old., accepting this, explains the mistake as being due to the false analogy of I. 52. 6. But how could the पदकार be guilty of such a mistake? घृणा is nom. pl. from घृण n. sun's heat (from घृ to kindle); cf. शं नो भव... शं हिमा श घृणेन X. 37. 10; in IV. 43. 6 घृणा stands for घृणानि and so also here. आतपः is adj. to वयः, heated, from आ + तप्.

Tr. When Sūryā mounted your swift chariot, your red winged horses, (themselves) heated, warded off constantly the sun's heat for you.

Verese 6

युवोः । अत्रिः । चिकेतति । नरा । सुम्नेन । चेतसा ॥ घर्मम् । यत् । वाम् । अरेपसम् । नासत्या । आस्ना । भुरण्यति ॥ ६ ॥

हे नरा नेतारावश्विनौ युवोर्युवयोः । युवामित्यर्थः । अत्रिरस्मत्पिता ऋषिः सुम्नेन सुखेनाग्निदाहोपशमरूपेण हेतुना चेतसादरयुक्तेन मनसा । चिकेतति जानाति । स्तुतवानित्यर्थः । सति दुःखे सुखमुत्पद्यते । दुःखस्य कः प्रसङ्ग इत्यत आह । यदस्मात् हे नासत्यौ वां युवयोरास्नास्येन तज्जिह्वयेन स्तोत्रेण घर्मं दीप्तं दहन्तमग्निमसुरैः स्वदाहाय प्रक्षिप्तमरेपसमपापं सुखकरं भुरण्यति प्राप्तवान् । भुरण्यतिर्गतिकर्मा । अत्रेरग्नेः सकाशाद्रक्षणं हिमेनाग्निं घ्रंसम् (ऋ० १-११६-८) युवमृबीसमुत तप्तमत्रये (ऋ० १०-३९-९) इत्यादिभिः स्पष्टं प्रदर्शितम् ॥

Here is a reference to the Atri legend, referred to in I. 116. 8. चिकेतति, pre. from perf. base of चित् to know, सुम्न॑ (सु + म्ना) well-disposed, grateful. घर्म is usually an offering of heated milk, esp. for the Aśvins; but in the Atri myth it is a hot drink which the Aśvins rendered agreeable to Atri (I. 112. 7) and which is sweet, I. 180. 4. Acc. to Berg. (II. 472) it is

celestial milk corresponding to the terrestrial घर्मं भुरण्यति (Gr) sets in undulating motion, in यज्ञेयज्ञ सवना भुरण्यथ VIII 59 1 also the same meaning has been given to it Berg correctly translates it as 'seeks avidly to drink'

Tr Atri thought of you with a grateful mind, when O true ones, he drank with an avid mouth the pure cele tial Gharma that you sent him

Verse 7

उग्रः । वाम् । ककुहः । ययिः । शृण्वे । यामेषु । संऽतनिः ॥ यत् । वाम् । दंसःऽभिः । अश्विना । अत्रिः । नरा । आऽववर्तति ॥ ७ ॥

उग्र उद्गूर्णबलो वा युवयो ककुह उच्छ्रितो महान् पर्यगन्ता सतनि सतत गच्छन् रथो यामेषु गमनेषु यज्ञेषु वा शृण्वे श्रूयते । हे अश्विना हे नरा यद्यस्माद् युवा दसोभि कर्मभिरत्रिरस्मत्पितावर्वर्तति आवर्तयति ॥

The Atri legend is continued in this rc ककुह the winged horse of the Asvins, in pl in I 184 3 and IV 44 2 ककुह is also an epithet of विष्णु, इन्द्र, and सोमो रस meaning 'noble' ययि Gr going fast, also an epithet of Soma in I 37 2 याम journey सतनि a tumultuous noise also used of Soma in IX. 69 2 47 14 which makes Berg identify ककुह with the celestial Soma आववर्तति pre from perf base

Tr Your mighty Kakuha went fast, and the tumultuous noise of his course was to be heard, when Atri returned home by your wonderful deeds, oh heroes

Verse 8

मध्वः । ऊं इति । सु । मधुऽयुवा । रुद्रा । सिसक्ति । पिप्युषी ॥ यत् । समुद्रा । अति । पर्षथः । पक्वाः । पृक्षः । भरन्त । वाम् ॥८॥

हे मधूयुवा मधुरस्य सोमादेर्मिश्रयितारौ । हे रुद्रा रुद् स्तुति तया द्रवणीयौ रुद्रपुत्रौ वा । मध्वो मधुररसेन सु पिप्युषी सुष्ठु प्याययन्ती स्तुतिरस्मत्कृता सिषक्ति सेवते । यद्यद्दा समुद्रा समुद्द्रवणसाधनान्यन्तरिक्षाण्यति पर्यथ अतिपारयथ । यज्ञं प्राप्नुथ इत्यर्थ । पक्का पृक्षोऽन्नानि हविर्लक्षणानि वा भरन्त भ्रियन्ते यजमानै ॥

मधुयुवा रुद्रा मधुयु lover of honey, the Pp shortens the vowels in all these forms, cf. वसु यव &c. रुद्र brilliant, epi of अग्नि, इन्द्र, मित्रावरुणा This disproves Berg's contention (II 436) that the epithet रुद्र is applied to the Asvins because they are physicians like रुद्र, cf I 158 1, II 41.7, &c and the epithet रौद्र in X. 61 15 मध्व विप्यु षी सि षक्ति The accent सिषक्ति is due to the two vocatives that separate *a* and *b*, which made the poet think that a new sentence opened with सिषक्ति. मध्व पिप्युषी (a cow) swollen with honey or sweetness A (celestial) cow that never dries up is mentioned as belonging to the Aśvins in VI 63 8, also in VII 68 9, and prob in VIII 22 4 It may stand for the dawn or prayer. सिषक्ति (सच्) follows, accompan es; cf सुमति र्वा सिषक्ति VII. 70 2; उपेव सिषक्ति I 73 8 समुद्रा = समुद्राणि (cf अर्णांसि समुद्राणि VI 72 3) पक्का पृक्ष पक्व cooked, not raw, cf युव पय उस्रियायां अधत्त पक्व आमायाम् I 180. 3. पृक्ष् nourishment, nourishing drink, of पक्का पृक्ष भुरजन्त in IV 43 5 Old points out that the पदपाठ should have been आनिपश्यथ (one word), he cites several other cases of similar mistakes in ZDMG, 61. 811 भरन्त pass. pre 3 pl. from भृ to offer Old suggests an emendation, on the strength of IV 43 5, to भुरन्त, which is obscure and not better.

Tr O brilliant gods that love sweet things (a cow) with swollen udders accompanies (you) When you cross the seas, cooked food is offered to you

Verse 9

सत्यम् । इत् । वै । ऊँ इति । अश्विना । युवाम् । आहुः । मयःऽभुवा ॥ ता । यामन् । यामऽहूतमा । यामन् । आ । मृळयत्ऽतमा ॥ ९ ॥

[*उ अ

हे अश्विना युवा सत्यमित् सत्यमेव । वा इति पादपूरण । मयोभुवा सुखस्य भावयितारावाहु पुराविद् । ता तौ सुखकरत्वेन प्रसिद्धौ युवा यामन्यज्ञे यामहूत आगमनार्थं भृशमाह्वातव्यौ । भवतमिति शेष । यामन्नस्मद्यज्ञेऽस्मदागमने वा सुळ-यत्तमा चातिशयेन सुखयितारौ भवतम् । आकारश्चार्थे ॥

मयोभू causing joy यामन् see I. 25 20

Tr Truly have you been called joy-bringers, Asvins As such, you are invoked most in hymns of appeal for protection and you are the most gracious for a hymn of appeal

Verse 10

इमा । ब्रह्माणि । वर्धना । अश्विऽभ्याम् । सन्तु । शंऽतमा ॥ या । तक्षाम । रथान्ऽइव । अवोचाम । बृहत् । नमः ॥ १० ॥ [*थाँ

अथ स्तुतिं निगमयति । इमेमानीदानीं कृतानि ब्रह्माणि परिवृढानि स्तोत्राण्य श्विभ्यां वर्धना वर्धनानि समर्धकानि शतमा सुखतमानि सन्तु । या यानि तक्षाम संपादयाम रथानिव शिल्पी तद्वत्तक्षाम तानि सन्तु । वय बृहत् प्रभूत प्रभूतफलप्रद नमो नमस्कारोक्तिमवोचाम ॥

शंतम conducing to welfare hence, welcome For the simile in *c* cf अहं तष्टेव बन्धुरं पर्यचामि हृदा मतिम् X. 119 5 *d* The aorist shows the end of the hymn

Tr May these fortifying hymns which we have fashioned (with sedulous care) like chariots be welcome to the Asvins We have spoken out a great (hymn of) reverence

---

No. 18

MANDALA V SŪKTA 10

प्रातर्यावाणमिति पञ्चमस्य सूक्तम । तथानुक्रमणिका । प्रातर्यावाणं पञ्चेति । मन्त्रद्रष्टा ऋषि । अनुष्टुब्जगत्यौ त्रिष्टुप् । उक्तस्य विनियुक्तस्यादृष्टा देवता । प्रातरनुवाक उपश्चे कर्मणि त्रैष्टुभे छन्दस्याश्विनशस्त्रे चेदं सूक्तम । सूत्रितं च । प्रातर्यावाणमस्रो बाजेन (आ० ४-१५) इति ॥

Verse 1

द्युतत्ऽयामानम् । बृहतीम् । ऋतेन॑ । ऋतऽवरीम् । अरुणऽप्सुम् । विऽभातीम् ॥ देवीम् । उषसम् । स्वः॑ । आऽवहन्तीम् । प्रति । विप्रासः । मतिऽभिः । जरन्ते ॥ १ ॥

द्युतयामानं दीप्तरथां बृहतीं महतीमृतेन सत्येन यज्ञेन वार्तावरीमृतवतीमरुणप्सुमरुणरूपां विभातीं व्युच्छन्तीं देवीं द्योतमानामुषसं स्वरावहन्तीं सूर्यं गच्छन्तीम् । एवं महानुभावामुषसं विप्रासो मेधाविन ऋत्विजो मतिभिः स्तुतिभिः प्रति जरन्ते स्तुवन्ति ॥

द्युतद्यामानम् (यामन् going, way) अरुणप्सु, see on I 149 1. प्रति जॄ to sing their greetings प्रति shows response (Berg. III 298), cf प्रति स्तोमे भरमाण VII 73 3

Tr The singers greet with their prayers the divine and brilliant Usas whose way shines (before her), who is great by her observance of the Law and is holy, who has a rosy throat, and who brings the sun with her

Verse 2

एषा । जन॑म् । दर्शता । बोधय॑न्ती । सुऽगान् । पथः । कृण्वती । याति । अग्रे॑ ॥ बृहत्ऽरथा । बृहती । विश्वम्ऽइन्वा । उषाः । ज्योतिः । यच्छति । अग्रे॑ । अह्नाम् ॥ २ ॥

दर्शता दर्शनीयैषोषा बोधयन्ती । कम् । जनम् । प्रसुप्तमित्यर्थः । पथः सुगान् सुगमनान् कुर्वत्यग्रे सूर्यस्य पुरस्ताद्याति गच्छति । कीदृश्युषा । बृहद्रथा प्रभूतरथा बृहती महती विश्वमिन्वा विश्वं व्याप्नुवाना विश्वतर्पणा वा । ईदृश्युषा अह्नामग्रे ज्योतिस्तेजो यच्छति ॥

विश्वमिन्वा from इन्व to overpower

Tr. Awakening men, the beautiful one goes ahead rendering the roads easy to tread The mighty Usas, seated on a mighty chariot and all-powerful, affords light ahead of the day

Verse 3

एषा । गोभिः । अरुणेभिः । युजाना । अस्रेधन्ती । रयिम् । अप्रऽआयु । चक्रे ॥ पथः । रदन्ती । सुविताय । देवी । पुरुऽस्तुता । विश्वऽवारा । वि । भाति ॥ ३ ॥

एषोषा अरुणेभिररुणवर्णैर्गोभिर्बलीवर्दैः रथं युजाना योजयन्त्यस्रेधन्त्यशुष्यन्त्यक्षीणा वा । किम् । रयिं धनमप्रायु अप्रगन्तृ अविचलितं चक्रे करोति । किं कुर्वती । पथो मार्गान् रदन्ती प्रकाशयन्ती । किमर्थम् । सुविताय सुष्टु गमनाय देवी द्योतमाना पुरुष्टुता बहुभिः स्तुता विश्ववारा सर्वैर्वरणीया विभाति प्रकाशं करोति ॥

अस्रेधन्ती; see on I. 44. 8. अप्रायु occurs only thrice; acc. to Pp. from अ+प्र+आ+यु; प्र + यु to be absent-minded or careless: cf. न प्रयुच्छत: I. 25. 6; प्रयुतं शयानं अहिम् V. 32. 2; also प्रयुति, प्रयुत्वन्. Probably the word here is अप्रयु and the प्र has been lengthened metrically. It is adv. and means 'diligently'; निरु॰ 4.14 renders it by अप्रमायत्. सुवित n. (सु+इत) welfare, fortune. विश्ववारा, cf. I. 48. 13.

Tr. Yoking red bullocks to her chariot, she diligently procures wealth and never obstructs it. Opening out new avenues to fortune, she shines, longed for by all, praised by many.

Verse 4

एषा । विऽएनी । भवति । द्विऽबर्हाः । आविःऽकृण्वाना । तन्वम् । पुरस्तात् ॥ ऋतस्य । पन्थाम् । अनु । एति । साधु । प्रजानतीऽइव । न । दिशः । मिनाति ॥ ४ ॥

एषोषा श्वेनी भवति विशेषेण श्वेता भवति । द्विबर्हा द्वयोः मध्यमस्थानयोः परिवृढोषाः पश्चात्तन्वं स्वीयां तनुमाविष्कृण्वाना प्रकटीकुर्वती । कुत्र । पुरस्तात् पूर्वस्यां दिशि । किंच ऋतस्यादित्यस्य पन्थां पन्थानं साधु गच्छन्त्येति । किंच

प्रजानतीव विश्व प्रज्ञापयन्ती । इवेति सप्रत्यर्थे । न दिशो मिनाति । न हिनस्ति । प्रत्युत दिश प्रकाशयति । अथवा प्रजानतीवानुगन्तव्यामिति प्रकर्षेणावगच्छन्ती च ऋतस्य पन्थामन्वेति ॥

व्येनी (वि diverse + एनी, f of एत variegated) occurs only here द्विबर्हा from बर्हस् (बृहँ–cf बृहत्, बर्हिष्) extent द्विबर्हस् may mean 'having a double extent' i e an extent divided into two the other half being under the horizon पुरस्तात् in front (of men), also with a pun, 'on the eastern horizon' With *b* cp सुमकाशा मातृमृष्टा इव याषा आवि तन्व कृणुषे दृशे कम् I 123 11 दिश मी to destroy the quarters, i e lose her orientation cf I. 124 3 (*c d* identical) III 30 12

Tr Diversely coloured, she has a double extent, disclosing her body in front of men She well follows the track of the Law and as though she were an expert (traveller) never loses her orientation

Verse 5

एषा । शुभ्रा । न । तन्वः । विदाना । ऊर्ध्वाऽइव । स्नाती ।
दृशये । नः । अस्थात् ॥ अप । द्वेषः । बाधमाना । तमांसि ।
उषा । दिवः । दुहिता । ज्योतिषा । आ । अगात् ॥ ५ ॥

एषोषा शुभ्रा न शुभ्रवर्णा निर्मला स्वलङ्कृता योषिदिव तन्वोऽङ्गानि विदाना प्रज्ञापयन्ती स्नाती स्नानं कुर्वाणोर्ध्वेवोन्नतेव स्नानादुत्तिष्ठन्तीव नोऽस्मदर्थमस्माकं पुरतो वा दृशये सर्वेषां दर्शनायोदस्थात् । पूर्वस्यां दिश्युत्तिष्ठति । किं कुर्वती । द्वेषो द्रव्याणि तमांस्यपबाधमाना दिवो दुहितोषा ज्योतिषा तेजसा सहागात् आगच्छति ॥

शुभ्रा न तन्व विदाना Old would regard तन्व as acc pl rather than as gen s. and prefers 'discovering for herself new bodies, i e forms of beautiful appearance to 'being found out for her bodily graces' as a rendering of तन्वा विदाना but there is another interpretation possible In तुवरी यदी महवाप्य विदान VIII 45 47 or गव्यस्य वस्व विदानाम and in the passive in इन्द्राय सोमा

निद्दाना: the word निद्दान appears to have been used idiomatically in the sense of 'bestowing' and it governs the geni.; with 'a fair one bestowing her person' cp. तन्वं विसस्रे जायेव पत्ये उशती सुवासाः X. 71. 4. शुभ्रा, acc. to Pischel, V. S. I. 309, is a courtesan. His proof is not at all convincing.

Tr. She rises to view before us, like a fair one bestowing her person, like a (maid) who rises from her bath; banishing enemies and darkness, Usas, heaven's daughter, has come with light.

Verse 6

एषा । प्रतीची । दुहिता । दिवः । नॄन् । योषाऽइव । भद्रा ।
नि । रिणीते । अप्सः ॥ विऽऊर्ण्वती । दाशुषे । वार्याणि । पुनः ।
ज्योतिः । युवतिः । पूर्वऽथा । अकरित्यकः ॥ ६ ॥

एषोषा प्रतीच्यभिमुखा सती दिवो दुहिता नॄन् सर्वान् प्राणिनः प्रति भद्रा योषेव कल्याणवेषा योषिदिवाप्सो रूपं निरिणीते । प्रेरयति । किंच दाशुषे हविर्दात्रे यजमानाय वार्याणि वरणीयानि धनानि व्यूर्ण्वती प्रयच्छन्ती युवतिर्नित्ययौवना सर्वत्र मिश्रयन्ती वा पुनरद्यापि पूर्वथा पूर्वमिव ज्योतिस्तेजोऽकः करोति ॥

प्रतीची' (f. of प्रत्यच् from प्रति + अच्) in front; cf. पुंसः प्रतीची एति I. 124. 7. It is *nct* a part of the simile in *b.* यो'षाइव भद्रा' योषा is wrongly understood by Pischel as a courtesan; the word भद्रा, beautiful, auspicious, holy, goes against it. नि' रिणीते अ'प्सः. अप्सः is bosom. नि रि to let loose, to untie or uncover. With *b* cf. I. 92. 4; 123. 10; 124. 4, 7; VI. 64. 2. विऊर्ण्वती' from वि + ऊर्णु (which is traced to the reduplicated form of वृ) to disclose. पूर्व'था, adv. as of yore. The addition of था forms adverbs of time and manner; cf. प्रत्नथा, ऋतुथा; एवथा, इत्था &c.

Tr. This daughter of heaven, rising in front of men, uncovers her bosom like a beautiful maid; unfolding precious things to the worshipper, the young damsel has again made light as of yore.

Ne. 19.

MANDALA VII SŪKTA 61

उद्वा चक्षुरिति सप्तर्चं षष्ठ सूक्त वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभ मैत्रावरुणम् । उद्वा सप्त इत्यनुक्रमणिका विनियोगो लैङ्गिक ॥

Verse I

उत् । वाम् । चक्षुः । वरुणा । सुऽप्रतीकम् । देवयोः । एति । सूर्यः । ततन्वान् ॥ अभि । यः । विश्वा । भुवनानि । चष्टे । सः । मन्युम् । मर्त्येषु । आ । चिकेत ॥ १ ॥

हे वरुणा मित्रावरुणौ देवयोर्द्योतमानयोर्वां युवयोश्चक्षु प्रकाशक तेज सुप्रतीकं शोभनरूपमेवरूप सूर्यस्ततन्वास्तेजो विस्तारयन्नुदेति उद्गच्छति । अथोदितो यो देवो विश्वा सर्वाणि भुवनानि भूतजातान्यभिचष्टे अभिपश्यति स देवो मर्त्येषु प्रवृत्त मन्यु स्तोत्र कर्म वा आ चिकेत आजानाति ॥

वरुणा For the ending अ of the Samhitā here and in rc 7a (देव) the Pp substitutes the ending आ The sense requires it The shortening is obviously for euphony and we have yet to develop an ear for it The dual denotes मित्रावरुणा Old would see a du form in वरुण itself, as in पृथिव II 31 5 वा चक्षु cf I 115 1, VI 63 1, X 37 1 It is for watching over the universe सुप्रतीकम् (from प्रतीक countenance) lovely, of अभीर चित् कृणुथ, सुप्रतीकम् IV 28 6 ततन्वान् perf part from तन्, who has spread (his lustre) मन्यु, in the most general sense means intention desire the good variety includes the further sense of 'courage spirit' the evil one of 'jealousy, fury' It is the general sense that is denoted here

Tr O Mitra and Varuna here rises the sun, spreading (his rays) who is the lovely eye of you gods who regards all beings, he takes note of the purposes of men

Verse 2

प्र । वाम् । सः । मित्रावरुणौ । ऋतऽवा । विप्रः । मन्मानि । दीर्घऽश्रुत् । इयर्ति ॥ यस्य । ब्रह्माणि । सुक्रतू इति सुऽक्रतू । अवाथः । आ । यत् । क्रत्वा । न । शरदः । पृणैथे इति ॥२॥

हे मित्रावरुणौ वां युवयोर्मन्मानि मननीयानि स्तोत्राणि स प्रसिद्धो विप्रो मेधावी ऋतावा यज्ञवान् दीर्घश्रुच्चिरकालं श्रोता एवमुक्तलक्षणो वसिष्ठ इयर्ति । प्रेरयति । यस्य येब्रह्माणि परिदृढानि स्तोत्राणि हे सुक्रतू शोभनकर्माणावत्राथो रक्षथः । यत्कर्म शरदो बहून् संवत्सराना पृणैथे आपूरयेथे स उदियर्ति ॥

ऋताऽवा. 'Conforming to the Law;' as applied to men it may be translated by 'pious'. मन्म (from मन्, cp मति) prayer. दीर्घश्रुत् heard from afar, an epithet of gods, also of रयि, शर्म &c. It could be taken as pl. adj. to मन्मानि, but cf. य (मर्त्यं) दीर्घश्रुत्तम आविवासति एतान् (देवान्) X. 93. 2. अवाथः and पृणैथे are forms of the subj

Tr. It is a pious singer, Mitra and Varuna, one who is known from afar who is sending forth his prayers unto you. May you be gracious to his hymns, O gods of mighty intellect, that he may fill his autumns as it were with wisdom.

Verse 3

प्र । उरोः । मित्रावरुणा । पृथिव्याः । प्र । दिवः । ऋष्वात् । बृहतः । सुदानू इति सुऽदानू ॥ स्पशः । दधाथे इति । ओषधीषु । विक्षु । ऋधक् । यतः । अनिऽमिषम् । रक्षमाणा ॥ ३ ॥

हे मित्रावरुणा मित्रावरुणौ युवमुरोर्विस्तीर्णायाः पृथिव्या अपि प्र प्रिरिचाथे । अस्येदेव प्र रिरिचे (ऋ० १-६१-९) इत्यादिषु प्रशब्दस्य रिरिच इत्यनेन सह संबन्धदर्शनादत्राप्युचितक्रियाध्याहारेण रिरिच इति योज्यम् । तथा स्वगुणैर्महतो बृहतः स्वरूपतोऽतिमहतो दिवो द्युलोकादपि प्रारिरिचाथे हे सुदानू शोभनदानौ

विंचौषधीषु विक्षु प्रजासु निमित्तभूतासु प्रजासु चेति वा स्पशो रूपं दधाथे । धारयेथे । किं कुर्वन्तौ । ऋधग्यत ऋधक् सत्येन यतो विवेकात् सत्येन गच्छन्तौ जनानिमिषमव्यवधानेन सर्वदा रक्षमाणा पालयन्तौ ॥

सुदानु, an epithet of gods and men Gr tries to derive it *from* दानु dew, but it is *from* दानु gift in *fact Geld derives* दानु dew from दा to give उरो पृथिव्या उरो is m or n, not f, and we expect here a reference to the three-fold world अन्तरिक्षात् is therefore to be taken as understood after उरा (cf III 46 3-Geld) प्र goes with दधाथे ऋधग्यत adj *to* स्पशः यत्, *pre p.* from इ ऋधक् (नि 4 25=पृथक्) apart, alone secretly, ऋधक् यत hidden

Tr From the vast (aerial regions), from the earth from the sublime and lofty sky, among plants and men you have kept hidden spies O bounteous Mitra and Varuna you who protect with unwinking eyes

Verse 4

शंस । मित्रस्य । वरुणस्य । धाम । शुष्मः । रोदसी इति ।
बद्धधे । महिऽत्वा ॥ अयन् । मासाः । अयज्वनाम् । अवीराः ।
प्र । यज्ञऽमन्मा । वृजनम् । तिराते ॥ ४ ॥

हे ऋषे मित्रस्य वरुणस्य च धाम तेजः स्थानं शंस । स्तुहि । ययोर्देवयो शुष्मो बलं रोदसी द्यावापृथिव्यौ सह वर्तमाने महित्वा स्वमहत्त्वेन बद्धधे बध्नाति पृथक् स्थापयति इयं पृथिवीयं द्यौरिति पृथक्करोति । द्यावापृथिवी सहास्तामिति श्रुते । अयज्वनामननुष्ठातॄणां मासा कालावयवा अवीरा अपुत्रा एवायन् । यन्तु गच्छन्तु । तद्विपरीतो यज्ञमन्मा यज्ञार्थं मतिमान्यजमानो वृजनं बलं प्र तिराते प्रवर्धयतु । प्रपूर्वस्तिरतिर्वर्धनार्थः ॥

शंसा, subj I s Pp gives शंस, but in other cases of subj 1 s like अया(इ) IV 18 2, कृणव (इ) X 95 2, हिनवा (हि) X 95 13 the Pp similarly gives अय कृणव and हिनव as padas धाम Berg (II 213 n) Law, nature essence M M abode, law, com-

pany; Geld. divine nature, power, ordinances; Macd.–ordinance. *Berg. has shown very strong grounds for rejecting* Roth and Gr.'s meaning of 'abode,' adopted by M. M. The latter's reply (SBE, XXXII, p 383) is not very satisfactory. Here it should mean 'divine nature or power' of which *b* gives instances. बद्बधे, freq of बाध्; has crowded or oppressed; cf. न ते अन्तः शवसः धायि अस्य वि तु बाबधे रोदसी महित्वा; VI. 29 5 रोदसी बद्बधानः (अश्विनो.) रथः VII. 69. 1; also I. 52. 10. यज्ञमन्मा (बहु०; मन्मन् 'thought). *वृजनम् see I. 184. 6. प्र तिराते subj 3 s. from तॄ to* extend.

Tr. Let me speak of the divine nature of Mitra and Varuna. Their strength has by its greatness oppressed heaven and earth. Warrior-less months have passed for the non-sacrificers. He who is intent on sacrifice may well widen his circle.

Verse 5

अमूरा । विश्वा । वृषणौ । इमाः । वाम् । न । यासु । चित्रम् । ददृशे । न । यक्षम् ॥ द्रुहः । सचन्ते । अनृता । जनानाम् । न । वाम् । निण्यानि । अचिते । अभूवन् ॥ ५ ॥

हे अमूरामूढौ हे विश्वा व्याप्तौ हे वृषणौ वर्षितारौ वां युवाभ्यामिमा इमानि स्तुतिवचांसि क्रियन्ते । यासु स्तुतिषु चित्रमाश्चर्यं न ददृशे न दृश्यते न यक्षं न पूजा दृश्यते । युवाभ्यां महिम्नोऽपि महत्त्वात् प्रयत्नेन क्रियमाणमपि स्तोत्रं न चमत्करोतीत्यर्थः । जनानामनृता स्तुत्यविषयाणि स्तोत्राणि द्रुहो द्रोग्धारः सचन्ते सेवन्ते । न महान्तः । वां युवाभ्यां क्रियमाणानि निण्यान्यन्तर्हितानि रहस्यान्यपि स्तोत्राण्यचित्तेऽज्ञानाय *नाभूवन् न भवन्ति ॥

A considerable difference of opinion prevails in the general interpretation of this rc, though not much in that of individual words. अमूर is exclusively applied to the gods elsewhere in the sense of 'wise,' *contra*, मूर IV. 26. 7; X. 4. 4; 46. 5.

* प्रथमाङ्को अभुवन् भवन्ति इति पाठः ।

यक्षम्, Geld magic, illusion Old, Boyer, something wonderful and mysterious The latter meaning is preferable, cf केनोप॰ 15, बृह॰ V 4 1 द्रुह (from द्रुह् to do harm) demons सच् to follow. निण्य secret अ चिते (infin da of चित् to know) Geld follows Sāy in the main He takes विश्वा as predicative adj to obviate the difficulty of accent His construction is इमा i e मतय वां (सन्ति), यासु &c c d follow as independent clauses Gr and Lanman read अमूरा विश्वा as against the Pp, these and इमा वाम् are connected with द्रुह in c, while b is taken as an adj clause to द्रुह Berg and Old accept this construction The arguments in favour of the construction preferred for the Tr below are as follows We cannot set aside the Pp as it envisages a definite meaning, and अमूरा cannot be an epithet of द्रुह As regards the accent difficulty due to the vocatives अमूरा and विश्वा being accented and followed by the unaccented वृषणौ Old has pointed out to an undoubted parallel in VIII 87 5 दस्रा हि रय्यवतनी शुभस्पती, which are all voc epithets of अश्विनौ विश्व as an epithet of a dual n occurs in IV 56 1 The sentence इमा वाम् has been left incomplete on account of the parenthetical b and is completed in c cf सोमस्य मा तवसं वक्षि अग्ने वह्निं चकर्थ III 1 1. The द्रुह are elements of evil the laws of moral retribution in the world, which are unlike the demons we dream about

Tr O wise and mighty gods both, you have appointed these—there is nothing wonderful or mysterious about them—demons who pursue the falsehoods of men, no secrets remain unknown to you

Verse 6

सम् । ऊं इति । वाम् । यज्ञम् । मह्यम् । नमःऽभिः । हुवे । वाम् । मित्रावरुणा । सऽबाधः ॥ प्र । वाम् । मन्मानि । ऋचसे । नवानि । कृतानि । ब्रह्म । जुजुषन् । इमानि ॥ ६ ॥

हे मित्रावरुणौ वां युवयोर्यज्ञं नमोभिर्नमस्कारैः स्तुतिभिः सह महयम् संपूजयाम्यहम्। तदर्थं हे मित्रावरुणा मित्रावरुणौ वां सबाधो बाधायुक्तोऽहं हुवे आह्वयामि बाधापरिहाराय। वां युवामृचसे सेवितुं नवानि नूतनानि स्तुत्यानि वा मन्मानि स्तोत्राणि। प्रभवन्त्वित्यध्याहारः। कृतानि मया समूहीकृतानीमानीदानीं क्रियमाणानि ब्रह्म परिवृढानि स्तोत्राणि युवां जुजुषन् प्रीणयन्तु॥

सं महयम्. inj. 1 s. from मह् caus. to consecrate, to offer. सबाध. (from बाध distress) distressed; Gr. Macd. zealous; for बाध cf. पुरा नो बाधात् दुरिता अति पारय IX. 70. 9. ऋचसे infin. in असे from अर्च् to sing praises of. ब्रह्म n. pl. जुजुषन् subj. 3 pl. from जुष् to please; ii to rejoice; iii to relish, to accept with pleasure. कृतानि goes with c.

Tr. I would offer sacrifice to you with salutations. I invoke you, Mitra and Varuna, because I am afflicted. I have composed new hymns to glorify you. May these prayers please (you).

Verse 7

इयम्। देवा। पुरःऽहितिः। युवऽभ्याम्। यज्ञेषु। मित्रावरुणौ। अकारि॥ विश्वानि। दुःऽगा। पिपृतम्। तिरः। नः। यूयम्। पात। स्वस्तिऽभिः। सदा। नः॥ ७॥

*अनया स्तुतिमुपसंहरति। हे देवा देवौ मित्रावरुणौ युवभ्यां युवाभ्यां यज्ञेष्वियं पुरोहितिः पुरस्क्रिया पूजा स्तुतिलक्षणाकारि कृताभूत्। तां सेवित्वा विश्वानि सर्वाणि दुर्गा दु खेन गन्तव्यान्यापदस्तिरस्तिरस्कुरुतम्। तथा कृत्वा नोऽस्मान्पिपृतं पारयतम्। शिष्टो गत.॥

देवा Pp. for देव. पुरोहितिः the office of a पुरोहित, one placed (हित) at the head (पुर.) for intercession with the gods. दुर्गा तिरः:

* अयं मंत्रो भाष्यकृता (७-६०-१२) इत्यत्र व्याख्यातत्वादादर्शे 'इयं देवेति समग्नी गता' एतावानेव निर्देश.। चतुर्थचरणस्तु (७-१-२०) इत्यत्र 'नोऽस्मान्यूयं त्वत्परिवाराश्च सर्वे स्वस्तिभिरविनाशिभिर्मङ्गलैः। तथा च यास्कः। स्वस्तीत्यविनाशनामास्तिरभिपूजितः स्वस्तीति (नि० ३-२१)। सदा पात रक्षत।' इति व्याख्यात.॥

across difficulties d is the refrain of Vāsistha hymns it is addressed to the gods generally

Tr This (hymn of) intercession we have offered in sacrifices, O divine Mitra and Varuna Take us across all difficulties Protect us evermore with your blessings, (ye gods)

No. 20

MANDALA VII - SUKTA 71

पञ्चमेऽनुवाक एकोनविंशति सूक्तानि। तत्राप स्वसुरिति षडृच प्रथम सूक्त त्रैष्टुभमाश्विनम्। अनुक्रम्यते च अप स्वसु षळिति गतो विनियोग ॥

A hymn to the Asvins, cf I 116

Verse I

अप॑ । स्वसु॑ः । उ॒षस॑ः । नक् । जि॒ही॒ते॒ । रि॒णक्ति॑ । कृ॒ष्णीः । अ॒रु॒षाय॑ । पन्था॑म् ॥ अश्व॑ऽमघा । गो॑ऽमघा । वा॒म् । हु॒वे॒म॒ । दिवा॑ । नक्त॑म् । शरु॑म् । अ॒स्मत् । यु॒यो॒त॒म् ॥ १ ॥

स्वसु स्वसृस्थानीयाया उषस सकाशान्नक्त रात्रिरप जिहीते अपगच्छति। तस्या अवकाश दत्वा स्वयमपगतेत्यर्थ । स्वसा स्वस्रे ज्यायस्यै योनिमारैक (ऋ० १-१२४-८) इत्युक्तम्। कृष्णा कृष्णवर्णा रात्रिररुषायारोचमानायाहे सूर्याय वा पन्था पन्थान मार्ग रिणक्ति रेचयति। यस्मादेव तस्माद्युवयारागमनसमयत्वात् हे अश्वामघाश्वधनौ हे गोमघा गोधनौ। उभयो प्रदातारावित्यर्थ । ईदृशौ वा युवा हुवम स्तुम। आह्वयाम। दिवा नक्त सर्वदा शरु हिंसकमस्मदस्मत्तो युयातम् पृथक्कुरुतम् ॥

न॑क् अ प जिहीते नक् (नश्, Gr nyxa-xos later निश्, of नक्त) night अप हा to go away from, cf अप अनक्षास (blind) बधिरा अहासत IX. 73 6 With *a* of अप स्वसार सनुत युयोति I 92 11, अप स्वसु तम स वनयति X 172 4 स्वसा स्वस्रे ज्यायस्यै योनिमारैक् I. 142 8 The

night and dawn are spoken of as sisters. कृष्णी: the black one (night); only here; कृष्णा in I. 113. 2. आरैक् उ कृष्णा सदनान्यस्याः; also कृष्णासु अग्ने अरुषः वि भाहि III. 15. 3. अरुष, the red one, is the sun or day; generally used of day; cf. III. 1. 4: 7. 5. पन्थां रिणक्ति leaves or makes clear the way; cf. I. 113, 1, 2, 16; II. 13. 5. अश्वामघा गोमघा; बहु०; मघ gift, wealth (from मंह् to give). शरु f. (from शॄ; cf. शर, शर्य, शल्य) an arrow or spear; cf. अमन्यमानाञ्छर्वा जघान II. 12. 10; here it is apparently used metaphorically. यु to separate.

Tr. The night leaves her sister dawn: the black one clears the way for the red one. We would invoke you, grantors of horses and cows. Remove the dart (from our heart), day and night.

Verse 2

उपऽआयातम् । दाशुषे । मर्त्याय । रथेन । वामम् । अश्विना । वहन्ता ॥ युयुतम् । अस्मत् । अनिराम् । अमीवाम् । दिवा । नक्तम् । माध्वी इति । त्रासीथाम् । नः ॥ २ ॥

हे अश्विनौ युवामुपायातम् उपागच्छतमस्मदाह्वानं प्रति । किमर्थम् । दाशुषे हविषां दात्रे यजमानाय । तदर्थं रथेन वामं वननीयं धनं वहन्ता वहन्तौ । अस्मदस्मत्तो युयुतं पृथक्कुरुतम् । किम् । अनिराम् । इरान्नम् । *तदभाववद्दारिद्र्यमित्यर्थः । अमीवां रोगं च । हे माध्वी मधुमन्तौ युवां नोऽस्मान् दिवा नक्तं सर्वदा त्रासीथां रक्षतम् ॥

अनिराम् (अन् + इरा refreshing drink) famishment, famine of water. अमीवाम् disease, plague. अनिरा and अमीवा are mentioned together in VIII. 48. 4, and X. 37. 4. माध्वी is an epithet of the Aśvins, always in the voc.; occurs in IV. 43. 4; V. 75. 1; also of ओषधि and गो in I. 90. 6, 8; 'bringers of मधु', sweet drink, standing for Soma, milk, honey &c. The stem

---

* आदर्शे तदन्नदारिद्र्यमित्यर्थ इति पाठः ।

app. is माध्वि, of obscure formation from मधु. आ॑सीथाम् (Aor. opt. 2 du. from आ) has the accent of emphasis like पिब in III. 32. 1.

Tr. Come to the mortal sacrificer, Aśvins, bringing precious gifts on your chariot; remove famine and disease from us; protect us day and night, O bringers of sweetness.

Verese 3

आ । वाम् । रथम् । अवमस्याम् । विऽउंष्टौ । सुम्नऽयवः ।
वृषणः । वर्तयन्तु ॥ स्यूमंऽगभस्तिम् । ऋतयुक्ऽभिः । अश्वैः ।
आ । अश्विना । वसुमन्तम् । वहेथाम् ॥ ३ ॥

अवमस्यामासन्नायां व्युष्टौ व्युच्छन उषासि वां युवयो रथं सुम्नायवः सुखेन योजयन्तोऽश्वा वृषणो वर्षका युवामा वर्तयन्तु । स्यूमगभस्तिं सुखरश्मिं स्यूतरश्मिं वसुमन्तं प्रदेयधनयुक्तं रथं हे अश्विनाश्विनावृतयुग्भिरुदकयुक्तैरश्वैरुदकप्रदैरश्वैराव-हेथाम् ॥

अवम॑स्यां व्यु॑ष्टौ. अवम (from अव + म, termi. of super.) lowermost, next, latest; cf. अवमा ऊतिः VI. 25 1. व्युष्टि (वि + वस्) dawning of day. सुम्नयु॑ inclined to favour or kindness. स्यू॑मगभस्ति (स्यूमन् strap, riggings, from सिव् to sew, गभस्ति pole, from * गभ् to bifurcate like fingers, sun's rays &c.) of which the pole is fastened with ropes; occurs besides in I. 122. 15. ऋतयु॑क् harnessed according to the Law, that is punctually; cf. IV. 51. 5; V. 39. 2, 4.

Tr. Let your mighty (horses), inclined to favour us, turn your chariot hither on this the latest dawning of day. Drive hither, O Aśvins, your wealth-laden chariot with its well-secured pole with your horses that are yoked punctually.

Verse. 4

यः । वाम् । रथः । नृपती इति नृऽपती । अस्ति । वोळ्हा ।
त्रिऽवन्धुरः । वसुऽमान् । उस्रऽयामा ॥ आ । नः । एना ।

नासत्या । उप । यातम् । अभि । यत् । द्याम् । विश्वऽप्स्न्यः । जिगाति ॥ ४ ॥ *माँ

हे नृपती नृणां यजमानानां पालकावश्विनौ वां युवयोर्यो रथो वोळ्हा युवयोर्वाहकोऽस्ति सर्वदा संनिहितो वर्तते । कीदृशोऽसौ । त्रिवन्धुरः सारथ्यधिष्ठानस्थानत्रयोपेतो वसुमान् धनवानुस्रयामोस्रं दिवसं प्रति गन्ता । एनैतेन रथेन हे नासत्याश्विनौ नोऽस्मानुपायातम् । यद्रथो यश्च रथो वां विश्वप्स्न्यो व्याप्तरूपोऽभि जिगाति अभिगच्छति । अथवाह । यदस्मादिश्वप्स्न्यो वसिष्ठो वां जिगाति स्तौति अत उपायातम् ॥

वोळ्हा (=वोढा from वह् + तृ). त्रिवन्धुरः वन्धुर n., also वन्धुर्, is a chariot-seat ; cf. अहं तदेव वन्धुरं पर्यचामि हृदा मतिम् X. 119. 5. The third seat is for Sūryā. उस्रयामन् (उस्र red, the red glow of the dawn, VI. 52. 15) journeying in early morning ; cf. अरं मे उस्रयाम्णे अरं अनुस्रयाम्णे बभ्रू यामेषु अस्त्रिधा IV. 32. 24 ; it is called अहंयुर्वः in I. 181. 3. एना=अनेन. विश्वप्स्न्यः—विश्वं प्स्न्यं (प्सा to eat + न्य, अनीय) यस्य, to whom belongs all food, who nourishes every one ; cf. विश्वप्स्न्याय प्र भरन्त भोजनम् II. 13. 2 (of Soma), in VII. 47. 6 and VIII. 86. 15 of रै. Gr. (Dict.) understood it as adj. to रथ ; in his Tr. he takes it as referring to सोम. Berg. refers it to Agni (II. 438), because Agni feeds them (हविषा विपर्ति I. 46. 4) and rises to receive them (ऊर्ध्वो वा अग्निः अध्वरेषु अस्थात् VI. 63. 4). जिगाति from गा.

Tr. You have, oh kings, a chariot to convey you, furnished with three seats, wealth-bringing and journeying at daybreak ; come to us on it, O true gods, at the time when the all-nourishing (fire) comes forward to receive you.

Verse 5

युवम् । च्यवानम् । जरसः । अमुमुक्तम् । नि । पेदवे । ऊहथुः । आशुम् । अश्वम् ॥ निः । अंहसः । तमसः । स्पर्तम् । अत्रिम् । नि । जाहुषम् । शिथिरे । धातम् । अन्तः । इति ॥ ५ ॥ *सोमु

हे अश्विना युव च्यवान जरसो जीर्णाद्रूपादमुमुक्तम अमुञ्चतम् । युवं च्यवानमश्विना जरन्त पुनर्युवानम् (ऋ० १-११७-१३) इति ह्यन्यत्र । तथा पेदव एतन्नामकाय राज्ञ आशु शीघ्रगामिनमश्व निरूहथु न्यवहत युद्धे । युव श्वेत पेदवे (१-११८-९) इति निगम । तथात्रिं महर्षिमहस ऋबीसादग्ने सकाशात्तमसश्च गृहान्त स्थिताच्च सकाशान्निष्पर्तम् न्यपारयतम् । युवमृबीसमुत तप्तमत्रय ओमन्वन्त चक्रथु (ऋ० १०-३९-९) इति निगम । तथा जाहुष शिथिरे शिथिले भ्रष्टे स्वराष्ट्रेऽन्तर्मध्ये पुनर्निधात न्यधातम् । परिविष्ट जाहुष विश्वत सीम् (ऋ० १-११६-२०) इति ह्युक्तम् ॥

For the mythological references see I 116 10, 6, 8, 20 The poet feels that he could not conclude his hymn without some reference to the miracles of the अ० नि वह् to convey नि स्पृ (generally without prep or with अव) to save from, cf. महो राये चितयन् अत्रिं अस्प V 15 5 शिथिरे अन्त शिथिर (from श्रथ्, cf cl शिथिल) occurs once as an epithet of Savitr's arms, once of प्रन's अह्रा, in V 85 8 (वि ष्य शिथिरान् इव) and in our passage without subst, Gr, 'something entwined', Berg (II 425) 'freed from the enveloping clouds'

Tr You released Cyavāna from old age you conveyed a swift horse to Pedu, you saved Atri from distress and darkness you placed Jāhusa in an untramelled place

Verse 6

इयम् । मनीषा । इयम् । अश्विना । गीः । इमाम् । सुऽवृक्तिम् । वृषणा । जुषेथाम् ॥ इमा । ब्रह्माणि । युवऽयूनि । अग्मन् । यूयम् । पात । स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ ६ ॥ * पा इ०

*हे अश्विनाश्विनावियं मनीषा स्तुतिर्युवयो । कृतेति शेष । तदेवादरार्थं पुनरुच्यते । इय गी स्तुति कृता । हे वृषणा कामाना वर्षकाविमामस्मत्कर्तां सुवृक्ति शोभनां स्तुति जुषेथा सेवेथाम् । इमेमानि ब्रह्माणि कर्माणि स्तुतिरूपाणि युवयूनि युवां कामयमानानि सन्त्यग्मन गच्छन्तु युवाम् । यूय पातेति सिद्धम् ॥

* इयमृक् आदर्शं ७-७०-७ इत्यत्र व्याख्यातत्वात् केवलं इय मनीषेति वही गता इ पेतावान्निर्दिष्टा ।

मनीषा॑ prayer. Mark the absence of संधि between मनीषा and इयम्. सुवृक्ति॑, (from वृज् to strew barhis) primarily, spreading of barhis as a seat for an honoured guest;-hence, mark of honour; cf. I. 116. 1. वृषय॑ yearning for you.

Tr. This is our prayer, this our song, O Aśvins. Accept with pleasure this mark of honour, O mighty gods. These hymns go forth in quest of you. (Ye gods,) protect us evermore with your blessings.

No. 21

MAṆḌALA VII SŪKTA 77.

उपो रुरुच इति षळृचं सप्तमं सूक्तं वासिष्ठस्यार्षमुषस्यम्। तथा चानुक्रान्तम्। उपो रुरुचे षळिति। प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तो विनियोगः॥

Verse 1

उपो इति। रुरुचे। युवतिः। न। योषा। विश्वम्। जीवम्। प्रऽसुवन्ती। चरायै॥ अभूत्। अग्निः। सम्ऽइधे। मानुषाणाम्। अकः। ज्योतिः। बाधमाना। तमांसि॥ १॥

इयमुषा उपो समीप एव सूर्यस्य रुरुचे दीप्यते। युवतिर्यौवनोपेता योषा न योषिदिव। सा यथा वस्त्राभरणादिना पत्युः समीपे प्रदीप्यते तद्वत्। किं कुर्वती। विश्वं सर्वं जीवं जीवसंघं चरायै संचाराय प्रसुवन्ती प्रेरयन्ती। किंचाग्निर्मानुषाणां मनुष्याणामर्थाय समिधेऽभूत् समिन्धनीयोऽभवत्। इन्धनार्थे केन्। अग्निः स्वतेजसा तमांस्यन्धकारान्बाधमाना बाधमानं *वा बाधकं ज्योतिस्तेजःसंघमकः अकार्षीत्। अथवा। औषसं ज्योतिस्तमांसि बाधमाना बाधमानान्यकः अकरोत्॥

उ॑पो रुरुचे. उप रुच् (only here) approach with shining light; cf. नि रुच् remove by shining, VIII. 3. 20. यो॑षा, the comple-

* आदर्शे वा इति नास्ति।

अन्तिवामा, बहु॰ from अन्ति near and वाम. गव्यूति (गो + ऊति Gr.; गो + यूति Vārt. on VI. 1. 79, यूति from यु to join acc. to III. 3. 97; the latter is of course preferable) Pasture-land. यावय from यु to remove to a distance.

Tr. Having precious things in thy proximity, shine away the enemy to a distance; grant an extensive pasture-land and freedom from fear unto us; banish hatred; bring wealth; and send gifts to the singer, O bounteous goddess.

Verse 5

अस्मे इति । श्रेष्ठेभिः । भानुऽभिः । वि । भाहि । उषः । देवि । प्रऽतिरन्ती । नः । आयुः ॥ इषम् । च । नः । दधती । विश्वऽवारे । गोऽमत् । अश्वऽवत् । रथऽवत् । च । राधः ॥ ५ ॥

हे उषो देवि अस्मे अस्मभ्यं श्रेष्ठेभिः प्रशस्यैर्भानुभी रश्मिभिः प्रकाशैर्वि भाहि प्रकाशय । किं कुर्वती । नोऽस्माकमायुरायुष्यं प्रतिरन्ती वर्धयन्ती । हे विश्ववारे विश्वैः संभजनीये देवि नोऽस्मभ्यमिषं च गोमद्भिर्बहुभिरुपेतमश्ववदश्वैरुपेतं रथवद्रथैरुपेतं राधो धनं च दधती विभाहीति ॥

श्रेष्ठ super. of verb. n from श्री to beautify. प्रतॄ cf. I. 25. 12.

Tr. Shine for us with loveliest rays, goddess Usas, prolonging life for us, and bestowing on us nourishment and gifts consisting of cattle, horses and chariots, O goddess longed for by all

Verse 6

याम् । त्वा । दिवः । दुहितः । वर्धयन्ति । उषः । सुऽजाते । मतिऽभिः । वसिष्ठाः ॥ सा । अस्मासु । धाः । रयिम् । ऋष्वम् । बृहन्तम् । यूयम् । पात । स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ ६ ॥

हे दिवो दुहितरुषः सुजाते शोभनजनने यां त्वा त्वां मतिभिः स्तोत्रैर्वसिष्ठा वर्धयन्ति सा त्वमस्मासु वसिष्ठेष्वृष्वं महान्तं बृहन्तं महान्तं रयिं धनं धाः धेहि ॥

Tr. O beautiful-born daughter of heaven, Usas, mayst thou, whose strength is increased by the Vasisthas with their hymns, confer on us noble and mighty wealth. (Ye gods,) protect us evermore with your blessings.

No. 22

MANDALA VII. SŪKTA 86.

धीरा त्वस्येत्यष्टर्चं षोडशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभं वरुणदेवत्यम् । तथा चानुक्रान्तम् । धीराष्टौ वारुणं हेति । गतो विनियोगः ॥

The बृहद्देवता narrates a story in connection with VII. 55. Vasistha stole into Varuna's house at night. Varuna's dog attacked him, but was silenced along with other followers by Vasistha with VII. 55. 2–3. Then Varuna bound Vasistha with his snares, whereupon Vasistha prayed to his father, Varuna, with VII. 86–89 and was released. Geldner accepts this childish story (Old. Noten II. 59) as the basis of this hymn, which is one of the most inspired of the Rgvedic collection.

Verse 1

धीरा । तु । अस्य । महिना । जनूंषि । वि । यः । तस्तम्भ । रोदसी इति । चित् । उर्वी इति ॥ प्र । नाकम् । ऋष्वम् । नुनुदे । बृहन्तम् । द्विता । नक्षत्रम् । पप्रथत् । च । भूम ॥ १ ॥

अस्य वरुणस्य जनूंषि जन्मानि महिना माहिम्ना तु क्षिप्रं धीरा धीराणि धैर्यवन्ति भवन्ति । यो वरुण उर्वी विस्तीर्णे रोदसी चिद्द्यावापृथिव्यावपि वि तस्तम्भ विविधं स्वकीये स्थाने स्थिते अकरोत् । यश्च बृहन्तं महान्तं नाकमादित्यं नक्षत्रं चर्ष्वं दर्शनीयं द्विता द्वैधं प्र नुनुदे प्रेरयति स्म । अहनि सूर्यं दर्शनीयं प्रेरयति रात्रौ नक्षत्रं तथेति द्विप्रकारः । भूम भूमिं च यः पप्रथत् अप्रथयत् विस्तारितवान् तस्यास्य वरुणस्येत्यन्वयः ॥

ment of जार, a lover; cf. I. 48. 5. चरा॑यै inf. (i. e. dative of verb. n.) from॑चर्. सामि॑धे inf.

Tr. Like a young girl who has a lover, she comes up beaming, impelling the whole living world to activity. Now is the time when men should kindle Agni. Dispelling darkness, she has made light.

Verse 2

विश्व॑म् । प्रतीची । सुऽप्रथाः । उत् । अस्थात् । रुशत् । वासः ।
बिभ्रती । शुक्रम् । अश्वैत् ॥ हिरण्यऽवर्णा । सुदृशीकऽसंदृक् ।
गवाम् । माता । नेत्री । अह्नाम् । अरोचि ॥ २ ॥

विश्वं कृत्स्नं जगत्प्रति प्रतीच्यभिमुखी सप्रथाः सर्वतः पृथुतरोदस्थाद् उदगच्छत् । उदिता च रुशद्दीप्तं शुक्रं तेजोमयं वासो वसनीयं तेजःसमूहं बिभ्रती धारयन्त्यश्वैत् वर्धते । हिरण्यवर्णा हितरमणीयवर्णोपेता । सुदृशीकसंदृक् । संदर्शयतीति संदृक् तेजः । सुष्ठु दर्शनीयं संदृक् तेजो यस्याः सा तादृशी । गवां वाचां गवामेव वा माता निर्मात्री । उषःकाले हि पक्षिमनुष्यादीनां वाचो निर्गच्छन्ति । गवामपि तस्मिन्काले संचारात्तन्निर्मातृत्वम् । अथवा रश्मीनां निर्मात्री । अरोचि रोचतेऽह्नां नेत्री दिवसानां प्रापयित्री ॥

प्रतीची॑, f. of प्रत्यञ्च् having the face turned *towards* (not *back*; cf. Old. Tr. of I. 95. 5); cf. पुंस एति प्रतीची I. 124. 7. सप्र॑थाः (प्रथस्, from प्रथ्, vast extent). रु॑शत्, cf. I. 48. 13. अश्वैत्, aor. or impf. 3 s of श्वित् to shine; cf. वि उषसो इव केतवः अश्वितन् X. 78. 7. सुदृ॑शीकसंदृक्, बहु० ; सुदृशीक (from दृश् like मृडीक, वृधीक, अनीक, भाऋजीक) lovely. संदृश् appearance, countenance.

Tr. With her vast extent she has risen in front of the world; wearing a brilliant garment she shines brightly. Of a golden hue and a lovely countenance, she has beamed forth, the mother of cows, the bringer of days.

Verse 3

देवानाम् । चक्षुः । सुऽभगा । वहन्ती । श्वेतम् । नयन्ती । सुऽ-

दर्शिकम् । अश्वम् ॥ उषाः । अदर्शि । रश्मिऽभिः । विऽअक्ता ।
चित्रऽमघा । विश्वम् । अनु । प्रऽभूता ॥ ३ ॥

देवानां चक्षुश्चक्षुःस्थानीयं तेजो वहन्ती धारयन्ती सुभगा शोभनधना सुदर्शीकं सुदर्शनमश्वं सर्वदा गन्तारमादित्यं नयन्ती प्रापयन्ती । किम् । श्वेतं श्वेतवर्णोपेतं सूर्यम् । प्रकाशयुक्तं कुर्वतीत्यर्थः । कीदृगुषाः । रश्मिभिः स्वकीयैर्व्यक्तादर्शि दृश्यते च । चित्रामघा विचित्रधना विश्वमनु सर्वं जगदनुलक्ष्य प्रभूता प्रवृद्धा । सर्वजगद्व्यवहारायेत्यर्थः ॥

The देवानां चक्षुः and श्वेतं अश्वः describe the sun. व्यक्ता (from अञ्ज् with वि to anoint or deck out oneself with something) brightened. अनु प्र भू to spread over.

Tr. Bringing with her the eye of the gods (the sun) leading the lovely white horse, the beautiful Usas is to be seen spread over the world, brightened with her rays and bestowing wonderful gifts.

Verse 4

अन्तिऽवामा । दूरे । अमित्रम् । उच्छ । उर्वीम् । गव्यूतिम् ।
अभयम् । कृधि । नः ॥ यवय । द्वेषः । आ । भर । वसूनि ।
चोदय । राधः । गृणते । मघोनि ॥ ४ ॥

हे उष अन्तिवामा । अन्त्यस्मदन्तिके वामं वननीयं धन यस्याः सान्तिवामा । त्वममित्रमस्मच्छत्रुं दूरेऽस्मत्तो विप्रकृष्टदेशे वर्तमानं कृत्वा व्युच्छ विभाहि । यथामित्रो दूरे भवति तथा व्युच्छेत्यर्थः । तथोर्वी गव्यूतिं भूमिमभयं नोऽस्माकं कृधि कुरु । किं च द्वेषोऽस्मद्द्वेष्टॄन्यावय अस्मत्त पृथक्कुरु । वसूनि शत्रूणां धनान्या भर आहर । राधो धनं चोदय प्रेरय गृणते स्तुवते मह्यं हे मघोनि धनवति ॥

धी'रा. Gr. from धी, Geld. from धृ; Geld quotes VIII 48. 4 in support, but not convincingly; Peterson actually agrees with Say. in taking it in the sense of 'stable', as against Gr.; Geld. is with Sāy.; *b* justifies the interpretation. अस्य goes with महिना' (= महिम्ना; of I 32 8). जनूं'षि created beings, esp. gods and men; cf. उभे जनुषी IX. 70, 3; दैव्यानि मानुषा जनूंषि VII. 4 1. चित् emphasises उर्वी प्र नुनुदे set in motion; M M. 'lighted on high', which is unacceptable Berg see in *c* a belief that the heavens moved only at night द्विता; acc. to Geld. (V. S III 4.) = त्मना, by itself, all alone: (Gl.) on both sides, i e westwards by day and eastwards at night; (Tr.) repeatedly, ever; M. M, apart, R, Gr, Berg, an emphatic particle, Old forsooth, verily. न'क्षत्र star; in the sing. refers to the sun; cf सूर्य उद्यत नक्षत्र VII. 81 2, it goes with नुनुदे पप्रथत्, being accented, must begin a new sentence भू'म n = भूमिम्.

Tr. The creation has been stabilised by his greatness, of him who steadied apart heaven and earth, vast as they are; he set the lofty and great vault of heaven in motion, and the sun besides, and extended the earth

Verse *2*

उत । स्वया॑ । तन्वा॑ । सम् । वदे । तत् । कदा । नु । अन्तः । वरु॑णे । भुवानि ॥ किम् । मे । हव्यम् । अहृ॑णानः । जुषेत । कदा । मृळीकम् । सुऽमनाः । अभि । ख्यम् ॥ २ ॥

[*न्वा३ ऽन्वा१

वरुण शीघ्र दिदृक्षमाण ऋषिरनया वितर्कयति । उतेति विचिकित्सायाम् । उत किं स्वया तन्वा स्वीयेनात्मीयेन शरीरेण स वदे सहवदन करोमि । आहोस्वित् तत्तेन वरुणेन सह संवदे । कदा नु खलु वरुणे देवेऽन्तर्भुवानि अन्तर्भूतो भवानि । वरुणस्य चित्ते सलग्नो भवानीत्यर्थ । अपि च मे मदीय हव्यं स्तोत्र हविर्वाहृणानोऽक्रुध्यन् वरुण किं केन हेतुना जुषेत सेवेत । सुमना शोभनमनस्क सन्नह कदा कस्मिन्काले मृळीक सुखयितारं वरुणमभि ख्यम् अभिपश्येयम ॥

स्वया तन्वा !. तनु f with स्व or स्वयम् is often used in the sense of 'self', cf तन्व स्वायै पिपर्वि V 4 6, स्वय गातु तन्व इच्छमानम् IV. 18 10. स वद् to converse with; cf महद्भि स वदस्व I 170 5 तद् refers to *b c d* वरुणे अन्त भुवानि अन्त Ludwig, Gr (Tr) Macd, united with, Gr (Dict) Geld, अन्त भू to insinuate oneself into, or to penetrate into, Geld compares य इन्द्रे कमणा भुवत् VII 32 13, M M, Berg 'get unto, get near' Gr also explains अन्त as an adv with the sense 'in the company of' and cites वह्नी समाअकर अन्त अस्मिन् (असुरे) X 124 4 It would appear that अन्त in VII 86 6 and X. 11 4 is akin in sense to अन्तर in Gr Dict (4) 'beloved', cf यज्ञ व अन्तर VIII 18 19, हृद अन्तर वच VII 101 5, युज चित् अन्तर सामम् I 10 9, जायेव हृदि अन्तरा X 91 13 भुवानि, impera 1 s from aor base मृळीक कदा अभि ख्यम् मृळीक n mercy अभि ख्या to see experience

Tr And I thus say to myself when shall I be beloved of Varuna? Would he accept my offering without being angry? When joyous at heart shall I experience his mercy?

Verse 3

पृच्छे । तत् । एनः । वरुण । दिदृक्षु । उपो इति । एमि । चिकितुषः । विऽपृच्छम् ॥ समानम् । इत् । मे । कवयः । चित् । आहुः । अयम् । ह । तुभ्यम् । वरुणः । हृणीते ॥ ३ ॥

हे वरुण तदेन पाप पृच्छे त्वा पृच्छामि । दिदृक्षु । छान्दस सलोप । द्रष्टुमिच्छन्नहम् । येन पापेन हेतुना त्वदीयै पाशैर्बद्धोऽस्मि । पृष्ट सत तत्पाप कथय । अह विपृच्छ विविध प्रष्टु चिकितुषो विदुषो जनानुपा एमि उपागाम । ते कवय श्चित् क्रान्तदर्शिनो जनाश्च मे मह्य समानमित् समानमेवैकरूपमेवाहु अकथयन् । यदाहुस्तदाह । हे स्तोत ऽयमय हायमेव वरुणो हृणीते क्रुध्यतीति । अत क्रोध परित्यज्यास्मात्पाशेभ्यो मोचय ॥

दिदृक्षु as a desi n should have been दिदृक्षु The word has been explained variously Sāy = दिदृक्षु , Ludwig, दिदृश् verb. n + सु (loc pl), Geld = दिदृक्षा , Lanman (Berg Old Macd. agree) desi n used as adv , the accent being shifted , as a parallel to the adv. use of a verb n Old quotes त्व नि दस्यु चुमुरिं धुनिं च अस्वापय दभीत ये शहन्तु (Gr acc du) VII 19 9. Geld 's expl of *a* is very fantastic ' I ask Is curiosity a sin ? ' He refers this to the बृहद्दे० version of VII 55 चिकित्वः, acc pl of चिकित्वस् , perf part from चित् विपृच्छम् inf in अम्

Tr. With a desire to know what that sin is, Varuna, I go to those that know in order to put them questions The wise ones have one common reply to make it is this Varuna who is angry with thee

Verse 4

किम् । आगः । आस । वरुण । ज्येष्ठम् । यत् । स्तोतारम् । जिघांससि । सखायम् ॥ प्र । तत् । मे । वोचः । दुःऽदभ । स्वधाऽवः ॥ अव । त्वा । अनेनाः । नमसा । तुरः । इयाम् ॥ ४ ॥

* दूळ

हे वरुण ज्येष्ठमाधिक किमाग आस कोऽपराधो मया कृतो बभूव । यदेनागसा सखाय मित्रभूत सन्त स्तोतार जिघामसि हन्तुमिच्छसि । हे दूळभ दुर्दभ अन्यैर्बाधितुमशक्य स्वधावस्तेजस्विन् हे वरुण तदागो मे मह्य प्र वोच प्रब्रूहि । एव सति तस्य प्रायश्चित्त कृत्वानेना अपाप सन्नह तुरस्त्वरमाण शीघ्रो नमसा नमस्कारेण हविषा वा त्वामवेया उपगच्छयम् ॥

ज्येष्ठ आग heinous guilt सखायम् cf III 9 1 the word does not show equality or intimacy but rather devotion on the part of the worshipper दूळभ दुर्दभ one who cannot be harmed स्वधाव voc of स्वधावत् possessed of sovereign power, used of gods from स्वधा one's own nature, disposition, manner, customary act power the fulness of power that is the characteristic of a god त्वा तुर अव इयाम् तुर (from तृ-तुर् to make a dash, to overpower) impetuous (of gods), zealous

eager (of sacrificers &c.); cf. भोगन् ये अस्य शासं तुरासः I. 68, 5; तुरं यतः VIII 60. 5. अव + इ, Gr. Geld. to come to; Macd. appease.

Tr. What was that heinous guilt, Varuna, that thou wishest to kill your singer and a friend. Speak it out, oh sovereign god whom none can do harm. I would eagerly come up to you with adorations as one free from guilt.

Verse 5

अवं । द्रुग्धानिं । पित्र्यां । सृज । नः । अवं । या । वयम् ।
चकृम । तनूभिः ॥ अवं । राजन् । पशुऽतृपंम् । न । तायुम् ।
सृज । वत्सम् । न । दाम्नंः । वसिंष्ठम् ॥ ५ ॥

हे वरुण पित्र्या पितृतः प्राप्तानि नोऽस्मदीयानि द्रुग्धानि द्रोहान् बन्धनहेतुभूतानवसृज विमुञ्च अस्मत्तो विश्लेषय। वयं च या यानि द्रोहजातानि तनूभिः शरीरैश्चकृम कृतवन्तः स्म तानि चाव सृज। हे राजन् राजमान वरुण पशुतृपं न तायुं स्तैन्यप्रायश्चित्तं कृत्वावसाने घासादिभिः पशूनां तर्पयितारं स्तेनमिव दाम्नो रज्जोर्वत्सं न वत्समिव च वसिष्ठं मां बन्धकात्पाशादव सृज।विमुञ्च॥

द्रुग्ध (from द्रुह्) unrighteousness. पशुतृ'पं न तायु'म्. Sāy.'s expl. is worth consideration On the other hand '*trif*' in Avesta mean to steal and 'tāyu' means thief. Rather than compare Vasistha to a thief, Pischel would understand the acc. in पशुतृपं तायुं as due to an attraction and would read पशुतृप तायुः in its place. But when Vasistha is pleading guilty, in the usual self-abasement of god-minded persons, he can very √ well compare himself to a thief.

Tr. Release us from the unrighteous acts of our fathers release us from those that we have committed our-selves. Release, oh king, Vasistha like a thief who steals cattle like a calf from its father.

Verese 6

न । सः । स्वः । दक्षः । वरुण । ध्रुतिः । सा । सुरा । मन्युः।

विऽभीदकः । अचित्तिः ॥ अस्ति । ज्यायान् । कनीयसः । उपऽअरे । स्वप्नः । चन । इत् । अनृतस्य । प्रऽयोता ॥ ६ ॥

हे वरुण स स्वो दक्ष पुरुषस्य *स्वरूपबद्धलं पापप्रवृत्तौ कारण न भवति । किं तर्हि ध्रुति स्थिरोत्पत्तिसमय एव निर्मिता दैवगति कारणम् । ध्रु गतिस्थैर्ययोरिति धातु । सा च ध्रुतिर्नक्ष्यमाणरूपा । सुरा प्रमादकारिणी मन्यु क्रोधश्च गुर्वादिविषय सन्ननर्थहेतु । विभीदको द्यूतसाधनोक्ष । स च द्यूतेषु पुरुष प्रेरयन्ननर्थहेतुर्भवति । अचित्तिरज्ञानमविवेककारणम् । अत ईदृशी दैवकल्पितेव पुरुषस्य पापप्रवृत्तौ कारणम् । अपि च कनीयसोऽल्पस्य हीनस्य पुरुषस्य पापप्रवृत्तावुपार उपागते समीपे नियन्तृत्वेन स्थितो ज्यायानधिक ईश्वरोऽस्ति । स एव त पापे प्रवर्तयति । तथा चाम्नातम् । एप ह्येवासाधु कर्म कारयति त यमधो निनीपति (कौ० उ० ३-८) इति । एव च सति स्वप्नश्चन स्वप्नोऽप्यनृतस्य पापस्य प्रयोता प्रकर्षेण मिश्रयिता भवति । इदिति पूरक । स्वप्ने कृतैरपि कर्मभिर्बहूनि पापानि जायन्ते किमु वक्तव्य जाग्रति कृतै कर्मभि पापान्युत्पद्यन्त इति । अतो ममापराधो दैवागत इति हे वरुण त्वया क्षन्तव्य इति भाव ॥

स्व दक्ष दक्ष, Gr, insight understanding, intention, Geld, power, will-power, character, Macd, intent स्व दक्ष occurs in स जानन स्वै दक्षै अमृरा, I 68 (8), without स्व, but in the same context in देवा दक्षै भृगव स चिकित्रिरे, X. 92 10 *In I 68 8, Old* translates it by 'mind', Geld by 'effort', probably it means an effort of the will, volitional activity ध्रति (Say from ध्रु Gr from ध्रु-ध्वृ-ध्वर्, to tempt, to ruin, cf ध्वरस्, मर्त्यध्रुत, अस्मृतध्रु, वरुणध्रुत), Say fate, Roth, Gr, Macd, seduction, Geld (prob) accident, chance दक्ष is contrasted with ध्रुति and *b* probably illustrates the ध्रुति, hence 'fate' or 'chance' will not do The word occurs only here मन्यु anger विभीदक one of the myrobalans, the fruit of which was used as dice for gambling (बेहडा in Mar) कनीयस उपारे उपार from उप + ऋ, to commit guilt or unrighteousness, cf आशसा न शसा अभिशसा उपारिम जाग्रत यत् स्वपन्त । अग्नि दुष्कृतानि आरे अस्मत् अप दधातु ॥ X. 164 3 also यत् उपारिम चरणे AV VII. 106 1, hence guilt or lapse in good conduct The locative shows cause, Macd illustrates it by य मृळयति अस्ति VI 71 2

* स्वभूत मद्दलम् इत्यादर्शः ।

स्व प्र चन   चन has a negative force here, as in V 30 3 प्रयोता (from यु to drive away, to separate), cf नकि ते प्र योषत् VIII 31 17, अयान् प्रयावयन् अचरत् III 48 3

Tr It was not my volitional act Varuna it was temptation wine, anger unreason, there is a mightier one to actuate the lapses of a feebler one Sleep itself does not banish sin

Verse 7

अरंम् । दासः । न । मीळ्हुषे । कराणि । अहम् । देवाय । भूर्णये । अनांगाः ॥ अचेतयत् । अचितः । देवः । अर्यः । गृत्सम् । राये । कविऽतरः । जुनाति ॥ ७ ॥

मीळ्हुषे सेक्त्रे कामाना वर्षित्रे भूर्णये जगतो भर्त्रे देव य दानादिगुणयुक्ताय वरुणायानागास्तत्प्रसादादपाप सन्नहमरमल पर्याप्त कराणि परिचरण करवाणि दासो न यथा भृत्य स्वामिने सम्यक् परिचरति तद्वत् । अय स्वामी स च देवोऽचितो *अज्ञानस्मानचेतयत प्रज्ञापयतु चतयतु । गृत्स स्तोतार च कवितर प्राज्ञतरो देवो राय धनाय धनप्राप्त्यर्थ जुनाति जुनातु प्रेरयतु ॥

दास न The Dāsa was used as a servant cf दासप्रवग रयिं I 92 8 मीळ्हुष (मीढ्वस् from मिह् to pour) अर्य the noble one lord patron गृत्स (Gr from गृध? Sav from गृ?) wise contrasted with पाक ignorant cf मह्य राति न्ना दद्दी मयाय स्वधाव न् । पाकाय गृत्स IV 5 2, also X 28 5 भूर्णि (from भर) impetuous अर ऋ to serve, to make ready to equip cf इमे सामा अरकृता I 2 1, यदा अर अक्रन् ऋभव वषणा IV 33 2 गृह यामि अरकृत X 119 13 अचेतयत् (चित् caus) has made to observe has taught जु to urge on to speed

Tr Free from sin I would serve like a servant the bounteous impetuous god The noble god has made the thoughtless wise With his greater wisdom he speeds the wise man to wealth

---

* अज्ञानता इत्यादश ।

Verse 8

एकादशिने वारुणे पशावपामिति पुरोडाशस्यानुवाक्या । सूत्रितं च । अयं सु तुभ्यं वरुण स्वधाव एवा वन्दस्व वरुणं बृहन्तम् । (आ० ३-७)

अयम् । सु । तुभ्यम् । वरुण । स्वधाऽवः । हृदि । स्तोमः । उपऽश्रितः । चित् । अस्तु ॥ शम् । नः । क्षेमे । शम् । ऊं इति । योगे । नः । अस्तु । यूयम् । पात । स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ ८ ॥

हे स्वधावोऽन्नवन्वरुण तुभ्य त्वदर्थं क्रियमाणोऽयमेतत्सूक्तात्मकं स्तोम स्तोत्रं हृदि त्वदीये हृदये सु सुष्टूपश्रित उपगत समवेतोऽस्तु । चिदिति पूरक । अप्राप्तस्य प्रापण योग प्राप्तस्य रक्षण क्षेम । नोऽस्मदीये क्षेमे रक्षणे शमुपद्रवाणां शमनमस्तु योगे च नोऽस्मदीये प्रापणे शमु शमनमेवास्तूपद्रवाणाम् । हे वरुणादयो देवा नोऽस्मान्सर्वदा स्वस्तिभिरविनाशै पात रक्षत ॥

क्षेम (from क्षि to dwell, to rest) used in antithesis with योग (युज् or प्रयुज्), rest (enjoyment) as opposed to activity ; (acquisition), cf. पाहि क्षेमे उत योगे वरं न VII. 54. 3 , क्षेमस्य च प्रयुजः च त्व ईशिषे VIII 37 5 ; योगक्षेम itself occurs in X 166. 5

Tr O sovereign god Varuna, let this hymn (addressed) to thee, indeed dwell in thy heart Let there be welfare for us in rest and *activity*. (Ye gods), protect us evermore with your blessings

---

No. 23.

MAṆḌALA VII SŪKTA 95.

प्र क्षोदसेति षळृचं षष्ठं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभं सरस्वतीदेवताकम् । तृतीया तु सरस्वद्देवताका । अनुक्रम्यते च । प्रक्षोदसा षट् सारस्वतं तु तृतीया सरस्वत इति । गत सूक्तविनियोग । प्रथमे छन्दोमे प्रउगशस्त्रे प्रक्षोदसा धायसा सस्र एषेति प्रउगम् (आ० ८-९) इति । सारस्वते पशा प्र क्षोदसेति वपाया याज्या । सूत्रितं च । प्र क्षोदसा धायसा सस्र एषा पावीरवी कन्या चित्रायु (आ० ३-७) इति ।

Verse 1

प्र । क्षोद॑सा । धाय॑सा । स॒स्रे॒ । ए॒षा । सर॑स्वती । ध॒रुण॑म् । आय॑सी । पूः ॥ प्र॒ऽबाब॑धाना । र॒थ्या॑ऽइव । या॒ति॒ । विश्वाः॑ । अ॒पः । म॒हि॒ना । सिन्धुः॑ । अ॒न्याः ॥ १ ॥

सरस्वत्या एषा नदीवाऽग्निगमा । एषा दृश्यमाना नदीरूपा सरस्वत्यायस्ययसा निर्मिता पू पुरीव धरुणम् । लिङ्गव्यत्यय । धरुणा धारयित्री । धायसा धारकेण क्षोदसोदकेन प्र सस्रे प्रधावति शीघ्र गच्छति । सिन्धु स्यन्दनशीला नदीरूपा तान्या विश्वा सर्वा अप आपगा महिना महिम्ना प्रबाबधाना भृश बाधमाना रथ्येव प्रतोलीर विस्तीर्णा सती याति गच्छति । यद्वा । रथ्येव रथिनेव यथा रथी रथेन मार्गस्थ तरुगुल्मादिक चूर्णीकृत्य गच्छति तद्वत् स्वकीयेन वेगेन सर्वं सापिषती गच्छतीत्यर्थं ॥

धायसा क्षोदसा धायस् (from धे to suck) nourishing क्षोदस् n (क्षुद् to pound) flood धरुणम् (धृ) support; cf ऋतस्य दृढा धरुणानि IV 23 9 राय धरुणम् VII 34 24 (विश्वा अप) प्रबाबधाना, pre p from freq of बाध्, pressing forwards रथ्या इव याति cf III 33 2, (chariot horses) रथ्या इव is to be distinguished from रथ्या इव where the accent is different, also from रथींरिव or रथ्यो यथा where the meaning is different Geld (Gl) in our passage and in III 36 6 (आप समुद्र रथ्येव जग्मु) takes रथ्या, like Sāy, as meaning a road The simile occurs besides in II 39 2 प्रातर्यावाणा रथ्येव वीरा (अश्विना वर आ सचेथे) २ (अवाञ्चा यात) VII 39 1 (भेजाते अद्री रथ्येव पन्थाम्) and तना न रथ्या VIII 25 2 In all these as well as in passages where रथ्यो occurs by itself the meaning of road is inapplicable It seems unreasonable to devise a new meaning for just two or three of these passages (Old ZDMG, 61 832) in our passage would take रथ्यव=रथ्य इव (acc pl) and as nom pl in III 36 6—an equally arbitrary procedure Where रथीरिव or रथ्य इव do occur (V 61 17, VIII 47 5 &c) in all the six cases the meaning of रथी is 'chariot-horse' The similes are therefore absolutely different there is a good reason why रथ्या, meaning horses, should be in du.

The simile is with respect to speed, and is drawn from the chariot-race

Tr. With a nourishing flood runs this Sarasvatī, a mainstay, a citadel of iron (for us) The river rushes like a pair of chariot horses, pressing forward with her might all other waters (that flow into her)

Verse 2

सारस्वत एव पशौ वपाया एकाचेतदित्यनुवाक्या । सूत्रित च । एकाचेतत्सरस्वती नदीनाम्रुत स्या न सरस्वती जुषाणा (आ० ३-८) इति ।

एका । अचेतत् । सरस्वती । नदीनाम् । शुचिः । यती । गिरिऽभ्यः । आ । समुद्रात् ॥ रायः । चेतन्ती । भुवनस्य । भूरेः । घृतम् । पयः । दुदुहे । नाहुषाय ॥ २ ॥

सहस्रवत्सरेण क्रतुना यक्ष्यमाणो नाहुषो नाम राजा सरस्वतीं नदीं प्रार्थयामास सा च तस्मै सहस्रसवत्सरपर्याप्त पयो घृत च प्रददौ । अयमर्थोऽत्र प्रतिपाद्यते । नदीनामन्यासा मध्ये शुचि शुद्धा गिरिभ्य सकाशादा समुद्रात्समुद्रपर्यन्त यती गच्छन्त्येका सरस्वती नयचेतत् । नाहुषस्य प्रार्थनामज्ञासीत् । तथा भुवनस्य भूतजातस्य भूरेर्बहुलस्य रायो धनानि चेतन्ती प्रज्ञापयन्ती प्रयच्छन्ती नाहुषाय राज्ञे घृत पयश्च सहस्रसवत्सरक्रतो पर्याप्त दुदुहे दुग्धवती । दत्तवती ॥

एका शुचि अचेतत् चित् intr to appear, to distinguish oneself cf सरस्वती अकवारी चेतति VII 96 3, सज्ञानरूप चिकेतत् अस्मे I 69 9 समुद्रात आ Berg *from* the (celestial) sea राय चेतन्ती चित् here has the usual sense of 'knowing, observing' नाहुषाय; see on V 73 2, the legend quoted by Say is of no use for purposes of interpretation भुवनस्य may be connected with राय Gr takes them severally with चेतन्ती

Tr Sarasvatī of all rivers is the one river that appears to go pure from the mountains to the sea, taking note of the wealth of the vast creation she yields ghee and milk to the descendant of Nahuṣa (man)

Verse 3

सरस्वतद्देवताके पशौ स वावृध इति पुरोडाशस्य याज्या । सूत्रित च स वावृधे नर्यो योषणासु यस्य व्रत पशवो यन्ति सर्वे (आ० ३-८) इति ।

सः । व॒वृ॒धे॒ । नर्यः॑ । योष॑णासु । वृषा॑ । शिशुः॑ । वृ॒ष॒भः । य॒ज्ञिया॑सु ॥ सः । वा॒जिन॑म् । म॒घव॑त्ऽभ्यः । द॒धा॒ति॒ । वि । सा॒तये॑ । त॒न्व॑म् । म॒मृ॒जी॒त ॥ ३ ॥

मध्यस्थानो वायु सरस्वान् । नर्यो नृभ्यो हितो वृषा सेचनसमर्थ शिशुरल्प प्रादुर्भावसमयेऽल्पतया दृश्यमानो वृषभो वर्षिता एवभूत स सरस्वान् यज्ञियासु यज्ञार्हासु योषणासु योषित्स्वात्मन कलत्रभूतासु मध्यमस्थानास्वप्सु मध्ये ववृधे वर्धते । स तादृश सरस्वान् मघवद्भ्यो हविष्मद्भ्यो यजमानेभ्यो वाजिन बलिन पुत्र दधाति । ददाति तथा सातये लाभार्थं तन्व तेषां शरीर वि मामृजीत विमाष्टि । लाभार्थं सस्करोतीत्यर्थ । यद्यप्येषा सरस्वत स्तुतिस्तथापि सरस्वत्या प्रीणनार्थे तत्सवनामिति च्छान्दोमिके सारस्वते तृचेऽस्या उक्तो विनियोगो न विरुध्यते ॥

This rc describes सरस्वत्, who appears also in I 164. 52, VII 96 4–6 X 66 5 (invoked along with वरुण, पूषन्, विष्णु &c) In I. 164 52 (cf दिव्य सुवर्ण वृष्टिभिस्तर्पयन्त) he is definitely मध्यस्थान as Say describes him The सरस्वत स्तन (VII 96 6) is prob a cloud In VI 49 7 सरस्वती is called a वीरपत्नी and Macd surmises that सरस्वत् must be the वीर, who therefore is described here along with सरस्वती नर्य manly, epithet of इन्द्र, देवा, विष्णु &c नर्य and वृषभ are epithets showing the result of growth साति distribution of gifts वि यय सातये सितम् VIII 5 9 वि मृज् to deck out मामृजीत, pot from perf base

Tr The male calf has grown amidst holy females to be a manly bull, he gives to the bounteous (patrons) a prize-winner Let him deck himself out to distribute his bounty

Verse 4

दशरात्रेऽष्टमेऽहनि प्रउग उत स्या न इति सारस्वत सप्तमस्तृच । सूत्रित च । उत स्या न सरस्वती जुषाणेति प्रउगम् (आ० ८-१०) इति । सारस्वते पशौ

पुरोडाशस्योत स्या न इत्यनुवाक्या। सूत्रितं च। उत स्या नः सरस्वती जुषाणा सरस्वत्यभि नो नेषि वस्य (आ० २-७) इति॥

उत। स्या। नः। सरस्वती। जुषाणा। उप। श्रवत्। सुऽभगा।
यज्ञे। अस्मिन्॥ मितज्ञुऽभिः। नमस्यैः। इयाना। राया।
युजा। चित्। उत्ऽतरा। सखिऽभ्यः॥ ४॥

उतापि च जुषाणा प्रीयमाणा सुभगा शोभनधना स्या सा सरस्वती नोऽस्माकमस्मिन्यज्ञ उप श्रवत् अस्मदीया स्तुतीरुपशृणोतु। कीदृशी सा। मितज्ञुभिः प्रह्वैर्जानुभिर्नमस्यैर्नमस्कार्यैर्देवैरियानोपगम्यमाना। चिच्छब्दश्चार्थे। युजा नित्ययुक्तेन राया धनेन च सगता सखिभ्य उत्तरोत्कृष्टतरा। ईदृश्यस्मदीया स्तुतीरुपशृणोत्वित्यन्वय.॥

स्या = सा उप श्रु to listen to. मितज्ञु (मित lowered + जानु kneeling नमस्य elsewhere, excepting VI 68 3 (नमस्येभि शूषै), is an epithet of gods meaning 'adorable'; in VI. 68 3 and our passage it is a verb n from नमस्यति in the sense of 'that which or he who adores इयाना from ई to pray; cf III. 42. 6 राया युजा is idiomatic for 'with accompanying wealth,' युज् being a companion cf. पुरंध्या युजा VII 32 20; तपसा युजा X 83. 3 उत्तरा higher, superior

Tr And may that lovely Sarasvatī, pleased, listen to us in this sacrifice, prayed to by (us) who kneel and do reverence, superior even to friends by her being accompanied by wealth

Verse 5

पवित्रेष्ट्यां सारस्वतस्य हविष इमा जुह्वाना इति याज्या। सूत्रितं च। इमा जुह्वाना युष्मदा नमोभिर्दधिक्राव्णो अकारिषम् (आ० २-१२) इति॥

इमा। जुह्वानाः। युष्मत्। आ। नमःऽभिः। प्रति। स्तोमम्।
सरस्वति। जुषस्व॥ तव। शर्मन्। प्रियऽतमे। दधानाः।
उप। स्थेयाम। शरणम्। न। वृक्षम्॥ ५॥

हे सरस्वति इमा इमान्यस्मदीयानि हवींषि जुह्वानास्तुभ्य जुह्वतो वय नमोभिस्त्वद्विषयैर्नमस्कारैर्युष्मत्त्वत्सकाशादा। उपसर्गश्रुतेर्योग्यक्रियाध्याहार । आददीमहि धनानीति शष । स्तोम चास्मदीय स्तोत्र प्रति जुषस्व प्रतिसेवस्व। वय च प्रियतमेऽतिशयेन प्रिये तव त्वदीये शर्मञ्छर्माणि सुखे दधाना निधीयमाना सन्त शरण न वृक्षमाश्रयभूत वृक्षमिवाप स्येयाम त्वामुपातष्ठेम । सगच्छेमहि ॥

a is addressed to the patrons, *b* is parenthetically addressed to सरस्वती *a c d* form the main sentence युष्मत् आ from you, on your behalf, cf अस्मत् आ X 20 8 दधाना reflex or pass from धा. स्येयाम opta. from स्था शरण protection, shelter in appo to वृक्षम्

Tr Offering these (oblations) on your behalf with salutations—accept our hymn, Sarasvati,—placing ourselves in thy most agreeable protection may we obtain as it were a sheltering tree

Verse 6

अयम् । ऊं इति । ते । सरस्वति । वसिष्ठः । द्वारौ । ऋतस्य ।
सुऽभगे । वि । आवरित्यावः ॥ वर्ध । शुभ्रे । स्तुवते । रासि ।
वाजान् । यूयम् । पात । स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ ६ ॥

हे सुभगे शोभनधने सरस्वति अय वसिष्ठस्त्वा *ऋतस्य यज्ञस्य सबन्धिन्यौ द्वारौ पूर्वापरे द्वारा विवृणोति । उ इति पूरक । हे शुभ्रे शुभ्रवर्णे देवि वर्ध वर्धस्व । तथा स्तुवत स्तोत्र कुवते वसिष्ठाय वाजानन्नानि रासि प्रदेहि । अन्यद्गतम् ॥

Berg (III 243) takes ते as geni to ऋतस्य द्वारौ but ऋत should mean 'the sacrifice' rather than 'Law' here वि आव (from वृ) The augment of नश वृ and वम् is lengthened ex. आनट्, आव वृध, intransi to be strengthened to show one's greatness of इन्द्रो वधते X. 94 9 आदित्यास अक्रा नवावृधु X. 77 2 रासि impera 2 s

* यन्तु इत्यादर्श विशप ।

Tr Here has Vasistha opened the portals of the sacrifice for thee, bounteous Sarasvatī, be strengthened (by our offerings), give rewards to the singer (Ye gods) protect us evermore with your blessings

---

No. 24

MANDALA VIII — SŪKTA 29

बभ्रुरेक इति दशर्चं नवमं सूक्तम् । मरीचिपुत्रः कश्यपो वैवस्वतो मनुर्वा ऋषिः । तथा चानुक्रम्यते । बभ्रुर्दश कश्यपो वा मारीचो द्वैपदमिति । दशापि द्विपदा विंशत्यक्षरा विराजः । पूर्ववद्विश्वे देवा देवता । तृतीये छन्दोमे वैश्वदेवसूक्तात्पूर्वमेव द्वैपदं सूक्तं शंसनीयम् । सूत्र्यते हि । बभ्रुरेक इति द्विपदासूक्तानि पुरस्ताद्वैश्वदेवसूक्तानाम् (आ० ८-७) इति ।

The group of hymns addressed to the विश्वेदेवा begins with No 27 with 22 rks, No 28 contains 5 rks, and No 30 contains 4, the संहिताकार therefore must have regarded No 29 as consisting of 5 rks and the metre as सतोबृहती like that of I 48 2 The hymn contains riddles the names of the various gods not having been mentioned As regards the deities of the individual rks mentioned by Say there is tolerable agreement about the first nine, although the characteristics of Soma (rc 1) and Tvastr have not been clearly stated The Atris, acc to Sāy and Geld, are the deity of rc 10, the Angirases acc to Ludwig, Old and Macd, the Maruts acc to Berg I 132 n, II 332 (Old partially agrees)

Verse 1

ब॒भ्रुः । एकः॑ । विषु॑णः । सू॒नरः॑ । युवा॑ ॥ अ॒ञ्जि । अ॒ङ्क्ते॒ । हि॒र॒ण्यय॑म् ॥ १ ॥

अत्र दशानामृचां *किंचित्पदालिङ्गात्पृथग्देवताः । अत्र प्रथमायां बभ्रुरित्यनेन सोमोऽभिधीयते । सौम्यं बभ्रुमालभेत (तै० सं० २-१-३३) इत्यादिषु दृष्टत्वात् । बभ्रुर्बभ्रुवर्णः †सर्वलतादिषु परिपक्वः । यद्वा । डुभृञ् धारणपोषणयोः कुर्भ्रश्च (उ० १-२२) इति कुप्रत्ययः । सर्वस्य सुधामयैः किरणैः‡स्तावदुदिते चन्द्रमसि §सर्वे स्वदुःखोपशमनेन पुष्यन्ति खलु । तादृशो विषुणो विष्वगञ्चनः सूनरः सुष्ठु रात्रीणां नेता । रात्रयश्चन्द्रनेतृकाः खलु । एतादृशो युवा प्रतिदिवसमाविर्भूतत्वात्तरुण एको देवः सोमो हिरण्ययं हिरण्मयमाञ्जि । अभिव्यज्यते प्रकाश्यतेऽनेनेत्याञ्जि आभरणम् । अभिव्यक्तिसाधनं कुण्डलमुकुटादिकं स्वशरीरमङ्क्ते अभिव्यञ्जयति ॥

Gr. takes this as a description of Agni. बभ्रु: brown; an epithet of सोम in IX. 11. 4; 31. 5; 33. 2; 63. 4; 107. 19, 20 of रुद्र II. 33. 5, 8, 15; of Indra's horses IV. 32. 22–4; of the अक्षाः X. 34. 11, 14. विषुणः (from विषु diverse) of diverse forms. अञ्जि n. an ornament from अञ्ज् to anoint, to adorn oneself with.

Tr. One (of them) is a brown, handsome youth. He adorns himself with a golden ornament.

Verse 2

योनिम् । एकः । आ । ससाद । द्योतनः ॥ अन्तः । देवेषु । मेधिरः ॥ २ ॥

अत्र योनिमिति लिङ्गादग्निरुच्यते । अग्नये गृहपतये इत्यादिषु दृष्टत्वात् । देवेषु देवानामन्तर्मध्ये द्योतनः स्वतेजसा दीप्यमानो मेधिरो मेधावी । अथवा मेधायाः दक्षिणां स्तोतॄणां मेधादातृत्वेन मेधायुक्तः । एवंविध एकोऽग्निर्योनिं स्थानभूतमाहवनीयादिकमा ससाद । हविःस्वीकरणार्थमासीदति ॥

Gr. refers the rc to बृहस्पति; others to Agni. द्योतनः (द्युत्) bright; occurs thrice epithet of उषस् in I. 123. 4; a prop. n. in VI. 20. 8. मेधिर occurs 12 times in the sing.; of these 8 times of Agni, twice of Indra, once of Varuna, Soma and Vasistha each.

---

* किंचित्पद् देवतम् इत्यादर्शः ।
† सर्वलतादिषु इत्यादर्शः ।
‡ द्युतन इत्यादर्शः ।
§ दुःखोपशमनानि पुष्टानि खलु इत्यादर्शः ।

Tr One (of them) a bright one and the wise one among the gods has seated himself in his (own) place

Verse 3

वाशीम् । एकः । बिभर्ति । हस्ते । आयसीम् ॥ अन्तः । देवेषु । निऽध्रुविः ॥ ३ ॥

देवेष्वन्तर्देवाना मध्ये द्योतमानो निध्रुविर्निश्चले स्थाने वर्तमान । यद्वा नितरा गमनमस्यास्तीति निध्रुवि सर्वदा गच्छन् । अथवा सग्रामेषु शत्रूणा पुरतोऽतिशयेन स्थैर्यवान् । एतादृश एकस्त्वष्टृनामको देव आयसीमयोमयधारा वाशीम् । वाशृ शब्दे । शब्दयत्याक्रन्दयति शत्रूननयेति वाशी तक्षणसाधन कुठार । त स्वकीये हस्ते बिभर्ति धारयति ॥

Gr refers this rc to Agni वाशी an axe the word including वाशीमत् occurs 10 times the distribution of the wielders being 4 मरुत 2 अग्नि 1 देवा or ऋभव, 1 priests, 1 occurs in a simile and there remains our passage त्वष्ट is mentioned in X 53 9 as wielding a स्वायस परशुम् and this probably is identical with वाशी निध्रुवि (नि + ध्रु) Gr constant true, Geld, Macd durable untiring Macd strenuous It occurs only in सदा च आपित्व निध्रुवि अस्ति VIII 20 22 and य (अग्नि) मर्त्येषु निध्रुवि ऋतावा VII. 3 1 Macd s meaning does not suit the other two passages true' is the best meaning and देवेषु as मर्त्येषु VII 3 1, would mean towards gods'

Tr One wields an iron axe in his hand, he is true to the gods

Verse 4

वज्रम् । एकः । बिभर्ति । हस्ते । आऽहितम् ॥ तेन । वृत्राणि । जिघ्नते ॥ ४ ॥

अत्र वज्रलिङ्गादिन्द्रो देवता । एक इन्द्र आहित स्वकीयहस्ते निहित वज्रमे तन्नामकमायुध बिभर्ति धत्ते । स पयेन्द्रस्तेन निहितेन वज्रेण वृत्राण्यावरकाणि रक्षांसि पापानि वा जिघ्नते भृश हन्ति ॥

Tr. One wields the Vajra, (borne) in his hand; he kills enemies with it.

Verse 5

तिग्मम् । एकः । बिभर्ति । हस्ते । आयुधम् ॥ शुचिः । उग्रः । जलाषऽभेषजः ॥ ५ ॥

अत्र जलाषभेषज इत्यनेन रुद्रोऽभिधीयते । शुचिः । शुच दीप्तौ । सर्वतः स्वतेजसा दीप्यमानः । यद्वा । शुच शोके । शत्रूणां शोचयिता दुःखयिता । अत एवोग्र उद्गूर्णबलो जलाषभेषजो रोगापनयनेन सुखकरभैषज्यवान् । यद्वा । स्तोतॄणां दुःखरूपसंसारोच्छेदेन सुखकारिभिषग्रूपः । प्रथमो दैव्यो भिषगित्यादिश्रुतिभिरस्य भिषक्त्वं श्रूयते । तादृश एको रुद्रस्तिग्मं तीक्ष्णधारमायुधम् । आयुध्यति संप्रहरति शत्रूननेनेत्यायुधं पिनाकस्तं स्वकीये हस्ते बिभर्ति ॥

तिग्म (तिज् to sharpen) sharp. जलाषभेषजः, an epithet of रुद्र in the only other passage, I. 43. 4, but जलाष (Gr. healing, Geld. cooling) occurs in क्व ते रुद्र हस्तः यः अस्ति भेषजः जलाषः II. 33. 7; also शं नः रुद्रः रुद्रेभिः जलाषः VII. 35. 6. The word is of obscure derivation. भेषज adj. healing; n. healing remedy; cf. अप्सु अन्तः अमृतं अप्सु भेषजम् I. 23. 19.

Tr. One, bright, mighty, the possessor of cooling remedies, holds a sharp weapon in his hand.

Verse 6

पथः । एकः । पीपाय । तस्करः । यथा ॥ एषः । वेद । निऽधीनाम् ॥ ६ ॥ [*पाँ

पथ इति लिङ्गेन पूषा निगद्यते । सं पूषन्नध्वनस्तिर (ऋ० १-४२-१) इत्यादिषु दृष्टत्वात् । एकः पूषनामको देवः पथो मार्गान् पीपाय । प्यायतिर्वर्धनकर्माप्यत्र रक्षणार्थः । येऽग्निहोत्रादि कर्म कुर्वन्ति तेषां स्वर्गमार्गं ये दुष्कृतं कर्म कुर्वन्ति तेषां यातनामार्गं च रक्षति । उभयेषां मार्गविपर्ययो यथा न भवति तथा पालयतीत्यर्थः । एष सोऽयं पूषा निधीनां पृथिव्यां निहितानि धनानि वेद वेत्ति । ज्ञात्वा स्तोतॄणां तानि ददातीत्यर्थः । तत्र दृष्टान्तः । तस्करो यथा । यथा चोरः पथि गच्छतां पुरु-

चाणा धनहरणार्थं मार्गे रक्षति । तथा च स चोरो गृहे निहितानि ज्ञात्वा तदाहृत्य स्वसहायेभ्यो यथा तानि ददाति तद्वत् ॥

पीपाय perf 3 s of प्यै–प्या–पि primarily, (i) to be full or to over-flow, (ii) to make full hence meta to make rich or prosperous or abundant, cf चित्रा इव आप न पीपय I 63 8 पीपिहि इष VI 17 3 सुदुघा यस्य धनु स्वधा पीपाय II 35 7 Roth and Gr regard the form as perf of पि to protect, Ludwig पथ पीपाय became fat *because of* the road Bloomfield reads (अ)पी (पि इ)याय, Gr suggests विवाय Geld प्यै=त्रुप्=रक्ष् त स्कर यथा is connected by Say with *b*, *b* in other places contains either the verb for the whole rc or epithets of the subj or a new clause the kind of *enjambement* proposed by him appears to be unusual With तस्करा यथा (पथ पयते) 'अ मन' has to be understood For विद् with geni cf I 86 8, 164 32, VI 29 3 The simile may include *b*

Tr One has made the roads abounding in wealth —like a thief He knows about the (hidden) treasures

Verse 7

त्रीणि । एकः । उरुऽगायः । वि । चक्रमे ॥ यत्र । देवासः । मदन्ति ॥ ७ ॥

उरुगाया विचक्रम इति पदालिङ्गाद्विष्णुरुच्यते । उरुगाय उरुभिर्बहुभिर्गातव्य । यद्वा । बहुषु देशेषु गन्ता बहुकीर्तिर्वा । सर्वान् शत्रून् स्वसामर्थ्येन शब्दयत्याक्रन्दयतीति वोरुगाय । एतादृश एकोऽसहायो विष्णुस्त्रीणि पदानि भुवनानि वि चक्रमे साधुपादेन विक्रान्तवान् । वे पादविहरणे (पा० १-३-४१) इति क्रमतेरात्मनेपदम् । यत्र येषु लोकेषु देवास इन्द्रादयो देवा मदन्ति यजमानदत्तैर्हविर्भिर्माद्यन्ति तानि विचक्रम इत्यन्वय ॥

After त्रीणि, पदानि is to be supplied उरुगाय (उरु + गा to go), (i) wide-goer, wide-strider, also, (ii) long-lasting, (iii) wide latitude In sense (1) it occurs 12 times, of which 8 relate to Viṣṇu and the rest to Indra, Soma and Aśvinā वि क्रम् to stride With c cp विष्णो पदे परम मध्व उत्स I. 154 5, यस्य त्री पूर्णा

मधुना पदानि मदन्ति It is the privilege of gods alone to enjoy all the three, cf I 155 5

Tr One, a wide-strider took three strides, in (the regions of) which the gods rejoice

Verse 8

विऽभिः । द्वा । चरतः । एकया । सह ॥ प्र । प्रवासाऽइव । वसतः ॥ ८ ॥

एकया सहेति लिङ्गादश्विनावभिधीयेते । द्वा द्वौ द्वित्वसंख्योपेतावाश्विनौ विभि । वी गत्यादिषु । क्विप् । छान्दसो ह्रस्व । गमनसाधनैरश्वैश्चरत सचरेते । किंचेमावाश्विनावेकया सूर्याख्यया ताभ्या स्वय वृतया स्त्रिया सह प्र वसत प्रवास सर्वत्र गमन कुरुत । प्रवासे दृष्टान्त । प्रवासेव । यथा प्रवासिनौ द्वौ पुरुषावेकया स्त्रिया सह प्रवसतस्तद्वत ॥

विभि with their winged horses, cf I 184 3 एकया She is Suryā प्रवासा इव प्र वसत प्र वस् to go on a journey प्रवासा (du of प्रवास) a traveller Roth Lanman and Hillebrandt unnecessarily take प्रवासेव as irregular for प्रवासाविव

Tr. Two (of them) move about with one female They journey like travellers

Verse 9

सदः । द्वा । चक्राते इति । उपऽमा । दिवि ॥ संऽराजा । सर्पिरासुती इति सर्पिःऽआसुती ॥ ९ ॥ [*सम्रा

सम्राजाविति लिङ्गेन मित्रावरुणावभिधीयेते । उपमा उपमौ परस्पर स्वशान्त्योपमानभूतौ । यद्वोपमीयत आभ्या सर्वमित्युपमौ सर्वस्य । एतावेव सम्राजा सम्राजौ सम्यग्दीप्यमानौ । सर्पिरासुती सर्पिर्घृतमाभ्यामासूयत इति सर्पिरासुती । घृतहविष्कौ । द्वा द्वौ मित्रावरुणौ दिवि द्युलोके । सद । सीदन्त्यत्रेति सद स्थानम् । तच्चक्राते अकार्ष्टाम् ॥

सम्राज् in the du. is the epithet of मित्रावरुणा in all passages but I 17 1 in the s. of इन्द्र, अग्नि वरुण, in the pl of आदित्यास दिवि उपमा The word उपमा appears in several passages cf स उपमा

दिव I 31 15, उपमा यो अमुच्यन VIII 69 13, आग्निर्वेर्शि गृणीषे उपमा केतु अध V 34 9 Geld, following Sāy, thinks that it means image standard of comparison,' उपमा in V 34 9 is understood by Gr to be f acc used adv from उपम while Old suspects a corruption of the text उपमा in I 31 15 and VIII 69 13 is understood by both as f instru adv, but while उपमा in our passage acc to Gr is nom du it is f instru adv. acc to Old, while the adv would mean 'in the nearest neighbourhood' acc to Gr it would mean 'on the top' acc to Old The meaning of the three passages quoted above is far from clear and it is no use adding to our difficulties unnecessarily, further दिवि connects itself naturally with सद् चक्रात उपम (from उप + super म) means highest, cf II 23 1 सर्पि रासुतिं, elsewhere an epithet of Agni but in one passage, by simile of Mitra सर्पि (ghee) आसुति (from आ + सु, primarily Soma-pressing hence drink) यमा

Tr Two (of them), highest sovereigns drinkers of ghee have taken their rest in the highest heaven

Verse 10

अर्चन्तः । एके । महि । साम । मन्वत ॥ तेन । सूर्यम् । अरोचयन् ॥ १० ॥

एकेऽत्रयो महि महत्साम त्रिवृत्पञ्चदशादि मन्वत अमन्यत । तदेवार्चन्त पूजयन्त एतादृशा अत्रयस्तेनोक्तेन साम्ना सूर्यमरोचयन् अदीपयन् । त एवात्र देवता ॥

मन् to think out (cf मन्म, मति), with स्तोम V 13 2 35 8 श्लोक VII 82 10, ऋतस्य प्रवाचन X 35 8 रुच् to shine cf सूर न रोचसे VI. 2 6 caus सूर्य अरोचय of Indra III 44 2, VIII 98 2, of Soma IX. 63 7, सूर्य अरोचयत् also of Indra and Soma, nowhere ṛṣis. The singers here are the Atris acc to Sāy and Geld The latter cites V 40 in support cf गूळ्हं सूर्यं तमसा ब्रह्मणा अविन्दत् अत्रि, 6 य वै सूर्यं स्वभानु तमसा आविध्यत् आसुर अत्रय त मनु अवि दन्, 9 Macd is in favour of the Angirases and quotes साम येन अचन्त

अङ्गिरसः, गाः अविन्दन् I. 62. 2; ये ऋतेन सूर्यं आरोहयन् दिवि X. 62. 3. Berg. (I. 132 n., II 282) favours the Maruts; they sing songs (I. 19. 4; II. 34. 1; III. 14. 4; V. 56. 5) and सृजन्ति रश्मिं ओजसा पन्थां सूर्याय यातवे VIII. 7. 8; cf. नमांसि अप बाधध्वम् VII. 56. 20. ज्योतिः कर्त I. 86. 10; रामीः अरुणैः अप ऊर्णुते II. 34. 12. Macd.'s parallelisms are more complete than those of Geld. or Berg.

Tr. Some, while singing, thought out a great Sāman; with it they made the sun shine brightly.

No. 25

MAṆḌALA VIII. SŪKTA 72.

तत्र देवानामिति नवर्चमनुवाकापेक्षया चतुर्थं सूक्तम्। आनुष्टुभं देवदेवत्यम्। लोकनाम्नः पुत्रो बृहस्पतिराङ्गिरस एव वा बृहस्पतिर्ऋषिः। अथवा दक्षस्य दुहिताऽदितिर्ऋषिः। तथा चानुक्रान्तम्। देवानां नव लौक्यो वा बृहस्पतिर्दाक्षायण्यदितिर्वा दैवमानुष्टुभमिति। गतः सूक्तविनियोगः॥

We have two different opinions about this hymn; Bergaigne describes it as a hymn 'full of very advanced speculations on the origin of things' (II. 322 n.), while M. M. prefaces X. 72. 4–5 with the words, 'nothing can bring the perplexity of the ancient mind...more clearly...(SBB, XXXII,246) and Old. 'that a mystic confusion begins here is shown by *4 cd*'. There is a mystification no doubt and a deliberate one; 'विपन्यया प्र वोचाम' is what the poet promises beforehand in this cosmogonic hymn. The perplexity and confusion is perhaps in the minds of the interpreters, who have begun by misunderstanding the word विपन्यया in rc 1. The poet has deliberately used a paradoxical style and older instances could be quoted which would support his paradoxes. The Usas, for example, is described as the mother and as the daughter of the sun in turns; cf. अजीजनन् सूर्यं यज्ञं अग्निम् VII. 78. 3 and उस्रा इव सूर्यः II. 23. 2. Yāska has very well explained

the inner meaning of these paradoxes in these words (Nir VII) माहाभाग्याद् देवताया एक आत्मा बहुधा स्तूयते एकस्यात्मनः अन्ये देवाः प्रत्यङ्गानि भवन्ति । अपि च सत्त्वानां प्रकृतिभूमभिर्ऋषयः स्तुवन्तीत्याहुः प्रकृतिसार्वनाम्न्याच्च इतरेतरजन्मानो भवन्तीतरेतरप्रकृतयः कर्मजन्मानः आत्मजन्मानः । आत्मैव एषां रथो भवति आत्मा अश्व आत्मा आयुध आत्मा इषव आत्मा सर्वं देवस्य, which may be translated as follows 'Divinity being omnipotent, the same divine essence is variously described and other gods become subordinate features of the same essence Further it has been held that the Vedic poets are guided in their descriptions (of the gods) by the preponderent constituent elements of the things described (in connection with them) and the constituent elements being universal, the (gods) are in turn described as born of each other, or born on account of a certain activity, or born of themselves The divine essence itself is their chariot, and horse, and weapon, and arrows, and everything'

Verse I

देवानाम् । नु । वयम् । जाना । प्र । वोचाम । विपन्यया ॥
उक्थेषु । शस्यमानेषु । यः । पश्यात् । उत्ऽतरे । युगे ॥ १ ॥

अदितिर्दाक्षायण्यनेन सूक्तेन स्वयं यथादित्यानजनयत्तदब्रवीति । बृहस्पत्युपिपक्षे स कविरदितेः सकाशादादित्योत्पत्तिप्रकारमाह । वयं देवानामादित्यानां जाना जन्मानि प्र वोचाम प्रकथयाम विपन्यया विस्पष्टया वाचा । वयमिति वोचामेति चोभयत्र पूजार्थं बहुवचनम् । अथैकवदाह । यो देवानां गणः पूर्वे युग उत्पन्नोऽप्युक्थेषु यागे शस्त्रेष्वनुष्ठीयमानेषूत्तरे युगे वर्तमानान् स्तुवतः स्तोतारः पश्यात् पश्यति । अनेकेष्वपि युगेषु गतेषु कर्मसु स्तूयमानो वर्तत इत्यर्थः ॥

जा न n birth, birth-place, cf एषां (मरुतां) जानम् V 53 1 त्रीणि अस्य (अग्नेः) जाना I 95 3 विपन्या wonderful, picturesque, striking manner from विप न to glorify, cf वयं हि वां विपन्यामहे I 180 7, cf also सेत्र त्वं आ विप्र जनथः विप यया I 119 7, देवेषु अध्वरे विपन्यया धा III 28 5 विप यु wishing to glorify in a striking manner; cf (वाजयुः न १४ वय दमनस्य) विपन्यव दीध्यत मनीषा II 20 1; जागृवांस विपन्यव

विभ्रास I. 22 11. विप्युः, a worker of striking deeds, occurs as an epithet of the अश्विना VIII. 8 19 and मरुत V. 61. 15. उत्तरे युगे, as opposed to पूर्व्ये युगे, rc. 2 After *d* Ludwig supplies तद्वर्थं, or probably it may be स पश्यति

Tr. In pictureque style let us speak of the births of gods for him who, in a later age, when hymns are being chanted might see (their inner meaning).

Verese 2

ब्रह्मणः । पतिः । एता । सम् । कर्मारःऽइव । अधमत् ॥
देवानाम् । पूर्व्ये । युगे । असतः । सत् । अजायत ॥ २ ॥

ब्रह्मणोऽन्नस्य पतिरदितिरेतैतानि देवानां जन्मानि कर्मार इव स यथा भस्त्रयाग्निमुपधमति प्रज्वलनार्थमेवं समधमत् । उदपादयदित्यर्थः । देवानां पूर्व्ये युगे । आदिसृष्टावित्यर्थः । तेषामुपादानकारणादसतो नामरूपवर्जितत्वेनासत्समानाद्ब्रह्मण सकाशात्सन्नामरूपविशिष्टं देवादिकमजायत प्रादुरभूत् । असद्वा इदमग्र आसीत्ततो वै सदजायत (तै० उ० २-७) इति हि श्रुतिः । न सदात्मकस्य प्रपञ्चस्यासत्कारणत्वं युक्तमिति वाच्यम् । छन्दोगैः कथमसतः सज्जायेतेत्यसत्कारणत्वमाक्षिप्य सत्त्वेव सोम्येदमग्र आसीदित्यवधारितत्वात् (छा० उ० ६-२२)। तर्ह्यसत्कारणप्रतिपादकवाक्यानां का गतिरिति चेत् तेषामव्याकृतत्वाभिप्रायत्वात् तद्धेदं तर्ह्यव्याकृतमासीत् (शत० १४-४-२-१५) इति श्रुतेः । यथैव तर्ह्यदितेः सकाशात्कथं देवानामुत्पत्तिः । वायोरग्निरित्यादिवत् *अधिष्ठानात्सकाशात्तदुत्पत्तेः । यद्वा । देवानां कारणभूत सदसतो ब्रह्मण सकाशादुत्पन्नामिति योजनादुक्तन्यायोऽस्मिन्पक्षेऽपि समान एव ॥

एता' refers to जाना in 1, Ludwig refers it to भुवन ने understood, but the देवानां जाना is the matter at issue स कर्मार इव अधमत्. कर्मार a blacksmith, it appears only here ध्मा to forge, cf अय न देवा जनिमा धमन्त IV. 2 17 देवानां पूर्व्ये युगे. पूर्व्यं belonging to the primordial times, epi of कवय VII 76 4, of Agni I 74 2 *b* broaches a topic which has been dealt with in other cosmogonic hymns (cf असत् च सत् च परमे व्योमन् दक्षस्य जन्मन्

* अधिष्ठानसकाशात् इत्यादर्शे ।

अदितेे उपस्थे X. 5 7; न असत् आसीत् नो सत् आसीत् तदानीम् X 129 1, सत बन्धु असति नि अविन्दन्) and elaborated in the Upanisads, cf. छान्दो॰ III 19 1, VI 2 1, बृह॰ I. 2 1, I 3 28, तैत्ति॰ II 7.1.

Tr. Brahmanaspati forged these (births) like a blacksmith In primordial generations of gods out of non-existence came existence

Verse 3

देवानाम् । युगे । प्रथमे । असतः । सत् । अजायत ॥ तत् ।
आशाः । अनु । अजायन्त । तत् । उत्तानऽपदः । परि ॥ ३ ॥

† पूर्वार्धमुक्तम् । तदन्वाशा दिशोऽजायन्त । तत्परि तदन्वित्यर्थः । उत्तानपद । उत्तानमूर्ध्वंतान पद्यन्त इत्युत्तानपदो वृक्षा । तेऽजायन्त प्रादुरभवन् ॥

a is repeated from 2*b* आशा quarters, cf इन्द्र आशाभ्य परि सर्वाभ्य अभय करत् II 41 12 तत् आशा अनु तत् उत्तान पद परि M M. 'from them (was born) Uttanapada,' Old refers the तत् in *c* and that in *d* to सत्, and takes उत्तानपद as abl of उत्तानपद् Between c and *d* there is not विरोध even, there would be only this विरोध acc to Old 's interpretation, viz that सत् would be born from both असत् and उत्तानपद्, no paradox is intended here of th- type illustrated by 4*cd*, or अह सुवे पितरम् X. 125 7 The विरोध goes if असत् itself is described as उत्तानपद् The first तत refers to सत्, while the second is a mere rhetorical repetition, *cd* forming one sentence There is a distinction made here between अनु (cf 5) and परि, अनु 'after' and परि 'from' उत्तानपद् from उत्तान (cf V 1 3) stretched or stretched upwards Who the उत्तानपद् is and why it is so called is a mystery which the poet wants his hearers to solve Gr 's meaning, making it an epithet, apparently of अदिति, 'whose legs have opened (in child-birth)' does not appear to be justified The असत् itself is probably the उ॰ The असत्, before creating the सत, created space and then stretching the kind of legs it had created the सत् Old finds the suggestion of a Yogic posture in उत्तानपद्, but this is

† प्रथम माधव्यण ।

reading a later meaning into a much earlier text. The Vedāntins explain the असत् as अव्याकृत and this is certainly the poet's intention.

Tr. In the early generation of the gods from non-existence came existence. It (existence) was born after the quarters, from that which had stretched its legs.

Verse 4

भूः । जज्ञे । उत्तानऽपदः । भुवः । आशाः । अजायन्त ॥ अदितेः ।
दक्षः । अजायत । दक्षात् । ऊं इति । अदितिः । परि ॥ ४ ॥

भूरुत्तानपदो वृक्षाज्जज्ञे । तथा भुवः सकाशादाशा अजायन्त । तथादितेर्दक्षोऽजायत उत्पन्नः । दक्षाद्उ दक्षादप्यदितिः पर्यजायत । न स्वोत्पन्नं कार्यं स्वस्यैव कारणमपि भवतीति विप्रतिषिद्धमिति वाच्यम् । यास्काचार्य इदमेव वाक्यमुदाहृत्य विरोधमाशङ्क्य पर्यहरत् । तथा हि । अदितेर्दक्षो अजायत दक्षाद्वदितिः परीति च तत्कथमुपपद्येत समानजन्मानौ स्यातामित्यपि वा देवधर्मेणेतरेतरजन्मानौ स्यातामितरेतरप्रकृती (नि० ११-२३) इति ॥

ab. Space pre-supposes a material creation and material creation presupposes space. *cd.* दक्ष is one of the seven sons of अदिति. दक्ष is a deification of intelligence (Berg.), or of potentiality (M. M.), and अदिति of infinite space (Berg.) or infinity (M. M.); cf. Berg. III. 85. 98; M. M. SBE, XXXII, pp. 241–261.

Tr. From that which lay with its legs stretched was created the earth; from the earth were created the quarters. Daksa was born of Aditi; and verily Aditi of Daksa.

Verse 5

अदितिदेवताकेः पशावदितिर्ह्यजनिष्टेत्येषा हविषोऽनुवाक्या । सूत्रितं च । आदितिर्ह्यजनिष्ट सुत्रामाणं पृथिवीं द्यामनेहसम् (आ० ३-८) इति ।

अदितिः । हि । अजनिष्ट । दक्ष । या । दुहिता । तव ॥ ताम् ।
देवाः । अनु । अजायन्त । भद्राः । अमृतऽबन्धवः ॥ ५ ॥

हे दक्ष तव या दुहिताभूत्सादितिरजनिष्ट हि पुत्रानादित्यान् । तदेवाह । तां देवा अन्वजायन्त भद्राः स्तुत्या भजनीया अमृतबन्धवोऽमरणबन्धना ॥

Ordinarily अदिति is recognized as the mother of the gods. She is here made out as their sister. अमृतबन्धव (अमृतं बन्धु येषा) progeny of the Immortal cf अमृतस्य पुत्रा X 13 1, अमृतस्य प्रजाः VI 57 6, *contra* मृत्युबन्धु X 95 18, मृत्युबन्धव VIII 18 22, so Berg Gr companions of, M M sharers in

Tr Aditi, indeed, was born, Daksa, she who is thy daughter, the gods were born after her, the auspicious progeny of immortality

Verse 6

यत् । देवाः । अदः । सलिले । सुऽसंरब्धाः । अतिष्ठत ॥ अत्र । वः । नृत्यताम्ऽइव । तीव्रः । रेणुः । अप । आयत ॥ ६ ॥

अनयोत्तरेण चादित्या स्तूयन्ते । यद्यदा हे देवा अदोऽमुष्मिन्सलिले यूयं सुसंरब्धा सुष्ठु लब्धात्मानोऽतिष्ठत स्थितवन्त । आपो वा इद सर्वम् । (तै० आ० १०-२२) अप एव ससर्जादाविति श्रुतिस्मृती । अत्रास्मिन्सलिले नृत्यतामिव वो युष्माक सबन्धी तीव्रो दुःसहो रेणुरशभूत एकोऽपायत अपागच्छत् । दिव प्रति गत इति सूर्याभिप्रायम् । परा मार्ताण्डमास्यदिति वक्ष्यति ॥

The poet leaves now the paradoxical style and describes the gods as the cosmic forces It is difficult to follow the poet's idea of the cosmic process

अद सलिल सुसंरब्धा अद is adv 'here' सलिल adj (from सृ) unsteady, fluid, cf अप्रकेत सलिल सर्व आ इदम् X. 129 3, सुसंरब्ध (from रभ्-रम्भ्-लभ्) well-supported, only here, but of विश्वा भुवनानि आरभमाणा I. 125 8, अद्य न स रेभिरे I 40 8. तीव्र रेणु. रेणु is dust; दिवश्च्युत रेणु नक्षत् धाम I 33 14, तीव्र, in the context, prob hot, cf. घृत नाम जुह्वान V 5 1; Gr thick or active अप आयत, imperf. from इ A

Tr At the time when, ye gods, you remained well-supported here in an unsteady (mass), from you, who (by your whirling movements) appeared to dance as it were, there issued hot dust.

Verse 7

यत् । देवाः । यतयः । यथा । भुवनानि । अपिन्वत ॥ अत्र । समुद्रे । आ । गूळ्हम् । आ । सूर्यम् । अजभर्तन ॥ ७ ॥

यद्यदा हे देवाः यतयो यथा । दृष्ट्या नियमयन्तीति वा वर्षणेन यातयन्तीति वा यतयो मेघाः । ते यथोदकैर्भुवनानि लोकं पूरयन्ति तद्वत्स्वतेजोभिरपिन्वत पूरितवन्तः । अत्र समुद्रेऽन्तरा गूळ्हं निगूळ्हं सूर्यं प्रातरुदयायाजभर्तन आहृतवन्तः ॥

a–d The gods created the world and the sun forms its cream. य॒तय॑: य॒था. The यतय. were apparently a clan and have been mentioned in VIII. 3. 9; 6. 18 along with the भृगवः as favoured by Indra. It is a mystery how the यतय. should be mentioned in the present context. यति in वैश्वानराय यतये मतीनाम् VII. 3. 1. stands on a par with मतीनां नेता IX 103. 4, and therefore, with गवां नेत्री VII. 76. 6, and may mean a cowherd rather than a charioteer भुवनानि अपिन्वत. पिन्व् to make a thing (e. g. milk) to flow in abundance; cf. मरुत अप पय पिन्वन्ति. भुवनानि obviously are likened to milk समुद्र' adj is the same as सलिल; Berg takes it to be the celestial sea सूर्यं आ अजभर्तन (आभृ = आहृ), from the simile of milking, the sun would be the result of churning.

Tr When the gods, like so many cowherds (?), let flow (like milk) the created beings, they brought out (by churning?) the sun, who lay concealed in the undulating mass

Verse 8

अष्टौ । पुत्रासः । अदितेः । ये । जाताः । तन्वः । परि ॥ देवान् । उप । प्र । ऐत् । सप्तऽभिः । परा । मार्ताण्डम् । आस्यत् ॥ ८ ॥

[*न्वः स्व ७वाँ

अष्टौ पुत्रासः पुत्रा मित्राद्योऽदितेर्भवन्ति येऽदितेस्तन्वः परि शरीराज्जाता उत्पन्नाः । अदितेरष्टौ पुत्रा अध्वर्युब्राह्मणे परिगणिताः । तथा हि । ताननुक्रमिष्यामो

The dialogue is dramatic, being characterised by the treacherous suavity of the Panis and the loyal and proud answers of Saramā Geld would regard rc 11 as spoken by the gods Old understands thunder (prob. to represent the lowing of the celestial cows) as an essential accompaniment of the verse, both suppositions are equally unnecessary

Verse 1

किम् । इच्छन्ती । सरमा । प्र । इदम् । आनट् । दूरे । हि ।
अध्वा । जगुरिः । पराचैः ॥ का । अस्मेऽहितिः । का । परिऽ-
तक्म्या । आसीत् । कथम् । रसायाः । अतरः । पयांसि ॥१॥

अनयागच्छन्तीं सरमां दृष्ट्वा पणयो वदन्ति । सरमा सरणशीलैतन्नामिका देवशुनी किमिच्छन्ती किं प्रार्थयमाना सतीदमस्मदीयं स्थानं प्रानट् प्राप्नोत् । आङ्पूर्वो नशिर्व्याप्तिकर्मा । तस्य लुङि मन्त्रे घसेत्यादिना च्लेर्लुक् । छन्दस्यपि दृश्यत इत्याडागमः ॥ पराचैः पराञ्चि पराङ्मुखान्यावृत्तिवर्जितानि यानि गमनानि तैर्जगुरिरुद्गूर्णः । महता प्रयत्नेनापि गन्तुं न शक्यत इत्यर्थः । गॄ निगरणे । आदृगमहनेत्यादिना किन्प्रत्ययः । बहुलं छन्दसि (पा० ७-१-१०३) इत्युत्वम् । तादृशोऽयमध्वा दूरे हि विप्रकृष्टः खलु । यद्वा । पराचैः पराञ्चनैर्जगुरिरित्यर्थे गन्त्री पार्ष्णिभागमनालोकमाना सतीदं स्थानं प्राप्नोति । दूरेऽयमध्वा यदृच्छया गन्तुं न शक्यते । अतो वयमेतां पृच्छाम । हे सरमे का कीदृश्यस्मेहितिः । कास्मास्वर्थहितिः । कोऽस्मासु त्वदपेक्षितार्थो निहितः । यद्वा । अस्मासु कोऽर्थो गतः । दधातेर्हिनोतेर्वा क्तिनि रूपम् । आगच्छन्त्यास्तव का कीदृशी परितक्म्या रात्रिरासीत् । यद्वा । तकतिर्गत्यर्थः । परितक्म परितो गमनं भ्रमणं वा कीदृशमासीत् । कथं च रसाया शब्दायमानाया अन्तरिक्षनद्या योजनशतविस्तीर्णाया पयांस्युदकान्यतरस्तीर्णवत्यसि । एतद्वद । अत्र किमिच्छन्ती सरमेदं प्रानडित्यादिकं निरुक्तं द्रष्टव्यम् (नि० ११-२५) ॥

The Panis speak. प्र इदम् आनट् इदं adv here, cp rc 3, cf न इदं पृणीमसि I 53 2 आनट् 3 s aor from प्र + अश् to reach, arrive at; cf प्र यत् आनट् दिव अन्तान् X 30 4 दूरे पराचैः जगुरिः पराच occurs only in instru pl ; it is identical in sense and derivation with पराञ्च्, of which only nom and acc occur ;

distant, *contra* अर्वाक् ; from परा + अच् ; the sense is intensified by the addition of दूरे or आरे ; cf बाधस्व दूरे निर्ऋतिं पराचैः I. 24. 9 ; आरे बाधेथां निर्ऋतिं पराचैः VI. 74. 2. जगुरि is derived from गा or गम् in निरु॰ 11. 25, and Gr. has adopted the derivation. Pān. (III. 2-171) derives it from गॄ; the meaning will be 'losing itself' (Geld.), or in the caus. sense as in the case of ततुरि, पपुरि, ' causing one to be lost or engulfed ;' Old.'s derivation from जॄ-जुर् yields a good sense (' wearying ', ' exhausting'), but the change of ज् to ग् presents a real difficulty, although he invokes the ajd of Wackernagel ३ 138 ; for the derivation from गॄ cf. मा मा द्रुग्धः भियसा नि गारीत् V. 40. 7. अस्मेहितिः (from अस्मे and हिति from धा) order or message (placed) for us. परितक्म्या cf. I 116. 15 ; it refers to her troubles on the way.

Tr. With what desire has Saramā arrived at this place ? The road indeed was far away and engulfing. What is the message for us ? What was the ado about ? How didst thou cross the waters of the Rasā ?

Verse 2

इन्द्रस्य । दूतीः । इषिता । चरामि । महः । इच्छन्ती । पणयः ।
निऽधीन् । वः ॥ अतिऽस्कदः । भियसा । तत् । नः । आवत् ।
तथा । रसायाः । अतरम् । पयांसि ॥ २ ॥

अनया तान्सरमा प्रत्युवाच । हे पणय एतन्नामका असुराः । इन्द्रस्य दूतीः । सुपां सुलुगिति प्रथमैकवचनस्य सुश्छान्दसः । अहमिषिता तेनैव प्रेषिता सती चरामि । युष्मदीयं स्थानमागच्छामि । किमर्थम् । वो युष्मदीयान्युष्मदीये पर्वतेऽवस्थापितान्महो महतो निधीन्बृहस्पतेर्गोनिधीनिच्छन्ती कामयमाना सती चरामि । किंचातिष्कदः । स्कन्दिर्गतिशोषणयोः । भावे क्विप् । अतिष्कन्दनादतिक्रमणाज्जातेन भियसा भयेन तन्नदीजलं नः । पूजायां बहुवचनम् । मामावत् अरक्षत् । तथा तेन प्रकारेण रसाया नद्याः पयांस्युदकान्यतरम् तीर्णवत्यस्मि ॥

मित्रश्च वरुणश्च धाता चार्यमा चांशश्च भगश्च विवस्वानादित्यश्चेति। तथा तत्रैव प्रदेशान्तरेऽदितिं प्रस्तुत्याम्नातम्। तस्या उच्छेषणमददुस्तत्प्राश्नात् सा रेतोऽधत्त तस्यै चत्वार आदित्या अजायन्त सा द्वितीयमपचादित्यष्टानामादित्यानामुत्पत्तिर्वर्णिता (तै० सं० ६-५-६-१)। सादितिः सप्तभिः पुत्रैर्देवानुप प्रैत् उपागच्छत्। अष्टमं पुत्रं मार्ताण्डं सूर्यं परास्यत् उपरि प्राक्षिपदित्यर्थः ॥

We have now quite a different idea elaborated here. An eighth son is ascribed in this rc to Aditi; the seven are immortal, while the eighth who was born dead (?) or as a bird (?) accounts for the cycle of birth (प्रजा) and death in the universe (rc 9 *cd*). Berg. tries to identify इन्द्र with मार्ताण्ड in III. 104, 107; but in IV. 18. 5, which he quotes in support, the mother is concealing the child Indra, not rejecting him. The sons of अदिति have been variously enumerated in the RV.; in VII. 83. 4 Indra and Varuna have been mentioned as Ādityas; in VIII. 52. 7 Indra is mentioned as the fourth Āditya; in VIII. 18. 3 सवितृ, भग, वरुण, मित्र and अर्यमन् are mentioned as Ādityas; while in II. 27. 1 सवितृ is dropped and दक्ष and अंश are added. In Sāy.'s comm. a passage is quoted acc. to which धातृ and विवस्वान् are added and सवितृ, दक्ष and इन्द्र are omitted. परि from. देवान् उप प्र ऐत्. For देवान्, पूर्व्यं युगम् is substituted in rc 9. उप प्र इ, elsewhere, to go forward to meet; cf. I. 40. 1; 139. 1; here a slight change of meaning is necessary. मार्ताण्ड occurs only here and in II. 38. 8, where it means a bird (from मृतं अण्डम्). In later mythology मार्तण्ड is the Sun.

Tr. Of the eight sons that were born of the body of Aditi she went forth to live among the gods with seven. She rejected the bird (?).

Verse 9

सप्तऽभिः। पुत्रैः। अदितिः। उप। प्र। ऐत्। पूर्व्यम्। युगम्।
प्रऽजायै। मृत्यवे। त्वत्। पुनः। मार्ताण्डम्। आ। अभरत् ॥९

पूर्वमन्त्रोक्त एवार्थः पुनरत्रोच्यते। सप्तभिर्मार्ताण्डव्यतिरिक्तैर्मित्रादिभिरदितिः पूर्व्यं पुराणं युगमुप प्रैत उपगता। अथ प्रजायै प्राणिनामुत्पत्तये मृत्यवे तेषां मरणाय

मार्तण्डं मृतादण्डाज्जातं मार्तण्डनामानं सूर्यं पुनराभरत् आहरत् द्युलोकेऽधारयत् । प्राणिमरणजननादीनां सूर्योदयास्तमयायत्तता स्फुटा । तस्यै व्युद्धमाण्डमजायतेत्यादि ब्राह्मणम् ॥ (तै० सं० ६-५-६-१) ।

त्वद्' त्व-त्व (pron.) are used in the sense of 'the one—, the other;' cf. उत त्वः पश्यन् न ददर्श वाचं उत त्वः शृण्वन् न शृणोति एनाम् X. 71. 4; they are used adv. in the sense of 'once,—another time'; cf. स्तरीः उ त्वत् भवति सूते उ त्वत्; in our passage only त्व has been used only once after the second alternative. आभृ = आहृ. Bloomfield connects पुनः with मृत्यवे.

Tr. Aditi went forth to (live among) the primordial generation (of gods) with the seven sons. She took back the (rejected) bird for an (eternal) alternation of progeny and death.

No. 26

MANDALA X SŪKTA 108

किमिच्छन्त्येकादशर्चं नवमं सूक्तं त्रैष्टुभम । ऐन्द्रपुरोहितस्य बृहस्पतेर्गोषु वलनाम्नोऽसुरस्य भटैः पणिनामकैरसुरैरपहृत्य गुहायां निहितासु सतीषु बृहस्पतिप्रेरितेनेन्द्रेण गवामन्वेषणाय सरमा नाम देवशुनी प्रेषिता । सा च महतीं नदीमुत्तीर्य वलपुरं प्राप्य गुप्तस्थाने *निहितास्ता गा ददर्श । अथ तस्मिन्नन्तरे पणय इदं वृत्तान्तमवगच्छन्त एनां मित्रीकर्तुं संवादमकुर्वन् । तत्र प्रथमातृतीयाया अयुजोऽन्त्यावर्जिताः पणीनां वाक्यानि । अत्र त ऋषयः सरमा देवता । द्वितीयाचतुर्थ्याया युज एता एकादशी च षट् सरमावाक्यानि । अतस्तासु सा ऋषिः पणयो देवता । तथाचानुक्रान्तम । किमिच्छन्ती पणिभिरसुरैर्निगूढा गा अन्वेष्टुं सरमां देवशुनीमिन्द्रेण प्रहितामयुग्भिः पणयो मित्रीयन्तः प्रोचुः सा तान युग्मान्त्याभिरनिच्छन्ती प्रत्याचष्ट इति । गतो विनियोगः ॥

In the following hymn there is a dialogue between Saramā, a canine messenger of Indra, and the Panis, mythical robbers of cows, which Indra releases from their clutches.

* निहितास्ता इत्यादर्शः ।

इन्द्रस्य इषिता' दूती . इषिता sent With the from दूती of nom. s. cp लक्ष्मी , तन्द्री , also in the RV, सिंही . it occurs only here and in rc 4 मह' from मह् = महत् *c* is translated by Gr (Old. agrees) 'that helped me as I stood afraid of the leap;' Old explains the 'that' as the consciousness of her responsibility as explained in *ab*, and the instr. भियसा as, rather loosely, showing the reason why her latent powers were evoked Sāy. and Geld rely on the जैमि० ब्रा० version which says that the Rasā came to the help of Saramā because otherwise the latter was sure to leap over the great river Acc to Sāy. तत्=नदीजलं ; acc to Geld तत् is adv. of time, and रसा understood is subj The interpretation of तत् by Old, Gr and Sāy is not natural; in the expression तत् न आवत् one expects तत् to be the subject; Geld's interpretation also, therefore, cannot be accepted; hence the parenthetical and rather disjointed construction as proposed in the Tr, which is based on the जै० ब्रा० interpretation. अतिस्कन्द् to leap over, used meta in न अस्माक अतिष्कदे VIII. 67. 19 भियस् m fear cf भियस आधेहि शत्रुषु IX. 19 6 *ab* are an answer to *a* and the first part of *c* in rc 1, *c* contains the answer to the second part *d* to 1 *d*

Tr I walk as the envoy of Indra, wishing for your great treasures, O Paṇis, it was through fear of (my) overleaping,—*that* came to our help,—so it was that I crossed the waters of the Rasā

Verese 3

कीदृङ् । इन्द्रः । सरमे । का । दृशीका । यस्य । इदम् । दूतीः ।
असरः । पराकात् ॥ आ । च । गच्छात् । मित्रम् । एन ।
दधाम । अथ । गवाम् । गोऽपतिः । नः । भवाति ॥ ३ ॥

तेषां वाक्यम । सरमे तव स्वामीन्द्र कीदृक् कियत्पराक्रमवान् । का दृशीका तस्य कीदृशी दृष्टि । दृष्टिरूपा सेना कियती । यस्य दूतीर्दूती त्वमिदमस्मदीय स्थान पराकादतिदूरादसर आगम । इति ताश्चुक्त्वेदानीं ते परस्पर-

माहु । एषा सरमा आगच्छाच्च आगच्छतु च । गमेर्लेट्याडागम । स्वामी भवाति भवतु । न ह्येकस्या गो किंतु बहूना गवा स्वामी भवतु । वृत्त्यवृत्तिभ्या स्वामित्वं बाहुल्य च विवक्ष्यते ॥

The Panis. दृशीका look only here पराक distance, *contra* अन्त, अर्वाक, cf आ अन्तात् अप पराकात् I 30 21 आ च गच्छात् मित्र एन दधाम. च=चेत् and hence गच्छात् is accented, cf इमा च वाच प्रतिह र्येथ, विश्वा वामा च अश्नवत् I 40 6 एना in the Samhita has been shortened by the Pp only here and V 2 11 and IX 96 2 to एन; obviously the पदकार does not understand एना=अनेन, Geld, however, understands it so cf Comm एन itself occurs in I 173 9 Gr feels the difficulty Old brushes it aside by saying that it means 'through him' एना is used adv in the sense of 'in this manner' 'here' &c but the meaning of एन is apparently different, in V 2 11 *it is used as a correlated word with* यदि, as here it is with च There is a difficulty with I. 173 9, also with IX 96 2 Gr renders it here by 'then', the correlative of च *which is acceptable* मित्रं दधाम *cf* सोकृपाय सखा हित X. 136 4

Tr What is Indra like Sarama, and how does he look,—he for for whom thou hast *come from afar as an envoy? If* he comes, then we shall make him our friend, and further he shall be the lord of our cattle

Verse 4

न । अहम् । तम् । वेद । दभ्यम् । दभत् । सः । यस्य । इदम् । दूतीः । असरम् । पराकात् ॥ न । तम् । गूहन्ति । स्रवतः । गभीराः । हताः । इन्द्रेण । पणयः । शयध्वे ॥ ४ ॥

सरमा वदति । हे पणय तमिन्द्र दभ्य हन्तव्यमिति न वेद न जानामि दभेश्चो यत् । यथम् । स इन्द्रो दभत् । सर्वाञ्जनान्दभति–हिनस्त्येव । दभेर्लेटि रूपम् । वाक्यभेदादनिघात । यस्य दूतीर्दूत्यहमिद युष्मदीय स्थान पराकादतिदूरा देशादसर प्राप्ताभूवम् । इन्द्रो हिंसितव्यो न भवतीत्यत्र युक्तिमाह । स्रवत । स्रवण स्रव । तमाचरन्ति । आचारार्थे क्विप् । तुगागम । जसि रूपम् । स्रवणशीला गभीरा गम्भीरा नद्यस्तमिन्द्र न गूहन्ति न संवृण्वन्ति । नाच्छादयन्ति । दि-

त्याविष्कुर्वन्ति । यय यस्य महिम्ना समुद्र प्रातिसराम । तस्मादहिंस्य इत्येन मर्न्दी-कुर्वन्ति । दृह् संवरणे भौवादिक । तस्माद्धे पणयो वृषमिन्द्रेण ताद्दशपराक्रमेण हता सन्त शयध्वे । शीङ् स्वप्ने । बहुल छन्दसीति शपो लुगभाव ॥

Saramā exposes the treachery of the words of the Panis. द भ्यम् one who can be harmed Geld one may be overreached, but this meaning for दभ् does not appear to be justified in the RV. *b*, Repetition is a characteristic of English ballad poetry also, cf also 2*d*, which however, being a reply, has to refer to a part of the question स्रवत् f a river, of अह सत स्रवत धारय वृष X 49 9, स्रव ती also is used in the same sense, cf I 32 14- The connection between *c* and *d* may be established thus *c*, he is of a gigantic size *d*, he would kill you

Tr I do not know him as one who can be harmed—*he* inflicts harm him of whom I have come here as an envoy Deep rivers cannot conceal him, killed by him you will l e (prostrate on the ground) O Panis

Verse 5

इमाः । गावः । सरमे । याः । ऐच्छः । परि । दिवः । अन्तान् ।*
सुऽभगे । पतन्ती ॥ कः । ते । एनाः । अव । सृजात् । अयुध्वी ।
उत । अस्माकम् । आयुधा । सन्ति । तिग्मा ॥ ५ ॥

* न्तसु

क्रुद्धा पणय प्रत्यूचु । हे सुभगे शोभनसौभाग्यवति हे सरमे दिवो द्युलोकस्यान्तान्पर्यन्तान्परि पतन्ती कुत्र गावस्तिष्ठन्तीति परितो गच्छन्ती यामिमा परिदृश्यमाना या गाव । सुब्व्यत्यय । गा ऐच्छ कामयसे ता एना गास्ते त्वदीय कोऽयुध्वी अयुद्ध्वा अवसृजात् अस्मात्पर्वतादवसृजेत् विनिर्गमयेत् । सृजेर्लेटि रूपम् । अयुध्वी युध क्त्वाप्रत्यये स्नात्व्यादयश्चेति निपातित । नञ्-समास वाल्ल्यबादेशाभाव । नञ् प्रकृतिस्वरत्वम् । उतापि च । अस्माक तिग्मा तीक्ष्णान्यायुधा आयुधानि सन्ति । तस्मादस्माभिर्युद्धमकृत्वा को नाम गा आहरति ॥

The Panis speak suavely not क्रुद्धा, cf the voc सुभगे दिव अन्तान् परि पतन्ती दिव अन्ता the extremities of heaven, i e the horizon. अयुध्वी (अ + युध + त्वी old form of त्वा)

Tr. These cows, Saramā, which thou wert searching, flying about over the extremities of heaven, who will set them free without a fight? And our weapons are sharp.

Verse 6

असेन्या । वः । पणयः । वचांसि । अनिषव्याः । तन्वः । सन्तु । पापीः ॥ अधृष्टः । वः । एतवै । अस्तु । पन्थाः । बृहस्पतिः । वः । उभया । न । मृळात् ॥ ६ ॥

सा नान्विराह । हे पणयो वो युष्माकं वचांसि पूर्वोक्तानि वचनान्यसेन्या असेन्यानि । सेनार्हाणि न भवन्ति । सेनाशब्दात्तदर्हतीत्यर्थे छन्दसि चेति यत्प्रत्यय । नञा समास । ययतोश्चातदर्थे (पा० ६-२ १५६) इत्युत्तरपदान्तोदात्तत्वम् । तदा तन्वो युष्मदीयानि शरीराण्यनिषव्या इष्वर्हाणि न सन्तु पराक्रमराहित्येन । पूर्ववत्प्रत्यय । ओर्गुण (पा० ६-४-१४६) इति गुण । स्वरश्च तादृक् । यत पापी पापयुक्तानि खलु । छन्दसीवनिपाविनीप्रत्यय । जस श । किंच वो युष्मदीय पन्था मार्ग एतवै गन्तुमधृष्टोऽसमर्थोऽस्तु । इण् गतावितस्य तुमर्थे तवैप्रत्यय । तवै चान्तश्च युगपत् (पा० ६-२-५१) इति धातो प्रत्ययस्य च युगपदुदात्तत्वम् । तत्र हेतुमाह । वो युष्मादीयानुभयोभयविधान्पूर्वोक्तांस्तन्वो देहान्बृहस्पतिरिन्द्रप्रेरितो न मृळात् न सुखयतु । किंतु बाधेत । मृड सुखने । लेट्यडागम ॥

Sarama व व चासि असे या (स-तु) Geld, relying on उभया in *d*, thinks that *a* is to be construed differently from *bc*, which go together, but Old takes उभया f instr adv in the sense of 'anyway It stands to reason that *ab* should be understood alike, since the व in *a* is connected with तव also and the form असेन्य corresponds with अनिषव्य असेन्य, Old, (सेन्य, from सेना weapon + य, a target for weapons) proof against darts, like अनिषव्य, सेन्य is, however, used in the sense of 'ready with weapons' (Gr), 'soldierly' 'soldiers' pet' (Geld) in I 81 2, VII 30 2 Geld takes असेन्य to mean 'unsoldierly' or 'not inimical' according as सन्ति or सन्तु is supplied as verb He points out that सेन्य in तै० ब्रा० II 7 16 means inimical Old, on the other hand, justifies his meaning by comparing अनिषव्य and असुष्य, अवण्य, अशास्त्र

with असेन्य. अनिषव्य occurs only here, इषव्य does not occur; 'inaccessible to arrows.' सन्तु is permissive imperative. एतवे; inf. forms in तवे have two accents, one on the root and another on the termination; एतवे is really da. of एतु, verb n. from इ. मृळात् subj.

Tr. Your words, Panis, may be immune from (the blows of) weapons; your wicked bodies from arrows; and your road unmolested for your movements. Brhaspati eitherway will not show you mercy.

Verse 7

अयम् । निऽधिः । सरमे । अद्रिऽबुध्नः । गोभिः । अश्वेभिः ।
वसुऽभिः । निऽऋष्टः ॥ रक्षन्ति । तम् । पणयः । ये । सुऽगोपाः ।
रेकु । पदम् । अलकम् । आ । जगन्थ ॥ ७ ॥

ते पुनराहुः । हे सरमे अयं निधिरस्मदीयः कोशोऽद्रिबुध्नः । बन्ध बन्धने । बन्धेर्ब्रधिबुधी च (उ० ३-५) इति नप्रत्ययो बुध इत्यादेशः । अद्रिर्बुध्नो यस्य तादृशः । तथा ह्वतैर्गोभिरश्वेभिरश्वैश्च वसुभिरस्मदीयैर्धनैश्च न्यृष्टो नितरां प्राप्तो भवति । ऋषी गतौ । क्तप्रत्यये श्वीदितो निष्ठायामितीट्प्रतिषेधः । गतिरनन्तर इति गतेः प्रकृतिस्वरत्वम् । सुगोपाः गुपू रक्षणे । आयप्रत्ययान्तात्क्विप्यातोलोपयलोपौ । सुष्ठु गोपायितारो ये पणयस्तेऽसुरास्तं निधिं रक्षन्ति पालयन्ति । रेकु । रेकृ शङ्कायाम् । औणादिक उप्रत्ययः । शङ्कितं गोभिः शब्दायमानं पदमस्माभिः पालितं स्थानमलकं व्यर्थमेवाजगन्थ आगतवत्यसि । गमेर्लिटि रूपम् ॥

The Panis. अद्रिबुध्न (बुध्न bottom, foundation). न्यृष्ट (नि + ऋष्, to be weighted with) laden with; cf. उभे ते अस्य वसुना न्यृष्टे III. 55. 20. रेकु पदम् occurs once again in (किं) रेकु पद न निदानाः (निन्द्यमानाः) अगन्म IV. 5. 19; it means an empty, fruitless place; idiomatic like 'a wild-goose chase'. अलकम् in vain; also in X. 71. 6 (यत् ईं शृणोति अलकं शृणोति नहि प्र वेद सुकृतस्य पन्थाम्).

Tr. This treasure, Saramā, is founded on a rock and is laden with cattle, horses and wealth. Panis who are excellent guardians guard it. Thou hast come in vain to an empty place (on a wild-goose chase).

Verse 8

आ । इह । गमन् । ऋषयः । सोमऽशिताः । अयास्यः । अङ्गिरसः । नवऽग्वाः ॥ ते । एतम् । ऊर्वम् । वि । भजन्त । गोनाम् । अथ । एतत् । वचः । पणयः । वमन् । इत् ॥ ८ ॥

सरमा पुन प्रत्युवाच । हे पणय सोमशिता सोमेन तीक्ष्णीकृता । सोमपानेन मत्ता । शिञ् निशाने । कर्मणि क्तप्रत्यय । तृतीया कर्मणीति पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् । तादृशा नवग्वा नवगतय । यद्वा । अङ्गिरसा सत्त्रमासीनाना मध्ये केचन नवसु मा स्वध्यतिष्ठन् ते नवग्वा । अनेन दशग्वा अप्युपलक्ष्यन्ते । उभयविधाग्तेऽङ्गिरस ऋषय तेषा प्रथमोऽयास्य एतन्नामा च त एत इह युष्मदीये स्थान आ गमन् आगच्छेयु । गमेश्छन्दसि लुङ्लङ्लिट इति सार्वकालिको लुङ् । लृदित्त्वाच्च्लेरङ् । आगत्य च ते गोनाम् । गो पादान्त इति च्छन्दसि नुडागम गवामूर्वं त समूह वि भजन्त विभाग कुर्यु । अत्रापि पूर्ववत्सार्वकालिको लुङ् । अथानन्तर पणयो यूयमेतद्वच पूर्वं यद्वयर्थमागतासीति यद्वाक्यमवोचत तद्वाक्य तदा वमन्निद्वमन्त परित्यजन्त एव भवथ । वमु उद्गिरणे । शतरि सुपा सुलुगिति जसो लुक् । नुमागम । सयोगान्तस्य लोप । यद्वा । लाडि रूप स्वरश्छान्दस ॥

Sarama replies गमन् , भजन्त, and वमन् are forms of the inj सोमशिता (शा to sharp) ऊर्व orig a cave , hence the herd concealed in the cave वम् to vomit hence, to disown, recant

Tr Here would come Soma-sharpened seers Avasya, the Angiraso and the Navagvas They would divide (the treasures of) this cave of cattle, and the Panis would have to racant these words of theirs

Verse 9

एव । च । त्वम् । सरमे । आऽजगन्थ । प्रऽबाधिता । सहसा । दैव्येन ॥ स्वसारम् । त्वा । कृणवै । मा । पुनः । गाः । अप । ते । गवाम् । सुऽभगे । भजाम ॥ ९ ॥

तवैवमुक्ते सति पणय प्रणयमयाक्यमाहु । हे सरमे त्व दैव्येन देवसंबन्धिना महसा बलेन प्रबाधिता यथा तथा बलपुर प्राप्य तत्र स्थिता गा दृष्टवा पुनरागच्छेति तेन प्रपीडिता त्वमेव चेदाजगन्थ आगतवत्यसि । चशब्दश्चेदर्थे । निपातैर्यदादिहन्तेति तिङो निघाताभाव । गमेर्लिटि थलि रूपम् । सह सुपेत्यत्र सहेति योगविभागात्समास । तिङि चोदात्तवतीति गतेर्निघात । लित्स्वर । तर्हि त्वा त्वा स्वसार भगिनीं कृणवै करवै । समूहापेक्षैकवचनम् । त्व तु पुनर्मा गा । इन्द्रादीन्मा गच्छ । अपि तर्हि हे सुभगे सरमे ते त्वदीयाना गवा समूह पर्वतादपगमय्य भजाम । त्व च वय च विभजाम । विभाग करवामेत्यर्थ ॥

The Pani chief speaks च if, since एव thus (later एव) दैव्येन सहसा by the force (compulsion) used by the gods not of her own accord अप भज् give away a share to only here usually वि or वि भज्

Tr Since thou hast come thus under compulsion of the gods, I would make thee sister Do not go back to the gods We shall give thee a share in the cows, auspicious one

Verse 10

न । अहम् । वेद । भ्रातृऽत्वम् । नो इति । स्वसृऽत्वम् । इन्द्रः । विदुः । अङ्गिरसः । च । घोराः ॥ गोऽकामाः । मे । अच्छदयन् । यत् । आयम् । अप । अतः । इत । पणयः । वरीयः ॥ १० ॥

ना ताऽप्रत्याचष्टे । हे पणय अह भ्रातृत्व न वेद न जानामि । तथा स्वसृत्व च नो वेद नैव जानामि । के जानन्ति तानाह । इन्द्रो घोरा शत्रूणा भयकरा अङ्गिरसश्च विदु जानन्ति । किं च । अस्मा स्थानादह यदायम् इन्द्रादीन्प्राप्तवम् । अय पय गतौ । लङि रूपम् । तदा मे मदीया गोकामा युष्माभिरपहृता गा कामयमाना इन्द्रादय अच्छदयन् युष्मदीय स्थानमाच्छादयन्ति । छद अपवारणे । अत कारणाद्धे पणयो वरीय उरुतर गवा वृन्द परित्यज्यापेत अन्यस्थान प्रति गच्छत । यद्वा । वरीय प्रभूततमतिदूर देश गच्छत । इत । इण् गतौ । लोटि रूपम् । वरीय । उरुशब्दादीयसुनि प्रियस्थिरे यादिना वरादेश ॥

Saramā speaks c contains a threat छद् to appear, cf III 9 7 वरीय अप इत वरीय (comp of उरु wide) a wider area than the one occupied वरीय अप इ appears to be used idiomatically in the sense of 'to clear off'

Tr I know no brother's and no sister's relation Indra knows (it) and the terrible Angirases When I came they appeared to long for cattle Clear out to wider regions than these, O Panis

Verse 11

दूरम् । इत । पणयः । वरीयः । उत् । गावः । यन्तु । मिनतीः । ऋतेन ॥ बृहस्पतिः । यः । अविन्दत् । निऽगूळ्हाः । सोमः । ग्रावाणः । ऋषयः । च । विप्राः ॥ ११ ॥

हे पणयः यूयं वरीयः उरुतमं दूरं दूरदेशमित गच्छत । युष्माभिरपहृता गावः ऋतेन सत्येन मिनतीर्मिनत्यो द्वारस्य पिधायकं पर्वतं हिंसन्त्यो विदारयन्त्य उद्यन्तु तस्मादुद्गच्छन्तु । यद्वा । मिनती । हयत्ययेन कर्मणि शतृ । मीयमाना युष्माभिर्बाध्यमानास्ता गावः । इन्द्रेण यथा । गा । ऋतेन स्तुतिभिर्गन्त्र्येणेन्द्रेण सहायेन बृहस्पतिरुद्यन्तु पर्वतादुद्गमयन्तु । निगूढा नितरां स्थापिता या गा बृहस्पतिरविन्दत् लब्धवान् तथा सोमस्तदभिषवकारिणो ग्रावाणश्च विप्रा मेधाविन ऋषयोऽङ्गिरसश्च लब्धवन्त । विदल लाभे तौदादिक । तस्माच्छन्दसि लुङ्लङ्लिट इति भविष्यदर्थे लङ् । शे मुचादीनामिति नुमागम ॥

The mention of Brhaspati and the Soma and the sages has made scholars think that this rc instead of being assigned to Sarama should be treated as a sort of epilogue while the curtain is being dropped on the scene with the accompaniment of thunder But the purpose of the poet has been all along to show the supernatural power of priestcraft cf the reference to बृहस्पति in rc 6 the आङ्गिरस and the नवग्वा in 8 and the आङ्गिरस in 10 The repetition of 10 d in 11 a also would show that Sarama's speech is being continued in 11

मिनतीः ऋतेन मि Gr to change place Geld to escape Old proposes to read मिमतीः lowing ऋतेन, as they ought to

Tr Clear out from here to wider regions Panis let the cows emerge, escaping according to the Law those cows

that were discovered in their hiding place by Brhaspati, by Soma and the pressing-stones, and by the inspired sages.

No. 27.

MAṆḌALA X. SŪKTA 139.

सूर्यरश्मिरिति षळृचमेकादशं सूक्तं त्रैष्टुभम्। विश्वावसुर्नाम गन्धर्व ऋषिः। स च पूर्वेण तृचेन सवितारं स्तुतवान् उत्तरेण स्वात्मानम्। अतः प्रथमतृचस्य सविता देवता द्वितीयस्य गन्धर्वः। तथा चानुक्रान्तम्। सूर्यरश्मिर्देवगन्धर्वो विश्वावसुरात्मानमस्तौत्पूर्वार्धे सवितारमिति। गतो विनियोगः।

Gr. splits up this Sūkta into two Sūktas; rks 1–3 form one and rks 4–6 form the other. Old. is against such a splitting on two grounds: (i) The Sūkta comes in the midst of a series of Sūktas of 6 rks; Sūktas 129–137 form a series of 7 rks each; with 138 starts the series of Suktas of 6 rks, which continues up to 146 (142 having four rks too many); (ii) a connection can be established between the two halves: Pūsan restores lost things to the owner; the waters have fled from विश्वावसु (rc 4), whereas Pūsan observes them among other things (rc 2), and Indra makes a search for them and finds them (rc 6), presumably with Pūsan's help One cannot say that the connection has been well established and as regards the arrangement in the Samhitā it may be said that the artificial patching up of the Sūkta might be of the pre-Samhitā period. The deity of rks 1–3 has been given as सवितृ in the सर्वानु०, सवितृ cannot be the deity of rc 3, where it is likened to सवितृ, while 2, 3 clearly describe one and the same deity. It is पूषन् acc. to Gr. and Old.; but see below and Notes on 2, 3. With rc 4 commences practically a new hymn to the Gandharva Viśvāvasu, and Indra and Soma as subsidiary deities. The गन्धर्व is a benign or a malign genius. As Gandharvas are mentioned, metaphorically no doubt, Agni, the sun, the moon &c. Soma is called अत्र गन्धर्वः in IX. 86. 36. विश्वाव

from all indications is the celestial Soma In the marriage of Surya (X 85) the गन्धर्व mentioned along with सोम and अग्नि in 40, 41 is apparently called विश्वावसु in 21, 22 In IX 83 4 a Gandharva is said to guard the celestial home of Soma in IX. 85 12 it is said ऊर्ध्वो गन्धर्वो अधि नाके अस्थात् विश्वा रूपा प्रतिचक्षाणो अस्य (cf rc 3 *b*) a *similar description is given in X. 123 of* वेन, which from rc 8 appears to be the moon (द्रप्स गृध्रस्य चक्षसा समुद्र अभि जिगाति) Towards the end of the Rgvedic period the celestial Soma, the counterpart of the terrestrial Soma, is identified with the moon (Berg I 158–160) and so is Agni If विश्वावसु is the genius of the celestial Soma and पूषन् is a solar deity, one can see why the two sections of the hymn were joined together in the pre-Samhita period पूषन् is also a discoverer of Soma cf I 23 13–15 There is a special hymn to सोमपूषणौ in II 40 and in IX 67 there is a trca (10–12) to Pusan in the midst of a Soma sukta *It is possible*, on the other hand though there is some difficulty in doing so to regard rks 2 and 3 also as referring to साम, and rc 1 as a prelude to a Soma sukta (rks 2 6), for the celestial साम s often identified with the sun, of which सवितृ is the presiding deity

Verse 1

सूर्यऽरश्मिः । हरिऽकेशः । पुरस्तात् । सविता । ज्योतिः । उत् ।
अयान् । अजस्रम् ॥ तस्य । पूषा । प्रऽसवे । याति । विद्वान् ।
सम्ऽपश्यन् । विश्वा । भुवनानि । गोपाः ॥ १ ॥ * यों न्स

सूर्यरश्मि । उषस प्रादुर्भावानन्तर सूर्यस्योदयात्पूर्वं य कालस्तस्य कालस्याभिमानी देव सवितेत्युच्यते । सूर्यरश्मि सूर्यस्य सर्वस्य प्रेरकस्यादित्यस्य रश्मिरेव रश्मिर्यस्य स तथोक्त हरिकेश हरया हरणशीला हरितवर्णा वा केशा केशस्थानीया प्रकाशमाना वा दीप्तयो यस्येदृश सविता सर्वस्य प्रेरको देव पुरस्तात्पूर्वस्या दिश्यजस्रमनवरत ज्योतिस्तेज उदयान् उयाति । उद्गमयति । यातेरन्तर्भावितण्यर्थाच्छान्दसो लङ् । व्यत्ययेन बहुवचनम् । संहितायां दीर्घादटि समानपाद इति नकारस्य रुत्वम् । आतोऽटि नित्यमिति सानुनासिक आकार । तस्य सवितु प्रसवे

प्रेरणेऽनुज्ञाया सत्या विद्वाञ्ज्ञानन्गोपा गोपायिता रक्षिता पूषा पोषको देव आदित्यो याति नभसि गच्छति । किं कुर्वन् । विश्वा विश्वानि सर्वाणि भुवनानि भूतजातानि संपश्यन् सम्यक् प्रकाशयन् ॥

सूर्यरश्मि रश्मि is lustre, cf. सूर्य. रश्मिं यथा सृज VIII. 32 23; (मरुत) सृजन्ति रश्मिं ओजसा VIII 7 8, अग्नि is addressed as रश्मे in V 19 5 हरिकेश golden-haired, also an epithet of Indra (X. 96 5), Agni and Sūrya पुरस्तात on the east, cf तन गोपा अपाच्या. (western) ते उदक् त इत्था न्यक् (on the south) पुरस्तात् VIII. 28. 3. अजस्रं ज्योतिः उत् अयान्. अजस्र (जस् to be exhausted) inexhaustible अयन् aor 3 s, उत् यम् to cause to rise, to send up

Tr On the eastern side the golden-haired Savitr, whose lustre is the sun sends up an inexhaustible light At his bidding goes the wise Pusan, the protector, watching all created beings

Verse 2

नृऽचक्षाः । एषः । दिवः । मध्ये । आस्ते । आपप्रिऽवान् । रोदसी इति । अन्तरिक्षम् ॥ सः । विश्वाचीः । अभि । चष्टे । घृताचीः । अन्तरा । पूर्वम् । अपरम् । च । केतुम् ॥ २ ॥

नृचक्षा नॄन्मनुष्यान्पश्यन् । यद्वा नृभिर्नेतृभी रश्मिभिः प्रकाशमान । एष सविता दिवो द्युलोकस्य मध्य आस्ते निषीदति । किं कुर्वन् । रोदसी द्यावापृथिव्यावन्तरिक्षं चापप्रिवान् स्वतेजसा पूरयन् । प्रा पूरणे । अस्माच्छान्दसो लिट् । क्वसुश्चेति तस्य क्वसुरादेश । वस्वेकाजाद्घसामितीडागम । स देवो विश्वाचीर्विश्वमञ्चन्ती सर्वव्यापिनी प्राच्यादिमहादिशोऽभि चष्टे प्रकाशयति । तथा घृताचीर्घृतं दीप्तरूपमञ्चन्तीराग्नेय्यादिविदिशश्च प्रकाशयति । अञ्चते क्विन्नन्तादञ्चतश्चापसख्यानमिति ङीप् । ततो भसञ्ज्ञायामच इत्याकारलोपे चाविति दीर्घत्वम् । उदात्तनिवृत्तिस्वरेण ङीप उदात्तत्वे प्राप्ते चाविति पूर्वस्याच उदात्तत्वम् । तथा पूर्वं पूर्वभागं केतुं प्रज्ञापनीयमपरं पृष्ठभागं चान्तरान्तरालं चाभि चष्टे प्रकाशयति ॥

On an examination of the attributes, विश्वा अभिचष्टे appears to be the only decisive epithet in favour of पूषन् in the light of II 40 5 विश्वान्य॒न्य (सोम) भुवना जजान विश्व॒मन्य (पूषा) अभिचक्षाण एति, but it occurs also of उषस् I 92 9 of वैश्वानर I 98 1, of सूर्य (?) I 164 44, of सोम, IX. 57 2, of गन्धर्व IX 85 12 एष is said either pointing to

the Sun, to refer to पूषन्, or to the सोम, to show its identity with the Sun नृचक्षस् observer of men, epi of अग्नि (9), सोम (12), इन्द्र, अग्रग०, यमस्य धातै &c, twice of rsis but never of पूषन् आपप्रिवस्, perf. part from आप्रा विश्वाची f of विश्व + अच to go all-pervading घृताची f of घृत + अच्, gheewards inclined Both are epithets of दिश acc to Gr केतु (from कित्-चित् to be seen, to be visible) illumination, light on the horizon

Tr This observer of men (Pusan or Soma ?) seats himself in the middle of heaven, filling the two worlds and the aerial regions He observes the all-pervading, ghee-filling (quarters) between the eastern and western light

Verse 3

रायः । बुध्नः । संऽगमनः । वसूनाम् । विश्वा । रूपा । अभि । चष्टे । शचीभिः ॥ देवःऽइव । सविता । सत्यऽधर्मा । इन्द्रः । न । तस्थौ । संऽअरे । धनानाम् ॥ ३ ॥

रायो धनस्य बुध्नो बन्धको मूलभूतो वा । ऊडिदमित्यादिना रैशब्दाद्विभक्तेरुदात्तत्वम् । तथा वसूना धनाना सगमन सगमयिता प्रापयिता ईदृश सविता शचीभिर्दीप्तिभिर्विश्वा रूपा सर्वाणि रूपाणि निरूपणीयानि पदार्थजातान्यभि चष्टे अभिपश्यति । प्रकाशयति । अपि च देव इवाय सविता सत्यको देव सत्यधर्मा सत्यमवितथ धर्म धारण धारणहेतुभूत कर्म वा यस्य तादृशो भवति । तथेन्द्रो नेन्द्र इव धनाना समरे सग्रामे सम्यक्प्रापणे तस्थौ अय सवितोक्त सतिष्ठति ॥

a describes अग्नि in I 96 6 and celestial सोम is identical with अग्नि (विद्युत् or सूर्य) सगमन the bringer together, cf सगमनो जनानाम् of यम, X 14 1 सगमनी वसूनां, of वाक्, X. 125, 3. शची, power, is an attribute of Indra but it is mentioned also in connection with अग्नि and सोम, cf III 21 4 IX 87 9 सत्यधर्मा an epi also of अग्नि I 12 7 of सवितृ X. 34 8, also of मित्राव०, प्रजापति and देवा समर धनानाम् in gathering of wealth, also in an inimical encounter (from ऋ) a race or fight *for* money cf समरे वसूनाम् VI 47 6, समरे by itself VI. 9, 2 स्था to stand fast or true cf ध्रुवना तस्थिवांस III. 56 1, देवास स्वरव (posts) तस्थिवास III 8 6

Tr The foundation of wealth, the collector of precious things, the up-holder of laws like the divine Savitr, he stands by like Indra in the struggle for wealth

Verse 4

विश्वऽवसुम् । सोम । गन्धर्वम् । आपः । ददृशुषीः । तत् । ऋतेन । वि । आयन् ॥ तत् । अनुऽअवैत् । इन्द्रः । ररहाणः । आसाम् । परि । सूर्यस्य । परिऽधीन् । अपश्यत् ॥ ४ ॥

*धी॑र्

हे सोम त्वया सहित गन्धर्वं गीतरूपा गा शब्दं धारयन्तं विश्वावसुमेतत्संज्ञाम् । उत्तरत्र तच्छब्दश्रुतेर्यच्छब्दाध्याहार । यदापो वसतीवर्याख्या ददृशुषीर्दृष्टवत्य । दृशेर्लिट क्वसु । उगितश्चेति ङीप् । वसोः सम्प्रसारणमिति सम्प्रसारणम् । जसि वा छन्दसीति पूर्वसवर्णदीर्घ । तत्तदानीमृतेन यज्ञेन हेतुना व्यायन् । विविधमगच्छन्नपष्टजना । तद्गमनमासामपां ररहाणो गमयितेन्द्रोऽन्वैवत् अन्वबुध्यत । बुद्ध्वा च कुत्र यज्ञ प्रवृत्त इति सूर्यस्य परिधीन्परितो धीयमानान्प्राच्यादिदिग्विभागान्पर्यपश्यत् परितो दृष्टवान् ॥

The Brāhmana legend of the theft of Soma by विश्वा० need not be regarded as incorporating an old tradition The ताण्ड्यब्रा० (VI. 9 22) says that when the chandases brought the Soma वि० robbed them of it and entered the waters, where Visnu discovered him and struck him with his foot and pointed out the drops to the gods with IX 62 1 In the ऐतरेयब्राह्मण I 29 another account is given the Soma lived with the Gandharvas and as the Gandharvas are fond of women the gods gave them Vāc in exchange for Soma In तै० सं० I 2 9 1 a Mantra is addressed to Soma let not वि० seize thee, be an eagle and run away. Geld, relying on this legend of the theft of Soma, has interpreted the rc in an unnatural manner in V. S III 52-54 He takes ऋतेन to mean 'along with Soma' and understands विश्वा० to be the thief विश्वावसु is, on the other hand, on a par with साम and ऋक् in X. 85 and even here, in rc 5, he is not at all an evil genius. Geld gives up his case when in the foot-note on

p. 53 he takes वि॰ to be the guardian of Soma, referred to in IX. 83. 4 (गन्धर्वः इत्था पदं अस्य रक्षति), the guardian of the celestial home of Soma being necessarily a solar deity. In rks 4–6 we have a reference to *Indra's discovery of Soma, to which I.* 62. 5 also refers. Soma is hiding himself, like fire (cf. III. 9. 2), in the waters, which owe allegiance to विश्वावसु, the genius of the celestial Soma, and flow towards him. Seeing this, Indra suspects that the waters contain Soma and runs in pursuit and it is due to विश्वावसु that Indra makes his discovery. सोमं an indirect compliment, he being also a pertinent deity; cf. I. 184. 3. ददृशुषीः. Sāy. supplies a यत् before it and treats it as a predicate; Old agrees. ऋतं Sāy. यज्ञ, Geld. Soma; Old. Law. ऋतेन as in duty bound. वि आयन् from वि इ. अनु अवैत् from इ; Sāy. takes अव + इ to mean 'to know'; but this meaning is nowhere to be found in the RV. रारहाणः: frequ. part. from रह्–रंह् to hasten. परिधिं obstruction: defensive protection In IX. 83. 2 the Sun forms the sieve of the celestial Soma. This means that it is beyond the sun that his home lies. The waters referred to here are the celestial waters; the Vedic poets regard the terrestrial Soma as having its counterpart in heaven; and so have the terrestrial waters. As Soma, according to one myth, has been brought to the earth *from* heaven by Indra, who assumed the form of a *falcon* (cf. IV. 26. 6–7), so was fire brought to the earth by मातरिश्वन्; the rôles of the श्येन and मातरि॰ have been strangely interchanged in I. 93. 6, where probably the poet wishes to identify अग्नि with सोम.

Tr. When the waters saw the Genius Visvāvasu, oh Soma, they ran (to him) from different directions in conformity with the Law. Indra then followed in pursuit and, hastening, saw the defensive barrier of the sun that protected them.

Verse 5

विश्वऽवसुः । अभि । तत् । नः । गृणातु । दिव्यः । गन्धर्वः । रजसः । विऽमानः ॥ यत् । वा । घ । सत्यम् । उत । यत् । न ।

अश्मंऽव्रजानाम् ॥ प्र । आसाम् । गन्धर्वः । अमृतानि । वोचत् । इन्द्रः । दक्षम् । परि । जानात् । अहीनाम् ॥ ६ ॥

सस्निम् अद्भि सस्नात प्रस्रवेण सर्वस्य जगतः स्नापयितारं मेघम् । ष्णा शौचे । आदृगमहन इति क्निप्रत्यय । लिड्वद्भावाद्द्विर्वचनम् । नदीनां शब्दकारिणीनामपां चरणे संचरणस्थानेऽन्तरिक्षेऽविन्दत् इन्द्रोऽलभत । लब्ध्वा चाश्मव्रजानाम् । अश्मा व्याप्तो मेघ. । तत्र व्रजन्तीनाम् । यद्वा । मेघो यत्रो गोष्ठं निवासस्थानं यासां तादृशीनामपां दुरो द्वाराणि मेघान्निर्गमनप्रदेशानपावृणोत् अपावृतवान् । यद्वा । अश्मसु शिलासु व्रजन्तीनां गच्छन्तीनां व्याप्तगमनानां वा नदीनां गङ्गायमुनादीनां चरणे संचरणे प्रवहणे निमित्तभूते सति तदर्थमिन्द्र सस्निं मेघमविन्दत् अलभत । लब्ध्वा चान्तर्गतानामपां निर्गमसाधनानि मेघस्य दुरो द्वाराण्यपावृणोत् अपावृतवान् । तथासां नदीनाममृतान्यमरणसाधनान्युदकानि गन्धर्वो गोर्वज्रस्य धर्ता विश्वावसुरूपेण वर्तमान इन्द्र प्र वोचत् प्र ब्रवीति प्रवोढुमनुजानाति । तथा दक्षम । दक्षत्युदकं प्रयच्छतीति दक्षो वर्षणसमर्थो मेघ तादृश मेघमहीना मेघानां मध्ये परि जानात् परित सर्वतो जानाति । ज्ञा अवबोधने । लेट्यडागम । ज्ञाजनोर्जेति जादेश ॥

The narrative proceeds ; विश्वा० has spoken, which fact is brought in parenthetically in *c*, *a* narrates the fact of the discovery of Soma, *b* and *d* speak of the result of the discovery for Indra. That Soma enables Indra to recover the pent-up cows is a constant theme of the Vedic poets, in particular of IV. 23 5 The cows or heifers are the dawns, sometimes the celestial waters

सस्नि is derived by यास्क, सायण and Geld. in our passage from स्ना in some other places from सन् to acquire or distribute Old. points out that of the nine places in which it occurs, in all except ours, it is clearly to be derived from सन् and there is no reason why it should mean anything else here चरण bed. अश्मव्रजा is taken as adj to नद्य or आप, but the व्रज is an indication of cows आसां अमृतानि the immortal forms of water (Berg) or the immortal and secret nature of the cows. The गन्धर्व disclosed such a secret in the foetus of waters (X. 177. 2) and दध्यच and the horse's head, also does so in the Asvin

legend (cf. I. 116. 12 ; also 117. 22, 119. 9). अमृतानि stands for अमृतानि नामानि : cf. विदद् गन्धर्वो अमृतानि नाम, X. 123. 4, which raises a similar mythological problem and where नाम means 'nature' 'character'; cf. अमृता धामानि III. 55. 10 : also अमृतस्य नाम X. 112. 6. For the अमृतं नाम or अमृतं, expressions like अपीच्यं, गुह्य (नाम or पदं) occur in I. 77. 6 ; 84. 15 ; II. 35. 11, IX. 75. 2 ; 87. 3 &c; while the immortal and mysterious nature of the celestial cows is referred to in गोषु प्रियं अमृतं रक्षमाणा (मित्रावरुणौ), I. 71. 9 and सप्त स्वसारो अभि सं नवन्ते यत्र गवां निहिता सप्त नाम, I. 164. 3. अही, f., निघण्टु, Old. cow ; Sāy. woman, cloud ; Mādhava on देव० on नि. I. 10, river ; Geld. V. S. III. 55 woman ; Gloss. female being or animal Gr. m. serpent Besides our passage and the pr. n. अहीशुव (fattened on ahīs) the word occurs in IX. 77. 3 (ते इन्दवः ईक्षेण्यास अह्यो न चारवः); X. 138. 1 (यत्र कुत्साय मन्म अह्यः च दंसयः) and X. 144. 4 (य सोम. अह्य. वर्तनि) The meaning of cow suits in all passages except IX 77. 3 where one fails to see how the cow could be a standard of comparison for prettiness, and why a strange word like अही should express the familiar idea of 'cow'. अही must be a specific word for a pretty variety of the cow, probably for a heifer दक्ष, Gr., wicked plot ; he quotes मा सख्युः दक्षं रिपोः भुजेम IV. 3. 13 in the same sense ; but since अही does not mean a dragon, this meaning will not do. क्रतु and दक्ष are often grouped together (I. 91 2 ; 111. 2 ; IV. 10 2, VIII 42. 3 ; IX. 4. 3) and probably mean strength and power or vigour ; cf. दक्षं दधाते अपसम् I. 2. 9 ; दक्षं दधासि जीवसे I. 91. 7.

Tr. He (Indra) discovered the acquirer of booty in the bed of rivers ; he opened out the doors for those (cows) that were confined in the rocky caves ; —the Gandharva spoke to him of their immortal nature. —(and) Indra came to know thoroughly the power of the heifers.

INDEX TO NOTES

N. B.— The index deals with only the important items discussed in the notes. The 'Words, Expressions &c.' are those about which either new interpretations have been suggested or new arguments have been advanced in defence of older interpretations. The references are to pages.

Index to Rsis, Devatas, Pluti Nati, &c, in the Text

Metres see App IV.
Devatās<acc to सर्वानुक्रमणी

III 9, अग्नि V 1, अश्विनौ, I 116, I 184 V 73, VII 71; इन्द्र, I 32, III 32, III 33 6, 7, III 42; *IV 30*, *IV 30. 9–11* (इन्द्र उषाश्च), उषा, I 48 49, V 80, VII 77, देवा, X 72, नद्य. III 33 1–3, 5, 9, 11–13 बृहस्पति, 2–4, 6–8, 10, 12–16, 18, ब्रह्मणस्पति, II. 23 1, 5, 9, 11 17, 19, मित्रावरुणौ, V. 63, VII 61, II. 28. VII 86, विश्वामित्र, III 33 4, 8, 10, विश्वावसु, X 135 4–6; विश्वदेवा, VIII. 29 सरमा पणयश्च, X 108, सरस्वती, VII 95; सरस्वान्, VII 95 3, सविता, II 38, X 139 1–3

Devatās incidentally invoked or invoked as parts of a group
अग्नि, VII 77 1; VIII 29 2 अङ्गिरस (?), VIII 29 10' अज्ञय (?), VIII 29 10, अदिति, X 72 4 5, अश्विनौ VIII. 29 8' इन्द्र, VIII 29 4 उत्तानपद (?), X 72 3, 4 त्वष्टृ VIII 29 3, दक्ष, X. 72 4, 5, देवा, in the refrain of VII 61–95, धी, III 9 10; नराशंस, ग्नास्पति, III. 9 10, पर्जन्य V 63 4, पुरंधि, III 9 10, पूषा, IV 30 24, VIII 29 6 ब्रह्मणस्पति, X 72 1, भग, III 9 10 IV 30 24 मरुत (?), V 63 2, III 32, 2, 8, 4, मित्रावरुणौ, I 25 6, VIII 29 9 रुद्र VIII 29 5, विष्णु, VIII 29. 7, सूर्य, VII 61, 1, सोम VIII 29 1

Pluti I 25 *7a* *8c* *9c* *19ab*, &c

Nati I 25 *10a* *12c*, *13c* 39. *13a* V. 73 *2d* &c

Upācarita I 48 *8b*, 49 *3d* 148 *6a*; II 23 *1c*, *5d*, *11e* *16a*, *17a* *17c*, *18a* V 63 *3a*, X 72 *3d*, *4d* *8b*

Shortening of vowel II 23 *15c*

Hiatus I 148 *2a* II 28 *4a*, V. 73 *6a*, VII 71 *6a*, VIII 29 *6a*, *9b*

Abhinihita Samdhi I 32 *3a*, *15a* 48 *12a* *14b*, II 23. *7a*, *8a*, *9c*, 28*6b* *16b*, VII 71 *5a*

अ > अर् I 32 *9b* 49 *4c* II. 23 *8b* 38 4c, VIII 77 *1d*.

ईन्, ऊन्, + vow or ह > ईँ + v. or ह I 49 *3c*, II 38 *4c*, IV 30 *5c* *15c*, X 139 *4d*

Kampa I 25 *10b*, 48 *6a*, *12c*, 116 *24b*, II 23 *13c*, *14c*, 38 *4c* *9a* III 32 *11d* 33 *7a*; 42 *8a*, IV 30 *8a*, V 1 11c. VII. 86 *2ab* X 72 *8b*

उदात्त + निहत > जात्य II 23 *18a*, 38 *3c*; *4bc*.

न् + स = न्त्स् II 28 *11b*, IV 30 *22a*, X 108 *5b*, 139 1c

Irregular Samdhi सम्राट् &c I 25 *10c* V 63 *2a*, *3a*; *5d*, सेदु I 32 *15c* मर्तभाजो III 32 *6b*

Appendix I

THE AGE OF THE ṚGVEDA

(By the late Rev Father Zimmermann)

Of great consequence as the age of the RV may be for the literary history of India and beyond, yet even today it seems impossible to fix it An absolute chronology intersected by settled limits of characteristic periods, is out of the question, as the dates required are obtainable neither from the RV itself, nor from outside The only safe statement at present seems to be that the RV hymns, possibly together with a certain number of AV hymns, are the oldest stratum of Indian literature The RV thus being the *terminus a quo* the upper limit of the whole Śruti the date of the rest of the Vedic literature will be uncertain as long as the age of the RV cannot be fixed definitely

The most comfortable theory on the age of the Veda is expressed by the round statement which declares that the RV, such as it is now, is eternal This however probably goes beyond the meaning of the अनादित्वम् of the RV, as upheld by orthodox tradition Strictly speaking, this traditional view would assert that the Mantras, eternal in themselves and their existence in Isvara were 'seen by the ṛsis at a certain time and then promulgated by them in the present form and with the present contents It is the time of 'seeing and' publication of the hymns that is in question To say that the Veda is simply eternal is but another form of the honest though painful "We don t know

The problem of the age of the RV is as old as the Vedic studies It has occupied the scholars especially since the revival of Sanskrit learning in this country and the introduction of Sanskrit philology in Europ As criticism progressed, the claims raised in the beginning if not for the अनादित्वम्, at least for an age that would surpass that of all other literary documents, have decreased At the beginning of the 19th century F Schlegel, one of the founders of Sanskrit learning and research in Europe, wrote that he expected nothing less from India

than ample information on the history of the primitive world, shrouded hitherto in utter darkness In 1852 A Weber perhaps voiced the then still fairly common view when he stated that the Indian literature passed for the oldest literature of which there were written documents extant, and justly so But in 18,6 he expressed himself more guardedly, qualifying the former statement by the clause — "In so far as this claim may not now be disputed by the Egyptian monumental records and papyrus rolls, or even by the Assyrian literature which has but recently been brought to light Weber became a confirmed sceptic about this problem he did not only not try a more accurate determination and circumscription of the Vedic age, but declared all efforts in that direction as hopeless

In 1859 Max Muller claimed 1000 1200 B C as the lower limit for the beginning of Vedic poetry With regard to the upper limit Max Muller never pretended to lay down a fixed date In fact, with all his remarkable gift of intuition and com bination, he declared that no power on earth would ever be able to say whether the Vedic hymns were compossed in the second, third or fourth millennium B C The problem was in 1885 approached by Ludwig from the astronomical side and, about twenty years later simultaneously but independently, also by Jacobi and Tilak (1893) The net result of all these theories is that dates differing by not less than 2000 years have been stated for the Veda and that Whitney's remark that all dates given in Indian literary history are but ninepins set up, as it were, only to be bowled down again, appears as true today as ever

Max Müller based his statements on the undeniable fact that Buddhism, a reaction against Brahmanism supposes for its exis tence the whole Śruti That Śruti, therefore, must have existed before 500 B C. Now the origin of the Sūtras and Vedāṅgas is, on the one hand, contemporary with the rise of Buddhism, on the other, they follow closely upon the Brāhmana period The Brāhmana period is preceded by the Samhitā period, before which the hymns were composed For each of these periods, Max Muller assumed 200 years, a calculation that, starting from 400 B C, would take him up to 1000 1200 B C, the so called Mantra period in which the Vedic hymns were composed The theory, either as put forth by its author, and repeated faithfully or made worse by followers, has been reiterated so long and per-

sistently that it finally became something like a shibboleth of orthodoxy in chronological questions of the Veda Muller's theory has even in an accentuated form been accepted quite of late by one of the foremost authors on the RV, who, after adducing a new argument, says — "We must thus rest content with the moderate estimate of the thirteenth century B C as the approximate date for the beginning of the Rigvedic period" (Macdonell, Vedic Reader, p XII)

Max Muller's theory, however, has more than one weak spot First, the assumption of 200 years for each of the periods is quite arbitrary. In particular, it does not seem to take sufficiently into account the difference of conditions for the evolution of language between then and now In the second place, it seems fairly certain that linguistic, literary and historical reasons necessitate a more remote upper limit for the age of the Veda than Max Müller was inclined to acknowledge The statement which would take the thirteenth century as the approximate date of even the beginning of the Rgvedic period rests mainly on the relation between the RV and the oldest parts of the Avesta, and the date of Zarathustra The oldest parts of the Avesta are said hardly to date earlier than from about 800 B C The relationship between Avesta and Veda "is so close that the language of the Avesta, if it were known at a stage some five centuries earlier could sacrcely have differed at all from that of the Rigveda Hence the Indians could not have separated from the Iranians much sooner than 1300 B C" We have to admit that the Indo Iranian language, the parent of the languages of the Avesta and the RV, shows apparently more affinity with the language of the RV than Pali does For, the means of expression are in the oldest portions of the Avesta surprisingly similar to those of the RV, which proves that both the languages cannot differ so very much from their common origin The changes, mostly of a phonetic nature, are more on the side of Iran than of India It is also suggested that the difference between *Indo-European and Indo Iranian is greater than between* the latter and the Vedic language

But to a certain extent this new argument mentioned above for a younger date of the Veda suffers from the same defect as Muller's original hypothesis—for so can Müller's view be called and nothing more It would seem somewhat arbitrary to prescribe to a language the rate at which it may change or must

have changed. Such an imperative becomes more fatal when it is applied to a literary, and more awkward still when applied to a sacred language. According to Müller's hypothesis the Mantra period extends over *circa 200 years, from 1000-1200,* within which time fairly considerable changes of language are supposed to have taken place. One or more hymns, therefore, of the present collection must have been composed about 1200 B C., one or more about 1000 B C. But do the hymns of the RV. really show such differences of language as the theory requires? Can it, in particular, be shown from the RV. hymns that during the Mantra period such a gradual and steady change of language took place as is necessary, if the argument from the change of the idiom is to have any force at all?

To judge from external circumstances, has not the language of the RV. as well as that of the Avesta to be considered as a sacred language, at least to a certain extent? On the outside the assumption does not seem to be altogether beyond the range of possibility, if not probability, that in Vedic times the "crowd", talking their own language, watched the functions of the ritual and listened to the chanting of the mantras with as much attention and devotion and as little grasp of their meaning as they do now, say, at a marriage feast. Moreover, the authors of the Vedic hymns may have had some interest in showing as little change as possible in their language as compared with that of their predecessors. An internal proof, however, for the assumption that the Vedic idiom was a literary and sacred language is to be found in the ṚV. Saṁhitā itself. It may be admitted that within sacerdotal circles a language was spoken which phonetically coincided with that of the hymns. This (more professional) language may have differed from that of the hymns in so far as it was prose and avoided archaic expressions in cases where younger and more practical forms were available. But there was, at least in certain strata of the populace, a language current which was developed far beyond the sacred language of the hymns and showed the main characteristics of the oldest phase of "Middle Indian", of the so-called Pali stage. The conclusion, then, seems legitimate that the living speech of the bulk of the Aryan "clan" was essentially different from the sacred one. Thus the argument from the development of language to establish the length of the Mantra period becomes inapplicable. There is more to be said for, than against, the statement that the contents of the present RV. Saṁhitā required

centuries to come into existence. And other centuries may have been necessary for the origin of older, lost pieces.

It is well known that on account of linguistic differences chronological ones have been stated in the RV Saṃhitā. The tenth maṇḍala, especially, has since the days of Roth been recognized to be of younger date. The language of this mandala differs in many ways from that of the other nine maṇḍalas to *such an extent that it has been said to represent in those respects* the transition between the Vedic language, strictly speaking, and that of the other (younger) Saṃhitas. But barring the tenth mandala and certain portions of the first, there is from a linguistic point of view the same idiom to be observed in the whole RV Saṃhita.

It might be, however, that the uniformity of language in the first nine mandalas and their difference from the tenth are due to to the present Saṃhitā being based on such principles of arrangement as would relegate all the hymns written in a younger language to the tenth maṇḍala. Before this artificial arrangement the same hymns, composed at different times, might have been found between those written in the older language, and were thus scattered over the whole number of Vedic suktas. In this way the Vedic hymns might, after all, according to their date prove a steady, natural development of language. But, in the first place, this supposes a double and parallel linguistic tendency in the literary activity of the Vedic age: a consciously archaic one, represented by the hymns of the first nine mandalas, and a progressive one, keeping more or less abreast with the non-liturgical, non sacred literary activity, *appearing sporadically*, and represented by the sūktas of the tenth maṇḍala. Secondly, it is "as clear as well known" that mandalas II-VII contain the hymns of one particular family of author ṛṣis, and that all hymns addressed to सोम पवमान are brought together in the ninth mandala. For maṇḍalas II-VII, then, it is the authorship, and not a linguistic consideration such as archaic language, that is the principle of arrangement. There are no proofs whatsoever that hymns written in a younger language might have been subtracted from any of the family books and been put together in some other collection, the tenth maṇḍala, say. Maṇḍala X is outside the principle according to which the sūktas have been assigned to books II-VII. In fact, it is a unit by itself, collected and arranged according to a consistent principle. This principle

is of a chronological nature the tenth book is the mandala which contains the younger hymns, either isolated or arranged in groups Thirdly, "at the time when the tenth mandala came into existence, the first nine mandalas formed a large body of hymns, acquainted with which the poets of the tenth mandala must have grown up, the knowledge of which they show in their own songs again and again' a body of hymns of which apparently not only the present contents but even the present arrangement was known to some of the authors of the tenth maṇḍala Finally, it should not be forgotten that the reason why the hymns of the tenth mandala stand out against those of the other nine mandalas is to be found not only in their form, comprising metre and vocabulary besides grammar, but in their contents as well, if not more

If there were a section at least in the RV Samhita that could and should prove the gradual and steady development of the Vedic language, it would be the ninth maṇḍala, the Soma book For "this mandala cannot have existed independently before mandalas II VII, but is rather their product The Pavamāna hymns have to be attributed to the same Gṛtsamadas, Vasiṣṭhas, etc, who composed the bulk of books II-VII Consequently, the various ṛṣi families shared in the authorship of the Pavamāna hymns and a collection of such hymns in the form of the ninth maṇḍala could only have been made when the hymns composed in various circles of poets were brought together and the specific Soma hymns separated from the rest The ninth mandala, therefore, covering a wide range of time, should, if any, show the marks of devlopment of language But this is in no way the case The linguistic change noticeable in the whole RV was not so gradual and steady as Müller's hypothesis demands, and the conclusion drawn from a change of language that does not exist, consequently, cannot be accepted

Something might be learnt from Latin, quite a good parallel, as far as the evolution of a literary and sacred language is concerned, to the language of the Vedic hymns Latin has been a literary at least a learned and sacred, language for almost 1900 years Yet, some violent changes in pronunciation excepted, which can be traced and explained, this language is practically the same today as it was shortly after the time of Cæsar How little may be gathered from mere language is shown by the Maitrāyaṇīya Upaniṣad some critics take it to be an old, others

a young, work To measure the change of language both of the Veda and the Avesta by a standard approximating that of modern living languages, would show a want of method equalled by the application of the same rate of evolution in ideas and conditions prevalent in Europe now to the Indo Iranians some 3000 years back

Taking all the necessary circumstances into consideration, it should be not quite so impossible to "assume that the Iranian and Indian languages (of the Avesta and the Veda!) remained practically unchanged for the truly immense period (?) of over 3000 years', if it could be proved that the Vedic hymns go back to the third millennium B C The astronomical arguments used by Tilak and Jacobi make an attempt to show this. Already in the Vedic age the necessity was felt to combine the lunar with the solar year For this purpose certain full moon *nakṣatras* were brought into special relation to the beginning of the seasons and of the year Now with the help of astronomical calculations it was thought possible to find out certain fixed data, provided the observations in Vedic times had been made correctly, and the beginning of the seasons and of the year could be ascertained It appears that at the time of the Brāhmaṇas the Kṛttikās (Pleiades) which then were at the beginning of the nakṣatras, coincided with the spring equinox On the other hand, there were indications in the Vedic texts which suggested that in older times the spring equinox coincided with Mṛgaśiras (Orion) The precession implied in this distance (from the Kṛttikās to Mṛgaśiras) requires a period of about 2000 years, as about 2500 B C the equinoctial point was in the Kṛttikās, in about 4500 B C in Mṛgaśiras Tilak puts the Vedic hymns as far back as 6000 B C, Jacobi is content with dating the beginning of Vedic civilisation at about 4500 B C, and considers the RV hymns as the ripe, perhaps even late, fruit of that age They may belong to the second half of the period, extending as it does from 4500–2500 B C

The attributing of the RV hymns to this period was, in Jacobi's opinion, confirmed by the following observation In the marriage ceremonial of the Gṛhyasūtras Dhruva, the polar star, is pointed out to the bride as an ideal of steadiness and faithfulness The polar star—in consequence of the precession—is changing in course of time The present polar star on the northern hemisphere is Alpha in the Little Bear But already

2000 years ago this star was so far distant from the celestial pole that in Vedic antiquity it could not possibly have been considered as the polar star. Its place was at that time, more accurately in 2870 B. C., occupied by Alpha Draconis, this being the only star bright enough to serve the purpose of the polar star. Since in the RV hymns themselves this custom of pointing out the polar star is not (yet) mentioned, the Vedic civilization has, according to this theory, to be put at the period antecedent to the third millennium. The argument based on the polar star appears to be more convincing than that founded on the naksatras and the equinoxes. It has been urged against the latter that the early Indians were not known, not even likely, to have possessed such astronomical knowledge as the proof credited them with. This objection has no more force than any other argument taken *ex silentio*, nor does it seem to touch upon the real difficulty. The main crux lies rather in the seeming difficulty, if not impossibility, to assign a certain and fixed beginning of the year. The Śatapathabrahmaṇa XII 8 2 35, for instance, avowedly admits that all the seasons may start the year. Suffice to say that nothing in Indian history forbids to date the RV as far back as the third millennium and to put the Vedic civilization at the fourth millennium. For, " the RV is pretty nearly the final expression of its own type of composition, it presupposes a long period of antecedent activity, obviously going back to the common Indo Persian or Aryan time. The RV. repetitions " mark the entire Mantra literature as in a sense, epigonal.

The problem of the age of the Veda, the farthest-reaching of all questions in Indian literary history, has gained fresh interest by the discoveries of Hugo Winckler at Boghazkōi in Asia Minor. There clay tablets were found, coming from the capital of the Chetites, and dated from 1400-1200 B. C. Among the tablets there were documents of contracts concluded between the king of the Chetites and the king of Mitani at the beginning of the 14th century. The contracts contain invocations of the tutelary deities of the two kingdoms to protect the agreements. Babylonian and local gods are mentioned, and there appear among those of Mitani the following names — (ilāni) mi-it ra aš ši il (ilāni) u ru w na aš-ši-el [variant a-ru-na-aš-ši-il] (ilu) in dar [variant in da-ra] (ilāni) na ša-a (t ti-ia a) n na [variant na-š [a]-at-ti ia-an-na].

The question now arises, what deities do these tablets signify. It should not be left out of sight that the reading is by no means certain throughout, and that the explanation and identification of the names are not above suspicion. It will also be useful to remember that the (Mitannian) suffixes aššil or aššiel and anna of the above names bear a rather striking resemblance with the Tokharian case-ending aššal (comitative) and añā (nom. plur.). The names of the gods mentioned in the tablets have *in succession been declared to be Aryan (Ed. Meyer), Indo-*Iranian (Oldenberg, Keith, Macdonell) and finally Vedic or purely Indian (Jacobi, Konow), more or less according to the age which some of these scholars previously had fixed for the Veda. The "Aryan" and "Indo-Aryan" hypotheses seem to labour from the logical defect that they make *the* Aryans and *the* Indo-Iranians dwell in (and round) the country of Boghazköi, instead of a smaller or greater part of them. The form of the names may be Indo-Iranian or may not. The changes which foreign names both of celestials and men may undergo when they are used in a foreign country and have to be written or engraved by native masons are well illustrated by Asoka's Rock edict XIII and Heliodor's inscription at Besnagar. Winternitz seems unfortunately to be right in declaring that the only thing certain in this question is this that everything is uncertain. Probable, as it may be, that Mitra, Varuna, Indra, and the Nasatyas of the tablets are Vedic gods, it is also certain that the suffixes in which the names found at Boghazkoi end appear to be anything but Vedic. But are we quite so sure that these names cannot be anything but Vedic? If all the documents necessary for a verdict in this matter ever existed, they have unfortunately not come down to us.

The data for building up a solid argumentation are indeed much two scanty, and the possibilities of miscalculation much too numerous to allow a conclusion from the finds at Boghazkoi regarding the age of the Veda. The fact alone seems established that in the 15th century B. C. some gods whose names occur in the Vedic hymns were, in the region round Boghazköi, popular enough to figure as heavenly *witnesses in a state treaty.* Indra indeed plays here the role of Saul among the prophets, among whom he is not ranked in the RV., but that is a minor detail. It is, moreover, probable that about the same time or earlier *there were hymns composed in honour of these and other gods* in north-western India. The contemporary appearance may be due to parallel but independent tradition or, less likely, to im-

port from India There seems, however, no visible logical *connection between this and the assertion that these names prove* for the Vedic hymns an age rising to the third millennium.

The discussion on the Boghazkoi tablets inspired Sir R G Bhandarkar to point out an altogether new line of unravelling the old problem of the Vedic age He suggests that "the inquiry should take its start from the word *Asura*' 'Assyria', the Nestor of Indian Sanskrit learning thinks, "corresponds to *Asuryāh* as applied to *Lo ah* in the Isāvāsyopanisad (Verse 3) and may be regarded as meaning the country of the Asuras Thus then it is not unlikely that just as in India the progress of the Aryans was contested by the Dasyus, so was it contested by the Asuras of Assyria and they were thus compared with the Dasyus In latter times, especially when the Aryans settled in the region of the five rivers, and afterwards when their religious system was developed in Brahmāvarta, the reminiscences of the human Asuras and the fight of the Aryans with them and their civili ation led to the whole subject having transformed itself into a myth of the determined enmity between the *Deva* and the Asuras In spite of the resistance, Bhandarkar thinks, some Aryan tribes at least made their way from North Meso potamia to India and developed their religion at such a date that "by the middle of the 15th century B C the Indian Aryans had progressed so far in the development of their religion as to con ceive of five deities, one single and four arranged into groups of two each These groups along with the grammatical forms (?) of the names are exactly as they exist in the Rig Veda A great d al of hymnal literature must have gathered round those names by that time, and its origin may be pushed back to about 2500 B C

Bhandarkar only claims to " have thus simply indicated a new line of research The new line in any case has the merit of showing the complexity of the problem, as so many issues are bound up with it It involves among others the question of the original home of the Aryas and their migrations, also their relation to the Iranians, who evidently had got another impression of the 'Asuras Besides the more ethnographical difficulties *some lingu stic puzzles would have to be solved* But if the hypothesis proves correct, it will point more in the direction of Jacobi s and Tilak's conclusions than Max Muller s statements

The final result of the preceding discussions on the age of the (Rg-) Veda is the following — The Vedic literature (not Vedic age!) has its lower chronological limit lying at 500, or perhaps better, at 800 B C The upper limit is an unknown x, which, however may not safely be pushed lower down than 1200, and is more probably to be sought in the third millennium B C than in the second

---

Appendix II

VEDIC MYTHOLOGY

(By the late Rev Father Zimmermann)

A. General Characteristics

The RV is important both as a monument of the Indo-Germanic mythology and *as a document for the history of language* In both respects the Veda, the RV especially, is rivalled only by Greek mythology and language The relics of all the other branches of the Indo Germanic family are, if not scanty and comparatively late, at least not so complete as the Vedic ones And though other mythologies may show changes and evolutions, these developments, after all, do not affect the whole pantheon But it is just the change in rise and fall of the individual gods and the evolution of the whole Vedic pantheon that make this mythology so important There are not only vital changes to be observed within the mythology itself, but the reader can perceive how the basis of the whole ancient Indian religion gets shifted The RV is thus destined to form the link between the Indo Aryan or at least Indo-Iranian, religious beliefs and the later specifically Indian phases of religious forms For, mythology in all its bearings betrays the nature of the religious convictions and practices of a people to a very great extent

In the RV gods arise, as it were under our eyes, we can watch how the Vedic theologian poet स कर्मार इव (देवान्) अधमत् 25 2 The general line of literary and mythological evolution is the following — first, the phenomenon of nature (physical or mental), then the personification of the pheno menon, then (in some cases) separation or abstract conception of some prominent quality, and possibly again personification of that Of many hymns whose देवता is said to be Uṣas, Sūrya, Pṛthivī etc, the subject matter is primarily or even exclusively not that देवता, but the physical phenomenon manifesting a superhuman and *in most cases*, kindly power The power supposed to be behind the *natural force*—an idea which, in a

modified form, is found in as late a work as Śaṅkarācārya's Bhāṣya on the Bādarāyaṇasūtrāṇi (I 2 18-20) — gradually became personified, whereupon both the natural phenomenon and the personification became the subject of an apotheosis, and it is thus that there arose such concrete figures as Sūrya, Agni, Uṣas Their personality and office are described in so graphic a manner as if the ṛṣi had been an old personal friend of theirs Not all the figures of the Vedic pantheon are so perspicuous in their origin In fact, the two greatest gods of Vedic India, Indra and Varuṇa, have severed their connection with the underlying fact of nature to such an extent that they have to allow scholars to quarrel about their original meaning

Prajāpati and other later conceptions excepted, the great majority of the Vedic gods trace their genealogy back to some element or event in nature in the wider sense If the name of the deity remained the same as that of the natural phenomenon, the personification has not become so pronounced, the two co exist in the mind of the poet and find, as is the case with Uṣas, expression in turns If, on the other hand, the name no more signifies the real or the main natural basis, the personification becomes clearer This personification chiefly led to anthropomorphism of the nature and the office of the gods they have body and soul as men have, only of greater dimension and, perhaps a better kind The Vedic gods and goddesses are deified men and women, quite human, sometimes too human The personification rarely attains that marvellous æsthetic equilibrium and proportion justly admired in Greek mythology It is true Vedic mythology has no Kālī with her horrors—though Rudra is terrible enough—yet a mere comparison between Indra and Ares the Indian and the Greek war gods, would bring out the difference which is characteristic of both mythologies Prajāpati may be mentioned as an example of a deity that was first an abstraction, merely the lord of a certain number or class of things but the abstraction, through the connection with some cosmic act or prominent natural power, later took up a concrete form Savitṛ is an instance of the separation of an attribute that impressed everybody from the original concrete mythological fact and figure, a separation which led to the conception of an independent deity

The want of a real, consistent working out of the gods' figures and offices is responsible for a certain amount of democracy among the Vedic deities The term pantheon, implying

a hierarchy of celestial beings with something like a fixed constitution of their own, cannot be applied in the strict sense to the assembly of the gods known from the Veda For that too many figures are overlapping, and too many offices are held in common by two or more deities The undeniable communism among the Vedic gods has led M Müller, it seems, to propound his theory of Henotheism or Kathenotheism, "the belief in individual gods alternately regarded as the highest." But, strictly speaking, this very communism contains an objection to, as well as a reason for, Henotheism The theory has an element of truth in its favour, but is not acceptable in its full bearing There is indeed a certain undercurrent noticeable in Vedic polytheism, which considers all the various figures of the pantheon as manifestations of the one supreme principle. This tendency is most clearly expressed in the conception of the Rta, from which some deities are said to originate, in which many participate, and according to which nearly all work This undercurrent is the first phase of the evolution of Vedic beliefs into the pantheistic monotheism, fairly well outlined in *the tenth maṇḍala and boldly expressed in the latest parts of the* Sruti

It is, however, not safe to say that "Vedic deities are represented (in the RV Samhitā) as independent of the rest". On the contrary, the Vedic mythology is remarkable for the interdependence of the individual gods, Indra and Varuna not excepted It may even happen that an abstract conception like that of Savitr is said to rule over Indra, (Nr 9 9), who in his turn lords it over Surya, I 101 3, the concrete basis of Savitr. Such and other mutual relationships make the suzerainty of one even for a time impossible Moreover, there is a group of deities, the Visve Devah, constituted with the set purpose to praise the minor gods and put them side by side with the bigger ones a levelling process more favourable to equality among the celestials than to the raising of one even for a short period to the supremacy over the rest Cp Nr. 24 It may be that this or that deity was held in higher esteem by one rsi or even sākha than the other, but that does not amount to a generally recognised and practised henotheism The upper class among the gods very likely always found worshippers enough who could and would keep their favourite deities in the dominating position they had inherited A levelling of the whole mythological assembly by making Indra and other "overlords" climb

down in turn could hardly have served the interests of these worshippers. The rsis and theologians were in all likelihood acquainted well enough with the respective position of each god in the RV Samhita, and their laudations, including the accession to a throne which never existed, need not be taken too seriously. These bombastic praises sometimes defeat their own purpose: in II 1 3-4 Agni is *honoris causa* identified with no less than six deities, among whom there are Indra and Varuna. The rise of Agni to the rôle attributed to him there would mean the fall of Indra and Varuna themselves. The frequent bringing together of two deities in a dvandva compound and the forming of groups of more than two is also against the rising of one of these above the rest. Besides the professional zeal of the rsi for the god who happens to be the subject-matter of his composition, the indefinite shape and office of many Vedic gods as well as the absence of one recognized head, are responsible for the possible, though not real, usurpation of the supremacy. Zeus and Jupiter, in spite of occasional domestic troubles and palace revolutions, were masters of their celestials: neither Indra nor any other Vedic god ever attempted to be so. Henotheism or Kathenotheism is out of the question for the simple reason that ancient India did not possess a pantheon in the strict sense of the word with a head acknowledged by all the gods.

Of the proposed classifications of the Vedic deities each labours under some defect or other. The traditional division of the gods according to their place (Yaska, Nir 7 5, following RV I 139 11) into the पृथिवीस्थाना, terrestrial, the अन्तरिक्षस्थाना or मध्यमस्थाना, aerial or intermediate, and the द्युस्थाना, celestial, deities suppose that the origin, nature and activity of each deity has been fully ascertained. That, however, is not the case, for it is true to an unpleasant extent that "nothing in all mythology is more difficult than the attempt to get a clear view of the gods of Vedic India". An historical division into Indo European, Indo-Iranian, and Indian deities would require complete information about the date of every god from the Indo European down to the Indian period. But the dates, such as are available, leave doubts about the period of many gods, and in too many cases the information is decidedly defective, especially as far as the Germanic, Slavonic and Celtic mythologies are concerned. The division (proposed by Bloomfield, Religion of the Veda, p 96) into prehistoric, transparent, translucent, opaque, and abstract or symbolic gods rests on the

historical and the exegetical principle, and is likely to suffer from the faults of both these principles. It is not certain which gods have to be relegated to the prehistoric period, and a god may be transparent, translucent or opaque, just as the interpretations offered are accepted or rejected. One or the other etymological explanation proposed by Bloomfield is of a somewhat acrobatic nature, anyhow. After all, it seems best to revert to Yāska's classification. The order of the द्युस्थान gods contains Dyaus, Varuṇa, Mitra, Sūrya, Savitṛ, Pūṣan, the Aśvinā, and the goddesses Uṣas and Rātrī. The अन्तरिक्षस्थान class is made up of Indra, Apām Napāt, Rudra, the Maruts, Vāyu, Parjanya and Āpas. The पृथिवीस्थान category is represented by Pṛthivī, Agni, and Soma.

B. Individual Deities

VARUṆA

Both the figure of Varuṇa and his office in the RV. are of uncommon interest and importance. Though he has all the insignia of high rank in the Vedic pantheon, yet only a comparatively small number of hymns—about ten in all—in the whole RV. Saṃhitā are addressed to him. Three out of these, Nrs. 1, 8, 22, are contained in this Selection; two more, Nrs. 16 and 19, being addressed to Mitra-Varuṇā. The reasons for this small number of Varuṇa hymns in the RV. are not far to seek. First, Varuṇa does not represent in an unmistakable manner some magnificent phenomenon of nature, as Uṣas does. In fact it has not been settled to this day what event, element or force in nature Varuṇa represents. Secondly, Varuṇa is intimately connected with man's confession of sin and repentance, a process in the individual mind that naturally will not claim as much public or even individual attention as, say, Agni's activities or Indra's great though legendary, deeds. The statement may or may not be generally true that the Indogermanic peoples in their earlier history do not show the same attention to morality and ethics, both practical and theoretical, as the Semitic nations do. The presumption, anyhow, will be that the Āryas did turn in their literal struggle for life more earnestly and more frequently to buoyant Indra for victory than

they did to the solemn, less noisy Varuna, whose rule and rod, in spite of the threat of the ṛṣis, many a clever sinner, at least seemingly, escaped

But nobody will deny that the few Varuṇa hymns are full of some of the truest and deepest ethical feelings There is hardly a ṛc, certainly not a whole sukta, which does not keep the general idea of Varuna's character and of man's responsibility to him and to Rta in view Some of the verses rank along with the sublimest a repentant heart has felt and poured out in human language It may be said that the repentance expressed in the Varuna hymns is servile, proceeding mainly, if not alone, from the fear of punishment This cannot be denied and centuries had to be added to the life and evolution of the Indian peoples till भक्ति could, at least in part, take the place of servile fear But nobody with the evidence of the Varuna hymns before him can gainsay that the indelible distinction between right and wrong is testified to here The common convictions that wrong has to be repented of, and atoned for, and that punishment will overtake the evil-doer one way or the other, have not often found a more graphic expression in literature Again, the repentance of the Vedic sinner was not without some element of piety and filial sentiment towards the offended deity For, the offender wistfully recalls the time when he was on a friendly footing with his god, cp I 17 Just in these hymns a delightful naivete peeps through the solemn language which is as direct as that in the song of the bankrupt and repentant dice-player, X 34 Taken all in all the Varuna hymns rank with the best religious poetry Indo-Germanic antiquity has produced, for the history of ethics they are most valuable monuments of the Vedic age

In the Varuna hymns of this Selection the figure of the god is fairly well delineated He is the Man *par excellence*, I 5, he is clad in a shining armour, I 13, which suggests the earnestness and power of the revenging god Self-existence and strength are especially attributed to him, 22 4, etc, 8 8 He, being styled क्षत्रश्रियम्, I 5, is the glory of the principle of authority and rule, and of the persons that wield these powers Varuna is well qualified for a ruler, for he is addressed as मेधिर, I 20, praised as कवि, 8. I, even कवितर, 22 7 Varuna is an absolute sovereign, स्वराट्, 8 I, the concrete and abstract attribute of overlord, सम्राज्, साम्राज्य, is often given to him.

Naturally he becomes a प्रणेतृ, 8 3, his sway not only reaches far and wide, cp उरुशंस, 8 3, but he governs even in minor matters, नहि त्वदारे निमिषश्चनेशे, 8, 6 As he is far seeing उरुचक्षस्, 1 5, and omniscient, 1 7, 8, 9, 11, it is quite natural that it becomes hard, if not impossible, to deceive him, 8 8, 22 4. Even those who might usually get the better of men and even gods shrink from the attempt to cheat Varuna, 1 14 The more so as the god s vigilance is concretely supported by his स्पशः, posted over the whole extent of Varuna's jurisdiction, cp 1 13 The feeling of confidence prompts the poet to pray that he and his clients may be सुभगासः, 8 2, in Varuna's, the पुरुवीर s, shelter, 8 3, and law In 8 10 the singer asks for help against false friends and true foes

It may be hard to decide whether in the RV Varuna or Rta is superior in power, for the connection between Varuna and Rta is undoubtedly a very intimate one Varuna is ऋतावन्, 8 6, the unchangeable व्रतानि are founded on him as on a rock, 8 8 The singer means to pay a compliment to Varuna himself when he asks — ऋध्याम ते वरुण खामृतस्य, 8 5 The conception and name of Rta, Avestan *Asha*, cuneiform (Old-) Persian *Arta*, appear as early as 1600 B C in Iranian royal names In the middle of the second millennium B C, then, this term must have been a familiar one and embodied an ideal of kingship The Rta in the RV signifies the cosmic as well as the ritual order and the norm for the conduct of man It is therefore but natural that a personality so closely connected with Rta, the Order, the Right should become the guardian of the moral law and the revenger of its infringements It is true that Varuna associated with Rta is also the upholder of the cosmic and physical order, 1 20, 22 1, the विधर्ता, 8 4, and that the forces of nature are said to work according to this Rta, 8 4, yet Varuna s characteristic activity is, above all, the guardianship of the moral world Hence the attitude of the sinner towards Varuna —he makes a straightforward confession of the wicked deed and shows an earnest will to get out of the clear debt by resorting to all means in his power, such as invocation, sacrifice, even by asking spiritual advice from the "wise" There is really very little pharisaic pride in the sinner, who compares himself with a calf, tied by the crime like a rope, 22 5 Only here and there the attempt is made to shift the personal responsibility on to bad habits or outside influence, 22 6 Also vicarious responsibility and atonement are expressed in 22 5 But whoever may finally be in fault, the repentant sinner is

prepared to serve Varuna as a slave, 22 7 There was some palpable reason for being afraid of Varuna's anger, for, the usual punishment inflicted by him was dropsy, naturally enough resorted to by Varuna, the सह्राद्रिय, 1 7 Considering the terrible effects of this disease, the sinner was certainly in right earnest when he prayed to the god not to cut the thread of the weaver and not to put an untimely end to his work, 8 5

In Indra the elemental powers of physical nature are embodied, in Agni the cult of the Vedic age has been represented, in Varuna the moral forces moving the heart and the soul of the Ārya have been revealed.

ADITI and the ĀDITYAS

Opinions are divided on the meaning of Aditi One view interprets Aditi, according to the etymology of the word, as freedom from (moral) fetters, from limits— bondlessness and boundlessness — liberty, infinity, the infinite in general Another view takes Aditi to mean the indestructible, celestial light To judge from the data given by the Vedic literature, the latter view seems to be more probable Aditi is called ज्योतिष्मती, Uṣas is अदितेरनीकम् Aditi resides in the परमे व्योमन् If Aditi were simply infinity, all the gods would fittingly have been her offspring, but as a matter of fact, only a certain, comparatively small group are called her sons Now all these sons, as far as they are concrete figures and not mere personifications of abstract ideas, are gods connected with light Āditya in later times is simply the sun-god None of the wind or storm gods are in Aditi s family The Ādityas are several times called अदितेः पुत्राः, 8 3, analogous to Agni s being सहसः पुत्र, and Indra s शवसः पुत्र In the case of Aditi this may have led to considering the feminine Aditi as the mother of the Ādityas, and the personification was resorted to here, though it did not take place in the case of सहस् and शवस् A complete analogy to the formation of Aditi may be found in that of Śaci, the wife of Indra The genesis of Śaci started from शचीपति, lord of strength, an epithet of Indra, cp Macdonell, Ved Myth, p 122

The Ādityas, in any case, have to be considered as a group of gods by themselves They represent the calm majesty of

divine rule, not the bold, smashing manner Indra stands for It is even possible that in the circle of gods headed by Varuṇa, and in that led by Indra, the traces of two civilisations, meeting on Indian soil, are expressed Vedic mythology would thus confirm the results arrived at by linguistic facts from modern Indian languages The number of the Ādityas is not fixed 5, 7, 8, in the Brāhmanas even 12, are given Nowhere does the RV enumerate the seven names, six are given in II 27 1 They are —Mitra, Aryaman, Bhaga, Varuna, Dakṣa, Amśa It may be taken as certain that some of the Ādityas are older than Aditi, their mother Varuṇa, Mitra Aryaman are inherited from the Indo-Iranian period, either with or without metamorphosis Aditi, on the other hand, appears clearly as a personified abstract idea, brought into parental relation with these three and the other Ādityas Some of the Ādityas, however may be younger than Aditi Dakṣa, mentioned in 25 4, 5, is nothing but the deified (intellectual) Skill or Dexterity He there appears as the son and father of Aditi, who thus becomes the mother and the eldest sister of the Ādityas Aryaman, 9 9, 14 24, is rather often mentioned in the RV, but he is practically without personal traits The appellation अर्यमन् frequently means comrade, groomsman Aryaman as god seems to signify almost the same as Mitra, at least as far as his relation to man is concerned Bhaga l c, repeatedly used as an attribute of other deities, is equivalent to Dispensing Bhaga, the Aditya, means both the Dispenser (of wealth) and Bounty, Fortune The same word in Slavonic languages, Bogŭ, has come to signify देव, god In 25 8 Mārtanda is mentioned as eighth Āditya The sons with whom Aditi there approaches the gods may be the traditional seven Ādityas, the eighth, whom she casts away and takes up again, has with good reason been said to be the son-god, more accurately, the evening sun-god

Except Varuna, Mitra is the most important Āditya Through the close union with Varuna, indicated by the frequent dvandva compound मित्रावरुणा, Mitra has lost so many of his personal features that his concrete figure can hardly be constructed In 16 1 Varuna and Mitra are addressed together as ऋतस्य गोपा सत्यधर्मणा, they are सम्राजा स्वर्दृशा, 16 2, उग्रा, 16 3, विपश्चिता, 16 7, असुरा, 19 5 Mitra has been compensated for the loss of individuality by being made to participate in Varuṇa s

activities and attributes Mitra-Varuna in our hymns appear in natural co-operation with the Maruts and Parjanya, 16 4, 5, 6 The two deities have, among other things, माया in common Maya has wrongly been interpreted as divine trickery, more cunning than the human one and thereby able to entrap the sinner On Māya see Notes on 16 3 In 19 1 the sun is also called the common eye of Mitra and Varuna There, then, the union amounts to identification in one person Generally, however, Varuna and Mitra throughout the Veda are felt as being in some contrast to each other This contrast is mostly explained as that between the sun or the day on the part of Mitra and the moon or the night on the side of Varuna This interpretation would explain the fact that in India as well as in Iran Mitra is the guardian of the oath and of contracts, he figures as the god of truthfulness and fidelity, a declared enemy of double dealing in every form It might, together with Varuna's office, g ve a clue to the question why the majesty of Varuna appears somewhat sombre, at any rate solemn

Even Varuna, in spite of his high rank in the RV is a falling god, Mitra indeed playing in India a far less important part than in Iran and the Avesta A prehistoric deity in Iran, raised in many parts of Western Asia to supreme rank by Mithraism Mitra is hardly more than a shadow of Varuna in the RV Only one hymn, and that not a very personal one, III 59, is addressed to him alone

Mitrā-Varunā have been identified with the Iranian *Ahura-Mithra*, Varuna has been taken to be the equivalent of *Ahuramazda* in the Avesta The first equation is acceptable, the second is true only in a qualified sense Varuna was the Indian successor, but not the direct lineal descendent of the Indo-European *Dyaus pitar* or *Dyaus asura* Ahuramazda in tha Avesta is a creation of Zarathustra's reform The same Ahura that rose in (East) Iran so as to become the highest deity ceded his position and power in the RV to Varuna The phrase असुरस्य माया seems to reflect this evolution The view that the Avestan *Amesha spentas* are a mythological parallel to the Ādityas is not tenable

The theory advanced by Oldenberg that Varuna and the other Ādityas had been taken over from a Semitic people, the Babylonians (or Accadians ?), rightly has not been accepted

The suppositions of it are as unsafe as the arguments unconvincing It seems, besides, very unlikely that the greatest, if not the only, ethical deity the Vedic mythology possesses should have been imported from outside The subsequent history of the religion and philosophy of India does not show the people so devoid of moral conceptions that the Vedic times, in which ethical convictions were at least as alive as in later periods, should have gone a-begging for some concrete form of their ideas It is strange, however, that Varuna is not surrounded by any myths An indigenous Indian growth would explain this want quite sufficiently, as Zarathustra's figure too is not encumbered by any mythological tradition

On the original nature and position of Varuna a good many views have been put forward Considering that Varuna in later times is a water-god, he has been said to have been a god of the sea whose power waned in direct proportion to the distance the migrating Aryas put between themselves and the ocean This view interprets the Veda and its times too exclusively by the following ages Another theory brings Varuna in connection with वर्ण, which, on the analogy of the old Slavonic *vranu*, is said to mean the black, dark colour This opinion seems to contain an element of, though not the whole, truth It is very probable that the name of Varuna is derived from the root वृ, to cover, encompass, Varuna thus being the "encompasser The greatest encompasser is the sky, द्यौ, whose aspect must have made a grea impression on a people living mostly in the open And just as the dawn caught the imagination of the Aryas by its beauty and regularity, so must the sky, especially the starry sky, have attracted their attention The sky at night being ruled, as it were, by the moon, it was but natural that that luminary should gradually have become the main basis of Varuna Thus the contrast between Mitra and Varuna is explained, Varuna s superior rank in the RV is originally founded on the all encompassing sky, enveloping even the sun, the physical basis of Mitra This conception offers a fitting explanation of most of the Vedic data A few others such as Varuna's riding on a car, either singly, I 18, or jointly with Mitra, or the sun being the eye of Mitra and Varuna, are found in a special connection, as in 19 I, or Varuna, considered as dissociated from the natural basis, is simply put as a deity side by side with the sun-god

The question whether Varuṇa is etymologically the same as the Greek ʾΟΥΡΑΝΟΣ is old and new at the same time, as it has not been decided up to now. Authorities of the first rank on linguistics have accepted the equations

uoru-nnos or uoru-enos = ʾΟΥΡΑΝΟΣ,

uoru-nos = वरुण

Yet the consent is not universal among scholars. Everybody will, however, be prepared to admit that Varuna and ʾΟΥΡΑΝΟΣ are at least two parallel formations of *var* and *varu* respectively, though they may not be phonetically identical. Varuna may have been an attribute of द्यौ. In Greek mythology द्यौ, the appellative, became ΖΕΥΣ, "the dweller in the serene heights of heaven", the supreme ruler and thunderer. In India the attribute developed into Varuna with his universal physical and moral jurisdiction.

SAVITṚ

Only one sūkta, Nr 9 (II 38), in this Selection is a Savitṛ hymn. As it describes Savitṛ's activity at sunset alone, it does not give a complete idea of the god and his work, and a fuller treatment, based upon the data of the whole RV Saṁhitā, is required.

Savitṛ is so closely related to Surya that they are often treated as one and the same divine personality. In the mantras of the same sūkta, sometimes even in the selfsame ṛc, the sun-god is called now Sūrya, now Savitṛ, see IV 14 2, X 158 1-4, etc. In such cases the wording and context may possibly enable the reader to find out which is meant. Generally, though, Savitṛ stands out as the moving, impelling, enlivening god. The etymology of Savitṛ, clearly leading to the root सू 6 P, gives a correct and exhaustive notion of the deity.

With golden arms or hands—the rays of the sun—Savitṛ rises in the skies, setting in motion every creature. In the

ever, for the common man in his practical life, and consequently their popularity very likely has been even greater than that of Soma The number of attributes and names given to them suggests that they were by no means figures petrified by the ritual and stylistic conventions The Aśvinā are नरा, 5 7, 11, 12, etc , विचेतारा, 6 2, रुद्रा, 17 8, मयोभुवा, सुद्धतमा, 17 9, अरेपसा, 17 4, सुदानू, 6 4, मघवाना, 6 5 एदा, 6 2 Significant for their origin is the epithet दिवो नपाता, 6 1 The epithet नासत्या, 5 1, 4, etc , commonly interpreted as the Not-untrue Ones, has become a proper noun Their strength and irresistibility is emphasized in epithets like तुविष्टमा and अध्रिगू, 17 2 In 17 4 they are said to be नाना जातौ, which in the context there expresses their non-human origin and nature, rather than their duality Their place seems to be anywhere and nowhere exclusively they are far and near, flying through the middle space, 17 1, or working on the ocean, 5 3, 5 In 6 1 the poet calls on them, कुह स्वि सन्तौ The time of their appearance is said by the old Vedic interpreters to be from midnight to the complete victory of sunlight over darkness, more accurately, they appear after the darkness dispelling Agni and Usas, but before the sun in its full glory, cp 6 6 So the ritual and the RV text itself, on the whole, suggest As far as the Asvina depend on victuals at all, their favourite food is honey see 17 8 They are माध्वी, 6 4, 20 2, and मधुयुवा, 17 8 The predilection of the Asvina for honey has led to attributing them even a goad of honey The मधु, constantly mentioned in connection with these morning gods, has appropriately been interpreted as the dew in the early morn The Asvinā s car is स्यूमगभस्ति, 20 3, त्रिवन्धुर, 20 4, characteristics which are calculated to enhance the दस्रता of the Asvina themselves About half a dozen members of the animal kingdom in turns are said to be yoked to the car of the Aśvinā they rank from birds and winged steeds to the humbler ass For the maritime exploits of the Asvinā a marvellous craft is ready, 5 3, 5 The regularity of the gods appearance is expressed by the adjective ऋतयुज 20 3, given to their horses

Beyond the partaking of the Soma together with Sūrya (and Usas), the relation of the Asvina to the other male gods is not one of alliance or great intimacy Once, 5 21, in the four Aśvin hymns of this Selection— Nrs 5, 6, 17, 20— they are called इन्द्रवन्ता But their friendship with Suryā, whose attention they seem to have attracted during races, was cemented by

not less than a marital union between them and the Sun Maiden or Daughter of the Sun The relation thus created is crossed by another marriage transac ion between the Sun Maiden and the Moon the Asvina contenting themselves this time with being the groomsmen The close relation between the Asvinā and Surya however, seems to have formed the main legendary strain In the short selection of riddles, anyhow, in Nr 24, where the special mark of each deity is given, the riding of the Asvina in the company of Surya is mentioned as their peculiar characteristic

The Asvinā's attitude towards man is that of helping friends, it is even said of them समस्मे बन्धुमयथु, 17 4 Their kind saving benevolence is, in fact, the most prominent feature of the twin-gods Their help is less assistance in the turmoil of battle and the dangers of conquest than the healing power, mending the damage inflicted by the struggle of life, by hostile, preternatural powers and, especially, the ill-will of man, one s own relations not excepted They are the भिषजा among gods, 5 16 The prayer for a happy old age, 5 25, shows how individual life was put under their protection The part the Asvina play in the celebration of marriage is illustrated already in the RV (X 15), where they are asked "to conduct the bride home on their car, and they (with other gods) are besought to bestow fertility on her

The wonderful and benevolent deeds ascribed to the Asvina are almost completely enumerated in the hymns of this Selection It may be that one or more of them have their Indo Germanic parallels, on the whole these exploits seem to be of Indian origin The cluster of kindly acts attributed to these twin deities has in the fertile imagination of Vedic Asvina worshippers become a jungle growth, which it is impossible to penetrate, and the mythological roots of each of which it is equally impossible to lay bare Even the fact of nature, underlying the Aśvina is not settled with absolute certainty Already Yaska was at a loss to say what the Asvinā represented Besides the fact that he classes them among the द्युस्थाना देवता, Yāska's own meaning on the point (Nir XII 1) cannot be said to be clear Roth 1 1, thinks Yaska means Indra and the sun, others "that he means the transition from darkness to light which represents an inseparable duality corresponding to their (the Aśvinā's) twin nature In Nir, l c Yāska also states that

some of his predecessors regarded the Aśvinā as heaven and earth (cp Śatap Br IV 1 5 16), that others saw in them day and night, others again sun and moon, and that the Aitihāsikas looked on them as two kings, performers of holy deeds Nearly every one of these ancient views has been adopted by some modern scholar or other and refuted by the rest Recent Veda exegesis has not advanced much beyond Yaska and his predecessors, except that the Asvina have been identified with the morning and evening star Of late, views seem to converge to the morning star hypothesis, as it is perhaps best supported by the mythological data in the RV and, especially, seems strengthened by comparative mythology

For, a striking similarity exists between the Asvinā and the Lettic god s sons The parallel does not indude the name Asvinā itself, but its meaning "possessors of horses," "provided with horses (not necessarly "riders'), expresses a characteristic also observed in the Lettic gods The Asvinā's title दिवो नपाता, however, is almost a translation of the Lettic *Dewa Deli* and the Lithuanian *Dewo Sunelei* Moreover, the name of Surya, सूर्यस्य दुहिता, corresponds to the Lettic *Saules Meita*, and so does the Asvina s relation as husbands or groomsmen to Suryā to that of the Lettic gods to Saules Meita The succouring activity of the Asvinā, their rescues from dangers of the sea in particular, find a parallel in the feats of the Lettic god s sons

Another close Indo-Germanic parallel to the Asvinā is offered by the twin sons of Zeus, the ΔΙΟΣΚΟΥΡΟΙ, a name which again in sense at least is identical with दिवो नपाता, the appellation of the Asvina The Greek Dioscours, Latin *Castor Pollux*, are perhaps even more "horsy' than the Aśvina They too are helping and rescuing deities on sea as well as on land In dire distress they appear as quick as thought, like the Asvinā, whose car is मनोजव The red-brown, tawny colour of the horses is common on both sides, when the Asvinā rescue Bhujyu (RV I 117 14) and the Dioscours save sailors from shipwreck Some scholars have been bold enough to see in Helena, the sister of the Dioscours, a phonetic equivalent to सरण्यू, the mother of the Asvinā In the marriage of the Dioscours with *Phoibe* and *Hilaira*, two goddesses of light, the point of the parallel with the Asvinā seems twisted

Of the Lettic god's sons and the Dioscours it can be said with certainty that they are gods of light Moreover, the former are undoubtedly, the latter very probably, the morning and evening star There is then a strong presumption for considering the Asvinā as morning and evening star as well There are, it is true, some difficulties against this interpretation of the Asvinā (and their Indo-European brothers and cousins) which have to be met First, the morning and evening stars are not two but one and the same This is readily admitted as an astronomical fact, which however is of little force, as the identity was not recognized till the Asvinā had long grown out of their natural basis A more serious difficulty arises out of the inseparable duality of the Asvinā, who appear, according to the Sruti, both in the morning, the morning and evening star being just as invariably separated Now Lettic songs suggest that the sun marries the morning star in the morning, espousing the evening star in the evening Thus we arrive at the marriage of the one Surya with the two Asvinā The similarity between the two made them appear as a pair of twins, though naturally they remained नाना जाता, and could not coalesce into one personality As the morning star shone at that time which was almost exclusively reserved for the cult — for the evening was not acceptable to the gods—the evening star had to cede its time to the morning star, but kept its existence and character in the pair Besides the morning being, more than any other, the time of relief from distress, its morning star monopolised also the attention otherwise given to the evening star Like the evening star also the evening appearance of Usas has been entirely lost sight of, and like the Aśvinā has Varuna, in the dvandva compound Mitrā-Varunā, been almost entirely severed from the natural phenomenon he represents

That the Aśvinā are the mythological personification of the constellation of the Gemini must be rejected on astronomical grounds That they do not stand for any natural phenemenon at all, but are succouring saints of purely Indian origion does not, after the above exposition, require special refutation But it may be that the Aśvinā as physicians, as deities brought in connection with the abominable सुरा, 5 7, and as gods whose chariot was also drawn by the śūdra ass, were the mythological product of another ethnological and social stratum than that which honoured Indra

USAS

From a poetical point of view Usas is the most important and attractive figure in Vedic literature As lyrics the 20 hymns in which Usas is addressed rank high, and the fact that she is mentioned altogether about 300 times in the RV shows that both as natural phenomenon and poetical fiction Usas was an object of attention and admiration on the part of the poets and the people alike This fact is not to be overlooked when the question of the literary character and merit of the RV is discussed

There is one view which maintains that the Vedic hymns are in the main the product of the versifying art of priests or such as would lay claim to that office and title If that view be correct, poetry would be not more than a cloak to cover lean or even lifeless theological and mythological notions, and the practical means for bringing home speculations hatched out in sacerdotal circles and more or less directly connected with the vital question of the दक्षिणा Besides, poetry would serve as a popular background for the often complicated and, to the common man, unintelligible ritual For, rites and ceremonies had in early times become so numerous and intricate that they could not be justified on the universal and general ground of sacrificing to the deity A reason for the embarassing details and technical *minutia* had to be furnished and, if possible, an explanation given that was based on the past Myths and Itihasas would serve this purpose quite well and they were propounded either as found in the floating mass of ancient tradition or dressed up according to need This tendency, so conspicuous in the Brahmanas, would then have had its roots already in the composition of the hymns themselves Poetry in this opinion is the handmaid of sacrifical technique

The other view is that the Vedic hymns originally and mainly contain the outpourings of religious and poetical feelings, *inspired by the personal need of body and soul as well as* by the beauty and grandeur of the surrounding nature, a direct confession and prayer clad in poetical garb Sometimes the religious, sometimes the poetical element would prevail, but both would be found free from a professional tendency These inspirations and their utterance would, as a matter of course,

generally be confined to families and circles in which tradition and talent made such feelings deeper and their expression more artistic yet they were not the monopoly of a small caste, shutting themselves off from the rest of the people The Uṣas hymns as a whole, at any rate, cannot be said to betray a primary tendency of serving a caste interest, they are too full of the general human element for that Nor can they be considered as sacrificial poetry in the same way as the Agni hymns The lyrical element is too preponderating for such an assumption. No fair literary critic would put the Uṣas hymns on a level with samples of ritual poetry, stereotyped in the poetical workshops of versifiers, the acme of whose productions was the prayer for not too small a fee On the contrary, Uṣas, the Dawn, with its right royal splendour, its unfailing regularity, its unhindered progress, its pleasant physical effects, with the hopes this magnificent phenomenon raised at the beginning of each and every new day all this filled the unsophisticated mind of the ancient Arya with those feelings which we find expressed in the Uṣas hymns

It would be wrong to gauge by the part which Uṣas played in the cult her literary and poetical position, and the popularity she enjoyed above all the goddesses of the Vedic age To her, together with Agni and the Asvinā, as the deities ushering in the day, hymns were addressed at the earlist morning hour of the day of the Soma sacrifice, but no libations were offered up A comparison of an Uṣas hymn with any of those sūktas that were appointed for the accompaniment of the orthodox rite will show the different spirit which animates them and the difference of purpose of either

The four Uṣas hymns of this Selection (Nrs 3, 4, 18, 21) give a fairly correct idea of the person, position, and work of the deity Compared with the wealth of poetical ideas, the relations to the sacrifice are indeed few and common Beyond the request to bring the gods to the sacrificial feas and the mention of the ṛṣi poet who composed a hymn in her honour and belonged to such and such a school, 3 11, 12 4, Uṣas is hardly brought into intimate connection with the rite The imagery, on the other hand, by which her person is brought out in full relief, the epithets given to her character, the activities she exercises for the benefit of men, made her appear as a figure that would satisfy the artistic as well as the realistic need of the warring but nature-admiring Arya She is expected to

meet the material intellectual and moral wants alike She comes with splendour, शुभ्रेन, 3 1, she is विभावरी, 3 1, विभाती, 18 1, नेत्री, 18 4 The रुशन्तो अर्चय, 3 13, proclaim her presence for she is रश्मिभिश्चेकिता, 21 3 As she marches on, she becomes द्विबर्हा, 18 4, and finally she is spread all over the world, विश्वमनु प्रभूता, 21 3 She carries the eye of the gods and leads on the fine, white horse, the sun, 21 3

Though these attributes describe the natural phenomenon in the first place, yet the Vedic poets have tried to make her appear as a living personality as well, and have described her in terms and comparisons that may have appeared to them the nearest approach to the ideal of beauty She is युवति, 18 6, appears युवतिर्न योषा 21 1 It is true that in 18 5, 6 the personal charms of Usas are set forth in a manner that touches the border line of poetical and moral beauty But it would not be right to suppose that the chief attraction of Usas figures in these traits, the poets themselves took care to set attributes like सूनरी, 3 5, भद्रा, 18 6, सुजाता, 21 6, against more sensuous epithets Besides, it is significant enough that such a concrete figure with too much flesh and blood here and there has been described in 21 2 according to an irreproachable standard of morality and beauty In fact, though through her physical charms Usas' person stands out from all the rest of the Vedic gods and goddesses yet the main stress seems to be laid on her activity for the benefit of the world, see 3 1, etc Certainly the conclusion arrived at from too concrete a description and some sensuous similes used in conection with Usas, regarding the licentiousness of the Vedic age, would be a fault against more than one law of logic

Uṣas' life and work is regulated by ऋत, so much so that she is called ऋतावरी, 18 1, cp 16 3, 4 Her activity is divided between stirring up to active life and bestowing boons on mankind She is जीरा रथानाम्, 3 3, and makes the ways passable, 18 2, 3 Uṣas is nothing less than विश्वमिन्वा, 18 2, cp 21 1 Even brute nature obeys her behest, 4 3, 3 8 All life and breath is said to depend on her, 3 10 It is the very nature of Uṣas to shower graces on mankind, for she is addressed मघोनि 21 4, विश्ववारे, 21 5, 18 3 Her favours range from the ordinary वाज and रै, wealth, to the prolongation of life, 21 5 But at the same time, by her daily regular appearance at morning and evening time, she makes the number of days full wasting thus the living being's life, 3 5 Quite a specia

feature in the figure of Usas is her power of dispelling hatred and enmities together with darkness, 3 8, 18 5, 21 4 As Usas herself is unfailing, so has her kindness been exercised from time immemorial, 18 6, 3 14 The dark night makes room for her, 20 1, every morning she opens the portals of heaven 3 15, and is for ever the leader of the days, 21 2

Usas is riding on a big car, 3 10, 18 2 even with a hundred cars she, the सुभगा, approaches men, 3 7, a number apt to give an idea of the quantity of her gifts The car is drawn by ruddy steeds or kine, 4 1, 18 3, most likely the rays of the dawn

Usas is the daughter of heaven, 3 1 9, etc Sometimes she is called the wife or mistress of the sun, सूर्य, as she is followed by him, sometimes, the mother, since she precedes the sun The night is Usas' sister, not rarely joined with her in the dvandva compound नक्तोषासा or उषासानक्ता With the Asvina and Agni, 21 1, she is connected in poetry as well as in the ritual

The Usas cult was neither so frequent nor of such a nature with Indo European peoples outside India as to justify the view that it was at any time an Indo European worship On the other hand the regularity and beauty of dawn throughout the Indian continent make it quite probable that the worship of Usas could have developed here more than in any other country inhabited by Indo Germanic nations But as we have clear traces that the young sun re-appearing after the winter was an object of Indo European cult, and as the Indian Usas in ancient times (cp Satapatha Br VI 1 3 8 and Maitr S II 13 10) was considered as the wife of the year and the mistress of the seasons, or, as in our text, 21 2, the leader of the days the original worship of Usas may have had for its object not so much the daily dawn as the dawn of the young sun in the beginning of the new year This would agree very well with the liberation of the cows, the rays of dawn, by Indra from the cave, which is nothing else but the deliverance of the young sun and its dawn from darkness by Indra, the god of light, associated with Agni and Brhaspati This myth as well as the phrase RV VI 60 2, would refer to climates in which the

peded march onwards Usas is called सूर्या, which by Patañjali, II 20, also is interpreted as सूर्यस्य स्त्री, and is not to be taken to designate a sun-goddess This, together with the Vedic view that Usas is the wife or mistress of the sun, suggests both the *close original relationship, physical and mythological*, between the sun and the dawn and the deities they represent, Surya and Usas, on the one hand, and, on the other, the independent development of the Uṣas cult in India

The etymology of Usas is as clear as significant It goes back to the root वस्, उष् 6 P The same root with the preposition वि, often used in connection with the dawn s appearance and illuminating activity, is to be found in Vivasvat From the same Indo-Germanic root from which Usas ultimately has been derived come the Greek ΗΩΣ and the Latin *Aurora* (for *Ausosi*) The Germanic goddess *Ostara* (Ostern), the Lithuanian *Auszrine* and probably the Slavonic *Utro*, morning, and *Yutribog*, the morning god, are conneeted with this same root as well

---

INDRA.

Indra appears in the RV as the national god of a warring and conquering people At the same time he is not the pure creation of the Aryan invasion and progress, but has crossed with the Aryas the theshold of India, coming with them from earlier homes This is clear from the fact that in the older parts of the RV Indra never appears but as a fully developed personality, in the main a well defined figure with a definite task It is rather in the later hymns that the position and existence of Indra is questioned and thus the earliar clear lines blurred

Both from his actual position as a war god and his inherited task as the liberator of the waters, it follows naturally that Indra s physical side is more developed than his moral character or his intellectual attainments It would also follow from Indra's history as well as that of his people that the *cosmic aspect* of his nature is older than the martial one It should not surprise us either that the liberator of the waters grew less definite in the same measure as the war god s features became clearer, and finally it seems obvious that both sides of Indra's character changed with the changing nation and its times

Indra's nature and position in general is best described by the negative characteristics given in 14 1

नकिरिन्द्र त्वदुत्तरो न ज्यायाँ अस्ति वृत्रहन् ।
नकिरेव यथा त्वम् ॥

His size is more than gigantic, it is indeed cosmic, and the standard of measure given by the hymns is nothing but the confession of inability to describe him properly, 11 7, 11 The colour of his skin and hair is tawny, tawny are also his horses, 11 5. Such then must have been the most attractive colour at the time when most of the Indra hymns were composed Indra's sign of suzerainty and outfit for rule and conquest consists mainly of the thunderbolt, वज्र More than any other god he is वज्रिन् and वज्रहस्त, in fact the वज्र is Indra's distinctive mark, 24 4 In battle he appears on a car, as रथेष्ठ(ा) The desire to raise Indra to the top of the pantheon attributed him many laudatory but fairly consistent epithets he is full grown, youthful, *huge and over topping everything else, never ageing*, cp 11 7 His strength is that of a bull The fact that he is said to be *the* bull sheds lights both on the theological ideas of the Vedic Āryas and their occupation Endowed with unconquerable strength, शचीभि , 14 6, he, the lord of strength, शचीपति, 14 17, performs herculean deeds, worthy of his character and position, वीर्याणि, 2 1 Nobody would dare to oppose him, 14 1, 23, 22 , for those who attempted to restrict him do not fare well, no matter whether friend or foe, cp 14 3 ff , whether powers on high or on *earth*, 11 *9*, *16* *His sway*, however does not seem to have been always undisputed see 2 14, where he is flying before the revenger of Vṛtra That the Panis should feign contempt of Indra, 26 3, is but natural To the Vedic ṛsi he is the god on whom not only the cosmic but also the social order and the animal kingdom depended, 2 15, 14 2

Indra's exuberant strength occasionally oversteps the limits of moderation in eating and especially, drinking Apart from evidently poetical exaggeration, making Indra empty whole lakes of soma, and a good number of them too, he is the सोमपा *par excellence* and the सोमपति, 11 1 , the whole hymn 13 is very little besides a drinking song In other hymns soma is described in such terms that the poet seems to think Indra could not resist an invitation couched in them It should be remembered, however, that soma drinking was very early included in the

ritual and made part of the worship, 11 10, moreover, that in these early times we would look in vain for well-balanced measures and proportions in graphical descriptions, finally it was thought that Indra's grace and goodwill was not altogether independent of suitable quantities of soma offered to him in sacrifice and myth Yet the god's inborn drinking habits 11 9, 10 as well as the gross irregularities in his family life, seem to point to a time far removed from that of even the oldest Upanisads The vast difference in ethical and intellectual notions and valuations between the earliest and latest Vedic epochs will have to be taken into account, not less than the linguistic and literary discrepancies, when the age of the RV has to be treated of A parricide as the highest deity would be hardly possible in the Upaniṣads

Compared with his overwhelming physical character Indra's intellectual and moral attributes are few and not imposing They are just such as his rough and ready general appearance would admit and his position require He is अद्रोघ, 11 9, he is bountiful, मघवन्, so much so that this is a distinctive epithet of his, he is धनजय for his worshippers, 13 6, cp 11 17 Not too often he is called कवि, 13 6, the wise one The lack of purely moral attributes is in a way made up by Indra's qualities of a hero in war and battle He is, especially considering the soma oblations, expected to side with the Āryas, and to get the invoking and offering party out of difficulty, if there should be a competition of claimants on his help, 11 14 There are, however traces of events (and times?) when Indra turned against Aryas 14 18

India was born, 11 9, 10 As we should expect from an Indo Germanic point of view, his father seems according to some statements to be Dyaus Following other passages Indra's progenitor is Tvaṣṭṛ, who also fashioned Indra's वज्र, 2 2, and eventually had his head cut off by his own son As Indra's brothers appear Agni and Pūṣan Indrāni, his wife, looks very much like a literary construction, without a real mythological background Indra is most naturally and most frequently joined with Agni, his being together with Vayu and Varuna is both less frequent and less natural The war god's unswerving allies are the Maruts already his faithful companions in the Vṛtra duel They supplement both his courage and his strength when Indra is on the point of failing At the

psychological moment he is sent by them into the fray with Vṛtra, and then he finds out the foe's weak spot, 11 4, and conquers, foiling his tricks and magic, माया, 2 4, cp 14 12, 21, 26 4

All the commentators are agreed that Indra is connected with the release of the waters Whether he is the god of the thunderstorm and monsoon rain, or the god who broke the fetters of frost and winter and, melting the snow on the mountains, sent down the rivers into the plains, depends on the nature of his opponent Vṛtra Vṛtra's removal is Indra's greatest deed, because he is Vṛtrahan, the ritual recognizes him as the Mahendra The indigenous ancient and mediæval interpreters of the RV as well as a good many, if not the majority of, Western scholars, take Vṛtra to be the demon of drought who shut up the waters in the clouds, the minority of scholars sees in Vṛtra a frost and winter demon It should be possible with the help of the Ṛk text itself, the parallels in other mythologies, and the role which Indra plays in the Vedic ritual, to arrive at a satisfactory solution of the problem The question is to be approached from a wide range of view and has to be considered in all its bearings What appears natural and is acknowledged by everybody, as far as linguistic and philosophical data are concerned, has with unfortunate results been neglected where one should least expect it It would be idle to deny all geographical and climatic influences on the tradition of the Indra Vṛtra myth Undoubtedly these influences helped to remodel to a certain extent the original myth and may have given rise to the interpretation of the mythological figure of Indra as the god of thunderstorm

It will be admitted that the greater part of the Indra hymns were composed in, or not too far from, the Punjab and at a time when its climatic conditions had made an impression on the the mind of the poets, which probably would mingle with recollections of earlier times and places Though the rivers in the Punjab have changed here and there their course and thereby the features of the landscape, there is no evidence that this has been either the cause or effect of substantial climatic changes Nor do we know of other proofs for such changes of climate and weather Now the statistics of the present day show that the sky is generally less clouded, that the thunderstorms are less frightening, that the monsoon rain is weaker in the Punjab than in other parts of India Exceptionally heavy rainfalls are neither above

the average quantity of water, nor more frequent than in the rest of India In fact, they are so rare that they could hardly form the basis for a popular dragon slaying myth Thus arises a strong presumption that the poets of the Vedic Indra hymns had one phenomenon of nature in view and their interpreters in far distant places in India another. For it is clear that the Vedic singers describe as a heroic feat of their favourite god that fact in nature which was of supreme importance to their lives and welfare Just as they hoped from him victory over their enemies, so was he to them the source of bodily sustenance in the struggle for life against nature No doubt, rain formed an essential condition of vegetable and animal life in the home of the Vedic Aryas, and consequently it had an influence on their idea of Indra, the highest god, and his arch-enemy Vṛtra, whose conquest was Indra's proudest title to sovereignty But as there are other factors in the origin and formation of the myth to be considered, and as thunderstorm and rain were not of such a nature as to be necessarily or primarily the basis of the Indra-Vṛtra duel, it would hardly be correct to take thunderstorm and rain as the only natural basis of the Vṛtra myth

The chronological sequel of the Vedic terms for "year" is हिमा, शरद्, वर्ष, indicating the onward march of the ancient immigrants from their Indo-Āryan homes, across the mountain barrier, through the Punjab into the Gaṅgā-Yamunā Doab, East and South, down to "Hindostan" This way then, we should presume, the Indra-Vṛtra myth travelled, and its origin is to be sought at the starting point of the migration For, as has been pointed out, Indra appears in the RV. as a well known, defined deity whose deed is extolled to such an extent and with such indefatigable persistency that the poets not to become stale and trite, had to vary the narrative in details, or rested satisfied when they had described the unique feat more by hints and references than actual delineation If Indra in the RV is not a growing but a full-grown deity, it follows that Vṛtra and the myth on which Indra's greatness rests are also of the same age and origin as Indra, that they are at least pre-Indian Will now the RV text bear out this assumption that the Vṛtra myth is not a purely Indian growth and Vṛtra, consequently, not the cloud demon but rather the frost demon from whose grasp the waters have been wrenched and, as a matter of fact, have to be wrenched every year anew ?

Hymn Nr 2 of this selection may be called *representative* of the heroic Indra hymns in so far as nothing in it is contradicted by more than a negligeable number of passages in the whole RV Samhitā, and the statements of this hymn are confirmed by the bulk of the Indra songs The *following is the myth in* a nutshell — A god is fighting with a snake shaped demon and opens the interior of the mountains from which the waters of rivers flow, rushing to the sea There is really no question or *mention either of thunderstorm or rain, the clouds play quite* an inferior part in the whole myth The waters released by Indra are आपः, 2 2, they are (seven) streams, (सप्त) सिन्धवः, 2 12, and अर्णः, 11 5 They run like horses at a race, अत्याँ इव प्रसृज सर्तवाजौ, *11, 6*, *cp* 12 2, 6, 7 Did *rain in those* times flow horizontally, or were there vertical races held, or were the Vedic poets such poor observers of nature? Vṛtra on his part is प्रथमजाम्, 2 3, 4, which may, or may not, be equivalent to pre-Indian He is पर्वते शिश्रियाणम्, *reclining on the mountain*, 2 2 Since that combat, i e, from time immemorial nobody tried again to challenge Indra, 2 4 The adjective शयानः, 11 6, is somewhat hard to conceive if clouds and the air were the support of the dragon Nowhere is the crashing fall of Vṛtra from the clouds mentioned, yet there he lies like trunks of trees smashed with an axe, scattered over the earth, 2 6 Crushed to atoms Vṛtra lies all over the place, 2 7 The waters pass by him (अति), he is lying at their feet, 2 8, cp 2 9, 10 All this seems to fit well enough for a demon, lying mangled on the ground, in this case the slope of the mountain, where he had been sprawling But the description would be of little credit to Vedic ṛsis and poets, if they wanted to picture a demon floating on the clouds The latter are invariably called पर्वत, a fairly good, but not always correct rūpaka, which besides would be considerably in advance of the stage at which we find alamkāras employed in the RV That the Nirukta and the Nighaṇṭuka *give the equation* पर्वत=मेघ *only proves that in their* times the old, real meaning of Vṛtra had been superseded by a modern one That hail falls when the monsoon rain is being introduced by thunderstorms is not so common as to warrant its insertion in the Vṛtra fight, 2 13, but it is a common occurrence in the places where the myth originated and in adjacent regions, at the time when frost is thawing and the rivers set free Thus the RV text itself supports the view that Vṛtra is a demon of frost, succumbing yearly to Indra, the god of light and warmth

But Indra's weapon is the वज्र, thunderbolt "Thunderbolt" is a misleading translation which proves very little The वज्र is some sort of a club or an axe, made of ore (iron ?), it is आयस The "thunderbolt" is in some places called a rock, and it is not certain whether the Vedic ṛsis understood by वज्र the flash of lightning Besides the वज्र Indra possesses an arsenal of primitive weapons, stones, axes, jaws, wheels, bows and arrows It should not be overlooked either that the Vedic Bṛhaspati, the Iranian Mithra, the Greek Zeus wield the "thunderbolt" as well as Indra Nobody says they are all or primarily gods of thunderstorm When the Vedic poets were actually out to praise a deity as god of the thunderstorm, they lacked neither correct observation of facts, nor imaginative power, nor force of expression Cp the hymn V 83 in honour of Parjanya a god who, it is to be feared, will be ousted from position and employment, if Indra is to be recognised as the god of thunderstorm Readers of classical Sanskrit literature will easily discover the difference not only of style between the magnificent picture of a thunderstorm there and this supposed description of it in the Indra-Vṛtra myth

Further proofs for the true nature of Indra and Vṛtra are to be found in parallels of other Indo Germanic mythologies, which employ more or less the same imagery for the same underlying fact The poets of northern countries where winter is the inclement, hostile season, chaining up the rivers, furnish us with parallels (to the Vṛtra fight) not to be found in descriptions of the thunderstorm in classical Sanskrit Comparing the wording in the texts of the north Germanic and other poets with the Vedic phraseology we can have little doubt that the Vedic similes have not arisen in India but in a country where the 'hideous winter lies on land and water, where ice giants overcome streams and lakes and nature is sleeping its winter sleep The freeing of nature from the fetters of winter is to be compared to Vṛtra roused from his sleep by Indra's thunderbolt The myth of the Vṛtra fight came with the Indians *from Kashmir or the North-Western countries to their new* home, carrying along a certain number of ideas and similes that looked like erratic drift In the RV this myth and its basis was still recognised, as the Vedic hymns were composed on, and in the vicinity of, the large rivers whose volume of water is smallest in winter But when the climate of the Gangetic plain offered new impressions the old tradition became obliterated

and thus changed both Indra and his opponent Vṛtra. The enemy of the ice and winter giant cannot be anybody else but Indra, the god of spring and summer, the sun god, simultaneously with *whose rising course in the sky the setting free of* the waters begins Hillebrandt, Ved Myth, Kl Ausg, pp 87 f.

The Vedic ritual points the same way. There is a difference of opinion, it is true, as to what gods take part in the *morning and evening libations*, but all *the hymns* without exception give Indra either by himself or accompanied by the Maruts the midday oblation, cp 11 1, 3. Thus Indra is here *made the mythological representative of the sun at the zenith.* Moreover, in Ai Br. II 44 the soma day is compared with the sun, whose course is followed in the recitation, and according to *the same Brāhmana, III 43 6, the Agniṣṭoma corresponds to the year* The Agniṣṭoma-ekāha is thus the symbol of the whole year, and Indra's natural basis is the sun at the zenith not only of the day but of the whole year For, the Brāhmaṇas are unanimous in saying that the summer is Indra's season and the Agniṣṭoma is a celebration at the beginning of the spring, or the year, *i. e, at the time when the power of the sun begins to assert* itself again Two further important soma sacrifices, besides others, the Mahāvrata and the Atirātra, also centre round Indra *Both of them are feasts of the solstices Indra thus is confirmed* as a sun-god by the ritual which, though in course of time often lost in technicalities and details, has independently preserved in the underlying idea of the sacrifice the original Indo-Iranian conception of Indra

Thus the meteorological conditions both of the Indo-Iranian and the Vedic home, the RV text itself, Indo European parallels, as well as the partly contemporary, partly subsequent ritual, favour the view that Vṛtra is originally a frost and winter demon and Indra consequently, a god of light It is not without importance that there are passages in the RV. 'where the thunderstorm is divested of mythological imagery"

Independent of the Vṛtra myth is the liberation of the cows from वज, the cave This signifies the deliverance of the sun's rays at dawn, 11. 16 Indra seems to have been as impetuous in this as in his other doings. Uṣas once tarried too long, whereupon Indra killed her and smashed her car. 14. 8, 9 *Other opponents of Indra are Śuṣṇa, Śambara,* Varcin, 14. 13, 14, 15, who, with the possible exception of Suṣna, do not

lend themselves to a mythological explanation. Probobly they are historical names, whose bearers obstructed the march of the Āryas Either directly called Dāsas or thought to be in relations with them, they appear in the RV. mostly as hostile to the migrating Indians But on behalf of the liberel and pious Divodāsa Indra's power is enlisted, and he helps Divodāsa—which

not less than the Āryas,

and the Dāsas are identi-

ribe dwelling in regions

N W of India The Panis are not the miserly offerers, stigmatised by the Brāhmaṇas, but a tribe which seems to have caused great damage to cattle and other property of the wandering Indians They were occupying the banks of the Rasā, the *Ranha* of the Avesta, a river of the earlier common homes It is probable that the myths in which Etaśa figures signify astronomical facts In the RV Etasa appears as a horse, especially of the sun, and as a charioteer of the sun,-hence the opinion of some scholars that the central idea of the Indra-Etasa events is a race in the skies

Indras chracteristic Vedic epithet is Vṛtrahan It has its parallel in the Avestan *Verethragna*, though the latter means simply god of victory, without exclusive reference to Indra The Armenian *Vanagn* (Vṛtra-death) may come from Iran A coin of Kanerki bears the inscription *Ordagro*, whose origin is unmistakable Thus both Vṛtra and the Indra-Vṛtra myths are of pre Indian, and at least Indo-Iranian origin Indra's only parallel, on the other hand, is *Andra* in the Avesta, Indra being there like so many of his compeers a demon The etymology of Indra has been doubtful since the days of Yāska, cp Nirukta, 10 8 The derivation from इन्दु, drop has not much to recommend it Better seems to be the etymology going back to the root इन्, इन्व 8, to have power over, to rule

The sovereign position of Indra in Vedic Indīa is orought out by the great number of hymns in his honour one fourth of the suktas of the whole RV Samhitā praises or invokes solely Indra In this Selection hymns 2, 11, 13, 14 are addressed to Indra exclusively, in 12, 24, 26 he is merely mentioned

AGNI.

Weather and warfare determined Indra's mythological figure, the household life of the ancient Arya was instrumental in fixing the conception and personality of Agni Agni and Indra have this in common that they are connected with two of the most necessary conditions of human existence Indra is the giver of water, Agni not only gives, but is, fire This accounts for the great number of Agni hymns in the RV Samhitā, over 200 in all, a figure second only to that of the Indra hymns In this Selection only hymns 10 and 15 are addressed to Agni The natural basis for the mythological Agni is clear, it is the element of fire, kindled and kept up in the house, and visible and active in nature The character of the natural phenomenon did not lend itself to a very clear personification in addition, the fire was *too near to allow a fiction of the imagination to take* the place of the concrete fact Barring some good similes, the imagery round about Agni is chiefly connected with the sacrifice and its ritual Thus it is said that he shaves the earth as the barber a beard but much oftener he is repres nted as eating the oblation with his tongues

Naturally Agni is addressed as brilliant भानुमत्, 15 11, called विभाव, 15 9, with thousand horns, सहस्रशृङ्ग 15 8, as he is lit every day, he is युवा, 15 6, even यविष्ठ, 10 6 But being kept up and worshipp d since time immemorial, and having officiated at the first sacr fice of the gods, he is also प्रत्न, 10 8 The attribute यविष्ठ (यविष्ठ) refers of course as well to the fact that Agni s godhead is of a comparatively young date All the attributes given to him show Agni as a kind, helpful deity, see 10 1, 15 5 and *passim* His knowledge is beyond the common measure, cp मेध्याय, 15 12, विप्रम, 15 7 Being wise himself he is praised by the wise, कविप्रशस्त, 15 8 He is noble born, जन्य, 15 5 The physical nearness of the fire as well as its constant company during the whole life, and even beyond, let Agni appear as the personal, devoted friend of man, almost one of his own, मानुष, 10 6, certainly a frequent and welcome guest, अतिथि, nay an intimate house friend, दमूना, 15 8 Agni s powerful benevolence impresses itself upon the simple-minded, even the beasts feel well and safe in his keeping 10 7 The principle 'So much for so much, otherwise

applied in the relations between man and the Vedic gods, is to a certain extent replaced here by a higher feeling of friendship, cp 10 1, 3 Not only the individual is committed to his care, the clans as a whole also depend on him, 15. 6, 8, 9 With his mental power, क्रत्वा, he is able to protect all the sacrifices, 10 6 Like Indra he is called a bull, 15 8, 12, in 10 4 he is likened to a lion No obstacles or dangers will keep Agni back from his purpose 10 4, as Indra is said to possess माया, so does Agni enjoy त्सना, 10 7 In fact, especially on behalf of a favourite, Agni surpasses "all the others," 15 9 But he is not so often credited with creative or other cosmic powers or their exercise, and it seems to be a kind of henotheistic tendency and a borrowing from Indra, if in 15 7 and other passages he is said to have spread out heaven and earth, etc Agni s outfit, suiting his position, is not much more than a shining car, 15 11, utilized and mentioned in particular in connection with his priestly functions

Of greater mythological importance than the personal traits of Agni are the data about his origins, forms and dwelling places As the daily *kindling of the fire for profane and sacred* use was much more common than other modes of his manifestation, this birth of Agni is oftenest mentioned and most clearly de scribed Being produced from the two kindling sticks, the अरणी, these become Agni s parents, to be devoured, however, by their offspring forthwith The ten fingers wielding the sticks are compared to ten virgins as the production of fire by friction requires considerable physical effort, Agni is called सहस सूनु. Becaus Agni is produced from wood, the wood and the plants in general are said to be his hiding place

The second birth of Agni is from the waters This birth has impressed the poets and theologians of the Indo-Iranian times so much that Agni produced in this way has not only got a special name in अपा नपात् Avestan *Apam Napo*, but has actually been split up into a new person ality, a separate deity from Agni Apam Napāt is not only the Son of the waters, but their lord and giver as well, see RV II 35, X 30, VII 47 IV 48 (?) The more common view is that Apam Napāt stands for lightning, produced from the clouds This is hardly correct for the Vedic age It may be that the lightning contributed to the idea that Agni dwelt in the aerial waters just as well as a firebrand extinguished by being thrown into water contributed to the notion of Agni's

hiding in the terrestrial waters For, Agni is supposed to have his hiding place in the lakes, rivers, and the water rising from the earth into the plants But it is rather the cloud as it drops the water and fertilizes the earth, that is the aerial water abode of Agni, the water on the earth and in the plants forms a terrestrial parallel to it It is then not so much the form of lightning that is the physical basis for Apām Napāt, but it is rather the fire as it resides in the aerial waters The view that Apām Napāt is Agni in the form of lightning, and was worshipped as such, cannot be said to have been proved, and it is perfectly idle to discuss what form of lightning enjoyed this worship The "blinding flash," a destructive, momentary force and, for the matter of that, a fairly rare one too, is not apt to enter into the calm, benevolent rôle which Agni in his other manifestations plays It might be objected that Apam Napāt has been declared to be "a new personality, a separate deity from Agni The objection remains the same whether ligthning or fire in the cloud water is the physical basis of Apām Napāt Nor should it be forgotten that Agni's threefold origin existence, and place ' represent the earliest Indian trinity In a triune being we should expect that sometimes the unity, sometimes the triplicity of its being should be brought out The proof has been attempted that Apam Napāt is identical with the moon The view has not found general acceptance All the scholars however, are agreed that Apām Napāt goes back to the Indo Iranian period The idea of Agni born from the waters may have led to a ' contamination of him with an older, originally really different figure, to whom Agni lent his other characteristics as they were of similiar origin

The third of Agni's *births is in the heavens, from whence* he is brought down to the earth by Matarisvan the Indian pendant of the Greek *Prometheus* He conferred the boon of the fire on man, the Bhrgus introduced it among their kind It has been said that "hardly anything but lightning can be his (Mātarisvan's) basis Some, though not all, older RV texts seem to favour this view by the identification of Mātarisvan with Agni But in III 5 9, 10 we are able to see how the separation of Agni and Mātariśvan became recognized, so that they remained two distinct and essentially different figures though connected as cause and effect, or discoverer and discovered It must be admitted that in some of the older and generally in the younger passages of the RV, in the Atharva Veda " and other Samhitās,

the Brāhmanas and all the subsequent (sacred as well as classical) literature, the name is a designation of wind Agni, brought from heaven by Mātariśvan, might be the jungle fire, kindled by the friction of branches moved in the wind It is but natural that in the RV the sun is one form in which Agni appears but it is not quite correct to say that in the Vedic hymns the sun is identical with Agni Because the sun is one of the many forms of Agni and himself such a prominent phenomenon and power, so to speak an independent physical and mythological personality, and because the sun and fire are rather compared, than identified, with each other, the conclusion is legitimate that the sun and Agni are not identical

Owing to this threefold birth and existence, Agni and things connected with him appear often threefold Thus he is said to have three heads, three bodies, three stations etc

Agni the fire god or his name is found among Indians, Iranians, Greeks, Romans, Lithuanians Letts We may then assume that the personification and deification of the fire is of Indo-European or primitive Aryan origin The custom of offering gifts to the gods in fire also is an Indo-European institution Round Agni in his sacred character as sacrificial fire centred the poetical and theological intuition of the Vedic rsis, and they would try to create a figure worthy of the high rank the fire occupied in the worship of the deity Their imagination was indefatigable in clothing the bare fact of sacred fire, lit and kept up, with an imagery more original and richer than there is round any other mythological figure in the Veda

In the early morn, at the approach of dawn, the sacrificial fires are kindled, as the birds fly up, so the flames rise heavenwards The upright one, whose red glow shines far and wide, has been brought out of the darkness Agni's ointment is ghee, and with his tongues he drinks the sacrificial libation In fuller day light he appears as a white horse He is going to be placed at the mother s bosom the वेदि There he officiates as a well-experienced (यजीयान्), and fully qualified होतृ, stroked[1] continually with ghee and groomed like a horse (cp hymn 15) The consumption of the sacrificial gifts by Agni completed the idea of his being a god, the upward direction of his flame suggested that he was carrying the offerings to the other gods Thus he was looked upon as a regular messenger, दूत 10 8, and even mediator between the deity and man Because he has

been born in the highest heaven, himself a god, and knowing the ways all along, he is to bring the gods to the sacrifice he is not only a हव्यवाहन, but a दूतवाहन as well The very first rc of the RV. Samhita salutes him as a ऋत्विज, पुरोहित, and होतृ. Agni, as a matter of fact, is the priest *par excellence* and, as Indra among Maruts and other warlike deities is the great soldier and commander, so appears Agni as the high-priest among gods and men, 10 3 Though he is the youngest, his priesthood is acknowledged by all the clans, from far and near they bring offerings to him, 15 9 Throughout the RV one may read, mostly between the lines but unmistakably, the idea that Agni is or was a demon-dispelling, Raksas killing power This reputation of his, together with the positive benefits bestowed by him on everybody, and the sacred character with which, as the divine होतृ, he was bound to be invested, could not but make Agni the most popular deity of the whole Vedic pantheon

In 10 2 there is the mention of Agni having, at the sight of the wood, gone into the waters This may refer to the time of the year when sacrifices are in abeyance, the पितृयाण, when the पितरो देवशत्रव rule that period during which the sun is in the southern, the moon in the northern zodiac When the sun and the moon have changed their positions then is the देवयान, whenthe gods reign and sacrifices are offered up to them (cp. Hillebrandt, Ved Myth Kl Ausg, pp 50 f) This explanation appears to be astronomically not quite accurate and suffers from the difficulty that Agni's flight into the waters seems to be referred to as the object of an ancient myth, thus it would have to be shown that the fact underlying the myth and the arrangement of the ritual during the देवयान and the पितृयाण are fairly contemporary A similar difficulty from chronology might be raised against that interpretation of the same myth which sees in the आप, Agni s refuse, the monsoon rain and its conditions and consequences It is more likely that the waters, or as it is oftener said, the तमस्, darkness, refers to the short days of the damp, foggy months during which in the earliar homes of the Aryas the Sun-Agni was hidden Considering the close alliance between Indra and Agni there may be a meteorological connection between the flight of Agni into the waters and the Indra-Vṛtra fight

In addition to the form of Apām Napāt Agni appear as *Agni Vaiśvānara* and *Agni Narāśaṁsa*, the Avestan *Nairyosanha* It seems that Agni Vaiśvānara stands in the RV for the Aha-

vaniya, and Agni Narasamsa for the Daksina fire The original meaning of Tanunapat, a rather rare name for Agni, may be taken to be Son of (his own) body, a conception opposed to that by which Agni is represented as having been born from the अरणि, his parents Agni may be said to be the son of his own body either because his origin from the wood is unique, sudden and due to himself, or because there is always at least a part of the fire s self in the wood as long as the wood lasts

The etymology of Agni seems to go back to the root अज् 1, Latin ago, Greek αγω which would convey the idea of Agni = the Nimble, Agile The name of Agni has its Indogermanic parallels in the Latin *igni*, Slavonic *ogni*, the god Agni finds a parallel besides in the Lithuanian *Ugnis szventa* and the Lettish *Ugguns ma a*

BRHASPATI

In eleven hymns of the RV Samhitā Brhaspati has been addressed, by either of his two most common names he is menti oned altogether about 170 times The nature of this god is not homogeneous like that of Indra or Usas, but appears as a mixture of the martial element, smashing, fighting, and conquering, chiefly represented by Indra, and the priestly element, which finds expression not so much in sacrificial functions as in the power inherent in prayer and hymn Perhaps Bṛhaspati means a compromise between the Ksatriya and the Brāhmana ideal The heterogeneous character of Bṛhaspati is evident from his names and attributes Bṛhaspati and Brahmanaspati, double accented aluk compounds, are rather mechanical names, like Prajāpati, which nevertheless show the sphere over which this god is set to rule From his professional activity and sphere of office we may determine to the character of Brhaspati Even his vehicle is a ऋतस्य रथ, a designation next to impossible for Indra's car That the same car of Bṛhaspati is भीम ज्यामित्र, and the like, 7 3, is due partly to his participation in warlike exploits, partly to a complimentary description with stereotyped epithets In war and strife Bṛhaspati as a companion of Indra seems to exhibit more coolness and tenacity, amounting to irresistibility, than the greater war-god, who, once roused, makes a thunder-

storm-like onslaught, but has to be cheerd into action by the Maruts Brhaspati is also called वज्रिन्, in the fray he rent with fiery gleams the fences of Vala Yet he is accompanied by a singing host, ऋक्वन् गण, whence his title गणपति, and, more becoming his brahmanical character, he splits Vala with a roar, not with the वज्र, and shouting he drives out the lowing cows, cp RV IV 50 5 According to Nr 7 18, the mountain yields to Brhaspati's beauty and majesty. His martial character seems to be due more to his close union with Indra than to spring from his own nature. It appears safer to assume that the original conception of Bṛhaspati was sacerdotal, and that the remaining characteristics and epithets were pegged on him somehow The Brahma, the priest of the orthodox ritual, and Brahma, the creative principle in the later Trimurti, appear as the embodiments of a developed idea, the first conception of which is personified and deified in the Vedic Brahmanaspati Nor is there another deity that would serve as forerunner of the (masculine) Brahma of the Trimurti and the (neuter) Brahman of the Upanisads The priestly character of Brhaspati is expressed in the hymns of the family books of the RV. Samhita as well as in the younger mandalas I and X he appears in the RV as the heavenly पुरोहित, who rouses the gods by the sacrifice He is made to play the part of a mediator between gods and men when it is said of him that he gave the sacrifice to men, who had become destitute of religion Bṛhaspati's mediatory activity is also hinted at in the phrase अधिवक्तारमस्मयुम्. Without him the sacrifice does not proceed in this there is a reflex of the monopoly of the sacrifice in the hands of the priestly class

The etymology of Brhaspati, and more perhaps that of Brahmanaspati, would suggest that this god was considered to be the presiding or ruling and administering deity of the brahman, which itself is an older conception than either Brhaspati or Brahmanaspati Prayer is at least as old as sacrifice, and it is not at all necessary to consider Brhaspati as a special form of Agni, the divine sacrificer Brahman, derived from the root बृह्, बृह्, has well been brought in connection with the Irish *bricht*, Northern *bragr* But the statement is very doubtful — "As brahman has arisen from the depth of magic to the most sublime conception of Indian philosophy, so has 'the lord of prayer his root in a god of the magical fire, his protector" In the same line moves the interpretation of brahman with

fortune, 15 A frequent object of the prayer to Bṛhaspati is the foiling of the enemy and his wiles, of the double dealing, the backbiter He is asked to undo the cheat as war chariots are smashed, 13, for he is the द्रुहो हन्ता, 17 The haughty one, disregarding all bounds and laws, is to be put down by Bṛhaspati, 7 12 The whole activity of Bṛhaspati, his attitude towards द्रुह in *particular, makes him, of all the gods in the* RV, resemble Ahuramazda of the Avesta Quite in keeping with Bṛhaspati's other attributes are ऋणया, 11 17, and ऋणाचित, 17 Evidently the poet wants to lay stress on the moral side of Brahmanaspati's office when he asserts तव व्रताय मतिभिर्जरामहे 7 6

Bṛhaspati has quite a province of his own in the ब्रह्मन् and the cognate conceptions and actions He is the जनिता ब्रह्मणाम्, 7 2, the सूक्तस्य यन्ता, 19 From the phrase प्र सुशासा मतिभिस्तारिषीमहि, 10, 1 becomes clear that the right frame of mind will win the god's favour Rc 16 implies that Bṛhaspati knows the सामन्, 17 may even be interpreted to mean that he himself has been fashioned ' out of every Sāman This might lend some countenance to the view that Bṛhaspati is in essential connection with the much practised and much abhorred magic, ostracized by Āpastambiya Dharmasutra I 3 10 19 (17) This law-book enumerates the cries of dogs, donkeys, wolves, jackals, and owls, the sound of musical instruments, weeping, and the sound of Sāmans, as noises at which the Veda study has to be interrupted But, in the first place, the author of the Āpastambiya Sūtra and others are not so much horrified at the contents of the Sāman, which is mostly borrowed from the RV, as at its melody, which at least partly owed its origin to popular songs of the rank of lower magic Secondly, it should not be overlooked that the Sāmaveda in ancient literature sometimes was even put above the RV — compare Bhagavadgita X 22, *and the* Mahabharata *passim* This high estimation of the Sāmaveda is not likely to be a sudden *innovation, seeing that even the etymology* of Sāman, which implies calming, quieting seems to point rather to the power of prayer and devotion to win the favour of the deity Sāman, then, would be closely akin to brahman This brahman, originally something like the [illegible], in later times became the all-powerful word in the ritual, and finally the supreme principle in Vedanta philosophy

A Vedic instance of a sententious saying is to be found in 7 19 —विश्व तद्भद्रं यदवन्ति देवा .

SARAMĀ

Besides the various animals that are privileged to serve as vehicles of the gods, the animal kingdom is represented in Vedic mythology also by Saramā, according to Yāska, Nir. 11. 25, the देवशुनी, the bitch of the gods She has become known in connection with Indra's attempt at releasing the cows from the clutches of the Paṇis, a feat in which Saramā did reconnoitring and messenger service From hymn No 26, which gives the account of her journey from afar and across the Rasā, and of her parleying with the Paṇis, it is clear that she fulfilled her errand with prudence and fixity of purpose The two flat-nosed, four-eyed, brindled dogs of Yama, the Sārameyas, are the offspring of Saramā Their main duties are to track out those among mortals that are to die and to keep guard over them on their path to Yama's realm

---

THE RIVERS

The Vipāś, Śutudrī, and Sarasvatī are mentioned in this Selection The twin streams Vipāś and Śutudrī are celebrated in No 12, the Sarasvatī forms the subject of hymn 23. Their main characteristics are easily gathered from the sūktas themselves, naturally they are in both descriptions very much the same It is, in particular, noteworthy that in the case of none does the description amount to a clear deification, the personification is more expressed in the case of Sarasvatī than that of Vipāś and Śutudrī The natural phenomenon of the flow of the [illegible] has impressed the poet far more [illegible] The Sarasvatī, however, all along [illegible] a female deity in a far greater degree than the others Her concrete shape and fulness of life has, it would seem, led to the creation of a corresponding male deity, Sarasvat, who is somewhat abruptly introduced into Vedic myth-

ology Sarasvat is hardly more than an "extension" of the female deity as Indrānī is one of the male god, cp RV VII 96 6, where breasts are attributed to Sarasvat Sarasvatī's abundance of vitality is also shown by her long life in Indian literature The Vajasaneyi Samhitā, XIX 12, says that when the gods by means of a sacrifice performed a heavenly cure, the Asvinā as physicians gave vigour to Indra, Sarasvati doing her share by Vāc Not unlikely this was the starting point for the evolution of the Vedic river-goddess into the Sarasvatī, the classical muse, especially the goddess of wisdom and eloquence The identification between the two has, as a matter of fact, been carried out to the full extent already by the (Śatap and Aitar) Brahmanas

The Nirukta, 9 26, is the authority for the statement that the earliar name of the Vipās had been *Urunjirā* Vipās is the Greek *Hyphasis*, *Hypanis* or *Bipasis* the modern *Beas* in the Punjab The Sutlej is the modern equivalent for the Vedic Śutudri, which is said to mean 'flowing in a hundred channels', the Greeks knew the river as *Zaradros* Great difference of opinion prevails about the identity of the Sarasvatī The name at least is " identical with that of the Avestan river *Haraqaiti* in Afghanistan, and it may have been the latter river which was first lauded as the Sarasvati (Hopkins, Religions of India, p 31) But Roth (Petersburger Worterbuch, s v) Grassmann (Wörter buch s v), and Zimmer (Altindisches Leben p 10) are of opinion that in the RV Sarasvati usually and originally meant a mighty stream, probably the Indus (Sarasvatī being the sacred and Sindhu the secular name) but that it occasionally designates the small stream in Madhyadesa to which both this name and its sacred character were in later time transferred Max Müller believes it to be identical with his small river Sarasvatī which with the Drsadvatī formed the boundaries of the sacred region Brahmāvarta, and which loses itself in the sands of the desert, but in Vedic times reached the sea (Vedic Hymns, Sacred Books of the East, vol XXXII, p 60) According to Oldham (Journal Royal As Soc 25 pp 49-76) a survey of ancient river beds affords evidence that the Sarasvatī was originally a tributary of the Śutudrī (the modern Sutlej, Muir, Original Sanskrit Texts II 345) and that when the latter left its old bed and joined the Vipās the Sarasvatī continued to flow in the old bed of the Śutudrī See Macdonell, Ved Myth pp 87 f

Appendix III

Main Peculiarities of Vedic Grammar.

The Vedic language differs from clasical Sanskrit in respect more of vocabulary than of grammar While the Vedic vocabulary offers the greatest difficulty to the beginner, the principal features of Vedic grammar can be learnt in a relatively short time.

It is assumed that the student knows the grammar of the classical language and an attempt has been made to indicate the main differences between the Vedic and classical Sanskrit in a general manner, without going very much into details

1 Phonetic Peculiarities The vowels

Accent --The Vedic language has a *musical* accent, i e. there are variations of pitch in the pronunciatian of the vowels, which are of a relatively constant nature, so that it has been possible to write a grammar of them The accent very often determines the sense of words and clauses They have been dealt with in a separate appendix

Quantity of vowels Besides the short and long vowels of 1 and 2 matras each there are three cases of प्लुति i e prolongation fo the vowel by one mātra and these are in X 129 5 आसी३त् (twice) and X 146 1 विन्दतीँ३ Subject to this and the allowance to be made for the pronunciation of conjuncts and, particularly of conjuncts with र् and ह as first members, the quantities of short and long vowels may not be departed from Such allowance ranges from a quarter to a half of a matra

Nasalisation The vowels अ, आ, and इ, उ and ऋ, short or long, standing at the end of a word and not combined with a following vowel when a samdhi ~~are~~ possible, are nasalised and also विन्दतीँ३ in X 146 1 Nasalised ऊँ is used in the Pada text for the particle उ of the samhitā

अनुस्वार *and* विसर्ग --अनुस्वार and विसर्ग, occupying as they do a middle position between vowels and consonants, come next. It would appear that the अनुस्वार was a pure nasal pronunciation with an added tension of the vocal muscle , it is no longer pronounced as such in the modern languages of India, सिंह being pronounced as सिँह् and the mispronunciation has crept into the Vedic recitation , the reciters of the यजुर्वेद schools do not pronounce

it with a nasal ङ, but utter a peculiar gutteral twang instead It would appear that विसर्ग is similarly mispronounced, being often pronounced with a sonant ह sound. The विसर्ग is to be distinguished from the जिह्वामूलीय and उपध्मानीय inasmuch as after the विसर्ग the vocal apparatus remains open, while for the जि it is closed at the throat and for the उप it is closed at the lips

The Consonants—There are two additional consonants, ळ and ळ्ह, which come in the place of intervocal c ड and ढ respectively, thus ईळा, साळ्हा, but वीड्वङ्ग and मीढ्वान् The nasal semi-vowels, (यमा) य, वँ ळँ, are known to classical Sanskrit, but besides these, in the distinct pronunciation required for the Vedic conjunct consonants, the nasal effort for the latter member, when it is a nasal, is anticipated in pronouncing the first member when it is a gutteral and hence a कँ, खँ, ग, घँ, precedes the pronounciation of क, ख, ग, घ, in असिक्नी, चख्नतु, जग्मिवान् जघ्नत् respectively These are called Yamas (twin sounds)

The Pronounciation of Conj Cons, (*a*) *Doubling* (क्रम) — The conjunct consonants must be pronounced with a marked tension of the glottal muscles This is what is called the doubling (क्रम) o the first or second member of a conjunct This 'doubling' occurs also in the pronunciation of the classical Sanskrit, but the rules are neither properly understood nor emphasised The following is a summary of the principal rules of the ऋक्प्राति० (373-391)

(1) र् in any position and an ऊष्मन् (श, ष, स्, ह्), when followed by a vowel or another ऊष्मन् are not doubled, so also a consonant at the end (of a word in the Pp, or of a distich in the Samhita), or a consonant obtained by doubling, thus अदर्शि, but वर्ण्यानि, वर्ह्, not वर्क्

(2) Subject to this and other exceptions the first member of a conj cons is doubled a non aspirate letter being the substitute for an aspirate, when the conj cons comes after a vowel or an अनुस्वार but not after a विसर्ग which is not changed into a consonant Thus in त्वावत, not preceded by a word, the त् in त्व will not be doubled, in आ त्वा, it will be, the प in प्राणत is not doubled, doubled ख becomes क्ख, doubled भ becomes ब्भ

(3) In a conj cons in which र or ल् is a first member, the second member is doubled provided it is a mute in one in which the first member is an ऊष्मन् (श्, ष्, स् ह्) the second

member alone is doubled, but optionally, e g अर्द्धम्, उन्नयम्, अस्तौत्, or अस्त्तौत्

(4) In the beginning of a word an ऊष्मन् forming the first member of a conj cons is optionally doubled, e g ह्वयामि or ह्ह्वयामि, स्पन्दन्ताम् or स्स्पन्दन्ताम्

(5) छ without being a member of a conj is doubled after a short vowel or मा, but not in five passages such as X 130 9 (सहछन्दस)

(6) This doubling, according to the Sākalya school, is not necessary after a long vowel except that of मा in the case of conjuncts coming in the beginning of a word e g आ त्वा, मा च्छेद्म

(b) स्वरभक्ति – Consonants have a momentary duration in the voice and only vowels as a rule have a duration worth mentioning, but the two semivowels र् and ल as first members of conjuncts have a duration which is half that of a short vowel, if the conjuncts are to be distinctly pronounced This longer pronunciation than that of a consonant is called स्वरभक्ति (भक्ति = प्रकार) The term has been misapplied to the mispronunciation of words like इन्द्र as इन्दर &c Neither the use of the word here nor the mispronunciation are authorized by the ऋक्प्रातिशाख्य- स्वरभक्ति is admitted in other cases than the above e g in the pronunciation of the Yamas The duration has been variously calculated, see प्रा 422-425

(c) *Break in the Voice and Syllabification* —For the distinct pronunciation of the conjunct consonants a slight break in the voice is necessary for readjustment of the vocal organ, when the second member is a mute, on comparing the pronunciation of the following pairs this break will be noticeable in the second word in each pair

अद्य यद्देवा, शल्यम्-उल्कम्, वाघ्रे—दधिक्रावण, अर्चन् पड्भि-

In the Vedic pronunciation this break must be heard in all conjuncts in which the first members are mutes (दग् धा, अन्न-त्या), also at the end of consonant-ending words, between nasalised semivowels and the respective semivowels (यँ य), further according to the Sakalya school between ल् and the following ऊष्मा (जल् हव, शतवल्-श), in the words रुपा and स्पा (अज रयत, विरप शी), and between mutes and the following य् र, ल, व, श, ष, स्, or ह्, सु the termi of loc pl forming an exception when coming after monosyllabic words (तद्-रासभो, दध्यङ्-ह, but अप्सु)

The अनुस्वार and विसर्ग belong to the preceding vowel and have the same accent as it, a consonant belongs to the vowel following it In a conjunct consonant, the first may go with the preceding vowel and when there is a doubling of the second member, two consonants may go with the preceding vowel, e g in आ त्वा, the त्, along with the त् got by doubling, may either go with आ or with त्वा, so that the pronunciation is आत्‌ त्वा or आ–त्त्वा, but in पार्थ्यां, where थ्, the second consonant, is doubled, the syllabification will be पार्थ्‌–थ्यां or पा–र्थ्थ्यां

(d) The Pronunciation of Semi-vowels, originally existing in words or resulting from Samdhis requires mention here, although it forms an important item of Vedic Metre. Words like स्वं १र, वीर्यं १म, in which the semi-vowel is followed by a vowel with the जात्य स्वरित, are still pronounced as more like सुवर्‌ and वीरियम् than स्वर् or वीर्यम्, but there is a quick transition between the इ or उ and the following vowel, a definite यश्रुति or वश्रुति is heard and सु makes position In नर्यम् or सत्यम्, where there is no independent Svarita, the pronunciation of य् or व् may be either that of an ordinary य् or व् or of an इय् or उव् with a glide, according to the exigencies of metre, it can never be इअ or उअ as some European scholars thought, and न and स are prosodially long

(*e*) There are other peculiarities of Vedic pronunciation, which are hardly separable from peculiarities of Samdhi and will therefore be noticed in that connection

The Phonetic Tradition of the RV

Divergent views have been recorded in the प्राति० about the accent of a प्रश्लेष of short 'i' s (प्रा० 199–200), about the Svarabhakti change of श to छ (प्रा० 223, 231–32), about the introduction of an (प्रा 412, 426–429), about the introduction of an aspirate in the pronunciation of a conjunct consonant of which a sibilant is a posterior member and in the pronunciation of words like त्या (प्रा० 430 32), about preserving the अनुदात्त tone of one or more syllables in a series of unaccented syllables that come after a स्वरित at Pada end so that at least one syllable may have the प्रचय (206, 208), also in the स्तुति in X 129 5, 146 1, and in regard to the interval of glottal adjustment (396–404 419 21) and the elision of अ (185), and finally the enumeration of the current mispronunciations in प्रा० 760–810 would show that in the tradition of the RV some departure from the original pronunciation may have to be assumed But the Prātiśākhya has tried to set forth what was regarded in its days as the best

tradition and the work has been done by men who can claim to be expert phoneticians, probably the first of whom the world has preserved any records

Theoretical Restoration of the Text of the Rgveda — The Prātiśākhya presupposes a certain definitive text of the RV European scholars in the light of their metrical theories have tried to arrive at a text for which the rules mentioned above will not apply at all or apply only partially In so far as the present notation of sounds is capable of a different rendering than the one current for the classical Sanskrit, e g in the pronunciation of a conjunct consonant or of a long vowel and in regard to the splitting of a Samdhi at the end of a pāda, metrical theories may have a certain validity and scope, but a wholesale reconstruction of the Rgvedic text in their light is a dangerous procedure We should not be in too great a hurry to disturb a text which has been considered sacred and of which the minutest details were scrupulously recorded 2300 years ago, cf also the end of the Appendix on Vedic Metre

2 The Samdhis Vowel Samdhis

With only a few variations these are the same as in classical Sanskrit It is worth while remembering a few technical terms used [illegible] ften used in connection [illegible] B + means 'followed b [illegible]]

प्रश्लिष्ट Samdhis
- i अ, इ, उ, ऋ, ऌ, short or long, + सस्थान अ, इ, उ, ऋ, ऌ, ,, ,, > corr दीर्घ
- ii अ, आ + इ, उ ,, ,, > ए, ओ
- iii अ, आ + ए ऐ, ओ औ ,, ,, > ऐ, औ

क्षेप्र ,, — इ, उ, ऋ, ऌ, short or long, + dissimilar vow > य्, व्, र्, ल्+vow-

अभिनिहित ,, — ए, ओ + अ > एऽ, ओऽ

Vedic Peculiarities
- i अ, आ + ऋ > अ + ऋ
- ii ए, ऐ + स्वर > अ, आ + स्वर
- iii ओ, औ + ओष्ठ्य स्वर > अ, आ + स्वर
- iv ,, + अनोष्ठ्य स्वर > अ, आ, + व् + स्वर
- v Inside a pāda ए, ओ + अ > no elision of अ, subject to exceptions

ए, ओ + अ:— Between a final ए or ओ (natural or resulting from a visarga) and a following अ there is no Saṁdhi (प्रकृतिभाव) *inside a Pāda*; exceptions:

(i) When the following अ is metrically short and is followed by a metrically short syllable (in Saṁhita) beginning with ए or व; i. e. ओ + अ (short) + short syll. with initial ए, व; ex. सोऽयमागात् X. 53. 1; तेऽवदन् X. 109. 1; but शिक्षन्तो अव्रतम् VI. 14. 3.

(ii) आवो ending + अ (short) + short vow. (no condition), ex. गावोऽनयन्त V. 30. 10, but गावो अग्मन् VI. 28. 1.

(iii) अये, अयो, अवे, अवो ending + अ (unconditionally); ex. अन्नोतयेऽहतये IX. 96. 4; The अवो, अये &c. must be endings and not words and hence अवो अद्य X. 36. 2.

(iv) अ is elided after वः, preceded by आ, न, प्र, , क, विश्वः, सविता, एव and च. A good many special cases of elision have been enumerated in प्रा. 144-153 and the counter-exceptions to the rules of प्रकृतिभाव in 154.

(v) अ in the beginning of a Pada is elided when at the end of the preceding (odd) Pāda there is an ए or ओ, natural or the result of a Saṁdhi.

N. B The ऋक्प्रा० records a curious old tradition, which is condemned by it, of the अ after a hiatus being pronounced like (or probably as a continuation of) the preceding ए or ओ: this in any case explains how the practice of elision arose. Other variant pronunciations have been noted above in the para on the phonetic tradition of the RV.

Hiatus There is no Saṁdhi in the following cases:

(a) Inside single words, in तितउ, प्रउग,

(b) Inside compound words, in गोओपशा, गोऋजीक; after a Saṁdhi change as in sentences, ex. पुरएता, नमउक्ति; exception trisyllabic words in -du. followed by इव; ex. दम्पतीव (II 39. 2), counter-exception वृहतीइव (I. 89 4).

(c) Inside a Pāda after
- (i) duals in ई, ऊ, ए (as in cl. Sk.);
- (ii) the particle ओ, अस्मे, युष्मे, त्वे, अमी and the उँ of the Pp;
- (iii) the particle उ, preceded by इ changed to य् or a hiatus; cf. प्रत्यु अदर्शि VII. 81. 1; मा उ अंशवे I. 46. 10;

(iv) the adv. सु, followed by a long ऊ,

(v) पुरा, not preceded by a monosyllabic word or तत्र, when followed by अ, ex. स्वस्ति पुरा असुर V 51 11, but त पुषापि VI 54 4, तत्र पुषाभयत् VI 57 3,

(vi) विश्वा, विपर्ता, विपन्या, कदा, या, माता + मह,

(vii) ए, ओ + अ, exceptions specifically noted,

(viii) after a Samdhi change already effected, numerous exceptions cf सर्तवे आजौ > सर्तवा आजौ > सर्तवाजौ (III 32 6), सेत् I 32 15),

(*d*) At the end of a Pada, when there is no pause, after

(i) final अ or आ + ए, ओ, this rule not being followed after X 35, ex ह्य उपस्था एका (X 35 6), but महि वैक X 121 3

(ii) सचा,

(iii) आ under certain circumstances

The prior vowel in *c* (vi) and *d* i, ii, iii is nasalised

Individual cases of hiatus are too numerous to be referred to here The duration of a hiatus is the same as that of a स्वरभक्ति.

(b) *Visarga Samdhis*

The normal rules apply Particular attention has to be drawn to the following special cases

i अ, आ + विसर्ग *resulting from* र् + vow *or soft cons*, > अ, आ, + र + vow, Ex अदर्ध + अरमति > अदर्धरमति II 38 4

ii A distinction is made in the pronunciation of the ordinary विसर्जनीय and the जिह्वामूलीय or the उपध्मानीय, the change to the latter being optional, thus विस + क > जि० क or विस० क विस० + प > उ० प or विस० प

iii विसर्ग > स्, ष्, in numerous cases, e g (a) when the latter word is a bisyllabic form of पति and the prior word ends in अ or is वास्तो, (b) when the latter word is करम्, कृतम्, कृधि, करत or क or परि at the end of a pada, (c) इळाया, गा &c + पद, (d) विश्वत, पीळित, रज, + पृथु &c This Samdhi is called उपाचरित in the ऋक्प्रा०, and is denoted by the figure 3 in the notation below the Pada text in the Notes

iv विस० + श, ष, स + hard cons (esp pala, ling or dent, n practice gutt and lab are excluded) > Visarga dropped,

v In exceptional cases the वि० is dropped, ex भूमि आददे > भूम्याददे, IX 61 10 अक्षा (ऽ) इन्दु > अक्षा इन्दु IX 58 3;

vi उपस् in comp with बुध>उपर् ex उपर्बुद, also in उपर्वभूपवः I 49 4

vii स्य is like स and एष in the dropping of the विसर्ग,

viii विस० + श्, ष्, स्, > वि० or श्, ष्, स्, + श्, ष्, स्, exception when the following स् in changed to ष्, the वि० is necessarily changed to ष्, cf निष्षिध्वरी,

ix स्व, धू, पू + hard cons > Visarga changed to र्, ex. स्वर्चनम, धूर्षद्, पूर्पति

Consonantal Saṁdhis

No option in	म् + कवर्ग &c	>	ङ् कवर्ग &c
,,	म् + य् व ल्	>	यँ वँ लँ + य व ल
	ञ, च् + श्	>	ञ्, च् + छ (acc. to प्राति०), श् acc to the text of शाकल्य
	ड् + hard cons	>	ट + क् + h c
	ड्, न् + स्	>	ड्, न् + त् + स
	ञ + श्	>	ञ + च् + श्

सम्राट् is an exception to म्+ र्, श् ष् स् > अनु० + र् &c.

N-Saṁdhis

Inside a Pāda, आन् + vowel 7 आँ + vow., in exceptional cases this saṁdhi takes place at the end of a pāda also

In five places आन् + प, प > आँ प्, प्, ex स्तुतुयाँ प. (II 4 5)

Inside a Pāda ईन्, ऊन् + vow > ईँ, ऊँ + vow, ex. मधीँ रिय (IV 30-15), ईन्, ऊन् + प्, ह्, र (in 6 exceptional cases) > ईँ, ऊँ + प्, ह्, र्, e g पणीँ हँतम् I 184 2

In दस्यूँ रेक (IV 18 3) and नॄँरभि (V 54 15) the change takes place at the end of a pāda and with a penultimate ऋ respectively

In classical Sanskrit न् + palatal, lingual, dental > +श, ष, स + palatal, lingual, dental, not so in Vedic Sanskrit

न् + च in चरति, चक्रे, च &c. (10 words with initial च, not छ, ट, त &c) > ँश् चरति &c, but even these words do not have the change when अस्मान्, यमसान्, and पञ्चन् precede, ex. अस्मान्च तांश्च (II 11 6)

न् + त् in five cases only > ँस्त्, ex आवद्स्त्वम् II 43 3, but पङ्गन्तान् X 90 8

न् + प् in three cases in RV and two in Presas > ँ प्, ex नॄँ पात्रम् (I 121 1)

3 Vedic Accent

Vedic Sanskrit had musical accents, i e there were changes in the pitches of the voice while the vowels in the language were pronounced The accents have been preserved in the case of the Samhitās and some of the Brāhmanas While the accents of the Rgveda, Atharvaveda and the Taittiriya branch of the Krsna Yajurveda are identical, those of the Vajasaneyins and probably also of the Kathaka and Maitrayaṇī branches of the Krsna Yajurveda differ in a remarkable manner from the former and from each other The notations adopted by these schools are also different We are here concerned with the Rgvedic accents alone

The Rgveda has three accents, the Udatta, the Anudātta and the Svarita, they represent three different pitches of the voice From another point of view the udātta is the only real accent, and the Anudātta and the Svarita together with the Pracaya, form only varieties of the unaccented (निहत) tone just as the independent Svarita forms a variety of the accent-bearing tone The udātta and the udātta element in the independent svarita are invariable accents, while the unaccented tone varies according to its position in the word or metrical line After these general observations let us turn to details उदात्त is the note on which the voice is steady and firm अनुदात्त is the lower note of the voice due to relaxation of the glottis, स्वरित is a jerky raising of pitch, आयाम (tension of vocal muscles) विश्रम्भ (relaxtion), and आक्षेप (jerky movement) are their characteristics according to ऋक्प्रा० 117 Roughly speaking, अनुदात्त, उदात्त and स्वरित pitches would correspond to the notes D flat, D and F of European music, D being the key-note, the उदात्त But the स्वरित gives a complex note, beginning on the D pitch and rising abruptly to F in a sort of cadence The Indian notation for these three pitches is to be seen in the word यज्ञेन,[1] where य with the horizontal accent has the अनुदात्त, ज्ञे (without accent-mark) the उदात्त, and न (with the vertical mark) the स्वरित The independent स्वरित and the प्रचय are sounded exactly like the ordinary स्वरित

[1] यज्ञेन

and उदात्त, although the independent स्वरित is really a combination of the उदात्त and स्वरित and the प्रचय only the transition between a preceding स्वरित and the pause or a following अनुदात्त. वीर्यम्[1] has the independent or जात्य स्वरित on the last syllable. In बृहस्पते,[2] बृ has the उदात्त and स्प and ते have the प्रचय, but all are sounded alike.

Beginners of the Rgveda need not know why a particular syllable has the उदात्त and why another has the अनुदात्त. Indeed, it would be difficult and even impossible for an advanced student, a very master, to state off-hand the accents of Vedic words, if they have not been learnt by heart. All that the student need know is (A) to tell the accents of words from the noted text, and (B) to convert the Samhita into the Pada text and the Pada text into the Samhita, when certain necessary ... A few general rules about the (C) ... ge also might be useful for ...

(A) The accent notation

As stated above, the उदात्त has no accent mark, the अनुदात्त has a horizontal mark below and the स्वरित has a vertical stroke above. It is, however, not easy to distinguish the प्रचय from the उदात्त and the जात्यस्वरित from the dependent स्वरित. Further, if the अनुदात्त, प्रचय and स्वरित are only variations of the unaccented tone, and if it is found convenient to note only the उदात्त or the जात्यस्वरित and leave the other accents unmarked, as is done by some Indian Schools and in European transliteration of the RV, one ought to be able to point out the उदात्त in each word if there is any, and to give the complete notation of a word or of a group of words if only the udattas are given. This knowledge is especially necessary in changing Samhita into Pada.

Normally, a Vedic word has one syllable with the उदात्त, subject to the following exceptions

i Words containing more than one udātta syllable
(a) Dvandva compounds* (b) compounds of which the first mem-
bers are in the genitive case and (c) infinitives in तवे, e.g.
a मित्रावरुणा (मित्रा वरुणा); b बृहस्पतिः (बृहस्पतिः); c एतवै
(एतवै), combination of a and b इन्द्राबृहस्पती (इन्द्रा बृहस्पती)

---

1 वीर्यम् 2 बृहस्पते

* For details see p LXXV.

ii Words which do not contain an udātta syllable:
- (a) Vocatives and verbs in principal clauses, not coming in the beginning of a pāda or sentence;
- (b) Doublets of pronominal forms like मा, त्वा, नः, वः, नौ, वाम्, and forms of एनद्;
- (c) ईम्, सीम्, and oblique cases of इदम्, when not emphatic;
- (d) Particles like च, वा, इव, उ, घ, चित्, स्म, स्वित्, कम् after नु, सु, हि; यथा at pāda-end

The other i. e. unaccented, निहत, syllables change their accents according to their position. The following rules may be remembered:

In a word

(i) A निहत or a series of नि० is unchanged unless preceded by an उदात्त.

(ii) A single नि०, coming after an उदात्त at the end, becomes a स्वरित; when there are more नि० than one at the end, the first becomes a स्वरित, the others having the प्रचय;

(iii) The जात्यस्वरित is treated as उदात्त + स्वरित.

(iv) In a series of नि० syllables, preceded and followed by an उदात्त, the first becomes स्वरित, the last remains अनु० and the middle ones, if any, have the प्रचय. A single अनुदात्त syllable between two udāttas is not changed.

Illustrations:

i अ॒ग्निः (आग्निः), ज॒नि॒ता (जानिता), अ॒न॒मी॒वाः (अनमीवाः), व॒रु॒ण;

ii इन्द्रः (इन्द्रः), मृ॒ळी॒काय॑ (मृळीकाय), जि॒ह्मा॒ळा॒नस्य॑ (जिह्मोळानस्य)
वरु॑णम् (वरुणम्), यवि॑यवि (यवियवि), वस्य॑इष्टये (वस्यइष्टये).

iii स्व॑र्णरे (स्वर्णरे), क॒न्या॑सु (कन्यासु). रय्ये॑व (रय्येव)

iv अप॑मर्तवे (अपभर्तवे), (एतवे).

When, now, a student has to recognize the accents in a word, there is no difficulty about the technical अनुदात्त (with a horizontal mark below); he has only to learn to distinguish between the उदात्त and the प्रचय, for which both there are no marks, and between the ordinary स्वरित (or the dependent स्वरित, as it is sometimes called) and the जात्य or independent स्वरित.

A प्रचय is necessarily preceded by a स्वरित and it can easily be distinguished from an उदात्त by reason of a स्वरित being

never followed by an उदात्त In संदितम्' त must have a प्रचय ; since otherwise दि could not have a स्वरित , so also न्यव in विम-न्यव ² must have the प्रचय and not the उदात्त The जात्यस्वरित comes only on conjunct consonants of which the latter member is य or व and it is the result of a Samdhi or a slurring combination of a prior उदात्त with a subsequent अनुदात्त , when it occurs there is no other accented syllable , e g , स्व , कन्या ³

Students should practise themselves in recognizing the udātta accent in the Padapatha , and with that end in view the pada text of the first five Suktas has been printed in two notations, the lower line indicating only the udātta and the independent svarita by and ' respectively placed after them

(B) Accent Shifts in change of Samhitā into Pada and Vice Versa —

When we come from isolated words to metrical lines, rules i-iii regarding a पदादि or पदान्त hold good also in the case of a पादादि or पादान्त and rule iv about the middle also holds good for groups of words, syllables having the अनु० or स्वरित or प्रचय being treated as unaccented (निहत) उ, नि, अ, स्व, प्र and जा being the symbols for the different svaras, the accent changes may be summarised in the following way, अ being used for नि when प्र or स्व are unlikely

अ अ	> no change	उ नि नि नि उ	> उ स्व प्र अ उ
अ अ उ	>	उ नि नि नि नि उ	> उ स्व प्र प्र अ उ
उ नि उ	> उ अ उ	उजा, अ अ जा	--no change
उ नि	> उ स्व	उ नि जा	> उ अ जा
उ नि नि	> उ स्व प्र	जा नि	> जा प्र
उ नि नि नि .	> उ स्व प्र प्र	जा नि नि	> जा प्र प्र
उ नि नि उ	> उ स्व अ उ	जा नि नि उ	> जा प्र अ उ
		उ नि नि जा	> उ स्व प्र ..अ जा

In addition to the rules mentioned above one more becomes necessary for the Samhita text and it is as follows

1 When a जात्य is followed immediately by an उदात्त, the उदात्त element in the former not being liable to bend, there is a कम्प, i e a rapid transition from the स्वरित to the अनुदात्त pitch prior to the pronunciation of the उदात्त , in the current notation, when the जात्य falls on a short vowel, the कम्प is denoted

1 संदितम् 2 विमन्यव 3 स्वं , कन्या

by the figure १, inserted after the syllable, with स्वरित and अनुदात्त marks above and below, in the case of a long vowel, the figure ३ is used and the syllable itself is wrongly marked with a horizontal accent, thus, वीर्य॑१मिन्द्र (वीर्य॑ मिन्द्र), तन्वा॑३ स (तन्वा॑ सम्), symbolically it may be rendered thus

अ आ उ > अ उस्वअ उ

vi *Saṁdhi of accents*

In Saṁdhi the udātta is never changed, except when it is changed into a जात्यस्वरित, which really does not affect its udātta character, the Saṁdhi of two udāttas is an udātta, of two nihatas a nihata, of an udātta and a nihata or a svarita an udātta, except in the three cases noted below. After a Saṁdhi there is often a consequential change as the position of the unaccented syllable always determines its actual accent. The changes will be seen from the following symbolical summary

उ + उ > उ	जा + उ > उ
अ + उ > उ	उ + जा > does not arise
स्व + उ > उ	उ + स्व > ,, , ,

उ + नि > जा may be grouped in the following way

i* (प्रश्लेष of short 'इ s) udatta इ + इ > ई, ex सुचिऽइव > सुचीव

ii (क्षैप्र), udatta इ, उ, ऋ, (short or long) + anudatta dissimilar vowel > जात्य, ex. सु इन्द्र > स्विन्द्र

iii (अभिनिहित), udatta ए, ओ + अ > एऽ, ओऽ, ex ते अव र्धन्त > तेऽवर्धन्त

In other cases like udatta ई + इ, udattn अ + any anudatta, the combined vowel has the udatta

* According to शाकल्य s text i e the current text According to the older school of माण्डूकेय the rule is more comprehensive so as to include all prasleshas ex आ इन्द्र याहि > ऐन्द्र याहि (acc to शाक० ए॑न्द्र याहि), वि हि इम् इद्ध > वि हीमिद्ध (acc to शा० वि हीमिद्ध)

(C) Accents of compounds, verbs, adverbs and vocatives.

Compounds — Normally in कर्मधारय and तत्पु० (उपपदतत्पु included) compounds the accent is on the last word, but when the latter member is a verbal noun in ति or त, generally the accent is shifted back to the first syllable, so also in iterative compounds, and in प्रादि compounds and compounds of which the first member is a verbal noun which governs the latter member as object ex अमित्रद स्मन, सुय म, पूर्व पीति, अन्य कृत सा म्न साम्न, अपिशर्वर, अघोऽश्म, तर दृद्विपस्, रुजा ना

Normally the first member of a बहु० is accented, but the rule does not hold good in the case of compounds of which the first member is अ, सु, दु, पुरु &c, ex वृत्र पुत्रा, इ न्द्रशत्रु, अनिवेशना सुग घम्, दु श स पुरुवी र

There is a single accent for the regular द्वन्द्व compound, but the case of gods and of a few compounds relating to men (तुर्व शाय दू मात रापितरा) both members are accented In adv Dvandva compounds the first member alone is accented Ex अहोरात्रा णि, इष्टापूर्त म, इन्द्राव रुणा, साय प्रात

Verbs

Verbs in principal clauses are unaccented, but, emphasised with चन, इत, हि, कुविद or, even without these when an emphasis is intended they are accented, ex विद्म इम (III 32 1), कुवि द् आग मत् (III 42 4)

The verbs in the first of two antithetical clauses are sometimes accented, the antithesis may be conveyed even by two prepositions, ex प्र प्र अन्ये य न्ति प रि अन्ये आसते III 9 3, आ देवा नां ओ हते वि व्र य द्दवि II 23 16

Verbs in parenthesis are treated as verbs in a principal clause, ex त त् न आयत X 108 2 द भद स 4

Verbs in subordinate clauses are always accented the preposition in that case generally is compounded with the verb and loses its accent

A verb in the beginning of a pāda or a sentence is accented, ex अ जय गा अ जय शूर सो मम् (I 32 12)

When there is a series of verbs with the same subject, the second and following verbs are supposed to form new sentences and are accented ex वि बा च धय (III 36 3)

The vocative does not count as a part of the sentence, when considering the position of a verb, ex अ ग्ने त्र इन्द्र त्वयप्ते आ द्युनि

Adverbs

The accent of nominal forms is often changed when they are used as adverbs, e g दि वा (through heaven), द्रव त (running) सु पत दिद्युः, but दिवा (by day) द्रव त quickly, तृप त (III. 32 2), दिद्यु (VII. 86 3)

Vocatives

Vocatives in the middle of a sentence are unaccented In the beginning of a pāda or sentence they are accented invariably on the first syllable, in judging of their position another vocative is excluded, ex उप (I 48 1[a]), उ प (4[a]), ब्रह्मण पते (II 23 1c), ब्र ह्मणस्पते II 23-19[a], अ ग्र इ न्द्र V 46 2,

Adjectives or words in oblique cases which form part of the vocative are also not accented, the whole expression being counted as a unit, so that in the beginning of a pāda or sentence only the first word carries the accent, अ ग्ने पावक, अ म्न्ये देवि सरस्वति, ऊ र्जो नपात् सहस्वन्, but the adjectives may also be severally accented, cf अ ग्ने म हस्कृत भ्रा त VIII 43 16, अ मूरा वि श्वा वृषणा VII 61 5

4 Declension

Vedic declension does not differ much from the declension of classical Sanskrit The chief peculiarities of Vedic declension are noted below *

Consonant ending Stems m, f, stems in as-,-is,-us only are NAV du -आ, औ in n

N B Stems in-अन् drop इ of L s [यामन्, वरिमन्],

V s of-मत्,-वत् is-म,-व

Vowel ending stems

Those in अ m NVA du -आ, औ, pl —अ,-आस, I, s —आ,ˀ-एन-ना pl —ऐ,-ˀएभि

n NVA pl – आ,-आनि

आ f NV pl --आ (-आस), I s--ˀआ,-o

Verb n in आ [जा m f NV जा (N f जा also), जा-जौ, जा, —A s जाम्, I s जा, D s जे, Ab G s ज],

also D s in ऐ [प्रत्यै, परादै &c]

Stems in इ m I s-आ -ना, L s -ˀआ-ˀऔ

f I s—आ, ˀ-o, (-o) [ex सुप्त्या, सुची (सुचि)],

DAb G L s like m-, also D s in ऐ and आ [भृत्यै &c]

* The cases are denoted by N V A I D Ab G L the numbers by s., du, pl the genders by m, f., n forms enclosed in circular brackets are rare or to be found outside RV Examples and Paradigms are in rect brackets O – no termi ˀ With vowel changes or elision

n V. s (शुचि) NVA du -ई, pl. †-नि, -० [शुची, शुचीं, शुचि], I s du -ना DAb GL s like m

Stem in उ m, same as for इ, but G s [bes des मधो मध्व, Loc मधौ, (also मधवि)]

f as for m but I f -आ only, no optional forms for DAb G L s as in Cl Sk

n [मधु V s NVA du मध्वी (cf उर्वी), pl मधु, मधू, मधूनि IDAb GL s as in Cl Sk, but also D मध्वे, Ab G मध्व, L (मधवि)], no example of du of GL except जान्वो AV

,, in ई m [रथी -N s रथीः Vs रथि, du रथ्या A रथ्यम्, रथ्या, रथ्य, IDAb G s रथ्या रथ्ये, रथ्य]

f [देवी-NVA du देवी pl देव्य, I s देवी, देव्या, rest as in Cl Sk, धी as in cl sk]

ऊ f [तनू-N s तनू V तनु, du तन्वा, pl तन्व, A तन्वम्, तन्वा, तन्व, I O Ab G s तन्वा, तन्वे तन्व, L s. तन्वि, तनू]

Pronouns—

अस्मद्— N अहम्, वाम्, वयम्, A माम्, आवाम् (?) अस्मान्, D मह्यम्, मह्य, (आवाभ्याम्) अस्मभ्यम्, अस्मे, L मयि, ( ), अस्मासु, अस्मे

युष्मद्— N त्वम्, युवम्, यूयम्, A du युवाम् I s त्वा त्वया, du युव-वाभ्याम्

Ab त्वद् (युवद) युष्मद् G du युवो (युवयो) L s त्वे, त्वयि, pl युष्मे

तद् m NA du ता, तौ, I pl तेभि, L s तस्मिन्, सस्मिन्

इदम् f I s अया, अनया

अदस् f I s अमुया

एतद् G du एनो (एनयो)

किम् m NA du कौ (not का) n NAs किम् कद m n I pl केभि

स्व is declined as a noun except for m L s स्वे, स्वस्मिन्, f G s स्वस्या

5 Conjugation

There is a far greater wealth of conjugational forms in Vedic Sanskrit than in classical, this wealth comes from forms of different stems having a contemporaneous existence without a clear demarcation of meaning, a fact due probably to a fusion of dialects about the Vedic period In the Brāhmaṇa period the rival stems were suppressed and the meanings became definite for each of the surviving tenses and moods An idea of this can be had from the following typical forms, actually found in the RV, of कृ, गम् and दा, probably the most current of the verbs

कृ stem कृणु — pr कृणोति कृणुते, impf अकृणोत्, impv कृणु कृणुष्व,
opt कृण्वीत, sbj कृणवत्, part कृण्वत् कृण्वान
,, करु, कुरु — pr करोति कुरुते, imp' अकरोत् अकुरुत
,, कर् — pr कर्षि कृषे, impf अकरम् अक्रि, aor. अकार्षम्, fu करिष्यति, condi अकरिष्यत्, impf कृधि कर, inj करम्, sbj करसि करसे, fu sbj करिष्य, prec क्रियास्म, part कृत् क्राण,
,, चकृ — perf चकार चक्रे, plupt अचकरम् अचक्रत, opt चक्रिया, part चकृवस् चक्राण
Other forms pass क्रियते, caus कारयति, desidera चिकीर्षति, freq चर्किरत् करिक्रत

गम्, stem गच्छ — pr गच्छति गच्छते impf अगच्छत्, impv गच्छ गच्छतन, sbj गच्छानि गच्छै, part गच्छत् गच्छमान,
,, गम् — aor अगमत् अग्मत, अजीगमत्, अगस्महि गमिष्टम fu गमिष्यति, impv गहि, opt गमेयम् गम्या गमीय inj गन् गमन् sbj गमानि, prec गम्या part गत
, जगम् — pt जगाम (also गमयाचकार) जग्मे plpt अजगन् अजगिमन्, opt जगम्याम् part जगन्वस्, जग्मिवस् जग्मान
Other forms pass गम्यते, caus गमयति desid जिगमिषति, freq गनीगन्ति

दा, stem, str ददा, w दद् — pr ददाति दत्ते, impf अददात् अदत्त, impv ददातु दत्स्व, opt दद्यात् inj ददा sbj ददत् part ददत् ददान
दद् — pr ददति ददते, impf अददत्, impv ददताम्, fu ददिष्ये, aor अदादिष्ट, inj ददत्
, दा — aor अदा अदिथा, fu दास्यति, impv दातु दिष्व, opt देयाम्, inj दुः देष्म, sbj दा दामत
, ददा — perf ददौ ददे, part दद्वस् ददान
Other forms pass दीयते, caus दापयति, desid दित्सति

It would appear from this table that the conjugational forms of these roots (cf कृणोति-करोति, ददाति-ददति) were not yet fixed and that there were three different stems from which most of the tenses and moods were formed From the present stem we have forms of pr , past (impf) impv , opt , sbj , inj and part , from the aorist base we have pr , past (aor) fu , cond , opt impv , inj , sbj , preca and part , from the perf base we have past (perf , and pluperf), opt , inj , subj , impv and part With the exception of the pf , preca , fu and condi , which are peculiar to one stem, all the other forms (practically all model forms and pr and impf , and even pf terminations) are common to the three stems Macd does not allow present forms from the aorist base, but कर्षि, कृपे, जेषि, नेषि &c are pr forms, at least survivals of pr forms from the aorist base, and so are forms of perf subj like दिदेशति, बुबोधाति, मुमोचाति Similarly, pf terminations are added to pr stems (see below) The aor and plupf termi s are obviously of the impf In point of sense the four past tenses (impf , pf , aor and plupf) are hardly distinguishable, just as the inj , impv , and sbj are undistinguishable The perfect normally, acc to Macd , indicates present and present perfect action, the plupl indicates past and pr pf action, while aor indicates pr perf and the immediate past action (V G S , pp 342–346), and even thus there would arise numerous difficulties In IV 30 and X 72, for instance, all the four tenses are used indiscrimanately

The utmost that the student can do would be to learn to recognize and distinguish these forms and leave the context to determine the exact sense Panini in his Sūtra छन्दसि लुङ्लङ्लिटः III 4 6 has apparently seen the interchangeability of these tenses in the Vedic language The forms again occur very often irregularly and it is no use trying to formulate anything like root classes for Vedic conjugation Any root may appear in any class Below are given the normal formations, with paradigms when necessary, especially of those tenses and moods which the student is not likely to know or remember. For the pres , imperf , impv , potential or opta , perf , and fu no paradigms have therefore been given The firs future is not to be found in the RV and the second is only occasionally found The subjunctive is peculiar to the Vedic literature The injunctive is not unknown to classical Sanskrit, but its use is confined to the aorist with the negative particle मा In the Vedic literature it includes all forms of the augmented past tense

(imperf , aorist, pluperfect), which are freely used without the augment in the sense of the imperative, optative and subjunctive The forms being the same, they have not been given here. The Precative or Benedictive is used in the sense of prayer or wish, addressed to the gods

Peculiarities of pr , impf , and impv in RV — The following additional terminations are to be found in the P Pr 1 pl मसि, 2 pl थन, impt 2 pl तन, impv 2 s तात्, धि They are to be found also in tenses and moods where these termi s figure

Subjunctive terminations —

P आनि-आ, आव, आम	Ā	ए	आवहै	आमहै, आमहे
असि-अस्, अथ अथ		असे	एथे	अध्वै
अति-अत् अत (अन्ति) अन्		अते-अत	एते	अन्त

The first person is practically identical with that of the classical impv , in fact there is no first person for the Vedic impv These terminations are added to the imperfect, perf and aorist stems An अ is added to the stem, which is strong and, if the stem ends in अ, it is lengthened Thus भवाति-भवात् भवात भवान् (from भू imperf) चिकेतत् चिकेतत चिकेतन् (from चित् perf), स्तोषति-स्तोषत् स्तोषथ स्तोषन् (from स्तु *aorist*), सनिषत् सनिषत सनिषन् (from सन् aorist), विदाति, विदात्, विदात विदान् (विद् aor) करति-करत् , करत करान्त-करन् (कृ aor)

Aorist

Practically all the varieties of the classical aor are found in the RV

There are three main varieties (a) the root aorist, divided further into (i) a ending, for roots ending in आ or with अ added to stems and (ii) with consonantal stem , (b) (iii) the reduplicative aorist and (c) the sigmatic (sibilant) aorist, divided into (iv) s variety, (vi) sis variety and (vii) ṣa variety

i is conjugated like the impf , verbs is आ forming 3 pl with उस् , there are few vowel changes and Atm is rare , ex अविदन् , अशोचन् , अस्थु , अगु

ii is like the impf of the second conj with cons stem and suffers consonantal changes in 2 3 s , roots in ऋ take Guna in Par , the penultimate अ is often dropped in 3 pl , in Atm the 3 pl term is sometimes रम् , and rarely रत् , roots in आ change it to इ, and to ई occasionally, before 1 du and pl

Ex कृ P —अकरम् अकर्व अकर्म , अकः अकर्तम् अकर्त , अकः अकर्ताम् अक्रन्

A — अक्रि अकृष्वहि अकृमहि , अकृथाः —अकृढ्वम् , अकृत— अक्रत

Forms of 2, 3 s गम्-अगन् , क्रम्-अक्रन् , वृत्-अवर्त् , नश्-आनट् , वृ-आव , स्कन्द्-अस्कन्

Forms of 3 pl घस्-अक्षन् , गम्-अग्मन् , तन्-अत्नत, क्रप्-अक्रपन् , दृश्-अदृश्रन् also अदृश्रम् , वृत अवृत्रन् , बुध्-अबुध्रन्-म्

iii In this variety there is a reduplication of the first syllable of the root, the reduplicative vowel for अ आ or ऋ ॠ being normally इ , the reduplicative vowel is lengthened *if not* prosodially long The terminations are those of the impf

Ex जन्-अजीजनत् , पृ-अपीपरत् , क्लृप्-अचिक्लृपत्

In this variety also there is *no* अ *added before termi s of* 2, 3 *s* and then consonantal changes occur

Ex श्रथ्-अशिश्रत् ग्र-अजीग

iv The स variety is for anit verbs before the P termi s guna and vrddhi take place , *before those of* P 2, 3, *s* consonantal changes take place , and only later, in the AV and TS period, forms like अकार्षी , अकार्षीत् were introduced

Ex हृ—अहार्षम् , 2, 3, s अहाः , बुध-अभुत्सि, अभुत्थाः , अभुत्साथाम्, अभुद्ध्वम्, अबुद्ध, यज् 3 s—अयाः (also अयाट्), यम 3 s— अयात , सृज् 2 s—अस्राः , 3 s—अस्राक् , प्रच्छ्-अप्राट् यम् ,— अयान् छन्द्-अच्छान्

v This is a set variety

बुध्— अबोधिषम् अबोधिष्ट अबोधी अबोधिष्म अबोधीत अबोधिषु

वद्— अवादिषम् &c क्रम A-अक्रमिषि अक्रमिष्वहि अक्रमिष्ट अक्रमिषाताम् अक्रमिषत

vi In this variety roots ending in आ, except those included in i, occur

या —आयासिषम् अयासिषु

vii In this variety about ten roots ending in श , ष , स , ह occur , of roots in ह the initial द is changed to ग and ह to घ , but forms like अदुक्षत with द occur, which the Pp corrects

रुद् P अरुक्षम् अरुक्षाव , दुह् A अधुक्षि—अधुक्षन (अदुक्षत) अधुक्षाताम् अधुक्षन्त

Precative or Benedictive

कृ P — क्रियासम् क्रियास्व क्रियास्म , क्रिया क्रियास्तम् क्रियास्त क्रियात् क्रियास्ताम् क्रियासु

A कृषीय कृषीष्ठा कृषीष्ट actually पदीष्ट and मुचीष्ट only occur

Passive

The A forms serve as passive forms in also all non-conj tenses even in cl Sk in the RV this rule is extended to other tenses occasionally (cf शृण्वे V 73 7 with perf termi)

Aor

For all the varieties of aor the 3 s of the passive is formed by the addition of a strong इ ex अकारि, अदर्शि

6 Derivative Stems

Desiderative

The root is reduplicated the अ of the reduplicative syllable is changed to इ and a स is added ex दा-दिदासति

The following desid forms occur in our selection

दिप्सति (II 28 11), दिप्सन्ति (I 25 14) from दम्, बुभूषन् (I 32-7) from भू and जिघांससि (VII 86 4) from हन्, दिदृक्षु (VII 86 3) from दृश्

/ *Frequentative* or *Intensive*

This stem is much commoner in the RV than in cl Sk, termi s are added directly to the reduplicated stem in one variety, in another an इ is inserted between the reduplicative syllable and the root, in a third य or ई is added before the term, ex निज्-नेनेक्ति, गम् गनीगन्ति, विज् वेविज्यत, ह-जोहवीति In the case of many roots it is difficult to distinguish between the freq and pf forms, cf शाशदान, ररहाण (Macd pf part) from शद्, रह बाबधान (Macd freq) from बाध् Some roots are really freq stems, e g जागृ (गृ) दीदी (दी)

The following forms occur in the selection

Pr जोहवीति (*III* 33 4) from ह, यद्दधे (*VII* 61 4) from बाध with pt term impf अदर्दः (II 38 1) from दृ, aor अमारवीत् (I 116 13) pr sbj दीद्यत (II 23 15) impv मर्मृहि (II 23 6) with causal sense, रारन्तु (III 42 8) from रम (so Say, Macd रन् A)

Pr part शाशदान (I 116 2) ररहाण (X 139 4), बबाधान (VII 95 1) जर्भुरान (II 38 8)

Denominative

This base is formed by the addition of य The exact formation is sometimes obscure The sense conveyed is 'to wish to have,' 'to act like' &c

The following forms occur in the text

अवस्य (I 116 23), ऋधाय (IV 30 5), ऋज्य (I 116 23), ओजाय (III 32 11), गव्य (III 33 11), नमस्य (VII 95 4), पृतन्य (I 32 7), भुरण्य (V 73 6), महीय (IV 30 9), सुपाय (IV. 30 4), धीरय (I 116 5), रिषण्य (II 23 12) वृषाय (I 32 3), श्रवस्य (I 184 4), सपर्य (III 9 8), सुम्नाय (VII 71 3)

7 Verbal derivatives

The aor and pr participles have been noted elsewhere The p p जहित (I 116 10) and the pot p p ईळेन्य (V 1 9), कीर्तेन्य (I 116 6) and कर्त्व (I 25 11) are noteworthy

The Vedic infinitive deserves special attention, it is really a verbal noun in the acc, da abl geni, or loc case and Panini in III 4 4 16 and III 1 47 gives a list of these verbal nouns e g v n in असे or से, वक्षे, जीवसे in ध्यै (da of धि) पृणध्यै in तु, दातवे, कर्तवे, कर्तो acc or da or geni of root form दृशे, अपलुपम्, विलिख acc to one view forms like मानासि, धर्तरि are infinitives In our selection the following forms occur

acc विपृच्छम् (VII 96 3) da of root form प्रभृवे (III 4 2) समिधे (VII 72 1), प्रजायै (X 72 9), चराये? (VII 77 1) in असे, ऋचसे (VII 61 6) in तव, अटव (IV 30 19) सर्तवे (I 32 12), वस्तव (38 2) in तवै, एतवै (X 108 6) in तो, पतो (II 38 3) About धर्तरि (II 23 17) see list of additions and corrections

Gerunds in त्वा appear also in त्वी, त्वाय त्वीनम् cf हित्वी (II 38 6), युद्धी (X 108 5)

8 Adverbs

Pronouns and nouns in the f gender and in the instru s, very often with obscure derivation are used in the RV as adverbs Among them may be mentioned अना (IV 30 3), अमुया (I 32 8), ईमा (V 73 3), उषा (I 116 22), एना (X 108 3), ताद्दीना (I 32 4), दिवा (VII 71 1) पराचै X 108 1 त्वष्टा (?) शश्वथा (III 33), श्रुष्टी (III 9 8) verbal nouns and some compounds are used adverbially as in cl Sk ex अप्रायु (V 80 3), तूयत (III 32 2), उपपृच (I 32 5), दिवद्यु (VII 86 3), यामयाम (IV 30 24), यविदवि (I 25 1), यान्ना यम (II 38 1), for दर्शतात् see notes on I 116 11

9 Idiom and Syntax

A few peculiarities to be observed in our text may be noted Iteration of prepositions (प्रप्र III 9 3) is peculiar, athough that of nouns as in साम्न साम्न or धनधन (II 23 17) is familiar to readers of cl Sk The superlative and comparative affixes are to be seen added to nouns, कण्वतम (I, 48, 4), मातृतमा (III 33, 3), कवितर (VII 86 7) and to prepositions (उत्तर II 23 8) , forms in इ and तृ govern the acc (II 23 11 13) , roots like मन् and ओहू have compliments in the same case as the subject , ex शासा 'उग्र मन्यमान (II 23 12), अमर्मेण मन्यमानस्य (III 32 4) , we find the use of double relative adverbs in III 32 14 (यत्र, यथा), anacoluthon and omission of verbs are found occassionally , we find final relative pronouns without an express antecedant (I 25 7)

Among syntactical peculiarities the use of nouns in apposition which partially gives the idea of रूपक, are to be noticed in VII 95 1 and I 116 8 For parenthetical construction which is a regular feature of the RV, refer to the Index to the Notes

Preposition

Prepositions governing a noun are a rare occurrence in cl Sk , it is a commor occurrence in the RV , e g त्रिध अति (III 9 4) रोचनात् अधि (I 49 1), मातृवान् अभि (I 48 7), अध्वरान् उप (I 48 11), गिरिभ्य आ (VII 95 1) अन्तेभ्य परि (I 49 3), उत्तानपद परि (X 72 3), दक्षात् परि (4)

10 Delcensional and Conjugational Peculiarities from the present Selection —

The following declensional forms in our selection with be found to be irregular or peculiar to the Veda

Nom कीदृङ् (X 108 3), ordi कीदृक् , रथी m (I 25 3), कृष्णी f (VII 71 1), दूती f (X 108 2) (गोपा II 23 6l, X 139 1, मन्युमी II 23 4, are regular, being verbal nouns) वरुण VII 61 1, देव 7, and अनर्वत I 116 16 as du , words like वसु (II 23 9) कर्म III 32 8), ब्रह्म (VII 61 6) as n pl , and ऋतावरी (III 33 5) and उर्वी (6) as f pl

Voc स्वधाव (VII 86 4) and मातुम (V 1 11) from ॰वत् and ॰मत , माध्वी (VII 71 2) as du

Acc याहवा (? II 38 2), पन्थाम् (VII 71 1), तन्व (V 80 9), दुर्धाग्गुध (IV 30 8) is regular

Inst s तपनी (II 23 14), क्रत्वा III 9 6 वाहवा (acc to Macd, II 38 2)

Geni अग्रुव IV 30 18, अर्थ I 116 6 II 23 15, गोनाम् X 108 8,

Loc शर्मन् (II 28 3), परिज्मन् (II 38 2), त्वे (II 28 8)

In the following list some of the noteworthy conjugational forms in the present selection have been given In the case of the tenses that are likely to be familiar to the students only those forms that are peculiar or puzzling have been noted, of the other tenses and moods almost all forms have been noted

Present Stem

Pr impf, impv, opt, pr, part

मिनीमसि (I 25 1) पश्यति from स्पश् IV (I 25 11) व्युच्छ (वस with वि), शयते (I 32 5), अशयत्, (I 35 7, 10), शयध्वे X. 108 4 (from शी), सिषर्षि (III 32 5) from सृ III, जिगाति (VII 21 4) from जि III, सिषक्ति (V 73 5) from सच् III impf अतिर (IV 30 7) from तृ VI impv यच्छतात (I 48 15), जहि (III 42 1) from हन् (pf base) गृभाय (II 28 6) from ग्रभ् (= ग्रह्, Pan III 1 84) हिनोतम (I 184 4), जुहोत (III 9 8), शृणोत (III 33 9), कृणोतुम (VII 71 1) where the termi is strong but युयुतम् (VII 71 2), opt or potent हुवेम (I 184 1) from ह्व VI ददीमहा (II 23 4) from दा III, pr part इषत् (II 116 18) from हि I (Say from हे)

Pr with pf termns शये (I 32 9, IV 30 11) 3 s from शी (cf शयाते, शेरते and हुव 3 s, I 30 9) शय्ये (pass V 73 7)

Pr from aor or pf stem वरन्ते (V 73 5) from वृ (cf वरन्त), स्तवे (V 73 4) from स्तु भक्षि (V 1 11) from वह, रासि (VII 95 6) from रा चिकेतति VI 73 6 from चित् (Macd sbj, but the verb comes in a principal clause) आवर्वर्तति (V 73 7) and other forms, though used in sbj sense, are really pr forms

Impf without augment 2 p s अवस्या (III 32 11) from वह, विवाक (IV 30 9 13) from विप्, 3 s नयत् (III 9 5), दधत् (III 33 7) तिष्ठत् (V 73 5), सरत् (IV 30 10), यत्त (I 25 13), 3 pl वरन्त (III 32 9, 16, Macd inj), वसत (V 63 6)

Pr sbj 1 s यामा (VII 61 4) दधावे (X 108 9), 1 pl ममाम (X 108 9), दधाम (X 108 3), 2 s चराव (I 48 15) from चर् V; अवाथ (VII 61 2) 2 du युयोधे (VII 61 2) from

पृण् (Macd , Avery), 3 s अर्वात् (III 33 11) अर्हात् (II 23 15), अश्नवत् (II 23 4) from अश्, असत् (II 23 14), गच्छात् (X 108 3), दाशान् (II 23 4), मर्चयात् (II 23 7), मिनत् (IV 30 23) from मी IX, मृळात् (X 108 6), उच्छात् (I 48 3) from वस् , सृजात् (X 108 5), पश्यात् (X 72 1) from स्पश IV भवाति (II 38 1), विभाति (II 23 15), सुवाति (II 38 3), Ā ईशत (II 23 10 Macd inj. Sāy sbj), तिराते (VII 61 4) 3 pl घोषान् (III 33 8)

Inj from impf 3 s भजत् (II 38 1 , cf Notes), उच्छत् (I 48 8), 3 pl नशन् (II 23 8), भजन्त (X 108 8), वमन् (X 108 8), भरन्त (pass V 73 8).

Aorist forms These have been arranged according to the vari eties and according to the special tenses and moods

Active, Indicative

root (i) आरन् (ऋ, I 49 3) अगात् (गा, II, 38, 4 5), अगु गा, III 48 3), अजनत् (जन्, II 23 17) अधात् (धा, II 38 4,5) अवोचम् (वच वोच, Macd red aor I 116 23) अवोचाम (V 1 12 , अस्थात (स्था, II 38 1), अह्वे (ह्वे-ह्व Pān , हू Macd , III 33 5),

Unaugmented गात (II 38 8), दर्शम् (दृश, I 25 18), भुत I 116 6), वोचत् (X 139 6), स्था (IV 30 12),

root (ii) अक (3 s कृ, II 38 8 , V 80 6), अगन्म (I pl गम्, III 33 3), अग्मन् (3 pl गम् VII 71 6) आनट् 3 s नश्, (II 38 6 अभ्रश्न् (VII. 61 5), Gr अश् but आशीत् aug आ, rom latter), अमुक्त अयुक्त (3 s युज A, I 48 7) आव (2 s वृ, ang आ, VII 95 6), अश्रेत् (श्रि, V 1 12),

Unaug स्पर्धम् (2 du स्पृ, VII 71 5)

red (iii) अजीग (3 p गृ, V 1 3), अरीरमत् (रम् II 38 3) for अवोचम्, अवाचाम्, see above), unaug शिश्नथत् (श्नथ् IV 30 10)

s (iv) अदृक्षत (3 pl Ā दृश्, I 48 13), अयान् (3 s यम्, II 38 3 , X 139 1) अयासम् (I s या, III, 33 ,), अश्वैत (3 s श्वित , VII 77 2), अहा (3 s हा, I 116 3), अहृषत (3 pl Ā हृ, I 49 4),

iṣ (v) अतारिष्म (I pl तृ, I 184 6), अतारीत् (3 s I 32 6), अतारिषु (3 pl III 33 12), अवधी (2 s वध्, IV 30 15) ,

unag जनिष्ट (3 s Ā V 1 5), वधी (2 s IV 30 8), अविवेशी (2 s pr or freq of विश, III 32 10), अजोहवीत (freq of हु, I 116 13),

sa (vii) Unaug सृक्ष (2 s सृज, IV 30 13)

Passive, Indicative

3 s in इ अकारि (I 184 5, VII 61 7), अच्छदि (I 116. 15), अदर्शि (V 1 2, VII 77 3), अबोधि (V 1 1), अमोचि (V 1 2), अरोचि (VII 77 2)

Aor Sbj

root (i) गात (II 38 11), धाति (pr termi, II 38 1, वोचामहे (1 du A, I 25 17), वोचाम (X 72 1),

root (ii) कराणि (VII 86 7), करामहे (I 25 5), कात (I (25. 12), गमत (III 42 4), गमन् (X 108 8), मर्वानि (VII 86 2), भजत (VII 95 4),

s (iv) नसै (1 s नम् III 33 10), पर्षथ (2 du पृ, V 73. 8),

iṣ (v) तारिषत (तृ, I 25 12),

future base करिष्या (IV 30 23)

Aor inj

rt (i) धीमहे (irreg for धीमहि, II 25 11) धा (I 98 12), वोचम (I 32 1), विद्म (II 28 11), (प्रा अव) स्याम (II, 28, 11),

rt (ii) (नि)क्रम् (1 pt, II 23 12) क (2 s III 33 8) गन्म (गम्, II 28 7), (प्र)णक (3 s नश्, Say वृश्च्, II 23 12), (मा अपि, सृधा (सृध, III 33 8),

red (iii) पीपरत (पृ III 32 14), रीरध (रध, I 25 2), शिश्रथ (श्रथ, II 28 2)

iṣ (v) सावी (2 s सृ, II 28 9)

Pass aor inj छेदि (II 28 5), शारि (ibid)

(Aor) Precative or Benedictive अश्या (3 s अश् + याश् + त, II. 38 10, X 139 5)

Aor Optative or Potential सीमहि (सा 1, I 25 3), स्थेयाम (स्था 1, VII 95 5), प्रासीयाम (प्रा-श्री, IV irreg for प्राशीयायाम, VII, 71 2), तारिषीमहि (तृ VI, 23 10)

Aor Imp

rt (i): (मा आ) अरताम (III 33 13), rt (ii) कृधि (II 23 7, VII 77 4), एत्य (A, II 23 14), गहि (गम्, I 49 1) गातम (2 du V 7, 1), बोधि (2 s बु, II 23 20), वन्व (वन् A. I 48 11), श्रुधि (I 25 19, 20 48 10) श्रुतम (I 116 13)

Perfect Stem.

Pt. indicative: आहुः (अह्, V. 73. 9), चक्रे (कन्-का Ā, I. 25. 9), चिच्युषे (च्यु, IV. 30. 22), पिप्यथुः (पि-पी, I. 116. 22), ववक्षिथ (वक्ष्, III. 9. 3), विवित्से (I. 32. 4), वद्रे (3 s. I. 25, 7. 9), विविप्रे (विप्, III. 32 4), ववृमहे (III. 9. 1), जुह्वे (हू, I. 32. 6), जुहूरे (हृ, irreg. for जुह्वाविरे), &c.

Impf. from pf. or plupf : अजगन् (2 s. गम्, III. 9. 2), पप्रथत् (Macd. pf. sbj. VII. 86. 1), अजभर्तन (2 pl. भृ, X. 72. 7), अशुश्रुतम् (2 du. I. 116. 14; VII. 71. 5), अववृत्रन् (3 pl., I.I. 32.15).

Impv. from pf.: चिकिद्धि (चित्, V. 1. 10), दधिष्व (धा, III. 42. 5), मिमिक्ष्व (मिक्ष् Macd., मिह् Gr., I. 48. 16) मुमुग्धि (मुच्, I. 25. 21; II. 28. 6), ववृत्स्व (वृत् III. 35. 5).

Pf. opt. (Potential.): जगम्याम् (गम्, I. 116. 25), ममृजीत (3 s. Ā, मृज्, VII. 95. 3), ववृत्याम् (III. 32. 3).

Pf. sbj. जुजुषन् (VII. 61. 6), आववर्तति (V. 73. 7). शश्वचै (1 s. Ā. III. 13. 10).

Pt. part. ईयिवस् (इ, III. 9. 4), चक्षदान (क्षद्, I. 116. 16), चिकित्वान् (चित् I. 85. 11), जुजुर्विस् (ज I. 116. 10), दाश्वस् (दाश्, no red., cf. Pan. VI. 1. 12, I. 25. 6), ददृश्वस् (f ददृशुषी, दृश्, X. 39. 4), पप्तिवस् (पत् I. 48. 6), पिप्युषी from पि-पीपिवस् (पि-प्ये, V. 73. 8), पीप्याना (पी, III. 33. 10), पप्रिवस् (प्रा, X. 139, 2), बबाधाने (बध, VII. 95, 1), बिभ्युषी (भी III. 30. 10), ममृवस् (मृ, I. 116. 3), रारहाण (रह् X. 139, 4), वव्रिवस् (वृ, III. 32. 6), शाशदान (शद् I. 116. 2), ससृवस् (सृ, III. 9. 5); तस्थिवस् (स्था, I. 116. 5), जघन्वान् (हन्, III. 32. 6), जिहीळान (हीड् I. 25. 2), जुह्वान (हू, VII. 95. 5).

Appendix IV

VEDIC METRE

The Vedic metre is different from the classical Sanskrit
metre (not to include the Āryā and Vaitalīya there, which
are musical metres), where there is a fixed alternation of short
and long quantities and a fixed number of syllables to the line
It is different from the English metre where it is not the quanti
ties of syllables that matter, but the stress accents In the Vedic
metre we have an approximation not a dead rule, of a certain
number of syllables to the line, as in English verse, especially in ...mation to
Shakespeare, or as in the Mar
certain cadences in regard to
Anuṣṭubh and Triṣṭubh lines
Jagatī lines In considering the norm of the cadence the quanti-
ties of syllables are to be taken into account As to whether a
variation in the norm is occasioned by any accent considerations,
it would appear, no investigations have so far been made The
lines are grouped in stanzas of two to eight verses Within
this flexible frame the poet was at liberty to show his skill and
he has shown it not only in respect of content, but also in re-
spect of form by an aesthetic sense for rhythm and of stanza
variation The unit lines for the stanzas consist of either 8, 10,
11 or 12 syllables, these may be called अनुष्टुभ, विराज, त्रिष्टुभ and
जगती lines, the विराज, on account of a definite caesura adopted
by the poets in the middle of the line, which divides it into two
equal halves may ultimately be regarded as a measure of 5
syllables The normal cadences of these lines are

विराज } – ⏑ – – Iam   अनुष्टुभ – – ⏑ – Iambic
त्रिष्टुभ }   जगती – ⏑ – ⏑ – Trochaic

The stanza arrangement of some of the principal Vedic metres
s as follows

Simple Types

द्विपदा गायत्री 8 8
गायत्री 8 8 8
अनुष्टुभ 8 8 8 8
पङ्क्ति 8. 8 8 8 8

द्विपदा विराट् 5 5 5 5
विराट् स्थाना 10 10 10 10

महापङ्क्ति 8. 8. 8. 8. 8. 8

,, 8. 8. 8. 8. 8. 8. 8

द्विपदा त्रिष्टुभ् 11. 11	द्विपदा जगती 12. 12
विराट्(त्रिपदा त्रि.) 11. 11. 11	त्रिपदा ,, 12. 12. 12
त्रिष्टुभ् 11. 11. 11. 11	,, 12. 12. 12. 12
शक्वरी 11. 11. 11. 11. 11	पञ्चपदा ,, 12. 12. 12. 12. 12
	अतिजगती 13. 13. 13. 13

Complex types

उष्णिह् 8. 8. 12	बृहती 8. 8. 12. 8
उपरिष्टाज्ज्योतिः 12. 12. 12. 8	ककुभ 8. 12. 8
आस्तारपङ्क्ति 8. 8. 17. 12	प्रस्तारपङ्क्ति 12. 12. 8. 8
स्कन्धोग्रीवी 8. 12. 8. 8	मध्येज्योतिः 12. 8, 12. 12
पुरउष्णिह् 12. 8. 8	विस्तारपङ्क्ति 8. 12. 12. 8
महापदपङ्क्ति 10. 10. 11	विपरीता 8. 12. 8. 12
सतोबृहती 12. 8. 12. 8	पुरस्ताद्बृहती 11. 8. 8. 8
महाबृहती 8. 8. 12. 8. 8	विषमपदा 11. 8. 11. 8

महासतोबृहती 12. 8. 12. 8. 8

अष्टि 16 (17-4) । 16(12-4) ।12.

अत्यष्टि 12. 12. 8. । 8. 8. । 12. 8

धृति 12. 12. 8. । 12. 8. । 12. 8

अतिधृति 17, 17. 8. । 8. 8. 12. 8. 8

There are many other combinations used by the Vedic poets, but the commonest and most favourite metre is the त्रिष्टुभ्, being the metre of 4253 out of the 10442 stanzas of the RV; the गायत्री comes next with 2450, the जगती with 1344, the अनुष्टुभ with 856, the बार्हत प्रगाथ with 388, the उष्णिह् with 344, the पङ्क्ति with 248, the बृहती with 180, the द्विपदा विराट् with 127, the काकुभ प्रगाथ with 106 and all the rest together with 146.

In our Selection the following hymns, viz. I. 32, 116, 184; II. 28, 38; III. 32, 33; V. 1, 80: VII. 61, 71, 77, 86, 95; X. 108, 139 are in त्रिष्टुभ् metre. The other hymns are distributed among the following metres:

अनुष्टुभ् I. 49; V. 73, X. 12;
गायत्री I. 25; III. 42; IV. 30 (24 अनु०);

जगती II 23. (19 त्रि०) V. 63 ,
बृहती III 9 (9 त्रि०), बार्हत प्रगाथ I 48 , द्विपदा विराट् VIII. 29.

The Problems of Vedic Prosody

Difficulties arise in the computation of the syllables of a pada, and in fixing their quantities The European scholars, for instance, have formulated the following rules (*vide* Macd s V G S p 437)

1 Contracted vowles must be restored e g च अग्ने for चाग्ने ,
2 Initial अ, elided after ए or ओ, must be restored ,
3 य् and व् in conj consonants must be read as इअ and उअ ,
4 आम् of the gen pl is to be pronounced as अअम्

The purpose of this is to secure the necessary number of syllables for the particular kind of line In this connection the following lines from the ऋक्प्रा०, viz

> व्यूहेत् संपत् समीक्ष्योने क्षैप्रवर्णैकभाविनाम् (527)
> व्यूहदेकाक्षरीभावान् पादेषूनेषु संपदे (973)
> क्षैप्रवर्णांश्च संयोगान् व्यवेयात् सदृशैः स्वरैः (974)

and this one from the सर्वानुक्रमणी, viz , पादपूरणार्थं तु क्षैप्रसंयोगैकाक्षरीभावान् व्यूहेत् III 6 are often misinterpreted The eighth and tenth syllables in a त्रिष्टुभ् or जगती line and the sixth in an अनुष्टुभ् line are to be lengthened if they are short in the text In considering which the eighth or tenth or sixth syllable is the प्रा० gives these rules The सर्वा० gives the rule to enable the student to recognize the metre from the number of syllables The requisite number of eleven or eight syllables is to be made up (संपद्), of course for purposes of the computation, by splitting the vowels where there is a coalescence or by inserting a vowel before a semi vowel and between a conj cons e g in I 161 11 उद्वत्स्व अस्मै अकृणोतना तृणम् the tenth syllable is to be calculated as though no Samdhi has taken place, because after Samdhi the number of syllables falls short of the requisite number of twelve or in X 103 13 प्र इता जयता नरः , the sixth syllable after Samdhi would be ता, but the number of syllables thus obtained is seven and so in calculating the sixth syllable the Samdhi is to be ignored , or in गो न पर्व वि रदा तिरश्चा (I 61 12) we have to sup-

pose it to be पठव. From this the conclusion cannot be drawn that the poet himself composed the lines without a Samdhi or that the Samdhis are of a later date. The Pratiśākhya itself says nothing of the kind, the conclusion to be drawn from it at the most will be that in the क्षैप्रसंधि and in the एकाक्षरीभाव the ancient pronunciation contained the equivalent of two syllables

The pronunciation of सत्य was सत+तिय and स had always the long quantity of position; oversight of this fact lands the modern theorist into errors According to the opinion of the Senior Śākalya (प्रा. 185), in तेऽवदन् the pronunciation was like तेएवदन्, which shows a longer vowel quantity. The svarita also is responsible for a longer vowel quantity. That there were Samdhis in the original poetry is an undisputed fact, because they are a metrical necessity, e. g in VIII.2 40 मेषो भूतोऽभि यन्नय , in I.85.7, ते ऽवर्धन्त स्वतवसो महित्वना , in V 94 1 अभ्यवस्था प्र जायन्ते , or in I 116 12 दध्यङ् ह मध्वाथर्वणो वाम् . That the supposed diascuasts were not so insensible to metrical length or so enthusiastic for Samdhi for Samdhi's sake as to leave no hiatuses in the Samhita is also equally clear, there are hundreds of them in the Samhita , cf. also the सर्वा० and प्रा० passages quoted above. Further there is no absolute rule about the length of a line in the RV , Old points out several 'unterzählig' lines and even Arnold has accepted seven-syllabled lines in nos 13, 15, 37 and 38 on pp 245-6 of V M. There is no reason therefore to effect any alterations in the present Samhitā on the ground that there is metrical insensibility shown by the diascuasts.

We turn to another subject, which is even more difficult, and this is the supposed necessity of altering quantities of the Vedic syllables as they appear in the present Samhitā. Hundreds of such alterations have been proposed by Arnold in his Vedic Metre (Metrical Commentary, pp. 289 325). According to these theories, of which Arnold's book probably shows the logical extreme, just as there is a definite alternation of short and long quantities at Pāda end, so there is one on both sides of the caesura in the middle of the Pāda and similar tendencies are to be observed in the beginning also, they are summarised in part. 57 of Arnold, V M

Against this Prof Keith (JRAS , 1906, p. 44) and Oldenberg (ZDMG, LX, pp 115-164) have already raised some objections This is not the place to go into details, but the adverse arguments might be summarily stated as follows

(1) There are not absolutely fixed cadences for the RV.

(2) Where there is a series of प्रचय at Pada end and esp. a svarita or an anudātta after svarita in the sixth place in the अनुष्टुभ् and in the eighth place in त्रि० lines the cadences are liable to be irregular.

(3) The effect of a य् or व् in the final syllable also affects the final quantity.

We may conclude : no changes should be hastily proposed or made. In any case one wonders if people would now be prepared to accept a theoretically restored text for Homer's Iliad or even the authentic text of the First Folio of Shakespeare's Plays, and, if that is impossible, we might ask, where is the justification for tampering with an old text like that of the RV ?

Appendix V

Samhitā and Pada Versions

The Samhita (collected and arranged text) presupposes a time when the hymns and even individual rks were current among particular groups or known in connection with their application in a particular ritual On linguistic and other grounds the hymns appear to belong to different ages and then we have to suppose that the present collection represents a fraction of the poetic output of the Rgvedic Aryans The arrangement, further shows principles consciously followed in the case of some portions, which are broken without scruples in other portions, which would mean that to an original collection other hymns which were either later or had been discovered later, were added The Vedic hymns show a mastery of metrical technique and of rhetorical devices and would therefore point to a period of peace and civilisation while the sudden break in the poetic tradition and the necessity that was obviously felt of piecing together hymns and rks would show reverses of fortune, as a consequence of which the Vedic people were dispersed and and found it necessary to make strenuous attempts to recover and preserve the extant relics of an older civilisation

What has been recovered, has been preserved and studied with the greatest care and as a first attempt at interpretation the Pada text was prepared by Śākalya This text gives the individual words of the ṛks with their individual accents But Śākalya does something else He indicates the dual forms vocatives ending in ओ and, other cases of hiatus and, generally speaking, all remarkable forms, by an इति, a kind of 'N B ', added after them Further, he splits up the compound words into their component parts, the negative अ, however, being never shown apart, while terminations like भि or भ्य or वत् or मत् and य of the denominative base in अ have been so shown In some respects his version shows an attempt at modernisation of the old text long vowels are often given as short, and cerebrals are given as dentals, in places the original short vowels in the text appear as long in the Pada and non-aspirates appear as aspirates, cf गा अयुग्मत् (I 33 10) The Saṁdhis have naturally been resolved, but with the Saṁdhis

disappear some of the original consonants of the old language e g श् of श्चन्द्र and ष् of ष्ठ Even the order of words has been changed by Sakalya to bring the text into uniformity with the current language of his times, cf the Pp of V 2 7, IX 86 42, X 64 3

The Rkpratisakhya of Śaunaka has recorded all these changes made by the Padakāra, so that if we now study the inter-relation of the Samhita and Pada versions with the help of the Prātisakhya we are in a position to say that the text of the RV that we have today is exactly the text which was the basis of the Prātisakhya about 400 B C, which is the latest date that can be assigned to it

If then we want to change the Pada into Samhita or the Samhita into Pada we shall not be able to do so accurately if we have not before us full details of the changes introduced by the Padakara, but leaving aside the minuter details, which after all do not come into question in a large majority of cases, the following few indications will suffice for ordinary purposes

Samhita into Pada resolve all Samdhis, split up compound word by putting an अवग्रह (ऽ) between the components, not however, when there is the least vowel change in the prior member in compounds of more than two members, the last only is separated from the rest, the termi s सु, भि and भ्य, तर, तम, मत् and वत् (when no vowel changes occur) are separated, so also य and य of the denominative from bases in अ in spite of the usual lengthening, the derived cerebrals are to be changed into dentals, and vowels which are not long in classical Sk, especially आ and ई at the end are to be shortened, vocatives in ओ, dual forms and other प्रगृह्य vowels are to be indicated by an इति and, if they are compound words, the splitting is to be given after the इति (here are some accent difficulties which might be overlooked), and then mark the udātta in each pada and subsequently mark the accents for the other syllables in it इव is always compounded with the उपमान, but not न

Pada into Samhita Make the Samdhis, not forgetting to take out the इति of the पदकार, in the अनुष्टुभ्, त्रिष्टुभ्, जगती, बृहती and सतोबृहती stanzas the first two lines are joined together and a pause marked between them and the last distich, in VIII 29 the stanza is of two lines only and no pause is necessary, in the गायत्री the first two lines are to be combined together, and the third separated

In making the Samdhis some indications might be necessary about the प्लुति, नति, उपाचरित &c, but if none are given, one has to suppose that none are necessary or to rely on one's memory. Then mark the accents according to the rules of accent shift, paying special attention to the जात्य स्वरित, which may involve a कम्प (*to be indicated by* ३ *or* ३) *if there follows an* उदात्त

The student should practise himself with the help of the double notation in the notes The notation has been explained on pp 62, 74, and 78 It is taken for granted that between an ए or ओ and the following अ no Samdhi takes place, otherwise the Samdhi rules of cl. Sk are supposed to apply. Where an इति has been added in the Pada text, no Samdhi takes place (except in the case of a voc in ओ) and this fact is also taken for granted When two vowels coalesce, the fact is denoted by a ˇ written below the unimportant vowel, the Samdhi between आन् and the following vowel into आँ + vow also might have been taken for granted, but this as well as all special Samdhis have been indicated with an asterisk or another mark in the accent line and the resulting combination is mentioned at the bottom in the right hand corner

---

BIBLIOGRAPHY

[N B. This bibliography is intended for the beginner in Vedic studies who does not know French or German For the advanced student Prof Renou s wonderful 'Bibliographie Vedique (Paris, 1931) gives practically exhaustive information, while for specific points Oldenberg s Noten and Wackernagel s Altindische Grammatik would be found to be very useful]

The Pada Text of the Rgveda is an absolute necessity for a serious student of the RV Max Muller's parallel text of the Samhita is most useful, but is practically unavailable The Padapatha, printed at the Nirnayasagar Press, was published by T R Krsnacarya in Bombay, 1902, and the two texts with a Marathi translation were published in the श्रुतिबोध but copies of both are apparently unprocurable A cheap edition of the Padapatha, if possible with a parallel Samhita patha, is a desideratum The two texts are available in the editions of the Sayana-Bhasya by Max Muller (London, 1st edition in 6 vol, 2nd in 4 vol without word index) by Tukaram Tatya (Bombay) and by the Vaidika Samśodhana Mandira (Poona, in course of publication) The Nirnayasagar text of the Rgveda is cheap, but unserviceable

A word-index of the Rgveda is another necessity Max Muller s first edn contained one Grassmann s Dictionary is an exceedingly well-arranged word-index A word-index has also been published by Swamis Vishweshwaranand and Nityanand (Bombay, 1908)

For Grammar consult सिद्धान्तकौमुदी (वैदिकीप्रक्रिया and स्वरप्रक्रिया) by भट्टोजिदीक्षित, Eng transl by S C Vasu (Panini office, Allahabad) Macdonell, Vedic Grammar for Students Avery, Verb Inflection in Sk (JAOS 1876) and (Lanman-Noun Inflection in the Veda (JAOS, 1878) For metre an extreme view is to be found in Arnold, Vedic Metre (Camb Uni Press 1905), the orthodox treatment will be found in the ऋग्वेदप्रातिशाख्य, edited and tr into German by Max Müller (Leipzig, Brockhaus, 1869), and tr into English by Dr Mangal Deva S[illegible] Ed Macdonell ([illegible] in other re-[illegible]d for notions of Vedic recitation and the latter for the Rsis, Devatas and also a few legends in connection with the Suktas The बृहद्देवता, Ed

Macdonell (Cambridge, USA, Harvard O. S.) contains a collection of old Vedic legends. The निरुक्त of यास्क, available in the Ānanda. S. S. and B. S. S., and with an excellent Marathi translation by Prof. V. K. Rajwade (इचलकरंजीग्रंथमाला) is an important Vedanga. Other books to be recommended for a general study are :

Rgveda Selections and Translations

(Benares, 1896–97).

(SBE. XXXII, Oxford, 1891).

Oldenberg : Hymns to Agni (SBE., XLVII, Oxford, 1897).
Macdonell : Vedic Reader (Oxford, 1917).
Peterson : Hymns from the RV (BSS, XXXVI).

Date, Mythology, Religion &c.

Muir : Original Sanskrit Texts.
Winternitz : History of Ind. Lit. (Calcutta Uni.
ज्ञानकोश : वेदविभाग
Tilak : Arctic Home in the Vedas.
,, : Orion.
Macdonell and Keith : Vedic Index.
Macdonell : Vedic mythology.
Bloomfield : Religion of the Veda.
Barth : Religions of India.

ABBREVIATIONS

(Arranged according to the Roman transliteration of Sanskrit words and figures)

Ā = Ātmanepada

Berg. = Bergaigne; the references are generally to his Religion Védique, which is quoted by vol. and page; in a few cases also to his 'Etudes' and 'Recherches sur l'histoire de la Samhitā du RV.'

Bl. = Bloomfield

BR = The St. Petersburg Dictionary by Böhtlingk and Roth, the Vedic portion being Roth's

Br. = Brāhmana

Cl. Sk. = Classical Sanskrit

Geld. = Geldner; in the absence of specific reference the reference is to his translation of the RV, vol. I; Gl = Glossar and Comm = Commentar of his 'der Rigveda in Auswahl.'

Gr. = Grassmann; most often the reference is to the Dictionary, but occasionally to his 'Translation'

L. = Latin

Lith = Lithuanian

Lud. = Ludwig; references are to his translation

M. M. = Max Müller,

Macd. = Macdonell: references are either to his Vedic Grammar for Students or to his Vedic Reader

Old. = Oldenberg; in the absence of specific reference, they are ref.s to his Rgveda, textkritische u. exegetische Noten sometimes also to his translation in SBE, LVI.

1 s. = First person, singular: other persons and numbers are similarly referred to

Pp = पदपाठ

Pān. Pānini's Astādhyāyī, which is quoted by Adhyāya, pāda and Sūtra; e. g. III. 2 178

P. = Parasmaipada

प्रा., प्राति. or ऋक्प्राति. = ऋक्प्रातिशाख्य of शौनक. The references are to Sūtras as given in Max Muller's edn.

RV = Rgveda; references to the RV are by Mandala, Sukta and rc; e. g. I. 23. 4; a comma stands for 'and'; e. g I. 23. 4, 5 refers to rks 4 and 5; when a figure stands alone, it stands for a rc of the sūkta already mentioned

SBE = Sacred Books of the East

Sk. = Sanskrit

शत० ब्रा० = शतपथब्राह्मण

Sāy. = Sāyana

TS or T. S. = तैत्तिरीय-संहिता

VS or वाज. सं. = वाजसनेयिसंहिता

V. S = Vedische Studien by Pischel and Geldner; references are to Vol. and page.

ZDMG = Journal of the German Oriental Society

ADDITIONS AND CORRECTIONS

[Misprints which can be detected as such and are not likely to mislead have not been indicated].

p. 44, म. ७ सू ६१ ऋ. १ *d*, म॒न्युं.
p. 60, l. 9, from bottom, also p. 62, l. 6, from bott. 'rc' *for* 'ṛk',
p. 72, l. 11, after 'root' *add* 'But see note on अप्रायु V. 80. 3, in which यु apparently has the same meaning as युच्छ.
p. 74, l. 5, ञ्, ष्, स् for स ष ष्.
p. 77, l. 4, *read* a svarita on स्पा.
p. 86, l. 3, from bottom, 'go' for 'so'.
p. 143, l. 3, ,, ,, दासीभारादिगण.
,, ,, l. 1 *read* ,, 'an older' on next page before 'उदात्त'.
p. 154 l. 3, fr. bott., asterisk below उष: and पर्व in rt hd. corner.
p. 158, end of notes on V. 1, *read* ',—' instead of.
p. 161, l. 12, 'their' instead of 'your'.
p. 175, l. 4, 'two' for 'four'.
p. 200, l. 1, from bottom, 'thou art'.
p. 208, l. 11, 'sbj.' for 'inj'.
p. 210, in tr. l. 1, *read* 'path-breaking' after 'watchful'.
p. 219, l. 5, sbj. for imperf.
p. 220, last line from bottom, 'form स्तीर्यते, while Old.'.
p. 222, l. 3; 'established' is incorrect; he has left it doubtful; Neisser in Bezzanberger's Beiträge XXX, 39 wishes to establish it as a nom.; Macd. is not sure if it is a loc. infinitive (V. G. S, p. 195), but has classed it as such; the translation in that case should be corrected as 'in support of'.
p. 231, l. 7, omit 'do'.
p. 243, l. 5, from bottom, *read* 'by Varuna' after 'is allowed'.
p. 254, l. 2, ,, ,, , तन.
p. 260, l. 24, 'pr. with impv. sense' for 'impera.'

p 272, l 18, विश्वामित्रा

p 274, l 6, *from* bottom, after 'VII 34 1' *add* 'see notes on VII 95' as corrected

p 261, l 6, freq for perf

p 292, l 4, from bottom, 'thee' for 'you', also on p 353, l 6

p 301, l 5, ,, ,, सृश् *for* सृष्

p 301, l 5, ,, ,, *add* पीँ रि in right hand corner.

p 314, l 19, (l 2 of tr), 'whom' for 'him'

p 316, l 6, fr bott, *add* after 'prob' 'stands for golden hue'

p 328, l 24, *add* 'sbj' after pre

p 345, l 16, an asterisk below क and 'कर्यो' in rt hd corner

p 353, l 3, from bottom, 'tether' for 'father'

p 357, l 16 omit (chariot horses)

,, ,, ,, l from bottom, 'occupants of the chariot *for* horses'.

p 358, l 2, 3, '*impetuosity*' for '*speed*' and '*battlefield*' for '*chariot-race*'

,, ,, l 5, 'occupants of the chariot' for 'a pair of chariot horses'

p 366 l 14, '*may include c*'

p 369, l 20, 'reigns' instead of 'begins'

p LXII *read* the para on *Nasalisation* as follows

अ, आ and इ उ, short or long, are nasalised under the following circumstances (i) when, not being प्रगृह्य, they appear before the pause ex सूनवैहवँ; this practice apparently is not now followed (ii) in विश्वती in X. 146 1 (iii) in certain words which are प्रगृह्य inside a pāda and others at pāda-end as detailed in प्रा० 164-170

TABLE OF CONTENTS